

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 29
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.08.2023 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

М'ягkota І.В. РІДКОВЖИВАНІ ЧОЛОВІЧИ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ ЛЬВІВЩИНИ У 2018–2019 РР.....	9
Намачинська Г.Я. УКРАЇНІЗМИ-ЗВЕРТАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ Т. ШЕВЧЕНКА ТА М. СТАРИЦЬКОГО).....	15
Павлова І.Г., Ніколашина Т.І. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ВИЯВИ СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ.....	19
Полозова О.О. КОГНІТИВНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ АСИМЕТРИЧНИХ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ.....	23
Польовик Д.В. АКТУАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ МАС МЕДІА.....	28
Полякова Т.М. ЖАРГОНІЗМИ В СУЧАСНІЙ МЕДІЙНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ БЛОГЕРІВ).....	34
Поплавська Н.М., Каленюк С.О., Смеречинська В.А. СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ (ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ).....	39
Рогальська-Якубова І.І., Чепелюк Н.І. ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ.....	43
Рошко С.М., Мірченко М.В. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА «АПТЕКАР».....	48
Середницька А.Я., Лук'янчук О.С. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕМІЩЕННЯ В РІДИНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	54
Сізова К.Л., Бутко Л.В., Санакоєв К.Р. ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ Ф. Г. БЕРНЕТТ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «ТАЄМНИЙ САД».....	59
Скидан Я.А. КОЛЬОРОНІМИ ЯК ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ СЛОВО В ПОЕЗІЇ П. МОВЧАНА Й С. САПЕЛЯКА.....	65
Степчук Ю.П., Терешенко Л.В. ФРАЗЕМІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА.....	70
Струганець П.Б. ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ НОМІНАЦІЙ У ФУТБОЛЬНОМУ ТЕЛЕРЕПОРТАЖІ.....	74
Супрун В.М., Супрун Л.В. ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА НЕПОШИРЕНОГО РЕЧЕННЯ БЕЗ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРИПРИСУДКОВИХ КОМПОНЕНТІВ У ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА.....	79
Тумkova V.A. FORMATION OF SPEECH CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF JOURNALISM.....	84

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Мірошник С.О. АНТРОПОНІМИ В АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ: ІСТОРИЧНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	90
Опур М.В., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B., Myronenko N.V. NEOLOGISMS IN THE ECONOMIC DISCOURSE.....	94
Печко Н.М. МАРКЕРИ НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	100
П'єцух О.І. ОЦІННІСТЬ ТА ЕМОТИВНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ.....	104
Погорлецька Н.В. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОБРАЗИ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	111
Полонська І.П., Сандига Л.О. ДЖЕРЕЛА НОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	117
Потапова І.М., Крамаренко А.М. ЕКФРАЗИС В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	123
Редьква А.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	128

Роєнко Л.В., Редько С.П. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗДІЙСНЮВАТИ ПИСЬМОВУ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.....	133
Sodel O.S. INCONGRUITY OF THE COMIC IN FICTION BY DOUGLAS ADAMS: CASE STUDY OF <i>THE HITCHHIKER'S GUIDE TO THE GALAXY</i>	139
Soroka Boyacioglu L.T. STYLISTICS AS A BRANCH OF LINGUISTICS. THE NOTION OF STYLISTIC DEVICE.....	143
Станко Д.В. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН.....	147
Строченко Л.В., Єрьюменко С.В. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СЕМАНТИКИ АНГЛОМОВНОЇ НОМІНАЦІЇ <i>GENIUS</i>	152
Чеботарьова А.О. ПРОСОДИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ КАЗКОВОЇ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У АНГЛОМОВНОМУ КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	157
Юшак В.М., Міщук І.М., Галапчук-Тарнавська О.М. ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР ЯК ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ.....	162
РОЗДІЛ 3	
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ	
Пnytska M.B. COMMON IMAGE CHARACTERISTICS OF A WOMAN IN THE WORKS BY SOFIA YABLONSKA-LOUDIN AND EILEEN CHANG.....	168
РОЗДІЛ 4	
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ	
Петришин М.Й., Загайська Г.М. ЛАТИНОМОВНА МЕДИЧНА ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ОДО З МЕНА.....	176
РОЗДІЛ 5	
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО	
Комарницька Т.К. ЯК СПІВВІДНОСЯТЬСЯ МІЖ СОБОЮ ЛІТЕРАТУРНА МОВА І МОВА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ?.....	183
Лебедєва С.Л., Лебедєв М.К. АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ ІГРОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	189
Смерчко А.А., Будз І.Ф., Кочмар Д.А. ДЕНДРОСИМВОЛІКА І ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЛЬСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ.....	193
Тараненко О.Г. СЕМАНТИЧНА НАПОВНЕНІСТЬ ЛЕКСЕМИ «ЗУХВАЛІСТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ У ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ (АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ).....	200
Шванова О.В. АНГЛІЗМИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ ІТ СФЕРИ.....	205
РОЗДІЛ 6	
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	
Пилипчук М.Л., Полякова О.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ.....	210
Севастюк М.І. СТРАТЕГІЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КОНФРОНТАЦІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	214
Семигінівська Т.Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ «ДІМ» У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ РЕНСОМА РІТЗА «ДІМ ДИВНИХ ДІТЕЙ».....	220
Сергєєва О.В., Бонсевич О.В. ДОМІНУЮЧІ СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ ЧИСЛА.....	227
Сливка Л.З. ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'їв І ПРИКАЗОК.....	231

РОЗДІЛ 7**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

- Авчіннікова Г.Д., Веремюк Л.Л.** ВЖИВАННЯ ГІПЕРБОЛИ В ЛІТЕРАТУРІ ВІД ПЕРШИХ ПРАЦЬ ДО СЬОГОДЕННЯ (АНГЛО-УКРАЇНСЬКІ СПІВВІДНОШЕННЯ).....238
- Григошкіна Я.В., Яненко І.В.** ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ENGLISH PROFICIENCY INDEX..... 244

РОЗДІЛ 8**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

- Осьмак Н.Д., Барабаш С.М.** ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ВІДЬМИ У РОМАНІ «РУТЕНІЯ. ПОВЕРНЕННЯ ВІДЬМИ» В. КЛИМЧУКА.....249
- Pupurs I.V.** COMPARATIVE HISTORY OF UKRAINIAN ROMANTICISM: LITERARY STUDIES OF XIX CENTURY.....254
- Сидоренко О.Ю.** ЧОЛОВІЧИЙ ЕСКАПІЗМ ЯК СПРОБА ПРИМИРЕННЯ З АБСУРДОМ ВОЄННОЇ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ «СЛІДИ НА ДОРОЗІ» ВАЛЕРІЯ МАРКУСА..... 259
- Токарська І.І.** СВХАРИСТІЯ В «СОБОРІ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА.....265
- Урись Т.Ю.** МИКОЛА ХОЛОДНИЙ: ФЕНОМЕН ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ПОЕТА-ШІСТДЕСЯТНИКА..... 270
- Філоненко С.О.** КАРТОГРАФІЯ ЗЛОЧИНУ: ГЕОПОЕТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ..... 275

РОЗДІЛ 9**ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

- Гажева І.Д.** ТЕМА ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ОБРАЗИ «ЗЛИХ ДІТЕЙ» У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....280

РОЗДІЛ 10**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

- Москаленко Н.О., Висоцька Т.М., Бердник Л.В.** ПОЕТИКА ПОВІСТІ РОАЛЬДА ДАЛА «ВДВ» У КОНТЕКСТІ НОНСЕНС-ПОЕЗІЇ.....285
- Носа Б.Р.** ОСОБЛИВОСТІ МИСТЕЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ФЛІППА МАЙЄРА.....290
- Радченко О.А., Дудяк І.М.** КОНЦЕПТ САМОТНОСТІ У НОВЕЛІ Ф. КАФКИ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ» ЯК ЕКСПЛІКАЦІЯ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ДИХОТОМІЇ «ЛЮДИНА – СВІТ»..... 295

РОЗДІЛ 11**ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ**

- Анхим О.І.** ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ КАТЕРИНИ ПЕТРОВСЬКОЇ «МАБУТЬ ЕСТЕР».....301

РОЗДІЛ 12**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ**

- Федік Ю.М.** ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ МЕТОНІМІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ306
- Orenchak O.O.** CONCEPT OF HEALTH IN ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE.....313
- Мізецька В.Я.** ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ WAR В ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ.....317
- Харлан О.Д.** ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ..... 322

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Miahkota I.V. RARELY USED MALR NAMES OF RESIDENTS OF LVIV REGION IN 2018–2022.....	9
Namachynska H.Ya. UCRAINIANISMS-ADDRESSINGS IN THE RUSSIAN LANGUAGE (BASED ON THE ARTISTIC TEXTS OF T. SHEVCHENKO AND M. STARYTSKIY).....	15
Pavlova I.H., Nikolashyna T.I. THE PRAGMATIC ASPECT OF CO-ORDINATE PHRASES.....	19
Polozova O.O. COGNITIVE AND PRAGMATIC ASPECTS OF STUDYING THE SPECIFICITY OF ASYMMETRICAL COMPOUND CONJUNCTIVE SENTENCES.....	23
Polovyk D.V. ACTUALIZATION OF MILITARY LEXICON IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN MASS MEDIA.....	28
Poliakova T.M. JARGONS IN PRESENT MEDIA PRACTICE OF UKRAINE (BASED ON THE BLOGGERS LANGUAGE).....	34
Poplavska N.M., Kaleniuk S.O., Smerechynska V.A. SPORTS TERMINOLOGY IN MEDIA TEXTS (FUNCTIONAL ASPECT).....	39
Rohalska-Yakubova I.I., Chepeliuk N.I. PECULIARITIES OF WORD FORMATION OF NEOLOGISMS OF THE THEMATIC GROUP “WAR” IN THE UKRAINIAN INTERNET DISCOURSE.....	43
Roshko S.M., Mirchenko M.V. MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORY OF COMPARISON IN YURIY VYNNYCHUK’S NOVEL “THE PHARMACIST”.....	48
Serednytska A.Ya., Lukianchuk O.S. LEXICAL MEANS OF REPRESENTATION OF THE PROCESS OF MOVEMENT IN LIQUID IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD.....	54
Sizova K.L., Butko L.V., Sanakoiev K.R. REPRODUCTION OF THE IDIOSTYLE OF F. H. BURNETT IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL “THE SECRET GARDEN”.....	59
Skydan Ya.A. NAMES OF COLOURS AS VERBALISERS OF THE CONCEPT OF WORD IN THE POETRY BY S. SAPELIK AND P. MOVCHAN.....	65
Stepchuk Yu.P., Tereshchenko L.V. PHRASEMICS IN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE: STRUCTURE, SEMANTICS, PRAGMATICS.....	70
Struhanets P.B. TYPOLOGY OF LEXICAL NOMINATIONS IN FOOTBALL TV REPORTING.....	74
Suprun V.M., Suprun L.V. FORMAL-GRAMMATICAL STRUCTURE OF A COMMON SENTENCE WITHOUT OBLIGATORY COMPONENTS PREJUDICE COMPONENTS IN ARTISTIC COMMUNICATION OF OLES HONCHAR.....	79
Tymkova V.A. FORMATION OF SPEECH CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF JOURNALISM.....	84

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Miroshnyk S.O. ANTHROPONYMS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS: HISTORICAL AND TYPOLOGICAL ASPECT.....	90
Opyr M.B., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B., Myronenko N.V. NEOLOGISMS IN THE ECONOMIC DISCOURSE.....	94
Pechko N.M. MISUNDERSTANDING MARKERS IN THE ENGLISH FICTION DISCOURSE.....	100
Pietsukh O.I. VALUE AND EMOTIONALITY OF PARLIAMENTARY DEBATES OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND.....	104
Pohorletska N.V. ETHNOCULTURAL IMAGES OF NEW ZEALAND IN POETIC TEXTS: LINGUISTIC-COGNITIVE AND LINGUISTIC-CULTUROLOGICAL APPROACH.....	111
Polonska I.P., Sandyha L.O. SOURCES OF NEW BORROWINGS IN ENGLISH.....	117
Potapova I.M., Kramarenko A.M. EKPHRASIS IN 20TH-CENTURY ITALIAN LITERATURE.....	123
Redkva A.M. STUDY OF PHONOSEMANTICISM OF PUBLICISTIC TEXTS OF THE GERMAN LANGUAGE.....	128

Roienko L.V., Redko S.P. PECULIARITIES OF CREATING BUSINESS LETTERS IN ENGLISH AND THE TECHNOLOGY OF TEACHING STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN ECONOMIC SPECIALTIES TO CARRY OUT WRITTEN BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH.....	133
Sodel O.S. INCONGRUITY OF THE COMIC IN FICTION BY DOUGLAS ADAMS: CASE STUDY OF <i>THE HITCHHIKER'S GUIDE TO THE GALAXY</i>	139
Soroka Boyacioglu L.T. STYLYSTICS AS A BRANCH OF LINGUISTICS. THE NOTION OF STYLISTIC DEVICE.....	143
Stanko D.V. METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FANFICTION.....	147
Strochenko L.V., Yeromenko S.V. HISTORICAL DEVELOPMENT OF SEMANTICS OF THE ENGLISH NOMINATION <i>GENIUS</i>	152
Chebotarova A.O. PROSODICAL IDENTIFICATION OF THE SOCIAL STATUS OF A FAIRY TALE DISCURSIVE PERSONALITY IN THE ENGLISH FAIRY TALE DISCOURSE.....	157
Yushak V.M., Mishchuk I.M., Halapchuk-Tarnavska O.M. USING ROLE-PLAYS AS AN INTERACTIVE METHOD OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS.....	162
 SECTION 3	
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA	
Ilynska M.B. COMMON IMAGE CHARACTERISTICS OF A WOMAN IN THE WORKS BY SOFIA YABLONSKA-LOUDIN AND EILEEN CHANG.....	168
 SECTION 4	
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES	
Petryshyn M.I., Zahaiska H.M. LATIN-LANGUAGE MEDICAL LITERATURE OF THE MIDDLE AGES: ODO DE MEUNG.....	176
 SECTION 5	
GENERAL LINGUISTICS	
Komarnytska T.K. HOW ARE THE LITERARY LANGUAGE AND THE LANGUAGE OF MASS CULTURE RELATED?.....	183
Lebedieva S.L., Lebediev M.K. ENGLISH BORROWINGS IN UKRAINIAN AND ITALIAN GAME TERMINOLOGY AS A SOCIOLINGUISTIC PHENOMENON.....	189
Smerchko A.A., Budz I.F., Kochmar D.A. DENDRO-SYMBOLISM AND ITS REALIZATION IN POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY SYSTEMS.....	193
Taranenko O.H. SEMANTIC FULLFILMENT OF THE LEXEME "INSOLENCE" IN UKRANIAN PSYCHOLINGSTIC ASPECT (ASSOSIATION EXPERIMENT).....	200
Shvanova O.V. ENGLISH BORROWINGS IN THE PROFESSIONAL DISCOURSE OF IT SPECIALISTS.....	205
 SECTION 6	
TRANSLATION STUDIES	
Pylypchuk M.L., Poliakova O.V. SPECIFICS OF EDITING UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH TEXTS.....	210
Sevastiuk M.I. NEUTRALIZATION STRATEGY IN THE TRANSLATION OF ENGLISH-UKRAINIAN CONFRONTATIONAL POLITICAL TEXTS.....	214
Semyhinivska T.H., Sitko A.V., Yenchewa H.H. STRATEGIES OF RENDERING THE CONCEPT OF "HOME/HOUSE" IN RANSOM RIGGS' "MISS PEREGRINE'S HOME FOR PECULIAR CHILDREN" NOVEL TRANSLATION.....	220
Sierhieieva O.V., Bonsevych O.V. THE MAIN TECHNIQUES FOR TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING NUMBERS.....	227
Slyvka L.Z. THE PECULIARITIES AND DIFFICULTIES OF TRANSLATING MODERN ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS.....	231

SECTION 7

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Aychinnikova H.D., Veremiuk L.L. THE USE OF HYPERBOLA IN LITERATURE FROM THE FIRST WORKS TO THE PRESENT (ENGLISH-UKRAINIAN COMPARISONS).....	238
Hryhoshkina Ya.V., Yanenko I.V. TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE ENGLISH PROFICIENCY INDEX.....	244

SECTION 8

UKRAINIAN LITERATURE

Osmak N.D., Barabash S.M. PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE IMAGE OF THE WITCH IN THE NOVEL “RUTHENIA. RETURN OF THE WITCH” BY V. KLYMCHUK.....	249
Pupurs I.V. COMPARATIVE HISTORY OF UKRAINIAN ROMANTICISM: LITERARY STUDIES OF XIX CENTURY.....	254
Sydorenko O.Yu. MASCULINE ESCAPISM AS AN ATTEMPT TO RECONCILE WITH THE ABSURDITY OF THE MILITARY REALITY IN THE NOVEL “FOOTPRINTS ON THE ROAD” BY VALERIY MARKUS.....	259
Tokarska I.I. EUCHARIST IN OLES HONCHAR’S “SOBOR (THE CATHEDRAL)”.....	265
Urys T.Yu. MYKOLA KHOLODNYI: THE PHENOMENON OF THE CREATIVE INDIVIDUALITY OF A 60’S POET.....	270
Filonenko S.O. CARTOGRAPHY OF CRIME: GEOPOETIC ASPECTS OF UKRAINIAN HISTORICAL DETECTIVE FICTION.....	275

SECTION 9

SLAVIC LITERATURE

Hazheva I.D. THE THEME OF ADOLESCENT AGGRESSION AND VISIONS OF “BAD CHILDREN” IN FICTION.....	280
--	-----

SECTION 10

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Moskalenko N.O., Vysotska T.M., Berdnyk L.V. POETICS ROALD DAHL’S “BFG” IN THE CONTEXT OF NONSENSE POETRY.....	285
Nosa B.R. THE PARTICULARITIES OF PHILIPPE MEYER’S ARTISTIC STRATEGY.....	290
Radchenko O.A., Dudiak I.M. THE CONCEPT OF LONELINESS IN FRANZ KAFKA’S SHORT STORY “THE METAMORPHOSIS” AS AN EXPLICATION OF THE MODERNISTIC DICHOTOMY “MAN – WORLD”.....	295

SECTION 11

LITERARY THEORY

Ankhym O.I. TRANSNATIONAL CULTURES OF MEMORY IN KATJA PETROWSKAJA’S NOVEL “VIELLEICHT ESTHER”.....	301
---	-----

SECTION 12

CURRENT ISSUES OF PHILOLOGY

Fedik Ye.M. FUNCTION OF MULTIMODAL MATAPHOR AND MULTIMODAL METONYMY IN CONTEMPORARY ENGLISH POLITICAL DISCOURSE.....	306
Orenchak O.O. CONCEPT OF HEALTH IN ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE.....	313
Mizetska V.Ya. VERBALISATION OF THE CONCEPT OF WAR IN THE DISCOURSE OF THE ENGLISH-LANGUAGE MEDIA.....	317
Kharlan O.D. THE FIRST WORLD WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE: PECULIARITIES OF COMPREHENSION.....	322

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'373.231-055.1(477.83)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.1>

РІДКОВЖИВАНІ ЧОЛОВІЧІ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ ЛЬВІВЩИНИ У 2018–2019 РР.

RARELY USED MALR NAMES OF RESIDENTS OF LVIV REGION IN 2018–2022

М'ягкота І.В.,

orsid.org/0009-0008-9794-8207

викладач кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Статтю присвячено основному класу антропонімів – іменам, бо імена поряд з іншими антропонімічними одиницями – прізвищами, прізвиськами, псевдонімами – займають чільне місце у лексичному складі сучасної української мови, є невід'ємною частиною культури, побуту, традицій народу та виникли у зв'язку з необхідністю розрізнення особистостей у повсякденному житті. Попри важливість досліджень усіх антропонімічних одиниць статтю присвячено аналізу рідкісних (одиночних) антропонімів, оскільки упродовж останніх років ця тема у межах Львівської області вивчена мало.

У дослідженні проаналізовано рідкісні чоловічі імена зареєстровані в алфавітному переліку імен новонароджених на сайті Головного управління статистики у Львівській області впродовж 5 хронологічних зрізів (1 хронологічний зріз рівний 1 календарному року), тобто з 2018 до 2022 року включно, а також рідкісні чоловічі імена зафіксовані впродовж 2019 року, які подані на сайті міста Львова. До рідкісних імен віднесено ті, які вживалися не більше десяти разів на кожному хронологічному зрізі та імена, які сайт міста Львова позиціонує як рідкісні.

За особливостями функціонування рідкісні чоловічі імена розподілено на групи переривчастих та разових. Склад імен у кожній з них проаналізовано окремо, виділено найуживаніші та найрідкісніші імена на кожному хронологічному зрізі.

Серед виявлених рідкісних імен виокремлено ті форми імен, які ми розглядаємо як варіанти одного імені та проаналізовано їхні шляхи виникнення; розглянуто співвідношення виявлених імен за походженням; класифіковано виявлені імена в тематичні групи.

Визначено, що найбільш продуктивним шляхом виникнення антропонімів є чергування голосних звуків (Амір – Емір, Давід – Давид, Дамир – Дамир – Демір), та скорочення початку та кінцівки імені (Александр – Алекс, Еміліан – Еміль, Златан – Злат, Ігнатій – Ігнат – Гнат). Установлено, що серед 149 рідкісних імен найбільшими групами за походженням є грецька та єврейська, що становлять відповідно 22,1% та 20,8% від загальної кількості. Найменшими групами є іранська, вірменська, таджицька, турецька, шотландська, кожна з яких містить менше 1% імен. Найбільшою тематичною групою виявилася та, що позначає імена церковно-біблійних осіб, а найменшими ті, що позначають імена відомих філософів та імена з грецької та римської міфології.

Ключові слова: мовознавство, ономастика, антропоніміка, рідковживані чоловічі імена, тематична група.

The article is devoted to the main class of anthroponyms – names, because names along with other anthroponymic units (surnames, nicknames, pseudonyms) occupy a prominent place in the lexical structure of the modern Ukrainian language. They are an integral part of culture, lifestyle, traditions of the people and arose in connection with the need to distinguish personalities in everyday life. Despite the importance of the research of all anthroponymic units, the article is devoted to the study of rare anthroponyms, since this topic has not been properly studied within Lviv region in recent years.

The article analyzes rare male names registered in the alphabetical order from the newborns' names list presented on the website of the Main Office of Statistics in Lviv region during 5 chronological sections (1 chronological section is equal to 1 calendar year), i.e. from 2018 to 2022, and also recorded rare male names throughout 2019 which were presented on the website about the city of Lviv. Rare names include those that were used no more than ten times in each chronological section and names that were classified as rare on the website about the city of Lviv.

According to the features of functioning, rare male names are divided into sporadic and single groups. The composition of names in each of them was analyzed separately, the most used and the most rare names were highlighted in each chronological section.

Among the discovered rare names, those forms of names that we consider as variants of the same name are singled out and their ways of occurrence are analyzed; the names under study were classified by origin and into thematic groups.

The most productive way of the emergence of anthroponyms is the alternation of vowel sounds (Amir – Emir, David – David, Damir – Damir – Demir), and the shortening of the beginning and the end of the name (Alexander – Alex, Emilian – Emil, Zlatan – Zlat, Ignatius – Ignat – Hnat). It was found that among those names, the largest groups by origin are Greek and Jewish, accounting for 22.1% and 20.8% respectively. The smallest groups are Iranian, Armenian, Tajik, Turkish, Scottish, each containing less than 1% of all the names. The largest thematic group was the one denoting the names of

church and biblical persons, and the smallest was those denoting the names of famous philosophers and names from Greek and Roman mythology.

Key words: linguistics, onomastics, anthroponymy, rarely used male names, thematic group.

Постановка проблеми. Активізація розвитку антропоніміки, як наукової галузі, посилений інтерес до дослідження сучасних та історичних особових назв і вивчення загальнотеоретичних питань антропоніміки – явище не випадкове, а продиктоване насамперед науковими і практичними проблемами, тим важливим значенням, яке має антропоніміка не лише для мовознавства, а й для гуманітарних наук загалом [7, с. 3]. Імена поряд з іншими антропонімічними одиницями – прізвищами, прізвиськами, псевдонімами – займають чільне місце у лексичному складі сучасної української мови, є невід’ємною частиною культури, побуту, традицій народу та виникли у зв’язку з необхідністю розрізнення особистостей у повсякденному житті. Як зазначає Л. О. Белей, «власне ім’я людини покликане виділяти особу в колективі, індивідуалізувати її. Однак це виділення не сміє переступати розумні межі. Ім’я людини має бути милозвучним, зручним. Добре, коли воно коротке, спирається на народні традиції, вдало поєднується з прізвищем» [2, с. 23]. Одна з актуальних проблем української антропоніміки – дослідження рідкісних (одиночних) антропонімів.

На сьогодні значною кількістю робіт представлено регіональне вивчення антропонімії України. Динаміці розвитку особових імен дослідження присвятили Ю. О. Касім, О. Ю. Карпенко, Л. П. Зайчикова, С. Л. Брайченко (антропонімія Одещини), Р. В. Петрова (антропонімія Херсонщини), Л. В. Кракалія (антропонімія Буковини), І. Д. Скорук (особові імена Волині), Л. В. Ящук (антропонімія Житомирщини) та інші. Етапи становлення і перспективи розвитку Львівської ономастичної школи детально дослідила З Купчинська [2]. Запозичені чоловічі та жіночі імена в іменнику Ужгорода ХХ століття розглянула І. Шоля [9]. У статті М. Я. Наливайко «Засоби та способи іменування чоловіка на Львівщині» проаналізовано сучасні українські неофіційні іменування чоловіків [4].

У зв’язку з тим, що не зафіксовано праць про рідковживані чоловічі імена впродовж зазначеного періоду наше дослідження є актуальним.

Мета і завдання статті – дослідити рідкісні чоловічі імена зареєстровані в алфавітному переліку імен новонароджених на сайті Головного управління статистики у Львівській області упродовж 5 хронологічних зрізів (1 хронологічний зріз рівний 1 календарному року), тобто з 2018

до 2022 року включно [1] та зафіксовані рідкісні чоловічі імена упродовж 2019 року, які подані на сайті міста Львова [5].

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- 1) виявити всі рідковживані чоловічі імена;
- 2) проаналізувати рідкісні чоловічі імена за особливостями функціонування;
- 3) виявити ті форми імен, які ми розглядаємо як варіанти одного імені та проаналізувати їхні шляхи виникнення;
- 4) розглянути співвідношення виявлених імен за походженням;
- 5) класифікувати виявлені імена у тематичні групи.

Об’єктом дослідження є чоловічі імена, а **предметом** – рідковживані чоловічі імена упродовж досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. До рідкісних імен віднесемо ті, які вживалися не більше десяти разів на кожному хронологічному зрізі та імена, які сайт міста Львова позиціонує як рідкісні.

Нижче, у таблиці, подаємо перелік зафіксованих рідковживаних імен із зазначенням загальної кількості носіїв із 2018–2022 року включно (табл. 1).

У таблиці № 2, подаємо перелік зафіксованих рідковживаних імен без зазначення загальної кількості носіїв [5].

За особливостями функціонування рідкісні імена можемо поділити на дві групи: 1) переривчасті – імена, які вживалися на окремих хронологічних зрізах і розірвані певними часовими проміжками; 2) разові – імена, які зафіксовані на одному хронологічному зрізі.

До групи переривчастих належать 45 рідкісних імен з різною частотністю вживання. Частоту вживання кожного імені ми отримали шляхом додавання кількості носіїв на кожному хронологічному зрізі. Подаємо її у дужках біля кожного імені.

До імен, які фіксуються постійно, але залишають іменник на одному хронологічному зрізі належать такі: *Всеволод (25)*, *Єремій (9)*, *Григорій (27)*, *Давід (24)*, *Дамір (49)*, *Крістіан (26)*, *Максиміліан (15)*, *Михайл (18)*, *Мартін (21)*, *Олекса (16)*, *Самуїл (11)*, *Семен (27)*, *Яромир (17)* (фіксуються у 2018–2021 рр.). Найуживанішим іменем цих хронологічних зрізів є ім’я *Дамір* з частотністю вживання 45 разів. Найрідкіснішим іменем є ім’я *Єремій*.

Таблиця 1

**Рідкісні зафіксовані чоловічі імена Львівщини із зазначенням загальної кількості носіїв
(2018–2022 рр.)**

Початкова літера імені	Рідкісні чоловічі імена із зазначенням загальної кількості носіїв (2018–2022 рр.)
А	Аарон (1), Аббас (1), Азат (1), Айден (1), Амадей (1), Амін (1), Аран (1), Арман (1)Августин (4), Алі (6), Анатолій (8), Антоній (15), Александр (5), Алекс (3), Альберт (4), Амір (9)
Б	Богуслав (10), Борис (17), Бранко (1), Бартош (1)
В	В'ячеслав (20), Валерій (3), Валентин (22), Веремій (6), Всеволод (25), Велес (1), Влас (1), Володар (1)
Г	Георгій (15), Герман (3), Гліб (13), Григорій (27)
Ґ	-
Д	Давід (24), Дамир (4), Дамір (49), Демір (3), Дам'ян (26), Даніел (3), Дмитрій (23)
Е	Едуард (8), Ельдар (14), Еміль (6), Еміліан (4), Емір (4), Ернест (19), Ерік (17), Еней (8)
Є	Євгеній (14), Єгор (24), Єремій (9), Єлисей (3), Єфрем (3)
Ж	-
З	Зорян (7), Златан (3)
И	-
І	Ігнат (3), Іларіон (6), Ілай (4)
Ї	-
Й	Йосиф (18), Йосип (6), Йоаким (3)
К	Крістіан (26), Кирил (16), Климентій (6), Корній (6)
Л	Леонід (4), Левко (15), Леон (18), Лукас (4)
М	Максиміліан (15), Мартін (21), Миколай (7), Мирон (8), Михаїл (18), Мирослав (38), Мурат (4), Маркус (3), Мілан (8)
Н	Натан (17), Нікіта (14)
О	Олекса (16), Омелян (16), Оскар (8)
П	Платон (40)
Р	Роберт (8), Ренат (13), Рувим (5), Рустам (3)
С	Самуїл (11), Савелій (3), Семен (27), Серафим (9), Стефан (3)
Т	Тімур (13), Тихон (4)
У	-
Ф	-
Х	-
Ц	-
Ч	-
Ш	-
Щ	-
Ю	Юстин (12)
Я	Яким (18), Яромир (17)

Таблиця 2

**Рідкісні зафіксовані чоловічі імена Львівщини без зазначення загальної кількості носіїв
упродовж 2019 року**

Початкова літера імені	Рідкісні зафіксовані чоловічі імена Львівщини без зазначення загальної кількості носіїв упродовж 2019 року
І	2
А	Аарон, Аббас, Азат, Айден, Аким, Амадей, Амін, Аран, Арман
Б	Бартош, Бранко
В	Велес, Веремій, Влас, Володар
Г	Габріель, Гірей, Гордій
Ґ	Ґай, Ґрем
Д	Дамир, Демид, Джорджіо, Джошуа, Дометій, Дорофій
Е	Едгар, Ейнар, Ейтан, Елай, Еміль, Емін
Є	Єлисей

1	2
Ж	-
З	Злат, Златан
И	-
І	Ігнаїй, Іларіон, Ільдар, Ісак, Ісмаїл
Ї	-
Й	Йоаким
К	Кадір, Кацпер, Кевін, Кипріян, Климентій, Крисадер, Курт
Л	Ларіон, Левій, Леон, Ліон, Лоренцо, Лукас, Лукаш, Люк
М	Магнус, Макро, Малік, Марат, Мурат, Маркел, Матеуш, Метью, Мілан
Н	Наель, Натан, Натанайл, Наум, Никодим, Нікодем, Ніколом, Ноа
О	Орій, Оскар, Осман
П	Платон
Р	Размік, Рожден, Рувим
С	Савелій, Самуїл, Саргіс, Серафим, Симеон, Соломон, Спиридон, Сулейман
Т	Тайлер, Тамірлан, Терентій, Тигран, Тиміш, Тихон
У	Умарджон
Ф	Флоріан, Франсуа
Х	Халід
Ц	-
Ч	-
Ш	-
Щ	-
Ю	Юхим
Я	Ярило, Яробор, Ярополк

Імена, що зафіксовані на трьох хронологічних зрізах: *Антоній (15), Дмитрій (23), Мирон (8), Нікіта (14)* (фіксуються у 2018 – 2020 рр.); *Борислав (17) Георгій (15), Натан (17)* (фіксуються у 2018, 2019, 2021 роках); *В'ячеслав (20), Емір (4), Юстин (12)* (фіксуються у 2018, 2020, 2021 роках); *Ерік (17), Гліб (13), Левко (15), Леон (18), Омелян (16)* (фіксуються у 2019–2021 рр.). Найуживанішим іменем, що вживається на трьох хронологічних зрізах є ім'я *Дмитрій* з частотністю вживання 23 рази, яке фіксується у 2018–2020 рр. Найрідкіснішим іменем є ім'я *Емір* з частотністю вживання 4 рази, яке фіксується у 2018, 2020, 2021 роках.

Імена, що зафіксовані на двох хронологічних зрізах: *Алі (6), Мурат (4)* (фіксуються у 2018–2019 рр.); *Єгор (24), Едуард (8), Роберт (8), Іларіон (6)* (фіксуються у 2018, 2020 роках); *Климентій (6), Оскар (8), Серафим (9), Стефан (3)* (фіксуються у 2019–2020 рр.); *Амір (9), Веремій (6), Златан (3), Мілан (8)* (фіксуються у 2019, 2021 роках); *Еней (8), Зорян (7)*, (фіксуються у 2020–2021 рр.). Найуживанішим іменем, що вживається на двох хронологічних зрізах є ім'я *Єгор* з частотністю вживання 24 рази, яке фіксується у 2018, 2020 роках. Найрідкіснішими є імена *Стефан* (фіксується у 2019–2020 рр.) та *Златан* (фіксується у 2019, 2021 роках) з частотністю вживання 3 рази.

Цікавою і позитивною, на нашу думку, є тенденція до українізації таких імен, як *Давід, Дмитрій, Максиміліан, Михайл*, де вживання їх в іншому варіанті автоматично переносить їх з розряду рідкісних до популярних: *Давід (24) – Давид (1582), Дмитрій (23) – Дмитро (1278), Максиміліан (15) – Максим (2852), Михайл (18) – Михайло (619)*.

Групу разових презентує 31 рідкісне ім'я.

До імен, що зафіксовані впродовж 2018 року з різною частотністю вживання належать 5 антропонімів: *Дамир (4), Ігнат (3), Леонід (4), Миколай (3), Рувим (5)*.

Значно багатший іменник у групі 2019 року – 20 імен. Найуживанішим є ім'я Александр (5). Чотири рази вжито оніми Лукас (4) та Тихон (4). До трічі зафіксованих імен належать: Йоаким (3), Маркус (3), Рустам (3), Савелій (3). Не зафіксовано імен ужитих 2 рази.

Найбільшу групу формують імена разового вжитку: Аарон (1), Аббас (1), Азат (1), Аїден (1), Амадей (1), Амін (1), Аран (1), Арман (1). Особливістю цієї групи є збагачення її давніми слов'янськими іменами: Бартош (1), Бранко (1), Велес (1), Влас (1), Володар (1).

До імен, що зафіксовані впродовж 2020 року з різною частотністю вживання належать: Алекс (3), Алан (3), Ілай (4), Олесь (4).

Впродовж 2021 року зафіксований тільки 1 онім – Йосип (1).

Констатуємо той факт, що в антропоніміконі рідкісних чоловічих імен Львівщини зафіксованих у 2018–2022 рр. не представлено імен з наскрізністю вживання.

Виявлених 149 рідкісних чоловічих імена за походженням виділяємо у групи (рис. 1):

1) грецького походження, яка містить 33 імені, що становить 22,1% (*Анатолій, Александр, Алекс, Георгій, Гордій, Григорій, Демид, Дмитрій, Дорофій, Джорджіо, Еней, Євгеній, Єгор, Іларіон, Крістіан, Кирил, Ларіон, Левко, Ліон, Лукас, Миколай, Мирон, Никодим, Нікодем, Олекса, Орій, Платон, Симеон, Спиридон, Стефан, Тиміш, Тихон, Юхим*);

2) єврейського походження, куди входить 31 ім'я, що становить 20,8% (*Аарон, Аким, Аран, Веремій, Габріель, Давід, Данієл, Джошуа, Ейтан, Елай, Єремій, Єлисей, Єфрем, Ілай, Йосиф, Йоаким, Ісак, Матеуш, Метью, Михайл, Натан, Натанайл, Наум, Ноа, Рувим, Савелій, Самуїл, Семен, Серафим, Соломон, Сулейман*);

3) латинського походження, яка охоплює 23 імені, що становить 15,4% (*Амадей, Валерій, Валентин, Герман, Дам'ян, Дометій, Ігнатій, Кипріян, Климентій, Корній, Лукас, Люк, Магнус, Максиміліан, Мартін, Маркус, Маркел, Омелян, Ренат, Терентій, Флоріан, Франсуа, Юстин*);

4) слов'янського походження, яка містить 18 імен, що становить 12,1% (*Бартош, Богуслав, Борис, Бранко, Велес, Володар, Дамир, Дамір, Демір, Злат, Златан, Зорян, Мирослав, Мілан, Рожден, Ярило Яробор, Яромир, Ярополк*);

5) арабського походження, яка містить 14 імен – 9,4% (*Аббас, Алі, Амір, Амін, Емір, Емін, Ісмаїл, Кадір, Малік, Марат, Мурат, Наель, Осман, Халід*).

Решта 20,2% імен за походженням розподілені між 12 групами, які об'єднані в групу «Інші» (див. Рис. 1):

1) німецького походження, яка містить 6 імен – 4,0% (*Альберт, Арман, Едуард, Ернест, Курт, Оскар*).

2) римського походження, яка містить 5 імен – 3,4% (*Антоній, Амадей, Гай, Еміль, Еміліан*).

3) тюркського походження, яка містить 4 імена – 2,7% (*Ельдар, Ільдар, Тамірлан, Тімур*).

4) скандинавського, яка містить 3 імена – 2,0% (*Ейнар, Гліб, Ерік*).

5) перського походження, яка містить 3 імена – 2,0% (*Кацпер, Рустам, Тигран*).

6) англійського походження, яка містить 2 імена – 1,3% (*Тайлер, Леон*).

7) ірландського походження, яка містить 2 імена – 1,3% (*Айден, Кевін*).

8) іранського походження, яка містить 1 ім'я – 0,7% (*Азат*).

9) вірменського походження, яка містить 1 ім'я – 0,7% (*Саргіс*).

10) таджицького походження, яка містить 1 ім'я – 0,7% (*Умарджон*).

11) турецького походження, яка містить 1 ім'я – 0,7% (*Мурат*).

12) шотландського походження, яка містить 1 ім'я – 0,7% (*Грем*).

Аналізовний матеріал дав змогу умовно виділити такі тематичні групи антропонімів:

1) найчисленнішою виявилася група, що позначає імена церковно-біблійних осіб: *Антоній, Борис, Валентин, Веремій, Гліб, Давид, Данієл, Єремій, Ілай, Іларіон, Ісак, Ісмаїл, Йоаким, Йосип, Климентій, Мартін, Миколай, Михайл, Натанайл, Ноа, Омелян, Рувим, Самуїл, Симеон, Серафим*.

2) імена з грецької та римської міфології: *Александр, Еней*.

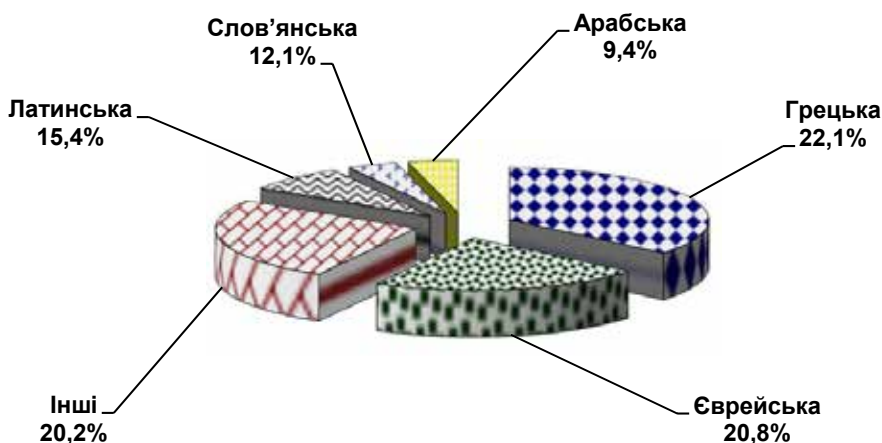

Рис. 1. Групи рідкісних імен за походженням

3) імена відомих філософів: *Платон, Григорій*.

Імена, залежно від ситуації, можуть виступати у розмовному мовленні у багатьох варіантах. З основних фонетико-морфологічних явищ можна назвати:

1) чергування голосних звуків (*Антон – Антін, Амін – Емін, Амір – Емір, Давід – Давид, Дамир – Дамір – Демір, Дам'ян – Дем'ян, Ільдар – Ельдар, Кирил – Кіріл, Кипріяні – Купріяні, Леон – Ліон, Мартін – Мартин, Никодим – Нікодем, Тимур – Тімур*).

2) чергування приголосних звуків (*Лукас – Лукаш, Стефан – Степан, Устин – Устим*).

3) скорочення початку та кінцевої частини імені (іноді – і початкової і кінцевої частин одночасно): *Александр – Алекс, Еміліан – Еміль, Златан – Злат, Ігнатій – Ігнат – Гнат, Іларіон – Іларіон, Йоаким – Аким, Кирило – Кирил, Левко – Лев, Максиміліан – Максим – Макс, Миколай – Микола, Натанайл – Натан*).

Серед зареєстрованих антропонімів чимало таких, які утворені від відповідних їм жіночих: *Антоній, Альберт, Амір, Амін, Габріель, Богуслав, Валерій, Валентин, Даніель, Еміліан, Емір, Ерік, Зорян, Злат, Крістіан, Мілан, Натанайл, Ренат, Юстин*.

Аналогічний якісний склад репрезентує й фонд жіночих екзотичних імен [3].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, виявлені сучасні антропоніми, що були зареєстровані упродовж 2018–2022 років хоч і не є популярними, зате представлені у великій кількості.

За особливостями функціонування у групі переривчастих та разових імен виділено найуживаніші та найрідкісніші імена на кожному хронологічному зрізі.

Визначено, що найбільш продуктивним шляхом виникнення антропонімів є чергування голосних звуків та скорочення початку та закінчення імені. Встановлено, що серед 149 рідкісних імен найбільшими групами за походженням є грецька та єврейська, що становлять відповідно 22,1% та 20,8% від загальної кількості. Найменшими групами є іранська, вірменська, таджицька, турецька, шотландська, кожна з яких містить менше 1% імен. Найбільшою тематичною групою виявилася та, що позначає імена церковно-біблійних осіб, а найменшими ті, що позначають імена відомих філософів та імена з грецької та римської міфології.

Саме рідкісні імена, на нашу думку, роблять антропонімійну систему неповторною, відмінною від інших. Тому вважаємо необхідним у подальшому проаналізувати рідкісні імена на нових та маловивчених хронологічних зрізах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- База імен. Головне управління статистики у Львівській області. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/dw_name/main.asp (дата звернення: 10.04.2023).
- Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині. Ужгород: Просвіта, 1993. 116 с.
- Купчинська З. О. Етапи становлення і перспективи розвитку Львівської ономастичної школи. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Випуск 71. С. 3–76. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10273>
- М'ягkota І. В. Екзотичні антропонімичні уподобання мешканців м. Львова у 2014–2018 рр. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności: kolekcja prac naukowych "ΛΟΓΟΣ" z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji*, Kraków, 17 czerwca 2019 r. / Kraków, 2019. Tom 3. S. 19–22. ISBN 978-617-7171-80-4
- Наливайко М. Я. Засоби та способи іменування чоловіка на Львівщині. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9 (2). С. 54–59.
- Рідкісні та незвичні імена, якими називають новонароджених дітей на Львівщині – перелік. URL: <https://www.032.ua/> (дата звернення: 10.04.2023).
- Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
- Худаш М. Л. З історії української антропонімії. К.: Наук. думка, 1977. 236 с.
- Шоля І. С. Динаміка іменника жителів м. Ужгорода у ХХ столітті : дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2018. 214 с.
- Шоля І. С. Запозичені чоловічі та жіночі імена в іменнику Ужгорода ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 1 № 45. С. 49–508. doi: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).499-508.
- Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Римар Н. Ю. Відантропонімійні чоловічі особові найменування в західно-поліській неофіційній комунікації. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2020. №1. Ч. II. С.77–82. doi: <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-2-10>.

УКРАЇНІЗМИ-ЗВЕРТАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ Т. ШЕВЧЕНКА ТА М. СТАРИЦЬКОГО)

UCRAINIANISMS-ADDRESSINGS IN THE RUSSIAN LANGUAGE (BASED ON THE ARTISTIC TEXTS OF T. SHEVCHENKO AND M. STARYTSKIY)

Намачинська Г.Я.,

orcid.org/0000-0002-2984-8422

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Звертання ніколи не є абсолютно нейтральним ні стилістично, ні семантично. Морфологічно звертання має дві форми вияву – кличний і називний відмінки іменника або ж субстантивованого слова. На відміну від загальномовних номінацій, воно використовується і для ідентифікації адресата, і для вираження суб'єктивно-оцінного ставлення до нього мовця.

Учасників спілкування прийнято називати адресантом і адресатом, пресупозиція мовленнєвого акту – сукупність усіх зв'язків і відносин між ними. Звертання ідентифікує адресата та виражає суб'єктивно-оцінне ставлення до нього мовця.

Для номінації адресата найчастіше використовують займенники «ти», «ви», різні види власних назв (ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько) та їх специфічні поєднання, загальні номінації, серед яких вирізняють: усталені в суспільстві номінації, що визначаються максимальною універсальністю використання, функціонують як етикетні (пане, добродію), назви осіб за ознаками статі, доповнювані віковими характеристиками (чоловіче, жінко, хлопче, дівчино); назви осіб за спорідненістю та свояцтвом, вжиті в прямому чи переносному значенні (батьку, мамо, брате, сестро тощо); назви осіб за їх стосунками з іншими особами (друге, приятелю, колего); назви за фахом, родом діяльності, уподобаннями, посадою, званням, академічні титули (професоре, академіку); назви осіб, що містять їх абсолютну чи відносну (ситуаційно зумовлену) оцінку або характеристику (розумнику, дурню, йолопе); оказіональні назви особи адресата мовлення, персоналізовані найменування.

Лексичний склад мови формується та збагачується протягом віків, удосконалюючи всі свої компоненти. Лексика російської мови неоднорідна за своїм походженням. Слід сказати, що вона складається не тільки з російських слів, але й із слів, запозичених з інших мов, наприклад з української. До переліку запозичень належать і звертання, які були опрацьовані та класифіковані у статті. Отже, можна з впевненістю сказати, що українська є мовою донором, що впливає на поповнення лексико-семантичного й стилістичного ресурсу російської мови. Для упорядкування запозичень з української в російську потрібно укласти словник «Українізми російської мови».

Ключові слова: українізми, запозичення, звертання, адресант, мовленнєвий акт.

Addressing is never completely neutral either stylistically or semantically. Morphologically, the address has two forms of manifestation – the vocative and nominative case of a noun or a substantive word. Unlike general language nominations, it is used both to identify the addressee and to express the speaker's subjective-evaluative attitude towards him.

It is customary to call the participants of communication the addressee and the addressee, the presupposition of the speech act is the totality of all connections and relations between them. The appeal identifies the addressee and expresses the speaker's subjective-evaluative attitude towards him.

To nominate the addressee, the pronouns "you", "you", various types of proper names (name, patronymic, surname, nickname) and their specific combinations, general nominations are most often used, among which stand out: nominations established in society, defined by the maximum universality of use, function as etiquette (sir, good man), names of persons based on gender, supplemented by age characteristics (male, female, boy, girl); names of persons by kinship and kinship, used in a direct or figurative sense (father, mother, brother, sister, etc.); names of persons according to their relationship with other persons (friend, colleague,); names by profession, field of activity, preferences, position, rank, academic titles (professor, academician); names of persons containing their absolute or relative (situational) evaluation or characteristic (smart, stupid, idiot); casual names of the addressee of the speech, personalized names.

The lexical composition of the language is formed and enriched over the ages, improving all its components. The vocabulary of the Russian language is heterogeneous in origin. It should be said that it consists not only of Russian words, but also of words borrowed from other languages, such as Ukrainian. The list of borrowings also includes appeals that were processed and classified in the article.

So, it can be said with confidence that Ukrainian is a donor language that affects the replenishment of the lexical-semantic and stylistic resource of the Russian language. To organize loanwords from Ukrainian into Russian, you need to compile the dictionary "Ukrainianisms of the Russian language".

Key words: Ukrainianisms, borrowing, addressing, addressee, speech act.

Постановка проблеми. Звертання давно перебували в полі зору вчених-лінгвістів. У численних граматичних працях з'ясовували морфологічні

особливості наказового способу дієслова та форм кличного відмінка іменників, які в мовленнєвих актах використовують для позначення адресата.

Дослідження літературної та наукової спадщини. У працях О. Шахматова, О. Пешковського, С. Бевзенка, П. Дудика, А. Загнітка та ін., звертання розглядалися без урахування їхньої функціональної специфіки у комунікації та тісної семантичної і граматичної взаємодії їх із синтаксичним утворенням, компонентом якого вони є.

Постановка завдання. Вчені розрізняють загальні функціональні типи звертань. До уваги взято художні твори Т. Шевченка та М. Старицького та здійснено класифікацію звертань-запозичень з української в російську мову.

Виклад основного матеріалу. Є чимала кількість визначень терміну «звертання». І. Вихованець стверджує, що думки більшості сучасних дослідників сходяться на загальному визначенні звертання як інтонаційно виділеного компонента речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення [2, с. 184]. За визначенням О. Селіванової, звертання – слово або сполука, що позначають особу чи персоніфіковані предмет, явище, до яких звертається мовець, привертаючи увагу адресата до повідомлення, іноді надаючи предмету звернення оцінно-емотивної характеристики, експресивності; і здебільшого характеризуються граматичною незалежністю й інтонаційною та пунктуаційною відокремленістю [9, с. 160]. Йому властиві номінативна семантика, усталена морфологічна форма, звертальна інтонація. Звертання задає тон усьому висловленню та подальшому спілкуванню, проте у сучасній лінгвістичній літературі існують різні погляди на природу категорії звертання та по-різному визначають її статус, не завжди повно віддзеркалюють специфіку взаємодії граматичного значення й граматичної форми.

До учасників (партнерів) комунікативних актів звичайно зараховують передавача (автора-мовця, або того, що пише, чи адресанта) та сприймача мовлення (адресата). У межах загального поняття сприймача треба розрізняти адресата (особу, якій безпосередньо призначає висловлення його автор) і неадресата (особу, яка може сприймати це висловлення) [10, с. 6].

У будь-якій мовленнєвій ситуації адресант і адресат «завжди сприймаються як функціонально різні учасники мовлення, які можуть змінюватися за ролями». Варто зауважити, що монологічні тексти є винятком. Сукупність усіх зв'язків і відносин між мовцями становить комплекс передумов, які визначають сутність і характер самого спілкування.

За словами А. Загнітка, «для мовця вокативно позначений адресат мовлення – не позамовна

дійсність, про яку мова йде саме у висловленні, а одна з передумов комунікації» [4, с. 267]. Тому при виборі форм звертання адресанту необхідно враховувати умови протікання комунікативного акту, характеристики адресата, рівень близькості стосунків із ним та інші фактори.

Вивчивши стилістичні особливості вживання звертань у комунікації, Н. Дем'янова дійшла висновку про важливість реєстру спілкування, використовуюваного мовцем: піднесений (максимально-офіційний), високий (офіційний), нейтральний (розмовний), фамільярно-побутовий, низький (вульгарно-брутальний) [3, с. 10]. При цьому, за спостереженнями дослідниці, «у стилістично нейтральному тексті у ролі звертання виступають власні імена людей, назви осіб за спорідненням, суспільним статусом та професією і т.п., а у текстах з емоційним і експресивним забарвленням арсенал засобів стилістичної варіативності звертань значно розширюється. Найчастіше використовувані звертання-метафора, звертання-метонімія, риторичне звертання, звертання-іронія, звертання-перифраз. З метою посилення спонукального ефекту при звертанні може використовуватися вигук-частка, саме звертання може неодноразово повторюватися» [3, с. 10–11].

Лінгвісти розрізняють такі загальні функціональні типи звертань: 1) власне звертання, що виступають як назви конкретних адресатів мовлення: «Добрий вечер, *Мотре!*» [13, с. 76], «Нумо полудновать, *Якиме!*» [13, с. 13], «Молись богу, *Марто*, бог милосердний и не попустит такого великого несчастья» [13, с. 17], «Годи, *Петре*, остав!» [11 с. 37], «Да, ты прав, *Иване...*» [11, с. 46], «Знаешь что, *Якиме?*» [13, с. 13], «День добрый, *молодице!*» [13, с. 14]; 2) звертання, які вживаються з метою інтимізації в різних комунікативних ситуаціях: «Чому ж тобі не хочеться, *мое серденько?*» [13, с. 10], «Наймись, наймись, *голубочко*, у нас тебе худа не будет» [13, с. 18], «Всё больть, *моя голубко*». [13, с. 47], «Скажи мне, *моя голубко, моя матинко!*» [13, с. 67]. Такі звертання не виступають як обов'язкові позначення конкретних адресатів мовлення, тому стоять поза групою власне звертань. Основна функція подібних звертань полягає у наданні мовленню відтінку інтимності. Іноді вживання їх може бути зовсім механічним [12, с. 225].

У художньому тексті, що репрезентує різнорівневі (екстра- та інтразорієнтовані) мовленнєві процеси, закодовано складні взаємозв'язки між адресантом і адресатом: у формуванні комунікативної площини тексту беруть участь той, хто адресує, і той, кому адресується повідомлення.

Незважаючи на те, що у процесі ретрансляції інформації значущими є обидва комуніканти, саме від адресата великою мірою залежить, яким буде мовленнєвий акт адресанта [1, с. 14–15]. Це зумовлено тим, що адресант добирає вербальні й невербальні засоби звернення до адресата з метою досягти певного результату, виправдати комунікативні наміри мовця. У поетичному тексті адресат, зокрема внутрішній, виступає детермінантом мовленнєвих актів адресанта-персонажа. Саме тому внутрішній адресат у художньому тексті – «це насамперед образ, якому притаманні динамічність, експресивність, багатоплановість і який, реалізуючи свій конструктивно-креативний потенціал, виступає важливим засобом текстотворення» [1, с. 14–15].

Номінації адресата мовлення у лінгвістичній літературі прийнято поділяти на дві загальні лексико-семантичні групи: 1) власне звертання, адресовані до особи – прямої, фізичної чи тільки уявлюваної, розумової; 2) риторичні звертання, які стосуються тварин, рослин, явищ природи, абстрактних понять та ін. О. Зелінська вважає, що «звертання, адресатами яких є слухачі, – це необхідний структурний компонент публічної промови» [5, с. 65]. «Гей, хлопцы, коня возьміте!» [11, с. 31], «Гей, хлопцы, подведіте его да струсите хорошенько...» [11, с. 33]. У цьому випадку воно виконує етикетну функцію, сприяє встановленню контакту між мовцем і слухачкою аудиторією. Проте, роль звертань цим не обмежується. Звертання, на думку Н. Дем'янової, «належить до таких категорій, завдяки яким мова осмислюється не тільки як засіб комунікації, але й як інструмент когніції та як реалія культурно-історичного характеру» [3, с. 4]. Важливим є те, що у процесі моделювання мовлення своїх персонажів, письменник чи поет, має враховувати задумані ним вік, гендерну належність, соціально-історичні умови існування, статус, індивідуально-психологічні характеристики, умови перебігу комунікативного акту тощо.

Щодо звертань як компонентів комунікативного акту, Л. Корновенко застосовує поняття адекватності/неадекватності. Звертання, «які стимулюють розвиток комунікації і створюють найбільш сприятливі умови для її розгортання та позитивного сприйняття адресата (модель кооперації)» називає адекватними [6, с. 7]. Прагматично неадекватними, на думку дослідниці, є звертання, які не відповідають особистісним вимогам адресата і можуть спричинити комунікативний конфлікт («модель конфлікту») [6, с. 7]. З поняттям адекватності Л. Корновенко пов'язує поняття

ефективності: «Прагматична ефективність – це вербалізований на рівні художньої комунікації ступінь відповідності результату комунікативної меті» [там само]. Отже, якщо звертання оптимізує й гармонізує мовленнєве спілкування, воно є адекватним та ефективним. Відповідно, неадекватним і неефективним є таке звертання, що стає на заваді її подальшому гармонійному розгортанню та утруднює комунікацію.

Вибір форми звертання зумовлений пресупозиціями мовленнєвого акту, а тому «особливості лексико-семантичного наповнення та структури номінацій адресата мовлення перебувають у великій залежності від того, яке значення виражає воно в конкретному висловленні і, відповідно, яку комунікативну функцію ця назва, за задумом адресанта – творця висловлення, мала б у ньому виконувати» [10, с. 30]. Отже, для комплексного опису лексико-семантичних груп звертань необхідно враховувати цілу низку лінгвопрагматичних чинників, «серед яких найважливішими є офіційність/неофіційність спілкування, врахування вікових та статевих показників адресата й адресанта, їх абсолютного й відносного суспільного статусу» [14, с. 16].

Найдавніші звертання виражали передусім поняття кровної спорідненості, тобто звертання до батька, матері, брата, сестри, дітей. Вони безпосередньо називали особу відносно її родинного зв'язку або іменували її статус у звертанні, наприклад, до князя [8, с. 71–72].

М. Скаб наголошує, що у семантичному плані звертання може: «вказувати на адресата, позначати (проте не називати) його; називати адресата з метою виокремити його з групи осіб, що можуть бути потенційно адресатами мовлення; називати адресата з метою позначити (запропонувати, відрегулювати, змінити тощо) стосунки між ним та іншим учасником комунікативного акту (мовцем); називати адресата даючи йому певну характеристику, оцінку, тим самим виявивши свої (адресанта) емоції; імітувати називання адресата, вносячи у висловлення певні модально-сміслові відтінки; називати адресата з метою дотримати усталених у конкретному суспільстві в конкретний час правил та норм мовленнєвої поведінки» [10, с. 31].

Отже, семантична характеристика, що надається мовцем адресатові, складається з цілого комплексу інтра- та екстралінгвальних чинників. Вони впливають на вибір і вживання адресантом тієї чи тієї характеристики залежно від мети повідомлення, сутності адресата, стосунків між комунікантами тощо.

Номінації адресата мовлення у лінгвісти літературці поділяють на дві загальні лексико-семантичні групи:

1) власне звертання, адресовані до особи – прямої, фізичної чи тільки уявленої, розумової: «*Цыгане, цыгане*, какой ты веры?» [11, с. 10], «Гей, *жиде!* Тащи вина сюда!» [11, с. 11]; 2) риторичні звертання, які стосуються тварин, рослин, явищ природи, абстрактних понять та ін.: «*Доле* моя! Моя проклятая *доле!*» [13, с. 92].

Власне звертання мають на меті викликати реагування адресата на висловлення та найчастіше вживають у діалогах та полілогах. Риторичні звертання за формальними показниками не відрізняються від власне звертань, але відмінні від них за своїм призначенням: вони не вимагають співрозмовника відповідати. Такі звертання виступають як засоби вираження експресивності, емоційності мови, вони більшою мірою властиві монологічній літературній мові, причому особливо широко вживані в поетичному і ораторському її різновидах [7, с. 167].

Спіраючись на напрацювання у галузі семантики звертань К. Шульжука [15], пропонуємо власну класифікацію лексико-семантичних груп номінацій адресата мовлення: 1) прізвища, імена, по батькові, псевдоніми і прізвиська людей: «*Орыся!*» [11, с. 18], «Да пусти же, *Осташе!*» [11, с. 19], Запомним, запоним, пане *Гострый*, какому святому молитесь вы» [11, с. 34], «Ты прав, *Петре...*» [11, с. 43], «Да, ты прав, *Иване...*» [11, с. 46], «А, что, *Осташе*, уехала уже Мариана?» [11, с. 58], «*Катре!*» [13, с. 44], «Добрый вечер, *Мотре!*» [13, с. 76], «Возьми его, *Мыкытовна*, до себе...» [13, с. 116]; 2) назви людей за їх родинними зв'язками: «Э-эх, вижу я, что у тебя шапка порожняя, *диду!*» [11, с. 12], «Ох, из далёкой, далёкой, *дочко!*» [11, с. 22], «Видишь ли, *дочка*, мы брели сюда к Чигирину...!» [11, с. 24], «А что ж, *жинко*, готов борщ?» [11, с. 18], «Ну, спасибо ж тебе, моя *жиночка* любая!» [11, с. 21], «*Жинко*, чи слышишь?» [11, с. 108], «Спишь, *чоловиче?*» [11, с. 110], «Старая песня, *brate*, старая!» [11, с. 87], «*Сыну* мий! *Сыну*, моя ты *дытыно!*» [13, с. 54], «Да ей-то что до тебя, моя *дытыно!*» [13, с. 52], «Читай, моя *дытыно!*» [13, с. 66], «Возьми соби, *дочко* моя...» [13, с. 26], «Не твои, *дочко*, гроши, божи...» [13, с. 27], «Так их, так, *сыну*, – говорил он...» [13, с. 33], «Плачь, моя *доню!*» [13, с. 35]; 3) назви людей за статево-віковими харак-

теристиками: «Гей, *хлопцы*, коня возьмите» [11, с. 31], «Постойте, милые *хлопчики* мои» [11, с. 107], «А куда ты мандруеш, *парубче?*» [11, с. 109]; 4) назви людей за їх соціальним становищем, класовою чи становою належністю, званням, титулом тощо: «Здоров будь, пане *атамане.*» [11, с. 182], «Ясный *гетмане*, простите, что я перебила беседу» [11, с. 41], «Ах ты, *гайдамака!*» [13, с. 26], «Почем, – говорит, – *чумаче*, рыба?» [13, с. 28]; 5) назви людей за їх національністю (більшість випадків із зневажливим ставленням): «Гей, *жиде*, тащи вина сюда» [11, с. 11], «Отворяй ворота. Тебе говорят, старый *хохол!*» [13, с. 33], «*Цыгане, цыгане*, какой ты веры?» [11, с. 10]; 6) назви абстрактних понять: «*Доле* моя! Проклятая *доле!*» [13, с. 92]; 7) назви збірності, сукупності когось (чогось): «Ну, *шановная рада*, какая же ваша думка?» [11, с. 195], «Эх, *чумацтво!* *Чумацтво!*» [13, с. 28], «Дач то мы, *братове...*» [11, с. 273]; «...шановное и славное *товариство*, от шимени нашего...» [11, с. 192]; 8) назви демонологічних та міфічних істот: «– *триста перунов!*» [11, с. 151].

Висновок: На відміну від російської мови, українській притаманна клична форма іменників. Зокрема, вона має застосовуватися у звертаннях як в усному мовленні, так і на письмі. Регістр спілкування (піднесений, високий, нейтральний, фамільярно-побутовий чи низький), визначає різницю у частотності вживання тих чи тих звертань. Так для стилістично-нейтрального тексту, у ролі звертання зазвичай виступають власні імена людей, назви осіб за спорідненням, суспільним статусом та професією... Через емоційну забарвленість звертань, які реалізують оцінку та спонукальну семантику, за допомогою звертань визначається ставлення адресанта до інших учасників комунікативного акту. Завдяки суфіксам зменшення звертання набувають голубливого звучання. Власне вони посилюють експресивні можливості внаслідок використання постійних епітетів. У Т. Шевченка та М. Старицького такими епітетами є «*милий*», «*любий*», «*ясний*» та ін. Слід зауважити, що інтимізація вислову часто досягається широким вживанням присвійного займенника «*мій*». В російськомовних текстах зазначених авторів зустрічаються також українізи: *хохол*, *гайдамака*, *гет(ь)ман* та інші, які надали колориту та емоційного навантаження творам. Дані лексеми зафіксовані у словнику В. Даля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття): Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01. Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
2. Вихованець І. Р. Звертання. І. Р. Вихованець. Українська мова. Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія, 2000. С. 184–185.
3. Дем'янова Н. О. Лінгвістична структура та гендерні особливості звертань в українській та французькій мовах: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.15. Дем'янова Надія Олександрівна; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». О., 2012. 19 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія .А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2001.
5. Зелінська О. Звертання в барокових проповідях. О. Зелінська. Українська мова. 2007. № 1. С. 65–74.
6. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.02.02. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2001. 21 с.
7. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Б. М. Кулик. 2-ге вид., перероб. і доповн. К.: Рад. школа, 1965. Ч. II : Синтаксис.
8. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету: Звертання. О. М. Миронюк . НАН України. Ін-т укр. мови. К.: Логос, 2006. 166 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с. С. 160.
10. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові: Навч. посіб. М. С. Скаб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Рута, 2003. – 79 с.
11. Старицький М.П. Руїна: Історичний роман кінця XVII століття. К.: Дніпро, 2001. 464 с. (Б-ка історичної прози).
12. Сучасна літературна українська мова. Синтаксис. За загальною редакцією акад. АН УРСР Білодіда І.К. К.: «Наукова думка», 1972. 512 с.
13. Тарас Шевченко. Повести. Дніпропетровськ: Січ, 2003. 690 с.
14. Українська система найменувань адресата мовлення: монографія. М. С. Скаб, Н. Д. Бабич, М. С. Скаб та ін.; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2008. 304 с.
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

УДК 811.161.2'367.4.335.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.3>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ВИЯВИ СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

THE PRAGMATIC ASPECT OF CO-ORDINATE PHRASES

Павлова І.Г.,

*orcid.org/0000-0003-1078-3611**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови**Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Ніколашина Т.І.,

*orcid.org/0000-0002-7703-0334**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Стаття присвячена дослідженню функційного навантаження сурядних словосполучень як одиниць, що беруть участь у генеруванні комунікації різних рівнів. Розвиток прагматики в минулому столітті сприяв з'яві оновленого погляду на багато мовних одиниць, зокрема й сурядні словосполучення. До того ж завдяки прагматичним дослідженням було доведено, що словосполучення не може повністю прирівнюватися до слова за своїми класифікаційними параметрами. Для речення словосполучення слугує формою існування його структурних компонентів.

У розвідці окреслено взаємозв'язок сурядності та однорідності й доведено, що перша – це синтаксична категорія, яка є суттєвою ознакою однорідності, включає в себе однорідність, однак не обмежується нею. Тому доречно говорити про таке співвідношення між цими поняттями, за якого сурядне словосполучення є формою, а однорідні члени – змістом. Обидва ці плани знаходять свою реалізацію в реченні. Визнання наявності сурядного зв'язку між словами в структурі речення цілком логічно й правильно детермінує виокремлення в особний розряд сурядних словосполучень поряд із підрядними – конструкціями, які сформовані на основі підрядного зв'язку, що поєднує два повнозначні слова між собою, де одне головний компонент, а інше – залежний. Незважаючи на те, що обстежувані одиниці вирізняються деякою послабленістю внутрішньоконструктивного зв'язку, вони мають значний прагматичний потенціал. Ці синтаксеми становлять основу для творення тропів, серед яких епітети, метафори, гіперболічні конструкції та звороти з оксюморонним відтінком. Значна кількість словосполучень трансформувалася в сталі вирази, фразеологізми, що є окрасою живого спілкування, текстів художнього та публіцистичного стилів. Звернено увагу на специфічні риси сурядних словосполучень. По-перше, їхніми компонентами можуть бути інколи службові слова, спроможні експлікувати певне значення. Здебільшого такі синтаксеми є сталими й функційно активними в розмовному мовленні виразами. По-друге, у межах сурядного словосполучення можуть функціювати кілька конститuentів із різними семантико-синтаксичними відношеннями, побудованими за допомогою сурядних сполучників різних груп. Таке складне словосполучення не розкладають на елементи нижчого рівня, а сприймають як одне ціле.

Ключові слова: сурядні словосполучення, синтаксис, прагматика, однорідні члени речення, тропи, комунікація.

The article is dedicated to the study of the functional load of co-ordinate phrases as units involved in the generation of communication at different levels. The development of pragmatics in the last century has contributed to an updated vision and interpretation of many units of language, and co-ordinate phrases are no exception. In addition, pragmatic research has proven that a phrase cannot be fully equated with a word in terms of its classification parameters. For a sentence, a phrase serves as a form of existence of its structural components, but not as its structural component itself. The article outlines the relationship between coordination and homogeneity and proves that the coordination is a syntactic category that is an essential feature of homogeneity, includes homogeneity, but is not limited to it. Therefore, it is appropriate to speak of a correlation between these concepts in which the co-ordinate phrase is the form and the homogeneous members are the content. Both of these plans are realized in the sentence. The author suggests that it is unreasonable to assume that a phrase is a construction formed by only one method with subordination, which, moreover, connects only two fully meaningful words with each other, turning one into the main and the other into the dependent components. If the existence of a subordinating relationship between words is recognized in the sentence structure, then it is quite logical and correct to recognize co-ordinate phrases too. Despite the fact that they are characterized by a certain weakening of the intra-component relationship and some occasionalism, these syntaxes have significant pragmatic potential. They are the basis for the creation of tropes, including epithets, metaphors, hyperbolic constructions and phrases with oxymoronic connotations. A significant number of co-ordinate phrases have been transformed into stable expressions, phraseological units that are the decoration of live communication, texts of fiction and journalistic styles. Attention is drawn to some specific features of the co-ordinate phrases. First, the functional parts of speech sometimes can be their components. For the most part, such syntaxes are stable expressions that actively function in colloquial speech. In this way, the functional parts of speech as an element of a phrase are able to express a certain meaning. Secondly, within the framework of a co-ordinate phrase, several constituents with different semantic and syntactic relations can function, which are built with the help of different classes of co-ordinating conjunctions, and such a complex phrase is not decomposed into several simple ones, but is perceived as a whole.

Key words: co-ordinate phrases, syntax, pragmatics, homogeneous clauses, tropes, communication.

Постановка проблеми. Завдяки інтеграційним процесам у науці й сучасним тенденціям дослідження мови спостерігаємо з'яву не лише нових теорій, а й кардинально змінених поглядів на, здавалося б, вичерпно досліджені раніше мовні одиниці. Не став винятком і синтаксис словосполучення. Сьогодні активно відбувається перегляд традиційної точки зору, відповідно до якої під словосполученням розуміють синтаксичну одиницю, що «утворюється підрядним прислівним синтаксичним зв'язком з двох або більше повнозначних слів з метою розгорнутого називання певного явища» [5, с. 10]. Усе більше науковців обстоюють думку про надання повноцінного статусу словосполучення таким сурядним сполученням слів, як: *клені й дуби; вимогливий, але добрий; довгий ще й нудний* тощо. Так, К. Шульжук уважає, що словосполучення – це «синтаксична конструкція, утворена з двох чи більше повнозначних слів, поєднаних підрядним

і сурядним зв'язком» [8, с. 32]. До того ж, якщо раніше погляд про первинність словосполучення щодо речення розглядали як апіорі нормативний, то сучасні мовознавці доводять, що «словосполучення – це вторинна синтаксична одиниця, виникнення і функціонування якої потрібно пов'язувати з ускладненням простого речення. Базою для утворення словосполучень стають вихідні реченнєві конструкції, здебільшого компоненти складного речення» [3, с. 16]. І. Вихованець звертає увагу на те, що «особливо виразно спостерігаємо похідність сурядних словосполучень від вихідних для них складносурядних речень» [Там само]. Якщо факт сурядності в межах словосполучення є очевидним, то нагальною необхідністю є з'ясування прагматичних аспектів обстежуваних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби аналізу словосполучення знаходимо ще в античності. Так, Аполлоній Дискол розгля-

дав особливості зв'язків між словами. У трактаті Варрона «Про латинську мову» йдеться про сполучувальні можливості слів. До ХХ століття в українському мовознавстві був поширений лексикографічний напрям, для якого характерна певна консервативність. Відповідно до нього, словосполучення максимально наближається за своїми параметрами до слова й не має нічого спільного з реченням; словосполучення – не що інше, як складне найменування; ним може бути лише підрядна сполука. Мовознавці С. Алексеєва, Н. Гуйванюк, С. Бевзенко, М. Кобилянська, І. Слинько у своїх працях розглядають різні аспекти словосполучення, базуючи наукові погляди на означеній вище теорії. Однак паралельно утверджувалася думка про те, що до синтаксичної категорії словосполучення відносять «всі ті семантико-синтаксичні комплекси, єдності словоформ і слів у складі речення, які виділяються в ньому не тільки на основі підрядного синтаксичного зв'язку, але й на основі зв'язку сурядного» [4, с. 32]. Відомі українські мовознавці, зокрібно І. Вихованець, П. Дудик, О. Караман, О. Мельничук, М. Степаненко, І. Ющук, досліджують різні аспекти словосполучення як одиниці з підрядним та сурядним типом зв'язку між конститuentами.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати прагматичні параметри сурядних словосполучень як одиниць, які тісно пов'язані з реченням, оскільки є формою існування його структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Нові методологічні підходи до осмислення синтаксичних структур зумовили переосмислення інтерпретації словосполучення, зокрема й сурядного. Спостерігаємо проникнення постулатів лінгвопрагматики у сферу аналізу словосполучення, який тривалий час був відмежований від комунікації. Термін «прагматика» уведений американським ученим Ч. Моррісом наприкінці 30-х років ХХ століття. Цей напрям «утверджував необхідність вирішення важливих проблем на підставі спрямованої практичної діяльності» [7, с. 94]. Відповідно до прагматичного погляду на природу мовних одиниць, «вибір конкретного слова на позначення певного поняття визначається не стільки його сутністю, скільки нашим ставленням до нього» [Там само]. Загальновідомо, що будь-яке словосполучення не володіє комунікативною самостійністю, але воно має «оцінне прагматичне значення, яке може змінюватись в кожній конкретній ситуації. Як і в слові, значення у словосполученні може бути прихованим іншими типами

значень, і декодування його залежить від екстралінгвістичних факторів та від контексту, тобто від тих слів, які входять у це словосполучення і інтерпретують відношення адресата до мовлення» [2, с. 94]. Стає очевидним той факт, що будь-яке словосполучення, зокрема й сурядне, не відірване від прагматичного плану. Цілком зрозуміло, що він є набагато потужнішим у речення, однак словосполучення функціонують у межах цієї комунікативної одиниці, а отже – репрезентують її прагматичний потенціал.

Сурядні словосполучення суттєво відрізняються від підрядних формально-граматичною організацією та семантико-синтаксичним значенням. Їх тлумачать як «побудовані на основі сурядного зв'язку поєднання однофункціональних компонентів» [3, с. 206]. Їм властива тотожна синтаксична позиція, а отже, і синтаксична функція. Тому на реченнєвому рівні ці одиниці є засобами реалізації однорідності членів речення. Сурядні словосполучення як носії однорідності не просто ускладнюють граматичну організацію речення, а й збагачують його семантику. Означені синтаксеми на формально-граматичному рівні можуть бути засобом утворення однорідності будь-яких членів речення: 1) підметів: *Туди й сюди сновигали можі, малі бояри, домажиричі, вогнищани, нарочиті можі, тивуни, городяни, роби й челядники – всі, хто жив у городі чи мав до нього якесь відношення* (І. Білик); 2) присудків: *Ми не говорили тоді більш нічого, лише я відпровадив її до дому, поцілував на прощання її маленьку ручку й, весь психічно розбитий, доволікся врейти до своєї кімнатки* (Ю. Середняк); 3) додатків: *Не було кому заопікуватися ним та навчити драконячого способу життя, бідолаха навіть не знав, чим повинен харчуватися, і їв собі травичку, листячко, різні там ягідки, дикі яблука й груші* (Ю. Винничук); 4) означень: *Став, застиг вухами, і Ворон ще раз завважив, що праве вухо коня живе – навскіс надрубане, трохи вкорочене, проте чутливе і сторожке* (В. Шкляр); 5) обставин: *Марія, трохи поплакавши і поворкотівши під ніс нечутними словами, йшла собі далі* (М. Матіос).

Варто зауважити, що сурядність і однорідність не тотожні. Сурядність – значно ширше поняття. Для однорідності важливим є семантичний чинник, який полягає в тому, що ряд однорідних членів речення виформовують здебільшого поняття, які належать до спільної семантичної групи: *Крім сосни і ялини, з'явилися дуби, берези, осики і дикі груші* (О. Бердник); *Ні троянди, ні жоржини, барвінок чи кручені паничі – ніхто з цих*

літніх красенів, розкішних і пахучих, не стане на прою з березневими віхолами та дошкульними морозами – ніхто (М. Сиротюк). До складу ж сурядного словосполучення можуть входити конститuentи різних семантичних груп з неоднорідними значеннєвими відтінками: *І хоча я жодного разу, жодним чином не виявив свого несхвалення їхніх пізніх мандрівок, опівнічних вечер на кухні, його відмова стала мовби нашою першою з ним солідарністю, чоловічою й сімейною, нашою спробою окреслити своє, нехай і примарне, коло, те гірко образило Любу, й вона довго не могла нам того пробачити* (Ю. Мушкетик); *Ця хвиля почала заповнювати душу давно, а останні дні він ходив наче захмілений, серце йому співало, сміялося й плакало, шепотіло ніжно й тривожно, і обрії розпахувався до золотої глибини, й поставали в уяві дивовижні видіння* (Ю. Мушкетик). Поза реченням словосполучення **чоловічий та сімейний; співало, сміялося й плакало, шепотіло** семантично не є однорідними, однак функціуючи в межах речення, набувають ознак однорідності, оскільки: 1) виконують тотожну синтаксичну функцію, 2) мають супідрядність тому самому іншому членові речення; 3) характеризуються однакою морфологічним вираженням словоформ. Наявність таких ознак повністю відповідає параметрам однорідних членів речення [1, с. 6]. Як слушно зауважує С. Алексєєва, «між ОЧР виникають синонімічні відношення, які формуються їх розташуванням та перелічувальною інтонацією, тобто однорідність синонімізує компоненти. Сурядність не встановлює синонімічних відношень між поєднуваними компонентами, а, навпаки, підкреслює їх семантичну відмінність, несхожість» [Там само]. Отже, сурядні словосполучення є необхідною умовою для реалізації однорідності на синтаксичному рівні мови, а в площині комунікації – важливими її засобами, оскільки саме вони уможливають розширення інформативності речення як одиниці висловлення, пор.: *Троянди стояли у вазі – Ніжні й запашині троянди стояли у вазі; Учитель був справедливим – Учитель був справедливим, вимогливим, але добрим.*

Потенціал сурядного зв'язку, справді, вражає, адже за допомогою нього може бути не лише згєнероване словосполучення із відносно необмеженою кількістю конститuentів, а й виформовані різнорідні відношення в межах того самого словосполучення: *Будемо святкувати скромно, але в ресторані й з друзями; Можемо приготувати пиріжки з вишнями і яблуками та ще й з абрикосами, але не з полуницями.* Такі зразки засвід-

чують, з одного боку, семантичну строкатість сурядних словосполучень, а з іншого, – їхню здатність експлікувати різнорідні думки комуніканта, увиразнювати мовлення.

Виконуючи функцію однорідних членів речення, сурядні словосполучення є будівельним матеріалом для тропів як неодмінних елементів художньої образності. Найчастіше вони запроєктовані на ряди епітетів: *Як плавно і чисто струмує арпеджіо / Цих білих, маленьких, розгойданих ноток; І я мовчу, немов читаю книгу / Великих, тихих, лагідних тайн; Загрозливо стрясають небокраєм / Страшні, безшумні спалахи сузір'я* (М. Бажан); *Я вірю в кілометри – / обвітрені, задихані і злі* (Л. Костенко); *Як музику пустила босу / в гаку непевну, звабну ніч; Розгублений і зблідлий молочай, / зелені лиски стебел – білі чари* (І. Малкович). Чимало зразків із метафоричними зворотами: *Плачуть і моляться білі троянди; Криши, / ламай, / троци стереотипи* (Л. Костенко); гіперболічними конструкціями: *Я принесу на потребу всю себе / До крапельки, до трісочки, до дерева; Вони вищі від неба / І довші за ріки посулі* (Ю. Манойленко); *Розтане віск – я в море упаду / і захлинуся морем, як тобою; Розкажу тобі думку таємну, / дивний здогад мене обпик: / я залишуся в серці твоєму / на сьогодні, на завтра, навік* (Л. Костенко). Сурядні словосполучення подеколи беруть участь і у творенні оксюморонних конструкцій: *А листя, опадаючи, мовчить, / Лиш дерево сплакне, як споночіє / В одну коротку, але вічну мить / Сльозою золотої безнадії* (Ю. Манойленко).

Невід'ємна ознака розмовного й художнього стилів – використання фразеологізмів та інших ідіоматичних зворотів. Вони є окрасою мовлення й художнього тексту та відіграють провідну роль у творенні експресивності. Під фразеологізмом розуміють «лексично неподільну відтворювану одиницю мови з двох чи більше слів, цілісну за своїм значенням і стійку за складом і структурою» [6, с. 851]. Відповідно до традиційного підходу, сталі вирази не належать до жодного типу словосполучень, однак очевидним є той факт, що ці сполуки мають первинну форму підрядних чи сурядних словосполучень, які згодом перейшли до класу стійких мовних одиниць. Сурядні словосполучення лежать в основі багатьох фразеологізмів: *не давати ногам та рукам спочину; бодай він не знав ні дна, ні покришки; душею і тілом; і швець, і жнець, і на дуду грець; ні світ ні зоря.* Звертають на себе увагу конструкції зі службовими словами та вигуківими одиницями, поєднані сурядним зв'язком. Чимало таких спо-

лук трансформовані у фразеологічні одиниці, що репрезентують оригінальність мислення й світосприйняття людини: *зважити всі за і проти; так чи так; мабуть та нехай; ні бе ні ме; від і до; спасибі й простибі; то так то сьак; тик та мик.*

Висновки. Лінгвопрагматичний погляд на сурядні словосполучення ще раз засвідчив той факт, що «немає підстав для того, щоб до словосполучень відносити лише конструкції з якимсь

певним характером синтаксичного зв'язку, – наприклад, з підрядним зв'язком, – і не враховувати словосполучень з іншим – сурядним – типом зв'язку, які в такому разі взагалі не знаходять собі місця в системі синтаксичної науки» [4, с. 3]. Сурядні словосполучення домінують у генеруванні синтаксичної однорідності, стають одним із комунікативно-прагматичних інструментів посилення образно-експресивного тла дискурсів різної природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєва С. Г. Природа однорідності та її співвідношення з сурядністю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2005. С. 5–9.
2. Борковська І. П. Прагматичні значення слів, висловлювань та текстів. *Journal of the National Technical University of Ukraine "KPI" : Philology and Educational Studies*. 2015. №5 (II). С. 10–16.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник. К. : Либідь, 1993. 368 с.
4. Дудик П. С. Сурядні словосполучення: основні питання теорії. *Синтаксис української мови: хрестоматія: у 2 ч. / упоряд. А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. К. : ВПЦ «Київський університет»*. 2019. Ч. 1. С. 31–37.
5. Загнітко А. П. Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
6. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. 920 с.
7. Островська Л. Теоретичні проблеми синтаксису сучасної української мови : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. 240 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

УДК 811.161.2'367.335

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.4>

КОГНІТИВНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ АСИМЕТРИЧНИХ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ

COGNITIVE AND PRAGMATIC ASPECTS OF STUDYING THE SPECIFICITY OF ASYMMETRICAL COMPOUND CONJUNCTIVE SENTENCES

Полозова О.О.,

orcid.org/0000-0002-6780-1764

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства і лінгводидактики

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті йдеться про необхідність звернення до потенціалу лінгвокогнітивної й лінгвопрагматичної наукових парадигм з огляду на те, що асиметричні синтаксичні конструкції, тобто конструкції з невідповідністю формального й семантичного рівнів організації, почасти не відповідають нормі, структурованій певною мірою логічними категоріями, а отже, потребують більш широкого погляду на них.

У статті визначається роль лінгвокогнітивного й лінгвопрагматичного підходів у вивченні складних сполучникових речень асиметричної будови. Особливу увагу акцентовано на поглибленні уявлення про специфіку асиметричних складних сполучникових речень шляхом звернення до положень когнітивної лінгвістики й лінгвопрагматики, з'ясування потенціалу лінгвокогнітивної й лінгвопрагматичної наукових парадигм і залучення їх методологічного потенціалу для визначення екстралінгвальних причин формування асиметрії. Під час дослідження було з'ясовано, що з погляду лінгвокогнітивного підходу екстралінгвальними причинами формування асиметрії можна, зокрема, вважати такі, як нездатність мовця в умовах спонтанної комунікації до швидкого встановлення логічних зв'язків між дискретними ситуаціями, що нечітко виділені свідомістю з континууму дійсності; нездатність мовця однозначно ідентифікувати ситуації дійсності в умовах наявності перепон у сприйнятті інформації; здатність мовця до фреймового сприйняття складних ситуацій дійсності; здатність мовця рефлексувати свою комунікативно-породжувальну

діяльність в умовах когнітивної визначеності щодо дійсності; здатність мовця до абстрагування, унаслідок чого змінюються акценти в рецепції процесів протікання інтелектуально-комунікативної діяльності тощо.

З позиції лінгвопрагматичного підходу причиною активності значної кількості асиметричних конструкцій є їхня «зв'язаність» як комунікативних актів із певними комунікативними ситуаціями (осуду, попередження, рекомендації та ін.), жанрами (виступ, дискусія, сварка та ін.), дискурсами (побутово-розмовними, регламентованими) тощо.

Ключові слова: складне сполучникове речення, асиметричні синтаксичні конструкції, формально-змістова асиметрія, когнітивна лінгвістика, прагматична лінгвістика.

The article talks about the need to turn to the potential of linguocognitive and linguopragmatic scientific paradigms, taking into account that asymmetric syntactic constructions, i.e. constructions with a discrepancy between the formal and semantic levels of organization, partly do not correspond to the norm, structured to a certain extent by logical categories, and therefore require a wider look at them.

The article defines the role of linguocognitive and linguopragmatic approaches in the study of complex conjunctive sentences of asymmetric structure. Particular attention is focused on deepening the understanding of the specificity of asymmetric complex conjunctive sentences by referring to the provisions of cognitive linguistics and linguopragmatics, clarifying the potential of linguocognitive and linguopragmatic scientific paradigms and involving their methodological potential to determine the extralinguistic causes of the formation of asymmetry. During the research, it was found that from the point of view of the linguistic-cognitive approach, the extralinguistic reasons for the formation of asymmetry can be considered, in particular, such as the inability of the speaker in the conditions of spontaneous communication to quickly establish logical connections between discrete situations that are vaguely separated by consciousness from the continuum of reality; inability of the speaker to clearly identify situations of reality in the presence of obstacles in the perception of information; the speaker's ability to frame perception of complex situations of reality; the speaker's ability to reflect on his communicative and generative activity in conditions of cognitive certainty regarding reality; the speaker's ability to frame perception of complex situations of reality; the speaker's ability to reflect on his communicative and generative activity in conditions of cognitive certainty regarding reality; the speaker's ability to abstract, as a result of which the accents change in the reception of the processes of intellectual and communicative activity, etc.

From the standpoint of the linguopragmatic approach, the reason for the activity of a significant number of asymmetric constructions is their "connection" as communicative acts with certain communicative situations (condemnation, warning, recommendation, etc.), genres (speech, discussion, quarrel, etc.), discourses (everyday - colloquial, regulated) etc.

Key words: complex conjunctive sentence, asymmetric syntactic constructions, formal-content asymmetry, cognitive linguistics, pragmatic linguistics.

Постановка проблеми. Звернення в дослідженнях, що ґрунтуються на принципах структурно-семантичного синтаксису, до набутків відносно молодих наукових парадигм – когнітивної лінгвістики й прагматичної лінгвістики, можна вважати на сьогодні рідкою цілком закономірною, з одного боку, з огляду на те, що структурно-семантичний синтаксис у пошуках адекватних способів пояснення смислу синтаксичних одиниць так чи інакше свого часу тісно зблизився з когнітологічними й прагматичними концепціями, а з іншого, – з огляду на те, що асиметричні синтаксичні конструкції, тобто конструкції з невідповідністю формального й семантичного рівнів організації, почасти «випадають» із норми, структурованої певною мірою логічними категоріями, а отже, потребують більш широкого погляду на них з урахуванням а) специфіки людського мислення – когніції, тобто буденного пізнання людиною зовнішньої та внутрішньої дійсності, яке ґрунтується на сприйнятті світу за допомогою органів чуття, інтеріоризації цього досвіду, його обробки й переробки, інтерпретації й переінтерпретації, заґрунтованих часто аж зовсім не на логіці [5, с. 371], б) специфіки комунікації з різноманітними її прагматичними інтенціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні лінгвокогнітивний підхід у синтаксичних

дослідженнях української мови ще не достатньо задіяний, хоча його плідність доведена, скажімо, на прикладі лексикологічних і фразеологічних досліджень [3; 4]. Щоправда, окремі аспекти рецепції синтаксису української мови із застосуванням когнітивної методології актуалізовані в дослідженнях Ф.С. Бацевича, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітка та ін. Наразі методологічний базис цієї науки формує цілий спектр досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких А. Вежбицька, Т. ван Дейк, М. Джонсон, Е. Касад, В. Крофт, Дж. Лакофф, Л.А. Лисиченко, Р. Ленекер, Е. Рош, О.О. Селіванова, Л. Талмі, М. Тернер, Ч. Філмор, Л. Янда та ін. однак системного опису синтаксичних явищ в україністиці ще немає.

У центрі уваги лінгвопрагматики постає мова й позамовні (паравербальні) засоби як функціональні інструменти взаємодії, які продукуються мовцями й сприймаються й інтерпретуються іншими учасниками комунікації (співрозмовниками) з урахуванням ситуації спілкування, принципів, максимум спілкування тощо [5, с. 610]. До сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичено значний теоретичний матеріал стосовно обсягу прагматики та потенціалу прагматичного аналізу в лінгвістичній сфері, зокрема це праці основоположників прагматики (П.Ф. Стросон, Г.П. Грайс,

Дж.Л. Остін, Дж.Р. Серль, С.К. Левінсон, Дж.Н. Ліч), а також критиків і послідовників цього підходу (Дж.Д. МакКолі, Дж. Лакофф, Д.Р. Росс, Дж.М. Сейдок, Т. ван Дейк), представників східнослов'янського мовознавства, які підтримали й розвинули ідеї лінгвопрагматичного вивчення одиниць різних мовних рівнів (Ф.С. Бачевич, В.М. Бріцин, Л.О. Гусліста, В.О. Звєгінцев, О.С. Іссерс, Т.А. Космеда, Л.І. Мацько, Л.М. Пелепейченко, О.О. Селіванова, І.Ю. Шкіцька та ін.).

Але накопичений на сьогодні теоретичний матеріал характеризується полівекторністю в осмисленні прагматичних категорій [2, с. 12], що доволі ускладнює його використання в лінгвістичному ключі, хоча наразі й зроблено низку вдалих спроб прагматичної призматички саме синтаксичних явищ, проте асиметричні конструкції не були предметом дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначити роль лінгвокогнітивного й лінгвопрагматичного підходів у вивченні складних сполучникових речень асиметричної будови. Основними завданнями дослідження є: поглибити уявлення про специфіку асиметричних складних сполучникових речень шляхом звернення до положень когнітивної лінгвістики й лінгвопрагматики, з'ясувати потенціал лінгвокогнітивної й лінгвопрагматичної наукових парадигм і залучення їх методологічного потенціалу для визначення екстралінгвальних причин формування асиметрії.

Виклад основного матеріалу. Необхідність залучення когнітивного підходу до розгляду асиметрії форми й змісту в реченні зумовлюється тим фактом, що структуру речення неможливо пояснити тільки внутрішньоструктурними факторами, потрібен вихід «поза» неї, у сферу мисленневих процесів, які багато в чому визначають вибір мовних структур, які їх репрезентують. Це переконує в тому, що в шерг важливих завдань сучасного етапу розвитку вітчизняної синтаксичної науки має стати завдання поглиблення уявлень про синтаксичну специфіку української мови шляхом звернення до положень лінгвокогнітивної науки, яка, зокрема, орієнтована на виявлення зв'язку між когніцією людини та, з одного боку, комунікативною діяльністю (мовленням), а з іншого, – продуктами цієї діяльності (мовою), які відбивають у певний спосіб концептуалізацію й категоризацію пізнаного людиною світу [5, с. 365], на виявлення й детальний опис структури знання, поглядів та оцінок, які стоять за кожною мовною одиницею, категорією, формою, здійснюючи це на перетині когніції й комунікації.

Когнітивна лінгвістика, за переконанням Л. Янди, у нинішньому її вигляді, є поліаспектною, об'єднуючи й підсумовуючи теоретичні підходи, які поділяють спільну позицію про те, що мова є інтегральною частиною пізнання, яка відбиває взаємодію культурних, психологічних, комунікативних і функціональних поглядів і яка може бути зрозуміла лише в контексті реалістичного погляду на концептуалізацію та ментальні процеси [7, с. 6].

Когнітивна лінгвістика надціллю ставить вивчення і суб'єкта, який пізнає, і того світу, який людина освоює, і тих механізмів, за допомогою яких цей суб'єкт це робить. А якщо говорити більш конкретно, то метою цієї наукової парадигми є вивчення того, як людська когніція мотивує мовні явища й одиниці та формує їхні значення, щоб описати це в поняттях відносних, а не в абсолютних правилах, ураховуючи той факт, що людина пізнає всю складність реальності світу в найрізноманітніші способи, однак завжди за якимись визначеними зразками, моделями на підставі концептуалізації й категоризації дійсності [7, с. 7].

Відповідно базовими поняттями лінгвокогнітивістики є концептуалізація та категоризація як механізми освоєння людиною дійсності. *Концептуалізацію* пов'язують зі структуруванням у свідомості людини уявлень про світ та можливі взаємозв'язки об'єктів і явищ у ньому, що відбивається в мові на рівні глибинної семантики, яка натомість реалізується на рівні семантики одиниць різних рівнів, зокрема й синтаксичних. Водночас глибинне, концептуальне значення й значення мовних одиниць – це явища різного порядку. Увага до когнітивної семантики передбачає звернення не лише до власне мовних знань, а до знань немовного, енциклопедичного характеру й визначення ролі цих знань у процесі формування мовних значень і змісту висловлення. Дослідники, наприклад, наголошують, що значення певних слів у системі мови співвідносні не стільки з парадигматичними й синтагматичними контекстами, скільки з певними когнітивними контекстами – когнітивними структурами, чи блоками знання, які стоять за цими значеннями й забезпечують їх розуміння. У випадку із синтаксичними значеннями ця теза ще більш актуальна. У цьому переконує, наприклад, аналіз кількісно асиметричного за будовою складного речення на зразок *Якщо хочете купити хліба, то магазин за рогом*, семантико-синтаксична структура яких дефектна (випущений один компонент, який забезпечує правильність конструкції, пор.: *Якщо*

хочете купити хліба, то [знайте, що] магазин знаходиться за рогом), однак смисл виявляється зрозумілим комунікантам. Це стає можливим тому, що в системі концептуальних знань комунікантів є уявлення, з одного боку, про правильну умовну конструкцію (завдяки цим знанням мовці дозволяють собі випустити один модусний компонент, що виконує роль метаоператора [то знайте, що] комунікації, а з іншого, – уявлення про правильний стан речей, характерний для ситуації задоволення бажання в придбанні товару.

Згідно з цим у лінгвокогнітивній науці говорять про необхідність розмежування *концептуальної картини світу* та *мовної*, яка є не «безпосереднім відбитком» дійсності, а осмисленою й категоризованою за закономірностями мови версією концептуальної [3, с. 6–9]. *Категоризація* людського досвіду, яка знаходить своє вираження в мовних формах, і є свідченням значущості того, що пізнала людина, перетворюючи цей досвід у варту уваги «культурні об'єкти. Семантика мовних одиниць при цьому виступає «інтерфейсом», який пов'язує мовну систему з концептуальною.

Категоризація дійсності, пізнаваної людиною, не завжди структурована строго логічними й відповідними реальному стану речей уявленнями: людина категоризує світ у мовних одиницях вибірково, надаючи особливого статусу тим, які є значущими в її концептуальній картині світу. Зрозуміло, що чітко категоризовані значення стають, так би мовити, твердими структурами. На рівні синтаксису це, зокрема, типові моделі речень різної формальної й семантичної будови із симетричним співвідношенням форми й змісту. Відтак формально-змістова асиметрія може інтерпретуватися як спосіб подолання мовцем обмеженості мовних синтаксичних знаків. У цьому разі мовні структури мають певний потенціал до розвитку, розширення задля забезпечення комунікативних потреб мовців у вираженні некатегоризованих, але актуальних смислів. У комунікації навіть найдивніші вияви синтаксичних конструкцій сприймаються цілком правильно мовцями, оскільки синтаксичне мислення здійснюється в околі обмеженого набору синтаксичних одиниць, під які мовець підводить оказіональні й на тлі яких розуміє їх.

Зі сказаного випливає, що для лінгвокогнітивної призматички складних синтаксичних конструкцій важить розуміння когнітивної природи як типових речень-висловлень, так і периферійних, асиметричних, які розглядаються в широкому онтологічному контексті. При цьому виявлення цієї природи має відбуватися з використанням

понять та інструментарію, що вироблені в межах відповідної наукової парадигми. Тому під час дослідження асиметричних складних сполучникових речень використовуються такі категорії когнітивної лінгвістики, як *поняття*, *концепт* (складний психоментальний комплекс, що формується поняттям разом із іншими складниками), *фрейм* (когнітивний контекст, модель культурно зумовленого, канонізованого знання, яке є загальним щонайменше для частини спільноти, своєрідний сценарій, *прототип*, *прототипна ситуація* (концепт, який лежить в основі формування категорії та який визначає її зміст) та ін. і формати знання, взаємозв'язок яких із мовними одиницями й вивчається в когнітивній лінгвістиці.

Так, на рівні синтаксису складного речення концептами можуть, зокрема, уважатися базові категорії протиставлення, пояснення, причини, мети та под., які реалізуються на рівні семантики спеціалізованих реченневих моделей, хоча можуть бути виражені й іншими одиницями, а прототипами – типові ситуації, у яких відповідні концепти актуалізуються й завдяки яким навіть далекий від типової ситуації синтаксичний зразок розпізнаватиметься на тлі симетричного, концептуально правильного. Наприклад, саме на тлі правильного прототипного цільового концепту *Я піднявся нагору, щоб забрати речі* будь-яке інше співвідношення ситуацій дійсності, де спостерігається певне відхилення від загальної схеми прототипу, буде все ж осмислюватися мовцем в околі цільових прототипів як їх периферія (*Я прийшов уже, щоб ви знали* (у ситуації інформування = *Знайте, я прийшов уже*); *Щоб пропалити спідницю, треба було взяти телефон* (у ситуації самокартання, картання = *Пропалила спідницю, тому що говорила по телефону*)).

Говорячи про потенціал когнітивної лінгвістики для дослідження явища формально-змістової асиметрії у сфері складного речення, необхідно наголосити, що творення граматичних моделей складних синтаксичних конструкцій людською свідомістю – це відбиття, з одного боку, типових й актуальних для людського індивіда й колективу способів осмислення пізнаної дійсності та виявлених взаємозв'язків у ній ситуацій, а з іншого, – і нетипових, які постійно задаються складністю навколишнього й внутрішнього світу (а отже, таких, які прагнуть бути вираженими, хоча й не мають власних спеціальних узуальних форм свого вираження).

Таким чином, можна стверджувати, що лише із залученням когнітивного підходу можна знайти відповіді на питання про те, як мова, зокрема й на

рівні синтаксису, у її конкретному використанні зберігає потрібну гнучкість, яка дає можливість «пригнічувати» в процесі комунікації її ж власну інертність смислом, який потребує вираження.

У 50-ті – 70-ті рр. ХХ ст. до лінгвістики в її узвичаєному розумінні (як теорії мовної системи) доєдналася прагматика, яка вивчає мову в спілкуванні [1, с. 9–10]. При цьому лінгвістична прагматика, а разом із нею й функціоналізм у граматиці й когнітивна лінгвістика стали дієвою протипагою як структуралізму, який бачить у мові іманентну, замкнуту в собі структуру, так і суто формальній породжувальній граматиці Н. Хомського та його послідовників.

У зв'язку з таким «лінгвістичним поворотом» (Ф. Бацевич) в осмисленні мовної системи в бік її призматичності як функціонального й когнітивного механізму, науковці почали розуміти, що категорично протиставляти семантику (як лінгвістичну галузь) прагматиці (як галузі нелінгвістичній) неможливо, оскільки семантичний рівень не однорідний і прагматичні компоненти можуть розглядатися як часткові сфери семантичної структури повідомлення, його смислу. Було констатовано, що вузька семантика (те, що стосується змісту, який відображає ситуацію, зовнішню стосовно ситуації акту мовлення) – зовнішньо-ситуаційний компонент – є лише одним із багатьох компонентів смислу, таких як референційний, модальний, дейктичний, упаковувальний, логічний, емоційний, іллокутивний. Таким чином, звернення до положень лінгвопрагматики в дослідженні асиметричних у формально-семантичному плані складних сполучникові речення, які найчастіше стають для мовця додатковими ресурсами для вираження різноманітних виразно прагматично орієнтованих змістів, тобто семантик, які не завжди є типовими значеннями форм, є цілком закономірним.

Для цілей синтаксичних досліджень, зокрема складних сполучникових асиметричних конструкцій, актуальним є оперування такими лінгвопрагматичними категоріями, як мовленнєвий акт, мовленнєві стратегії й тактики, мовленнєвий жанр та дискурс, мовленнєвий контекст і ситуація, оскільки вивчення асиметричних складних сполучникових речень як прагматично орієнтованих передбачає передусім осмислення їх задіяності в мовленні як мовленнєвих актів, що є частиною стратегій і тактик, які притаманні певним мовленнєвим жанрам і дискурсивним практикам.

Відповідно до основних положень теорії мовленнєвих актів, єдність мовленнєвого акту забезпечується локуцією – «це виголошення певного

речення з певним смислом та референцією», іллокуцією, яка є використанням локутивного акту в кожному конкретному випадку й конкретному смислі, та перлокуцією – наслідками досягнення мовцем своєї комунікативної цілі [6, с. 35–37]. Для дослідження найбільш значущим у цій тріаді є поняття іллокуції, яку інтерпретують як утілення у висловленні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню конкретної спрямованості [1, с. 133], оскільки саме врахування інтенційності висловлення може допомогти виявити, наприклад, відмінності в потенційно синонімічних засобах вираження мовних значень на зразок *Якщо виконаєте завдання, то я поставлю вам залік і Виконаєте завдання, і я поставлю вам залік, Якщо швидше виконаєте завдання, я швидше поставлю вам залік та Чим швидше виконаєте завдання, тим швидше я вам поставлю залік* та под.

Для виявлення інтенцій мовця, розкриття прямої чи прихованої іллокутивної сили співрозмовник (а отже, і дослідник, який вивчає відповідне висловлення як мовленнєвий акт) має враховувати імплікатури дискурсу – знання про комунікативну ситуацію, які виводяться з контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максимум, постулатів і конвенцій спілкування [1, с. 100] й пресупозиції – попереднього знання, яке є умовою істинності висловлювання, відповідності його референтної віднесеності.

Розуміння багатьох мовленнєвих актів, побудованих на основі асиметричних конструкцій, передбачає володіння мовцем не стільки знаннями мови, скільки механізмами програмування смислів (адресант) і їх вичитування в конкретних ситуаціях комунікації (адресат). У зв'язку з цим слушною є думка Ф.С. Бацевича, який говорить: «Адекватність орієнтацій у висловленнях залежить не лише від правильності їх побудови мовцем, істинності тощо, а від уміння адресата (слухача, читача) орієнтуватися в стратегіях мовця, а з боку мовця – у правильності добори і дотримання цих стратегій. <...>. Інакше кажучи, прагматика мовлення за певних умов (насамперед щоденного, побутового спілкування) домінує над його семантикою» [1, с. 117]. Подібну думку висловлюють й інші дослідники, обґрунтовуючи думку про наявність у структурі мовленнєвого акту, крім мовного значення, ще й прагматичного смислу, позначеного інтенцією мовця, яку має зрозуміти співрозмовник, урахувавши контекст. З цього випливає, що для інтерпретації асиметричних конструкцій як мовленнєвих

актів із їхньою прямою (прямі акти) чи прихованою (непрямі акти) інтенціональністю значущим є бачення *комунікативної ситуації* (або *контексту*) [5, с. 572], у якій мовець реалізує відповідні *стратегії* [5, с. 607–609; 6, с. 47] й *тактики* й *ходи* [1, с. 284] комунікації, а також *жанрової* специфіки комунікації [1, с. 286–287].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що увага до когнітивного й прагматичного компонента значення асиметричних за формою й змістом складних сполучникових речень зумовлена потребою з'ясування того, які мотиви керують мовцем, коли він, зважаючи на ситуацію, кон-

текст комунікації, модель співрозмовника, обрану стратегію й найприйнятніші тактики комунікації з ним, здійснює вибір того чи того речення-висловлення, закладаючи в нього відповідну комунікативну інтенцію, тобто перетворюючи його на мовленнєвий акт. Ці спостереження, видається, можуть сприяти більш глибокому розумінню природи асиметрії в системі складних сполучникових речень сучасної української мови. Дослідження відкриває перспективи більш системного дослідження формально-змістової асиметрії в синтаксичній системі української мови з погляду лінгвокогнітивних і лінгвопрагматичних наукових парадигм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : Підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : Монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків : Вид. гр. «Основа», 2008. 272 с.
4. Редін П. О. Концепт «Воля» в українській мовній картині світу : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. 264 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. 440 с.
7. Janda L. A. Cognitive Linguistics. University of North Carolina, Chapel Hill, 2007. 1. 60. URL: <http://seelrc.org/glossos/>.

УДК 81'276.5:355.11]:070

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.5>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ МАС МЕДІА

ACTUALIZATION OF MILITARY LEXICON IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN MASS MEDIA

Польовик Д.В.,

orcid.org/0000-0002-8045-9609

аспірантка кафедри документознавства
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Військова лексика у мові українських мас медіа є одним з важливих аспектів субстандартної лексики, що завжди була динамічним шаром розмовного стилю. Саме військовий сленг в сучасному світі впливає на інші функціональні стилі української мови та сприяє розширенню його використання в різних стилістичних контекстах. Зокрема, військові лексеми, що мають іншомовне походження, активно проникають до публіцистичного стилю, вимагаючи пояснень, систематизації та пояснення їхнього значення.

Метою статті є вивчення найуживаніших мовних одиниць військової лексики та їхньої стилістичної ролі, а також з'ясування особливостей вживання емоційно-експресивних номен у військовому контексті.

Під час дослідження військової лексики було використано різні методи, що дали змогу отримати комплексне розуміння його особливостей. Методи *аналізу* та *синтезу* були використані для узагальнення теоретичної бази роботи та систематизації зібраного матеріалу. Для виявлення специфіки вживання лексем у військових масмедійних текстах було використано *описовий метод*. Також, для зосередження на сленговій лексиці, було застосовано

метод *безпосереднього спостереження*. У результаті застосування цих методів було отримано більш повне розуміння військової лексики та його особливостей вживання у масмедійних текстах. Це може допомогти покращити сприйняття та розуміння військової термінології, що є важливим у контексті військової діяльності та комунікації.

Зроблено висновки, що військова лексика активно використовується у мові українських мас медіа. У текстах українських газет «Дзеркало тижня» та «Газета по-українськи», спостерігається використання сленгізмів іншомовного походження, відтворених кирилицею. Це свідчить про широке поширення цих мовних одиниць та їх актуальність у контексті військових тематик. Отже, військова лексика є важливою складовою частиною військового спілкування та відображає специфіку професійної мови. Вивчення військової лексики вимагає використання спеціальних методів дослідження, що дозволяють систематизувати та узагальнити зібраний матеріал.

Перспективами дослідження військової лексики у мові українських мас медіа є розширення аналізу на інші види мас медіа та порівняння використання лексем в різних джерелах.

Ключові слова: військова лексика, військова термінологія, емоційно-експресивний номен, запозичення, мовленнєва практика.

Military vocabulary in the language of Ukrainian mass media is one of the important aspects of substandard lexicon, which has always been a dynamic layer of colloquial style. It is the military slang that has a significant influence on other functional styles of the Ukrainian language in the modern world and contributes to its expanded usage in various stylistic contexts. Specifically, military lexemes of foreign origin actively penetrate the realm of journalistic style, necessitating explanations, systematization, and clarification of their meanings.

The aim of the article is to study the most frequently used linguistic units of military vocabulary and their stylistic role, as well as to investigate the peculiarities of using emotionally expressive terms in a military context.

During the research on military vocabulary, various methods were used, which allowed for a comprehensive understanding of its peculiarities. *Analysis* and *synthesis* methods were used to generalize the theoretical basis of the work and systematize the collected material. The *descriptive method* was used to identify the specifics of using military terms in media texts. Also, the method of *direct observation* was applied to focus on slang vocabulary. As a result of using these methods, a more complete understanding of military vocabulary and its peculiarities of use in media texts was obtained. This can help improve the perception and understanding of military terminology, which is important in the context of military activities and communication.

The conclusions drawn indicate that military vocabulary is actively utilized in the language of Ukrainian mass media. In the texts of Ukrainian newspapers such as "Dzerkalo Tyzhnia" and "Hazeta po-ukrainsky," the usage of slang terms of foreign origin, transcribed into Cyrillic script, is observed. This demonstrates the widespread use of these linguistic units and their relevance within the context of military themes. Thus, military vocabulary is an important component of military communication and reflects the specificity of professional language. The study of military lexicon necessitates the use of specialized research methods that allow for the systematization and generalization of the collected material.

The prospects of researching military vocabulary in the language of Ukrainian mass media include expanding the analysis to other types of media and comparing the usage of lexemes across different sources.

Key words: military vocabulary, military terminology, emotionally expressive noun, borrowing, speech practice.

Запозичення є важливим джерелом формування субстандартної лексики, і що захоплення запозиченими словами є своєрідною модою, що обумовлена стереотипами та ідеалами, існуючими в сучасному суспільстві. Також, мовна культура носіїв мови є тим мовленнєвим середовищем, що швидко реагує на появу нового в суспільстві [1, с. 336].

Постановка проблеми. Українська мова завжди була відкритою до запозичень, що робить її лексичний склад багатим і різноманітним. Проте, з поширенням сучасних засобів комунікації та мобільності, використання субстандартної лексики, стає все більш популярним та звичайним явищем в повсякденному спілкуванні. Водночас, це може мати негативний вплив на якість та розумілість мовлення, оскільки вживання такої лексики може викликати нерозуміння, особливо серед людей, які не є відомі з її значенням та вживанням. Тому, проблемою є необхідність в систематизації та трактуванні військової лексики, щоб зробити його доступним для широкого кола людей та уникнути непорозуміння у спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Згідно з дослідженням М.О. Колесникова, військова лексика є складовою частиною військової термінології та має свої особливості. Він виник як спосіб швидкого та ефективного комунікування між військовими під час бойових дій, та включає в себе спеціальні вирази та скорочення, які створені для зменшення тривалості та складності комунікації [4, с. 23–33].

Загалом, термін військової лексики використовують як важливу складову професійної мови. Саме так характеризують лексику відомі дослідники Гречаник В.М. [2], Іващенко О.В. [3], Ковальова О.Ю. [5], Пономарьова Л.М. [7], Федірко О.І. [8] та ін. У дослідженнях розглядаються соціолінгвістичні аспекти військової лексики, специфічна мовна система та роль в формуванні корпоративної культури військових підрозділів. Також розробляються тлумачні словники військової лексики та розглядається жаргонна лексика військовослужбовців з психологічного аспекту. Усі ці дослідження мають важливе значення для поглиблення знань про військовий

сленг і сприяють поліпшенню комунікації військових між собою та з цивільним населенням.

У загальному, використання військової лексики у мас-медіа потребує обережності та дотримання мовного етикету, щоб не порушувати правила журналістики та не образити читачів.

Постановка завдання. Метою статті є опис військової лексики, який зафіксований в мові видань «Газета по-українськи» та «Дзеркало тижня» кирилицею, та його важливості як складової професійної мови.

Дослідження військової лексики передбачає використання різних методів аналізу та дослідження мови. У даній роботі були використані методи аналізу і синтезу, що дозволили узагальнити теоретичну базу роботи та систематизувати зібраний матеріал. Також був використаний описовий метод, який дозволив виявити специфіку уживання сленгізмів у масмедійних текстах. Окрім цього, для виокремлення характерних мовних показників стилістичного забарвлення лексичних одиниць, був використаний метод безпосереднього спостереження. Всі ці методи дозволили дослідити військову лексику з різних боків та детально проаналізувати специфіку його використання в мові.

Виклад основного матеріалу. Один з основних факторів, що сприяє розвитку військової лексики, - це специфіка військової професії та військового життя. Носії мови, що працюють у військовому середовищі, мають свій унікальний досвід, який відображається в їхній мові. Військовий сленг характеризується використанням скорочень, аббревіатур, технічних термінів та жаргонізмів, які є специфічними для даної галузі діяльності.

У мові масмедіа фіксується лексема *розвідка*, що має значення «збір інформації про ворога». Вона походить від слова «розвідка», що використовується в цивільній мові, але має більш специфічне вживання в контексті військових операцій. Слово «розвідка» може використовуватися як дієслово (наприклад, «розвідувати ворога») чи іменник (наприклад, «розвідка ворога»). У військовому середовищі ця лексема має важливе значення для здійснення успішних бойових дій, напр.: *Про це сказав представник Головного управління розвідки Міністерства оборони України Андрій Черняк в інтерв'ю «Укрінформ»* (По-українськи, 30.03.2023); *Кримські окупанти не будуть у безпеці – розвідка* (заг.) (Газета по-українськи, 30.03.2023); *Водночас, за даними української розвідки, така позиція Китаю викликає обурення у Кремлі* (Газета по-українськи, 30.03.2023); *Про це розповів народний депутат, член Комітету*

Верховної Ради з питань національної безпеки, оборони і розвідки України Федір Веніславський під час телемарафону (Газета по-українськи, 29.03.2023); *Йому погрозували відправкою на війну проти України, йдеться у перехопленні Головного управління розвідки* (Газета по-українськи, 28.03.2023); *Була доповідь Головокома, керівника Головного управління розвідки Міноборони* (Газета по-українськи, 27.03.2023); *Дрони стримують флот РФ: британська розвідка прокоментувала атаки на російські кораблі* (заг.) (Газета по-українськи, 27.03.2023); *Череватий також прокоментував інформацію західної розвідки про те, що російський наступ на сході України «захлинувся»* (Газета по-українськи, 26.03.2023); *У ЗСУ висловилися щодо інформації британської розвідки про ситуацію в Бахмуті* (заг.) (Газета по-українськи, 25.03.2023).

Активно вживається в мові видання «Газета по-українськи» лексема *бронетранспортер*, означає броньовані транспортні засоби для перевезення військової техніки та військовиків, напр.: *Резніков провів тест-драйв американських бронетранспортерів* (заг.) (Газета по-українськи, 30.03.2023); *Череватий зауважив, що протягом останніх трьох тижнів регулярно знищується ворожа бронетехніка, танки Т-80, Т-90М «Прорив», бойові машини піхоти і бронетранспортери* (Газета по-українськи, 29.03.2023); *Спецпризначенці Служби безпеки України знищили екіпаж бронетранспортера російських окупантів і ворожу піхоту* (Газета по-українськи, 27.03.2023); *Як правило, ворог перестав використовувати БМП і бронетранспортери на полі бою для ведення бойових дій* (Газета по-українськи, 26.03.2023); *У лютому понад 600 українців завершили п'ятитижневу програму підготовки в Німеччині, яка містить базові навички: стрільба, медична підготовка та інструктаж із маневрування на бойових машинах «Бредлі» і бронетранспортерах «Страйкер» американського виробництва* (Газета по-українськи, 16.03.2023); *Окрім того, за даними британської розвідки, останніми днями у боях в Україні ідентифікували російські бронетранспортери БТР-50, вперше поставлені на озброєння у 1954 році* (Газета по-українськи, 06.03.2023); *Україна ефективно знищує з засідок російські бронетранспортери і танки* (Газета по-українськи, 03.03.2023); *На Авдіївському і Шахтарському напрямках війни знищили за 22 лютого: 14 танків ворога, 17 бойових машин піхоти, три бронетранспортери МТ-ЛБ, два міномети, безпілотник «Орлан» і 18 квадрокоптерів* (Газета по-українськи,

23.02.2023); *Зараз США заявили, що незабаром дадуть Україні 109 бойових бронемашин Bradley і 90 бронетранспортерів Stryker, а Німеччина 40 німецьких БМП Marder. Ймовірно, ці машини з'являтимуться на полі бою в Україні десь у березні* (Газета по-українськи, 23.02.2023).

Тенденцію до активного вживання підтверджують приклади використання лексеми *міномет*, яка позначає артилерійську зброю для стрільби мінами, що використовується у збройних конфліктах та війнах, напр.: *Знищили також три міномети та два склади з боєприпасами* (Газета по-українськи, 19.03.2023); *Так само потрібні додаткові міномети і міни до них* (Газета по-українськи, 17.03.2023); *Ракети й артилерія, безпілотники та міномети – держава-зло використовує різну зброю* (Газета по-українськи, 11.03.2023); *Знищено два танки Т-72, БМП і самохідний міномет «Тюльпан» росіян* (Газета по-українськи, 06.03.2023); *Також рота має танк і чотири бойові машини піхоти БМП/БМД-2 з протитанковими установками, великокаліберними кулеметами та мінометами* (Газета по-українськи, 28.02.2023); *Після вторгнення державні українські компанії зверталися до брокерів у США та інших країнах по танки, гелікоптери, літаки й міномети* (Газета по-українськи, 23.02.2023); *Загалом 120-мм міномет здатний вражати цілі на відстані до 7 км, а сучасними боєприпасами – у понад 8 км* (Газета по-українськи, 24.02.2023).

Лексема *гаубиць* вживається в текстах, що стосуються військових конфліктів, для позначення артилерійської зброї з коротким стволом та великим калібром. Крім того, ця лексема може використовуватись у наукових дослідженнях з військової техніки та військової історії, напр.: *Вони підходять для українських танків, гаубиць, протитанкових гранатометів, реактивних систем залпового вогню, автоматів та іншого* (Газета по-українськи, 28.03.2023); *Українські військові використовують американські гаубиці Paladin для знищення російських окупантів* (Газета по-українськи, 27.03.2023); *Найближча мета – поповнити виснажені запаси Києва снарядами для гаубиць 155-мм* (Газета по-українськи, 27.03.2023); *А це ще той «зоопарк»: 82-мм, 120-мм та 160-мм міномети, гаубиці та самохідні артилерійські установки калібру 122-мм, 130-мм, 152-мм та 170-мм, реактивні системи залпового вогню калібру 107-мм, 122-мм, 200-мм, 220-мм та 300-мм* (Газета по-українськи, 26.03.2023); *«Снаряд калібру 122 мм використовується українською артилерією при роботі з причіпними гаубицями Д-30*

(максимальна дальність ураження – 15400 м) та САУ 2С1 «Гвоздика» (максимальна дальність ураження – 15200 м)», – йдеться у повідомленні (Газета по-українськи, 22.03.2023).

У публікаціях видання «Газета по-українськи» лексема *зондування* вживається для позначення методу дослідження ворожої території, за допомогою якого визначається розміщення військових об'єктів та їх параметри. За допомогою зондування можна зібрати важливі військові дані та розробити стратегію бойових дій. Застосування методів зондування у військових цілях може бути як земним, так і повітряним, напр.: *Вона вивела на орбіту секретний супутник XJY-7, мікросупутник ET-SMART-RSS – ETHSAT-6U, створений для Ефіопії, апарат дистанційного зондування Землі й супутник зв'язку* (Газета по-українськи, 21.11.2022); *Це метод дистанційного зондування з використанням імпульсного лазера для вимірювання змінних відстаней до землі* (Газета по-українськи, 18.11.2022); *Він проводить зондування, але, як кажуть, вважає, що це питання національних інтересів», – написав у Twitter політичний редактор видання Стівен Суїнфорд* (Газета по-українськи, 20.10.2022); *Однак продовжують здійснювати локальні рейди та зондування української армії* (Газета по-українськи, 19.08.2022); *Супутник дистанційного зондування Землі розробило і виготовило державне підприємство «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля» разом з іншими українськими підприємствами* (Газета по-українськи, 13.01.2022);

Поширеною в мові видання «Газета по-українськи» є лексема *снаряд*, яка вживається для позначення артилерійського боєприпасу, за допомогою гармати або міномета запускається в повітря з метою ураження ворожих цілей. Снаряд може мати різні калібри та типи вибухових речовин, залежно від призначення та завдання, яке він має виконати. Лексема «снаряд» також може вживатись у контексті військової техніки та військової історії для позначення різних видів артилерійських боєприпасів та їх використання у бойових діях, напр.: *Але снаряд і уламки не питають, наскільки ти хороший чи не сильно», – написав Козінчук* (Газета по-українськи, 31.03.2023); *Допомога передбачає, зокрема, боєприпаси для HIMARS та артилерійські снаряди* (Газета по-українськи, 30.03.2023); *Ще у листопаді минулого року Іран відправив до Росії артилерійські і танкові снаряди* (Газета по-українськи, 29.03.2023); *Українські військові компенсують перевагу ворога у снарядах якістю виконання артилерійських завдань* (Газета по-українськи,

28.03.2023); *Співпраця між Москвою й Тегераном активізувалась після того, як Іран погодився надавати ракети малої дальності й танкові та артилерійські снаряди* (Газета по-українськи, 27.03.2023).

Активно в масмедійних текстах використовують лексему *десант* вживається для позначення спеціального військового висадження, яке здійснюється з літаків, вертольотів або з наземного транспорту на територію ворожої країни з метою проведення бойових дій або виконання інших завдань. Десант може включати в себе війська, обладнання, зброю та інші матеріальні ресурси, необхідні для виконання місії, напр.: *Військові мають намір продемонструвати, як об'єднані сили «нейтралізують ворожий повітряний десант» у дельті річки, заявили в ВМС Румунії, які очолюють ці навчання* (Газета по-українськи, 31.03.2023); *«Динаміка така, що окрім того, що вони головна сила, вони змушені підсилюватися іншими підрозділами регулярного війська, повітряно-десантними – на цьому напрямку вже підбивалися і бойові машини їхнього десанту – і мотострілецькими підрозділами», – сказав Череватий* (Газета по-українськи, 29.03.2023); *Група російських кораблів 21 березня 2022 року зайшла в порт захопленого Бердянська для вивантаження техніки та десанту* (Газета по-українськи, 24.03.2023); *Сам артист на початку війни вступив до лав ЗСУ, а згодом організував «Культурний десант», з яким їздить до гарячих точок і підтримує бойовий та патріотичний дух* (Газета по-українськи, 23.03.2023); *Російські штурмовики просуваються до центру Бахмута. Десант ЗСУ їх «зустрічає» – Сирський* (заг.) (Газета по-українськи, 21.03.2023).

Відома носіям мови лексема *обстріл* вживається для позначення збройної атаки з використанням вогнепальної зброї, гранат, артилерійських систем або іншої вогневої техніки на живі цілі, будівлі, об'єкти інфраструктури та інше, напр.: *Унаслідок ворожого обстрілу загинули троє жінок і троє чоловіків, ще восьмеро громадян дістали поранення різного ступеню тяжкості* (Дзеркало тижня, 02.04.2023); *«Укренерго» усунуло наслідки російського ракетного обстрілу 9 березня* (Дзеркало тижня, 02.04.2023); *Масовані ракетні обстріли можуть залишитися в минулому, Росія шукає нову тактику – ОК «Південь»* (заг.) (Дзеркало тижня, 02.03.2023); *Також повідомляється, що сьогодні, російські загарбники здійснили два ракетних удари та провели масований обстріл з реактивних систем залпового вогню по центральній частині міста Костянтинівка Донецької області* (Газета

по-українськи, 02.04.2023); *Щоб допомогти всім і максимально швидко реагувати на обстріли, поліція сформувала додаткові екіпажі* (Газета по-українськи, 01.04.2023).

Лексема *перехоплення* вживається для позначення дій військових або правоохоронних органів з перехоплення та зупинки іншого транспортного засобу, який знаходиться під підозрою у здійсненні злочину або порушенні правил. Перехоплення може проводитись у повітрі, на воді або на суходолі, напр.: *Японські винищувачі піднімалися на перехоплення російського військового літака* (заг.) (Дзеркало тижня, 06.04.2019); *Записують, що на передову їздили добровольцями, йдеться у перехопленні Головного управління розвідки* (Газета по-українськи, 01.04.2023); *«Калібр» летить відносно повільно, що впливає на час перехоплення* (Газета по-українськи, 01.04.2023); *Про це йдеться у перехопленні від Головного управління розвідки Міноборони* (Газета по-українськи, 31.03.2023); *Окупант обіцяє всіх перестріляти, якщо не дадуть відпустку – перехоплення* (заг.) (Газета по-українськи, 30.03.2023).

Як засвідчує зафіксований матеріал часто лексему *радіостанція* використовують для позначення електронних засобів зв'язку, що використовуються військовими для передачі та отримання інформації у різних ситуаціях. Радіостанції є важливими елементами військового зв'язку, оскільки дозволяють швидко та ефективно координувати дії різних підрозділів у різних умовах бойової дії. Військові радіостанції можуть бути переносними, монтованими на автомобілях, танках, літаках тощо, а також бути розміщеними на наземних та супутникових станціях, напр.: *Одного офіцера Нацгвардії України у квітні 2022 року катували та стратили після відмови передати пароль для входу на радіостанцію у Маріуполі* (Газета по-українськи, 24.03.2023); *Головне управління розвідки Міністерства оборони України зламало кілька російських радіостанцій, які ведуть мовлення у тимчасово окупованому Криму* (Газета по-українськи, 23.02.2023); *Це десятки генераторів, це сотня буржуйок, багато сотень цифрових радіостанцій та ретранслятори* (Газета по-українськи, 16.02.2023); *Повертаючись до командно-спостережного пункту, щоб передати захоплену радіостанцію та пораненого військовослужбовця, Андрій Верхогляд потрапив у вогневу засідку противника* (Газета по-українськи, 12.12.2022); *Озброєний чоловік напав на радіостанцію, а потім увірвався до торгового центру, пише Bild* (Газета по-українськи, 10.12.2022).

Лексема *маневр* використовується для позначення рухів військових підрозділів в бойових умовах з метою зайняття бойових позицій, виконання тактичних завдань та переміщення з одного місця на інше. Маневр може включати в себе рухи окремих підрозділів або координацію дій декількох підрозділів для досягнення стратегічних цілей. Маневри можуть бути плановими, запланованими заздалегідь, або непередбачуваними, відповідно до зміни ситуації на полі бою. Оскільки маневри є важливим елементом військової тактики, їх планування та виконання вимагає високого рівня команди і контролю від військового керівництва, напр.: *Цай подякувала Джаматтеї за підтримку минулого року, коли Китай проводив військові маневри поблизу Тайваню* (Дзеркало тижня, 02.04.2023); *«Завдяки героїзму і професійності наших військових, вмілим та злагодженим діям, ефективному використанню маневру і можливостей зброї, ми утримуємо фортецю Бахмут всупереч різним термінам та прогнозам», – написав Сирський* (Газета по-українськи, 28.03.2023); *Окупанти проводять маневри силами та засобами, сказала в ефірі Freedom очільниця Об'єднаного координаційного пресцентру Сил оборони півдня Наталія Гуменюк* (Газета по-українськи, 24.03.2023); *Однак такі маневри не застосовуються на західних машинах настільки часто* (Дзеркало тижня, 28.03.2023); *Ми продовжимо відстежувати їхні маневри, рух та наміри* (Газета по-українськи, 14.03.2023).

В мові видання «Газета по-українськи» подається лексема *диверсія*, яка вживається для позначення спеціальної операції з метою руйнування важливих об'єктів противника, вбивства його

військових чи цивільних керівників, захоплення важливих документів, зброї, техніки та іншого військового майна, напр.: *Подібні невідповідності виникли на тлі багатомісячних запеклих боїв за Бахмут у Донецькій області та диверсії на газових магістралях першого та другого «Північного потоку»* (Газета по-українськи, 13.03.2023); *На тлі публікацій у західній пресі про «український слід» у справі про диверсії на «Північних потоках» Міністерство оборони заперечило причетність українських офіційних структур до підризу російських газопроводів у Балтійському морі* (Газета по-українськи, 10.03.2023); *Разом з тим, він не виключає екстремальних випадків на півночі: чи то проникнення диверсійних груп або більші воснні формування з боку у Білорусі* (Газета по-українськи, 07.03.2023); *Для «проведення інформаційних диверсій проти України»* (Газета по-українськи, 22.02.2023); *Росія може влаштувати диверсію у сфері енергопостачання Нідерландів* (Газета по-українськи, 20.02.2023).

Висновок. Українська мова в сучасному світі активно використовує військові лексеми, що свідчить про їх велику популярність та необхідність у комунікації між військовими. Активне використання лексем у засобах масової інформації, зокрема у публіцистиці, підтверджує їх широке вживання у суспільстві. Проте, тривала адаптація цих лексем в українській мові може призвести до порушення літературних норм та невідповідності до правопису. Лексеми можуть надати текстам емоційності та виразності, але нерідко їх вживання супроводжується негативною оцінкою. Вивчення військових лексем, в різних масмедіа та їх класифікація за тематикою можуть стати перспективними напрямками дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гетьманець О. О. Військова термінологія в українській мові. Київ: Видавничий дім «КМ-БУКС», 2004. 336 с.
2. Гречаник В.М. Військова термінологія в системі мовного знака. Київ: НАУ, 2013.
3. Іващенко О.В. Сучасна військова лексика: стан, особливості, динаміка. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету, 2018. № 2. С. 121–126.
4. Колесникова М.О. «Військова термінологія: стан, проблеми та перспективи досліджень». Журнал «Мовознавство», 2020. № 5. С. 23–33.
5. Ковальова О.Ю. Фразеологізми в сучасній військовій термінології. Науковий вісник Інституту вищої освіти НАПН України, 2017. № 2. С. 102–107.
6. Пархоменко О. О., Шевченко А. А. Словник військового жаргону України: поняття, терміни, вирази. Київ: Видавництво Української академії захисту, 2006. 352 с.
7. Пономарьова Л.М. Військова термінологія в контексті культури мовлення. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету, 2018. № 31. С. 189–195.
8. Федірко О.І. Жаргонна лексика військовослужбовців: психологічний аспект. Молодий вчений. Київ, 2020. Вип. 10 (84). С. 382–384.

ЖАРГОНІЗМИ В СУЧАСНІЙ МЕДІЙНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ БЛОГЕРІВ)

JARGONS IN PRESENT MEDIA PRACTICE OF UKRAINE (BASED ON THE BLOGGERS LANGUAGE)

Полякова Т.М.,

orcid.org/0000-0001-5711-9967

кандидат філологічних наук,

провідний науковий співробітник відділу мов України

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У статті розглянуто низку найуживаніших жаргонізмів, які є популярним номінативним ресурсом у сучасному суспільно-політичному дискурсі. Дослідження виконано на широкому мовному інтернет-матеріалі різного ідеологічного спрямування, зібраному впродовж 2022–2023 рр. Доведено, що жаргонні елементи, поряд з метафорами, лексичними запозиченнями, оказіоналізмами, новітніми узуальними словотвірними похідними, є незмінним засобом реалізації експресивної і прагматичної функцій в українських текстах мас-медіа. Проаналізовано спектр жаргонізмів за їхнім походженням, первісною сферою вживання, хронологією використання у східнослов'янських мовах та специфікою новітнього функціонування. Встановлено семантичні зрушення, які притаманні деяким жаргонним елементам у політичному тексті, та особливості лексичної сполучуваності. Зафіксовано основні диференційні риси у жаргоновживанні українськомовних і російськомовних блогерів України.

Автор статті доходить висновку, що функціонування в інтернет-текстах, які є суттєвим складником сучасних мас-медіа, необмеженої кількості жаргонізмів сигналізує про низку факторів і процесів. Це і ознака низької культури учасників комунікації, мовленнєвої зокрема, пошук вдалої експресії, що реалізується наведеними лексемами, які є активним, і можливо, переважним мовним арсеналом адресанта, і зниження нормованих меж редакційної політики певних медійних джерел.

Жаргонізація і вульгаризація мови найбільше притаманні реальним, «живим» комунікантам електронних засобів масової інформації, зокрема інтернет-комунікантам, вони частково віддзеркалюють загальний рівень розвитку соціуму (тобто відповідають сучасним смакам суспільства), сигналізують про зростаючу конфліктність і взаємне неприйняття постатей протилежного табору політичного континууму.

Ключові слова: суспільно-політичний дискурс, мова блогерів, жаргонізм, арготизм, сленгізм, лексичне запозичення, вульгаризація мови.

In the article emphasizes a number of the most used jargons which work as a popular nominal resource in the present social and political discourse. The study has been performed on wide Internet material of different ideological orientation collected during 2022–2023. Jargon elements together with metaphors, lexical borrowings, occasionalisms and new word derivatives, are proved to be an unchangeable mean to realize expressive and pragmatic function in Ukrainian texts of mass media. A spectrum of jargons has been analyzed by their origin, a primary area of application, the implementation chronology in East Slavonic languages and the specific features of modern functioning. We describe the main differential features in the use of jargons of the Ukrainian and Russian speaking bloggers of Ukraine.

The author concludes, Internet texts are a significant component of the present media resources and a space for unlimited quantity of jargons, a basis for many factors and processes. It functions within the feature of a poor culture of the communication participants including a speech communication, the search for an appropriate expression being realized by the given lexemes. The latter are an active and probably a preferred language arsenal of an addresser, as well as the reduction of the regulatory boundaries of an editorial policy of certain media resources.

Jargonization and vulgarization of the language are mostly appropriate for real, «living» communicators of electronic mass media communication, especially for Internet communicators. Partly, it reflects the general development of the society (i. e., it meets the modern tastes of the community), signals about a raising conflict and a mutual rejection of the opposite members.

Key words: social and political discourse, Internet bloggers language, jargons, argotism, slangs, a lexical borrowing, vulgarization of the language.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Жаргонізація мовлення і вульгаризація засобів масової інформації – проблема, яка на сьогодні перейшла в нову площину наукового розгляду. Зсув мовної норми слововживання, інтенсивне проникнення кримінальної субкультури в усно-розмовну практику і публіцистичний дискурс відображають сучасні

мовні смаки українського соціуму та акцентують на зростаючому напруженні суспільно-політичних дискусій, певному зближенні (за менталітетом, методами вирішення питань, манерою висловлювання тощо) різних та навіть протилежних за своєю природою і функцією суспільних прошарків. Жаргонні елементи в медійних інтернет-текстах стають одними з провідних

номінативних ресурсів, реалізують низку журналістських завдань і становлять собою симбіоз реактивованих східнослов'янських арготизмів різного походження, молодіжних сленгізмів і новітніх запозичень.

Розмаїття жаргонних елементів, їх залучення в інші мовні стилі, зміна мовної практики суспільства України, звичайно, привертають увагу сучасних дослідників. Так, на початку другого десятиріччя XXI ст. практичний аналіз, теоретичне осмислення арготичної та зниженої лексики, дослідження її вживання у різних сферах мовної комунікації знаходять своє місце в працях Н. В. Третяк [1], Л. Г. Масенко [2], М. І. Навальної [3], Т. М. Левченко [4] та ін. Вивчаючи певну царину функціонування окремих жаргонних елементів, автори роблять різнобічні висновки, у той же час, у зв'язку з великим масивом матеріалу, залишаються прогалини для подальших розвідок.

Постановка завдання. Завданням та метою цієї статті є аналіз низки лексичних одиниць, які досі залишалися поза увагою сучасних українських дослідників, опис шляхів проникнення, чинників і особливостей вживання жаргонізмів абсолютно різного характеру, що (на додаток до існуючих праць) дозволить окреслити більш повну і загальну картину жаргонізації сучасних інтернет-медіа.

Виклад основного матеріалу. Номінативні засоби публіцистичного стилю – найбільш його рухлива та мінлива складова. Це пов'язано насамперед з реалізацією експресивної, прагматичної функції, що є невід'ємною та провідною рисою суспільно-політичного контексту. Адресант інформаційних повідомлень завжди намагається обрати якомога влучніше найменування для опису сучасної реальності, лексеми, яка б не тільки прозора віддзеркалювала дійсність, але й містила емоційно-експресивну оцінку, відображала ставлення самого адресанта до сутності справи.

Серед таких номінативних засобів у сучасних інтернет-текстах (за якими знаходяться політики, політологи, лідери суспільної думки, журналісти тощо) відзначимо перш за все низку метафоричних уживань, оказіоналізмів, новітніх запозичень, узуальних словотвірних інновацій і жаргонізмів. Використання останніх свідчить про активізацію пасивного лінгвокультурного прошарку східнослов'янського соціуму, процесів запозичення, метафоризації, змішування стилів, а в цілому – про вульгаризацію інтернет-мовлення і публіцистичного жанру загалом, що в не останню чергу пов'язано зі специфікою політичного й економіч-

ного розвитку українського суспільства в першій чверті XXI століття.

Жаргоновживання в сучасній практиці як українськомовних, так і російськомовних блогерів України характеризується залученням кримінального арго, тюремної лексики, жаргонізованих розмовних елементів, політичного і молодіжного сленгу і має свої особливості. Серед найуживаніших жаргонних елементів нами було зафіксовано такі: *хохма*, *хохмити* (рос. *хохмить*), *цімес* / *цімис* (рос. *цимес*), *коцати* (рос. *коцать*), *малява*, *зашквар*, *зашкварити(-ся)* (рос. *зашкварить/-ся*), *зашкварний* (рос. *зашкварный*), *головняк*, *договорняк*, *терпіло* / *терпляк* (рос. *терпила*), *кінеш* / *кініш* / *хініш* / *хінес* (рос. *кипеж* / *кипиж* / *хипиж*), *‘фільтрувати базар’* (рос. *‘фильтровать базар’*), *‘косити бабло’* (рос. *‘косить бабки’*), *‘на понтах’*, *жесть*, *заказуха*, *гон-стоп*, *фуфло*, *рішак(-и)* (рос. *решала* / *решалы*), *хейт*, *хейтити* (рос. *хейтить*), *факап*, *фак* (матеріал узято з різноманітних інтернет-джерел із суспільно-політичної тематики та різного ідеологічного спрямування за період 2022–2023 рр.).

Жаргонізм *хохма*, за нашими підрахунками, лідирує у рейтингу за частотністю вживання. Лексема *хохма* та її словотвірні похідні *хохмити*, *хохмач*, що утворилися у східнослов'янських мовах, мають давню історичну традицію функціонування в розмовній практиці пересічних українців, а своїм корінням сягають івриту. Арготизм *хохма* в значенні «жарт, дотеп, анекдот» та його похідні *хохмити* і *хохмач* зі значеннями «жартувати» і «дотепник» є органічними номінативними засобами при відображенні сучасного українського суспільно-політичного життя. Наведемо декілька ілюстрацій: *А як щодо зарплатні, адресних виплат і пенсій? У цьому ж і уся хохма: ніяк!; Ви хохму вкурили? Саме у владних кулуарах визначили ціну газу для населення, як-то кажуть, зі стелі!; Запросили журналістів з метою відвернути людей якоюсь хохмою у наш непростий час (себто для підняття настрою), а вони влаштували провокацію; Це так звана нова хохма мітингувальників; Прикольно схохмив депутат і щодо референдуму.*

Визначаючи наведені лексеми як євреїзми в українському жаргонному мовленні та детально аналізуючи розвиток ідіоматики євреїзмів, О. Горбач у своїй фундаментальній праці «Арго в Україні» підкреслює, що такі переосмислення мовних знаків на інокультурному тлі «можливі в мовців, яким відоме вживання цих висловів у первісному, не арготичному, іноді сакрамен-

тальному значенні (наприклад, *xines*, *кагал*, *хохма* та ін.)» [5, с. 345].

З огляду на такі акценти цікавим є вживання жаргонізму *цімес* (*цімис*) єврейського походження: *Але справжній цімес ось у чому: лише 60 процентів опитуваних впевнені, що порушувати Конституцію неприпустимо за будь-яких умов* (лексема *цімес* у сучасному суспільно-політичному дискурсі означає «саме те; самий смак; те, що треба»; лексико-семантичні варіанти утворилися від загальноповживаної у мові-оригіналі /маємо на увазі їдиш/ назви солодкої національної страви чи їжі, яку споживають у п'ятницю ввечері: варені овочі, ярину) [6, с. 165]. Жаргонізм *цімес* у залежності від контексту та ареалу вживання в Україні має досить розгалужену семантичну структуру: це і львівське та тернопільське «щось дуже добре», і харківське «першорядне»; лексема має германське коріння і оболонку «єврейської фонетики» [5, с. 161, 349]. Сенс появи цього мовного знаку в мові блогерів пояснюємо експресивно-гумористичною функцією, яка базується на історико-когнітивному тлі мовців України.

Жаргонне слово *xiniш* (єврейзм в аргі на українській території, який був популярним у мові злодіїв XIX–XX ст. і увійшов у розмовну практику українського села та міста, набуваючи безліч варіантів письмового оформлення) отримує своє нове «життя» в медійному лексиконі з політичної тематики: *Під куполом Верховної Ради почався скандал, xiniш, демонстративна істерика*. Наведена ілюстрація з переліком лексичних одиниць, близьких за значенням до слова *xiniш*, вказує на семантику арготизму, закріплення конкретного лексико-семантичного (розмовного) варіанту – «метушня; галас» (пор. спектр саме жаргонних значень з багатою історією вживання, який був притаманний мовленевій стихії у злодійських ватагах до 1917 р. та в радянський період: «крадіжка нетрадиційних речей; крадіжка за участі красивих жінок легкої поведінки; різновид кишенькового злодійства» і т. ін. [5, с. 61, 62, 355].

Функціонування жаргонного дієслова *коцати* (*накоцати*) також пов'язано з наявністю інокультури, яку традиційно привносить у східнослов'янську мовну практику певна верства населення України (маємо на увазі не саме кримінальний елемент, а національну приналежність носіїв, яка дала поштовх поширеному вживанню слова в різних сферах з подальшим новим семантичним розвитком). Лексема єврейського походження, має коріння з їдишу і посередника – польське аргі,

історично ввійшла в розмовну практику українців (наприклад, школярів), а також посіла стабільне місце в реєстрі злодійського, кримінального жаргону, де має основні значення «механічно пошкоджувати щось або когось; бити, дряпати, різати...» (сукупність усіх значень досить широка). Що ж спонукає адресанта вживати вказану номінацію на позначення сучасних політичних реалій? Припускаємо, що це не тільки влучний, емоційно виразний мовний засіб (сталий складник української лінгвокультури), але й знак, який висвітлює стосунки політичних фігурантів, манеру їхньої поведінки, менталітет і т. под. Використання такого кримінального жаргонізму натякає на відсутність розмежування різних (і навіть протилежних за своєю функцією) прошарків соціуму, акцентує на їхньому зближенні і взаємодії, наприклад: *Після цього чиновнику залишилося тільки накоцати свого партійного соратника, який так невдало виконав завдання свого патрона*.

В аспекті зближення історико-традиційних соціальних протилежностей продовжує «тему» активований тюремний жаргонізм *малява*, який означає «нотатку; повідомлення на папері; лист» («на зону підеш з гарною малявою»). Шляхи походження слова – це те, що «малюють на папері». Саме така номінація обирається у сучасних інтернет-повідомленнях на позначення офіційних паперів, листів, заяв, авторами яких є політичні діячі: *Колишня прем'єр-міністерка надіслала маляву, що вона на разі готова виступити у форматі відеоконференції*.

Поширеними жаргонізмами, які фіксуються у суспільно-політичному дискурсі, є лексеми *головняк* і *договорняк*. Вживання таких номінацій, як і слів *малява*, *рішак(-и)*, *терпіло*, *заказуха*, засвідчує вплив мови північного сусіда, це більш новітні знаки, які не згадуються у Словнику жаргонізмів О. Горбача та в більшості друкованих видань України кінця XX ст.

Жаргонізм *головняк* (перен. від «головний біль») має значення «проблема; причина турботи, схвильованості, неприємностей; те, що заважає жити»; лексема також функціонує в якості сленгізму в молодіжному середовищі («*Навіщо мені цей головняк?*»). Реалії сучасного українського суспільно-політичного життя видаються такими, що аналізований жаргонізм стає частотною номінацією у ЗМІ: *Протести вийшли з-під контролю, перетворилися у соціальний стихійний спротив, що спричинило головняк у їхніх кураторів*.

Утворений за тією ж словотвірною моделлю жаргонізм *договорняк* означає політичну домовленість, яка має ознаки певної зради, таємності,

вигідної угоди для однієї чи двох (усіх) сторін. Саме тому жаргонізм продовжує існуючий синонімічний ряд 'угода – домовленість – змовка – гешефт... – *договорняк*' (можливий контекстуальний синонім – 'зрада') і висвітлює незвичайну специфіку реалії та сферу її реалізації: тобто це політична домовленість, угода зі зрадою державних (геополітичних, воєнних, економічних та ін.) інтересів у період міжнародних конфліктів (може бути і внутрішнім партійним явищем). Таке значення диференціює жаргонне *договорняк* від літературного 'договір' ('офіційний, прозорий') і вказує на новонароджену властивість сучасних міжнародних відносин, політичної діяльності, які базуються на меркантильних інтересах певної групи людей при владі і є зрадою глобальних потреб або запитів суспільства. Жаргонізм *договорняк* є настільки вживаним у політичному дискурсі різної спрямованості, що утворив численну кількість стійких словосполучень, які в повній мірі висвітлюють (доповнюють) семантику слова: *відбувається договорняк, почати / замутити договорняк, існує договорняк; політичний, комерційний, тактичний, кулуарний, таємний, закулісний, локальний, черговий договорняк; сценарій, результат договорняку* (російськомовну практику України доповнюють сполуки *банальний, галимий, великий договорняк, нарратив договорняка* та ін.). Наведемо ілюстрації вживання жаргонізму в мові інтернет-блогерів: *Велика геополітична гра договорняками не закінчується; Чому в нас так багато політиків, які зав'язані в ганебні договорняки з ворогом?* Вживання жаргонізму в множині, зазвичай, вказує на стабільність і поширення розглядуваного явища.

Новітні молодіжні сленгізми становлять суттєву частку жаргоновживання. Як слушно зауважує С. Мартос, «жаргонні стилі спілкування є природними в системі урбаністичних форм комунікації» [7, с. 162]. Перебуваючи одразу в декількох мовленнєвих стихіях, такі лексичні одиниці інтенсивно нарощують свою сполучуваність і словотвірний потенціал. Так, сленгізми-англіцизми *хейт* («вербальна агресивна дискредитація особи за різними ознаками») і *хейтер* («особа, яка займається такою дискредитацією») мають стабільну тенденцію свого використання при відображенні політичних стосунків та дискусій різного характеру, що свідчить про зростання негативізму, агресії, конфліктності, про неприйняття протилежних поглядів, опозиційної поведінки або груп осіб за їхні дії, спосіб життя, загальну діяльність тощо. Словотвірні дієслівні похідні, утворені на українському тлі (*хейтити, захей-*

тити), підтверджують активне функціонування запозичень у сучасних інтернет-повідомленнях (тобто явище, його носій або реалізатор → відповідна дія): *Антимілітаристські заклики призводять до неймовірного хейту; Ви не уявляєте, який хейт тепер вигрібає посадова особа після цих заяв; Хейтити тих політиків, які «перевзулися»; Росіяни захейтили речницю ЗСУ через трансгендерність – у Міноборони України відреагували.*

Молодіжний сленгізм *зашквар*, який сягає своїм корінням давнього російського тюремного жаргону (від рос. дієслова «зашквариться», тобто «опаскудитися»), є класичною ілюстрацією виходу мовного знака з тюремного середовища певної локалізації і його запозичення іншими східнослов'янськими мовленнєвими сферами. Лексема *зашквар* зі значенням «щось неприємне, ганебне; 'підгоріле'; вчинок, який не відповідає загальноприйнятим нормам» (етимологію жаргонізму визначають від східнослов'янського «шкварки» – перен. тюремне «найнижча ланка ув'язнених») та його словотвірні похідні *зашкваритися* («споганити когось, щось; очорнити, знеславити») і *зашкварний* («ганебний, огидний») на початку ХХІ ст. стрімко асимілюються в мові блогерів, які висвітлюють у соціальних мережах суспільно-політичні події або процеси в Україні. Наведемо приклади вживання: *Будь-які зашквари президента на той час дуже активно обговорювалися не тільки в соціальних мережах, але й серед його колег по команді; Близьке партійне оточення зашкварилося колосально, і це я ще не торкався схеми розкрадання гуманітарної допомоги – харчів, одягу, медичних засобів.*

До східнослов'янського сучасного жаргонного фонду відносимо жаргонізм *рішак / рішала* («посередник між тим, хто одержує хабар, і тим, хто його отримує, зазвичай, особа певного кола, яка надає такі послуги або вирішує проблему за платню») і сленгізм *терпіло(-а)* (лексема російського жаргонного в'язничного походження, яка означає «слабку людину; жертву злочину»). Номінації є запозиченими в українську мову з російської мовної практики: *До війни був рішаком, розміщував намети у центрі Києва; Наші виборці – терпіли по життю.*

Наведені жаргонізми не поступаються подібним уживанням і в інтернет-практиці російськомовних блогерів. Єдиною відмінністю є те, що обсяг вказаних номінативних знаків є більш масштабним, диференційними є словотвірні процеси (наприклад, *договорняк – договорнячок*), також звертають на себе увагу межі лексичної сполучуваності (в російськомовній практиці вони

є більш широкими). Російськомовне вживання жаргонізмів в Україні характеризується активним залученням лексичних одиниць, які утворені безпосередньо на російському тлі; для прикладу: *шмальнуть* («вистрелити»), *шняга* («щось неприємне; дурне; небажане»), *заказуха* («щось таке, у тому числі кримінальне, яке є замовленим за платню») та ін.

Висновки. Отже, жаргонізми є одними з провідних номінативних ресурсів публіцистичного стилю. У сукупності з метафорами, okazіоналізмами, словотвірними інноваціями, лексичними запозиченнями вони реалізують номінативну, експресивну і прагматичну функції в інтернет-повідомленнях та є тими мовними засобами, які влучно відтворюють суспільно-політичне життя в Україні. Жаргоновживання українських блогерів охоплює реалізацію різноманітних за своїм походженням лексичних одиниць. Це історичні жаргонізми, яким притаманні семантична динаміка та нове життя в українському політичному дискурсі ХХІ ст. (кримінальне, тюремне, злочинське арго ХІХ–ХХ ст., східнослов'янські жаргонізовані розмовні елементи тощо), фрагменти сучасного молодіжного сленгу, які сягають своїм корінням східнослов'янського жаргону або є новітніми англійськими запозиченнями. Серед жаргонізмів номінацій аналізованого дискурсу є і лексичні запозичення з мовленнєвої практики північного сусіда української держави. Характеристика жаргонізмів та їхнє активне функціонування в мові

інтернет-блогерів України віддзеркалюють безперервні міжнаціональні мовні контакти, полілінгвістичні риси простору України, що визначається взаємодією українізмів, русизмів, євреїзмів, лінгвокультурною трансформацією останніх на українському тлі, яка торкається фонемно-графічного оформлення номінативних знаків, їхнього змістового наповнення та особливостей вживання. Щодо використання російських жаргонізмів в Україні, то слід відзначити їхнє численне лексичне словосполучення і диференційне словотворення.

Функціонування в інтернет-текстах, які є суттєвим складником сучасних мас-медіа, необмеженої кількості жаргонізмів сигналізує про низку факторів і процесів. Це і ознака низької культури учасників комунікації, мовленнєвої зокрема, пошук вдалої експресії, що реалізується наведеними лексемами, які є активним, і можливо, переважним мовним арсеналом адресанта, і зниження нормованих меж редакційної політики певних медійних джерел.

Жаргонізація і вульгаризація мови найбільше притаманні реальним, «живим» комунікантам електронних засобів масової інформації, зокрема інтернет-комунікантам, вони частково віддзеркалюють загальний рівень розвитку соціуму (тобто відповідають сучасним смакам суспільства), сигналізують про зростаючу конфліктність і взаємне неприйняття постатей протилежного табору політичного континууму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ : 2008. ХДУ. 2020. 20 с.
2. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2010. 243 с.
3. Навальна М. І. Жаргонна лексика в заголовках Інтернет-видання «Українська правда». *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан і перспективи*. Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Л. Українки. 2013. Вип. 15. С. 210–221.
4. Левченко Т. М. Стилістична диференціація жаргонізмів у мові засобів масової інформації. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Т. 30 (69). № 3. Ч. 1. С. 36–40.
5. Горбач Олекса. Аргю в Україні. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2006. 686 с.
6. Strak N. L. *Jüdyisches Wörterbuch mit besonderer Berücksichtigung der gegenwärtig in Polen üblichen Ausdrücken*. Leipzig. 1916.
7. Мартос С. Жаргонно-сленгові страти в міському спілкуванні. *Науковий вісник ХДУ : Серія «Лінгвістика»*. Херсон : Вид-во ХДУ. 2013. Вип. ХІХ. С. 159–163.

**СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ
(ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ)****SPORTS TERMINOLOGY IN MEDIA TEXTS (FUNCTIONAL ASPECT)****Поплавська Н.М.,***orcid.org/0000-0003-1100-5002**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***Каленюк С.О.,***orcid.org/0000-0002-6055-8351**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови і літератури**Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського***Смерчинська В.А.,***orcid.org/0009-0001-8701-0871**магістрант факультету філології і журналістики**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

У статті висвітлено специфіку функціонування спортивної термінології в масмедійних текстах. Зазначено, що велика кількість спортивних термінів переходить до загальнономовного вжитку. Такий процес називають зміною стилістичного статусу слова, детермінологізацією, стилістичною транспозицією. Джерельною базою наукової розвідки слугували сайти сучасних масмедіа.

Зазначено, що детермінологізована спортивна лексика активно функціонує в ЗМІ. У сучасних масмедіа використання спортивної термінології зумовлено передусім прагненням журналістів передати дух змагання та прагнення перемоги. Політичні справи все частіше порівнюються з грою, а представники політичному – із завзятими гравцями, що послугуються різноманітними карколомними політичними прийомами. Проілюстровано частотне використання спортивної термінології у заголовках новин, інформаційних статтях задля привернення уваги читачів. Серед детермінологізованої спортивної термінології найбільш уживаними (як у прямому, так і в переносному значенні) є терміни на позначення видів і підвидів спорту та представників цих галузей. Закцентовано на тому, що в процесі детермінологізації може відбуватися негативація або позитивація значення. Виділено випадки стилістичної транспозиції термінів-запозичень, які ще не встигли добре закріпитися в українських словниках, а вже почали активно використовуватися у ЗМІ і трансформувати свої первинні значення.

Узагальнено, що стилістична транспозиція – один із найпродуктивніших шляхів розвитку і поповнення лексики літературної мови. Активно функціують у масмедійних текстах детермінологізовані загальноспортивні і вузькоспеціалізовані термінологічні одиниці. У зв'язку з тим, що процес детермінологізації перманентний, функціонування спортивних термінів у текстах сучасних масмедіа потребує системного вивчення.

Ключові слова: українська мова, термінологія, масмедіа, текст, спортивна термінологія, лексика, детермінологізація.

The article highlights the specifics of sports terminology functioning in mass media texts. It is noted that a large number of sport terms have moved into common usage. Such process is called a change the stylistic status of a word, determinologisation, stylistic transposition. Sites of modern mass media served as the source base of the scientific research.

It is noted that deterministic sport lexicon is actively used in the media. In modern media, the use of sports terminology is primarily due to the desire of journalists to convey the spirit of competition and the desire to win. Political affairs are increasingly compared to a game, and representatives of the political elite are compared to avid players who use a variety of stunning political tricks. The article illustrates the frequent use of sport terminology in news headlines and informational articles to attract readers' attention. Among the deterministic sport terminology, the most commonly used (both literally and figuratively) are the terms for sports and subspecies of sports and representatives of these branches. It is emphasised that in the process of determinologisation, the meaning may be negated or positively modified. The cases of stylistic transposition of borrowed terms that have not yet managed to take a good place in Ukrainian dictionaries, but have already begun to be actively used in the mass media and transform their original meanings, are highlighted.

It is generalised that stylistic transposition is one of the most productive ways of developing and replenishing the lexicon of a literary language. Determinological general sports and highly specialised terminological units are actively used in mass media texts. Due to the fact that the process of determinologisation is permanent, the functioning of sports terms in the texts of modern mass media requires systematic study.

Key words: Ukrainian language, terminology, mass media, text, sports terminology, vocabulary, determinologizing.

Постановка проблеми. На початку XXI століття термінологічні одиниці активно переходять зі своєї термінологічної сфери до загальнономовного вжитку. Такий процес називають зміною стилістичного статусу слова, детермінологізацією, стилістичною транспозицією. Найсприятливішим майданчиком для функціонування термінів у новому статусі слугують ЗМІ. Терміни у нових контекстах мають потужний функційний потенціал, тому дослідження оновлених параметрів терміноодиниць у масмедійних текстах є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку процесу детермінологізації детально студіювали Н. Ф. Непийвода [6], Л. В. Струганець [9], О. А. Жирик [1]. Із досліджень останніх років виокремимо праці М. І. Навальної [5], Н. В. Кондратенко [3], С. О. Каленюк [2], К. В. Трофімчук [10], Л. М. Пашинської [7], О. М. Кринець [4]. Як зазначає М. Пашинська, «процес детермінологізації доволі активний у мас-медійному тексті й зумовлений пошуком нових – виразніших і несподіваних засобів образності» [7, с. 101]. І саме термінологія є тим джерелом, із якого можна брати практично невичерпний і сприятливий матеріал для переосмислення. О. М. Кринець зауважує, що «детермінологізації властиве спрощення й розширення значення, що відбувається за рахунок анігіляції спеціальних сем й актуалізації ядерної або однієї з диференційних сем. До того ж у багатьох випадках детермінологізація призводить до утворення еврисемічних значень, здатних належати великій кількості денотатів. Крім того, у процесі детермінологізації може відбуватися негативація або позитивація значення» [4, с. 40]. Розглядаючи специфіку детермінологізації спортивної лексики, Н. В. Кондратенко виокремлює тематичні групи такої лексики в українській політичній комунікації, пропонує типологію спортивних метафор, аналізує семантичне наповнення та функційне навантаження метафоричних конструкцій у текстах на політичні теми [3].

Постановка завдання. Мета нашої статті – схарактеризувати особливості функціонування спортивної термінології в масмедійних текстах (на матеріалі українських інтернет-видань).

Виклад основного матеріалу. У сучасних масмедіа використання спортивної термінології зумовлено передусім прагненням журналістів передати дух змагання та прагнення перемоги (у широкому значенні). Спостерігаємо частотне уживання детермінологізованої спортивної лексики у текстах на політичні теми, у новинних

репортажах, як-от: «А наразі може бути така **боротьба**, що «каменя на камені не залишиться» (Укрінформ, 01.04.2019); «**Політична боротьба** у США: які наслідки для України» (АрміяInform, 08.01.2023); «Між Пригожиним та міністром оборони Сергієм Шойгу йде запекла **політична боротьба**, що сприяє витокам цінної інформації, дуже важливої для нашого оборонного планування» (NV, 22.02.2023). У наведених контекстах спостерігаємо використання схеми «прикм. + **боротьба**». Як зазначає Н. В. Кондратенко, «прагнення перемоги зумовлене агональністю політичної комунікації. Саме агональність актуалізує змагальний аспект політичної гри, ототожнюючи її зі спортивними змаганнями» [3, с. 127].

Частотним є використання сучасними масмедіа в експресивних статтях найменувань видів і підвидів спорту, наприклад, японських бойових мистецтв. Спостерігаємо функційну активність словосполучення *політичне айкідо*: «Застосовувати **політичне айкідо**...» (TEXTY.org.ua, 17.08.2020). Схожий процес метафоризації бачимо на іншій інформаційній платформі: «Це нехай буде *перший наш успішний маневр в стилі **політичного айкідо***» (Укрінформ, 22.04.2019).

Не оминають ЗМІ і лексему на позначення такого популярного виду спорту, як *футбол*: «Йому, як нікому іншому, повинно бути відомо, що український **політичний футбол** у виконанні команди Януковича відбувається за іншими правилами» (Форум, 18.02.2010). Знову ж таки утворюється метафора за схемою «прикм. + *футбол*», у якій зберігається з первинного лише значення своєрідної «командної гри». Поряд із висміювальним тоном спостерігаємо і протилежне за конотацією використання лексеми: «Ми не хочемо, щоб це був **політичний футбол**» – МАГАТЕ відмовилось від демілітаризованої зони на ЗАЕС» (Суспільне, 23.03.2023).

Популярним є використання назви такого виду гри, як *більярд*: «**Політичний більярд** по-чорнівецьки, або Як розкласти два яйця у три кошики» (From-UA, 02.08.2021). Політичний *армреслінг* журналісти вбачають у діях політиків: «Арсеній Яценюк і Петро Порошенко влаштували «**політичний армреслінг**»» (24tv.ua, 20.10.2018). Знову ж таки спостерігаємо процес метафоризації за вищезгаданою схемою, в результаті якої утворюється значення «міряться політичними силами на публіці».

Одним із найчастіше використовуваних у масмедіа термінів вважаємо *перегони*. Лексична одиниця тісно пов'язує наші уявлення про цей вид спорту із політичними виборами: «**Політичні**

перегони почались! Головні претенденти на місце прем'єр-міністра Британії та дата виборів» (Вікна, 21.10.2022), «Так уже склалося, що Віталій Олександрович на **виборчих перегонах** традиційно шукає підтримки у провладних політичних сил» (Дзвін, 06.10.2020). Для більшого емоційного навантаження або ж для уточнення до лексеми додають прикметники *політичний, президентський, виборчий* і т. д., хоча у більшості випадків читачі чудово розуміють, про що саме йдеться. Часом можемо зустріти і незвичайне поєднання з цим терміном: «**Азартні перегони з історією**» («День», 21.10.2011). Нове значення з позначкою «перен.» «змагання і боротьба в чому-небудь» вже зафіксовано у СУМі-20 [8]. Своєрідним синонімом до вищезгаданого терміна є *гонка*: «**А отримали – посилення санкцій і виснажливу гонку озброєнь**» (Укрінформ, 22.04.2019).

Передвиборчі перегони асоціюються з марафоном. Ця метафора вказує на важкість і тривалість політичних подій: «**Пане Миколо, парламентські перегони – це теж політичний марафон, і дистанцію подолає сильніший. А тому... стадіон, так стадіон!**», – відповідь В'ячеслав Неволько» (Новини Хмельницького «Є», 08.07.2019). Разом із тим дещо іншого значення набуває ця аналізована лексична одиниця в соціальному контексті: «**У Львові триває марафон «Подаруй дитині надію»**» (День, 19.08.2011). У такому випадку новим значенням лексеми є «низка заходів чи подій, що влаштовуються з певною метою і є тривалими у часі». Як результат – утворилось декілька переносних значень, що вже зафіксовані у СУМі-20 з відповідною позначкою [8].

У дискурсі сучасних масмедіа активно побутує переносне значення слова *естафета* – «традиція, яку приймають від попередників»: «**Путін перейняв естафету «лідера-невдахи» з ордером від Гааги: став четвертим серед «героїв»**» (УНІАН: Новини України, 17.03.2023). Як і *марафон*, термін *естафета* побутує і в інших контекстах: «**Рушник єдності: Волинь передала естафету Рівненщині**» (Волинські новини, 10.05.2023).

Журналісти використовують і терміни на позначення авіаційних видів спорту. Так, переносному значенню лексеми *парашутизм* присвячена окрема наукова розвідка, у якій цей вид спорту доволі цікаво «переносять» на своєрідний прийом політиків під час виборів. У ній же бачимо пояснення цього нового значення: «**Парашутизмом**» у виборчому процесі, на політичному сленгу, називають балотування кандидатів в округах, до яких

вони не мають стосунку. Явище у тій чи іншій мірі проявляється як на парламентських, так і на місцевих виборах» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020). Далі утворилося нове словосполучення – *індекс парашутизму*: «**Аналітичний центр «Обсерваторія демократії» оцінив масштаб «парашутизму» у виборчих списках партій, які пройшли до Харківської облради на місцевих виборах-2020, і розрахував «індекс парашутизму» кожної з них**» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020). Також автор статті вжив і відповідний термін на позначення «гравців» цього політичного виду спорту: «**Такий кандидат – не «парашутист», а значить, – із найбільшою вірогідністю буде піклуватися про інтереси округу в разі обрання до облради**» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020).

Поширеною практикою в сучасних ЗМІ стало використання спортивних термінів, які слугують найменуванню представників різних видів спорту, для позначення осіб зі сфери політики, економіки. Наприклад: «**Чорногорія вже кілька місяців перебуває в політичній кризі після того, як її уряду було висловлено вотум недовіри, а основні політичні гравці не змогли дійти згоди щодо того, чи призначати дострокові вибори, чи спробувати сформувати новий уряд**» (Європейська правда, 27.02.2023); «**Дослідник підкреслив, що підкріпити загальнонаціональну єдність українського народу довкола відсічі загарбникам повинна влада та опозиційні політичні гравці – передовсім шляхом адекватного інформаційного супроводу усіх соціально значущих подій**» (Інформаційне агентство «Главком», 10.05.2023).

На позначення групи згаданих *політичних гравців* або сукупності політиків зі спільними політичними поглядами використовують ще одне загальне поняття – *команда*, яке у спортивній термінології має значення «спортивного колективу на чолі з капітаном». Цей термін вживається саме у прямому значенні, оскільки термін давно вийшов за межі спортивної термінології. Уживання аналізованої лексеми у політичному дискурсі найчастіше припадає на час приходу нових політичних осіб і партій до влади: «**Традиційно для команди нового президента України, на його заході зібралися не лише причетні до політики люди, а й представники шоу-бізнесу**» (BBC. News|Україна, 09.06.2019).

Ще одним загальним поняттям, яким послуговуються сучасні масмедіа, є лексема *противник*: «**Політичні противники, не без задоволення, почали наступати одне одному на «хворі мозоли»**» (Укрінформ, 27.09.2016). Хоч ця лексична одиниця

вжита у контексті із прямим значенням, вона усе ж надає наведеному прикладу більшої емоційної забарвленості.

Окрім загальних, трапляється вживання термінів, що належать до конкретного виду спорту, як-от *спринтер*: «Єдина його проблема – він політичний *спринтер*, але не *стайєр*. Відтягування виборів суттєво його послаблює» (Патріоти України, 18.05.2016). Мова йде про так званий «політичний біг». В аналізованому контексті маємо зіставлення двох спортивних різнокореневих антонімів, що вжиті для підсилення негативної характеристики політичної ситуації.

Частотним є порівняння політиків із *політичним акробатами*: «**Політичний акробат**: у Золотоноші мер Войцехівський «організував» на свою підтримку «штрейкбрехерів» у списках конкурентів» (Дзвін, 06.10.2020). Спостерігаємо, як первинне значення переноситься на цілком такі ж несподівані «трюки» політичних осіб, тобто відбулася метафоризація за вже відомою схемою «прикм. + акробат».

Явище детермінологізації не оминувало й новозапозичену спортивну термінологію. Відомо, що спортивна термінологія, як і вся термінологічна система української мови загалом, й досі активно поповнюється за рахунок запозичень. Виділимо кілька найцікавіших випадків стилістичної транспозиції термінів-запозичень, які ще не встигли добре закріпитися в українських словниках, а вже почали активно використовуватися у ЗМІ і трансформувати свої первинні значення.

Уживання такої лексеми, як *аутсайдер*, у переносному значенні використовується із негативним забарвленням, адже сам термін має негативну конотацію і в прямому значенні. Наприклад: «**Пропаганда аутсайдерів**: в ОПУ відреагували на слова посла Китаю про суверенітет України» (УНІАН: Новини України,

23.04.2023). У дискурсі сучасних масмедіа М. І. Навальна так трактує нове значення цієї лексичної одиниці: «політик чи політична сила, яка внаслідок виборів обіймає одне з останніх місць» [5, с. 110]. Та ще більшою мірою негативно, навіть образливе забарвлення ця лексема має у значенні «останній», «невдаха» чи «вигнанець». Наприклад: «**Рівняння на аутсайдерів: як ЄС бачить майбутнє східного партнерства**» («Європейська правда», 19.10.2017); «**Хто лідер, а хто аутсайдер світової економіки: 7 фактів**» (BusinessViews, 02.01.2020). Також спостерігаємо новоутворення із використанням детермінологізованої одиниці: «**Нагадаємо, що показники «європейськості» законодавства є нерівномірними: є ті сфери, де Україна вельми просунута, і є сфери-аутсайдеру; сконцентрувавши зусилля на останніх, можна досягти значного прогресу**» (Європейська правда, 07.02.2023), тобто значення «останній» переноситься і на поняття, що не позначають живих істот.

Висновки. Мові українських масмедіа притаманне частотне використання спортивних термінів на позначення реалій сучасного соціуму. Спортивні терміни функціують із прямим і переносним значенням. Переносні значення детермінологізованих спортивних термінів сприяють образності висловлювання. Найчастіше такі лексеми використані на перших шпальтах газет, у заголовках для привернення уваги. Функціонування назв видів і підвидів спорту інколи носить негативний, навіть комічний характер, особливо у політичному й економічному контекстах, що увиразнює складний стан політичної та економічної ситуації в Україні. Мовні явища підтверджують той факт, що ЗМІ швидко реагують на проблеми в суспільному житті країни і світу. Вважаємо, що мовна практика масмедіа потребує подальших студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жирик О. А. Стилістична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 2007. 274 с.
2. Каленюк С. О. Функціонування спортивної лексики у мові українських засобів масової інформації. Філологічні трактати. Т. 10. №1. 2018. С. 31–39.
3. Кондратенко Н. В. Тематичні групи спортивної лексики в українській політичній комунікації. Вісник ОНУ. Серія Філологія. 2014. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 121–126.
4. Кринець О. М. Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2015. №817. С. 36–40.
5. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку XXI ст. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
6. Непийвода Н. Мова науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ: Міжнародна фінансова агенція, 1997. 303 с.

7. Пашинська Л. М. Детермінологізація як спосіб формування неофразем у сучасному українськомовному мас-медійному просторі. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць / гол. ред. М. П. Баган. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2017. Т. 20. № 1. С. 97–102.
8. Словник української мови: у 20-ти т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков. Київ: Наук. думка, 2010–2021. Т. 1–13.
9. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
10. Трофімчук К. В. Особливості спортивної лексики й термінології в засобах масової інформації. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 23. С. 65–68.

УДК 811.161.2:81'373.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.8>

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

PECULIARITIES OF WORD FORMATION OF NEOLOGISMS OF THE THEMATIC GROUP “WAR” IN THE UKRAINIAN INTERNET DISCOURSE

Рогальська-Якубова І.І.,

orcid.org/0000-0002-7975-7801

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку

Чепелюк Н.І.,

orcid.org/0000-0002-6822-9691

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу
Національного університету «Одеська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню нових номенів, що з'явилися протягом 2022–2023 років і стосуються воєнної тематики. Матеріалом стали неологізми, зафіксовані в інтернет-дискурсі, який включає елементи писемного й усного мовлення, а до того ж орієнтується на позамовні чинники, актуальні реалії життя. Тому наразі виникають новотвори переважно воєнної тематики. Загальний рівень освіченості дописувачів інтернету є, на жаль, недостатній, тому відбувається так звана вульгаризація мови, з'являються грубі слова, лайки. Значна кількість новотворів має негативну конотацію. У статті аналізуються неологізми, утворені афіксальними способами. Найбільшу групу становлять лексеми, що виникли шляхом додавання суфіксів **-и-** (*байрактарити, хаймарсити, кадцити, макронити, кімити, притулити* тощо), **-ець-** (*азовець, бидлостанівець, вагнерівець*), **-ист-** (*рашист*), **-ант-** (*ухілянт*), **-юк-** (*Джонсонюк*), **-яш-**, **-уш-** (*путьяша, пуйтуша*), **-к-** (*ахметка, рашка*), **-ськ-/цьк-** (*орбанівський, москаляцький, рашистський*), **-н-** (*русня, москальня*), **-от-** (*москалота, москальнота*), **-ок-** (*путлерок*) тощо, а також шляхом приєднання суфіксоїда **-оїд** (*путіноїд, рептилоїд, чучелоїд*). Значно менше слів утворено префіксальним способом: переважають префікси **за-** (*забайрактарити, заенлоїти, заджевелініти, застінгерити*) і **недо-** (*недокраїна, недоімперія, недоімперець*), трапляється поодиноким використанням префіксів **від-** (*відхаймарсити*), **на-** (*наволонтерити*), **про-** (*про-рашистський*). Конфіксальний спосіб представлено словами *задвохсотити, затрьохсотити* (префікс **за-** й суфікс **-и-**), *відкобзонити, відбандерити* (конфікс **від-** + **-и-**), *задуп'є* (**за-** + **-й-**). Постфікс **-ся** виступає основним способом словотворення лише в неологізмах *хаотизуватися, задвохсотитися*. Безафіксний спосіб зараз не надто актуальний, ним утворено лише слово *раха*, похідне від *раша*. Неологізми на позначення ворога, його дій можуть бути лайливими або насмішуватими словами, творенням таких назв народ намагається подолати свої негативні почуття, вербалізуючи їх. Представники ЗСУ, захисники, навпаки, героїзуються; номени мають позитивну конотацію.

Ключові слова: неологізм, способи словотворення, афікс, суфікс, префікс, інтернет-дискурс.

The article is devoted to the study of new nomens that appeared in 2022–2023 and relate to military topics. The material is neologisms recorded in the Internet discourse, which includes elements of written and spoken language, and is also focused on extra-linguistic factors and actual realities of life. That is why new works are now appearing mainly on military topics. Unfortunately, the overall level of education of Internet users is insufficient, which is why the so-called vulgarization of language is taking place, and rude words and swear words appear. A significant number of new words have negative connotations. The article analyzes neologisms formed by affixation. The largest group consists of lexemes formed

by adding the suffixes **-y-** (*bayractoryty / to bayraktarite, haymarsyty / to haimarsite, kadyryty / to kadyrite, makronyty / to macronite, kimyty / to keemite, prytoolyty / to prytoolite, etc.*), **-ets-** (*an azovets / an azovite, a bydstanovets (a bull-headed), a vagnerivets / a vagnerite*), **-ist-** (*rashist*), **-ant-** (*an uhyliant*), **-iuk-** (*Johnsoniuk*), **-yash-**, **-ush-** (*putyasha, pui-lusha*), **-k-** (*akhmetka, rashka*), **-sk-/tsk-** (*orbanivsky, moskalatskii, rashistskii*), **-n-** (*rusnya, moskalnia*), **-of-** (*moskalota, moskalnota*), **-ok-** (*putlerok*), etc., as well as by adding the suffixoid **-oid** (*putinoid, reptiloid, chucheloid*). Significantly fewer words are formed by the prefix method: the prefixes **za-** (*zabayractoryty, zaenloity, zadzhevelynty, zastingeryty*) and **under-** (*under-(underdeveloped country) land, under-empire, under-imperial*) predominate, and there is a single use of the prefixes **vid-** (*vidhimarsyty*), **na-** (*navolonteryty*), **pro-** (*prorashistskyi*). The inflected form is represented by the words *zadvokhsotyty, zatrokhsotyty* (prefix **za-** and suffix **-y-**), *vidtkobzonyty, vidbanderyty* (inflected form **vid-** + **-y-**), *zadupyte* (**za-** + **-y-**). The postfix **-sia** is the main way of word formation only in the neologisms *khaotyzyvatysia / chaoticize, zadvokhsotytyisia*. The suffix-free method is not very relevant nowadays; it is used only to form the word *rakha*, derived from *rasha*. Neologisms for the enemy and its actions can be swear words or mocking words, so people try to overcome their negative feelings by verbalizing them. Representatives of the Armed Forces, defenders, on the contrary, are heroized; the nouns have a positive connotation.

Key words: neologism, word formation methods, affix, suffix, prefix, Internet discourse.

Постановка проблеми. Після тривалого панівного впливу на колективну свідомість людей засо-

бів масової інформації, що являли собою різноманітні жанри публіцистичного стилю, протягом останнього десятиліття все більшої ваги набирає спілкування у всесвітній мережі. Інтернет-дискурс має свої особливості, до його творення може долучитися кожен. Мережеве спілкування за формою письмове, але за змістом – усне, оскільки має такі риси, як емоційність, невимушеність, неформальний характер, наявність розмовних, сленгових слів тощо. Наомі С. Берон називає його лінгвістичним кентавром з ознаками традиційного писемного й усного мовлення, яке врешті-решт виявляється чимось більшим, ніж їх поєднання [10, с. 23]. Д. Крістал визначає мережеве мовлення за формулою: усне мовлення + писемне мовлення + електронно-опосередковані особливості, – й розглядає його не як гібрид, а як новий вид мовлення [11, с. 47–48].

Мова інтернет-дискурсу є поєднанням різностильових елементів, вона включає розмовні слова й звороти, елементи мовної гри, фразеологізми різних структурних типів, допускає використання слів у складі описових визначень, застосування конотативних слів і словосполучень, що побічно відображають оцінку описуваного явища [1, с. 123].

Будь-який дискурс відрізняється від звичайного тексту наявністю екстралінгвістичних компонентів. У найзагальніших формулюваннях дискурс можна охарактеризувати як смислове поле зі сконструйованою в ньому семіотичною реальністю, в якій з урахуванням позамовних чинників (ситуативного контексту, фонових знань, соціально-особистісних характеристик співрозмовників) за допомогою певних лінгвокогнітивних механізмів мовними особистостями (учасниками дискурсу) інтерпретуються ті чи інші фрагменти навколишньої дійсності [1, с. 121–122].

Отже, комунікативна ситуація залишає суттєвий відбиток на мові інтернет-дискурсу. У часи

війни в Україні основною, найбільше обговорюваною у всесвітній мережі проблемою є зіткнення з окупантами, перемоги й поразки на фронті, тому актуалізується лексика тематичної групи «війна». У лексиконі цивільних з'являються назви зброї, військової техніки, топоніми, що стосуються місць бойових дій, професіоналізми військових тощо, але ключове місце посідають номінації ворога. Народ прагне вихлюпнути своє обурення, злість, ненависть до загарбників і створює численні неологізми на позначення ворога. Інтернет-дискурс не висуває чітких еталонів до лексики, тому з'являються новотвори не просто з негативною конотацією, але й лайливі, грубі слова. Іноді топоніми й антропоніми, що називають країну-агресора та її керівників, пишуть з малої букви на знак зневаги. Зміни в написанні слів без зміни вимови в лінгвістичній науці пропонується називати орфографічними новаціями, а нові номени, утворені таким способом, – неографізмами [4, с. 34]. Ми в статті дотримуватимемося оригінального авторського написання з інтернет-дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми словотвору неологізмів української мови досліджували такі вчені, як Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Стишов О. А., Тараненко О. О., Клименко Н. Ф., Колоїз Ж. В. та інші. Проте досі немає єдиної загальноприйнятої класифікації всіх способів словотвору. Найчастіше обговорюються й аналізуються морфемні способи, до яких належать суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, осново- й словоскладання. Іноді додають аббревіацію, телескопію, конверсію [6], однак існують певні розбіжності в термінології.

За лексико-граматичним характером твірної бази й словотворчих засобів можна виокремити морфологічні, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний способи творення слів [5, с. 11]. Морфологічні способи

включають:

1) *афіксацію*, що має чисті (використання якогось одного зі словотворчих засобів – префікса, суфікса, постфікса, флексії) й змішані (грунтовані на використанні кількох словотворчих засобів – префікса й суфікса; префікса й постфікса; суфікса й постфікса; префікса, суфікса й постфікса тощо) способи творення [5, с. 11–12];

2) *осново- й словоскладання*; слова, утворені складанням основ за допомогою інтерфіксів – сполучних голосних, іноді називають композиціями [5, с. 48], а лексеми, у семантиці яких наявна оцінка, відтінок модальності, емотивний елемент, подекуди нарікають юкстапозитами;

3) *абревіацію*: а) буквену; б) звукову, за якої абревіатура вимовляється як слово, може мати категорію роду, числа й відмінка, іноді такі скорочення називають акронімами; в) часткову – усікається лише перше слово; г) почастинну – усікаються всі слова;

4) *усічення* – слово усікається без збереження морфемної структури;

5) *телескопію* – особливий тип компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова й кінцевої другого [8, с. 721];

6) *редеривацію* – зворотний словотвір, за якого не додається формант, а навпаки, видаляється, наприклад, афікс.

Іноді запозичення теж вважають шляхом творення неологізмів [2, с. 69]. У зв'язку з пришвидшеними темпами засвоєння чужомовних слів, вони протягом нетривалого часу починають розбудовувати свої словотвірні гнізда, з'єднуючись з українськими афіксами. На сучасному етапі трапляються випадки поєднання питомих коренів з іншомовними афіксами й навпаки, такі новотвори Є. Карпіловська називає гібридними словами [4, с. 4].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження словотвірних особливостей неологізмів, тематично пов'язаних з війною, зафіксованих в інтернет-дискурсі протягом 2022–2023 років. Об'єктом дослідження виступають новотвори в кількості понад 200 одиниць, виявлені шляхом суцільної вибірки. Предмет дослідження – особливості морфемних способів творення неолексем, а саме, різних видів афіксації. Актуальність зумовлена появою значного масиву незвичних новотворів, відсутністю їх комплексного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Морфемними способами утворено 54,5% неолексем: за допомо-

гою афіксації – 28,5%, основоскладанням – 19%, на різні види абревіації й усічення припадає 7%. Незначна кількість неологізмів є непохідними словами, це запозичення з різних мов наших союзників: *байрактар*, *джавелін*, *хаймарс* (*і хімарс*), *стінгер*, *дрон* тощо. Усе це назви військової техніки, яку нам надавали для боротьби з загарбниками. Байрактар – від. тур. *Bayraktar* – прізвище інженера-конструктора, слово походить від перського *بادقربی* і буквально означає «прапорonosець». Джавелін – від англ. *Javelin*, буквальный переклад – «дротик». Хаймарс – англійська абревіатура HIMARS, що розшифровується *High Mobility Artillery Rocket System*, «високомобільна артилерійська ракетна система». Стінгер – від англ. *Stinger* «жало».

Переважаюча частина виявлених нами нових слів утворена узуальними морфемними способами, серед яких традиційно переважає суфіксація [2, с. 70; 3, с. 56; 4, с. 4] – 19,5% слів. Актуальними стали 17 суфіксів і один суфіксоїд, але вони мають різну частоту використання. Найпродуктивнішим виявився дієслівний суфікс *-и-*, за допомогою якого створено 16 номенів; суфікс додавався до назв іноземної військової техніки й позначав користування нею: *байрактарити*, *енлоїти*, *джавелініти*, *стінгерити*, *хаймарсити*. На початку XXI ст. цей суфікс брав участь у творенні дієслів переважно сленгового характеру зі значенням постійної дії, стану чи процесу [9, с. 72]. Позитивна конотація залежить від того, хто використовує відповідну зброю; якщо представники ЗСУ – неологізми мають значення «нищити ворога». У чотирьох з п'яти випадків під час додавання до антропонімів суфікс *-и-* має значення мовленнєвої діяльності: *кіміти* – не втрачати оптимізму, *кадірити* – видавати бажане за дійсне, *макронити* – вдавати стурбованість, але нічого не робити для вирішення ситуації, *шольціти* – не виконувати своїх обіцянок. Відантропонімний номен *притуліти* означає «жертвувати на армію», утворений від прізвища волонтера Сергія Притули, що заснував благодійний фонд. Відоме від початку війни відтопонімне дієслово *чорнобаїти* утворене від назви села Чорнобаївка через усічення мотивувальної основи й суфіксацію, означає «наступати на ті самі граблі». Згаданий суфікс мають ще слова *волонтерити* (працювати волонтером), *донатити* (від англ. *donate* – жертвувати), *україніти* (давати жорстку відсіч на невиправдані дії; слово навіть увійшло до словника англійського сленгу *Urban Dictionary*).

В українській мові є кілька поширених суфіксів на позначення особи; актуальними виявилися

-ець- (*азовець, бидлостанівець, вагнерівець*), **-ист-** (*рашист*), **-ант-** (*ухілянт*). Названі суфікси не несуть додаткової експресивної конотації, оцінка криється в коренях: ми пишаємося бійцями полку «Азов», але зневажаємо чоловіків, що ухиляються від служби, обурюємося прихильниками загарбницької політики Росії. Неологізм *рашист* має дві теорії походження: 1) транслітерована англійська назва країни Раша плюс суфікс; 2) субституція – заміна першого складу слова *фашист*. Обидві теорії є достатньо мотивованими. Непродуктивний зараз суфікс **-юк-** на позначення людини, за допомогою якого творилися українські відпатронімі чоловічі назви осіб – прізвища, фіксується в слові *Джонсонюк* – похідному від прізвища експрем'єра Великобританії Бориса Джонсона. За допомогу Україні в перші дні війни, за підтримку, розуміння народ «українізував» англійське прізвище, виражаючи симпатію до носія.

З суфіксоїдом **-оїд-**, що має значення «несправжній», утворено номен *путіноїд* – прихильник Путіна, який не може зрівнятися зі своїм кумиром, *рептилоїд* – росіянин, що підтримує свого диктатора, неологізм містить натяк на розумові здібності, і *чучелоїд* – про Д. Медведєва. Аналогічне значення «несправжній» має меліоративний суфікс **-ок-** за умови його додавання до прізвища голови держави: *путлерок* – так названо прихильника диктатора РФ – Орбана. Непродуктивні зменшувальні російські суфікси **-яш-**, **-уш-** у номенах *путяша, пуйлуша* свідчать про невелику вартість, силу, можливості ворога (детальніше описано в нашій попередній статті [7, с. 104]); таке сприйняття здавна допомагало українським захисникам у боротьбі. Меліоративний суфікс **-к-**, що додається до онімів – прізвищ, назв країн – свідчить про відсутність поваги, приниження: *ахметка* – відбулось усічення російського прізвищного суфікса **-ов-** від мотиваційної основи Ахметов; *рашка* – англійська транслітерована основа й суфіксація.

Прикметникові суфікси **-ськ-/цьк-** зафіксовано в новотворах *орбанівський, москаляцький, рашистський*. Відантропонімічний прикметник *орбанівський* утворено з нарощенням мотиваційної основи формантом **-ів-** (хоча можна й без нього утворити слово *орбанський*) й означає «той, що стосується політики Орбана». Номен *москаляцький* походить від іменника *москаляка*, що раніше використовувався в розмовному стилі як груба, лайлива назва тих наших сусідів, які ненавиділи все українське.

Полісемантичний суфікс **-н-** в лексемах *русня, москальня* має значення збірності

з відтінком зневажливості (детальніше описано в нашій попередній статті [7, с. 106]), як і суфікс **-ом(а)** – *москалота, москальнота*. В останньому слові спостерігається семантична надлишковість словотвірних формантів: обидва суфікси **-н-** й **-ом(а)** вказують на збірність, тож, один зайвий. Трапляються поодинокі випадки використання суфіксів **-ува-**, **-ій-**, **-ит-**, **-ацій-**: *шойгувати* – удавати, що все добре, *кацапія* – країна, де живуть кацапи, *московит* – назва особи, мешканця Московії, *юанізація* – посилення ролі китайської валюти на фоні українсько-російської війни. Абстрактний суфікс **-изм-** маємо в поширеному неологізмі *рашизм*, який, на думку фахівців, може увійти до словників, позначаючи загарбницьку політику РФ проти України. Збільшення кількості абстрактних іменників є типовою рисою неотворення протягом останніх десятиліть і свідчить про інтелектуалізацію мови [4, с. 4].

Префіксальним способом утворено лише 5,5% неологізмів. Найпродуктивнішим виявився префікс **за-** з вказівкою на доконану дію: *забайрактарити, заенлоїти, заджевелінити, застінгерити*. Подібне значення спостерігається в префікса **з-** у неологізмі *зукраїнити*. Номен має цікаву історію: він з'явився в онлайн-словнику англійського сленгу Urban Dictionary в написанні *Ukrained* і позначав ганебне приниження Росії після її вторгнення на українську територію в 2022 році, згодом був перекладений шляхом калькування. Префікс **від-** може вказувати на повторювану доконану дію з позитивним результатом – *відхаймарсити*. Аналогічне значення має префікс **на-** у слові *наволонтерити*, але тут ще приєднується компонент «зробити неможливе». Префікс **про-** вказує на прихильність до чогось, наприклад, політики рашистів – *прорашистський*. Протягом останніх 30 років значно зросла продуктивність префікса **недо-** [4, с. 163], що додається до абстрактних іменників і вказує на неповний вияв ознаки. Неологізмами *недокраїна, недоімперія* названо Росію на чолі з її диктатором-президентом, далеким від шанування загальнолюдських цінностей, а його самого іменовано *недоімперцем*, оскільки він все ж таки не має такої абсолютної влади, як офіційний імператор.

Конфіксальним способом твориться традиційно небагато слів, серед зафіксованих нами неологізмів таких лише 2,5%. Два неологізми *задвохсотити* і *затрєохсотити* – це похідні від складних порядкових числівників *двохсотий* і *трєохсотий*, які можна вважати евфемізмами слів «убитий», «поранений». Префікс **за-** й суфікс **-и-** вказують на результат дії. Номен

мають позитивну конотацію, якщо йдеться про знищення ворога; відносно своїх воїнів такі лексеми в інтернет-дискурсі не використовуються, оскільки криють легкий відтінок зневаги до об'єктів дії. Конфікс *від-* + *-и-* в неологізмах *відкобзонити* й *відбандерити* додається до антропонімів і вказує на інтенсивну чи повторювану завершену дію; слова є синонімами зі значенням «знищити, вбити», прив'язка до прізвища покійного співака Й. Кобзона асоційована з його підтримкою російської агресії, відвідуванням військових і смертю в переддень знищення ватажка ДНР О. Захарченка; а Степана Бандеру росіяни вважають своїм основним українським ворогом, тож, згадка про нього є натяком на українську національну особливість названої дії. Ще один неологізм, утворений конфіксальним способом, – *задуп'є*, додано префікс *за-* й суфікс *-й-*, вказує на Росію, мабуть, не так в географічному плані, як за рівнем життя на периферії цієї найбільшої країни.

Постфіксальним способом утворено лише 1% нових слів. Постфікс *-ся* вказує на дію, звернену на себе, наприклад, РФ буде *хаотизуватися*; а також на пасивну форму дієслова, за якої підмет не виконує дію, названу присудком. Таким є новотвір *задвохсотитися*: ворог загине від зброї захисників України, а не сам накладе на себе руки.

1. Білоус А. Щодо особливості риторичного аналізу інтернет-дискурсу. *Evropský filozofický a historický diskurz (European philosophical and historical discourse)*. 2017. Volume 3. Issue 1. С. 120–127. URL: https://ephd.cz/wp-content/uploads/2017/ephd_2017_3_1/19.pdf

2. Кабиш О.О. Словотвірні та семантичні неологізми в сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 5. С. 69–76.

3. Кирилюк О. Л. Способи творення українських неологізмів (на прикладі інтернет-ресурсу «Словотвір»). *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Авангард, 2017. Вип. 151. С. 53–59.

4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.

5. Колоїз Ж.В. Неузале словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.

6. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: монографія. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.

7. Рогальська-Якубова І., Чепелюк Н. Воєнні неологізми на позначення ворога в інтернет-дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Том 3. С. 101–107.

8. Селіванова О. О. Лінвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

9. Сменова Л. Словотвірні та семантичні неологізми в дієслівній лексиці української мови початку XXI століття. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 69–78.

10. Baron N. S. Language of the Internet. URL: <http://www.american.edu/cas/lfs/faculty-docs/upload/N-BaronLanguage-Internet.pdf>

11. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 272 p.

Безафіксний спосіб зараз не є актуальним, ним утворено лише слово *раха*, що виступає похідним від *раша*, спостерігається чергування приголосних *x//ш* в основі, але в запозиченнях чергування за зразком першої палаталізації традиційно не відбувається. Можливо, тут маємо результат контамінації номенів *раша* + *ряха* = *раха*. У будь-якому випадку наявна конотація згрубілості.

Висновки. Засоби масової інформації швидко реагують на події в країні, а ще швидше нова інформація поширюється в мережі. Кожна особа може стати дописувачем інтернету, тому в мережевому дискурсі ми бачимо значну кількість емоційно-експресивних, подекуди грубих новотворів на позначення явищ війни. Більше чверті неологізмів тематичної групи «війна» утворено афіксацією, традиційно переважає суфіксальний спосіб. Афікси рідко несуть негативну конотацію, в основному вона характерна для коренів або експлікується через спосіб поєднання морфем. Переважно негативно сприймаються відантропонімні новотвори.

У перспективі можна проаналізувати неологізми, утворені основокладанням, аббревіацією та неморфемними способами словотвору, з'ясувати, які нові номени суперечать сучасним нормам творення слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Білоус А. Щодо особливості риторичного аналізу інтернет-дискурсу. *Evropský filozofický a historický diskurz (European philosophical and historical discourse)*. 2017. Volume 3. Issue 1. С. 120–127. URL: https://ephd.cz/wp-content/uploads/2017/ephd_2017_3_1/19.pdf
- Кабиш О.О. Словотвірні та семантичні неологізми в сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 5. С. 69–76.
- Кирилюк О. Л. Способи творення українських неологізмів (на прикладі інтернет-ресурсу «Словотвір»). *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Авангард, 2017. Вип. 151. С. 53–59.
- Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.
- Колоїз Ж.В. Неузале словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.
- Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: монографія. Ужгород: Закарпаття, 1999. 240 с.
- Рогальська-Якубова І., Чепелюк Н. Воєнні неологізми на позначення ворога в інтернет-дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Том 3. С. 101–107.
- Селіванова О. О. Лінвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
- Сменова Л. Словотвірні та семантичні неологізми в дієслівній лексиці української мови початку XXI століття. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 69–78.
- Baron N. S. Language of the Internet. URL: <http://www.american.edu/cas/lfs/faculty-docs/upload/N-BaronLanguage-Internet.pdf>
- Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 272 p.

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ
У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА «АПТЕКАР»**

**MEANS OF EXPRESSING THE CATEGORY
OF COMPARISON IN YURIY VYNNYCHUK'S NOVEL "THE PHARMACIST"**

Рошко С.М.,

orcid.org/0000-0002-7065-0784

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Мірченко М.В.,

orcid.org/0000-0003-3955-330X

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті на матеріалі історичного роману «Аптекарь» українського письменника Ю. Винничука проаналізовано засоби вираження категорії порівняння у формально-граматичній, семантико-синтаксичній та мовно-стилістичній структурі речення та звернено увагу на функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій. Зокрема, розглянуто порівняння як компоненти простого речення і порівняльні конструкції як підрядні компоненти складного речення, а також виокремлено порівняльні видільні речення. Порівняння-фразеологізми у романі «Аптекарь» як виразний засіб авторської мови досліджені нами у попередніх наукових студіях. Зауважено і проаналізовано широкий спектр засобів вираження категорії порівняння у сучасній українській літературній прозі. Для дослідження засобів вираження категорії порівняння використано методи системного підходу, аналізу, порівняння та структурно-функціональний метод. З'ясовано, що в тексті роману «Аптекарь» використано як безсполучникові, так і сполучникові порівняння. Сполучникові порівняльні конструкції функціонують як реальні, вірогідні порівняння і як ірреальні, можливі, що моделюються сполучниками-частками **як, мов, мовби, наче, начебто, ніби, гейби** і под., серед яких реальну, нейтральну семантику порівняння передає тільки інваріантний сполучник **як**. У статті здійснено порівняльний аналіз засобів вираження порівняльних конструкцій у формально-синтаксичній та семантико-синтаксичній структурі простого речення, а також проаналізовано порівняльні конструкції як компоненти складного речення. Досліджено, що в тексті роману «Аптекарь» порівняння мають оцінне та характерологічне значення. Використовуючи різні за семантикою і структурою порівняльні одиниці як один із засобів вираження авторської модальності, автор яскраво відтворює події середньовічного Львова, зображує предмети і явища, подає описи природи та портретів героїв. За допомогою широкого спектру специфічних мовних засобів вираження категорії порівняння автор роману зміг достовірно передати колорит зображуваної епохи.

Ключові слова: категорія порівняння, порівняльна конструкція, категорійна грамати́ка, семантико-синтаксична, формально-синтаксична та мовно-стилістична структура речення, функційно-стилістичне навантаження, історичний роман.

The article analyzes the expressive means of the category of comparison in the formal-grammatical, semantic-syntactic and linguistic-stylistic structure of a sentence on the basis of the historical novel «The Pharmacist» by the Ukrainian writer Yuriy Vynnychuk and draws attention to the functional and stylistic load of comparative constructions. In particular, comparisons are considered as components of a simple sentence and comparative constructions are considered as subordinate components of a complex sentence, and besides, comparative separating clauses are distinguished. Comparison-phraseologisms in the novel «The Pharmacist» as an expressive means of the author's language have been studied in our previous works. A wide range of the expressive means of the category of comparison in modern Ukrainian literary prose has been noted and analyzed. The methods of systematic approach, analysis, comparison and structural-functional method have been applied to study these expressive means. It has been found that both conjunctive and non-conjunctive comparisons are used in the text of the novel «The Pharmacist». Conjunctive comparative constructions operate as real, apparent comparisons and as unreal, simulated ones, which are built by the conjunction-particles such as **як (/yak/), мов (/mov/), мовби (/móvby/), наче (/náche/), начебто (/náchebto/), ніби (/niby/), гейби (/héyby/)** etc., among which only the invariant conjunction **як (/yak/)** conveys the real, neutral semantics of comparison. A comparative analysis of the expressive means of comparative constructions in the formal-syntactic and semantic-syntactic structure of a simple sentence has been conducted as well as comparative constructions as components of a complex sentence have been analyzed. It has been also investigated that comparisons have evaluative and peculiar meaning in the text of the novel «The Pharmacist». Applying comparative units of different semantics and structure as one of the means of expressing the author's modality, the author vividly recreates the events of medieval Lviv, depicts objects and phenomena, provides descriptions of nature and portraits of characters. The author of the novel was able to accurately convey the distinctiveness of the depicted era with the help of a wide range of specific linguistic expressive means of the category of comparison.

Key words: category of comparison, comparative construction, categorial grammar, semantic-syntactic sentence structure, formal-syntactic sentence structure, linguistic-stylistic sentence structure, functional-stylistic load, historical novel.

Постановка проблеми. Порівняння як засіб пізнання навколишнього світу, що полягає у виявленні й окресленні зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами, здавна притягувало до себе інтереси науковців (філологів, філософів, логіків) і продовжує вивчатися в наш час. На мовному ґрунті категорія порівняння реалізується сукупністю мовних засобів, що містять порівняльну семантику, на формально-граматичному, семантико-синтаксичному, власне семантичному і комунікативному рівнях. Категорія порівняння відіграє не менш важливу роль у мовностилістичній структурі речення, відтворюючи колорит епохи твору, настрої та вподобання головних героїв, повністю занурюючи читача у сюжетні події. У дослідженнях природи феномену порівняння та його лінгвістичного статусу є багато суперечностей і різнотлумачень, зокрема, залишаються невисвітленими деякі питання, пов'язані з вивченням особливостей функціонування порівняльних конструкцій у художньому творі, що й зумовлює **актуальність** нашого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема семантико-синтаксичної категорії порівняння та засобів вираження цієї категорії у граматичній структурі речення, попри активне вивчення цих явищ в україністиці (пор. студії М.С. Заборної [1], Н.П. Шаповалової [2], Л.В. Прокопчук [3], Л.В. Голоюх [4], М.В. Мірченка [5] та наші власні напрацювання [6]), залишається актуальною і дотепер. Особливо важливим для сучасного українського мовознавства є дослідження повного спектру специфічних мовних засобів вираження категорії порівняння у творах сучасних українських письменників-постмодерністів.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є описати основні функціональні типи категорії порівняння та засоби їх вираження у семантико-синтаксичній структурі простого речення та проаналізувати функціонально-семантичне навантаження порівняльних конструкцій як компонентів складних речень у історичному романі Ю. Винничука «Аптекарь». А також, паралельно описати функційно-стилістичне навантаження порівнянь і порівняльних конструкцій у обраному для дослідження творі.

Твір для аналізу обраний нами не випадково, при дослідженні мови історичної (чи псевдоісторичної) белетристики Ю. Винничука слід враховувати не тільки об'єктивну потребу передати мовний колорит епохи (історію середньовічного Львова), але й суб'єктивну артистичну

настанову на містифікацію і фантазмагоризацію історичного дискурсу [7, с. 30]. Зауважимо, що засоби вираження категорії порівняння у творах Ю. Винничука (окрім наших напрацювань) ще не були об'єктом окремого наукового аналізу. Цим зумовлена актуальність пропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У контексті лінгвостилістики мовознавці кваліфікують порівняння як вислів, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизоване через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві, тобто порівняння – це тропейчна фігура, у якій мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передано через найхарактерніші ознаки, що органічно властиві іншим [8, с. 19].

У романі «Аптекарь» Ю. Винничук вживає порівняльні конструкції вже з перших сторінок твору, майстерно вплітаючи їх у мовну палітру зображення стародавнього Львова, неодноразово порівнюючи його зі славнозвісною Венецією, наприклад: *У цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх сторін світу у власному вбранні...* (Винничук, 2016, с. 3)¹; *Тут [у Львові – Р.С.], як і у Венеції, сновигають купці з усієї Європи і Азії...* (Винничук, 2016, с. 247). Письменник зачарований красою міста, що знову ж влучно виражено за допомогою як сполучникових, так і безсполучникових порівнянь: *Хоча Львів – місто-хамелеон. Мінливе і непостійне, як вродлива жінка, яка знає собі ціну* (Винничук, 2016, с. 248). Для відтворення, зображення сутності середньовічного міста і настрою навколишньої природи письменник нерідко використовує декілька порівняльних конструкцій в одному реченні: *Світанок поволі вливався до міста тихими перевулками, мов сліпець, намагаючи зручний шлях, і намагався виштовхати імлу, що затишно вляглася поміж будинками, розкидаючи тут і там, наче тасмні знаки, сизі віхті мряки, а місто вбрало їх і всотувало в себе, мов неситий удав* (Винничук, 2016, с. 250–251) – порівняння *Львова з неситим удавом* мимоволі наштотує на думку, що місто зжере кожного, хто не зможе пристосуватись до обставин, як неситий удав... жорстоко, але дуже влучно цим порівнянням передано колорит середньовічної Європи.

Порівняльні конструкції є невід'ємним атрибутом авторської мови і при зображенні

¹ Примітка. Тут і далі суб'єкт порівняння умовно позначено підкресленням однією прямою лінією, об'єкт порівняння – жирним шрифтом, основу – курсивом. Якщо котрийсь із зазначених компонентів конструкції словесно не виражений чи не зовсім ясний, то вдаємось до описової характеристики.

внутрішнього настрою середньовічного Львова, у якому свято цінувались язичницькі традиції і свята: ...ось уже незабаром 21 березня – Яре Свято, свято Морани, і *народ кинувся готуватися до цього похмурого свята, як до чогось веселого і світлого*, хоча воно було далеко від світлості (Винничук, 2016, с. 358). Не менш майстерно вплетено порівняння і у мову відьми Вівді, яка займається чаклунством, ворожбою, замовлянням: Палю, палю це сухе ясенове листя! **Як те листя згоріло, не залишивши попелу, бодай так йому серце ся спалило!** Топлю, топлю віск на вогні! **Як ся віск топить, мов тая земля**, що від дощу м'якне, **так і він нехай пріє і мліє...** **Як ся крутить веретено, бодай би його так крутили пестоші його любаски** (Винничук, 2016, с. 294) – у даному уривку маємо в одному реченні навіть подвійне порівняння: **так і він нехай пріє і мліє** – суб'єкт порівняння, **як ся віск топить** – об'єкт порівняння; причому у наведених реченнях суб'єктом і об'єктом порівняння є, як правило, частини складного речення, а основою порівняння – подібність дій, станів, якостей порівнюваних процесів. Або ж: **Як ці жили стискаються й корчаться, так нехай стискається й корчиться серце тієї хвойди, що мого чоловіка приманила** (Винничук, 2016, с. 295); **Як слина ця падає на землю, хай так її обличчя коро-ста обліпить** (Винничук, 2016, с. 296). Проте, якщо в уста відьми Вівді автор вкладає прокльони, примовляння, то для відтворення образу Руги, дочки не менш обізнаного у чаклунських справах ворожбита, автор використовує зовсім інші, позитивні порівняння, за допомогою яких висловлюється єднання з природою, навколишнім світом, своєрідне єднання людини і природи: **Вона [Руга – Р.С.] вже давно помітила дивовижну здатність своєї душі ототожнювати себе з навколишньою природою, зливатися з нею, як зливається найменша комаха, почуватися водночас і лісом, і лугом, і річкою, і травою, і небом над головою, і навіть тією хмаринкою, що повільно зникає вдалині** (Винничук, 2016, с. 292).

При опрацюванні авторської мови роману Ю. Винничука «Аптекарь» ми звернули увагу і на неодноразове вживання порівняльних видільних речень, що не тільки увиразнюють стиль викладу, але й підкреслюють важливість повідомлення: ... **під час биття поклонів нічого святого в голову не полізе. Як от і мені** (Винничук, 2016, с. 341); **А зараз нас кличе моравиця і ще одна відповідь на ще одне питання. Як і вас** (Винничук, 2016, с. 364).

Категорія порівняння у структурі елементарного речення характеризується широким спектром

засобів вираження і моделюється сполучниками-частками як, **мов, мовби, наче, начебто, ніби** і под., серед яких реальну, нейтральну семантику порівняння передає інваріантний сполучник **як**, наприклад: – **Чи ти вже, як люди, не можеш спокійно зайти...?** (Винничук, 2016, с. 56); – **Ви теж милуєтеся в шпагах, а не в шаблях, як більшість шляхти?** (Винничук, 2016, с. 84). Інші сполучники, поряд з порівняльною, передають особливу модальність ірреальності, неповної достовірності, непевності, сумнівності, наприклад: Руга зі зціпленими кулаками стояла над листом і **мовби гіпнотизувала** його (Винничук, 2016, с. 431); ...круки і кажани над головами **наче оскаженіли**, підлітали мало не до самих очей і з криком шугали знову у небо... (Винничук, 2016, с. 160); ...вона [Юліана – Р.С.] **ніби відчувала** задоволення, щось краючи, тнучи, зашиваючи (Винничук, 2016, с. 333). Більш прихованою категорія порівняння стає за інших формальних показників, серед яких у романі «Аптекарь» спостерігається орудний відмінок із порівняльною семантикою, наприклад: ...і очищений **ранок онаде білим туманом** на місто (Винничук, 2016, с. 322).

У граматичній структурі речення (простого, складного, елементарного, неелементарного) категорія порівняння поєднується з іншими категоріями як на семантико-синтаксичному, так і на формально-синтаксичному рівні. Засобами вираження категорії порівняння у формально-граматичній структурі речення насамперед виступають порівняння-підмети, формальними показниками яких є модально-порівняльні частки, наприклад: **Отож він [Альберт Віроземський – Р.С.] викрав печатку в настоятеля і виготовив папір, що начебто він священник ордену...** (Винничук, 2016, с. 89). У семантико-синтаксичній структурі речення такі порівняння класифікуються як порівняльні субстанціональні синтаксеми. Набагато більш поширеними засобами вираження категорії порівняння є присудки різних структурних типів, як прості, так і складені та складні, наприклад: **І весь час від тієї хвилини, коли мене [Ругу – Р.С.] було помилувано, я мовби живу** іншим, другим життям... (Винничук, 2016, с. 397) – простий присудок; **Квіти були мовби його [Каспера – Р.С.] перепусткою** у світ людей зі світу лихих богів... (Винничук, 2016, с. 155); **Інколи очі Юліани були, як замерзлі озера,** (Винничук, 2016, с. 344) – у даному реченні відокремлення частини присудка комою є неправомірним, оскільки становить одне поняття, а дієслово **були** є допоміжним; **Вона [Руга – Р.С.] почувалася наче імла**, що колишеться між двома берегами безодні... (Винничук, 2016, с. 63); **Кожен з нас мовби замкнений** у невидимій клітці (Винничук,

2016, с. 347) – складені присудки з модально-порівняльними частками, причому спостерігаємо, що іменна частина виражена як іменником у називному, так і орудному відмінках, або ж і дієприкметником. У семантико-синтаксичній структурі речення такі порівняння є предикатами дії, стану чи процесу.

Найбільш численною групою порівнянь у романі Ю. Винничука «Аптекарь» у структурі простого речення є порівняння, непоширені та поширені, у функції обставини способу дії або ж міри й ступеня. Найтиповішими засобами вираження порівнянь у функції обставини способу дії є:

1) іменники в називному відмінку з порівняльними сполучниками: ...і лише їхні [чеберяйчиків – Р.С.] **очі зблискують, як роса**, ... (Винничук, 2016, с. 40); ...**єпископ** від хвилювання закашлявся, **надувся, як индик**, почервонів... (Винничук, 2016, с. 170); ...а при цьому [козарики – Р.С.] щось **пищали, мов курчата**... (Винничук, 2016, с. 40); ...**місто**...**ховалося під дахами, наче равлик**, у свою **шкартупку**,... (Винничук, 2016, с. 29) – непоширені порівняння; ...**туман** повільно і лагідно плинув од ріки, пеленав дерева і **припадав до вікон, як великий кудлатий пес**,... (Винничук, 2016, с. 214); ...**небо ширяло над головою, мов чорний птах**,... (Винничук, 2016, с. 228) і под. – поширені порівняння. У семантико-синтаксичній структурі речення такі порівняння функціонують як складні, семантично неелементарні синтаксеми у позиції детермінантних членів речення, є семантичними варіантами субстанціальних синтаксем, якнайповніше виступають носіями порівняльного змісту підрядних порівняльних речень, від яких вони утворені в результаті трансформації, згортання формально-синтаксичної структури складного речення і структурної конденсації підрядної частини до члена речення;

2) іменники в непрямих відмінках з порівняльними сполучниками і прийменниками: **Рута, як у сні, поскладала свої речі**, і вони разом пішли до аптеки (Винничук, 2016, с. 396); ...і **пальці її** [Марієтти – Р.С.] **сплелися, мов до молитви** (Винничук, 2016, с. 331) – порівняльні часові, цільові синтаксеми;

3) прислівники з порівняльними сполучниками: **мені було важко ходити на милицях і брати участь у битвах, як і раніше**, не маючи змоги на хуткий маневр.. (Винничук, 2016, с. 19); ...**хтось мовби знову кашлянув** (Винничук, 2016, с. 237); – То ніби так, а **ніби трішки не так**, – сказав Зиморович (Винничук, 2016, с. 343) – адвербіальні порівняльні синтаксеми;

4) відокремлені дієприкметники, дієприслівники і дієприслівникові звороти: ...і **гілки, мов**

обпечені, відсмикувалися назад... (Винничук, 2016, с. 41); ...**він** [Лукаш – Р.С.], **мовби здогадавшись, що розмовляє з холодним сфінксом, замовк** (Винничук, 2016, с. 384-385); ... [Ян – Р.С.] припав спиною до стіни і **водив шаблею в різні боки, мовби креслячи магічне кредяне коло** (Винничук, 2016, с. 379) – порівняльні причинові, цільові синтаксеми;

зрідка у творі використовуються і безсполучникові порівняння, виражені прислівниковою структурою з **по-**, які можуть вживатися і як уточнюючі члени речення: ...[доктор Домінік Геліас – Р.С.] намагався не горбитися, ступаючи м'яко, **по-котячому**,... (Винничук, 2016, с. 80); Якось я на Ринку забалакав з перекупкою **по-іспанськи**... (Винничук, 2016, с. 247).

Не менш поширеною групою порівняльних конструкцій у романі «Аптекарь» є порівняння у функції обставини міри й ступеня, виражені відокремленими порівняннями, непоширеними і поширеними, з порівняльними сполучниками **ніж, аніж, як, мов, немов, мовби, наче**. У порівняльних зворотах із сполучником **ніж (аніж)** граматичне значення порівняння створюється за допомогою морфологічно вираженої форми ступеня порівняння прикметника або прислівника і залежної частини, вираженої іменником або прислівником в поєднанні з порівняльним сполучником. У таких конструкціях, на відміну від порівняльних зворотів зі сполучником **як**, наявне не тільки порівняння, а й протиставлення: **Плавба річкою та ще й проти течії була повільнішою, ніж у морі**, зате тут не шаленіли вітри... (Винничук, 2016, с. 246); **А прянощі приносили куди більший виторг, аніж самі ліки**, бо коштували дорого, **як і афродізіяки**, ... (Винничук, 2016, с. 50); ...**тут освітлення було значно яскравіше, аніж унизу** (Винничук, 2016, с. 308); **Вуста Лоренцо були червоні, мов мак** (Винничук, 2016, с. 291); Та коли їх [жінок – Р.С.] чекає коханець, **стають вони безстрашними, мов тигриці**,... (Винничук, 2016, с. 318); **Дерева обабіч стежки гоїдалися і голосно скрипіли, наче рухомі скелети** (Винничук, 2016, с. 41). За нашими спостереженнями засобами вираження зазначеної групи порівнянь є найчастіше іменники в називному і непрямих відмінках, зрідка прислівники у поєднанні з порівняльними сполучниками. Відповідно у семантико-синтаксичній структурі речення такі порівняння класифікуються як вторинні порівняльні субстанціональні синтаксеми або ж адвербіальні локативні (у наведеному прикладі).

Категорія порівняння у романі Ю. Винничука «Аптекарь» виражається й іншими видами порівнянь і порівняльних конструкцій. Наприклад,

у формально-граматичній класифікації це т. зв. порівняння-означення та порівняння-прикладки, у семантико-синтаксичній структурі реченні – це порівняльні атрибутивні й апозитивні синтаксеми. Найчастіше порівняння-означення виражаються порівняльним сполучниковим зворотом з порівняльними сполучниками **як, мов, немов, наче, неначе, ніби** і под., при цьому найтиповішою функцією порівняльного звороту є функція уточнюючого означення з відтінком міри й ступеня ознаки, вираженої уточнюваним означенням. Найбільш типовим засобом їх вираження в сучасній українській мові виступають іменники в називному відмінку, наприклад: ...він [Айзек – Р.С.] вдарив себе у *широкі, як бубен, груди* (Винничук, 2016, с. 141); ...він [Аптекарь – Р.С.] блукав у якихось незвіданих просторах... попід *мовчазним, як домовина, небом* (Винничук, 2016, с. 249); ...рука її [Юліани – Р.С.] була завше *зимна, мов нежива* (Винничук, 2016, с. 334); Руту вразило його [батька – Р.С.] *вижовкле і сухе, мов лист, обличчя*... (Винничук, 2016, с. 30).

Щодо порівнянь-прикладок (т.зв. апозитивних синтаксем), то у романі «Аптекарь» вони рідковживані, але спостерігаються, як у безсполучниковій, так і сполучниковій уточнюючій формі, наприклад: Паліїв та чарівниць спалювали, як інколи й винних у мужолозтві, *жінок-злодюжок* і *чужоліжниць*... (Винничук, 2016, с. 88); ...*війна, як і жінка, – не прощає зради* (Винничук, 2016, с. 357); ...*Мартин, як і я, теж зостався сиротою* (Винничук, 2016, с. 21).

Зрідка модально-порівняльні частки у мові твору вживаються при другорядних членах речення, наприклад додатках, надаючи їм прихованого, ірреального, порівняльного змісту (т. зв. об'єктні порівняльні синтаксеми), наприклад: ...вона [Рита – Р.С.] домовлялася з капітаном *ніби-то про бочку* рому (Винничук, 2016, с. 431); *Начебто нічого* важливого він і не сказав... (Винничук, 2016, с. 238).

Аналізуючи порівняння у романі «Аптекарь», ми спостерегли навіть вживання порівняльного сполучника **яко**, характерного для текстів старослов'янської мови, варіантного сполучнику **як**: ...*і буду тримати перед Господом Богом відвіт на Страшному суді, яко остатний з остатних, яко упосліджений* з упосліджених (Винничук, 2016, с. 99).

При дослідженні порівнянь, зокрема складних порівняльних конструкцій, ми звернули увагу на часте їх вживання як компонентів складних речень у функції підрядної частини, а також зауважили вживання порівняльного сполучника **гейби**, який використовується, як правило, у розмовній діалектній мові, поряд із зазначеними широкожива-

ними порівняльними сполучниками, наприклад: Зиморович відкашлявся, надпив води і виголосив *таким тоном, гейби промовляв з амвону*... (Винничук, 2016, с. 162) – підрядне порівняльне означальне; За плечима у підмайстра *щось заскавувало і заячало, гейби сто котів нараз скрутилося в одному клубку*... (Винничук, 2016, с. 161) – підрядне порівняльне обставинне способу дії; – Ади яка *сидить* [Рута – Р.С.] *поважна! Гейби пані графиня!* – видільне порівняльне речення у функції підрядного обставинного міри й ступеня.

З функціонально-семантичного погляду підрядні порівняльні речення можуть бути теж реальними та ірреальними порівняннями. Засобом зв'язку підрядних порівняльних речень реального порівняння з головним реченням виступає сполучне слово **як** та сполучник **як**, який ще називають реально-порівняльним [1, с. 7] або сполучником вірогідного порівняння [10, с. 578] та сполучникові єдності **так... як, так само... як, подібно до того... як (подібно... як)**. Функцію засобів зв'язку в підрядних реченнях ірреального порівняння виконують ірреально-порівняльні сполучники **мовби, немовби, начеб, неначеб, начебто, ніби, нібито, мовбито, немовто** та сполучникові єдності **так... мовби, так... ніби** і под., основне призначення яких – створення невірогідного порівняння, наприклад: підрядні присудкові: *Народ у нас забобонний, як, зрештою, і багато де* (Винничук, 2016, с. 161); підрядні обставинні способу дії: *Село... не хоче з'являтися перед очима, зрештою, так само, як і сама дорога*, що веде до нього... (Винничук, 2016, с. 65); ...*велетенські сосни* обабіч гористого шляху *вітали нас, наче вартіві до пекла*, ... (Винничук, 2016, с. 21); підрядні обставинні міри й ступеня: *Присутність собаки заспокоювала значно краще, ніж варта на дверях* (Винничук, 2016, с. 402); ...*вони [листочки – Р.С.] виявилися гладенькі і теплі, мовби хтось їх підігрів*, ... (Винничук, 2016, с. 39); підрядні обставинні причини: *вона [Рута – Р.С.] сахається його [Каспера – Р.С.] рук, мовби вони були навіки скривавлені* (Винничук, 2016, с. 323); *Ледь розплющивши очі, вона [Юліанна – Р.С.] відчула неясну тривогу, мовби щось повинно було статися*, ... (Винничук, 2016, с. 382); підрядні обставинні мети: *Міхаель... зірвав зі стіни шаблю та замахав нею безладно, мовби даючи зрозуміти, що так просто не скориться* (Винничук, 2016, с. 377); підрядні означальні: ...*всюди підстерігали розбійники та різні волоцюги і пройдисвіти, які тільки й чекали на такого, як я* [Лукаш – Р.С.] *мандрівця* (Винничук, 2016, с. 8); ...*коні уже вибивалися зі сил і ледве тягли воза. Було таке враження, ніби віз доро-*

гою важчав та важчав (Винничук, 2016, с. 160); підрядні порівняльні додаткові: Бо я [сміттяр – Р.С.], знаєте, господарський хлоп. *Я завше знайду щось, що це може послужити такому, як я* (Винничук, 2016, с. 195); Петруньо підсів до своїх колег, *таких самих, як він сміттярів*,... (Винничук, 2016, с. 236).

Висновки. Отже, у тексті роману «Аптекарь» Ю. Винничук використовує численні порівняння різних функційних і структурних типів. Порівняльні конструкції репрезентують широкий діапазон зіставлюваних понять і демонструють оцінне та характерологічне значення. Використовуючи різні за семантикою і структурою порівняльні одиниці як один із засобів вираження авторської модальності, автор яскраво відтворює події, зображує предмети і явища. Засобами вираження категорії порівняння є як

безсполучникові порівняння, так і сполучникові реальні та ірреальні порівняльні конструкції у функції головних і другорядних членів речення у формально-граматичній структурі речення (порівняльні синтаксеми різних функційних типів у семантико-синтаксичній структурі речення). У граматичній структурі речень аналізованого твору порівняльні конструкції широко вживаються і як предикативні компоненти складнопідрядних речень. Насамперед, порівняльні конструкції дають змогу окреслити колорит епохи середньовічного Львова, характери персонажів, вони лежать в основі багатьох описів (портрети героїв, описи природи тощо). Перспективу подальших наукових пошуків з окресленої проблеми вбачаємо у дослідженні порівняльних конструкцій у текстах інших функційних та індивідуальних стилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборна М.С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 1997. 18 с.
2. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1998. 16 с.
3. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: Дис....канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2000. 197 с.
4. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України. Ін-т укр. мови. К., 1996. 20 с.
5. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки., 2001. 340 с.
6. Рошко С. М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2001. 21 с.
7. Ціхоцький Іван, Боровська Ілона. Старолівська белетристика Юрія Винничука: авторська концепція мовного історизму (на матеріалі роману «Аптекарь»). Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 68.2018. С. 30–47.
8. Донік О.М. Функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI (43), Issue: 150, 2018.
9. Винничук Ю.П. Аптекарь: роман. Харків: Фоліо, 2016. 443 с.
10. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник. К.: Вища школа, 1994. 670 с.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕМІЩЕННЯ В РІДИНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

LEXICAL MEANS OF REPRESENTATION OF THE PROCESS OF MOVEMENT IN LIQUID IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD

Середницька А.Я.,

orcid.org/0000-0003-0883-3229

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Лук'янчук О.С.,

orcid.org/0009-0001-0105-3257

студентка I курсу магістратури факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено порівняльному аналізу лексичних підсистем дієслів переміщення в рідині в англійській та українській мовах. Процес плавання віддавна був важливим для мовців і є вагомю частиною багатьох мовних картин світу. Дієслова переміщення в рідині та по її поверхні становлять важливу частину лексичної системи як української, так і англійської мови. Це зумовлено історичними та географічними обставинами. Україна – велика держава, що має багато річок та вихід до моря, тому судноплавство, рибальство та інші пов'язані з водою види діяльності людини розвивалися на її території здавна. В українській мові дієслова переміщення в рідині є численними й частовживаними. Не менш важливі процеси переміщення в рідині чи по її поверхні для англійської мови, оскільки острівне розташування Англії спонукало надати вагому роль переміщенню в рідині чи по її поверхні у мовній картині світу. Унаслідок цього лексична система англійських дієслів є численною, детально розробленою й семантично розвиненою. Незважаючи на вагомість процесів переміщення для української й англійської мов, лексичні системи на позначення цих процесів мають суттєві структурні й семантичні відмінності.

Англійська мова демонструє більше лексичне багатство, деталізуючи представлення процесу переміщення в рідині за допомогою окремих слів, а не їхніх значень. Багатозначне українське дієслово *плисти* вживають для позначення переміщення людей, тварин, предметів, кораблів. Англійська мова має для цих процесів окремі слова *swim* «to propel oneself in water by natural means (such as movements of the limbs, fins, or tail)», *float* «to stay on the surface of a liquid and not sink» та *sail* «to travel on water in a ship». Лексичний склад синонімічних рядів англійських непохідних дієслів переміщення також є значно багатшим від українських. Однак семантику українських дієслів переміщення можуть ускладнювати словотвірні просторові й часові значення, виражені префіксами. Натомість англійська мова рідко виражає поняття напряду префіксами, просторові значення в англійській мові передають прийменники, прислівники, а часові – дієслова й описові звороти.

Таким чином, українська мова достатньо детально відображає процес переміщення у воді, оскільки меншу кількість прямих лексичних відповідників вона компенсує розвиненою системою значень багатозначних дієслів та наявністю численних похідних з просторовими та часовими словотвірними значеннями, які в англійській мові утворюються рідко.

Ключові слова: мовна картина світу, переміщення в рідині та по її поверхні, лексична семантика, синонімія, лексико-семантичний варіант, похідні дієслова, словотвірне значення.

The article is devoted to a comparative analysis of verbs of movement in a liquid and on its surface in English and Ukrainian languages. This process has long been important for speakers. Movement in liquid is an important part of many linguistic worldviews. Verbs of movement in a liquid form an important part of the lexical system of both the Ukrainian and English languages. This is due to historical and geographical circumstances. Ukraine is a large country with many rivers and access to the sea, so shipping, fishing and other water-related human activities have been developed on its territory for a long time. In the Ukrainian language, verbs of movement in a liquid are numerous and frequently used. The processes of movement in a liquid or on its surface are no less important for the English language, since England is located on an island. Because of this, movement in liquid is essential to the worldview of the English language. As a result, the lexical system of English verbs is numerous, developed in detail and has rich semantics. Despite the importance of movement processes for the Ukrainian and English languages, the lexical systems of verbs of movement in liquid have significant structural and semantic differences.

English has more verbs of movement in water. It describes all the features of movement in water in detail with individual words, and not with the meanings of polysemous words, like Ukrainian. The polysemous Ukrainian verb *плисти* is used to denote the movement of people, animals, objects, and ships. The English language has separate words for these processes: *swim* «to propel oneself in water by natural means (such as movements of the limbs, fins, or tail)», *float* «to stay on the surface of a liquid and not sink» and *sail* «to travel on water in a ship». The composition of English non-derived synonymical verbs of movement is also significantly richer than Ukrainian. However, the semantics of Ukrainian verbs of movement can be complicated by word-forming spatial and temporal meanings expressed by

prefixes. Instead, the English language rarely expresses the concept of direction with prefixes, spatial meanings in the English language are conveyed by prepositions, adverbs, and temporal – by verbs and descriptive phrases.

Thus, the Ukrainian language reflects the process of movement in water in sufficient detail, as it compensates for the smaller number of direct lexical equivalents with a developed system of meanings of polysemous verbs and the presence of numerous derivatives with spatial and temporal word-forming meanings, which are rarely formed in the English language.

Key words: language picture of the world, movement in the liquid and on its surface, lexical semantics, synonymy, lexical-semantic variant, derivatives of verbs, word-forming meaning.

Постановка проблеми. Процеси переміщення в просторі завжди були важливими для життєдіяльності людства й отримали детальне відображення в картинах світу різних мов, у тому числі англійської й української. Одним з найбільш поширених у навколишньому світі і, відповідно, мовних картинах світу, є переміщення у воді або по її поверхні. Оскільки українська й англійська мова мають суттєві структурно-семантичні особливості, лексика мов по-різному відображає процес переміщення в рідині. **Мета статті** – порівняти, як передають процес переміщення у воді англійські дієслова *swim*, *float*, *sail* та їхні синоніми, а також українське слово *плисти* і його синоніми і похідні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дієслова переміщення англійської та української мов досліджували Г. Баторео, Н. Гонтаренко, О. Джеріх, Н. Іваницька, Б. Левін, Т. Левченко, Г. Олекса, В. Русанівський, Н. Савчин, С. Соколова, Т. Чубань, І. Шагохіна та інші. Однак до цього часу залишається недостатньо вивченою така яскрава ділянка картин світу англійської й української мов, як процес переміщення у рідині та по її поверхні.

Виклад основного матеріалу. В українській мові процес переміщення в рідині найчастіше передає синонім-домінанта, багатозначне дієслово *плисти*, окремі лексико-семантичні варіанти якого позначають різновиди цього процесу. При цьому різновид переміщення в рідині залежить від предмета, що переміщається; засобів, за допомогою яких відбувається переміщення; зовнішніх сил, що зумовлюють переміщення. Так, переміщення тварин або суден позначає лексико-семантичний варіант *плисти1* (пересуватися у воді або по воді в якомусь напрямку за допомогою певних рухів тіла, спеціальних органів або знарядь); переміщення на судні – *плисти2*, *пливти2* і *плинути2* «пересуватися по воді на човні, судні і т. ін.; бути в плаванні»; переміщення предметів під впливом течії води – *плисти11* «рухатися, нестися за течією води (про предмети)» [11].

Англійська мова класифікує різновиди переміщення у воді аналогічно, за тими ж ознаками. Однак вона демонструє більше лексичне багатство, деталізуючи представлення процесу перемі-

щення в рідині за допомогою окремих слів, а не їхніх значень. В англійській мові значення трьох лексико-семантичних варіантів українського дієслова *плисти* передають три окремі слова – *swim*, *float*, *sail*, що виражають три основні різновиди процесу переміщення в рідині [2; 3].

Англійське дієслово *swim* «to propel oneself in water by natural means (such as movements of the limbs, fins, or tail)» позначає самостійне переміщення живих істот унаслідок їхніх рухів кінцівками, плавниками, хвостом. Переміщення предмета під впливом течії чи вітру передає дієслово *float* «to stay on the surface of a liquid and not sink», а плавзасобу – *sail* «to travel on water in a ship». Наявність трьох семантичних сфер *swim*, *float*, *sail* дозволяє науковцям зарахувати англійську мову до числа тих, що мають «багату» систему переміщення у воді, на відміну від «бідних» у цьому аспекті слов'янських мов [3, с. 5]. Детальне представлення процесу переміщення у воді пов'язано з географічним розташуванням Англії, її історією. Англія тривалий час була володаркою морів, мала багато заморських колоній.

Англійське дієслово *swim*, що належить до першої семантичної сфери, яка стосується плавання людей, тварин, риб, птахів, не має прямого лексичного відповідника в українській мові. Щоб передати аналогічне значення, українці вживають дієслово *плисти* або одне зі значень дієслова *іти* та *ходити*: *іти2*// *недок.* «пливти, перелітати з одного місця в інше (про косяки риб, зграї птахів і т. ін.)», *ходити3* *недок.* «про рибу і морських тварин», *проходити1*// «пропливати в морі, річці (про риб)». Щоб передати зміну напряму переміщення або часу його тривання, в українській мові вживають словотвірні значення, виражені дієслівними префіксами: *сходитися1*// «пливучи, приходити в одне місце», *заходити1*// «пливти, припливати куди-небудь», *піти2*// *док.* «почати пересуватися – пливти, летіти з місця на місце (про косяки риб, зграї птахів, деяких дрібних тварин і т. ін.)». Англійська мова рідко виражає поняття напряму префіксами, хоча й має обмежену кількість словотвірних формантів, які відображають просторові й часові ознаки (*submerge*, *submerse*, *descend*, *circumnavigate*). Натомість просторові значення в англійській мові передають

прийменники, прислівники, а часові – дієслова й описові звороти [8, с. 30]. Г.І. Олекса стверджує, що «... дериваційна продуктивність українських дієслів, що виявляється в здатності приєднувати до твірних основ словотвірні префікси *v-* (*y-*, *вві-*, *уві-*), *ви-*, *від-* (*віді-*), *до-* (*ді-*), *з-* (*зі-*, *с-*), *за-*, *на-*, *над-* (*наді-*), *об-* (*обі-*), *пере-*, *під-* (*піді-*), *по-* (*пі-*), *при-*, *про-*, *роз-* (*розі-*), створює лакунарну зону в англійській мові, компенсація якої відбувається прийменниково-прислівниковими мовними засобами: *step back*, *drive off*, *come closer*, *move backwards*, *move towards*, *run into*, *sail to*, *crawl up*, *swim up*, *swim inside*, *swim around* та ін.» [10, с. 221]. Таким чином, щоб передати напрям самостійного переміщення живих істот, англійська мова використовує лексичні засоби.

Дієслово другої семантичної сфери англійської мови *float* позначає пасивне переміщення предмета під впливом течії чи вітру по поверхні води або у водному середовищі. В українській мові *float* не має окремого лексичного відповідника, його виражає один із лексико-семантичних варіантів дієслова-домінанти *плисти1//* «рухатися, нестися за течією води (про предмети)». Додаткові характеристики напряму або часу переміщення в українській мові передають словотвірні значення «до чого-небудь», «почати переміщатися»: *припливати1//* «приноситися течією»; *поплисти2* і *поплисти2*, *рідко поплинути2* «почати рухатися разом з водою, за течією». Аналогічне до *плисти1//* значення мають синоніми *котитися2//* *недок.* «рухатися силою течії, вітру тощо», *прокочуватися2* «рухатися силою течії, вітру і т. ін.» і його похідне *покотитися4* *док.* «почати пересуватися, переміщатися під дією течії, вітру і т. ін.», що вказує на початок дії. Близьке значення, уточнене семою швидкості переміщення, має дієслово *нестися1//* *недок.* «з великою швидкістю переміщатися (про воду, вітер і т. ін.)» і його похідне *понесться1//* *док.* «почати переміщатися силою вітру, течії», що вказує на початок дії.

Англійське дієслово *sail* «when a boat or a ship sails, it travels on the water» належить до третьої семантичної сфери переміщення кораблів або людей на них. Дієслово утворилося від іменника *sail*, що позначав вітрило. Очевидно, дієслово *sail* виникло ще тоді, коли судна здебільшого були парусними. Інколи *sail* замінюють синонімом *navigate* «to travel on water in a vessel» або метафоричним зворотом *plough the waves*. Як і *float*, дієслово *sail* також не має окремого лексичного відповідника в українській мові. Його передають одним зі значень синоніма-домінанти *плисти*, лексико-семантичним варіантом *плисти2*,

пливти2 і *плинути2* *недок.* «пересуватися по воді на човні, судні і т. ін.; бути в плаванні». Тим не менше, для картини світу української мови теж є вагомим процес переміщення по воді судна або його пасажирів. Таке значення має цілий синонімічний ряд непохідних українських дієслів, що описують основні процеси, що відбуваються з судном. Слово *плисти2* в українській мові може мати абсолютний синонім *ити2* «рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту, засоби пересування); їхати, плисти, летіти»), що є одним із лексико-семантичних варіантів багатозначного дієслова *ити* (*проходити*). Загалом дієслово *ити* може передавати його різноманітні різновиди переміщення, у тому числі й переміщення в рідині судна чи людей, що на ньому перебувають: *ити2* «рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту, засоби пересування); їхати, плисти, летіти», *ити2//* «пересуватися, їхати на якомусь із видів транспорту (про людей), *проходити1//* «переміщатися де-небудь (про поїзд, літак, пароплав, і про людей, які на них перебувають під час руху)». Також *плисти2* має синоніми, значення яких містять диференційні лексико-семантичні семи, що вказують на рушійну силу переміщення: *дрейфувати1* «пасивно рухатися під дією течії, вітру, хвиль (про лід, судно)», *лавірувати1* «плисти під вітрилами, маневруючи ними так, щоб зустрічний вітер дув то з правого, то з лівого боку», *буксирувати* «тягти за собою або штовхати (судно, машину і т. ін.)», *лавірувати1//* «плисти, часто змінюючи курс, щоб не наштовхнутися на мілину, крижину тощо».

Цікаво, що склад синонімічного ряду англійських синонімів до слова *sail* є частково схожим на український, хоч і значно багатший. Це пов'язано з тим, що основні поняття в системі термінів мореплавства різних мов є аналогічними. Українське слово *дрейфувати* є запозиченням з англійської й голландської термінології. Воно відповідає англійському *drift* «be driven or carried along by a current of water, wind, or air». Англійське *tack* «to change the direction of (a sailing ship) when sailing close-hauled by turning the bow to the wind and shifting the sails so as to fall off on the other side at about the same angle as before» за значенням збігається з лексико-семантичним варіантом слова *лавірувати* «плисти під вітрилами, маневруючи ними так, щоб зустрічний вітер дув то з правого, то з лівого боку». Українське дієслово *буксирувати* має англійський відповідник *tow* «to pull a car, boat, etc. along, fastened behind another vehicle or boat». Однак англійська мова містить ряд слів, цілковито відсутніх в українській мові. Ці англій-

ські дієслова утворено від іменників-назв плавзасобів: *boat, canoe, ferry, gondola, kayak, raft, yacht* [3]. Щоб відтворити значення цих дієслів, українська мова вживає словосполучення *плисти човном* тощо. Аналогічно від англійських іменників-назв весел утворено дієслова з диференційною семою «іти на веслах»: *paddle* «to go on or through water by or as if by means of a paddle», *oar* «propel with or as if with oars»; *row* «to propel with or as if with oars». Натомість українські дієслова *гребти* і *веслувати* мають виключно значення «приводити в рух човен». Склад англійських непохідних дієслів переміщення є значно багатшим від українських.

Однак семантику українських дієслів переміщення кораблів можуть ускладнювати словотвірні значення. Їх передають префікси, що вказують на напрям чи час переміщення. Це можуть бути просторові характеристики віддалення – *відбуксировуватися* «відходити на буксирі (про судно)»; *відчалювати* «відходити, відпливати від берега (про судна)», *відшвартовувати* «віддавши швартови, відводити від місця стоянки», *відшвартовуватися* «віддавши швартови, відходити від місця стоянки»; наближення – *доходити1* «рухаючись у певному напрямку, досягати якого-небудь місця (про поїзд, машину, пароплав і т. ін.)», *припливати1* «переміщаючись по воді, прибувати куди-небудь (про транспортні засоби)», *припливати1* «прибувати водним транспортом куди-небудь», *привеслувати док*. «приплисти куди-небудь за допомогою весла, весел», *підчалювати1* «причалювати що-небудь до чогось», *підчалюватися1* «причалюватися до чого-небудь», *приставати5* «те саме, що причалювати2», *поприставатиб* «причалити (про човни, пароплави)», *причалювати2* «підпливати, підходити до берега, ставати на причал (про човен, корабель і т. ін.); швартуватися», *причалювати2* «пливучи на кораблі, човні і т. ін., приставати до берега, причалу», *попричалювати док*. «причалити (про човни, пароплави і т. ін.)», *пришвартовуватися1* «причалювати до пристані, причалу і т. ін.», *чалити1* «те саме, що причалювати»; переміщення всередину – *входити1* «впливати в порт, заходити в гавань і т. ін. (про судна)»; початку переміщення – *ніти2* «почати рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту) – їхати, пливати, летіти».

Англійська мова здебільшого не має похідних дієслів з просторовими значеннями. Через це слову *відчалювати* відповідає сполучення слів: *set sail* «to begin a trip on a ship or boat», *ship out* «to depart or cause to depart by ship», *cast off* «if a boat casts off, it leaves the shore». Аналогічно

українське *відбуксировувати* не має прямого лексичного відповідника в англійській мові, аналогічне значення передають поєднанням дієслова *tow* і прислівника *away*. Однак аналогом українського *відшвартовуватися* є *unmoor* «to unfasten a boat from something connecting it to land or to the bottom of the sea, a lake, a river, etc.», утворене за допомогою заперечного префікса. За допомогою префікса також утворено *circumnavigate*, аналог до українського *обпливати1*.

Еквівалентом українських дієслів *пришвартовуватися*, *причалювати* є англійське дієслово *moor* «to attach a boat or ship to something on land or to the surface under the water to keep it in place». Англійська система слів є більш розширеною і містить ще дієслово *dock* «to bring a ship or boat into a dock», утворене типовим для англійської мови способом, від іменника *dock*. Воно не має аналога в українській мові. Щоб передати значення дієслова *dock*, українська мова використовує описовий зворот *поставити в док*.

Натомість українська мова має багатозначне похідне слово *входити1* «впливати в порт, заходити в гавань і т. ін. (про судна)», утворене від слова *ходити*, що може вживатися для різних процесів переміщення. Англійська мова не містить спеціального слова на позначення цього процесу, а використовує словосполучення з дієсловами, що можуть описувати будь-які види переміщення, як українське *іти*: *enters the harbor, arrives at the harbour, comes into the harbour* тощо.

Привертає увагу той факт, що похідних українських дієслів на позначення наближення до берега, місця стоянки чи гавані є значно більше, ніж на позначення відпливання. Це свідчить про більшу важливість завершення процесу плавання й досягнення цілі у картині світу української мови. Судячи з типів словотвірних значень, для картини світу української мови важливим є процес наближення до мети (*припливати*) і початку дії (*поплисти*).

Для картини світу української мови важливою ознакою є початок дії, через те похідні дієслова з відповідним словотвірним значенням утворюються практично від всіх дієслів переміщення. Початок процесу плавання корабля в українській мові виражає друге значення дієслова *ніти2 док*. «почати рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту – їхати, пливати, летіти)», а в англійській мові – звороти *set sail, to start sailing*.

Українська мова, як і інші слов'янські, має пари односпрямованих та різноспрямованих дієслів з однаковим значенням. Різноспрямованим відповідником до дієслова *плисти* є *плавати1*

«пересуватися в різних напрямках, тримаючись на поверхні води або у воді». Різностямовані дієслова мають менш численний, ніж одностямовані, синонімічний ряд, що стосується переміщення судна та його пасажирів: *плавати*₂ «пересуватися по воді на човні, пароплавом і т. ін.; бути в плаванні»; *ноплавати*₂ «робити прогулянку на човні, яхті і т. ін. якийсь час», *ходити*₄ «плавати (про водний транспорт)», *ходити*₄// «плавати на судах (про людину)». Англійська мова не має одностямованих та різностямованих дієслів і передає значення різностямованості описовим зворотом *in different directions*.

Висновки. Англійська мова має більше неподієслів, що деталізують усі особливості переміщення суден у воді. Це пов'язано з тим, що Англія – острівна країна, яка тривалий час була володаркою морів, відправляла численні експедиції до заморських колоній. Однак українську мову не варто зараховувати до мов з бідною семантикою переміщення у воді, оскільки меншу кількість прямих лексичних відповідників вона компенсує за допомогою полісемії дієслів та наявності численних похідних з просторовими та часовими словотвірними значеннями, які в англійській мові утворюються доволі рідко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Britannica dictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Difference between float, swim and sail in english. URL: <https://jakubmarian.com/difference-between-float-swim-and-sail-in-english/> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Hanna J. Batoréo. Cognitive and lexical characteristics of Motion in liquid medium: AQUA-motion verbs in typologically different languages. *Psychology of Language and Communication*. 2008. Vol. 12. No. 2. DOI: 10.2478/v10057-008-0006-x4
4. Levin B. English word classes and alternations: A preliminary investigation. Chicago : Chicago University Press, 1993. 366 p.
5. Longman English Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 12.08.2023).
6. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 12.08.2023).
7. Roget P.M. Roget's Thesaurus. <https://www.gutenberg.org/ebooks/22> (дата звернення: 12.08.2023).
8. Джеріх О. С. Семантика дієслів пересування у водному середовищі в горизонтальній площині (на матеріалі англійської, німецької та іспанської мов). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2017. Випуск 33–34. С. 25–34.
9. Іваницька Н. Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «Рух» в українській та англійській мовах. *Наукові записки. Зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки»*. К. : КДПУ. 2009. № 86. С. 154–158.
10. Олекса Г.І. Лексико-семантична класифікація дієслів на позначення руху. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 220–225.
11. Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка. 1970–1980.

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ Ф. Г. БЕРНЕТТ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «ТАЄМНИЙ САД»

REPRODUCTION OF THE IDIOSTYLE OF F. H. BURNETT IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL "THE SECRET GARDEN"

Сізова К.Л.,

orcid.org/0000-0002-3269-6343

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри лінгводидактики та журналістики

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Бутко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Санакоев К.Р.,

orcid.org/0000-0002-4287-2988

аспірант кафедри лінгводидактики та журналістики

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті розглядається специфіка відтворення ідіостилю Ф. Г. Бернетт в українськомовному перекладі, виконаному Н. Римською. Аналіз ідіостилю автора є важливим етапом підготовчої роботи перекладача в процесі створення художнього перекладу, адже адекватний переклад передбачає максимальне відтворення лінгвальної специфіки оригіналу. Українська перекладацька школа, заперечуючи ідею неперекладності, пропонує творчий підхід до перекладу, в основі якого – фахове прочитання творів автора, яке передбачає попереднє ознайомлення з художньо-естетичними засадами літературного напрямку, світоглядною системою митця, аналіз ідіостильових особливостей, виокремлення стильових констант і домінант. Ідіостиль проявляється на різних рівнях організації художнього твору (фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному). Аналіз перекладу роману Ф. Г. Бернетт «Таємний сад», виконаного Н. Римською, показав, що перекладачка дотримується певної стратегії: вона свідомо погоджується на відхилення від певних особливостей ідіостилю письменниці з метою осучаснення твору, його адаптації для адресної аудиторії – сучасних українських підлітків. Серед способів перекладу, якими користується перекладачка, зустрічаються лексико-семантичні заміни, генералізація і конкретизація, лексична модуляція, граматичні заміни, антонімічний переклад, членування речень, експлікація тощо. Цей інструментарій використовується для того, щоб перетворити українськомовну версію роману на цікавий для підлітків текст, який легко читати. Перекладачка активно вводить у текст українську фразеологію, просторіччя, щоб наблизити роман до українських реципієнтів. До творчих знахідок Н. Римської належить професійне вирішення проблеми передачі йоркширського діалекту, яким говорять персонажі роману «Таємний сад». Для передачі йоркширського діалекту Н. Римська використовує гуцульську говірку.

Ключові слова: ідіостиль, художній переклад, перекладацька стратегія, відтворення стильових особливостей, передача діалекту.

The article examines the specifics of the reproduction of F. H. Burnett's idiostyle in the Ukrainian translation made by N. Rymska. Analysis of the author's idiostyle is an important stage of the translator's preparatory work in the process of creating a literary translation, because an adequate translation involves the maximum reproduction of the linguistic specificity of the original. The Ukrainian translation school, denying the idea of untranslatability, offers a creative approach to translation, which is based on a professional reading of the author's works, which involves a preliminary acquaintance with the artistic and aesthetic principles of the literary direction, the worldview system of the artist, the analysis of idiosyncratic features, the identification of stylistic constants and dominants. Idiostyle manifests itself at different levels of organization of an artistic work (phonetic, morpheme, lexical, syntactic etc). The analysis of the translation of F. H. Burnett's novel "The Secret Garden" by N. Rymska showed that the translator follows a certain strategy: she consciously agrees to deviate from certain features of the writer's idiostyle in order to modernize the work, adapt it for the target audience – modern Ukrainian teenagers. Among the translation methods used by the translator, there are lexical-semantic substitutions, generalization and specification, lexical modulation, grammatical substitutions, antonymic translation, segmentation of sentences, explication, etc. This toolkit is used to turn the Ukrainian-language version of the novel into a text that is interesting for teenagers and easy to read. The translator actively introduces Ukrainian phraseology and colloquialisms into the text in order to bring the novel closer to Ukrainian recipients. N. Rymska's creative discoveries include a professional solution to the problem of transmitting the Yorkshire dialect spoken by the characters in the novel "The Secret Garden". To convey the Yorkshire dialect, N. Rymska uses the Hutsul dialect.

Key words: idiostyle, artistic translation, translation strategy, reproduction of stylistic features, dialect translation.

Постановка проблеми. Творча спадщина відомої англійської Ф. Г. Бернетт викликає стійкий інтерес вітчизняної і зарубіжної філологічної науки. Важливість проблеми відтворення ідіостилю Ф. Г. Бернетт в українськомовному перекладі та ступінь її розробленості в науковій літературі зумовили вибір теми дослідження. Актуальність визначається посиленням інтересом до творчої спадщини Ф. Г. Бернетт в широкому ідейно-філософському контексті, з необхідним урахуванням кореляції між авторською картиною світу та мовностилістичною специфікою художніх творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія адекватності відтворення ідіостилю розроблена у працях М. Альшиної [1], Т. Андрієнко [2], Р. Довганчиної [3], О. Ребрія [4], М. Щербини [5]. Творча спадщина Ф. Г. Бернетт розглядається у студіях, присвячених символіці та образній системі творів (В. Лихненко [6], Н. Рашкі [7], К. Брайан (Brian) [8], М. Гимнич та І. Лайтерфельд (Gymnich, Lichterfeld) [9], Р. Дженкінс (Jenkins) [10], К. Жилкової (Jilková) [11], Т. Рекчіо (Recchio) [12]). Авторська стильова манера письменниці досліджується у працях П. Копес (Koppes) [13] та Й. Ву (Wu) [14].

Постановка завдання. Стаття покликана розкрити специфіку реалізації особливостей ідіостилю Ф. Г. Бернетт та дослідити способи відтворення цих особливостей у мові перекладу.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що більшість з перекладацьких версій «Таємного саду» зроблена останніми роками (це видання з 2017 по 2020 роки), що свідчить про пошуки нових способів прочитання роману. Проте ми обрали для аналізу класичну версію, створену Наталкою Римською, що витримала багато перевидань і користується популярністю серед видавців і читачів.

Українськомовна версія Н. Римської містить значні відступи від оригіналу. Розглянемо це на прикладі текстового уривку (див. табл. 1).

Еквівалентність зберігається лише на рівні опису ситуації. Відхилення від оригіналу стосуються усіх рівнів тексту: граматики, семантики, синтаксису тощо. Перекладач сміливо редукує і замінює цілі сегменти: замість елегантних «зеленої пелени, що стелеться над світом, і тихого вітру, що дме з трясовини» у перекладі виникає енергійне та експресивне «не бачити йому саду як власних вух без дзеркала! Більше ні слова від неї не почує, раджа нещасний! Так йому і треба!».

У наступному уривку Н. Римська опускає згадку про ляльку (див. табл. 2), хоча перелік ляльки-іграшки-книги у запитанні містера Крейвена має змістове навантаження (дівчинка чекає на ляльку, а отримує книжку).

Перекладачка вдається й до модуляцій (див. табл. 3).

Вживання просторічної лексеми *упертюхи* замість *маленькі вуличні хлопчики* додає тексту експресивності, стилістичної виразності, але є відступом від ідіостилю Ф. Г. Бернетт.

Також у перекладі трапляються граматичні заміни, яко-от при передачі назви 20 глави: «*I shall live forever--and ever--and ever!*» Н. Римська перекладає як «*Я житиму... житиму... житиму вічно!*», де повтор прислівника перетворюється на повтор дієслова.

Серед лексико-граматичних трансформацій зустрічається й антонімічний переклад (див. табл. 4).

В аспекті відтворення синтаксису для аналізованого перекладу роману «Таємний сад» характерним є членування речення, тобто перетворення синтаксичної структури в оригіналі

Таблиця 1

Трансформації в українськомовній версії роману «Таємний сад»

<p><i>Mary went back to her room not feeling at all as she had felt when she had come in from the garden. She was cross and disappointed but not at all sorry for Colin. She had looked forward to telling him a great many things and she had meant to try to make up her mind whether it would be safe to trust him with the great secret. She had been beginning to think it would be, but now she had changed her mind entirely. She would never tell him and he could stay in his room and never get any fresh air and die if he liked! It would serve him right! She felt so sour and unrelenting that for a few minutes she almost forgot about Dickon and the green veil creeping over the world and the soft wind blowing down from the moor [15].</i></p>	<p>Залишивши доглядальницю, Мері пішла по коридору. Настрій був украй зіпсований. Тепер їй зовсім не було шкода Коліна: вона так багато хотіла йому розповісти, вже навіть збиралася довірити найбільшу таємницю – а він он який... Ну що ж, нехай кисне собі у своїй кімнаті, нехай хворіє, нехай скигить – не бачити йому саду як власних вух без дзеркала! Більше ні слова від неї не почує, раджа нещасний! Так йому і треба! [16].</p>
---	---

Таблиця 2

Редукування деталей

<i>Mary remembered what he had asked her the day she had gone to his room. "Do you want anything--dolls--toys--books?" She opened the package wondering if he had sent a doll, and also wondering what she should do with it if he had. But he had not sent one. There were several beautiful books such as Colin had, and two of them were about gardens and were full of pictures. There were two or three games and there was a beautiful little writing-case with a gold monogram on it and a gold pen and inkstand [15].</i>	<i>Мері із здивуванням подивилася на стіл, а тоді згадала, як містер Крейвен запитував, чи їй бува чогось не треба. Дівчинка нетерпляче відкрила скриньку і витягла звідти кілька чудових книжок про сади і про квіти, з розкішними ілюстраціями. Такі, як у Коліна... Ще у скриньці знайшлися забавки і маленький письмовий набір – із золотими монограмами на кожному предметі, золотим пером та чорнильницею [16].</i>
---	---

Таблиця 3

Лексична модуляція

<i>They were a nice agreeable pair as they glared at each other. If they had been two little street boys they would have sprung at each other and had a rough-and-tumble fight [15].</i>	<i>Що ї казати, вони були варті одне одного, ці двоє впертих. Здавалося, ще трохи – і почнеться справжня бійка навкулачки [16].</i>
--	---

Таблиця 4

Антонімічний переклад

<i>And though the robin did not answer, because his beak was occupied, Mary knew that when he flew away with his twig to his own corner of the garden the darkness of his dew-bright eye meant that he would not tell their secret for the world [15].</i>	<i>Почувши це, малинівка лише виразно подивилася на них своїми оченятами-намистинками, проте дзьоба все одно не розкрила, щоб не випустити прутик [16].</i>
--	---

на дві або більше предикативні структури (див. табл. 5).

Також Н. Римська схильна до використання експлікації або описового перекладу, лексико-граматичної трансформації, сутність якої полягає у заміні лексичної одиниці вихідної мови словосполученням, що експлікує її значення, надаючи дещо більшого пояснення цьому слову (див. табл. 6).

Експлікація в перекладі Н. Римської слугує додаванню тексту експресії, емоційності.

Переклад тропів також відрізняється вільним підходом до ідіостилу письменниці. Роману «Таємний сад» притаманні піднесені вишукані тропи, які Н. Римська дещо спрощує, «приглушуючи» пафос Ф. Г. Бернетт в описах природних явищ (див. табл. 7).

Складним завданням, яке стояло перед перекладачкою в процесі створення українсько-

мовної версії «Таємного саду», було передати йоркширський діалект. У романі в мовленні персонажів широко використовується діалектна лексика, а саме – регіональний діалект історичного графства Йоркшир, що на півночі Англії. Діалект є важливим елементом мовної системи роману, за його допомогою письменниця прагне ознайомити читача з культурою людей, які населяють регіон, їхніми традиціями та звичками.

Діалектну лексику можна перекласти, відійшовши від використання діалекту перекладною мовою, тобто знехтувати діалектом у мовленні персонажів і замінити його літературною мовою. Однак сучасні перекладознавці пропонують передавати соціально та регіонально марковане мовлення діалектами цільової мови (див. наприклад, дослідження М. Пертегела [17]).

Таблиця 5

Членування речення

<i>Martha stared at her a moment curiously before she took up her polishing brush and began to rub the grate again. She was thinking that the small plain face did not look quite as sour at this moment as it had done the first morning she saw it [15].</i>	<i>Марта на якусь мить перестала чистити решітку і з цікавістю дивилася на неї. Очі дівчинки палали, личко пашило. Де ї поділася та зверхність, яку юна панянка виявляла до неї у перший день?! [16].</i>
<i>They put their eager young noses close to the earth and sniffed its warmed springtime breathing; they dug and pulled and laughed low with rapture until Mistress Mary's hair was as tumbled as Dickon's and her cheeks were almost as poppy red as his [15].</i>	<i>Діти схилилися до землі, вдихали на повні груди весняні пахоці, розпушували землю, прополювали квіти. Розпашілі, радісні, скуйовджені, вони невтомно працювали у своєму саду, згубивши лік часу [16].</i>

Таблиця 6

Описовий переклад

<i>They ran from one part of the garden to another and found so many wonders that they were obliged to remind themselves that they must whisper or speak low. He showed her swelling leafbuds on rose branches which had seemed dead. He showed her ten thousand new green points pushing through the mould [15].</i>	Вони оббігали цілий сад по кілька разів – усе не могли надивитися і натішитися. Часом аж забували, що треба говорити пошепки – радість переповнювала їх і обом хотілося кричати, щоб усі почули: сад прокинувся! Він ожив! Він живий! Дікен показував бруньки на трояндових гілках, які минулого разу здавалися всохлими. З-під землі пробилася сила-силенна нових паростків, отож про них також треба було подбати [16].
<i>They put their eager young noses close to the earth and sniffed its warmed springtime breathing; they dug and pulled and laughed low with rapture until Mistress Mary's hair was as tumbled as Dickon's and her cheeks were almost as poppy red as his [15].</i>	Діти схилилися до землі, вдихали на повні груди весняні пахоці, розпушували землю, прополювали квіти. Розпашілі, радісні, скуйовджені, вони невтомно працювали у своєму саду, згубивши лік часу [16].
<i>"You stop!" she almost shouted. "You stop! I hate you! Everybody hates you! I wish everybody would run out of the house and let you scream yourself to death! You will scream yourself to death in a minute, and I wish you would!" [15].</i>	– Ану припини!!! Кому сказала!!! – з цілої сили крикнула вона просто йому над вухом. – Негайно припини! Ненавиджу тебе! Всі тебе ненавидять! От зараз підем усі звідси – а ти кричи, кричи, поки не луснеш!!! [16].

Таблиця 7

Переклад тропів

<i>And though the robin did not answer, because his beak was occupied, Mary knew that when he flew away with his twig to his own corner of the garden the darkness of his dew-bright eye meant that he would not tell their secret for the world [15].</i>	Почувши це, малинівка лише виразно подивилася на них своїми оченятами-намистинками , проте дзьоба все одно не розкрила, щоб не випустити прутик [16].
<i>The arch of it looked very high and the small snowy clouds seemed like white birds floating on outspread wings below its crystal blueness [15].</i>	Погода стояла ясна, тепла, угорі лиш де-не-де пропливали пухнасті хмаринки, що скидалися на білих птахів [16].

Перекладачка «Таємного саду» Н. Римська вдається саме до цієї стратегії, оскільки переклад діалектної лексики дуже важливий для передачі атмосфери та стилю оригінального твору. Діалектне мовлення у романі є важливим елементом для характеристики персонажів (передусім, Марти, Дікена і Бена Везерстафа), створення стилістичного забарвлення.

Для передачі йоркширського діалекту Н. Римська використовує гуцульську говірку, діалект галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови. Головним критерієм успішності відтворення мовних особливостей є майстерність та літературний смак перекладачки.

Уперше Мері стикається з діалектом у мовленні Марти, вона спочатку не розуміє, що та говорить (див. табл. 8).

Цікаво, що перекладачка опускає авторську ремарку про те, що Мері не дивується діалектові, адже в Індії героїня вже стикалася з безліччю говірок.

Наступна зустріч з йоркширським діалектом відбувається у розмові героїні з садівником Беном Везерстафом (див. табл. 9).

Складне перекладацьке завдання постає перед Н. Римською у випадку, коли треба знайти адекватний еквівалент діалектизму *wick* зі значенням *alive*. Перекладачка обирає дещо архаїчний варіант *жиг* (див. табл. 10).

Однак, у перекладі втрачається важлива деталь – те, що в оригіналі Мері користується саме діалектизмом *wick*. Перехід дівчинки на йоркширський діалект має особливе змістоове навантаження – він символізує її зближення з простими місцевими людьми й наближення до світу природи. Це яскраво репрезентується у наступному текстовому уривку (див. табл. 11).

Перед перекладачкою роману «Таємний сад» стояло складне завдання: з одного боку, відтворити діалектне мовлення, а з іншого – не втратити зрозумілість тексту, адже читачами твору є діти, які не знайомі з гуцульською говіркою. Н. Римській вдалося зберегти природність мови та її доступність, використавши оптимальну кількість фонетичних, граматичних та лексичних діалектних особливостей, щоб читач отримав наближений до мови оригіналу і, водночас, зрозумілий текст. Перекладачці вдалося розкодувати авторську інтенцію, а потім

Таблиця 8

Діалект у мовленні Марти

<p>"Eh! no!" said Martha, sitting up on her heels among her black lead brushes. "Nowt o' th' soart!"</p> <p>"What does that mean?" asked Mary seriously. In India the natives spoke different dialects which only a few people understood, so she was not surprised when Martha used words she did not know.</p> <p>Martha laughed as she had done the first morning.</p> <p>"There now," she said. "I've talked broad Yorkshire again like Mrs. Medlock said I mustn't. 'Nowt o' th' soart' means 'nothin'-of-the-sort,'" slowly and carefully, "but it takes so long to say it. Yorkshire's th' sunniest place on earth when it is sunny. I told thee tha'd like th' moor after a bit. Just you wait till you see th' gold-colored gorse blossoms an' th' blossoms o' th' broom, an' th' heather flowerin', all purple bells, an' hundreds o' butterflies flutterin' an' bees hummin' an' skylarks soarin' up an' singin'. You'll want to get out on it as sunrise an' live out on it all day like Dickon does" [15].</p>	<p>– Та не! Ані близько! – вигукнула Марта, відсунувши від себе щітку.</p> <p>– Що-що? – перепитала Мері.</p> <p>Марта засміялася.</p> <p>– Ну от, знов я балакаю по-йоркширському, – мовила вона. – «Ані близько» означає «зовсім ні», – повільно вимовила. – Я ж тобі казала, що тобі подобаєся наше пустище. Як пригріє сонечко, як зацвіте дрок, рокитник і верес – ту' найгарніше в світі. І метелики літають, і бджоли, і жайворонки співають. Тоді тебе, певно, додому не заженеш, як Дікена [16].</p>
---	---

Таблиця 9

Діалект у мовленні Бена Везерстафа

<p>"These won't grow up in a night," said Weatherstaff. "Tha'll have to wait for 'em. They'll poke up a bit higher here, an' push out a spike more there, an' uncurl a leaf this day an' another that. You watch 'em" [15].</p>	<p>– Ту' справа так скоро не роби'ся, – поважно відказав старий Бен. – Перше ся появлять маленькі паростки, потому вони випустять один листок, потім другий, потім ще і ще, тоді шойно пуп'янки, а тоді і зацвітуть. Сама зобачиш [16].</p>
---	---

Таблиця 10

Еквівалент діалектизму *wick* зі значенням *alive*

<p>Dickon curved his wide smiling mouth. "It's as wick as you or me," he said; and Mary remembered that Martha had told her that "wick" meant "alive" or "lively."</p> <p>"I'm glad it's wick!" she cried out in her whisper. "I want them all to be wick. Let us go round the garden and count how many wick ones there are" [15].</p>	<p>Дікен усміхнувся.</p> <p>– Так, вона живе, як ми, – мовив він.</p> <p>Мері знала від Марти: «живе» означає «живе».</p> <p>– Як гарно, як гарно! Вона жива! – пошепки вигукнула дівчинка. – Хочу, аби всі вони ожили. Ходім, оглянем тут усе, то й покажеш мені, скільки є живих [16].</p>
---	--

використати тактику перекладу, найбільш доцільну для адекватної та реалістичної інтерпретації твору українською мовою.

Висновки. Аналіз перекладу роману Ф. Г. Бернетт «Таємний сад», виконаного Н. Римською, показав, що перекладачка дотримується певної стратегії – вона свідомо погоджується на відхилення від певних особливостей ідіостилу письменниці з метою осучаснення твору, його адаптації для адресної аудиторії – сучасних українських підлітків.

Роман, який було створено понад століття тому, є надзвичайно актуальним, адже він торкається тем, важливих для сучасних підлітків: соціальна нерівність, самотність, булінг, здоровий спосіб життя, екологічне мислення. У зв'язку з цим необхідність створення українськомовних версій твору не підлягає сумніву.

Однак за ці сто років змінилися канони мови, вимоги до стилю. Тому твори Ф. Г. Бернетт потребують на певну стилістичну модернізацію з метою їх наближення до сприйняття сучасними читачами. З цим завданням успішно впоралася Н. Римська.

Серед способів перекладу, якими користується перекладачка, зустрічаються лексико-семантичні заміни, генералізація і конкретизація, лексична модуляція, граматичні заміни, антонімічний переклад, членування речень, експлікація тощо. Цей інструментарій використовується для того, щоб перетворити українськомовну версію роману на цікавий для підлітків текст, який легко читати і який не сприймається як щось чужорідне й архаїчне. Перекладачка активно вводить у текст українську фразеологію, просторіччя, щоб наближити роман до українських реципієнтів.

Діалект у мовленні Мері

<p>"Just listen to them birds--th' world seems full of 'em--all whistlin' an' pipin'," he said. "Look at 'em dartin' about, an' hearken at 'em callin' to each other. Come springtime seems like as if all th' world's callin'. The leaves is uncurlin' so you can see 'em--an', my word, th' nice smells there is about!" sniffing with his happy turned-up nose. "An' that poor lad lyin' shut up an' seein' so little that he gets to thinkin' o' things as sets him screamin'. Eh! my! we mun get him out here--we mun get him watchin' an' listenin' an' sniffin' up th' air an' get him just soaked through wi' sunshine. An' we munnot lose no time about it."</p> <p>When he was very much interested he ofien spoke quite broad Yorkshire though at other times he tried to modify his dialect so that Mary could better understand. But she loved his broad Yorkshire and had in fact been trying to learn to speak it herself. So she spoke a little now. "Aye, that we mun," she said (which meant "Yes, indeed, we must") [15].</p>	<p>– Диви, Мері, ми ту' собі сидимо і чуєм, як пташки співають, дивимся, як листочки ся розпускають... Як приходить весна, то здає'ся, ніби цілий світ оживає. А як воно все пахне! – глибоко втягнув своїм кирпатим носом повітря. – А той, бідака, лежить закритий у кімнаті і світа Божого не бачить. Ото і лізуть в голову всякі страхіття, ото і кричить ночами. А якби ми'го сюди витягли... най подиви'ся, най послухає, подихає повітрям, най погріє'ся на соненьку, то і страхи десь ся подінуть. Слухай, Мері, нам не тре' марнувати часу. Тре' вже за то ся брати.</p> <p>Коли Дікен хвилювався або чимсь дуже захоплювався, то у нього сильніше пробивалася йоркширська говірка. Взагалі він намагався слідкувати за своєю мовою, щоб Мері могла ліпше його розуміти. Проте дівчинці так сподобалася Дікенова говірка, що вона і сама перейшла на неї.</p> <p>– Ая', мусим ся спішити, – серйозно вимовила дівчинка, хитнувши головою. Це означало: «Так, звісно, нам треба поспішати» [16].</p>
--	--

До творчих знахідок Н. Римської належить професійне вирішення проблеми передачі йоркширського діалекту, яким говорять персонажі роману «Таємний сад». Для передачі йоркширського діалекту Н. Римська використовує гуцуль-

ську говірку. Головним критерієм успішності відтворення мовних особливостей є майстерність та літературний смак перекладачки, якій вдалося зберегти природність мови та її зрозумілість для читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альошина М. Д. Критерії та принципи визначення адекватності відтворення ідіостилю автора в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. № 37. Т. 3. С. 54–58.
2. Андрієнко Т. П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську): монографія / за ред. В.І. Карабан. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.
3. Довганчина Р. Ідіостиль в аспекті художнього перекладу. *Філологічні студії*. Луцьк, 2007. С. 81–86.
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
5. Щербина М. А. Ідіостиль у перекладі: до постановки питання. *Scientific collection «Interconf»*. 2021. № 89. С. 227–233.
6. Лихненко В. В. Символіка просторових образів в романі Френсіс Бернетт «Таємничий сад». *Філологічні науки*. Збірник наукових праць студентів та викладачів факультету / Упорядник О. І. Панченко. Дніпро: Акцент ПП, 2017. С. 127–131.
7. Рашкі Н. Еволюція особистості у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 14. С. 206–211.
8. Brian C. Main Character's Resistance Against Traumatic Experience in Frances Hodgson Burnett's *The Secret Garden*: Freud's Tripartite Model Analysis. *Vivid Journal of Language and Literature*. 2019. Vol. 7. P. 13–21.
9. Gymnich M., Lichterfeld I. A Hundred Years of *The Secret Garden*. Goettingen: Bonn University Press, 2012. 190 p.
10. Jenkins R. Y. Frances Hodgson Burnett's *The Secret Garden*: Engendering Abjection's Sublime. *Children's Literature Association Quarterly*. 2011. Johns Hopkins University Press. Vol. 36, No 4. P. 426–444.
11. Jílková K. Garden in Children's Literature, its representation, role and symbolism in "The Secret Garden" and "Tom's Midnight Garden". Master's Thesis, Prague, 2006. 70 p.
12. Recchio T. The Novels of Frances Hodgson Burnett in "the World of Actual Literature". London – New York: Anthem Press, 2020. 238 p.
13. Koppes P. Tradition and the Individual Talent of Frances Hodgson Burnett: A Generic Analysis of *Little Lord Fauntleroy*, *A Little Princess*, and *The Secret Garden*. *Children's Literature*. 1981. Vol. 7. № 1. P. 191–207.

14. Wu Y. An Analysis of the Writing Techniques of The Secret Garden. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: 5th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2019)*. 2019. Vol. 341. P. 283–285.
15. Burnett F. H. The Secret Garden. URL: https://www.freeclassicebooks.com/Frances_Hodgson_Burnett.htm (Last accessed: 20.09.2022)
16. Бернетт Ф. Г. Таємний сад / пер. Н. Римської. Львів: Свічадо, 2010. 288 с.
17. Perteghella M. Language and Politics on Stage: Strategies for Translating Dialect and Slang with References to Shaw's Pygmalion and Bond's Save. *Translation Review*. 2002. Vol. 64. P. 45–53.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.12>

КОЛЬОРОНИМИ ЯК ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ СЛОВО В ПОЕЗІЇ П. МОВЧАНА Й С. САПЕЛЯКА

NAMES OF COLOURS AS VERBALISERS OF THE CONCEPT OF WORD IN THE POETRY BY S. SAPELIYAK AND P. MOVCHAN

Скидан Я.А.,

orcid.org/0000-0002-1263-9800

аспірант кафедри української мови

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

У статті на матеріалі віршів С. Сапеляка й П. Мовчана зроблено спробу дослідити художньо-сміслову наповнення СЛОВО-КОЛІР, а також з'ясувати особливості вербалізації концепту *слово* через кольороніми в поетичних текстах аналізованих авторів. Однією з найактивніших і найпродуктивніших є лексико-семантична група кольорономенів. Семантика колірних ознак надає мові своєрідності, асоціативних і конотативних властивостей. До того ж кольороніми є важливим ідейно-художнім і виражальним засобом, особливо в мові художніх текстів. Мовні засоби на позначення кольору в художньому тексті формуються під впливом культурного й індивідуально-авторського осмислення, тому семантика колірних ознак надає мові своєрідності, асоціативних, конотативних, символічних і метафоричних властивостей. У кольорознавстві всі кольори поділяють на хроматичні, або забарвлені, й ахроматичні, або незабарвлені. До хроматичних кольорів належать кольорові відтінки спектра, до ахроматичних – білий, відтінки сірого та чорний. Поняття кольору тісно пов'язане з поняттям світла, адже саме світлові хвилі дають можливість оку розрізняти кольори. У поетичній мовотворчості С. Сапеляка й П. Мовчана світлі й темні гами поєднуються з такими номінативними одиницями, як слово, голос, молитва, увиразнюються метафорами й епітетами, не виходить за межі загальнономовної семантики і є подібною для мовотворчості обох авторів. Кольоролексика, що вербалізує концепт *слово*, значною мірою представлена основними хроматичними кольорами в поезії П. Мовчана, однак майже відсутня у віршах С. Сапеляка. Це вмотивовано особливістю життєвих обставин і світосприйняття поета, для якого слово є втіленням божественного начала, а відтак переважно біле. На противагу цьому в мовотворчості П. Мовчана більш широка палітра кольорів, серед яких у поезії рівною мірою представлені синій, зелений, жовтий, жовтогарячий, червоний.

Ключові слова: концепт, слово, кольороніми, кольороназва, хроматичний, ахроматичний, метафора, епітет.

The article uses the material of poems by S. Sapeliyak and P. Movchan to explore the artistic and semantic content of the word-colour, as well as to find out the peculiarities of verbalisation of the word concept through colour in the poetic texts of the analysed authors. One of the most active and productive is the lexical and semantic group of colour nouns. The semantics of colour features gives the language its originality, associative and connotative properties. In addition, colour nouns are an important ideological, artistic and expressive means, especially in the language of literary texts. The linguistic means of denoting colour in a literary text are formed under the influence of cultural and individual authorial comprehension, so the semantics of colour features gives the language originality, associative, connotative, symbolic and metaphorical properties. In colour science, all colours are divided into chromatic, or coloured, and achromatic, or uncoloured. Chromatic colours include colour shades of the spectrum, while achromatic colours include white, shades of grey and black. The concept of colour is closely related to the concept of light, because it is light waves that allow the eye to distinguish colours. In the poetic language of S. Sapeliyak and P. Movchan, light and dark scales are combined with such nominal units as word, voice, prayer, and are expressed by metaphors and epithets, which does not go beyond the common language semantics and is similar for both authors. The colour vocabulary that verbalises the concept of word is largely represented by the main chromatic colours in P. Movchan's poetry, but is almost absent in S. Sapeliyak's poems. This is motivated by the peculiarity of the poet's life circumstances and worldview, for whom the word is the embodiment

of the divine principle, and therefore is mostly white. In contrast, P. Movchan's language has a wider palette of colours, among which blue, green, yellow, orange, and red are equally represented in his poetry.

Key words: concept, word, colour names, chromatic, achromatic, metaphor, epithet.

У поетичній мові слова виконують не тільки номінативну, а й естетичну функцію. Однією з найактивніших і найпродуктивніших є лексико-семантична група кольорономенів. На думку багатьох дослідників, які зверталися до вивчення функціонування кольору в мові, колір здатний набувати як прямих, так і переносних значень. Семантика колірних ознак надає мові своєрідності, асоціативних і конотативних властивостей. До того ж кольороніми є важливим ідейно-художнім і виражальним засобом, а в мові художніх текстів кольороназви часто набувають символічного значення.

Вивченням кольорів, їхньої символічності, естетичної та поетичної функції вчені цікавилися і в античні часи, однак дослідження колористики як лінгвістичної категорії розпочалося лише в XIX ст. і було пов'язане з особливостями мовної картини світу й індивідуального сприйняття дійсності (за В. фон Гумбольдтом, Е. Сепіром, Б. Уорфом). Проблема дослідження колірних ознак розвивалася, поширювалася й поглиблювалася як українськими, так і зарубіжними лінгвістами, філософами та психологами, серед яких Б. Берлін, П. Кей, Б. Сондерс, Р. Лакофф, А. Вежбицька, А. Заремба, С. Григорук, І. Ковальська, Н. Борисенко, І. Бабій, О. Сидоренко, Л. Ставицька, О. Крижанська та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення семантики кольоропозначень спирається на основні положення про сутність мови художньої літератури, опрацьовані такими лінгвістами, як О. Потєбня, Л. Булаховський, В. Жирмунський, Б. Ларін, В. Виноградов, Г. Винокур, Р. Якобсон, М. Карпенко, В. Жайворонок, А. Мойсієнко, О. Снітко. Проблема семантики колірних номенів та їх естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (А. Брагіна, Г. Губарева, В. Дятчук, В. Дяченко, С. Єрмоленко, О. Кузьміна, А. Критенко, Т. Панько, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Г. Сюта, Л. Шулінова, Г. Яворська та ін.). Незважаючи на таку зацікавленість дослідженням кольоролексики в сучасній лінгвістиці, проблема функціонування кольороназв у художніх текстах залишається актуальною.

Постановка завдання. У мовотворчості С. Сапеляка й П. Мовчана одним із поширених є художньо-сміслові наповнення СЛОВО-КОЛІР. Вважаємо за необхідне з'ясувати особливості вербалізації концепту *слово* через кольороніми в поетичних текстах аналізованих авторів.

Виклад основного матеріалу. Колір відіграє значну роль у культурі людства, адже впливає не тільки на зір, а й на всі органи чуття. Дослідники зазначають, що мовні засоби на позначення кольору в художньому тексті формуються під впливом культурного й індивідуально-авторського осмислення. Колір є однією з репрезентацій чуттєвого досвіду як окремої особистості, так і всього соціуму в їхніх складних взаємозалежностях зі світом. Семантика колірних ознак надає мові своєрідності, асоціативних, конотативних, символічних і метафоричних властивостей.

З прадавніх часів люди звернули увагу на те, що кольори по-різному впливають на нас, а значення кольорів залежить від традицій країни і з часом може змінюватися. Крім того, колірні відчуття можуть викликати спогади та пов'язані з ними емоції, образи, психічні стани. Так, скажімо, червоний – збуджує, а зелений або синій – заспокоює. Л. Лисиченко характеризує особливості колірної картини світу представників різних психологічних типів: барвистий колірний світ і назви хроматичних кольорів в екстравертів та перевага ахроматичних кольорів у поетичній мовній картині світу інтроверта [3, с. 135–137].

У кольорознавстві всі кольори поділяють на хроматичні, або забарвлені, й ахроматичні, або незабарвлені. До хроматичних кольорів належать кольорові відтінки спектра, до ахроматичних – білий, відтінки сірого та чорний, тобто ті, що відсутні у спектрі. Окрім основних і відтінкових кольорів, учені також вивчали лексеми, семантично пов'язані з кольорами (наприклад, ті, що належать до груп концептів *світло* й *темрява*). Продовжуючи думки Б. Берліна й П. Кея, А. Вежбицька наголошує на зв'язку «макробіолого» зі світлом, сонцем і вогнем і зараховує до семантичного поля білого такі ознаки, як блиск і світіння [8, с. 435–438].

Концепти *світло* й *темрява* є семантично близькою парою, що в різні історично-культурні періоди набули загальнолюдського смислу й до сьогодні уособлюють такі бінарні поняття, як «день – ніч», «добро – зло», «життя – смерть». Їхньою основною семантикою є семантика ознаки, а їх мовне втілення найчастіше репрезентується епітетами.

Лексеми «світлий» і «білий» часто співвідносяться й синонімізуються, потрактовуючись спільною семантикою, однак слід пам'ятати, що в поетичному мовленні перелік кодифікованих

значень доповнюється константами фольклору, релігії, міфології і насамперед індивідуально-авторськими сентенціями. Поняття кольору тісно пов'язане з поняттям світла, адже саме світлові хвилі дають можливість оку розрізнити кольори. Натомість лексема «чорний» може використовуватися не лише для безпосереднього позначення кольору, а й для означення світлових явищ, зокрема такого, як відсутність або недостатність світла (темрява) [5, с. 119]. Із поняттям світла також пов'язані лексеми на позначення синього, блакитного, червоного кольорів.

У поетичній мовтвочності С. Сапеляка й П. Мовчана епітет *світлий* поєднується з такими номінативними одиницями, як слово, голос, молитва. У цьому контексті слово характеризує піднесений аспект людської духовності, звідки поєднується з молитвою, що увиразнюються метафорами й епітетами, які підкріплюють це. В уривку *до чесної боротьби, до чесного світлого Слова...* [6, с. 356] спостерігаємо поєднання метафоричного й неметафоричного епітетів, які в цьому контексті є синонімічними. Подібне омовлення концепту є і в рядках поезії П. Мовчана *І радість майструвати, і мріять долю, // [і] підносить вгору світлі голоси...* [4, с. 159]; *Кричиш: – Весна! – І світлим словом // промірюєш глибину життя.* [4, с. 281]. Символом божественного начала із позитивним емоційно-оцінним значення стає словосполучення «світлої молитва» у метафоричному контексті *Вранішня зоря світлої молитви...* [6, с. 173].

«Світле слово» і «світла молитва» створюють асоціації з яскравістю, світлом і проникливістю. Це може вказувати на силу, значущість і благотворний вплив слова. Крім того, у поданих уривках лексема «світле» метафорично асоціюється з фізичним світлом, що надає концепту *слово* такі властивості, як просвітлення, прозорість і проникливість. У цьому вірші слово розглядається і як засіб для вираження духовних, молитовних істин, звернення до вищих сил, відкриття глибин життя, і як інструмент, здатний чинити сильний і перетворювальний вплив на життя. Отже, концепт *слово* в цьому контексті набуває духовної значущості, естетичної привабливості й позитивної конотації. Тож можемо констатувати, що лексема «світлий» в аналізованих поезіях не виходить за межі загальнономовної семантики і є подібною для мовтвочності обох поетів.

Білий колір у поезіях С. Сапеляка й П. Мовчана не має чіткої семантики, він поєднується не з лексемою «слово», а з акустичними лексемами «голос» і «плач»: *Як підмеленне білий голос //*

Голосить псалму на уста... [6, с. 109]; *А голос крейдяний // по білому проводить риску...* [4, с. 619]; *Та голос відминувсь, можливо, став він білим?..* [4, с. 30]; *плач, перебарвлений в біле, // притулку шукав у устах спорожнілих...* [4, с. 143]. Як бачимо, голос може бути білим в обох поетів, однак у С. Сапеляка голос традиційно звучить, навіть голосить, а от у П. Мовчана він реалізований оказіональною семантикою нечутності. В одному з контекстів семантика білого представлена епітетом крейдяний, що також є індикатором авторського світосприйняття. У цьому контексті спостерігаємо поєднання ознаки колірної й речовинної, де переважає колірна семантика. Словосполучення *білий плач*, узятя з поезії П. Мовчана «Евакуація», немаркована й забарвлена семантикою болю й страху. Таку ж семантику прочитуємо і в рядках С. Сапеляка: *Вибіленням нервом болю сіяв я думи душі Словом Господнім...* [6, с. 336]. Схоже помічаємо і в іншому вірші П. Мовчана, де метафорична сполучка *світлий біль* у поєднанні з перцептивом *зойк*, що несе в собі семантику інтенсивності й негативу, потрактовується як акт страждання: *Мовчи, не рухайсь – світлий біль // роздвоїть губи зойком...* [4, с. 120]; *зойкнувши, збагнув, що в болю білий колір...* [4, с. 30]. Тут можемо припустити подібність із рядками Л. Костенко (*Лечу над білим болем без доріж...*) чи В. Стуса (*березневий сніг уже тривожно-білий...*), де білий і біль стають тотожними. Як зауважує Л. Ставицька, оскільки *білий* набув негативної оцінності, то мимоволі увібрив у себе семантику чорного кольору, зблизився з ним. За словами дослідниці, в українській поезії узвичаїлась звукова метафора *білий біль*, звукова етимологія якої викликає смислово, через що білий колір став своєрідним символом болю і страждань [7]. Таким чином, розуміємо, що лексемі «світлий» у поетичному мовленні аналізованих авторів притаманна здебільшого загальнономовна семантика, тоді як для білого – індивідуально-авторська.

Другим за частотою вживання ахроматичним та емоційно насиченим кольором є чорний, у семантиці якого переважає негатив (темрява, страх, смерть, зло). Разом із тим часто чорний колір передає нейтральні або навіть позитивні (чорні брови як ознака краси у слов'ян або символ радості в Японії) аспекти. Хроматизми «чорний, темний» помічаємо в таких контекстах: *почув крізь чорне мовчання...* [6, с. 335]; *і почорнілий тютюк слова // в допалених губах погас...* [4, с. 51]; *Ця тиша, – наче плач дитячий серед ночі: // спалахує, горить, підчорнена вогнем...*

[4, с. 294]; *відбилось обгоріле слово зусебіч // що й не вчитати...* [4, с. 495]; *А твій кряч з височини // навіть голос почорнів: // – Кру...* [4, с. 605]; *[ворон] прокреслив чорне «кар» розірваним пунктиром, // мов нитку простьобав на сизім полотні...* [4, с. 231]; *липне тиша чорна...* [4, с. 365]. Метафоричні словосполучення «чорне мовчання; чорне «кар»; тиша чорна; почорнілий гнотик слова; тиша, підчорнена вогнем; голос почорнів» не мають загальномовного негативного забарвлення, у них немає зла, натомість є мовчання, тиша і відсутність кольору (це співвідноситься з фізичною структурою кольору). Тут простежується домінанта – відсутність кольору, тому епітет поєднується з іменниками тиша, мовчання – і це є спільною поетичною семантикою в текстах обох аналізованих поетів.

Індивідуально-авторська метафора *гнотик слова* містить когнітивну ознаку і з епітетом *почорнілий* (чорне як відчутність світла) розгортається до складної метафори. Достатньо показовим є також асоціативний зв'язок із вороном, який базується на міфологічних уявленнях про цього чорного птаха. У цьому випадку маємо кілька художніх засобів, що допомагають вербалізувати концепт *слово*: метонімія та метафора.

Для творчості С. Сапеляка більш характерний епітет *темний*, що поєднується з типовим у поезії цього автора іменником *зойк*: *Цей темний зойк. Кричали зуби...* [6, с. 184]. Такий іменник є вираженням болю і страждання, а в поєднанні з кольоронімами на позначення темного забарвлення відбувається посилення означених почуттів. Крім того, звертаємо увагу на сполучку *кричали зуби*, що візуалізує оскал, спричинений, імовірно, болем. Традиційно зуби білого кольору, хоча можуть бути забарвлені й чорним, та в будь-якому разі знову натрапляємо на поєднання чорного й білого кольорів із семантикою страждання. Лексеми *сірий* як домінанту в мовотворчості аналізованих авторів ми не виявили, однак натрапили на кольороназви, які найближчі до сірого забарвлення: *попельнастий* (*і порснули літери, всякли слова попельнасті...* [4, с. 273]), *срібногolosий* (*Архангельська труба співа срібногolosо...* [4, с. 261]) у віршах П. Мовчана і *сиволобий* у поезії С. Сапеляка (*І я, розмлоєний з дороги, // Вчу сиволобі вже слова...* [6, с. 291]).

Кольоролексика, що вербалізує концепт *слово*, значною мірою представлена основними хроматичними кольорами в поезії П. Мовчана, однак майже відсутня у віршах С. Сапеляка. Це вмотивовано особливістю світосприйняття поета, з біографії якого нам відомо про перебування в ув'яз-

ненні, де, очевидно, значення кольору втрачає таку вагу й значеннєвість, як у житті людини на свободі. Серед невеликої кількості наявних кольорономенів у С. Сапеляка переважають чорно-білі тони, де слово обов'язково світле, а крик або мовчання – чорне. Для поета слово є втіленням божественного начала, а відтак не може бути темним.

На противагу цьому в мовотворчості П. Мовчана більш широка палітра кольорів, серед яких у поезії рівною мірою представлені синій, зелений, жовтий, жовтогарячий, червоний. За словником [2], жовтий колір амбівалентний, це ми бачимо і в поезії П. Мовчана. З одного боку, жовтий передає позитивну семантику (*і знову жовто визвістуси квітень...* [4, с. 293]), а з другого – негативну (*Голос жовтий жовтіє, мов кість...* [4, с. 358]; *і крик його, не висловлений досі, // заплівся жовто у твої слова...* [4, с. 73]). Позитивна конотація досягається завдяки предикату зі значенням сповіщення *визвістувати* й лексеми *квітень*, що асоціюється з весною, розквітом, теплом. Натомість тавтологічна сполучка *жовтий жовтіє* увиразнює кольоронім, а негативне сприйняття виникає через порівняльний зворот *мов кість*, де кістка традиційно є символом смерті. Так само негативного забарвлення набуває словосполучка *крик заплівся жовто*, де лексема *крик*, як уже зазначалось, виступає виразником болю, а в поєднанні з жовтим кольором лише увиразнюється. Близьким до жовтого кольору є золотий, що кількома прикладами із позитивною семантикою трапляється в поезії обох авторів (*хіба в німоті всі слова золоті?..* [4, с. 434]; *Слово, всевидо моє злотодзвонне...* [6, с. 313]).

Наступним амбівалентним кольором із високим ступенем вияву є жовтогарячий. Цей кольоронім виражає сильну емоцію, від якої аж болить, а тому потребує виговорення. Вербалізація інтенсифікованого кольору відбувається за допомогою таких лексем, як *сокира, лезо, крик, перетинати*: *Немов сокирою луно, // Жовтогаряче лезо крику // Воліє болість перетнуть...* [4, с. 18–19]. Через лексеми *плач* і *сміх* відбувається одночасне омовлення протилежних станів: *І сухостеблій крик, і сміх жовтогарячий // доносились до нас упереміш із плачем. // Був голос по знаку...* [4, с. 306]. Посередньою між жовтим і червоним забарвленням виступає кольоролексема *вогняний, огненний*: *Стрибог широченно ступа // З вогняними словами палких молитов...* [4, с. 41]; *і сповістилася вістка // гніву Божого ... // голосом огненным...* [6, с. 135].

Червоний колір також амбівалентний та емоційно важливий, хоч і менш інтенсивний: *І раптом нижче проступили // слова червоні на стіні...*

[4, с. 122]. Щодо зеленого, то в поетичних текстах аналізованих авторів ідіолект переважно збігається із загальнономовною семантикою – позначення рослинності: *голос мій ... // спіткнувшись, реченням зеленим // Вибуха на вербних язиках.* [4, с. 7]; *щоб голосом зеленим з висоти // хвалу природі міг воздати ти...* [4, с. 81]; *і розвивався голос зелений...* [4, с. 297].

Кольоролексема синій також амбівалентна: з одного боку, вона є виразником небесного, спокійного (*і скрапував, як плач зозулі, // у синю тишу теплий звук...* [4, с. 16]; *І синій голос висне, мов крило...* [4, с. 21]; *Голос розложистий котиться колесом синім...* [4, с. 107]), а з другого – холоду, забуття (*і голос синіє... імення твоє він забуде...* [4, с. 313]). Натомість лише одним хроматичним кольороепітетом представлено концепт *слово* в поезії С. Сапеляка – *голубий: Лежать слова солоні й голубі...* [6, с. 119]. Ця кольоролексема співвідносна з образом моря, що підтверджується епітетом *солоні*. Голубий колір виражає семантику спокою, рівноваги, миру.

Крім того, у деяких поезіях, передусім ідеться про творчість П. Мовчана, адже тексти С. Сапеляка в цьому плані скупіші, натрапляємо на кольоролексеми *барвистий, безбарвний, бляклий*, які містять у своїй семантиці ознаки кольору: або суміш кольорів, або відсутність кольору: *Слова перебираючи барвисті, // він шепотів...* [4, с. 463]; *слова*

безбарвні про минуций час... [4, с. 300]; *І голос вже вилиняв: бляклий, як лист на морозі...* [4, с. 488]. Ці словосполучення є промовистими й передають багатогранність і різноплановість. Так, лексема *безбарвний* пов'язана із семантикою незрілості, натомість лексема *бляклий* негативна, бо якщо попередні епітети говорили про тимчасову відсутність забарвлення, яке неодмінно з'явиться, то в цьому епітеті відчуються ознаки кінцевості і навіть смерті.

Висновки. У мовотворчості аналізованих поетів основна група, яка відображає кольорономени, представлена переважно ад'єктивними епітетами, які можна розділити на кольори теплої (червоний, жовтий, жовтогарячий), холодної (зелений, синій, голубий), нейтральної (білий, чорний) та змішаної (попельнастий) тонів. Таким чином, епітетна характеристика експлікована в концепті *слово* внутрішнього світу ліричного героя П. Мовчана багата й різноманітна. Переважна більшість кольороназв у мовотворчості цього поета наділена позитивною конотацією, окрім чорного, що традиційно подеколи виступає із семантикою чогось негативного. Натомість особливості життєвих обставин і специфіка світовідчуття С. Сапеляка спричинюють переважне використання кольоролексем ахроматичної гами (білий, сірий, чорний) і практично відмову від хроматичних кольоронімів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горін О. Р., Гайдук М. С. Колористична лексика у творенні емоційного та естетичного ефекту в поезії Сильвії Плат. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17 (85). С. 24–27.
2. Етимологічний словник української мови в 7 томах / ред. О.С. Мельничук. К. : Наукова думка, 1985. Т. 2. С. 203.
3. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні. *Зб. Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. 1998. Т. 6. С. 129–144.
4. Мовчан П. Твори в трьох томах. К. : Вид. центр «Просвіта», 1999.
5. Половинкіна М. І. Семантика та прагматика кольороназв у польському поетичному дискурсі (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття). Дис. канд. філол. наук: 10.02.03 / Інститут мовознавства імені О.О. Потебні. Київ, 2015. 232 с.
6. Сапеляк С. І каміння те стало хлібами... : у 3 т. Харків : Майдан, 2001. Т. 1: Поезії. 336 с.
7. Ставицька Л. О. «...В болю білий колір». *Культура слова*. 1992. № 43. С. 35–40.
8. Wierzbicka A. Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia. *Język – umysł – kultura. Wybór prac*. J. Bartmiński (red.). Warszawa, 1999. S. 405–449.

ФРАЗЕМІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА

PHRASEMICS IN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE: STRUCTURE, SEMANTICS, PRAGMATICS

Степчук Ю.П.,

orcid.org/0000-0002-2825-2299

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Терещенко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9780-0930

старший викладач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування фразеологічних одиниць у політичних текстах, представлених на українських інтернет-сайтах. Актуальність цього дослідження зумовлена зростанням «питомої ваги» фразеологічних одиниць у політичних текстах, а також необхідністю побудови нової парадигми студіювання політичної мови, базових концептів політики, типових контекстуальних моделей, фразеосемантики та синтактики політичних текстів. Тому метою цієї статті є аналіз особливостей функціонування фразеологічних одиниць у політичних текстах, зафіксованих в українських медійних текстах.

У статті політичний дискурс трактується як багатовимірний складний дискурс у соціокультурному та історичному просторі, що відображає суспільну й ідеологічну свідомість мовної спільноти.

Для аналізу відібрано фразеологічні одиниці з українських інтернет-джерел за 2021–2023 рр. Використання дискурс-аналізу сприяло розкриттю специфіки фразеосемантики політичного медіатексту та виявленню характеристик використання політичних фразеологізмів в українській мові. Під час аналізу українських фразеологічних одиниць встановлено, що їхня головна функція полягає в експресивізації політичної мови, актуалізації основного смислу тексту, розширенні структурно-семантичних меж політичної фразеології. Авторами статті доведено, що фразеологізми постають не лише як маркери національної та культурної специфіки народу, а й потужним засобом впливу на реципієнта, на що головним чином і націлений політичний дискурс.

З'ясовано, що політична мова характеризується використанням двох типів фразеологічних одиниць: «власне політичних» і тих, що належать до інших сфер суспільного життя. Встановлено, що фразеологічні одиниці в політичному дискурсі характеризуються інформаційною насиченістю, емоційною забарвленістю, образністю, порушенням принципу непроникності та високим ступенем варіативності, що призводить до появи неофразеологізмів.

У цьому контексті автори статті наголошують на необхідності розширення поняття фразеологізму, щоб урахувати розмаїття політичної фразеології, оскільки аналіз політичних текстів засвідчує застосування значної кількості «неполітичних» фразеологічних одиниць.

Ключові слова: варіативність фразеологічних одиниць, неофразеологізм, політичний дискурс, семантика, фразеологічна одиниця.

The article analyzes the peculiarities of the functioning of phraseological units in political texts presented on Ukrainian websites. The relevance of this study is due to the growing "share" of phraseological units in political texts, as well as the need to build a new paradigm for studying political language, basic concepts of politics, typical contextual models, phrase semantics and syntax of political texts. Therefore, the purpose of this article is to analyze the peculiarities of the functioning of phraseological units in political texts recorded in Ukrainian media texts.

The article interprets political discourse as a multidimensional complex discourse in the socio-cultural and historical space that reflects the social and ideological consciousness of the linguistic community.

For the analysis, we selected phraseological units from Ukrainian Internet sources for 2021–2023. The use of discourse analysis helped to reveal the specifics of the phrase semantics of political media text and identify the characteristics of the use of political phraseology in the Ukrainian language. In the course of the analysis of Ukrainian phraseological units, it was found that their main function is to express political language, actualize the main meaning of the text, and expand the structural and semantic boundaries of political phraseology.

The authors of the article prove that phraseological units appear not only as markers of national and cultural specificity of a people, but also as a powerful means of influencing the recipient, which is mainly aimed at political discourse. It is found that political language is characterized by the use of two types of phraseological units: "political" and those belonging to other spheres of public life. It is established that phraseological units in political discourse are characterized by information saturation, emotional coloring, imagery, violation of the principle of impenetrability and a high degree of variability.

In this context, the authors of the article emphasize the need to expand the concept of phraseology to take into account the diversity of political phraseology, since the analysis of political texts shows the use of a significant number of "non-political" phraseological units.

Key words: variability of phraseological units, neophraseologism, political discourse, semantics, phraseological unit.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому, розширеному інформаційним простором суспільстві інтерес до політики зростає, тож вивчення типології та жанрової теорії політичного дискурсу, основних концептів політики, семантики та синтаксису слів політичних текстів стає дедалі актуальнішим. Згідно з антропологічним та лінгвокультурним підходами, політичний дискурс постає багатовимірним складним дискурсом у соціокультурному та історичному просторі, досягнення якого реалізується вибором мовних засобів [1; 2]. Політична медійна мова характеризується використанням двох типів фразеологічних одиниць: «власне політичних» і тих, що належать до інших сфер суспільного життя. Фразеологічні одиниці в політичному дискурсі характеризуються інформаційною насиченістю, емоційною забарвленістю, образністю, порушенням принципу непроникності та високим ступенем варіативності.

В останні десятиліття в лінгвістичній науці в центрі уваги дослідників перебувають проблеми дискурсу активних соціальних груп, зокрема, політиків. Специфікою політики є її переважно дискурсивний характер: більшість політичних дій за своєю природою – це мовленнєві дії. У цьому контексті політичний дискурс постає певним видом практичної мовленнєвої діяльності, який не лише обслуговує різноманітні політичні процеси, а й становить значну частину «інформаційного життя» людини. Засновник теорії дискурсу Ван Дейк вважає, що політичний дискурс відіграє ключову роль у здійсненні влади, оскільки він виражає соціальне пізнання, у зв'язку з чим може «керувати розумом» соціальних груп та їхніх членів [3, с. 71].

Така маніпулятивна функція політичного дискурсу, тобто функція управління суспільством, громадською думкою, нав'язування політиками своєї волі аудиторії, досягається за рахунок певних комунікативних тактик і прийомів. Успішність проведеної політики часто залежить від грамотно побудованої політичної комунікації, а «стратегії влади формуються з урахуванням переважання комунікативної складової» [4, с. 47]. Антропологічний та лінгвокультурологічний підхід, що набувають дедалі більшого значення в сучасній лінгвістиці, дають змогу розглядати політичний дискурс як багатовимірний комплекс дискурсивної діяльності в соціокультур-

ному та історичному просторі, що відображає суспільну й ідеологічну свідомість мовної спільноти. Політична мова – це не привілей державних чиновників чи професійних політиків, а ресурс, відкритий для всіх членів мовної спільноти і пов'язаний зі специфічним використанням спільної мови як засобу контролю та переконання [1]. Ба більше, у сучасному медіапросторі політичний контент має можливість дійти до кожного, навіть незацікавленого споживача, через різні медіаканали. Швидкий потік інформації у вигляді різноманітних текстів характеризується широким охопленням і впливає на всіх членів суспільства.

Отже, актуальність цього дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, за умов нинішнього загострення і спроб гармонізації між національних відносин політична сфера дедалі більше привертає увагу вчених різних наук. Сучасні лінгвісти, зі свого боку, вибудовують нову парадигму дослідження політичної мови, базових концептів політики, типових контекстуальних моделей, фразеосемантики та синтактики політичних текстів. По-друге, останнім часом відзначається зростання «питомої ваги» фразеологічних одиниць у політичних текстах і виступах політичних лідерів. Так, фразеологізми постають не лише маркерами національної та культурної специфіки народу, а й потужним засобом впливу на реципієнта, на що головним чином і націлений політичний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доробок сучасних українських авторів, які аналізують специфіку функціонування політичного дискурсу, є доволі значним. Сучасні лінгвістичні інтерпретації політичного дискурсу досліджувала О. Ковальова [5]. Особливості проявів популізму в сучасному політичному світі розглядала Л. Лукіна [6]. Розвідки Н. Шевчук присвячені специфіці змісту, функціям та жанровому втіленню політичного дискурсу [2]. Зі свого боку, функціонування [1] та методологічні засади дослідження фразеологізмів української мови в політичному дискурсі [7] досліджувала Т. Князь. Проблеми фразеологічної термінології розглядала Ж. Краснобаєва-Чорна [8]. Низка робіт присвячена функціонуванню фразеологізмів у суспільно-політичних медійних текстах [9–12].

Постановка завдання. Попри існуючу кількість робіт, у яких розглядаються фразеологічні одиниці українського політичного дискурсу,

питання їхнього вивчення в структурному, семантичному та прагматичному аспектах потребує подальших розвідок. Тому метою цієї статті є аналіз особливостей функціонування фразеологічних одиниць у політичних текстах, зафіксованих в українських медійних текстах. Об'єктом дослідження є політичні фразеологізми, а предметом – їхні структурні, семантичні та прагматичні аспекти. Предмет дослідження зумовив необхідність застосування міждисциплінарного підходу, який поєднує елементи політичного критичного та дескриптивного дискурсу-аналізу. Також для досягнення мети автори послуговуються методами структурної та критичної лінгвістики, яка аналізує механізми перетворення мови в інструмент влади; лінгвістики тексту.

Виклад основного матеріалу. Для політичних текстів мовленнєвий вплив є основною комунікативною метою, і вибір мовних засобів спрямований на досягнення цієї мети. Особливу роль серед мовних засобів для успішного політичного мовлення відіграють фразеологічні одиниці, тобто семантично монолітні та здатні стійко відтворювати образно вмотивовані словосполучення в мовленні. Фразеологічні одиниці є проєкціями світу в мовній свідомості та формують унікальну мовну картину світу в кожній мові. Зі одного боку, вони функціонують як яскравий засіб вираження етнокультурного бачення світу народу, віддзеркалюють особливості національної свідомості та слугують яскравими маркерами політичної ситуації нації. З іншого боку, вони є мовним засобом, що сприяє повноцінній комунікації в міжкультурному медіапросторі, виражає характеристики політичного дискурсу – маніпулятивність, семантичну неоднозначність, оцінність, метафоричність та економію мовленнєвих зусиль – і дає змогу встановити основні тенденції в інтерпретації й оцінці політичних подій.

Фразеологічні одиниці, що функціонують у політичному дискурсі, становлять корпус політичних фразеологізмів. Варто зазначити, що існують різні трактування іменування цієї групи фразеологічних одиниць. Іноді політичною фразеологією називають усі фразеологічні одиниці, що використовуються в політичному дискурсі [2; 4]. Це протилежне вужчому трактуванню, за якого політичні фразеологічні одиниці генетично пов'язані з політичним дискурсом і номінують лише політичні реалії [3; 6; 7] (наприклад, *політика подвійних стандартів, патріотичні пояси, паради суверенних держав*). Таке розуміння політичних фразеологічних одиниць дає змогу протиставити їх фразеологічним одиницям, що

утворені в інших дискурсах і використовуються в політичних контекстах.

З огляду на неоднозначність трактування самого поняття фразеологізму, а також конкретних функціональних сфер політичної фразеології, необхідно визначити межі об'єкта дослідження. Стосовно політичного дискурсу бажано максимально розширити поняття фразеологізму в структурному аспекті, щоб урахувати розмаїття політичної фразеології. Аналіз засвідчує значну кількісну перевагу «неполітичних» фразеологічних одиниць. Це може бути пов'язано з бажанням українських видань розбавити суто політичну тематику текстів більш звичними та доступними засобами вираження, які український реципієнт може легко зрозуміти та сприйняти. Тому поняття політичної фразеології варто максимально розширити, враховуючи все її структурно-семантичне розмаїття й функціональні особливості, включити до її складу, окрім фразеологічних виразів (*політика подвійних стандартів, брязкотіти зброєю, зберегти обличчя, зустріч без краваток, гаряча точка, громадянин світу, брудні технології, гра м'язами, наводити мости, згладжувати гострі ріжки, холодна війна*) такі, що тяжіють до сталих виразів звороти (*незламна Країна*), а також перифрази (*Крим, Рим і Україна*). Класифікацію політичних фразеологізмів з урахуванням їхньої функціональної сфери слід будувати за двома принципами: за відношенням до системи суспільно-політичного словника і за тематичною приналежністю предмета фразеологічного позначення.

Образність фразеологічної одиниці наочно репрезентує відповідний фрагмент або явище дійсності в людських знаннях про неї; містить стереотипні або асоціативні уявлення народу, парадокси, орієнтовані на навколишню дійсність. Більшість політичних фразеологізмів мають у своїй семантичній структурі типовий образ, який ґрунтується на метафоричному перенесенні, що дає змогу посилити експресивний потенціал. Російсько-українська війна призвела до появи нових фразеологізмів, як-от таких, що зафіксовано у заголовку *«Тайвань і китайські бандерівці: Чому «країна хай-теку», що підтримує Україну, опинилась у світовій ізоляції»* (<https://www.5.ua/svit/>, 02.09.2022). У наведеному заголовку вжито два словосполучення, які можна зарахувати до неофразеологізмів: *китайські бандерівці* та *країна хай-теку*.

Однією з головних особливостей фразеологічної одиниці як мовного засобу є більша інформативна насиченість, ніж у слова-синоніма. Значення ідіом завжди багатше, ніж значення синоніміч-

ного слова (або слів). Наприклад, замість виразу «російсько-українська війна» останнім часом для її позначення почали використовувати словосполучення «велика війна», що невдовзі може стати кодифікованою фразеологічною одиницею: «Як нас змінила велика війна» (<https://www.5.ua/>, 23.02.2023).

Іншою характерною рисою фразеологізмів у політичному дискурсі є порушення принципу непроникності, який має забезпечувати фразеологічним одиницям структурну стабільність і монолітність, що робить їх легко передбачуваними в мовній комунікації. Однак включення до структури фразеологізму деяких компонентів або уточнюючих слів є стилістичним прийомом для створення певного ефекту, що демонструє такий приклад: «Крим, Рим і Україна» (<https://www.5.ua/kultura/>, 11.09.2022).

Приклади засвідчують, що будь-яка трансформація веде до розширення структурно-сміслових меж фразеологізмів, що націлене на конкретизацію їхнього значення, спробу пов'язати емоційно-оцінне значення з неповторними умовами контексту, стилістично урізноманітнити політично залежну лексику та демонструвати індивідуальний задум і творчий потенціал автора.

Ще однією особливістю політичних фразеологізмів є їхня емоційна забарвленість; більшість фразеологізмів виражають або позитивну, або негативну оцінку фрагмента дійсності. Схвальна або несхвальна оцінка, що міститься у значенні фразеологізму, пояснюється диференційованою реакцією людей на позитивні й негативні явища та є інтегральною в семантичній структурі фразеологічної одиниці, як-от фразеологізм «наступити на ті самі граблі» у висловлюванні генерал-полковника ЗСУ про повторний наступ росії на півночі: «Вони ризикують двічі наступити на ті самі граблі і отримати по обличчю», – зазначив він» (<https://www.ukrinform.ua/>, 24.10.2022).

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив, що в політичному дискурсі трапляються більше фразеологізми із негативною оцінкою, ніж із позитивною. Деякі вчені пояснюють переважання одиниць із несхвальною оцінкою тим, що людині постійно доводиться стикатися з подоланням недоліків, помилок, чогось поганого. Тому це для неї настільки значуще і реалізується в мові. А позитивність сприймається як щось само собою зрозуміле. Розглянемо реалізацію фразеологізму «до булави треба ще й голови» у статті під заголовком «До булави треба ще й голови: Порошенко хоче допомогти Зеленському» (<https://news.depo.ua/ukr/news/>, 15.01.2022), у якій

йдеться про те, що Петро Порошенко пропонує чинній українській владі всебічну допомогу, висловивши свої пропозиції у відеозверненні. Цією «головою» Порошенко вважає себе та його партію, що підтверджується цитатою: «Ми готові допомагати владі. Ми готові давати свої думки і свої поради. Ми готові підставити плече, якщо треба. Ми готові взяти під руки, якщо треба. Ми готові навіть пересувати ноги, якщо їх ноги не йдуть в європейському напрямку. Все це ми готові робити для того, щоб допомогти Зеленському, бо він – президент. І в його немічних руках є булава. А як кажуть – до булави треба ще й голови». У наведеному контексті зафіксовано фразеологізми на позначення підтримки: *підставити плече* та *взяти під руки*. Крім того, виявлено авторський фразеологізм п'ятого президента України – *пересувати кому-небудь ноги*, який претендує на позначення підтримки.

З-поміж інших фразеологізмів, зафіксованих в українському політичному дискурсі, виокремлено такі, що семантично можна поділити на групи для позначення:

– обдурення народу (*обіцяти золоті гори, наводити / напускати туману, обіцянка – цяцянка (а дурневі радість), не брехнуть – не дихнуть (як не збрехнуть, то й не дихнуть), мастити медом по губах, бути масним на язик, мати куцу пам'ять, дурень думкою багатіє, од свинячого полку не буде толку; комусь ніяково, а йому однаково; напхати кишені, нагріти руки; поможу, поможу, а прийшло – не зможу!; не так сталося, як гадалося; казали «минеться», а воно тільки настає!);*

– еприязність політиків один до одного (*залити одне одному сала за шкуру, товкти пики, штовхати у прірву);*

– підтримки політиками один одного (*рука руку миє, підіймати на котурни);*

– неспроможність політиків виконувати свої обов'язки (*жити чужим розумом, ловитись на гачок, буде каяття, та не буде вороття).*

Виокремлені фразеологізми мають негативну конотацію, що лише підтверджує припущення про те, що у свідомості людини позитивне сприймається як належне, а негативне знаходить яскраве образне відображення у мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як засвідчує аналіз фразеологізмів, що зафіксовані у текстах політичної тематики, основними особливостями фразеологічних одиниць є інформативна насиченість, емоційна забарвленість, образність, порушення принципу непроникності та високий ступінь варіативності.

Головна функція фразеологізмів полягає в експресивізації політичної мови, розширенні структурно-семантичних і стилістичних меж політичної фразеології. Фразеологізми – це унікальні одиниці мови, які здатні актуалізувати головний задум контексту, урізноманітнити його інформа-

тивні можливості, створити нові образи та асоціації, пожвавлюючи інтерес аудиторії до фактів політичної реальності.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні маніпулятивного потенціалу фразеологічних одиниць у політичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Князь Т. М. Особливості функціонування фразеологізмів української мови в політичному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Харків, 2019. Вип. 49. С. 59–65.
2. Шевчук Н. В. Особливості політичного дискурсу: зміст, функції, жанрове втілення. *Вісник ДАКККіМ. Політологія*. Вип. 1. 2013. С. 263–269.
3. Dijk V. *Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach (new version), Methods of critical discourse analysis*. London: Sage, 2015. P. 63–85.
4. Schröter M. *Vom politischen Gebrauch der Sprache. Wort, Text, Diskurs / Eine Einführung / Melani Schröter Melani, Björn Carius*. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2009. 144 s.
5. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 27, Т. 2, 2020. С. 101–107.
6. Лукіна Л. Особливості проявів популізму в сучасному світі. *Практична політологія: тенденції і перспективи: матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, Київ, 17 березня 2021 р.) / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ. 2021. 112 с.
7. Князь Т. М. Методологічні засади дослідження фразеологізмів української мови в медійному дискурсі. *STUDIA LINGUISTICA: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 16. С. 58–70.
8. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Проблеми фразеологічної термінології: фразеологізація. *Вісн. Донец. нац. ун-ту. Серія «Гуманітарні науки»*. 2014. № 1-2. С. 141–146.
9. Лакомська І. В. Сугестивна функція фразеологізмів у пресі (на прикладі газетних заголовків). *Записки з українського мовознавства*. 2013. Вип. 20. С. 82–90.
10. Сизонов Д. Ю. Медійний фразеологізм в контексті мовної картини світу. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 47. С. 72–77.
11. Стишов О. А. Неофраземи в суспільно-політичному дискурсі українських мас-медіа. *Філологічні студії*. 2015. Вип. 4. С. 19–23.
12. Чухно Н. В. Специфіка перекладу фразеологічних одиниць у публіцистичному дискурсі. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: Міжнародна наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 27–28 грудня 2019 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. Ч. 1. С. 96–99.

УДК 811.161.2'271

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.14>

ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ НОМІНАЦІЙ У ФУТБОЛЬНОМУ ТЕЛЕРЕПОРТАЖІ

TYPOLOGY OF LEXICAL NOMINATIONS IN FOOTBALL TV REPORTING

Струганець П.Б.,

orcid.org/0000-0001-7066-1523

аспірант кафедри загального мовознавства і слов'янських мов
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті проаналізовано типологію лексичних номінацій у футбольному телерепортажі. Увиразнено, що диференційною рисою футбольного телерепортажу (на відміну від інших медійних текстів) є значна частка термінологічних одиниць – словесних знаків різної номінативної природи. Термінологічні одиниці, використані в коментарях матчу на позначення предметів і понять галузі футболу, за ступенем спеціалізації їхньої семантики розподілено на загальноспортивні терміни, міжгалузеві спортивні терміни і власне футбольні терміни. Кожен футбольний телерепортаж відрізняється номенклатурними одиницями, вибір яких залежить від учасників гри. У коментарях фут-

большого матчу частотні такі неофіційні найменування гравців футбольних клубів, які утворені на основі герба футбольного клубу, прапора країни футбольного клубу, спортивної форми, характерних ознак місця розташування футбольного клубу та ін.

Зазначено, що футбольний телерепортаж відбиває живомовні тенденції: адаптацію іншомовних запозичень, утворення нових жаргонізмів (найчастотніше – неофіційних найменувань гравців футбольних клубів), проникнення крилатих висловів біблійного походження, просторічних елементів та ін. Висвітлено значення оцінної та емоційно-експресивної лексики, яка слугує вербалізації всіх деталей спортивної події, виражає позитивну чи негативну оцінку дій гравця, команди чи оцінку гри загалом. Підсумовано, що лексичні номінації у телерепортажі сприяють популярному і чіткому викладові, орієнтованому на швидке сприймання інформації про футбольний матч. Лексика у складі футбольного телерепортажу – відкрита множина, яка систематично оновлюється. Наголошено на потребі перманентного вивчення мови футболу.

Ключові слова: українська мова, репортаж, масмедіа, лексика, лексична номінація, термінологія, футбольні терміни, запозичення, оцінна та емоційно-експресивна лексика, фразеологізм, текст.

The article analyzes the typology of lexical nominations in football TV reporting. It is emphasized that a significant part of the terminological units – verbal signs of different nominative nature is a differentiating feature of the football television report (as opposed to other media texts). The terminological units used in match commentary to denote subjects and concepts in the field of football are divided into general sports terms, cross-industry sports terms and actual football terms according to the degree of specialization of their semantics. Each football TV report differs in nomenclature units, the choice of which depends on the participants of the game. In the comments of a football match, unofficial names of football club players, formed on the basis of the emblem of the football club, the flag of the country of the football club, sports uniform, characteristic features of the location of the football club, etc., are frequent.

It is noted that the football TV reportage reflects the trends of live speech: the adaptation of foreign borrowings, the formation of new jargonisms (most often – the unofficial names of football club players), the penetration of catchphrases of biblical origin, spatial elements, etc. The importance of evaluative and emotional-expressive vocabulary is highlighted, which serves to verbalize all the details of a sports event, expresses a positive or negative assessment of the actions of a player, a team, or an assessment of the game in general. It is concluded that the lexical nominations in the TV report contribute to a popular and clear presentation, focused on the quick perception of information about a football match. Vocabulary as part of a football TV report is an open set that is systematically updated. The need for permanent study of the language of football is emphasized.

Key words: Ukrainian language, reporting, mass media, vocabulary, lexical nomination, terminology, football terms, borrowing, evaluative and emotionally expressive vocabulary, phraseology, text.

Постановка проблеми. Футбол – одна із найпопулярніших спортивних ігор у світі, об'єкт зацікавлення не лише журналістів, великої кількості глядачів, а й науковців різних галузей. Зростання інтересу до мови футболу в сучасних умовах детермінували такі чинники: важливість якісного контенту державною мовою в ЗМІ; відкриття дедалі більшої кількості спортивних медійних платформ, порталів українською мовою; розширення футбольної глядацької аудиторії; обговорення спортивної проблематики в соціальних мережах. Попри увагу до футбольної термінології, футбольної лексики у формальному і неформальному дискурсах досі немає системного аналізу футбольного телерепортажу як жанру, в якому коментатор засобами слова передає всі етапи гри, вербалізує динаміку спортивного протистояння, ословлює емоції, що вирують на футбольному полі та на трибунах під час матчу. Усе це увиразнює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системних розвідок про футбольну термінологію чи футбольну лексику української мови тривалий час не було, а такі лексичні одиниці потрапляли у поле зору дослідників крізь призму вивчення спортивного лексикону (дослідження М. М. Паночка [8], О. М. Вацеби [2], М. Т. Мартинюк [7], Т. А. Єщенко [3], І. М. Сушинської, П. Г. Давидова

[12]). В останнє десятиліття уже з'явилися комплексні студії, об'єктом вивчення яких слугувала власне футбольна термінологія чи футбольна лексика. Наприклад, Ю. Б. Струганець проаналізував семантичні, формально-структурні і функційні параметри футбольної лексики в українській мові початку XXI ст., зокрема встановив співвідношення понять «футбольна лексика» і «футбольна термінологія», розробив таксономію футбольних номінацій у мові спеціального призначення [10]. І. Р. Процик комплексно дослідила історію формування футбольної лексики, розвиток і функціонування цього сегмента словникового складу від часу зародження футболу в Україні в другій половині XIX ст. і донині; здійснила соціолінгвістичний аналіз специфіки функціонування української футбольної лексики в найрізноманітніших сферах, які пов'язані з футболом [9]. В. В. Максимчук опублікував низку статей, присвячених мові футболу, зокрема про неологізми футбольного дискурсу [6], відантропонімії деривати у футбольному інтернет-дискурсі [5].

Наша розвідка про футбольний телерепортаж передбачає аналіз ширшого спектра лексичних одиниць, аніж футбольна лексика і футбольна термінологія. Опираємось на позицію В. М. Барчука, який вважає, що спортивний репортаж віддзеркалює культуру суспільного мовлення [1].

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – проаналізувати типи лексичних номінацій у футбольному телерепортажі. Джерельною базою дослідження слугують репортажі українською мовою на каналах «Megogo 1» (MG1), «Megogo 2» (MG2), «Megogo 6» (MG6), «Setanta Sport» (SS), Телеканал «Футбол 1» (ТК «Футбол 1»), Телеканал «Футбол 2» (ТК «Футбол 2»), Суспільне Київ (СК).

Використано такі методи дослідження: поняттєво-лінгвальний – для аналізу поглядів мовознавців; метод суцільної вибірки – для виокремлення корпусу релевантних у дослідженні лексичних номінацій; функціональний метод – для інтерпретації параметрів мовних засобів у футбольному телерепортажі; описово-аналітичний – для трактування й узагальнення зібраного фактичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Один із обов'язкових ракурсів аналізу внутрішньоструктурної організації футбольного телерепортажу – вивчення складу, семантики, функційного навантаження лексичних номінацій як основи конкретного тексту (у нашому випадку – усного). Домінантною у змістотворенні коментаря футбольного матчу вважаємо термінологічну лексику. Футбольний термін – це лексична одиниця (однослівна, двокомпонентна чи багатоконпонентна), яка номінує предмет чи поняття футбольної сфери, має дефініцію і перебуває в системних зв'язках з іншими словами чи словосполученнями футбольної метамови. «Футбольний термін відповідає головним ознакам терміна, зокрема таким, як номінативність, системність, мовна нормативність, тенденція до однозначності в межах терміносистеми, змістова точність, стилістична нейтральність, дериваційний потенціал, відсутність експресії» [10, с. 161].

Термінологічні одиниці, використані у телерепортажах на позначення предметів і понять галузі футболу, за ступенем спеціалізації їхньої семантики розподіляємо (за традицією у термінологічних студіях) на три групи:

1) загальноспортивні терміни, наприклад: *арбітр* (Ну дуже-дуже сьогодні принципово-педантичний Сампая – бразильський *арбітр*, все до міліметра вимірює, усім футболістам дає чіткі вказівки, як потрібно грати (MG1, 21.11.22, 18:33); *заміна* (Я говорив про те, що це непряма *заміна* для Енера Валенсії... (СК, 20.11.22, 19:49); *перемога* (Нещодавно, насправді, два роки тому, у лютому 2021, на цьому стадіоні «Евертон» переміг з рахунком 2-0... Це єдина *перемога* у 24 матчах (SS, 13.02.23, 22:43); *поразка* (Історія

збірної Англії – це, здебільшого, історія поразок (MG1, 21.11.22, 16:45);

2) міжгалузеві спортивні терміни, як-от: *аут* (Гапко швиденько виконує цей *аут* (MG1, 21.11.22, 18:37); *м'яч* (Цікавий момент, але його залишає поза увагою арбітр через те, що *м'яч* в Уельсу залишається (MG1, 21.11.22, 21:44);

3) власне футбольні терміни, а саме: *корнер* (*Корнер* для команди Луї Вангала (MG1, 21.11.22, 18:37); *кутовий* (Нічого не змогли зі своїх *кутових* витягнути, хоча можливості були (СК, 28.11.22, 16:46); *вінгер* (Дуже цікавий футболіст, із спортивної сім'ї, тато у нього також був футболістом, грав на позиції *вінгера*, мама – баскетболістка, брат старший Лука – також професійний футболіст... (MG2, 22.04.23, 20:05); *форвард* (Важко уявити собі гру ось цього уже легендарного *форварда* без того, як він реагує на ці паси (MG1, 22.11.22, 19:09).

Такі лексичні одиниці активно задіяні для вербалізації денотативної інформації – перебігу процесу гри. Здебільшого акценти розставлено на елементах техніки гри.

Частку номінацій у футбольному телерепортажі складають екстрагалузеві термінологічні одиниці – із галузей техніки і виробництва, суспільно-політичної сфери, економіки, медицини, театральної сфери та ін. Інколи вже і важко з'ясувати, термінологія якої сфери слугувала донором. Для прикладу розглянемо екстрагалузеві терміни, запозичені із військового середовища: *атака* (Ось ця *атака* – найкраща для Аргентини у першій половині матчу (MG1, 26.11.22, 21:52); *контратака* (Які ж вони молодці, як же вони вилетіли у *контратаку!* (MG1, 21.11.22, 18:20); *оборона* (Однак зараз вони змушені перепасовуватися в *обороні*, адже варіантів особливо немає (MG1, 21.11.22, 21:23); *фланг* (Вдається йому витіснити Воткінса на *фланг* (SS, 18.02.23, 15:49). На нашу думку, транспозиція таких лексичних одиниць на стилістичній шкалі спричинена тим, що спортивні змагання (футбол у тому числі) ґрунтуються на протистоянні, боротьбі.

У футбольному телерепортажі спостерігаємо також використання термінологізованих загальноновживаних лексичних одиниць: *ворота* (Виходить сьогодні у старті малорезультативний нападник у цьому сезоні і з першої ж своєї спроби забиває у *ворота* «Бетіса» (MG1, 22.04.23, 15:05); *газон* (Подивись, жабкою м'яч пішов низом, *газоном*, з відскоком, точно в кут (MG1, 27.11.22, 18:44); *заявка* (Бернардескі сьогодні поза *заявкою* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:45); *схема* (Видозмінив *схему* гри Максиміліано

Алеґрі (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:46). Наведені приклади увиразнюють полісемію лексики сучасної української літературної мови, хоча в контексті адресант одразу «розпізнає» термінологічну семантику.

Термінологічна лексика у складі футбольного телерепортажу – відкрита множина, яка систематично оновлюється. «Розширення системи понять футболу передовсім пов'язане зі стрімким зростанням популярності футбольних видовищ, комерціалізацією цього виду спорту, які можна кваліфікувати як позаспортивні чинники змін, а також власне футбольні фактори – збільшення розмаїття тактичних засобів, які використовують футболісти під час гри, поява нових футбольних інституцій і посилення уваги до питань збереження здоров'я гравців, що пов'язане зі застосуванням медичної допомоги» [9, с. 195].

Кожен футбольний телерепортаж відрізняється номенклатурними одиницями, вибір яких залежить від учасників гри. Це назви футбольних клубів (*Не хочуть гравці «Сімі» відкладати справу* (ТК «Футбол 1», 06.05.19, 23:14); назви гравців за належністю до тієї чи тієї футбольної команди: *Мадридці не відряджають туди до чужого майданчика велику кількість футболістів* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:16).

За нашими спостереженнями, у коментарях футбольного матчу частотні неофіційні найменування гравців футбольних клубів, утворені на основі герба клубу: *Заганяють зараз «орлята» своїх опонентів* (MG6, 20.04.23, 23:18) (Орлята – головний символ футбольного клубу «Ніцца», зображений на гербі клубу); прапора країни футбольного клубу: *І зверніть увагу, коли є вихід в атаку від «Ель трі», яка обмежена кількістю ресурсів у них задіяна* (MG1, 26.11.22, 21:16) (Збірна Мексики отримала прізвисько «Ель трі» від свого національного прапора із трьох кольорів); спортивної форми: *Загалом, за той матч лише одного разу був удар у площину воріт саме у «матрачників»* (MG2, 28.08.23, 23:10) (на початку ХХ-го століття клуб мав фінансові труднощі, тому замовили форму із найдешевшої тканини, з якої шили матраци); характерних ознак місця розташування футбольного клубу: *Після красивої, елегантної атаки парижани забивають* (MG1, 21.04.23, 22:09) («ПСЖ» – клуб із Парижу, столиці Франції).

У футбольному телерепортажі функціонують також жаргонізми, які позначають специфічні для футболу технічні елементи гри. Жаргонізм *передача «на гланди»* означає незручну для партнера з команди передачу м'яча: *Ух, яка передача назад!*

У нас би її назвали студентською, «на гланди», але технічний Мартінес обробив цю передачу (MG1, 22.11.22, 13:36).

Коментатори матчів уживають і просторічні елементи: *Подивіться, що вони тут робили: вони рубалися, різали один одного* (MG1, 21.02.23, 22:38); *Слухай, насправді я здивований, як «Реал» вилазить з такої дуже важкої ситуації* (MG1, 21.02.23, 22:39).

У футбольному телерепортажі функційно навантажені іншомовні запозичення. Диференціюємо іншомовізви на два типи: 1) лексичні одиниці, які належать до футбольної термінології і 2) загальноновживані лексичні одиниці. Наприклад, футбольні терміни іншомовного походження *аут, суперсейв, фланг* слугують відображенню процесу гри: *Ганко швиденько виконує цей аут* (MG1, 21.11.22, 18:37), *Суперсейв у виконанні Войцеха Щенсного* (MG1, 22.11.22, 19:22); *Белешинський знову з головою, опущеною донизу, несеться по своєму флангу* (MG1, 22.11.22, 19:43). Іншомовні запозичення, які стали загальноновживаними, інколи виконують експресивну функцію, як-от: *перфектно*, коли футболісти зіграли якісно в ігровому епізоді: *Ми маємо зіграти перфектно, якщо хочемо перемогти* (ТК «Футбол 2», 13.02.18, 22:27); *квінтесенція* на позначення ігрового епізоду, який є ключовим на тому чи тому етапі гри: *Це квінтесенція цього божевільного першого тайму* (ТК «Футбол 2», 13.02.18, 22:34).

Вагома частка номінацій у футбольному телерепортажі – оцінна та емоційно-експресивна лексика. На думку Ю. В. Калужинської, позитивної і негативної оцінна лексика – «один із способів вираження ставлення мовця до предметів навколишньої дійсності» [4, с. 15], у нашій розвідці – для оцінки гри на футбольному полі. Позитивна оцінка вербалізує позитивне ставлення до подій, вчинків, осіб, ситуацій. Наприклад, коментатор схвально оцінює гру футболістів: *Дуже круто відіграв зараз Тім Рім* (MG1, 21.11.22, 21:42); *Крамарич – браво! Класно розганяє атаку Андрей Крамарич* (MG1, 27.11.22, 18:38); *Які ж вони молодці, як же вони вилетіли у контратаку!* (MG1, 21.11.22, 18:20). Негативна оцінка виражає, відповідно, негативне ставлення до подій, вчинків, осіб, ситуацій: *Нічого не змогли зі своїх кутових витягнути, хоча можливості були* (СК, 28.11.22, 16:46); *Асенсіо не зовсім вдало прийняв м'яч* (MG1, 27.11.22, 21:04); *Яка ж грамотна передача, але ось тут підвела техніка Серхіо Гвардіола* (MG2, 21.04.23, 22:26).

Футбольний репортаж засвідчує виражальні функції фразеологізмів, які відображають

народну мудрість, правила поведінки: *пан або пропав* – «ризикуючи, домогтися усього бажаного або все втратити» (*Зараз Аргентина налаштована «пан або пропав», немає другого шансу, вони вже використали ліміт своїх помилок* (MG1, 26.11.22, 21:20); *не пасти задніх* – «не відставати від когось, не поступатися перед кимсь у чому-небудь» (...в «Юнайтед» теж Далот там не пасе задніх. І на поле виходить, користь приносить (СК, 02.12.22, 17:10). Журналісти в коментарях використовують вислови біблійного походження, які стали крилатими в українській мові. *Манна небесна* – «те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін.» [11], наприклад: *Якщо дивитися на розвиток подій у сьогоднішньому поєдинку, я думаю, що тут нічия буде як манна небесна* (СК, 20.11.22, 19:29). *Покласти на вітвар* – «самовіддано працювати в ім'я чогось», наприклад: *Вся логістика клубного футболу, фактично, була покладена на вітвар того, щоб національна збірна підготувалася якнайкраще* (СК, 20.11.22, 19:39).

Висновки. Лексичні номінації в телерепортажі сприяють популярному і чіткому викладові, орієнтованому на швидке сприймання інформації про футбольний матч. Диференційною рисою текстів футбольного телерепортажу (на відміну від інших медійних текстів) є значна частка термінологічних одиниць – словесних знаків різної номінативної природи.

Футбольний телерепортаж відбиває живомовні тенденції: адаптацію іншомовних запозичень, утворення нових жаргонізмів (найчастотніше – неофіційних найменувань гравців футбольних клубів), проникнення крилатих висловів біблійного походження, просторічних елементів та ін. Емоційно оцінна лексика слугує вербалізації всіх деталей спортивної події, виражає позитивну чи негативну оцінку дій гравця, команди чи оцінку гри загалом.

Увага до мови футболу в сучасний період зростає з огляду на велику глядацьку аудиторію спортивної гри та в контексті важливості дотримання літературних норм у цій сфері мовної діяльності соціуму. Тому проблематика потребує подальшого наукового вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчук В. Спортивний репортаж як дзеркало суспільного мовлення (на матеріалі футбольних телетрансляцій). *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 15–24.
2. Вацеба О. Розвиток української спортивної термінології в ХХ ст. *Проблеми української науково-технічної термінології: тези доповідей 4-ої Міжнародної наукової конференції*. Львів: ДУ «Львівська політехніка», 1996. С. 146–147.
3. Єщенко Т. Український жаргон спортивних уболівальників. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Вип. 13 / укл.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: ДонНУ, 2005. С. 250–255.
4. Калужинська Ю. В. Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2017. 259 с.
5. Максимчук В. В. Відантропонімі деривати у футбольному інтернет-дискурсі. *Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage: Conference proceedings*. December 21–22, 2018. Baia Mare: Izdevnieciba «Baltija Publishing». S. 35–39.
6. Максимчук В. В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острого: Національний університет «Острозька академія», 2015. Вип. 57. С. 85–89.
7. Мартинюк М. Функціонування української спортової лексики у вищій школі. *Вісник Львівського університету*. Вип. 34. Ч. 1. Серія «Філологія». Львів, 2004. С. 478–481.
8. Паночко М. М. Семантика спортивних термінів як результат метафоризації. *Дослідження з словотвору та лексикографії*. Київ: Вища школа, 1995. С. 90–92.
9. Процик І. Р. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2020. 788 с.
10. Струганець Ю. Футбол у вимірі слова: монографія. Beau Bassin: LAMBERT Academic Publishing, 2018. 197 с.
11. Словник української мови: у 20-ти т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков. Київ: Наук. думка, 2010–2021. Т. 1–13.
12. Сушинська І., Давидов П. Структурно-семантична типологія спортивної лексики у текстах публіцистичного стилю. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. I. С. 359–364.

**ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА НЕПОШИРЕНОГО РЕЧЕННЯ
БЕЗ ОBOB'ЯЗКОВИХ ПРИПРИСУДКОВИХ КОМПОНЕНТІВ
У ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

**FORMAL-GRAMMATICAL STRUCTURE OF A COMMON SENTENCE
WITHOUT OBLIGATORY COMPONENTS PREJUDICE COMPONENTS
IN ARTISTIC COMMUNICATION OF OLES HONCHAR**

Супрун В.М.,

orcid.org/0000-0002-5290-3493

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та природокористування

Супрун Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9427-922X

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

професор кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та природокористування

Статтю присвячено вивченню основних аспектів формально-граматичної структури непоширеного речення дієслівної будови. Дослідження здійснено в контексті продовження наукових розробок Володимира Шмілауера, в основу яких покладено концепцію про непоширені речення з предикатом так званої закритої семантики, вираженим абсолютним дієсловом, що не потребує залучення додаткових другорядних членів для його уточнення.

Уже частково розроблена в україністиці працями Л. Дерев'янка, Н. Дзюбишиної та іншими наша наукова студія вибудована на основі положень про семантично достатній присудок без обов'язкових приприсудкових компонентів, який є синтаксичною домінантою художньої комунікації майстра українського слова ХХ століття Олесь Гончар.

З'ясовано, що у двоскладних непоширених реченнях дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів у прозі Олесь Гончар присудок буває, як правило, двох типів: простий або складений дієслівний. При чому, простий дієслівний присудок у художній комунікації письменника інколи ускладнюється.

Доведено, що в художній комунікації Олесь Гончар функціонують такі типи односкладних непоширених речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні.

Зроблено висновок, що присудок непоширеного речення у мовомисленні письменника, як правило, виражається словами, які не допускають у реченні обов'язкового комунікативного розгортання висловлювання. Тому склад присудків у непоширеному реченні теж структурно й семантично обмежений відповідними словесними формами, що характеризуються завершеністю семантики. Головний член односкладного непоширеного речення дієслівної будови в художній комунікації Олесь Гончар за формою збігається з присудком двоскладного речення, але поєднує в собі значення логічного суб'єкта та предиката і виражається словоформами із закритою семантикою.

Ключові слова: комунікація, двоскладне речення, односкладне речення, приприсудковий компонент, закрыта семантика.

The article is devoted to the study of the main aspects of the formal-grammatical structure of an uncommon verb structure sentence. The research was carried out in the context of the continuation of the scientific developments of Volodymyr Shmilauer, which is based on the concept of uncommon sentences with a predicate of closed semantics, expressed by an absolute verb that does not require the involvement of additional secondary members for its clarification.

Already partially developed in Ukrainian studies by the works of L. Derevyanko, N. Dzyubishina and others, our scientific study is built on the basis of the provisions about a semantically sufficient predicate without mandatory predicate components, which is the syntactic dominant of the artistic communication of the master of the Ukrainian word of the 20th century, Oles Honchar.

It was found that in two-syllable uncommon verb-type sentences without mandatory predicate components in the prose of Oles Honchar, the predicate is usually of two types: simple or compound verb. Moreover, a simple verb predicate in the writer's artistic communication is sometimes complicated.

It is proved that the following types of monosyllabic uncommon sentences function in the artistic communication of Oles Honchar: definite-personal, indefinite-personal, generalized-personal, impersonal, infinitive.

It was concluded that the predicate of an uncommon sentence in the writer's linguistic thinking is usually expressed by words that do not allow the mandatory communicative unfolding of the statement in the sentence. Therefore, the composition of predicates in an uncommon sentence is also structurally and semantically limited by the corresponding verbal forms characterized by the completeness of semantics. The main member of a monosyllabic uncommon sentence of the verb structure in the artistic communication of Oles Honchar coincides in form with the predicate of

a two-syllabic sentence, but combines the meaning of a logical subject and a predicate and is expressed by word forms with closed semantics.

Key words: communication, two-syllabic sentence, one-syllabic sentence, predicate component, closed semantics.

Постановка проблеми. Синергія образного орнаментування й семантичної реляції мови з її текстовим і підтекстовим функціоналом чи не найповнішою мірою імплементується в художньому дискурсі, де комунікативно-естетична парадигма, з одного боку, захоплює реципієнта інформативною насиченістю сюжету, а з іншого – дозволяє долучитися до світу мистецтва слова. Автор комунікує з читачем, спонукає замислитися над вічними проблемами буття, розширювати світогляд і змінюватися на краще. Проте, аби реципієнт «пішов слідом» за письменником, той повинен враховувати систему цінностей і пріоритетів свого читача й підібрати валідні художні засоби впливу, проникнення в його мікрокосм. Має відбутися передача смислових знаків й одночасне розуміння їх читачем, що характеризує процес ефективної комунікації. Як справедливо стверджують Сюй Міньї та Ірина Левицька, «художня комунікація – процес здійснення інтелектуально-творчого взаємозв'язку автора і реципієнта, передача останньому художньої інформації, що містить певне ставлення до світу, художню концепцію, стійкі ціннісні орієнтації» [10, с. 302].

Провідне місце в процесі ефективної художньої комунікації автора та реципієнта посідає синтаксична організація тексту, яка слугує свого роду формою для змістового вираження авторської думки. У нашому дослідженні ми концентруємо увагу на непоширених реченнях дієслівного типу так званої закритої семантики в системі художньої комунікації Олесе Гончара.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістика має чималі напрацювання, що стосуються компонентного складу речення в контексті граматичного ранжування (див. праці Віктора Бріцина [2], Івана Вихованця [3], Петра Дудика [8], Анатолія Загнітка [9], Віталія Русанівського [11], Каленика Шульжука [13] та ін.). Разом з тим, на комплексне дослідження формально-граматичної архітекτονіки непоширеного речення з елементарною структурною схемою працюють розвідки, які розробляють запропоновану Володимиром Шмілауером [14] концепцію непоширеної реченнєвої структури дієслівної будови, де присудок семантично ємний й не вимагає обов'язкових компонентів поширення (йдеться про так звану закриту семантику предиката непоширеного речення дієслівної будови):

маємо на оці розвідки Йозефа Андреша [1], Людмили Дерев'янка [6], Наталії Дзюбишиної [7] та ін.).

Постановка завдання. Мета дослідження передбачає студіювання й ранжування речень непоширеної дієслівної будови без обов'язкових приприсудкових компонентів в художній комунікації Олесе Гончара.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залежно від кількості елементів, якими конструється граматична основа непоширених речень художнього тексту, останні поділяються на двоскладні й односкладні.

Традиційно «двоскладним називається речення, граматичний центр якого представлений двома головними членами – підметом і присудком» [12, с. 331]. Двоскладні речення найбільш поширені в сучасній українській літературній мові, де підмет – це граматично незалежний головний член двоскладного речення, що означає предмет, якому приписується якась дія, стан або ознака, і відповідає на питання хто? або що?

За структурою підмети поділяють на прості і складені. Розглянемо їх конфігурацію в непоширених реченнях прози Олесе Гончара.

Форми вираження простого підмета: «**Я** поїхала, – сказала **Ганнуся**» [4, с. 41]; «**Були такі**, проіснували...» [4, с. 66]; «**Декотрі аж не могли втриматися...**» [4, с. 83]; «...**Приходить розуміння**, що є речі, без яких душа озлидніла б» [4, с. 103]; «**Як мерзле горить...**» [4, с. 143]; «...**Хануги не тримаються, роботяги сміються...**» [4, с. 149]; «...**Воно** (скло – В.С., Л.С.) висипалось» [4, с. 150]; «...**Вона** (Єлька – В.С., Л.С.) плаче, **він** (Лобода – В.С., Л.С.) сміється» [4, с. 156]; «**Живе не той, хто чадить**» [4, с. 254]; «...Молочай рудіє...» [4, с. 224]; «... **Душа відтає**» [4, с. 229]; «– **Діду, щоб ви здохли!**» [4, с. 41]; «– **Сказилась кобила**, – регоче Антюдюрінг, відхилиючись далеко вбік» [5, с. 176]; «**Сніг заледенів...**» [5, с. 15]; «... **Серце завмерло...**» [4, с. 230]; «...**Руба подохла**» [4, с. 220]; «**Капельох насупився...**» [4, с. 76]; «...**Все перемелеться, кума переказиться...**» [4, с. 104]; «**Горіли свічки...**» [4, с. 17]; «...**Ніхто не пройде...**» [4, с. 46]; «**Кожне глузує...**» [4, с. 79]; «**Зірка покотилась десь на Тернівщину, в балку... І ще впала одна...**» [5, с. 267]; «**Той мовчатиме**» [5, с. 12]; «**Обхеєс працює**» [4, с. 235]; «**Інші працюють, а вона тиняється без діла**» [4, с. 216]; «...**Ніщо не шеберхне**» [4, с. 89]; «**Ніхто не прийде...**»

[4, с. 264]; «*Може ж, прийдуть такі?*» [4, с. 264]; «*Прийдуть ваші-наші...*» [5, с. 13].

Форми вираження складеного підмета в художній комунікації Олеся Гончара: «*Не одна осінь минула...*» [5, с. 142]; «*Буйнує сила життя...*» [4, с. 49]; «*Пливе й пливе хмара летючих створінь*» [5, с. 194]; «*...Задрімає товариш Дух...*» [4, с. 238]; «*...Пожартує котрийсь із нашої хлоп'ячої ватаги*» [5, с. 151]; «*Ще один з реставраторів скаржився...*» [4, с. 99]; «*...Наближався Микола Баглай*» [4, с. 230]; «*Наче дно ковша прогоріло!*» [4, с. 10]; «*...Всі горожжани сміються...*» [4, с. 20]; «*...Обидва вони засміялись*» [5, с. 291]; «*Дзвони козаччини йому (Лободі Ізоту – В.С., Л.С.) гудуть. Дуби революції шумлять*» [4, с. 216]; «*Озирнеться котрийсь із косарів*» [5, с. 131]; «*Минає чимало часу...*» [5, с. 277]; «*...Йдуть тисячі людей...*» [4, с. 149].

Підмет у непоширеному реченні в художній комунікації Олеся Гончара може вказувати на:

а) особу: «*Тип не вгамовувався*» [5, с. 46]; «*...Нахмурюється Заболотний*» [5, с. 49]; «*...Присмучується Ліда*» [5, с. 194]; «*Та отямтесь ви!*» [5, с. 309]; «*...Нетерпеливиться льотчик*» [5, с. 13]; «*...Зітхнула Заболотна*» [5, с. 282]; «*Ми мовчимо*» [5, с. 249]; «*...Вжахнулася дружина*» [5, с. 283]; «*...Скривився Дударевич*» [5, с. 292]; «*...Зіронізував Дударевич*» [5, с. 292]; «*Хлопець оторопів...*» [5, с. 320];

б) істоту: «*...Наче янголи співають...*» [5, с. 65]; «*...Ластівки сплять...*» [5, с. 273]; «*...Аякже, сокіл прилетів!*» [5, с. 333];

в) явище: «*Забілили сніги...*» [5, с. 27]; «*...Небо ж не линяє!*» [5, с. 236]; «*Вітри зашумлять...*» [5, с. 267]; «*Темрява розлилась, і небо визорилось, навіть крізь жнив'яну куряву далеко галактики світять над степом*» [5, с. 306]; «*...Небо южить...*» [4, с. 23]; «*...Вітер улігся...*» [4, с. 36]; «*...Дніпро збурунися...*» [4, с. 92]; «*А туча розросталась...*» [4, с. 92]; «*Схід розжєвріє...*» [4, с. 170]; «*...Гроза насувається*» [4, с. 182]; «*Мороз аж пищить...*» [4, с. 238]; «*Прийде весна: живи! рости!*» [5, с. 125]; «*Струмує повітря, тиша мліє...*» [5, с. 64]; «*...Сонце не рухається...*» [5, с. 62];

г) предмет: «*...Тільки верби розпустились...*» [5, с. 93]; «*...Піч гула*» [5, с. 78]; «*...Гілля шелестить*» [5, с. 85]; «*Простугонить міст...*» [5, с. 210]; «*Соняхи вже цвіли...*» [4, с. 221]; «*Завіса падає*» [4, с. 156]; «*І йдуть селища*» [4, с. 145]; «*Мотори заревли...*» [4, с. 238]; «*...Тільки шини шелестять*» [4, с. 54]; «*...Моторчики джмелять...*» [4, с. 46]; «*...Красуються жита...*» [5, с. 65];

г) абстрактне поняття: «*– Життя йде, аякже*» [5, с. 287]; «*...Мерехтить, попеліє далеч...*» [4, с. 133]; «*А літа летять*» [4, с. 210].

Як бачимо, структура непоширеного речення Олеся Гончара не допускає розширення меж підмета завдяки поясненню його другорядними членами чи ускладненню. Крім того, специфікою підмета непоширеного речення є вираження його словами з абсолютним значенням, без обов'язкових прислівних поширювачів. Тому склад непоширених речень значною мірою визначається природою підмета, в ролі якого функціонують слова із завершеною семантикою, що, як правило, є назвами осіб, предметів, явищ.

Присудок – це граматично незалежний головний член двоскладного речення, який називає дію, стан або ознаку як предикативну характеристику, приписувану підмету, і відповідає на питання що робить підмет? що з ним робиться? який він є? що він таке? хто він такий?

За структурою присудки поділяються на прості і складені. Деякі вчені виділяють також складний присудок (див., наприклад, [11]).

У двоскладних непоширених реченнях дієслівного типу без обов'язкових приприсудкових компонентів присудок буває, як правило, двох типів: простий або складений дієслівний. Розглянемо їх в художній комунікації Олеся Гончара.

Форми вираження простого дієслівного присудка: «*Капельюх насупився...*» [4, с. 76]; «*...Лопаються цистерни...*» [5, с. 9]; «*Вони страйкують!*» [5, с. 221]; «*...Дівча насурмлюється...*» [5, с. 141]; «*...Голова хмеліє*» [5, с. 204]; «*Хайвей занімів, все застигло, завмерло...*» [5, с. 206]; «*Заболотний зблід*» [5, с. 214]; «*...Осамотнів Клим*» [5, с. 234]; «*...Очі (прихильників Крішни – В.С., Л.С.) поввалювались...*» [5, с. 251]; «*Пожсавішав Мина*» [5, с. 262]; «*Заболотні змінились...*» [5, с. 286]; «*...Жавішає Мина*» [5, с. 269]; «*Я буду купатись!*» [4, с. 258].

До складу простого дієслівного присудка можуть входити частки як, як не, ну, давай, ніби, наче, мов, немов, начебто, собі, так і, аж, наприклад: «*...Вона (Надька – В.С., Л.С.) мовби схамнулась...*» [5, с. 181]; «*...Аж розлягався собор...*» [4, с. 17]; «*Заболотний ніби аж зрадіє*» [5, с. 249]; «*Вона (Тамара – В.С., Л.С.) аж скинулась...*» [5, с. 357]; «*Світ ніби вимер...*» [5, с. 15].

Простий дієслівний присудок в художній комунікації письменника інколи ускладнюється, включаючи:

а) дві однакові повторювані форми одного й того ж дієслова, як-от: «*Бджолята гудуть, гудуть*» [5, с. 267]; «*Снується й снується всяке*» [4, с. 253];

б) дві дієслівні форми, одна з яких має ослаблене лексичне значення: «*Ідіть гуляйте...*» [5, с. 326].

Форми вираження складеного дієслівного присудка: «– *А може, я хочу страждати?* – посуворів Художник» [5, с. 243]; «...*Всі діви починають хихикати...*» [4, с. 15]; «...*Хто встиг змізеритись...*» [4, с. 103]; «*Деко́трі аж не могли втриматися...*» [4, с. 83]; «...*Вони ж уміють всміхатись!*» [5, с. 129]; «...*Поспішив покаяться Лобода*» [4, с. 98]; «...*Не встигла вона й схамінутись...*» [4, с. 90]; «*Мати встигла змарніти, дочка підросла...*» [5, с. 11]; «...*Ми зібralися йти...*» [5, с. 242]; «– *А хуліганити воно має право?*» [4, с. 12]; «*Потерпілець перестав стогнати...*» [5, с. 311]; «*Пересваритися встигли?*» [5, с. 334]; «...*Вона вміє всміхатись*» [5, с. 319]; «...*Став накрапати дощ*» [4, с. 35]; «...*Не вміємо ми відпочивати...*» [4, с. 112]; «...*Що могло б бути, але що так і пройшло стороною, як літній далекий дощ*» [4, с. 215].

У непоширених реченнях дієслівної будови художнього дискурсу Олеся Гончара роль присудків найчастіше виконують дієслова, що означають:

а) стан особи: «*Всі діви починають хихикати...*» [4, с. 15]; «...*Посміхнувся син*» [4, с. 19]; «*Старий сердиться...*» [4, с. 22]; «*І жінки не скупилися...*» [4, с. 34]; «*Діду, щоб виздохли!*» [4, с. 41]; «...*Вона відмовчалась*» [4, с. 43]; «...*Зам'ялась племінниця*» [4, с. 44]; «...*Студент схамінується...*» [4, с. 47]; «*Володька розреготався*» [4, с. 59]; «...*Усміхнувся Баглай*» [4, с. 67]; «...*Іронізує Ромця*» [4, с. 70]; «*Цікавець посонів*» [4, с. 76]; «*Кожне глузує...*» [4, с. 79]; «... *Пожартував Лобода*» [4, с. 88]; «... *Збунтувався приятель*» [4, с. 88]; «...*Здивувалась Вірунька*» [4, с. 11]; «...*Розсердилась би воєнкова...*» [4, с. 112]; «...*Язик заплітався...*» [4, с. 144]; «... *Вона* (Єлька – В.С., Л.С.) *плаче, він* (Лобода – В.С., Л.С.) *сміється*» [4, с. 156];

б) процесуальний стан предмета (переважно явищ природи): «...*Небо южить...*» [4, с. 23]; «... *Став накрапати дощ*» [4, с. 35]; «...*Вітер розгулявся...*» [4, с. 35]; «...*Вітер улігся...*» [4, с. 36]; «...*Дніпро збурунися...*» [4, с. 92]; «*Що скоїлось, Косте?*» [4, с. 94]; «...*Мерехтить, попеліє далеч...*» [4, с. 133]; «*Спливають роки...*» [4, с. 153]; «*А ніч пливе, небо багряниться*» [4, с. 168]; «*Схід розжеврівся...*» [4, с. 170]; «*Небо горіло...*» [4, с. 173]; «...*Гроза насувається*» [4, с. 182]; «*А літа летять*» [4, с. 210]; «...*Іде дощ...*» [4, с. 212]; «...*І плавні занишкли, і ніч заслухалась*» [4, с. 236]; «*Палає захід...*»

[5, с. 298]; «...*Сталось нещастя...*» [5, с. 328]; «*Дійство відбувається...*» [5, с. 347]; «*Темрява не відгукнулась...*» [5, с. 11]; «*Однак життя повертається*» [5, с. 55]; «...*Сонце не рухається...*» [5, с. 62]; «*Струмує повітря, тиша мліє...*» [5, с. 64]; «*Красуються жита...*» [5, с. 65];

в) перехід з одного стану в інший: «*Шаленіють зенітки...*» [4, с. 17]; «...*Острови зеленіють...*» [4, с. 83]; «...*Хто встиг змізеритись...*» [4, с. 103]; «...*Все погоріло...*» [4, с. 152]; «*Спохмурнів Махно...*» [4, с. 178]; «*Що душа висихатиме...*» [4, с. 192]; «*Час уцільніюватиметься, віки старітимуть, а мистецтво молодітиме вічно!*» [4, с. 192]; «...*Характер псується*» [4, с. 200]; «*Зістарілась (жінка – В.С., Л.С.) відцвіло життя...*» [4, с. 215]; «...*Молочай рудіє...*» [4, с. 224]; «...*Душа відтає*» [4, с. 229]; «...*Небо ж не линяє!*» [5, с. 236]; «...*Посуворів Художник*» [5, с. 243]; «...*Очі* (прихильників Крішни – В.С., Л.С.) *поввалювалися...*» [5, с. 251]; «...*Пожвавішав Мина*» [5, с. 262];

г) конкретну дію особи як її постійне заняття, спеціальність: «*Інші працюють, а вона тиняється без діла*» [4, с. 216]; «*Обехеєс працює*» [4, с. 235]; «*Попрацює* (Єлька – В.С., Л.С.)...» [4, с. 237]; «...*Хай пасуться* (корови – В.С., Л.С.)!» [5, с. 130]; «*Вони страйкують!*» [5, с. 221].

«Односкладними називаються речення, які мають один головний член, що є виразником предикативності, і не потребують поповнення структури другим головним членом» [12, с. 344]. Головний член односкладних непоширених речень дієслівної будови структурно і семантично обмежений, тому що його утворюють лише дієслова, які самостійно здатні представити відповідний фрагмент дійсності.

У художній комунікації Олеся Гончара знаходимо такі типи односкладних непоширених речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні.

1. Означено-особові непоширені речення: «– *Смійся, смійся*» [4, с. 11]; «...*Бери, топи...*» [4, с. 32]; «*Згориш, Іване, кричу, рятуйся ж!*» [4, с. 10]; «– *Мовчу*» [4, с. 8]; «– *Не лайся, – ображено наїжився хлопець*» [4, с. 260]; «– *Бачите?*» [4, с. 31]; «– *Гляньте!*» [4, с. 25]; «...*Повіриш...*» [4, с. 50]; «– *Мовчи!*» [4, с. 125]; «– *Замовч, діду!*» [4, с. 177]; «– *А не розсердишся?*» [4, с. 182]; «– *Не іронізуй...*» [4, с. 193]; «...*Живи!*» [4, с. 64]; «*Сміюся і плачу*» [4, с. 50]; «...*Заспокойся...*» [4, с. 158]; «– *Не сердься, голубко...*» [4, с. 158]; «– *Ша, не кипи, Вірунько*» [4, с. 98]; «– *Не гарячкуй, будь ласка*» [4, с. 98]; «*Гуляй!*» [4, с. 79]; «*Вступися,*

Володько...» [4, с. 57]; «– *Поживи, оговтайся*» [4, с. 44]; «*Розступись! Розлетись!*» [5, с. 110]; «– *Біжім!*» [5, с. 100]; «...*Працюй...*» [4, с. 116]; «– *Ану, одваляй!.. Зникни, тля!*» [4, с. 267].

2. Неозначено-особові непоширені речення: «– *Таки співають...*» [5, с. 265]; «*Стрілятимуть...*» [5, с. 14]; «...*Хай пасуться!*» [5, с. 130]; «*Сміються*» [4, с. 130].

3. Узагальнено-особові непоширені речення: «...*Не дримай...*» [5, с. 62]; «– *Смійтесь, смійтесь...*» [5, с. 153]; «*Приходьте, не пошкодуйте*» [4, с. 27]; «– *Стривайте...*» [5, с. 243]; «*Їдьмо, їдьмо!*» [5, с. 310]; «– *Заспокойтесь...*» [5, с. 327]; «*Звикаєш...*» [4, с. 103].

4. Безособові: «*І не пилося, і не їлось*» [4, с. 161]; «– *Нездужається?*» [5, с. 21]; «*Тільки зазоріє...*» [5, с. 235]; «*Чи не стугонить?..*» [5, с. 14]; «*Ростить! – сказали, і треба рости*» [4, с. 117]; «...*Вечоріло*» [4, с. 245].

5. Інфінітивні: «*Зникнути, щезнути!*» [4, с. 213]; «*Купатись!*» [4, с. 111].

Висновки. Таким чином, присудок непоширеного речення, як правило, виражається сло-

вами, що не допускають у реченні обов'язкового комунікативного розгортання висловлювання. Тому склад присудків у непоширеному реченні теж структурно й семантично обмежений відповідними словесними формами, що характеризуються завершеною семантикою. Головний член односкладного непоширеного речення дієслівної будови в художній комунікації Олеса Гончара за формою збігається з присудком двоскладного речення, але поєднує в собі значення логічного суб'єкта та предиката і виражається словоформами із завершеною семантикою. Пропоноване дослідження жодним чином не замикає коло вивчення непоширених речень дієслівної будови без обов'язкових приприсудкових компонентів у художній комунікації. Навпаки, перспективи подальших досліджень вбачаємо не лише в розгляді формально-граматичної структури таких реченневих конструкцій, але й у дослідженні їх семантико-синтаксичної природи, що виявить полівалентні аспекти їхньої лінгвістичної та комунікативної потенційності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андерш Й. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ : Наукова думка, 1987. 190 с.
2. Брицин В. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 81–87.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
4. Гончар О. Собор. Київ : Дніпро, 1989. 270 с.
5. Гончар О. Твоя зоря. Київ : Дніпро, 1982. 374 с.
6. Дерев'янка Л. І. Особливості функціонування обов'язкових і факультативних атрибутивів у корелятивах із семантикою неозначеної часової попередності. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 44. С. 38–45.
7. Дзюбишина Н. Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні / відп. ред. Г. М. Колесник, В. М. Брицин та ін. *Організація тексту (Грамматика і стилістика)*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 5–13.
8. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця : Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського, 1999. 297 с.
9. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
10. Мінь С., Левицька І. Механізми художньої комунікації в різних видах мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. №5 (109). С. 297–305.
11. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 315 с.
12. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. 2 вид., перероб і допов. Київ : Вища школа, 2000. 430 с.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.
14. Šmilauer V. Novočeské tvoření slov. vyd. 1. Praha : Státní pedagogické Nakladatelství, 1971. 219 st.

FORMATION OF SPEECH CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF JOURNALISM

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ЖУРНАЛІСТИКИ

Tymkova V.A.,

orcid.org/0000-0001-5170-5412

Candidate of Philology, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Vinnitsa Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics*

The article examines the issue of studying the practical stylistics of the Ukrainian language as an educational discipline in the training of media professionals, reveals the problem of improving the stylistic skills of students- journalists in the process of mastering the course as an important factor in professional training, substantiates the need to work on the stylistic skill of speech in the context of improving the skills of a journalist. It is marked that the practical stylistics of the Ukrainian language plays an important role in the training of future mass media workers as a means of forming a highly educated linguistic personality of a modern journalist. It is noted that the educational discipline "Practical stylistics of the Ukrainian language" has a significant communicative potential, and its mastering contributes to the fullest possible and perfect use of linguistic means by future journalists. The study of this educational component makes it possible to learn successfully the norms of the modern Ukrainian literary language, to develop the skills of creating and editing media texts of various genres and stylistics. It is emphasized that during the study of the educational component "Practical Stylistics of the Ukrainian Language" the students of higher education form competent, expressive and clear speech, acquire skills in stylistic text editing and the use of oral and written forms of all functional styles, observing orthographic, orthoepic, lexical-grammatical, punctuation norms, thanks to which communication skills are improved. It is concluded that the practical stylistics of the Ukrainian language has significant communicative opportunities, which contributes to the accurate, appropriate and balanced use of linguistic means in the practice of future journalists.

Key words: journalist, mass media stylistics, modern Ukrainian literary language, media texts, stylistic skills.

У статті розглянуто питання вивчення практичної стилістики української мови як навчальної дисципліни в підготовці медійників, розкрито проблему вдосконалення стилістичних навичок студентів-журналістів у процесі опанування курсу як важливого чинника професійної підготовки, обґрунтовано потребу роботи над стилістичною вправністю мовлення в контексті підвищення майстерності журналіста. Зауважено про вагоме місце практичної стилістики української мови в підготовці майбутніх працівників ЗМІ як засобу формування високоосвіченої мовної особистості, якою має бути сучасний журналіст. Зазначено, що навчальна дисципліна «Практична стилістика української мови» має значний комунікативний потенціал, а її опанування сприяє якнайповнішому, досконалому, довершеному використанню мовних засобів майбутніми журналістами. Вивчення цієї освітньої компоненти дає змогу успішно засвоїти норми сучасної української літературної мови, сформувані навички створення й редагування медіатекстів різного жанрово-стилістичного спрямування. Наголошено, що під час опрацювання освітньої компоненти «Практична стилістика української мови» здобувачі вищої освіти формують грамотне, виразне, чисте мовлення, набувають навичок зі стилістичної правки тексту, використання усної та писемної форм усіх функціональних стилів, дотримуючись орфографічних, орфоепічних, лексико-граматичних, пунктуаційних норм, завдяки чому вдосконалюють комунікативну майстерність. Підсумовано, що практична стилістика української мови має значні комунікативні можливості, що сприяє влучному, доцільному та виваженому застосуванню мовних засобів у майбутній журналістській практиці, здатність застосовувати знання на практиці, створювати грамотний медіапродукт певної теми й жанру.

Ключові слова: журналіст, стилістика засобів масової інформації, сучасна українська літературна мова, медіатексти, стилістичні навички.

Introduction. A high linguistic culture, that is, the ability to use actively modern literary language with all the richness of expressive means and norms as a tool of communication is an integral sign of an educated, comprehensively developed person. The word as one of the most powerful communicative tools of a person is the basis of language. It is powerless in itself, but becomes powerful and invincible, effective and attractive, if it is said skillfully, sincerely, timely and appropriately. And in fact, every person should use the word purposefully, timely, convincingly and expressively in any field and under any conditions

of communication. The folk wisdom teaches: *do not speak so that you will be understood, but speak so that you cannot be misunderstood.*

This is especially important for people who constantly communicate with a large audience, perform administrative government duties and have to influence actively the interlocutor. Therefore, the profound knowledge of the literary language and the ability to use it are necessary. Language seems to us something familiar and very simple, but in fact this strange human phenomenon is extremely complex. That is why people often forget that knowing a lan-

guage does not mean mastering it. Of course, in order to “get along” it is enough to know 3–5 thousand words. But the language of the people has hundreds of thousands of words (more than 250 thousand are recorded in the largest modern electronic dictionary). Therefore, the richness of the national language should educate the desire for the richness of individual speech. The science that studies the normativity of language, its compliance with the requirements placed on language in society, is called the language culture. It develops the rules of pronunciation, emphasis, word usage, formation, construction of word combinations and sentences and requires speakers to comply with them.

There is no such profession or field of activity, where a person does not need a competent command of the language. First of all, it is required by life, time and era. In the age of information technology development, when we cannot imagine life without information and communication, the ability to express thoughts correctly and competently is especially important.

Setting the problem. In modern conditions, which are characterized by the constant growth of the role of mass media in social processes, the problem of training students of higher education in the specialty 061 “Journalism” needs special attention. It is aimed at the formation of creative, competent and innovatively oriented specialists, who use the word skillfully, express their opinions figuratively and adapt quickly in a multicultural environment. They also find effective ways to solve professional tasks quickly, as well as use knowledge, skills and abilities skillfully to achieve high results in practical activities.

Since 2023 the Vinnytsia Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics trains students in this direction. It is due to modern requirements for the journalistic profession, to the society’s demand for a certain amount of modern knowledge, skills and competences, as well as to an increase of the communicative and linguistic level of future specialists.

Radio and television journalism belongs to those exceptional fields of knowledge, for which speech is not an abstract concept, but a tool for expressing the author’s opinion, a method of transmitting and assimilating information, a means of communication and a source of expressiveness and myth-making. In order to influence effectively the mind, will and feelings of other people, the representatives of this profession must master speech culture perfectly. At the current stage of the development of electronic mass media, a radio and television journalist acts simultaneously

in several guises as a collector, an editor, an analyst, a designer, an interpreter, a commentator, a reviewer of information, as well as a direct executor of the role and its voiceover. Professional requirements, aimed primarily at ensuring the quality of information on the air, were developed to the implementation of the last national television and radio broadcasting network. They provide for the observance of certain laws, principles and rules in three main areas: the culture of public speaking, the culture of language and the technique of oral speech. Each of them has its own components that require careful understanding, study and practical mastery. After all, in this profession, it is important not only what is said, but also necessarily how it is said. In a certain sense, this is a feature of television and radio journalism, because an accent, pronunciation, and word used incorrectly on the air can distort the content and have unforeseen consequences. In addition, any violations of the oral communication technique affect immediately the journalist’s language culture and cause quite justifiably distrust both in him and in the results of his professional activity.

Analysis of recent research and publications. Considering the relevance of the problem raised, it was studied by numerous scientists, in particular by N. Babych, P. Dudyk, Z. Bakum, N. Barannyk, A. Kapeliushnyi, S. Karaman, K. Klymova, A. Koval, L. Matsko, O. Ponomariv, A. Popovych, L. Semenenko, M. Yatsymirska and others. It is worth paying attention to the study guide by A. Kapeliushnyi, which contains the main provisions of the stylistics course for students of journalism faculties. The author revealed the stylistic features of the use of lexical, phraseological, morphological and syntactic units in the language of mass media. In addition, he considered typical errors in the use of linguistic and stylistic means of the media language and proposed tasks and questions for self-testing [7]. The publication will greatly simplify the study of the “Practical Stylistics of the Ukrainian Language” by students and public relations specialists.

M. Yatsymirska’s training manual will also be useful for future media workers. It will help to use the lexico-phraseological tools of the Ukrainian language as effectively as possible, to observe the norms of pronunciation, emphasis and word usage, as well as to enrich the vocabulary [10]. The tasks offered by the author will contribute to independent study of the specifics of mass media broadcasting, mastering the expressive characteristics of the Ukrainian language and the awareness of its mission in the media space.

N. Barannyk considers important issues of stylistics, in particular grammatical and stylistic skills.

The researcher reveals the essence of the concept and highlights the classification, forms and methods of work on improving students' grammatical and stylistic skills. She emphasizes that "the study of grammatical theory is carried out in structural-semantic and functional-stylistic aspects; the development of students' grammatical and stylistic skills is based on the material of texts of different styles through comparison of grammatical means and clarification of their stylistic role, etc." [4, p. 113–115]. V. Babenko considers stylistic exercises as an effective means of forming stylistic competence and proposes a system of lexico-stylistic, phonetic-stylistic, grammatical-stylistic tasks aimed at forming the stylistic competence of lexicographers, which should be applied in the training of future journalists [3, p. 27].

L. Semenenko clarifies the issue of defining the subject and units of linguistic stylistics, its relationship with literary stylistics and poetics, as well as performs an analysis of stylistic directions. The author thoroughly analyzes the research on the status of this science in the system of linguistic and literary disciplines and states that there are currently numerous views of scientists regarding stylistics, its structure, tasks, subject, object, which cause many debatable issues [9, p. 10–17]. Despite a significant amount of scientific researches on the study of stylistics in institutions of higher education, which reflect certain aspects of student training, we observe a lot of errors in the oral speech of journalists, caused by a limited vocabulary, the influence of surzhyk, dialects, and bilingualism, which actualizes the problem raised.

G. Volkotrub in his training manual "Practical Stylistics of the Ukrainian Language" [5] presents information about the orthoepic, lexical, morphological and syntactic norms of the modern Ukrainian language, the mastery of which is the basis of a person's language culture. For each topic, it offers a system of exercises that will contribute to the assimilation of theoretical material, as well as the development of correction skills and the improvement of what is written.

The purpose of the article is to examine the educational component "Practical stylistics of the Ukrainian language" as an educational discipline in the training of advertisers; to reveal the problem of improving the stylistic skills of media students in the process of studying the discipline as an important factor in professional training; to justify the need to work on the stylistic competence of speech in the context of improving journalistic skills.

Presentation of basic research material. Stylistics occupies an important place in the modern training of future journalists, as it is a means of speech development and contributes to the expansion of ideas about

language in general. This discipline makes it possible to form a highly educated linguistic personality of a modern worker in the media sphere and to avoid such negative phenomena in speech as surzhyk, pleonasm, clichés, incorrect use of grammatical forms of words, phraseological units, etc. At the same time, we note that stylistics is the basis of the development of the linguistic culture of each individual.

In the textbook edited by L. Matsko, it is stated that "stylistics is a final and generalizing applied discipline among the linguistic ones, which covers their functional aspect and the implementation in oral and written speech, in texts of various styles" [8, p. 3]. According to P. Dudyk, "stylistics is a linguistic study of the most motivated and expedient use of language and its units such as phonemes (sounds), morphemes, words, phrases and combinations of words, clauses, equivalents (substitutes) of sentences and texts" [6, with. 7]. Stylistics of the mass media is closely related to the problems of language functioning in our society, as well as to the culture of oral and written speech in various spheres of communication. The professional activity of journalists requires a perfect knowledge of the modern literary language, the ability to use the wealth of its expressive means and to distinguish stylistic subtleties, which, in the end, will contribute to the formation of a high level of culture of the Ukrainian word.

Television and radio journalism rose to a qualitatively new level, thanks to which new names and excellent programs appeared on Ukrainian radio and television, the style of presenting information and the angles of its coverage changed, the word of truth strengthened and the airwaves revived noticeably. All this contributed to the objective public recognition of significant achievements in this field. Nevertheless, against the general background of qualitative changes, the culture and broadcasting technique of most modern radio and television journalists is characterized by a negative rather than a positive feature, since many of them lack practical skills and abilities, starting with the basics of phonation breathing, articulation, diction and ending with norms of emphasis, pronunciation and expressiveness of intonation. That is why recently we hear from loudspeakers and TV screens that journalists violate the accentological norms of the Ukrainian literary language. They tell more and more often *about vypAdky*, *but not vYpadky*, *about vYmohy*, *but not vymOhy*, *about nAvchannia*, *but not navchAnnia*, *about potalAnylo*, *but not potalanYlo*, *about rUkopys*, *but not rukOpys*, *about lystOpad*, *but not lystopAd*, etc.

Violations of pronunciation norms have reached dangerous proportions. There are at least three destruc-

tive trends here. The first one concerns “fekannia”, which gives the impression that our young journalists have never heard of the non-syllabic “u” in the orthography of the Ukrainian literary language, because they do not use it, at least they do not have the practical skills to use it in their public speech. The blind imitation of other languages like German, Yiddish, and until recently Russian, the careless attitude towards the culture of the Ukrainian language and the constant violation of the rules and norms of its pronunciation led to the spread of the above-mentioned trend. That is probably why “fekannia” on television has taken on dangerous proportions. It sounds like this: “*skazaf, pishof, zrobyf*” instead of “*skazau, pishou, zrobyu*”; “*svidkif, faktif, dolarif*” instead of “*svidkiu, faktiu, dolariu*”; “*Kyif, Kanif, Kharkif*” instead of “*Kyiu, Kaniu, Kharkiu*”; “*piftora, bezkoshtofno, budifnychyf*” instead of “*piutora, bezkoshtouno, budiunychyi*”.

No less threatening is the trend of “shokannia”, which sometimes comes from the mouths of not only sellers of Odessa market, but also, unfortunately, TV journalists. It reflects the ignoring of the norms of pronunciation of the sibilant consonants of the Ukrainian language “ch” and “sh”, which, according to them, should sound firm, for example: “*chasto, shchorazu, chemnyi, shchyryi, cholovik, borshch*”. Fortunately, this trend is widespread mainly in the southern and southeastern regions of Ukraine.

The third trend “tsikannia” is also characteristic not only of some dialects of the northern and north-eastern districts of Chernihiv Region. It is distinguished by an unacceptable change in the pronunciation of the soft sharp consonant “t” to a soft hissing “ts”. The consequence of such a change is “tsikannia”: “*potsim*” instead of “*potim*”, “*tsik*” instead of “*tick*”, “*katsivskyi*” instead of “*kativskyi*”.

In the context of the proposed research, we will consider stylistics as an academic discipline that has undergone rapid development in recent years, and scientists are debating about its status and place in the system of linguistic or literary sciences. The socio-cultural realities of modern society and the processes of democratization determine the new tasks of higher education institutions to ensure thorough training of a future journalist. Students should not only acquire professional knowledge, but also develop stylistic, speech and communication skills. Therefore, the purpose of the educational component is to master the basic concepts of theoretical and practical stylistics, to master the stylistic norms of literary speech, to develop the ability to work over the word and to improve the language level.

The educational component “Practical stylistics of the Ukrainian language” is the final discipline in the

journalist’s linguistic training. It will help students of higher education master the styles and substyles of language and speech, their genres, stylistic means and methods of organizing language means in the text. It will also help learn the lexical-stylistic, grammatical and orthographic norms of the Ukrainian language and use them depending on the purpose of speech, as well as master all types of speech activity.

Studying the stylistic system of the Ukrainian language, students-journalists become familiar with stylistic techniques and ways of using linguistic material, taking into account the conditions and target instruction. They acquire the ability to determine and evaluate the genre and style features of media texts, as well as to see and use the stylistic possibilities of linguistic means. The students consolidate stylistic skills and abilities of text creation in all functional styles, substyles and genres of journalism with the help of constructing a stylistically perfect text. Future media workers must constantly improve the culture of professional and business broadcasting, and therefore, the general culture of mass media language.

Any of the genres of journalism is distinguished by language means and specific features in language design. Depending on the purpose and content of the statement and individual interests, students should select and combine the most appropriate words, phrases and sentences in a specific language situation and the speech process. Mastering the educational component “Practical stylistics of the Ukrainian language” begins with the topic “Stylistics as a linguistic science and educational discipline. Subject and tasks of the course”. Students study the subject, purpose and tasks of stylistics, its structure, in particular the main sections (theoretical and practical stylistics, resource stylistics, functional, comparative, historical stylistics, etc.), the methods of linguistic stylistic research (semantic-stylistic analysis, comparison, stylistic experiment, statistical methods), the connection of stylistics with other disciplines, its place in the system of linguistic sciences, as well as its history and sources.

In the process of further study of the educational component, future journalists acquire knowledge of the main concepts and categories of stylistics, learn to interpret them; they understand the concept of “stylistic error” and develop the ability to identify them in a media text. In order to consolidate these skills, they do exercises to find stylistic errors as violations of stylistic norms. Students consider style as a functional variety of literary language, the concept of norm and its varieties (language, literary, style and stylistic). They find out the role of mass media in popularizing the norms of Ukrainian literary language,

get acquainted with stylistic meaning, expression, information and context as the main concepts of stylistics, as well as study stylistic means and techniques as elements of language/speech.

Special attention is paid to the characteristics and classification of the main functional styles of the Ukrainian language. In particular, describing each of them (journalistic, scientific, official-business, artistic, conversational, confessional, epistolary, internet communication style) students determine the field of its use, main purpose, as well as substyles, genres, main features and language means. This knowledge is useful for developing skills and abilities to identify stylistic features of language units in media texts.

The topic “Phonostylistics” is designed to help clarify the stylistic characteristics of the sound system of the Ukrainian language. Students study the concept of phonics in phonostylistics and realize the importance of knowing its basics for a journalist. They examine the main means of melodiousness of the Ukrainian language, onomatopoeia as a method of sound expressiveness of artistic language, sound repetitions (anaphora, epiphora, alliteration, assonance) and their stylistic use, as well as the main techniques for achieving melodious spoken speech (emphasis, voice strength, pitch, tempo).

Studying the stylistic functions of vocabulary, phraseology and word formation, future journalists become familiar with the stylistic-functional differentiation of the lexical composition of the Ukrainian language. They study archaisms, historicisms, Old Slavonicisms, neologisms, terms, professionalisms, borrowings, dialectisms, argotisms, and jargonisms, etc. Students determine the place and stylistic role of the specified units in the language styles and their use in the language of mass media. Special attention is paid to the stylistic use of synonyms, homonyms, antonyms and paronyms in the language of mass media, as well as to the stylistics of phraseological units and their use in mass media.

While studying the stylistics of morphological and syntactic means, students examine the stylistic possibilities of different parts of speech and their use in mass media, the stylistic use of simple and complex sentences, the stylistic possibilities of complex sentences, the stylistic functions of direct and indirect speech, the period and its stylistic use.

A separate topic is stylistic figures and their use in mass media. Students master the concepts of metaphor, metonymy, synecdoche, personification, epithet, simile, allegory, irony, as well as anaphora, epiphora, amplification, pleonasm, tautology, gradation, etc. Students of higher education learn to identify figures of stylistic syntax in journalistic texts and find out their functions, as well as to perform a stylistic analysis of a media text.

Conclusions. Therefore, future mass media workers should learn the basic concepts and categories of stylistics in the process of studying the course “Practical stylistics of the Ukrainian language”. They should know the functional styles of language in various spheres of communication; master the stylistic system of the Ukrainian language and develop the ability to identify and evaluate stylistic features of linguistic units in texts of all styles, stylistic possibilities of linguistic means and genre-stylistic features of media texts. The students should acquire stylistic skills by constructing a stylistically perfect text; increase the culture of professional, business and everyday speech, as well as the general culture of the language of mass media and develop language senses and taste. The content of the educational component “Practical stylistics of the Ukrainian language” is aimed at the formation of certain competencies in future journalists, among which it is worth highlighting the ability to communicate in the state language, the ability to apply knowledge in practice and to create a competent media product of a certain topic and genre, taking into account the distribution channel or publication platform.

REFERENCES:

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. Київ: Либідь, 1991. 256 с.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів: Світ, 2003. 260 с.
3. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2019. 244 с.
4. Баранник Н. О. Удосконалення граматико-стилістичних умінь студентів у процесі вивчення курсу «Сучасна українська мова». *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 113–115.
5. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 256 с.
6. Дудик П. С. Стилiстика української мови. Київ: Академія, 2005. 367 с.
7. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене. Львів: ПАЮ, 2007. 400 с.

8. Мацько Л. І. Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник; за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
9. Семененко Е. А. Стилїстика як лїнгвістична та загальнофілологічна дисциплїна. Актуальні напрями лїнгвостилїстики. Предмет і проблематика. *Записки з українського мовознавства*: збірник наукових праць. 2004. Вип. 14. С. 10–17.
10. Яцимїрська М. Г. Культура фахової мови журналіста: навчальний посїбник. Львів: ПАЮ, 2004. 332 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'373.23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.17>

АНТРОПОНИМИ В АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ: ІСТОРИЧНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ANTHROPONYMS IN ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS: HISTORICAL AND TYPOLOGICAL ASPECT

Мірошник С.О.,

orcid.org/0000-0002-4511-5704

*старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету*

Статтю присвячено дослідженню особливостей англійських фразеологічних одиниць, які у своєму складі містять антропоніми. Встановлено, що дослідження антропонімів у фразеології є важливою проблемою, яка вивчає структуру, значення та вживання фразеологічних одиниць, що включають імена людей або їх прізвища. Визначено, що фразеологічні одиниці є лексикалізованими сполученнями слів, які ніби прагнуть поєднатися в одну лексему, але у той же час ще не втратили форми словосполучення; антропоніми – це імена людей або прізвища, які використовуються для позначення конкретних осіб. Підтверджено, що антропонімічні елементи в англійських фразеологізмах можуть містити відомості про історичні події, додаткову чи цікаву інформацію про відомих історичних особистостей, демонструвати типові імена, розповсюджені у певний період часу чи на певній території. Доведено, що серед антропонімів у складі фразеологізмів в англійській мові масоніми (чоловічі імена) значно переважають над фемінонімами (жіночі імена). Виокремлено аспекти, на яких базується вивчення антропонімів у фразеології, а саме: семантика та символіка – антропоніми, які зустрічаються в фразеологізмах, можуть нести певну семантику та символіку; етимологія – дослідження походження антропонімів у фразеологізмах допомагає розкрити їхні корені та зв'язки з історією та культурою; значення в контексті – антропоніми можуть набувати специфічного значення, коли вони вживаються в певних фразеологічних виразах; соціокультурний контекст – дослідження антропонімів у фразеології дозволяє з'ясувати, як імена відображають певні соціальні та культурні стереотипи, традиції, ідентичність та цінності; вплив мовних змін та тенденцій – динаміка вживання антропонімів у фразеологічних одиницях може бути пов'язана з мовними змінами, трендами та модою в іменуванні; порівняльний аналіз – дослідження антропонімів у фразеології різних мов дозволяє зрозуміти відмінності та спільні риси у використанні імен у різних культурах. З'ясовано, що дослідження антропонімів у фразеології сприяє поглибленому розумінню взаємодії мови, культури та історії, а також кращому осмисленню впливу імен на сприйняття фразеологічних виразів і відображення їх значень.

Ключові слова: антропоніміка, фразеологічна одиниця, антропонім, семантичний відтінок, соціокультурний контекст.

The article is devoted to the study of the peculiarities of anthroponyms in English phraseology. It has been established that the study of anthroponyms in phraseology is an important branch of linguistics, which studies the structure, meaning and use of phraseological units that include people's names or their surnames. It has been determined that phraseological units are lexicalized combinations of words that seem to strive to be combined into one lexeme, but at the same time have not yet lost the form of a word combination; anthroponyms are names of people or surnames used to refer to specific individuals. It has been confirmed that anthroponymic elements in English phraseology can contain information about historical events, additional or interesting information about famous historical figures, demonstrate typical names spread in a certain period of time or in a certain area. It has been proved that among anthroponyms in the composition of phraseological units in the English language, male names significantly prevail over female names. The aspects on which the study of anthroponyms in phraseology is based have been highlighted, namely: semantics and symbolism (anthroponyms found in phraseology can carry certain semantics and symbolism); etymology (the study of the origin of anthroponyms in phraseological units helps to reveal their roots and connections with history and culture); meaning in the context (anthroponyms can acquire a specific meaning when they are used in certain phraseological expressions); sociocultural context (the study of anthroponyms in phraseology allows one to find out how names reflect certain social and cultural stereotypes, traditions, identity and values); the influence of language changes and trends (the dynamics of the use of anthroponyms in phraseological units may be related to language changes, trends and fashion in naming); comparative analysis (the study of anthroponyms in the phraseology of different languages makes it possible to understand the differences and common features in the use of names in different cultures). It has been found that the study of anthroponyms in phraseology contributes to a deeper understanding of the interaction of language, culture and history, as well as a better understanding of the influence of names on the perception of phraseological expressions and the reflection of their meanings.

Key words: anthroponymy, phraseological unit, anthroponym, semantic connotation, socio-cultural context.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що мова відображає життя народу, зокрема його культурну спадщину. Сучасна лінгвістична наука характеризується посиленням інтересу до вивчення взаємодії мови, культури і навколишнього світу. Студіювання національно-культурної специфіки окремих народів є актуальним напрямом наукових досліджень. Такі розвідки зазвичай користуються надбаннями антропоцентричної лінгвістики, де центральним об'єктом дослідження є людина. Відтак, питання відображення національно-специфічних антропонімічних одиниць у фразеологічних одиницях тієї чи іншої мови, у яких виражено соціальне буття народу, його історичну пам'ять, не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність наукових досліджень сфокусованих на темі вжитку антропонімів в англійській мові, вважаємо питання поширення антропонімів в англійських фразеологізмах таким, що не знайшло відображення у низці дотичних наукових праць. Проте багато науковців присвятили свої праці дослідженню антропонімів. Н.В. Бардіна [1] займалась дослідженням антропоніми в психолінгвістичному епістемологічному просторі, О.О. Бережна [2] вивчала особливості перекладу антропонімів, Л.В. Гнаповська [3] досліджувала англійські антропоніми германського походження.

Постановка завдання. Завдання статті полягає у визначенні особливостей фразеологічних одиниць, у складі яких є антропоніми, зокрема у простеженні їхніх історико-культурних і типологічних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема використання антропонімів виникла тисячі років тому і стала початком концепції, відповідно до якої імена людей відображають їхні особисті риси. Подальше розуміння виявило, що вибір антропонімів формується відповідно до історично-культурних умов, традицій, етнічної належності мовця, а також відображає загальні тенденції щодо іменування. Ця проблема антропонімії стає важливою як для лексикології, так і для соціолінгвістики, культурології та психолінгвістики. Ім'я визначає особистість, відображає її ідентичність, а також встановлює зв'язок з певною соціальною групою і історико-культурним контекстом. Своєю чергою, дослідження антропонімів у фразеології є важливою галуззю лінгвістики, яка вивчає структуру, значення та вживання фразеологічних одиниць, що включають імена людей або їх прізвища. Дослідження

з цієї теми дозволяє розкрити багатогранність культурних, історичних, соціальних та психологічних аспектів, пов'язаних з іменами осіб у мові.

Фразеологізми можна вважати витворами словесного мистецтва, адже в них слова, поєднуючись, здатні створювати несподівані образи. Фразеологічні одиниці є лексикалізованими сполученнями слів, які ніби прагнуть поєднатися в одну лексему, але у той же час ще не втратили форми словосполучення [4, с. 82].

У сучасній мовознавчій науці існує більш ніж два десятки визначень фразеологічної одиниці. Для прикладу, вітчизняний учений К.С. Бондарчук [5] вважає фразеологізми стійкими нерозкладними сполученнями слів [5, с. 19]. У Словнику фразеологізмів української мови фразеологізми визначено як своєрідні мовні знаки, які становлять основу обличчя кожної мови, виявляючи специфічний національний колорит [6, с. 3].

Виникнення фразеологічних одиниць є результатом відображення картини світу певним народом, його сприйняття навколишнього середовища і особливостей національної культури. Саме це і зумовлює національно-культурну природу фразеологічних одиниць. Вербалізовано інтерпретуючи навколишнє середовище, народи світу демонструють власне розуміння того, що відбувається навколо, складаючи в нього особливий смисл – часто зрозумілий лише для представників того чи іншого народу. Адже в таких вербалізованих елементах часто втілено національний характер, історичну спадщину, менталітет тощо. На думку С.О. Гурбанської [7], особливе місце у формуванні мовної картини світу належить фразеологізмам з антропонімічними елементами.

Антропоніми – це імена людей або прізвища, які використовуються для позначення конкретних осіб. В англійській мові антропоніми можна зустріти в різних контекстах, а саме: імена, прізвища, псевдоніми, локації тощо.

Здебільшого антропоніми у складі англійської фразеологічної лексики не лише вказують на певну людину, а несуть у собі додаткову інформацію. Антропонімічні елементи в англійських фразеологізмах можуть містити відомості про історичні події, додаткову чи цікаву інформацію про відомих історичних особистостей, демонструвати типові імена, розповсюджені у певний період часу чи на певній території. Та не слід забувати, що реципієнтам, які не є носіями мови, іноді складно віднайти зв'язок між значенням і тлумаченням фразеологізма з антропонімом, не звертаючись за допомогою до словника. А зважаючи на територіальну чи часову приналежність фразеологізма,

його суть іноді можуть досягнути лише ті люди, які жили в певний період часу чи на певній території. Проілюструвати зазначене можна фразеологізмом *Heath Robinson*, який позначає дивні винаходи (*used to describe a machine that is very cleverly made and is complicated in a silly or humorous way, but has no practical use*) [8]. Фразеологізм складається з імені та прізвища англійського художника, котрий сам вигадував і малював дивні прилади, які виконували найпростіші функції.

Звідси, З.М. Корнєва та Є.В. Шуміцька [9] роблять висновок, що ономастичні компоненти фразеологізмів, хоча й містять певну фонову інформацію, та вона може бути прихованою від інших людей.

Все ж таки більшість фразеологізмів з антропонімами репрезентують загальновідому інформацію, тож їхнє значення є зрозумілим для широкого загалу [9, с. 322]. До них здебільшого належать біблеїзми та міфоніми, як наприклад *Achilles' heel* (*a small problem or weakness in a person or system that can result in failure*) [10]; *mark of Cain* (*a badge of shame*) [11].

Взагалі група фразеологізмів з антропонімами є найчисельнішою серед ономастичних фразеологізмів. Такі одиниці поділяються на фразеологізми з індивідуальними антропонімами і фразеологізми з груповими антропонімами [9, с. 323]. До перших належать, наприклад *Aladdin's lamp* (*a magical object that allows its owner to make wishes and have them granted*) [12]; *according to Cocker Alnaschar* (*reliable or reliably; correct or correctly*) [13]; *dream around Robin Hood's barn* (*going an indirect way to get to your destination, so that it takes a long time*) [14]. Другу групу репрезентують такі фразеологічні одиниці: *Romeo and Juliet* (*the symbol of love*) [15]; *any Tom, Dick or Harry* (*used to refer to an ordinary person or all ordinary people*) [16]; *Bobbsey twins* (*two people who are often together or seem to resemble each other; as in appearance or actions*) [17]; *keep up with the Joneses* (*doing something in order to show that you have as much money as other people, rather than because you really want to do it*) [18].

Варто вказати, що серед антропонімів у складі фразеологізмів в англійській мові масоніми (чоловічі імена) значно переважають над фемінонімами (жіночими іменами). До перших належать, наприклад, *Bob's your uncle* (*used to say that something is easy to do or use*) [19]; *Johnny-on-the-spot* (*a person who is on hand and ready to perform a service or respond to an emergency*) [20], а другі включають в себе такі одиниці, як *plain Jane* (*not fancy or glamorous*) [21]; *nervous Nellie* (*a person or*

animal that tends to be timid or anxious) [22]. Також, зважаючи на особливості культури, англійській мові притаманні фразеологізми з титулами: *all Sir Garnet* (*all is in order or everything's OK*) [23]; *King or Kaiser* (*old-fashioned, literary Any powerful ruler of people*) [24]; *at Her/His Majesty's pleasure* (*used to describe a prison sentence (= time in prison) that does not have a fixed length*) [25].

Відтак, антропоніми у складі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною людиною, а виступають денотатами сукупності осіб і набувають оцінної конотації. Більшість фразеологізмів, у складі яких є антропоніми, відображають негативні характеристики людей. Антропоніми як елементи фразеологічних одиниць зазнають важливих семантичних перетворень, збагачуючись новою семантикою та набуваючи нових властивостей [26, с. 102]. Розглянуті у роботі класифікації фразеологічних одиниць з антропонімами (за гендерною репрезентацією антропоніма; індивідуальні і групові фразеологізми; широківідомі та відомі лише для обмеженого кола осіб) є лише деякими з видів організації фразеологічного складу англійської мови.

Антропоніми у фразеології є цікавим дослідницьким напрямом, що поєднує лінгвістичний аналіз з вивченням культурних, історичних та психологічних аспектів. Вони додають особливого колориту та глибини фразеологічним одиницям, розкриваючи багатогранність імен та їх вплив на мовленнєвий вираз.

Дослідження антропонімів у фразеології допомагає збагатити наше розуміння мови як відображення культурних нюансів та історичних зв'язків. Вони дозволяють вивчити, які аспекти імен впливають на сприйняття фразеологічних виразів, чи будь-які особливості їхнього вживання. Загалом варто виокремити низку аспектів, на яких базується вивчення антропонімів у фразеології, а саме:

Семантика та символіка – антропоніми, які зустрічаються у фразеологізмах, можуть нести певну семантику та символіку. Вони можуть надавати виразам глибоке образне значення, або ж втілювати історичні або культурні асоціації.

Етимологія – дослідження походження антропонімів у фразеологізмах допомагає розкрити їхні корені та зв'язки з історією та культурою.

Значення в контексті – антропоніми можуть набувати специфічного значення, коли вони вживаються в певних фразеологічних виразах. Дослідження цього аспекту допомагає зрозуміти, як імена впливають на інтерпретацію цілих висловів.

Соціокультурний контекст – дослідження антропонімів у фразеології дозволяє з'ясувати, як імена відображають певні соціальні та культурні стереотипи, традиції, ідентичність та цінності.

Вплив мовних змін та тенденцій – динаміка вживання антропонімів у фразеологічних одиницях може бути пов'язана з мовними змінами, трендами та модою в іменуванні.

Порівняльний аналіз – дослідження антропонімів у фразеології різних мов дозволяє зрозуміти відмінності та спільні риси у використанні імен у різних культурах.

Дослідження антропонімів у фразеології сприяє поглибленому розумінню взаємодії мови, культури та історії. Вони допомагають краще осмислити, як імена людей можуть впливати на

сприйняття фразеологічних виразів і відображати різноманітні значення.

Висновки. Отже, група фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі антропонімічний елемент, є найбільшою з-поміж ономастичних фразеологізмів англійської мови. Антропоніми не лише називають особу, вони здатні відображати певні соціокультурні аспекти, такі як традиції, ідентичність та цінності. Вони можуть бути як втіленням історії і культури, так і відображенням сучасних тенденцій у виборі імен, які використовуються для створення специфічних образів та семантичних відтінків. Вивчення антропонімів у фразеології допомагає краще розкрити багатогранність мови як засобу спілкування та відображення культурних вимірів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бардіна Н.В. Англійські антропоніми в психолінгвістичному епістемологічному просторі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. Вип. 7. С. 13–18.
2. Бережна О.О. Особливості та способи перекладу складних термінів з антропонімами в англійській мові. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2018. №9. С. 14–18.
3. Гнаповська Л.В. Лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики англійських антропонімів германського походження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1999. 16 с.
4. Хайдарі Н.І. Проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 82–86.
5. Бондарчук К.С. Українська мова: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 288 с.
6. Словник фразеологізмів української мови / уклад. Білоноженко В.М. та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.
7. Гурбанська С.О. Національно-культурний аспект досліджень англійських стійких висловлювань з антропонімічним компонентом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2019. Вип. 36. С. 14–17.
8. Heath Robinson. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/heath-robinson> (дата звернення: 21.08.2023).
9. Корньова З.М., Шуміцька Є.В. Ономастичний компонент у складі англійських фразеологічних одиниць та його відтворення в українському перекладі. *Молодий вчений*. 2018. №11 (63). С. 321–325.
10. Achilles heel. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/achilles-heel> (дата звернення: 21.08.2023).
11. Mark of Cain. *Bible Odyssey*. URL: <https://www.bibleodyssey.org/people/related-articles/mark-of-cain/> (дата звернення: 21.08.2023).
12. Aladdin's lamp. *The Free Dictionary*. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/Aladdin%27s+lamp> (дата звернення: 21.08.2023).
13. According to Cocker. *Collins Dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/according-to-cocker> (дата звернення: 21.08.2023).
14. Around Robin Hood's barn. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/around-robin-hood-s-barn> (дата звернення: 21.08.2023).
15. Romeo and Juliet. *Oxford Learner's Dictionaries*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/romeo-and-juliet> (дата звернення: 21.08.2023).
16. Tom, Dick, and Harry. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tom-dick-and-harry> (дата звернення: 21.08.2023).
17. Bobbsey twins. *Dictionary.com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/bobbsey-twins> (дата звернення: 21.08.2023).
18. Keep up with the Joneses. *Collins Dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/keep-up-with-the-joneses#:~:text=If%20you%20say%20that%20someone,really%20want%20to%20do%20it> (дата звернення: 21.08.2023).
19. Bob's your uncle. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/and%20Bob%27s%20your%20uncle> (дата звернення: 21.08.2023).

20. Johnny-on-the-spot. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Johnny-on-the-spot> (дата звернення: 21.08.2023).
21. Plain-Jane. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plain%20jane> (дата звернення: 21.08.2023).
22. Nervous Nellie. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nervous%20Nellie> (дата звернення: 21.08.2023).
23. All Sir Garnet. *World Wide Words*. URL: <https://www.worldwidewords.org/weirdwords/ww-gar5.htm> (дата звернення: 21.08.2023).
24. King or Kaiser. *The Free Dictionary*. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/King+or+Kaiser> (дата звернення: 21.08.2023).
25. At Her/His Majesty's pleasure. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/at-her-his-majesty-s-pleasure> (дата звернення: 21.08.2023).
26. Олійник С.В. Семантика фразеологічних одиниць із власною назвою в англійській та українській мовах. *Південний архів*. 2021. №86. С. 102–109.

UDC 81'373.43:[33:81'43]=111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.18>

NEOLOGISMS IN THE ECONOMIC DISCOURSE

НЕОЛОГІЗМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Опур М.В.,

orcid.org/0000-0002-0233-7227

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Environmental University*

Dobrovol'ska S.R.,

orcid.org/0000-0002-2389-4890

*Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Institute of Psychology and Social Protection, Lviv State University of Life Safety*

Panchyshyn S.B.,

orcid.org/0000-0001-9444-4232

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Environmental University*

Myronenko N.V.,

orcid.org/0000-0001-5463-6336

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Environmental University*

Intense development of the society, economics, science, technology, numerous transformations in the social life have resulted in emergence of a scope of new realities and concepts which need nomination. This is the process of neologism production. Emergence and functioning of neologisms prove that the language lives and develops reflecting human attempts to reveal the diversity of knowledge and progress of civilization. Appearance of new words in the modern English is manifestation of the active process of its vocabulary enrichment. It has forced the need of the present research because of the necessity to convey the meaning of English neologisms in the Ukrainian language, particularly neologisms appearing the economic sphere.

The work analyzes main word-forming constructions of neologisms and the ways of their translating into Ukrainian, as well as supplies a short analysis of each of the methods. Some difficulties are faced when translating neologisms, because such words are not yet fixed in dictionaries and need detailed study and analysis.

The research outlines the most common and effective ways of translating neologisms in economic sphere, namely descriptive translation, when translators can outline the meaning of a word, as well as loan translation, when translators can transfer meaning of a polysemic concept into the target language. The article supplies examples of each of the methods of neologism translating.

Production of neologisms is forced by the human development and progress and it is also one of the ways of expanding English vocabulary. Each person dealing with English in a professional or other manner definitely faces the problem of proper translating economic neologisms into Ukrainian. Thus, the further study of neologisms, their relations with different kinds of human activities is viable and demanded.

Key words: neologism, economic sphere, word-building structures, translation strategies, word formation.

Інтенсивний розвиток суспільства, економіки, науки, техніки, різноманітні зміни соціального життя спричинюють появу великої кількості нових реалій та понять, що потребують номінації, так з'являються неологізми. Поява і функціонування неологізмів є свідченням життя та розвитку мови, втіленням прагнення людини висловити багатство знань, виявом прогресу цивілізації. Поява нової лексики у сучасній англійській мові є свідченням активного процесу поповнення її словникового складу. Цим і зумовлена актуальність дослідження, оскільки існує необхідність передавання значень англійських новоутворень (неологізмів) українською мовою.

У статті проаналізовано основні словотвірні конструкції неологізмів та способи їх перекладу українською мовою, а також подано короткий аналіз кожного з них. Неабиякі труднощі виникають під час перекладу неологізмів, оскільки такі слова ще не фіксуються словником, та потребують детального дослідження та аналізу.

Згідно з нашим дослідженням, було виявлено, що найпоширенішим та найефективнішим способом перекладу неологізмів економічної лексики, до яких перекладачі звертаються найчастіше, є описовий переклад, який дозволяє перекладачеві обіграти те або інше слово, а також калькування, за допомогою якого перекладач може впоратися з передачею на іншу мову будь-який неоднозначний термін. В статті подані приклади різних способів перекладу неологізмів економічної сфери.

Поява неологізмів зумовлена розвитком і прогресом людства, а також є одним із способів розширення словникового запасу англійської мови. Кожна людина, яка професійно чи іншим чином має справу з англійською мовою, неодмінно стикається з проблемою правильного перекладу економічних неологізмів українською мовою. Тому, подальше дослідження неологізмів, їхніх зв'язків із різноманітними видами діяльності людини є доцільним та необхідним на часі.

Ключові слова: неологізм, економічна сфера, словотвірні конструкції, перекладацькі стратегії, словотвір.

Problem setting. Language is always in close relationship with all spheres of human life, particularly economic one, and thus, it should fast respond to all transformations in the society. Among all components of a language, vocabulary experiences the heaviest changes, as new words, linguistic innovations, naming new objects, phenomena or processes expand it. Translation of such words is one of the most complicated tasks because they are not yet fixed in dictionaries.

Analysis of recent scientific papers. The issue of appearance of neologisms and their translation has been studied by many known scientists, namely V.H. Hak, Yu.O. Zhluktenko, M.O. Zhulinska, R.P. Zorivchak, V.I. Zabotkina, Yu.A. Zatsnyi, V.I. Karaban, O.O. Selivanova, M.Ya. Tsvillinh, A.V. Yankov and others. Neologisms have long been considered in many linguistic studies, for example by K. Maxwell, who has composed a dictionary of neologisms called *Brave New Words* [13]. Yu.K. Ostrovska was engaged in comparative investigation of evaluative neologisms in English and Ukrainian in the end of 20th – beginning of 21st century [10]. M.O. Zhulinska investigated English neologisms in the field of information technologies [5]. Among modern researchers, a particular attention should be paid to the works of O.I. Dziubina and M.O. Shutova, who study the theory of neologisms appearance and their classification, as well as T. Dankevych and I.V. Kozachenko, who focus their attention on studying peculiarities of translating English neologisms into Ukrainian [2, p. 5].

According to the Global Language Monitor (GLM), a new word in English all over the world appears every 99 minutes [15]. The editors of the 3rd edition of the Oxford English Dictionary, which is going to be completed by 2037, claim that the number of new words which are added to this dictionary is about 4000 words a year [14]. Intensive processes of forming new words in English provoke the increasing interest of linguists to the problems of neology. Analysis of the recent studies confirms that in spite of the well-known ways of translating neologisms, there are many discussions because of their rapid and numerous appearance in English. Therefore, many scientists are looking for the better ways of translating the new words proving relevance of the research on the neologism processes in the English terminology, particularly economic one.

The aim of the paper is to analyze peculiarities of forming English neologisms and translating them of into Ukrainian. The research object is made by English neologisms in the field of economics and methods of their translating.

Presenting the main material. English is characterized by appearance of new words and new meanings of already existing words called neologisms. Considering different opinions of scientists as to the concept of “neologism” and a scope of its definitions, the authors of the research supply the most complete one, proposed by O.O. Selivanova in the terminological encyclopedia “Modern linguistics” defining that Neologism is a word or combination used in the language during certain period to define a new

or already existing concept with a new meaning and is comprehended by the native speakers [11, p. 417].

The concept of neologisms is relative and the word which has been a neologism a hundred or fifty years ago, is no longer the one because of the progress in society, economics, science and technology, and also the language. Thus, neologism (from Greek νέος – young, new λογισμός – judgment, phrase) is a new-formed lexical unit, i.e. a word or a phrase, not included in the general language, which is in the process of entering the general use and is new by its form or content. Therefore, neologism has to pass several stages of socialization (acceptance in the society) and lexicalization (fixing in the language). For a word to become not new, it has to be understood by the majority of population. Such process usually takes a generation, i.e. 15–20 years.

A neologism can be:

- an absolutely new word, e.g. lowflation – “extremely low inflation”;

- a new combination of already known words, e.g. employment slack – “excessive labor force”. Contrary to the indicator of unemployment rate, *employment slack* includes unemployed who are desperate to find a job and those who have part-time job but wish to work full time;

- a new meaning of the existing words. At the end of 2015, after a long period of keeping low interest rates, the USA rose them. It was defined by the term “lift-off”. The previous meaning of the word was “launching an air or space craft or start of a successful event”. The new meaning of the word became “increase of interest rates”.

Thus, one can conclude that due to appearance of new words, i.e. neologisms, vocabulary of the English language is actively enriched. Neologisms supplement and introduce new concepts in the language, but also make great difficulties for those translating these lexical units. To make proper translation of neologisms, it is necessary to consider context of the word use, as well as the word-forming elements.

Economic science is in permanent development, and economic processes happen along with the changes of the whole social organism. That dynamics is reflected in the language causing appearance of key words, which characterize the specific historical stage of the social development. Therefore, the English terms, called anglicisms are borrowed by many languages, particularly Ukrainian.

Today, there are several principles of neologism formation in the English language, namely affixation, conversion, composition, blending of words, discarding, reversion, repetition, alternation of

sounds. However, not all of them are actively used. The main kinds of English word formation in the field of economics include affixation, conversion, composition, blending of words.

1. Affixation (prefixation and suffixation) is formation of new words by means of affixes, i.e. prefixes and suffixes. The word-forming stem of the new-formed word should have three essential components, namely root or stem, affix, and the way of adding the affix to the word-forming stem. For example: promoter (promote + er; to promote “to advertise something”) – *someone who tries to encourage something to happen or develop*; discounter (discount + er; discount “a reduction in price”) – *a person or company that sells things at lower prices than others*; coaching (coach + ing; coach – “someone whose job is to teach people to improve at a sport, skill, or school subject”) – *the process of specialized teaching someone*.

2. Conversion is a type of word formation when a word is assigned to a new word class or part of speech without any change in form. For example: to take over – takeover (of the company) – *uptake of one company by another*; to buy – buy; to spend – spend; sale – to sale.

3. Composition is the way of word formation, when two or more words (or their stems) are combined to produce a new word. For example: offshore (off + shore) – *a business or part of a business based in a different country, usually because this is cheaper*; fundraising (fund + raising) – *the act of collecting or producing money for a particular purpose, especially for a charity*; low-cost (low + cost) – *cheap airlines, carries, flights*; brand manager (brand + manager) – *the person in a company who is responsible for developing and marketing a particular brand or group of products*.

4. Blending is the process which involves joining two or more fragments of words into a new language unit. For example: promocode (promotion+code) – *a word or a set of letters and numbers that you can use to get a discount*; promoaction (promotion+action) – *activities to advertise something*.

The main difficulty of translating neologisms is that in the conditions of rapid modern technical progress and social development, no dictionary can follow the rate their appearance and fix them. Sometimes, translators use context or knowledge of the neologism components, as well as understanding of the ways of forming modern English neologisms. However, it is not always enough and the translator who has no extra linguistic knowledge, is not able to make adequate translation of the neologism.

Another problem is that not all societies are developing equally that may cause the target language has no full equivalent of a neologism. Thus, to translate new nominations, translators can apply one of the following methods, namely choice of an analogue, transcription, transliteration, loan translation, as well as the method of direct inclusion. In the article, the authors analyze the most common methods of translating English neologisms into Ukrainian.

Transcription, transliteration. One of the most popular methods of translating is transcription and transliteration, when translation of a new nomination is done by means of Ukrainian sounds and letters, e.g. beatboxing – *бітбоксинг*; carsharing – *каршеринг*; newsmaker – *н'юсмейкер* [8]. That phenomenon can be called borrowing of the sound (transcription) or graphic (transliteration) forms of the word by keeping meaning of the word from the source language and convey it in the target language. In fact, such method is one of the oldest, but today is still actively used. Transliteration differs from transcription as it uses Ukrainian letters to convert the letters which make the neologism. Thus, translators do not need to know pronunciation of the English word but can use only visual perception. That method is the most often used when translating terms and proper names: first names, surnames, geographical names, names of organizations, etc. For example: *юзер* (from “user” – *a person who uses or operates something*); *біткоїн* (from “bitcoin” – *a brand name for a type of cryptocurrency*), *ембарго* (from “embargo” – *an order to temporarily stop something, especially trading or giving information*), *офшор* (from “offshore” – *based in a different country with different tax rules that cost less money*), etc.

Transcription (transcribing) is based on the phonetic principle, i.e. converting the sounds of English notions into Ukrainian letters. For example: *істеблішмент* (from “establishment” – *the important and powerful people who control a country or an organization, especially those who support the existing situation*); *аутсорсинг* (from “outsourcing” – *the process of paying to have part of a company's work done by another company*); *кешбек* (from “cashback” – *a system in which banks or businesses encourage people to buy something by giving them money after they have bought it*); *саміт* (from “summit” – *an important formal meeting between leaders of governments from two or more countries*), etc.

Since the phonetic system of the English and Ukrainian languages differs, that method does not exactly reflect the English pronunciation. There are cases when transcription is combined with transliter-

ation, e.g. flash mob – *флеш моб*; street art – *стріт-арт*; jetsetter – *джетсетер*; crowd surfing – *крауд-серфінг* [8]. Elements of transliteration when transcribing neologisms are revealed in transliteration of unpronounceable sounds; transliteration of reduced vowels; converting double vowels. When several variants of pronunciation are available, translators often choose the one which is the closest to the graphic [4, p. 177].

Transcription and translation are combined by Yu. Shkulipa into the concept of “transcoding” that is defined as “converting the sound and graphic form of a word of the source language by using characters of the target language” [12]. The researcher characterizes that method as the primary one when translating non-fiction texts with the technical and scientific terms or when translating names of companies, institutions, proper names, cultural objects, periodical editions, etc.

Loan translation is a kind of translation, which involves substitution of the components of a lexical unit of the source language or the whole word by its lexical equivalent in the target language, but the internal form of the lexical unit stays unchanged. This method of translation is the most often used when a new lexeme has recently entered the general use. It is expedient only for the equivalent vocabulary [1, p. 122].

Loan translation is a method of translating neologisms which keeps the internal form of a lexical unit unchanged. It is similar to the literal translation, i.e. equivalent of a whole word is made by composing equivalents of its components. Thus, for example, the English word *multicurrency* is made of *multi* and *currency*, both can be translated separately as “багато” and “валюта” and by combining them, the word “багатовалютний” is produced meaning “involving more than one currency” or *interbank (market) = inter-* (“між”) + *bank* (“банківський”) – “міжбанківський (ринок)” (*between two or more banks*). Loan translation can be only applied for translating compound neologisms, e.g. *cyberstore* – “інтернет-магазин” (*a store where you can buy items using the internet*); *to check in* – “зачекинитися” (*to contact someone by making a phone call, short visit, etc., usually in order to make sure there are no problems or to tell them that there are no problems*) [9]. The advantage of this method is revealed in the brevity and simplicity of the produced equivalent, as well as its unequivocal correlation with the initial word.

One more interesting neologism has appeared in the field of economics, i.e. *econophysics*. It is forced by the opinion that “behavior” of the world economy

is similar to the behavior of interacting electrons or molecules of water. The neologism defines application of the principles of mathematical physics when studying financial markets. To analyze neologisms of such type, the best suitable method is loan translation. Thus, *econophysics* = econo + physics, “econo” – the first part is translated by transcribing “еконо”, as it is clear for Ukrainian readers, and the second – “physics” – by common translation method: “фізика”, and the resulting word in Ukrainian will be “еконофізика” [9].

Descriptive translation is the lexical and grammatical transformation when a lexical unit of the source language is substituted by a word combination, which explains its meaning in the way it provides a complete explanation or definition in the target language. In the Ukrainian language, it is sometimes necessary to use a phrase to express the sense of only few words in English. It is often compared with the word interpretation. For example: freight – out – *транспортні витрати, які понесли при продажу товарів*; order interval – *інтервал між останніми замовленнями*; transition country – *країна з перехідною економікою*, etc.

Translation of the following neologisms is also made by the descriptive method, i.e. explanation, because any other method is unable to satisfy the modern translation requirements. Those neologisms are the terms of the modern economy of England and the USA, which have no equivalents in Ukrainian. For example: carryback (transfer of losses to an earlier period) – *“перенесення збитків на більш ранній період”* (the neologism is made by word combination); dividend (right certificate) – *“сертифікат, який дає право на отримання дивідендів”* (it is a semantic neologism); reengineering (layoffs) – *“скорочення працівників”* (the neologism is made by the method of affixation, i.e. the prefix “re” is added to the existing word, but it has got some different meaning); downaging – *“скорочення штатів за ознакою віку”* (the neologism is made by word composition). The explanatory translation is similar to the word definition, but it is still translation. Nevertheless, even under the optimal choice of the explanatory equivalent, it has a drawback of verbosity [4, p. 178].

The presented examples confirm that descriptive translation is too bulky and inconvenient. The authors of the research consider that it is more advisable to convey meaning of such neologisms by means of transcribing (with the elements of transliteration) or loan translation. When using the descriptive translation, translators should check whether there is a translated equivalent in Ukrainian in order to avoid technological repetition.

Direct inclusion is the method of translation, which involves using the original English word in its initial form. For example: *wi-fi, iPod, iPad*. This method is often used for translating neologisms, which are made of two words with one of them used in the source language, e.g. web-page – *web-сторінка* [6, p. 167].

Approximate translation is the method when lexical units of the target language, which can partially correspond to the non-equivalent vocabulary of the source language, are used for translating. Thus, the main meaning of the word is preserved, but in Ukrainian the word differs from the source language by its lexical background. Although such method does not totally correspond to the requirements of translation, because the meaning tones and connotation nuances of the word are lost along with the pragmatic component, the approximate translation is, however, valid if none of the above-mentioned methods of neologism translating can be used [4, p. 180]. I. Kozachenko suggests that such method does not meet the translation requirements, but notes that by “using the method of approximate translation, the principal meaning of the word can be preserved, but it may differ by its lexical tone” [6, p. 167].

Scientists E.O. Kushch, E.K. Pavlova and others mention about quasi-untranslatable ways of converting neologisms. In case of quasi-untranslatable methods, the translation is done by borrowing the sound (in case of transcription) or graphic (in case of transliteration) form of the word with the meaning in the source language into the target one. However, untranslatable character of that method is actually feigned because borrowing is actually done for the goal of translating as a necessary prerequisite of its performance. The borrowed word becomes a fact of the target language and thus, is used as the equivalent, which is externally identical to the foreign word [7, p. 223].

T. Dankevych stresses on importance of the pragmatic aspect of translation, particularly consideration of the economic, sociocultural and national “tones” of neologisms. In the process of translation, no transformation should happen, because distortion of the initial information will result in changes of the neologism meaning. A translator, his/her competence, and age have a significant effect on conveying the pragmatic meaning of neologisms. In the researcher’s opinion, the process of translating the pragmatic meaning of neologisms involves “interaction of three types of the word meaning component, including a pragmatic component of the addresser, addressee, and translator” [3, p. 344].

Conclusions. Since neologisms appear in all spheres of human life, including economics, and English vocabulary is constantly enriched with new words, translators need deep understanding of how these words should be translated into Ukrainian. The practice proves that the most common ways of translating English neologisms include transcription/transliteration, loan translation, descriptive translation, direct inclusion, and approximate translation.

However, none of the analyzed methods of translating is universal and independent, and none can provide the absolutely adequate translation. When translating, specialists should consider the type of words (term, name, abbreviation) and context in order to convey the meaning of the neologism in the best way, to preserve its stylistic and emotional characteristics and thus, to make the translation best understood by Ukrainian recipients.

REFERENCES:

1. Борисова О.В. Способи перекладу неологізмів та особливості їх опанування студентами на заняттях з практики перекладу. *Мовні та концептуальні картини світу*. Збірник наукових праць. Київ : КНУТШ. Вип. 24, ч. 1. 2008. 359 с.
2. Грицай І. Описовий переклад неологізмів в межах концептуальних систем «Людина і світ» та «Спосіб життя і дозвілля». URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/hrytsai_opysovyi (Last accessed: 10.08.2023).
3. Данкевич Т. Переклад авторських неологізмів в англійській мові. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, т. 3. С. 341–346.
4. Драбов Н. До питання перекладу англійських неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 13, 2015. С. 176–181.
5. Жулінська М. О. Афіксалізація як метод утворення англійських неологізмів сфери інформаційних технологій. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : наук. Журнал. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. № 6. С. 362–366.
6. Козаченко І.В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2014. № 25. Том 2. С. 166–168.
7. Куц Е.О. Англійські політичні неологізми як перекладацька проблема. *Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр.* М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. Вип. 25. Відп. ред. Н.М. Корбозерова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2010. С. 220–228.
8. Лобода В.А. Основні способи перекладу неологізмів англійської мови. URL: http://www.vtei.com.ua/konfa/03_10_19/1/5.pdf (Last accessed: 10.08.2023)
9. Особливості адекватного перекладу неологізмів сфери економіки, комп'ютерних технологій та Інтернет. URL: https://stud.wiki/languages/2c0b65635b3ad78b4d43a88421306c37_1.html (Last accessed: 12.08.2023)
10. Островська Ю. К. Оцінні неологізми в англійській та українській мовах кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. К. Островська; Донецький національний ун-т. Донецьк., 2011. 22 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Шкуліпа Ю.С. Основні способи перекладу неологізмів публіцистичного стилю з англійської мови українською. *Актуальні проблеми філології: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 22–23 вересня 2017 р. Херсон, 2017. С. 92.
13. Maxwell K. *Brave New Words: A Language Lover's Guide to the 21st Century* /K. Maxwell. London : Pan Macmillan, 2007. 256 p.
14. Oxford English Dictionary 13: website. URL: <https://public.oed.com/history/oed-editions/#third-edition>.
15. The Number of Words in the English Language. *The Global Language Monitor*. 2018. URL: <https://www.languagemonitor.com/global-english/no-of-words>

МАРКЕРИ НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

MISUNDERSTANDING MARKERS IN THE ENGLISH FICTION DISCOURSE

Печко Н.М.,

orcid.org/0000-0001-6084-8693

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснюється аналіз маніфестації непорозуміння на прикладі діалогічних єдностей англomовного художнього дискурсу, які ретранслюють проблемну інтерпретацію висловлювань мовця слухачем. Характеристика діалогічних єдностей, що ілюструють неадекватне розуміння, ґрунтується на поширеному трактуванні дискурсу, яке розглядає останній як такий, що містить два компоненти: динамічний процес мовленнєвої діяльності, вписаної у соціальний контекст, а також її результат (тобто текст). Оскільки моделювання дискурсу як комунікативного феномену вимагає наявності двох фундаментальних ролей – мовця (продуцента) та слухача (реципієнта), відповідно, його актуалізація у форматі дискурсу персонажів та наратора. Основна увага зосереджена на докладному аналізі текстових складових мовленнєвої інтеракції, які характеризують фазовий розвиток непорозуміння у ході комунікативної діяльності та охоплюють репліку-стимул (РС), репліку-реакцію (РР), коригуючу репліку (КР) та репліку підтвердження (РП). Досліджується дискурсна реалізація непорозуміння в англomовній прозі через аналіз маркерів-ознак лексико-стилістичного, синтаксичного та прагматичного плану, які сигналізують про неадекватний перебіг комунікації.

Ключові слова: непорозуміння, маркери неповного розуміння, маркери неправильного розуміння, інтерпретація, художній дискурс.

The article analyzes the manifestation of misunderstanding on the material of dialogic units of the English fiction discourse, which embodies the problematic interpretation of the speaker's statements by the listener. The characterization of dialogic units that illustrate inadequate understanding is based on the widespread interpretation of discourse, which considers the latter as a two-component entity: the dynamic process of speech activity, inscribed in the social context, as well as its result (i.e., the text). Since the modeling of discourse as a communicative phenomenon requires the presence of two fundamental roles – the speaker (producer) and the listener (recipient), respectively, the discourse characterization of the English dialogic units that represent impairments in understanding involves the involvement of two research perspectives – the study of the discourse of the speaker and the discourse of the listener or interpreter in their direct interconnection. This approach made it possible to present the discourse manifestation of misunderstanding as a dynamic structure with its textual limits, organization as well as internal communicative-functional potential. In the course of the study, discourse markers of incomplete and incorrect understanding that arise during dialogical interaction have been singled out, the communicative and cognitive background of this communicative phenomenon, its actualization in the format of the discourse of the characters and the narrator have been considered. The main attention is focused on a detailed analysis of the textual components of the speech interaction, which characterize the phase development of misunderstanding during communicative activity and include the trigger turn, the reaction turn, the correction turn and the acceptance turn. The discourse implementation of misunderstanding in the English prose is studied through the analysis of lexical-stylistic, syntactic and pragmatic markers that signal an inadequate course of communication.

Key words: misunderstanding, incomplete understanding markers, incorrect understanding markers, interpretation, fictional discourse.

Постановка проблеми. Непорозуміння як тип інтерпретації та комунікативно-когнітивне явище матеріалізується у діалогічному дискурсі, який характеризується певними особливостями та виразною специфікою. Дискурсний аналіз непорозуміння як типу інтерпретації в англomовному середовищі не може обійти увагою ті зовнішні прояви проблемного або неуспішного розуміння, які власне маніфестують неадекватність перебігу інтерпретаційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема комунікація у всіх її виявах та реалізаціях, зокрема і непорозуміння як лінгвокогнітивне явище та певний тип інтерпретації дискурсу, повсякчас привертає увагу лінгвістів. Вагомими працями у цій царині можна вважати дослідження Е. Вайганд, яка вивчає непорозуміння як комунікативне явище [1], лінгвістичну концепцію К. Баззанелі та Р. Даміано, що стосується фазового розвитку непорозуміння та його потенційно

можливих інтерактивних циклів [2]. Важливим науковим доробком у цій проблематиці є також праці Е. Шеглоффа, де висвітлено текстову реалізацію непорозуміння у вигляді діалогічних едностей та проаналізовано комунікативно-прагматичний потенціал реплік, які спрямовані на подолання непорозуміння під час діалогічної інтеракції [3]. Однак, маркери-ознаки непорозуміння у текстово-дискурсному форматі не були предметом аналізу науковців, що стало поштовхом для цього дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначити маркери-ознаки непорозуміння в англійському художньому дискурсі, проаналізувати їх лексико-стилістичну наповненість та прагматичну спрямованість.

Виклад основного матеріалу. Непорозуміння як комунікативно-когнітивне явище характеризується певним набором дискурсних особливостей і структурної специфіки, серед яких семантично-синтаксичні **маркери непорозуміння** посідають чільне місце. Під останніми розуміємо елементи семантичного і синтаксичного плану, актуалізовані у текстово-дискурсному форматі, які виконують роль інформаційного ретранслятора неадекватності мовленнєвої інтеракції. Фактично, вони виступають як сигнал і доказ того, що запрограмований дискурс продуцента сприймається та осмислюється реципієнтом по неправильному, незапланованому руслу або зупиняється на півдорозі, не досягнувши поставленої мети. Оскільки у цій праці ми оперуємо прикладами з сучасної англійської прози (а не оригінальними побутовими діалогами), дискурс художнього твору відповідно накладає художньо-естетичний відбиток на функціонування мовних засобів. Семантично-синтаксичні маркери-ознаки непорозуміння у спілкуванні стосуватимуться не лише дискурсу *персонажа*, а й *наратора*, який фактично облямовує діалогічні моделі або вклинюється у них.

У ході аналізу **неповного розуміння** в англійському дискурсі суттєву увагу привертає той факт, що основними сигналізаторами цього виду непорозуміння виступають **репліки другої фази**, тобто репліки-реакції (PP) слухача на попередній дискурс мовця. За неповного розуміння репліки другої фази набувають форми питального дискурсу з використанням, у більшості випадків, питального займенника *what*, який власне уособлює відсутній елемент ментальної конструкції інтерпретатора, необхідний для утворення завершеної ментальної репрезентації дискурсу та отримання цілісного концепту мовленнєвого

повідомлення. У репліках другої фази *what*, як звичайно, позначає актанти, об'єкти та їх властивості й обіймає початкову, внутрішню або заключну позицію. Наприклад,

What party would that be?

What kind of side-effects?

What accent? I managed to say.

A what? A junkie? Why is that?

'The what?'

Meaning what?'

So I'm the one what?

My reaction to what?

Don't mention what to Felicity?

Help in what way?

Свідченням неповного розуміння є також семантично-синтаксичні конструкції з дієсловом *to mean*, які вимагають від продуцента подальшого роз'яснення, конкретизації отриманого концептуального значення дискурсу. Найчастіше *to mean* трапляється в *what-questions* двох основних типів:

What does it mean? – Що це означає?

What do you mean? – Що ви хочете цим сказати?

Різниця полягає у тому, що перше запитання комунікант скеровує на з'ясування конвенційного змісту висловлення, друге стосується неконвенційного, прагматичного змісту. Порівняємо:

... *"I only like boys. Girls have never interested me. Girls make me feel weird."* PC

Guy rubbed his cheek with the heel of his hand.

"Weird? What does that mean?" PP

"I get a funny feeling in my stomach, sort of like I was on one of those rides in the amusement park that turn you upside down" KP [4, с.116].

"Start at the beginning, " Barker said "You met the girl..."

"No, Dad" PC

"What do you mean, 'No, Dad?'" PP

"I mean there isn't any girl." KP [4, с. 114].

У першому прикладі інтерпретатор вимагає від автора дискурсу роз'яснення, конкретизації пропозиційного змісту, що ховається за виразом – *feel weird* (тут *почуватися дивно, химерно, чудернацько*). Непорозуміння ж у другому прикладі викликано неможливістю слухача з'ясувати комунікативну спрямованість репліки, виголошеної мовцем (*No, Dad*), її релевантність.

Дискурсним маркером неадекватної інтерпретації **прагматичного змісту** в разі неповного розуміння є репліки-реакції адресата, які мають форму загальних запитань і позначені використанням лексики, що відтворює семантичну

категорію *серйозність / жартівливість*, а саме: *serious, non-serious, to joke, to jest, to cheat, joking, kidding, a skit, a joke, a jest, a trick, a game*. У такий спосіб вони виконують *метапрагматичну* функцію, тобто імплікують, що дискурс мовця є “не зовсім серйозним” чи навпаки. Такі висловлення спонукають слухача проектувати власне бачення мовленнєвого повідомлення, вдаючись до уявної (віртуальної) релевантності [5 с. 7]. Лексичні одиниці зі згаданою семантикою можуть також входити до складу коригуючих (уточнюючих, доповнюючих) реплік. Наприклад:

“Who placed third in the Men's Singels competition of the 1988 Inter-City Squash Championships, Rich?” **PC**

“Are you serious?” **PP**

“Very serious. We're investigating a murder. We were told you might be able to help us” **KP** [6, с. 176].

“What's if there's no empty booths? That's a popular restaurant, Gary.”

“Then stand and wait, okay? Just like you're an ordinary customer.”

“I don't like Chinese food, you know that.” **PC**

“Jesus Christ!” yelled Gary. **PP**

“Just kidding,” said Frank wounded. **KP** [6, с. 160].

Аналогічно у семантичній площині репліки другої фази, маючи семантично-синтаксичні ознаки, подібні до наведених вище, співрозмовник спрямовує на розкриття прихованого пропозиційного змісту дискурсу автора. Ознаками неповного розуміння імпліцитної мовленнєвої інформації виступають синтаксичні конструкції з дієсловами *to imply, to get at, to hint at, to mean, to say*. Наприклад:

I don't know what are you implying.

What did you say?

What 're you getting at?

Дискурсним маркером неповного розуміння є форма у вигляді питань-перепитувань, при цьому комунікант намагається уточнити змістову релевантність певної мовленнєвої інформації, або перевірити на наявність гіпотетичних мовних помилок, мимовільних обмовок продуцента дискурсу. У структурному плані такі запитання є однокомпонентними, а також постають у вигляді повних завершених синтаксичних структур (інколи із дієсловом *to mean*). Проілюструємо це на таких фрагментах:

Seagraves said: “Who shot the girl and the woman? Was it Buster Devonne or was it you?”

“Don't know” Trout said. “It was cloudy in the house and it's still cloudy when I think about it.” **PC**

“Cloudy?” **PP**

“Smoky” he said **KP** [7, с. 62].

... “Oh, and by the way, don't wear your bell-bottoms. He's down on hippies.”

“Hippies?” Anita repeated. “That's hysterical.” **PC**

“You mean hilarious,” Barker said. **PP**

“I do? Okay, Doctor Pedant, it's hilarious. I'm hysterical. I mean here's this brilliant, almost legendary psychologist and he's worried about hippies? Doesn't he know that it was us so-called hippies who lanced the wound and released the poison? Who does he think bagged the war?” **KP** [4, с. 51].

Посиленими маркерами непорозуміння можна вважати групу висловлень на позиції другої фази інтерактивного циклу непорозуміння, які явно демонструють *незнання, непорозуміння* або ж *невпевненість* реципієнта й позначаються використанням мовних засобів із зазначеною семантикою:

(1) *I don't know what are you talking about.*

(2) *I'm not sure I know what are you talking about.*

(3) *I know that, Paula madeningly said, 'But I don't see what it has to do with your book.'*

(4) *What are you talking about?*

(5) *I don't understand.*

(6) *What? I'm not sure I follow you.*

Наведені репліки-реакції є яскравим виявом проблем і труднощів інтерпретатора пов'язаних з визначенням предмета розмови, суті конверсаційної ситуації (1, 2, 4) та з намаганням зв'язати отриману мовленнєву інформацію в логічну модель репрезентації авторського дискурсу (3, 5, 6).

Поміж інших семантико-синтаксичних структур, що засвідчують неповне розуміння інтерпретатора, вирізняється коло тих, що формально спрямовані на виконання мовленнєвого акту вибачення, але фактично, за суттю, є дискурсними стимулами подальшого комунікативного роз'яснення, доповнення або уточнення, оскільки їх вживання сигналізує про когнітивний дисонанс, що його переживає адресат під час ментального опрацювання мовленнєвої інформації. В англійському дискурсі такі репліки найчастіше втілюються у таких семантично-синтаксичних структурах: *I beg your pardon; Pardon?; Excuse me; Sorry?* Наприклад,

... the reporter pressed on. “Luckly Santangelo. Quite a woman. Is she in LA?”

“Ever thought of getting a tongue job?” – Lennie asked sharply. **PC**

The woman was startled. “I beg your pardon?” **PP**

“Y'know a little snip at the end? Just to stop you asking those personal questions you 've been told not to ask” [8, с. 36]. **KP**

Повернувши ракурс дискурсного дослідження у бік маніфестації **неправильного розуміння**, слід зазначити, що цьому виду непорозуміння властива значно менша кількість маркерів-ознак дискурсної актуалізації. Зовнішні вияви неправильного розуміння здебільшого реалізуються у третій фазі інтерактивного циклу непорозуміння – фазі коригуючих реплік, виправлень. Організація мовлення продуцента, його семантична наповненість спрямовані на заперечення хибної ментальної репрезентації дискурсу, когнітивно репродукованої інтерпретатором. Крім того, мовець намагається подолати когнітивний дисонанс, викликаний неправильним розумінням, і використовує мовленнєві ресурси, щоб слухач правильно ідентифікував концепт дискурсу у другій спробі. Для цього мовець використовує чітку однозначну лексику, вдається до конкретизації, будує логічно завершені висловлення. Зауважимо, що для аутсайдера мовленнєвої інтеракції лише дискурсні ознаки КР сигналізують про наявне неправильне розуміння, в той час як для мовця таким сигналом є РР адресата.

У коригуючих репліках англомовного дискурсу використовуються передусім заперечні частки (*no, not*), заперечні дієслівні форми, вживаються мовні засоби із семантикою раціонального та ірраціонального розуміння. Суттєвим моментом є також власне виправлення (корекція) – введення нової змістової інформації, яка на семантичному або прагматичному рівнях контрастує з тією, що представлена інтерпретатором.

Як уже зазначалося, дискурсна маніфестація помилкового розуміння інтерпретатора може не лише набувати форми стверджувального дискурсу, а й втілюватися у вигляді різноманітних запитань, семантика яких репрезентує логічно сформовану цілісну пропозицію, або набір пропозицій, які водночас мають статус гіпотетичних, можливих, імовірних. Наприклад:

“... *But then he made the mistake of leaving us something even more significant – his genetic fingerprints*”. **PC**

“*Did he leave bloodstains?*” **PP**

“*No, his semen. The pathologist has sent a sample of it to the forensic science lab*” **KP** [9, с. 134].

У художній літературі основним позадіалогічним маркером неправильного розуміння одного із персонажів виступає дискурс наратора. Супроводжуючи мовленнєву інтеракцію, він часто стає інформаційним маніфестантом помилкової інтерпретації одного з комунікантів, а за умови нульового лексичного вираження РР або КР інколи й єдиним:

“*And there were guns in the house,*” *Seagraves said.* **PC**

“*Trout didn't answer, didn't seem to understand what Seagraves meant.*” **PP-0**

“*Did you see guns? You said they had guns too*”. **KP**

“*I might,*” *he said.* [4, с. 63].

Варто додати, що лексика, задіяна у дискурсі для змальовування певних елементів мислення, розумових і психічних станів під час акту розуміння надзвичайно різноманітна і здебільшого метафорична: складні концепти, що відтворюють різні сторони функціонування інтелекту людини, виражаються мовою за допомогою різних фізичних понять. Наприклад:

“*He stared back, affronted*” (*Radley, 133*).

“*His eyes grew even wider*” (*Radley, 186*).

“*Now she stiffened*” (*Rayner, 197*).

“*She stared at him, her face smooth with amazement*” (*Rayner, 195*).

“*Tessa was shocked*” (*Appignanesi, 276*).

“*Stephen froze in position*” (*Appignanesi, 393*).

“*Stephen stared at the woman in incomprehension*” (*Appignanesi, 94*).

“*It hit him like a rock in the stomach*” (*Levin, 175*).

“*Corrie asked in amazement*” (*Lewis, 184*).

Як бачимо з наведених прикладів, нарративні вкраплювання лексичних засобів, що позначають негативну ментальну налаштованість комуніканта, в діалогічний дискурс є маніфестацією когнітивного дисонансу, що його переживає один із комунікантів.

Водночас лексика, що використовується у нарративному і персонажному дискурсі для позначення інтерпретаційних станів, має різне стилістичне забарвлення. Наприклад, (*not*) *to understand, to (mis)comprehend, to decipher, (not) to see, (not) to follow, to make nor head nor tail of, to catch, to get, etc.*

У прагматичній площині про непорозуміння в англомовному дискурсі свідчать висловлення інтерпретатора, налаштовані на розкриття комунікативної спрямованості дискурсу мовця, його інтенційного плану, з використанням перформативів у своєму складі. При цьому, за умов неправильного розуміння, використаний перформатив у РР заперечується у КР. Наприклад:

“*Beacon Hill! Oh my God, I have to sit down – I feel faint*”. **PC**

“*Come off it, Anita. I don't see why you 're carrying on like this. It's just a fucking cocktail party*” **PP**

“*I'm not carrying on, as you put it.*” **KP** *I'm not hysterical and I'm not raving. And by the way, if it's just a fucking cocktail party, then what does it matter*

if one uninvited guest brings along another? You just don't want me to come with you" [4, с. 60].

У цьому випадку ми спостерігаємо виправлення у формі *прямого заперечення* з використанням тієї ж лексичної одиниці, що й у репліці-стимулі мовця. Напротивагу, наступний приклад демонструє корекцію неправильного розуміння за допомогою *непрямого заперечення* – один перформатив заперечується за допомогою іншого. Порівняймо:

"Good. Promise me you'll never see him again then".

What? PC

"That's ridiculous! You are treating me like a child – telling me what to do!" PP

"I'm not darling." He shook his head. "I'm asking you, that's all. You do see I must be able to trust you, don't you?" KP

I nodded PI [10, с. 330].

Висновки. Здійснивши аналіз дискурсних маркерів-ознак непорозуміння на прикладі сучасної англійської прози, доходимо висновку, що у дискурсній маніфестації цього типу інтерпретації бере участь як персонажний дискурс, так і дискурс наратора. З точки зору семантично-синтаксичних ознак як зовнішньої реалізації багатше виглядають приклади, які ілюструють неповне розуміння та містять широкий спектр лексико-стилістичних та синтаксичних засобів. Причому, дискурсне виявлення неадекватності розуміння у цих випадках відбувається у другій фазі інтерактивного циклу непорозуміння, на відміну від неправильного розуміння, де основне дискурсне маркування відбувається у третій фазі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Weigand E. Misunderstanding: the standard case. *Journal of Pragmatics* 31, 1999. P. 763–785.
2. Bazzanella C. The interactional handling of misunderstanding in everyday conversations. *Journal of Pragmatics* 31, 1999. P. 817–883.
3. Schegloff E. A. Third turn repair. *Current issues in linguistic theory*, 128. Towards a social science of language, 1997. Vol.2. P. 31–40.
4. Bernays A. *Professor Romeo*. N.Y.: Penguin Books, 1990. 270 p.
5. Kotthoff H. Gender and humor: the state of art. *Journal of Pragmatics* 38, 2006. P. 4–25.
6. Gough L. *Hot Shots*. USA : Penguin Books (PCF), 1991. 192 p.
7. Dexter P. *Paris Trout*. USA : Penguin Books (CAF), 1991. 306 p.
8. Collins J. *Lady Boss*. London : Pan Books, 1992. 559 p.
9. Radley S. *This Way Out*. Penguin Books, 1990. 221 p.
10. Calman C. *I Like it Like That*. London : BCA, 2002. 442 p.

УДК 811.111'42:328.161.2–316.46.058

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.20>

ОЦІННІСТЬ ТА ЕМОТИВНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ

VALUE AND EMOTIONALITY OF PARLIAMENTARY DEBATES OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND

П'єцух О.І.,

orcid.org/0000-0002-6944-7981

доктор філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

У статті детально досліджено вербальний план вираження емотивного та оцінного компонентів значення у межах політичного дискурсу парламентських дебатів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Характерним для політичного дискурсу стає превалювання емотивного, афективного та оцінного компонентів над інформаційним планом вираження, що зумовлює дієвість проведення парламентських дебатів. Емотивність та оцінність британських парламентських дебатів ґрунтується на спонтанності та неможливості передбачити розвиток інтеракцій між комунікантами в парламентській залі, їхню вербальну поведінку та реакції на висловлення.

Типовою рисою політичної комунікації у британському парламенті є агресивний, яскраво виражений конкурентний стиль комунікативної взаємодії учасників парламентських дебатів. взаємні глузування та обмін жартівливим репліками забезпечують гостру критику діяльності опонентів, зниження чи руйнування їхнього позитивного іміджу у політичному житті суспільства. Члени британського парламенту послуговуються різноманітними емотивними засобами, позитивно та негативно конотованими лексичними одиницями, які слугують привертання та фокусування уваги на певній інформації під час парламентських дебатів. Оцінність та емотивність висловлень учасників дебатів ґрунтується на постійному залученні опозиції свій–чужий при продукуванні комунікації. У цьому дослідженні проаналізовано особливості вживання позитивно та негативно конотованої лексики, найчастіше уживаних вигуків, які передають ставлення та емоції комунікантів британських парламентських дебатів. Детально розглянуто специфічні лінгвістичні та екстралінгвальні особливості формування та функціонування деяких метафоричних моделей, якими оперують учасники дебатів для успішності обговорення існуючих проблем внутрішньої політики під час засідань Палати Громад британського парламенту у період пост-Тетчеризму незалежно від провладної партії.

Ключові слова: політичний дискурс, парламентські дебати, емотивність, жарт, вигук, метафора, позитивна та негативна конотація.

This article concentrates on the studying of emotive and evaluative components' verbal realization in the political discourse of the British parliamentary debates. Political discourse is characterized by the emotive, affective and evaluative components prevalence over informative component of expression. Emotiveness and evaluation in the UK parliamentary debates are specified by spontaneity and impossibility to predict the interaction of the communicants, their reactions and verbal behaviour. The typical feature of the political communication in the UK parliament is an aggressive, vivid, competitive style of interaction reflected in the verbal form of presentation. Mockery and jokes provide for better and deeper criticism of the opponents in the political communication, illumination of their positive image in the political life of the society. The members of the British parliament are well-known for their eloquence in producing effective speeches, they highly use various emotive positive and negative interjections that fill their speeches with emotiveness and evaluation, serving to pay attention to certain information in the parliamentary debates. Communicants in the parliamentary debates prefer expressing their attitude by means of different lexemes with evaluative component of meaning, realizing the opposition of positive attitude of their allies and negative attitude towards the opponent. The analysis determines cognitive background and extralinguistic factors influencing the usage of metaphoric models in the British parliamentary debates that stimulate public attention and promote communicants dominance in the discussions in the House of Commons. Such debates represent the events and phenomena regardless the party that gains majority in the UK parliament.

This research also deals with the factors that include the events and phenomena related to the political, economic and social spheres of the British society. The paper analyses the Hansards of the UK parliamentary debates. Such debates represent the events and phenomena of the post –Thatcher period.

Key words: political discourse, parliamentary debates, emotiveness, evaluation, joke, metaphor, interjection, positive and negative connotation.

Постановка проблеми. Політичний дискурс є складним комунікативним процесом, під час якого відбувається емоційний та інформаційний взаємообмін в реальній соціокультурній ситуації [1, с. 6; 2, с. 8]. Саме британські парламентські дебати є яскравим прикладом підвищеної емоційності, експресивності висловлювань комунікантів, які влучно використовують конотативно забарвлену лексику, підкріплену пара вербальними засобами задля максимального маніпулювання як свідомістю адресатів у парламентській залі, так і кінцевого адресату, тобто потенційних виборців. Кожен із учасників дебатів виражає своє суб'єктивне ставлення до представленої інформації, завдяки якому спрямовує увагу і ставлення адресатів у вигідному для себе руслі. Суб'єктивне ставлення до інформативного плану повідомлення представлено в категоріях оцінки й емотивності. Оцінність реплік учасників парламентських дебатів Сполученого Королівства спрямована наміром демонстрування переваг своїх однопартійців та недоліків опонентів політичної комунікації, емоційність зумовлена спонтанною реакцією, психологічними особливостями та мовленнєвою поведінкою комунікантів на представлені інформаційні повідомлення. Дієве

поєднання обох категорій у запеклих дебатах британського парламенту стає одним із ключових механізмів втілення результативності висловлювань політичних комунікантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники комунікаційних процесів стверджують, що висловити свою думку нейтрально неможливо, оскільки навіть неформальна розмова має на меті своєрідне здійснення влади, а саме вплив на сприйняття та структурування світу співрозмовником (Р. Блакар, К. Бах, П. Бейлі). У політичному дискурсі суб'єктивне ставлення пов'язують з тим, що цей тип дискурсу спрямований викликати в адресата певне ставлення до представленої інформації, що зумовлює важливу роль у ньому саме фактору емотивності, який проявляється у превалюванні оцінного компонента над інформаційним (Г. Колшанський, К. Лі, Дж. Кресс), наявності оцінної акцентованості та суб'єктивності (Дж. Фіске, К. Хекер). Тобто політичний дискурс характеризується домінуванням цінностей над фактами, оцінності над інформуванням, емоційності над раціональністю (К. Елдер, А. Мусолфф, Л. Ставицька, В. Ущина). Враховуючи важливість оцінного компоненту висловлювань у політичному дискурсі, нагальним

питанням нашої розвідки постає комплексне дослідження мовної реалізації оцінності й емотивності британських парламентських дебатів як типу політичного дискурсу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні мовної реалізації оцінності та емотивності під час інтеракцій учасників парламентських дебатів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. До завдань статті належать визначення специфіки, семантичних ролей у структурі пропозицій, стилістичних засобів і мовних засобів, які сприяють втіленню оцінності, емотивності й експресивності у політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

Виклад основного матеріалу. Політичний дискурс є сукупністю комунікативних ситуацій, учасниками яких є суб'єкти політичної діяльності, спрямованої на конструювання політичної реальності, що забезпечується формуванням, досягненням та утриманням владних відносин у суспільстві та здійсненням внутрішньої та міжнародної політики. Конструювання впливових владних відносин у політичному дискурсі відбувається як за рахунок інформаційного навантаження, так і за рахунок особливого емоційного тла його одиниць та їхньої організаційної структури.

Відповідно, у політичному дискурсі відбувається переважання оцінного компонента над інформаційним, що зумовлює важливість у політичному дискурсі не стільки точності й ясності розуміння, скільки оцінка висловлень і провокування бажаної реакції завдяки завоюванню симпатій і довіри адресатів [3, с. 6]. Оцінний компонент є чинником смислової невизначеності політичного дискурсу, який у поєднанні з понятійною точністю складають дві важливі протилежні тенденції політичного дискурсу [3, с. 6]. Оцінка й емотивність політичного дискурсу парламентських дебатів засновані на постійній опозиції *свій – чужий*, що відповідно зумовлює шкалу емотивно-оцінного компонента значення інформаційних повідомлень відносно однопартійців і опозиціонерів від *дуже позитивного* для своїх до *різко негативного* для чужих.

Специфіку емотивності та оцінності британських парламентських дебатів визначає спонтанність та неможливість передбачення розвитку інтеракції між комунікантами. Відповідно до традиції, учасникам дебатів не дозволено читати задалегідь підготовлену занотовану промову. Це особливе правило дозволяє підтримувати спонтанність та емоційність реакцій усіх учасників дебатів. У коментарях до норм і правил британ-

ського парламенту щодо поведінки комунікантів зазначено, що виступ порушника цього правила можуть одразу перебити та змусити до спонтанного виступу, вигукуючи *Reading*, хоча таке втручання у виступ доповідача не є продуктивним і порушує дисципліну, проте не забороняється:

Members who read or who appear to be reading their speeches or supplementary questions are sometimes barracked with cries of "Reading!". Whilst we do not favour the reading of speeches, we believe that barracking Members for excessive use of notes is counter-productive [4].

Нотатки не дозволяють використовувати не лише під час відповідей, а також при задаванні питань до учасників дебатів від коаліційного й опозиційного урядів. Проте на практиці деякі учасники дебатів використовують нотатки під час опитувань міністрів. В останні роки відбулися зміни в моделі проведення парламентських дебатів, оскільки скасовано заборону на використання прямих цитувань, що дозволяє користуватися деякими записами. Відповідно до нових правил міністрам надається право попередньо підготувати записи, продумавши можливі питання від інших учасників дебатів, що допомагає підготувати приблизні відповіді та надає змогу оперувати даними під час майбутніх дебатів. Такий наперед підготовлений текст уможливило оперування інформацією для підтвердження істинності своїх висловлювань і демонстрації своєї професійності, проте є опосередкованим лише процесом підготовки до дебатів та не використовується безпосередньо під час дебатів, є виявом *нульової інтертекстуальності*. Незважаючи на нововведення, спонтанність і несподіванка в питаннях опонентів заради можливості застати міністра зненацька залишається. Модель проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві суттєво відрізняється від стилю дебатів парламентів інших країн, де практикуються виступи з наперед підготовленими промовами.

Спонтанність і непередбаченість як особливі риси британських парламентських дебатів визначають стиль проведення дебатів, який за традицією можна визначити як активний, подекуди агресивний (*cut-and-thrust*) обмін репліками. Мовний знак *cut-and-thrust* у словниках подається як *"interesting and exciting arguments in a lively, aggressive manner"* [5] або, навіть, як визначає ідіоматичний словник *"a vehement argument"* [6]. Ці значення демонструють підвищену експресивність, навіть подекуди шаленість поведінки комунікантів під час дебатів. Цю ідіому часто використовують у фехтуванні на позначення атак за

допомогою меча (*in fencing using the blade and the point of a sword* [7]). Метафоричне перенесення цього знаку із донорської зони ХОЛОДНА ЗБРОЯ до політичної сфери пов'язано із особливостями обміну репліками між комунікантами, що проходить у змагальній, жвавій, часто посилено агресивній манері для нанесення удару чи відбивання нападу «політичного супротивника» у вербальній формі вираження. Доречність використання цієї ідіоми щодо моделі проведення парламентських дебатів вмотивована також і традицією, за якою раніше учасники дебатів були зобов'язані приносити із собою меч безпосередньо до зали парламенту.

Отже, стиль парламентських дебатів Сполученого Королівства передбачає слухання виступів учасників дебатів і включення у спонтанні реакції на висловлення опонентів, що робить Палату Громад досить галасливим місцем, де повсякчасно можна почути яскраво виражені думки, слова схвалення чи засудження, із включеннями дотепних реплік, жартів і насмішок. Взагалі, жартівливі дотепні репліки є характерними для британських парламентських дебатів. На думку В. О. Самохіної, жарт є соціальним знаком, який відтворює комічний сценарій, що формує соціальні ролі партнерів по комунікації. Жарт як одиниця гумористичної жартівливої комунікації з несподіваною комічною кінцівкою (пуантом) характеризується розрядженням напруги від очікування й виявляється в сміховій реакції [8, с. 121]. Жарти є продуктивним засобом реалізації критики та руйнування іміджу опонентів політичної комунікації та сприяють встановленню домінантного статусу мовців під час британських парламентських дебатів. Учасники дебатів повсякчасно демонструють своє почуття гумору в репліках, адресованих опонентам по комунікації, активно критикуючи їхню діяльність у вигляді жартівливих реплік, що посилює ефективність парламентських інтеракцій за рахунок неочікуваності від введення комічного під час проведення парламентських засідань. Дотепні жарти допомагають створити особливу атмосферу під час дебатів за рахунок залучення максимальної кількості комунікантів до обговорення, які виявляють свою зацікавленість сміхом, який не обмежується нормами та правилами проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

У трактаті Т. Е. Мея, присвяченому традиціям та звичаям британського парламенту, стверджується, що Спікер Палати Громад зазвичай намагається не стримувати традиційну жвавість

і прямолінійність у вираженні думок членів парламенту, оскільки стиль проведення дебатів ніколи не відрізнявся надмірною ввічливістю та стриманістю [9].

Отже, поширена думка про те, що британці залишаються спокійними та стриманими [10; 11] не підтверджується їхньою поведінкою під час дебатів, що характеризується підвищеною емотивністю завдяки постійному намаганням створити конфліктні ситуації, в яких легко показати свою політичну партію у вигідному світі та принизити опонентів.

Під час інтеракції члени урядової коаліції та представники опозиції дозволяють собі показувати свої емоції, демонструючи свою підтримку вербально, голосно повторюючи хором *Hear, hear*, що є скороченням від *hear him*. Використання цього слова є символічним, оскільки демонструє як на вербальному так і на емоційному рівнях свою підтримку висловленому, вказуючи, що всі інші «чують» думку комуніканта-однопартійця та підтримують її [12]. Цю лексему, в якій спочатку додавали займенник *him* (*hear him, hear him!*) почали використовувати у британських парламентських дебатах з кінця XVII століття та в кінці XVIII століття її було скорочено до одного слова *hear!*, що є зазвичай перформативом згоди (підтвердження чи погодження) чи схвалення. Проте спектр відтінків значень цього перформативу не обмежується лише позитивною конотацією. Так, він може означати незгоду, насмішку, глузування, зневажання та ін. (*The same words may be used for very different purposes, and instead of implying approbation, they may express dissent, derision or contempt. (24th edition, p. 450)* [12]).

Використання дієслова *hear* є повсякчасною ознакою реакції учасників парламентської комунікації та застосовується без обмежень і зупинення з боку Спікера, який завдяки бурхливому висловленню комунікантів дізнається про їхню думку та настрої під час дебатів. Приміром, під час вирішення непорозуміння відносно порядку обговорення процедурних питань (*points of order*) учасник дебатів надає пораду Спікеру щодо вирішення проблеми та, звертаючись до інших комунікантів, апелює до чесності та неупередженості своєї точки зору:

I think I have shown considerable readiness to grant UQs and hear points of order, and I do not intend any discourtesy to the hon. Lady. She is extremely assiduous in the execution of her duties, but I do not think that I can say more than that today if I am to be fair about it – well, I am being fair about it – [Interruption.] Well I think I'm being fair

anyway – [*Hon. Members: “Hear hear”*]. *It is quite useful to hear the odd “Hear hear”. If there are other points of order we had better hear them* (HC Deb 17 Nov 2015: Column 551).

У репліці комуніканта використано стилістичну фігуру градації, що базується на нагнітанні експресивності однорідних виразних засобів, оскільки комунікант переходить від висловлення припущення (*I am to be fair about it*) до ствердження своєї правоти (*I am being fair about it*) та її підкріплення повтором усєї конструкції з додаванням прислівника *anyway* для посилення своєї точки зору (*I think I’m being fair anyway*). Градуальним повторювальним характером фрази мовець мав на меті викликати підтримку та вербально виражену згоду інших учасників дебатів. З їхньої бурхливої реакції *Hear, hear* видно, що мета комунікації була досягнута, що мовець коментує у подальшому розгортанні репліки, підкреслюючи, наскільки корисним є така підтримка для підкріплення сказаного ним (*It is quite useful to hear the odd “Hear hear”*).

Висловлення свого ставлення до подій парламентських дебатів обмежується цими словами, які є включеннями під час промови або виголошуються одразу після закінчення промови виступаючим. Як декларується у трактаті Т. Е. Мея, учасникам дебатів не дозволено перебувати виступ освістуванням, співом чи іншою експресивною формою вираження схвалення чи засудження (*Members must not disturb a Member who is speaking, by hissing, chanting, clapping, booing, exclamations or other interruptions*).

У процесі голосування під час дебатів, законотворчого процесу, або погодження певного регламенту, учасники дебатів Палати Громад промовляють разом вигук: *Aye* або *No*. Стверджувальний вигук *aye*, що вважається застарілим, і вживається лише у ситуації голосування вголос (*archaic except in voting by voice* [5]), повсякчасно використовується під час дебатів і є відмінною рисою Палати Громад британського парламенту, що стає ще однією яскравою демонстрацією прив’язаності британців до традицій і підтримання поступального характеру у проведенні дебатів. Для учасників дебатів, які належать до Палати Лордів, характерним є використання слів *content* та *not content*, які висловлюють задоволення та незадоволення від того, що відбувається у дебатах. Ця форма вираження своєї згоди / незгоди є більш сучасною та повсякчасно вживаною в англійській мові.

Інколи члени парламенту виражають своє здивування емоційним вигуком *Wooh!*, що слу-

гує вираженню емоційного здивування та зазвичай притаманний гіперактивним емоційним людям [13], якими себе часто виявляють учасники парламентських дебатів у Сполученому Королівстві. Проте використання цього вигуку під час дебатів є поодиноким. Наприклад, у зверненні прем’єр-міністра до одного із комунікантів, із реплікою якого він повністю погоджується, інші учасників дебатів висловлюють здивування від сказаного вигуком *Wooh*, який виражає здивування від неочікуваності такої репліки та незгоди:

The Prime Minister: You are absolutely right- [Hon. Members: “Wooh!] *Sorry, he is absolutely right-I will get the hang of it eventually-and we will be prioritising social housing, not least because the last Government left a huge black hole that they refused to fund-* (HC Deb 25 May 2010: Column 48).

Виявом експресивної реакції учасників парламентських дебатів є також емотивний прислівник *more*, що слугує стимулюванню більшого інформативного наповнення подальших висловлювань комунікантом. Так, під час дебатів, пов’язаних із гострими актуальними проблемами продажу британського національного майна, учасники дебатів вимагають більшої деталізації розвитку головної теми:

May we have a debate about the sale of UK national assets? (Hon. Members: “More!”) *Since this Chancellor came to office he has sold off the student loan book, the Royal Mail and the future of our nuclear power industry, and he announced yesterday that he will sell off the Land Registry.*

Посилення емотивності також відбувається за рахунок вигуку *ah*, значення якого контекстуально обумовлене та варіюється від вираження розуміння, задоволення, здивування до незгоди, розчарування, а також є сигналом того, що щось було помічено. Так, у дебатах з питань виходу Сполученого Королівства зі складу ЄС, учасник обговорення від Лейбористської партії висловлює підтримку вибору британського народу для протиставлення своєї політики із політикою офіційного уряду, який не висловлює повної згоди із новим міжнародним курсом. Перформатив згоди щодо вибору народу викликає бурхливу реакцію інших учасників дебатів, які вигуком *ah*, сказаним хором, висловлюють підтвердження репліки однопартійця:

Emily Thornberry: Of course we accept the democratic decision of the British public – [Hon. Members: “Ah!”]. Of course we do. The difference between our side of the House and the Government side is that we want to leave the European Union on

behalf of 100% – on behalf of the whole of this nation (HC Deb 2 Nov 2016: Column 620).

Надмірну емотивність учасників парламентських дебатів зазвичай контролює Спікер парламенту, проте подекуди комуніканти також залучаються до контролю за поведінкою своїх колег. Зокрема, під час свого першого виступу новообраний прем'єр-міністр критикує діяльність попередників, оскільки після виборів відбулася зміна політичної сили:

The Prime Minister: I will get the hang of it eventually-and we will be prioritising social housing, not least because the last Government left a huge black hole that they refused to fund-

Bob Russell (Colchester) (LD): Failed miserably, failed miserably!

Один із учасників дебатів, який належить до парламентської коаліції, бурхливо висловлює свою підтримку експресивною посилено негативно оцінною лексикою *failed miserably*. Прем'єр-міністр у своїй відповіді перериває хід розвитку виступу та використовує мовленнєвий акт директиву для встановлення порядку під час дебатів, оскільки подібні висловлення не дозволяються в парламенті:

The Prime Minister: I ask the hon. Gentleman to calm down (HC Deb 25 May 2010: Column 48).

Парламентські дебати Сполученого Королівства неможливі без взаємних глузувань та протистоянь Консерваторів і Лейбористів, які створюють характерну для британських парламентських дебатів пожвавлену атмосферу. На думку психологів, така атмосфера створюється у результаті так званого «зараження» як схильності людини до певного психологічного стану. Зараження проявляється шляхом передавання певного емоційного стану чи психічного настрою. Комуніканти використовують гостро критичні та яскраво виражені негативні коментарі до опонентів, заражаючи своїм ставленням й інших учасників дебатів. Такі політичні лідери отримують підтримку своїх однопартійців, що проявляється в вищезазначених вигуках. У критичних ремарках прослідковуються риси обох політичних сил, що складають основу концептуальної опозиції свій :: чужий, оскільки, прикладом, Консерваторів критикують за нездатність слідувати духу часу, надмірну консервативність у поглядах та політичній лінії партії, що зазвичай виражено метафорою часу (*turn the clock back*):

The trouble with the Conservative Party is that it has turned the clock back every single second (HC Deb 7 Oct 2009: Column 857).

Критична оцінка діяльності опонентів посилюється в період передвиборчих перегонів та

розкриває недоліки програм політичних опонентів на тлі позитивної оцінки роботи власної політичної сили. Зокрема, у своєму виступі доповідач від провладної партії схвально оцінює роботу свого однодумця, посилюючи позитивну конотацію означальними прислівниками способу дії: *assiduously* (*showing hard work, care, and attention to detail* [5]) та *effectively* (*in such a manner as to achieve a desired result* [14]), які якнайкраще створюють імідж, що характеризує старанного політика, який ретельно та ефективно виконує свою роботу:

Dr. Spink: Knowing how assiduously and effectively my right hon. Friend the Minister of State performs her duties, I ask whether she has found time to visit any prisons in the past few months in order to assess for herself the effectiveness of the work undertaken to cut off the supply of drugs to prisoners (HC Deb 20 Mar 1997: Column 1058).

У продовженні цієї промови комуніканти, вихваляючи свого однопартійця, критикує плани опозиції. Негативна оцінка майбутньої роботи Лейбористів у випадку їхньої перемоги на виборах виражається через метафоричну репрезентацію В'ЯЗНИЦЯ як ТЕАТРУ. Зокрема, політик висловлює думку, що Лейбористи перетворять суворий виправний заклад на театр із пом'якшеним режимом утримання злочинців (*the playhouses that Opposition Members would make them*):

Does she agree that we certainly need to do more work to continue to stop drugs reaching prisoners so that prisons may be austere but reforming institutions, rather than the playhouses that Opposition Members would make them? (HC Deb 20 Mar 1997: Column 1058).

Така асоціація значно посилює вплив висловлювання на потенційних адресатів – виборців. При цьому використання цієї метафори засвідчує широкий спектр її застосування та всеохоплюючий характер театральності політичного дискурсу парламентських дебатів Сполученого Королівства.

У парламентських дебатах Сполученого Королівства дух конкуренції та ворожнечі поєднуються з елементами гумору, іронії та насмішки. Така експресія пов'язана з десакаралізацією ритуалу, із переоцінкою ідеологічних цінностей, із викриттям лексичних фантомів.

Оцінюючи вищесказане іншими учасниками дебатів, комуніканти обох Палат використовують також загальнорозповсюджені клішовані фрази на позначення свого схвального ставлення до сказаного або ввічливої вдячності за проявлений інтерес до теми обговорення:

Rev. Martin Smyth: We welcome that information (HC 17 Dec 2015: Column 1057).

The Prime Minister: I am very grateful for the hon. Gentleman's question (25 May 2010: Column 48).

Комуніканти у своїх репліках також оперують прислівниками *very* та *extremely*, які слугують лексичними інтенсифікаторами для посилення оцінного значення. Такі прикметники-інтенсифікатори вжиті учасниками дебатів як в Палаті Громад, так і в Палаті Лордів:

Baroness Chisholm of Owlpen: I thank my noble friend for that very interesting point (HL Deb 29 Nov 2014: Column 1045).

Mr. George Stevenson (Stoke-on-Trent, South): This is an extremely important debate (HC Deb 1 Dec 1997: Column 106).

У разі висловлення свого негативного ставлення до почутого, учасники дебатів інколи є різко критичними та використовують різні епітети в залежності від ситуації. Так, у дебатах, присвячених відносинам Сполученого Королівства із Європейським Союзом, один із комунікантив Палати Лордів негативно оцінює еміграційну політику ЄС, характеризуючи її підтримку оцінно-емотивним епітетом *foolish (unwise, stupid, or not showing good judgement [Camb. D.])*:

My Lords, I think I have just explained why that might be a foolish position (HL 30 Nov 2016: Column 777).

В обговоренні фіскальної політики лейборист Дж. Корбін висловлює негативну оцінку змінам в системі оподаткування, анонсованим консерваторами, прикметником *shameful*, що апелює до гідності та моралі учасників дебатів. Посилення негативної конотації відбувається за рахунок прислівника *absolutely*:

Jeremy Corbyn: I thank the Prime Minister for that, but it leads me neatly on to what happened yesterday, when the House sadly voted for proposals that will cost families who are affected by the change in tax credits £1,300 per year. That is absolutely shameful (HC Deb 16 Sep 2015: Column 1039).

Висновки. Отже, британці, характеру яких притаманна стриманість і холодність, потребують ситуацій, в яких вони можуть обмінюватися критичними висловлюваннями та продемонструвати своє ставлення та емоції. Відповідно, коли мова йде про вирішальні гострі питання політичного, економічного чи соціального життя країни, учасники парламентських дебатів не стримують своїх емоцій і користуються можливістю «виплеснути» їх. Емотивність та оцінність їхніх реплік під час парламентських дебатів посилюється за рахунок використання влучних метафоричних моделей. Перспективою подальших досліджень є детальне дослідження інформаційного компоненту висловлення учасників парламентських дебатів Сполученого Королівства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fairclough N. Analyzing discourse : Textual analysis for social research. London: Routledge. 2003. 270 p.
2. Fairclough, N. Critical Discourse Analysis. Boston : Addison Wesley, 1995. 135 p.
3. Hamilton, M. A, Mineo P. J. A Framework for Understanding. *Journal of Language and Social Psychology*. 1998. Vol. 17. № 1. P. 3–35.
4. Conduct in the Chamber. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199798/cmselect/cmmodern/600iv/md0404.htm> (дата звернення: 21.08.2023)
5. Cambridge Dictionaries Online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 21.08.2023)
6. Your Dictionary. URL: <http://www.yourdictionary.com> (дата звернення: 21.08.2023)
7. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 20.08.2023)
8. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. Вид. 2-е, перероб. і доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012б. 360 с.
9. UK Parliament. URL: <https://www.parliament.uk> (дата звернення: 20.08.2023)
10. Dawson R. Conclusion: Present and Future of Britain. *British cultural identities*. London & New York: Routledge, 1997. P. 316–330.
11. Childs P. Place and Environment: nation and region. *British cultural identities*. London and New York, 1997. P. 45–80.
12. On clapping in the Chamber. URL: <http://thoughtundermined.com/2015/05/28/on-clapping-in-the-chamber/> (дата звернення: 20.08.2023)
13. Urban Dictionary. URL: <http://www.urbandictionary.com/> (дата звернення: 20.08.2023)
14. Oxford Dictionaries. URL: <http://oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 21.08.2023)

**ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОБРАЗИ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР****ETHNOCULTURAL IMAGES OF NEW ZEALAND IN POETIC TEXTS:
LINGUISTIC-COGNITIVE AND LINGUISTIC-CULTUROLOGICAL APPROACH**

Погорлецька Н.В.,

*orcid.org/0000-0002-2019-1671**асистентка кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії*

Наукову розвідку присвячено висвітленню етнокультурних образів KIWI, HAKA та MOKO у поетичних текстах Нової Зеландії у термінах лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів. Етнокультурні образи новозеландських поетичних текстів акумулюють знання, вірування, культурну спадщину та багаторічну історію автохтонного населення маорі.

Метою наукової розвідки є окреслення специфіки вербалізації етнокультурних образів KIWI, HAKA та MOKO шляхом виявлення способів осмислення й засобів мовленнєвого втілення етнореалій культури маорі у новозеландських поетичних текстах з позиції когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Ілюстративним матеріалом слугували поетичні тексти новозеландських поетів другої половини XIX – початку XXI століття.

У статті презентовано аналітичний огляд філологічних студій з проблеми вивчення образності у лінгвокультурологічному вимірі, проаналізовано науковий доробок з дослідження образів різних етносів у царині лінгвокогнітивного підходу.

Особливість новозеландського суспільства у бікультурності, злитті двох філософій життя – автохтонного населення маорі та переселенців пакеха. Результатом такої взаємодії стала англійська новозеландська літера з яскравим етнокультурним забарвленням. Поетичні тексти Нової Зеландії вміщують колоритні образи, фрагменти пісень, плачів, вигуків, представлених мовою маорі.

Спираючись на традиції когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології розглядаємо етнокультурні образи KIWI (птаха), HAKA (військовий постурний танець маорі) та MOKO (традиційне татуювання народу маорі). Визначаємо досліджувані етнокультурні образи як кумулятивні, завдячуючи низці смислів, вилучених через переосмислення словесних поетичних образів.

Наведені у статті приклади та їхній аналіз у світлі лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного аспекту уможливили підсумувати, що етнокультурні образи KIWI, HAKA та MOKO формують складний концептуальний простір у новозеландській поезії, де смислові площини перетинаються та функціонують паралельно. Складна структура образного простору новозеландських поетичних текстів, особливе місце у якій належить етнокультурним образам, засвідчує самобутність та багатство культурної спадщини новозеландців.

Ключові слова: образний простір, етнокультурний образ, словесний поетичний образ, когнітивна лінгвістика, когнітивна поетика, лінгвокультурологія, новозеландська поезія.

The research focuses on revealing the ethnocultural images of KIWI, HAKA, and MOKO in New Zealand poetic texts within the context of linguistic-cognitive and linguistic-culturological aspects. The ethnocultural images in New Zealand poetic texts accumulate the knowledge, beliefs, cultural heritage, and longstanding history of the autochthonous Maori population.

The aim of this research is to determine the specifics of verbalizing the ethnocultural images of KIWI, HAKA, and MOKO by identifying the ways of interpretation and linguistic means of embodying Maori cultural ethnic realities in New Zealand poetic texts from the perspective of cognitive linguistics and linguoculturology. Illustrative material consisted of the poetic texts by New Zealand poets from the second half of the 19th century to the beginning of the 21st century.

The article presents an analytical review of philological studies on the problem of exploring imagery in the linguistic-culturological dimension. It analyzes the scientific contributions related to the investigation of images from various ethnic groups in the field of linguistic-cognitive approach.

The peculiarity of New Zealand society lies in its bicultural nature, the convergence of two life philosophies – the autochthonous Māori population and the Pākehā settlers. The outcome of such interaction was the English-language New Zealand literature with a vivid ethnocultural hue. The poetic texts of New Zealand contain vibrant images, fragments of songs, laments, and exclamations presented in the Māori language.

Based on the traditions of cognitive linguistics and linguoculturology, we consider ethnocultural images of KIWI (bird), HAKA (Maori war postural dance), and MOKO (traditional Maori tattoo). We define the studied ethnocultural images as cumulative, owing to a number of meanings extracted through the reinterpretation of verbal poetic images.

The examples provided in the article and their analysis in the context of the linguistic-culturological and linguistic-cognitive paradigm made it possible to conclude that ethnocultural images of KIWI, HAKA, and MOKO create a complex conceptual space in New Zealand poetry, where semantic layers intersect and function in parallel. The complex structure of the imagery space in New Zealand poetic texts, with a special emphasis on ethnocultural images, attests to the uniqueness and richness of the cultural heritage of New Zealanders.

Key words: image space, ethnocultural image, verbal poetic image, cognitive linguistics, cognitive poetics, linguoculturology, New Zealand poetry.

Постановка проблеми. Складно уявити сильний духом етнос без унікальної культурної спадщини. Культура безпосередньо вплітається у більшість сфер людського життя, а особливо у творчість засобами мистецьких шедеврів, музичних творів, літературних зразків тощо.

Художній текст – не дзеркало, а задзеркалля реальності, де кожний образ, тотожний самому собі (фоново ідентифікований, хоча б за контурами) є амбівалентним у діапазоні міфологічних смислів, зачерпнутих з міфологічного словника, окремої сфери природної мови [1, с. 58]. Образність як одна з домінантних рис поезії яскраво передає культуру етносу, його ідентичність та унікальність, міфологічний стрій, систему символів.

Кононенко В.І. зазначав, що символіка кожного народу – явище глибоко національне, зрозуміле лише в межах цього середовища і не може бути до кінця пізнане іншим народом, етносом, спільністю [2, с. 10]. Проте, не зважаючи на труднощі дослідження далеких від української культури літературних творів різних народів, широка зацікавленість у вивченні образного простору художніх текстів у світлі лінгвокультурологічного підходу не гасне, що свідчить про намір пізнати іншу культуру та етнос, розкодувати повідомлення митця, захищеного під шаром різнотипних образів. Враховуючи активний технологічний розвиток та тяжіння людства до принципів космополітизму, наукові розвідки з погляду лінгвокультурології сприяють синергії різних, а часто зовсім не схожих, культур.

За словами Слухай Н.В. та Мосенкіс Ю.Л. художнє мовлення підлягає законам логіки, бо інакше твір не був би придатним для сприйняття, адже когнітивно-логічна, на відміну від мовної, категоризація світу в основних рисах є надіндивідуальною [1, с. 57]. Так, комплексне вивчення етнокультурних образів у лінгвокультурологічному та лінгвокогнітивному вимірі на матеріалі новозеландських поетичних текстів уможливило формування цілісного образного простору поезії Нової Зеландії з урахуванням етнічних особливостей автохтонного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з лінгвокультурологічних праць В. фон Гумбольдта та Потебні О.О., зв'язок мови та культури етносу неодноразово з'являвся у полі філологічних досліджень. Проблеми лінгвокультурології висвітлені у працях таких українських науковців як Бацевич Ф.С., Жайворонок В.В., Загнідко А.П., Кононенко В.І., Селіванова О.О. та інші.

З позиції зіставної лінгвокультурології Голубовська І.О. окреслила етнічну специфіку мовних картин світу народів, які відносяться до різних лінгвокультурних ареалів [3]. У лінгвосеміотичному світлі Слухай Н.В. розкрила особливості етноконцептів та міфології східних слов'ян [4]. У когнітивно-дискурсивному напрямі Белехова Л.І. презентувала теорію словесного поетичного образу та висвітлила лінгвокогнітивні механізми формування та функціонування словесних образів у американських поетичних текстах [5]. Ніконова В.Г. окреслила специфіку концептуального простору у поетикокогнітивному річищі [6]. У світлі лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного аналізу Воробей Н.В. описала особливості етнокультурної картини світу на матеріалі афро-американських поетичних текстів [7]. З позиції когнітивно-семіотичного напрямку етнолінгвістики Волкова С.В. дослідила засоби й способи формування міфологічних образів у амеріндіанських прозових текстах [8]. Спираючись на основи когнітивної лінгвістики, у наукових працях Цапів А.О., Свірідової Ю.О., Макарової О.А. описано механізми формування та специфіку функціонування образів у австралійських художніх текстах [9; 10; 11].

Жвавий інтерес лінгвістів до вивчення образного простору різних культур світу засвідчує актуальність таких мовознавчих студій. Дослідження образності у новозеландських поетичних текстах з позиції лінгвокогнітивної поетології та лінгвокультурології наразі не розглядався, що засвідчує потребу вивчення етнокультурних образів Нової Зеландії.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – висвітлення особливостей вербалізації етнокультурних образів Нової Зеландії у світлі лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного аналізу шляхом виявлення способів осмислення й засобів мовленнєвого втілення етнореалій культури маорі у новозеландських поетичних текстах. Відповідно науково-дослідними завданнями є виявлення етнокультурних образів та окреслення специфіки формування та функціонування таких образів у новозеландській поезії.

Виклад основного матеріалу. Для більшості етносів лексема ківі активізує такі смисли як фрукт, тропічний фрукт, зелений колір (зі свого боку зелений колір символізує життєву силу, життя, весну, пробудження), але для іншої культури цей вербальний образ несе відмінний асоціативний ряд смислів. Для нащадків автохтонного населення Нової Зеландії, які мешкають за 17 000 кілометрів від України, непримітний для

нас образ вміщає етнокультурний код етносу, що розширює образний простір новозеландської поезії й допомагає глибше зрозуміти культуру народу маорі.

Ківі – це не лише фрукт, але й одне з найбільш унікальних створінь, які проживають на нашій планеті, цей птах давно став символом Нової Зеландії, його зображення є на національних марках і монетах. Багато хто вважає, що птаха назвали на честь плода, але насправді, усе навпаки – першим ім'я «кві» отримав птах завдяки звукам, які самці видають вночі. Крім того, жартома новозеландці також називають себе ківі. Підтвердженням вищезазначеного слугує словесний поетичний образ «*I am a mighty Kiwi, / New Zealand born and proud, / I love my Kiwi accent, / You can pick me in any crowd!*» (Murray Katrina, 2014) – «Я – могутній ківі, / народився в Новій Зеландії та пишаюсь цим, / Я люблю свій ківі-акцент, / Ви можете впізнати мене у будь-якому натовпі!». Так, етнокультурний образ КІВІ осмислюється через концептуальні схеми КІВІ є ІДЕНТИЧНІСТЬ, КІВІ є САМОБУТНІСТЬ, які підсилені семантикою виразів *New Zealand born, Kiwi accent* та *to pick me in any crowd*. До того ж концептуальна метафора КІВІ є НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ реалізована у словесному поетичному образі «*In strange lands, towns or cities / unknown places, foreign shores / You may hear a familiar accent say, / «I'm from the North, which town is yours?»*» (Murray Katrina, 2014) – «У чужих землях, містечках і містах / невідомих місцях, іноземних берегах / Ви можете почути знайомий акцент, що говорить / «Я з півночі, з якого міста Ви?». Розгортання вищезазначеного образу здійснюється завдяки епітету *familiar* – знайомий (акцент) та уточнювальному запитанню «*I'm from the North, which town is yours?*», яке підсилює поняття ківі-акценту як маркера ідентичності новозеландського народу. Для новозеландців ківі слугує не тільки символом їхньої ідентичності, а й символом любові та гордості, що осмислюється через номінативну одиницю *proud* – той, що пишається та дієслово *love* – любити у виразі *I love my Kiwi accent*. Звідси формуємо концептуальні схеми КІВІ є ГОРДІСТЬ та КІВІ є ЛЮБОВ.

Серед найвпізнаваніших етнореалій Нової Зеландії є церемоніальний танець *haka* автохтонного населення маорі. У структуру новозеландських поетичних текстів часто вплетені слова мовою маорі. Такий прийом мовної дуальності апелює до етнічної спадщини та підкреслює бікультурність новозеландського суспільства.

У маорі-англійському словнику лексична одиниця *haka* як дієслово означає «танцювати, виступати, виконувати хаку», а як іменник – «виконання хаки, танцю поз (енергійний танець з рухами та ритмічно виголошеними словами)» [12]. До ритмічних рухів маорійського постурного танцю можуть входити покачування, стукання по грудях і стегнах, тупання і жести стилізованої насильницької поведінки. Його супроводжує спів і, у деяких випадках, жорсткі вирази обличчя, призначені для залякування, такі як широко відкриті очі та виставлення язика [13].

Атмосфера та дух танцю *haka* об'єктивовані словесним поетичним образом «*Ha! your blood is coursing now! / Ha! your spirit's roused at last! / Ha! the welcome rings out clear! / Powhiritia atu! Haere mai! Haere mai!*» (Apirana Ngata, PWK, 2014: 9) – «Ха! Тепер твоя кров вже швидко тече! / Ха! Твій дух нарешті прокинувся! / Ха! Привітання лунає чітко! / Powhiritia atu! Haere mai! Haere mai!». Образ осмислюється через вирази *blood is coursing, spirit's roused, welcome rings out*. Так, формуємо концептуальну схему НАКА є ЖИТТЯ, НАКА є ДУХ, НАКА є ПРИВІТАННЯ, ПРОЯВ ГОСТИННОСТІ. Використання анафори *Ha!* на початку рядків додає образу виразності та створює відповідний ритм, який підсилений надмірним використанням знаків оклику та вигуків мовою маорі. Звідси конструюємо концептуальну схему НАКА є РУХ.

Концептуальна схема НАКА є РУХ також реалізується у словесному поетичному образі «*Heads erect and bodies stately, / Proud, imperious, yet be graceful; Arms and limbs in rhythm moving, Mars, Apollo, are reviewing*» (Apirana Ngata, PWK, 2014: 9) – «Голови прями, тіла величні, / Горді, владні, але все це витончені; / Руки й ноги в русі ритмічному, / Марс, Аполлон проводять огляд», де етнокультурний образ *haka* осмислюється через вирази *in rhythm moving* – у русі ритмічному, *heads erect* – голови прями. До того ж семантика номінативних одиниць *stately* – величній, *proud* – гордий, *graceful* – витончений, граціозний уможливає побудувати концептуальну схему НАКА є ВЕЛИЧ, НАКА є ПОВАГА. Антропоніми *Mars* та *Apollo* активують архетипні образи давньоримського бога війни Марса та олімпійського бога світла Аполлона, покровителя мистецтв, музики. Ці контрастні номінативні одиниці підкреслюють сутність танцю *haka* і дозволяють конструювати відповідні концептуальні схеми НАКА є ВІЙНА, НАКА є МИСТЕЦТВО.

Одна з функцій церемоніального танцю, залякати ворога, об'єктивована словесним поетичним

образом «*I-could-kill-you haka – but I won't / if you are impressed*» (Jennifer Compton, BNZP, 2010) – «*Я-міг-би-вбити-тебе haka – але не буду, / якщо ти вражений*» та осмислюється через модальне дієслово *could – міг би* та номінативну одиницю *kill – вбити*, які разом утворюють еквівалент умовного способу дієслова в українській мові. При цьому розгортанню етнокультурного словесного образу сприяє використання дефісів у виразі *I-could-kill-you haka* та виділення назви танцю, тим самим, анонсує головне повідомлення *haka* – можлива смерть. Так, будуємо концептуальну схему НАКА є ПОПЕРЕДЖЕННЯ. Така ж схема реалізована у вищезазначеному образі з огляду на семантику номінативної одиниці *impressed – вражений, підкорений*.

Доповнити концептуальний простір етнокультурного образу НАКА можемо концептуальними схемами НАКА є СТИХІЯ, НАКА є СИЛА, які об'єктивуються у словесному поетичному образі «*All night the storm bustled, strong as a haka*» (David Eggleton, BNZP, 2006) – «*Усю ніч буря метушилась, сильна, як хака*» шляхом осмислення семантики номінативної одиниці *storm – буря, шторм* та порівняльної конструкції *strong as haka – сильна як хака*. Концептуальна схема НАКА є СИЛА також реалізується у словесному поетичному образі «*Later, the women join in a haka / to flatten the soil, raise the mountain*» (Gregory O'Brien, BNZP, 2001) – «*Пізніше жінки приєднуються до хаки / рівняти землю, підіймати гору*» через семантику виразів *to flatten the soil – рівняти землю* та *to raise the mountain – підіймати гору*, який за значенням тяжіє до українського фразеологізму *звернути гори* та активізує поняття надзвичайної сили.

Сьогодні танець *haka* можна побачити на дні народження, весіллі, похороні та інших святкових подіях. Найвідоміша *haka* – «*Ка Mate*», яку склав близько 1820 року маорійський вождь Те Раурагаха, стала відомою у всьому світі, коли на початку ХХ століття її включили до передматчевого обряду новозеландської національної команди з регбі «*All Blacks*» [13]. Так, церемоніальний військовий танець маорі слугує візитівкою спортивної команди Нової Зеландії. У словесному поетичному образі «*I'll watch the All Blacks Haka / proud chest and lump in my throat*» (Murray Katrina, 2014) – «*Я спостерігатиму за хакою «All Blacks» / з гордими грудьми й комом у горлі*» етнокультурний образ *haka* переосмислюється завдяки назві новозеландської команди «*All Blacks*», підсиленій семантикою виразів *proud chest – гордо підняті груди* та фразеоло-

гізмом *lump in throat – ком у горлі*, що активізує поняття тривожних почуттів та переживань. Звідси конструюємо концептуальну схему НАКА є НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ та НАКА є ТЕ, ЧИМ ПИШАЮТЬСЯ.

Своє місце в сучасному світі зайняла ще одна примітна етнореалія народу маорі – *moko*. Маорі-англійський словник трактує лексичну одиницю *moko* як маорійське татування у вигляді візерунків на обличчі або тілі, виконане за традиційними протоколами [12]. Татування – поширене явищем на всіх островах Тихого океану. У Новій Зеландії маорі розробили методики глибокого надрізування шкіри, яке утворювало жолобні шрами, та характерні спіральні мотиви [14]. Моко виникло під час ритуалів жалоби за померлими. Жінки раніше наносили собі порізи за допомогою шкарлупок або обсидіану (вулканічного скла) та засипали рани сажею [14].

У поетичному тексті Бена Брауна «*Моко*» окреслена сутність сакрального татування маорі та сильний зв'язок *moko* з культурною спадщиною новозеландського народу. Передконцептуальною іпостассю словесного поетичного образу «*Yeah but I wear my moko / on the inside bro / Old school chiselling / in pigment and blood / Cut with an albatross bone / This line is my father's line / This line is my mother's / Here is a mountain / A river / A suburb*» (Ben Brown, PWK, 2014: 55-56) – «*Так, але я ношу своє моко всередині, брате / Старий метод висікання, з фарбою і кров'ю / Вирізане кісткою альбатроса / Ця лінія – лінія мого батька / Ця лінія – лінія моєї матері / Ось гора / річка / передмістя*» є архетипні поняття світоустрою БАТЬКО та МАТИ, які об'єктивуються образами *my father's line – лінія мого батька* та *this line is my mother's – ця лінія моєї матері*, останні уособлюють плетіння сімейного дерева, історію роду. Вираз *wear my moko on the inside – ношу своє моко всередині* актуалізує поняття сакральності та духовності, невидимої сили, що уможливує сконструювати концептуальні схеми МОКО є НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, МОКО є ДУХ.

Детальне розгортання вищезазначеного словесного поетичного образу через осмислення виразу *cut with an albatross bone – вирізане кісткою альбатроса* уможливує побудову концептуальної схеми МОКО є КРАСА, МОКО є СИЛА з огляду на символіку номінативної одиниці *albatross*. Адже для маорі альбатроси символізували красу та силу, а власники пера цього птаха або кулону з кістки альбатроса наділялися цими якостями [15].

Шляхом переосмислення частини словесного поетичного образу *Here is a mountain / A river / A suburb – Ось гора / річка / передмістя*, у якому активізуються топонімічні та урбаністичні поняття, підсилені номінативними одиницями *mountain – гора, river – річка, suburb – передмістя*, конструюємо концептуальну схему МОКО є МІСЦЕВІСТЬ (НОВА ЗЕЛАНДІЯ). Таку ж схему формуємо через осмислення топоніма *Maungakiekie* (назва вулканічної вершини One Tree Hill мовою маорі у Новій Зеландії) у словесному поетичному образі «*Maungakiekie's face was a moko of green fire*» (Albert Wendt, NZEPC) – «Обличчя *Maungakiekie* було *moko* зеленого вогню». До того ж вибудовуємо концептуальну схему МОКО є ЖИТТЯ та МОКО є СИЛА, які обумовлені образом татуювання зеленого вогню, що уособлює візерунки густих трав на пагорбі.

Пройшовши довгий шлях, татуювання маорі приховує у своїх спіральних візерунках історію сильного духом народу. Аналізуючи концептуальний простір етнокультурного образу МОКО у світлі когнітивної лінгвістики розширюємо смислову площину концептуальною схемою МОКО є ІСТОРИЯ: «*Here is the chanting karakia / of a young man bleeding / beneath the blade*» (Ben Brown, PWK, 2014: 55-56) – «*Ось снівучий karakia / молодого чоловіка, / який кровоточить під клинком*» (*karakia* – заклинання, ритуальний спів, молитва, виголошене заклинання, чарівне заклинання [12]); «*Here is a road in the footsteps of a warrior / Here is a path in the broken feet of a slave*» (Ben Brown, PWK, 2014: 56) – «*Ось дорога в слідах воїна / Ось стежка в розбитих стопах раба*»; «*Let my face / bear the lines / of our passage / through time / the layers / of our knowing / etched like thin / blue lines*» (Jacqueline Carter, PWK, 2014: 62) – «*Нехай моє обличчя / несе лінії / нашого шляху / через час / шари / нашого пізнання / витиснуті як тонкі сині лінії*». У останньому прикладі етнокультурний образ МОКО переосмислюється через вираз *the layers of our knowing etched like thin blue lines*, який допомагає створити додаткову концептуальну схему МОКО є ЗНАННЯ.

Процес татуювання потребував високого рівня майстерності, а майстрів моко дуже поважали. За роботу платили зброєю, накидками та нефритом. Процес нанесення моко був ритуалізований та священний [14]. У поетичному рядку «*In ritual / moko / you grow / – I feel your emergence / breaking the skin. / What anger is this I feel?*» (Hinewirangi Kohu, PWK, 2014: 143) – «*У ритуалі / моко / ти зростаєш / – Я відчуваю твою появу, / ламаючи*

шкіру. / Яка це злість, яку я відчуваю?» образ традиційного татуювання маорі розширюємо концептуальною схемою МОКО є СИЛА, яку будуємо, спираючись на семантику номінативних одиниць *grow – рости, anger – злість*, виразу *to break the skin – ламати шкіру*, який об'єктивує образ невразливого, міфічно сильного чоловіка, шкіру якого доводиться розламувати для нанесення моко.

Конструюємо схему МОКО є ДОЛЯ, яка реалізована у словесному поетичному образі «*but decay awaits you / and what you escape, your moko / will bear, history has a way / of catching men and mavens / and when the world has passed / your end, you'll find your end is here*» (Phil Kawana, PWK, 2014: 129-130) – «*але тлін чекає на тебе / і те, від чого ти тікаєш, твоє моко / принесе, історія має свій спосіб / ловити людей і знавців / і якщо світ омине / твій кінець, ти зрозумієш, що твій кінець тут*». Розгортання етнокультурного образу МОКО відбувається шляхом осмислення дієслова *to escape – утікати, рятуватись, вириватись*, підсиленого виразом *your moko will bear*, яке уособлює фатум, рок та жереб.

Когнітивний аналіз переосмислених словесних поетичних зразків дозволяє доповнити смислову площину концептуального простору етнокультурного образу МОКО такими схемами: МОКО є МОГУТНІСТЬ: «*the moko of some mighty face streaked with stardust*» (David Eggleton, NZEPC) – «*моко могутнього обличчя, змитою зірковим пилом*»; МОКО є ЛЮБОВ: «*my desire I tattoo like a moko so all may see / you belong to me*» (Witi Ihimaera, PWK, 2014: 117) – «*моє бажання: я роблю татуювання, як моко, щоб усі могли бачити, / ти належиш мені*».

Вагому частину образного простору новозеландської поезії складають етнокультурні образи, які уособлюють ідентичність автохтонного народу маорі та висвітлюють унікальну культурну спадщину цього етносу. Представлені у дослідженні концептуальні схеми образів KIWI, НАКА та МОКО формують складну матрицю, де доміантними смислами є ідентичність, національна ідентичність, гордість та сила (див. рис. 1), які влучно передають дух новозеландського народу.

Висновки. Проведене лінгвокультурологічне та лінгвокогнітивне дослідження сфокусоване на конструюванні етнокультурних образів KIWI, НАКА та МОКО у поетичних текстах Нової Зеландії. Результати наукової розвідки дозволи презентувати аналізовані образи як кумулятивні, оскільки їхні концептуальні простори вміщують комбінації смислів,

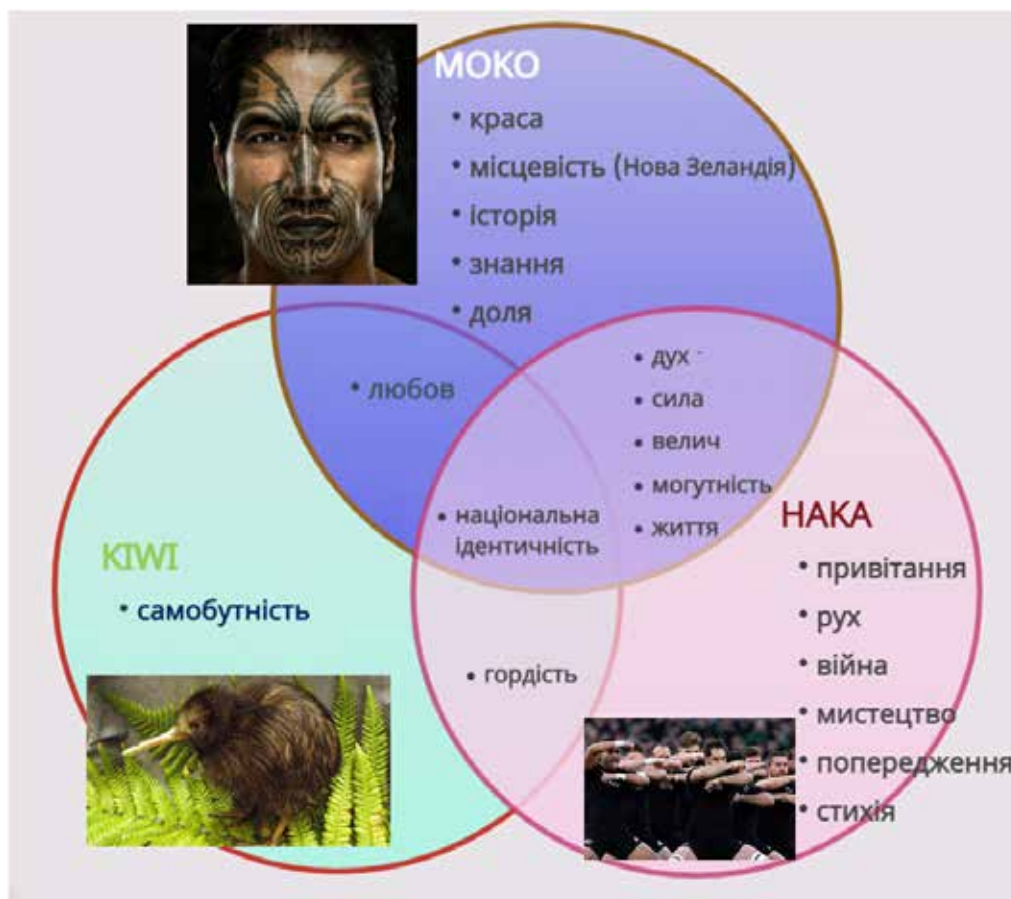

Рис. 1. Матриця концептуальних схем етнокультурних образів KIWI, НАКА та МОКО у новозеландській поезії

сформованих через переосмислення словесних поетичних образів. Концептуальні простори етнокультурних образів KIWI, НАКА та МОКО мають як спільні, так і відмінні смислові площини. Ідентичність національна, етнічна, культурна посідає центральне місце та охоплює перетин концептуальних просторів досліджуваних образів. Розмаїття відмінних смислів

підкреслює багатолікність культури, давній та колоритний етнокультурний код автохтонного населення маорі. Перспективним убачаємо висвітлення різномісних образів у поетичних текстах Нової Зеландії у світлі лінгвокультурологічного та когнітивно-прагматичного аспектів з метою конструювання образного простору новозеландських поетичних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Слухай Н.В., Мосенкіс Ю.Л. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка. Київ : Видавничий дім А+С, 2005. 165 с.
2. Кононенко В.І. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. К.: Логос, 2004. 282 с.
4. Слухай Н.В. Етноконцепти і міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2005. 167 с.
5. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. доктора філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2002. 476 с.
6. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетикокогнітивний аналіз: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. К.: КНЛУ, 2008. 558 с.
7. Волкова С.В. Міфологічні образи в сучасних амеріндіанських прозових текстах: Монографія. Херсон: Айлант, 2015. 340 с.
8. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2011. 22 с.
9. Колесова (Цапів) А. О. Художній образ Коханой / Коханого в англійських поетичних текстах ХІХ–ХХ століття : лінгвокогнітивний та гендерний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2012. 210 с.

10. Свірідова Ю. О. Пейзажний образ в австралійській поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2015. 24 с.
11. Макарова О.А. Образ жінки в австралійських художніх текстах ХХ століття: лінгвокогнітивний і культурологічний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2019. 22 с.
12. Te Aka. Māori Dictionary. URL: <https://maoridictionary.co.nz/> (accessed: 17.11.2022).
13. Cunningham, John M. Haka. *Encyclopedia Britannica*, 12 May. 2023. URL: <https://www.britannica.com/art/haka>. (accessed 22.07.2023).
14. Rawinia Higgins. Tā moko – Māori tattooing. *Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand*, 5 Sep 2013. URL: <http://www.TeAra.govt.nz/en/ta-moko-maori-tattooing> (accessed 23.07.2023).
15. Paul Sagar. Albatrosses – Albatrosses. *Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand*, 17 Feb 2015. URL: <http://www.TeAra.govt.nz/en/albatrosses/page-1> (accessed 28.07.2023).

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. Murray Katrina – Murray K. Mighty Kiwi. ECHO. Official Newsletter of the Netherlands Society Christchurch (Inc). December, 2014. URL: <https://studylib.net/doc/5214459/the-echo---federation-of-new-zealand-netherlands-societie> (accessed: 07.05.2023).
2. **PWK** – Puna Wai Kōrero : An Anthology Of Māori Poetry In English / edited by Reina Whaitiri and Robert Sullivan. Auckland University Press. Kindle Edition, 2014. 402 p.
3. **BNZP, 2010** – Ōrongohau | Best New Zealand Poems. 2010. URL: <https://www.bestnewzealandpoems.org.nz/past-issues/2010-contents/> (accessed: 20.06.2023).
4. **BNZP, 2006** – Ōrongohau | Best New Zealand Poems. 2006. URL: <https://www.bestnewzealandpoems.org.nz/past-issues/2006-contents/> (accessed: 28.03.2021).
5. **BNZP, 2001** – Ōrongohau | Best New Zealand Poems. 2001. URL: <https://www.bestnewzealandpoems.org.nz/past-issues/2001-contents/> (accessed: 28.03.2021).
6. **NZEP** – New Zealand Electronic Poetry Centre. URL: <https://www.nzepc.auckland.ac.nz/index.asp> (accessed: 16.04.2020).

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.22>

ДЖЕРЕЛА НОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

SOURCES OF NEW BORROWINGS IN ENGLISH

Полонська І.П.,

orcid.org/0000-0001-6633-9881

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сандига Л.О.,

orcid.org/0000-0002-3124-664X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено вивченню нових запозичень в англійській мові. Під новим запозиченням розуміється запозичення, яке фіксується в загальних словниках уперше. До уваги беруться запозичення як з окремих мов, так і з їх регіональних варіантів. Дослідження показало, що в 2021–2022 роках до словників англійської мови ввійшли запозичення з латини (*decumanus*, *medium coeli*), з італійської мови (*amatorio*), іспанської (*chicharron*), японської (*amazake*, *amigurumi*, *anago*, *chindogu*, *otaku*, *wabi-sabi*), аравакської (*Lokono*), з мови ефік (*kaiso*), з німецької регіональної (*Goetta*). Найбільш численними є запозичення з корейської мови (*aegyo*, *banchan*, *bulgogi*, *chimaek*, *daebak*, *dongchimi*, *galbi*, *hallyu*, *hanbok*, *jarpchaе*, *Juche*, *kimbar*, *manhwa*, *muksbang*, *noona*, *oppa*, *PC bang*, *samgyeopsal*, *Tang Soo Do*, *unni*). Слід виділити групу слів, які запозичені з кількох мов-донорів.

До неї належать *hygge* (запозичення з датської та з норвезької), *amaut* (частково запозичення з німецької, частково запозичення з датської, частково запозичення з східноканадської інуїтської, частково запозичення з західноканадської інуїтської, частково запозичення з гренландської інуїтської) та *batuque* (частково запозичення з португальської, частково запозичення з німецької, частково запозичення з креольської мови Кабо-Верде). Окрему групу складають запозичення невизначеного походження. Наприклад, іменник *horchata* був запозичений або з італійської мови, або з мексиканського варіанту іспанської мови. Цікаво зауважити, що серед запозичень невизначеного походження є не тільки слова, а й мовні елементи, що використовуються у поєднанні з іншими елементами для утворення слів. Точне походження *-amundo*, компонента складних слів, не встановлено. Воно може бути запозиченням як з іспанської, так і з італійської. У поєднанні з прикметниками англійської мови цей запозичений мовний елемент постає як підсилювач значення прикметника і використовується для утворення вигуків (*correctamundo*, *exactamundo*). Мовний елемент *astr-*, запозичений з грецької, в комбінації з компонентом англійської мови утворюють іменник *astraphobia*. Проведене дослідження свідчить про те, що запозичення словоскладаючих елементів є одним із джерел утворення нових слів в англійській мові, воно символізує переплітання внутрішніх та зовнішніх явищ в мові-реципієнті.

Ключові слова: запозичення, слово, словоскладаючий елемент, мова-донор, мова-реципієнт, регіональний варіант.

The article is devoted to the study of new borrowings in English. By the new borrowing we mean any borrowing that is recorded in general dictionaries for the first time. Borrowings from regional varieties of languages are also taken into account. The study shows that among the borrowings added to English dictionaries in 2021–2022 are borrowings from Latin (*decumanus*, *medium coeli*), Italian (*amatorio*), Spanish (*chicharron*), Japanese (*amazake*, *amigurumi*, *anago*, *chindogu*, *otaku*, *wabi-sabi*), from Arawak (*Lokono*), from Efik (*kaiso*), from German Regional (*Goetta*). The most numerous are borrowings from the Korean language (*aegyo*, *banchan*, *bulgogi*, *chimaek*, *daebak*, *dongchimi*, *galbi*, *hallyu*, *hanbok*, *jaepchae*, *Juche*, *kimbap*, *manhwa*, *mukbang*, *noona*, *oppa*, *PC bang*, *samgyeopsal*, *Tang Soo Do*, *unni*). A group of words borrowed from several donor languages should be singled out. It includes *hygge* (a borrowing from Danish, a borrowing from Norwegian), *amaut* (partly a borrowing from German, partly a borrowing from Danish, partly a borrowing from Eastern Canadian Inuit, partly a borrowing from Western Canadian Inuit, partly a borrowing from Greenlandic Inuit), *batuque* (partly a borrowing from Portuguese, partly a borrowing from German, partly a borrowing from Cape Verdean Creole). Borrowings of uncertain origin also form a separate group. For example, the noun *horchata* was borrowed either from Mexican Spanish or Italian. It is interesting to note that among the borrowings of uncertain origin are not only words but also linguistic forms that combine with other elements to create words. The exact origin of the combining form *-amundo*, a component of compound words, has not been found. Perhaps it is a borrowing from Spanish or Italian. This borrowed element performs the function of an intensifier of the meaning of some English adjectives and in combination with them is used to form interjections (*correctamundo*, *exactamundo*). The linguistic element *astr-*, which was borrowed from Greek, combines with the English component and forms the noun *astraphobia*. The research shows that borrowing of word-forming elements is one of the sources of the formation of new words in the English language, it symbolizes the intertwining of internal and external phenomena in the recipient language.

Key words: borrowing, word, combining form, donor language, recipient language, regional variety.

Постановка проблеми. Нині вивчення запозичення як прояв взаємодії тієї чи іншої мови з мовами інших народів посідає одне з важливих місць серед актуальних проблем мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запозиченням приділяється велика увага в сучасній лінгвістичній літературі, вони є об'єктом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як І.А. Сисоева, О.А. Кириченко [1], І.В. Усова, Г.О. Хант [2], О.Я. Дутка [3], С.З. Булик-Верхола, Я.О. Верхола [4], Philip Durkin [5], Gerd Carling, Sandra Cronhamn, Robert Farren, Elnur Aliyev, Johan Frid [6] та інших.

Мета статті – дослідити нові запозичення в англійській мові. Під новим запозиченням розуміється запозичення, яке фіксується у словнику вперше. Вивчаються нові запозичення, що увійшли у 2021–2022 роках до словника Мерріам-Вебстер (Merriam-Webster) та Оксфордського словника англійської мови (the Oxford English Dictionary).

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що в нашому дослідженні ми беремо до уваги і запозичення з регіональних варіантів. Так, до групи іспанських запозичень потрапило запозичення, що марковане у словнику Мерріам-Вебстер як *Mexican Spanish*, а до німецьких запозичень – запозичення з німецької регіональної, що марковано як *Low German: western*.

1. Запозичення з латинської мови.

Латинська мова – мова стародавніх римлян. У 2021 році до Оксфордського словника англійської мови увійшло запозичення з латині *decumanus*, що відноситься до історії Стародавнього Риму (декуманус – одна з двох головних магістралей давньоримського військового табору, міста, яка спрямована зі сходу на захід, перпендикулярно до кардо):

decumanus (*noun*) (Plural *decuman*) [Origin: A borrowing from Latin.] (Roman History.) – originally: a line or boundary running east to west, as marked by a surveyor. In later use chiefly: a road running east to west in a Roman town, camp, etc.

(Sometimes used with specific reference to the first such line marked at the start of a survey, or the main such road in a town, camp, etc.).

Запозичення *decumanus* належить до групи історизмів. Історизми являють собою слова, що входять не до активного, а до пасивного складу мови, звідки вони беруться, коли потрібно назвати які-небудь явища, що існували в історичному минулому і відсутні в сучасному житті.

Латинська мова подарувала світу величезну кількість термінології у різних галузях науки. Чільне становище латинської мови в науці протягом багатьох століть призвело до того, що всі наукові поняття та явища отримували термінологічну фіксацію та визначення латинською мовою. Хоча латинська мова втратила значення міжнародної мови вчених всіх спеціальностей, яке належало їй ще у XVIII ст., у ряді наукових областей її позиції як мови наукової термінології залишаються непорушними і в даний час, запозичення з латини є одним із активних джерел поповнення терміносистем. У 2021 році в Оксфордському словнику англійської мови з'явився астрологічний термін латинського походження, що дозволяє говорити про те, що вплив латинської мови на англійську в галузі наукової термінології продовжується:

medium coeli (*noun*) [Forms: *medium coeli*, *medium caeli*. Also with capital initials.] [Origin: A borrowing from Latin.] (Astrology and (formerly) Astronomy.) The point in the sky directly overhead; the highest point of the celestial sphere as viewed from any particular place; the zenith; (also) the highest point on the ecliptic, at its intersection with the meridian, taken as the zodiacal location of the zenith; the position of this in a horoscope. Formerly also (occasionally): the tenth house, whose cusp or beginning lies at or near this point (obsolete).

Отже, запозичення з латинської можна поділити на дві підгрупи: 1) історизми та 2) наукові терміни.

Перейдемо до запозичень із романських мов, що сформувалися на основі латинської мови у її розмовній формі.

2. Запозичення з італійської мови.

У 2021 році Оксфордський словник англійської мови зафіксував слово *amatorio*, яке є запозиченням з італійської. Слід зауважити, що однією з необхідних умов для входу слова в систему мови, що його запозичує, вважається регулярне вживання цього слова в мові-реципієнті. Однак цікавим є той факт, що запозичений іменник *amatorio*, що вперше з'явився в словнику англійської мови, маркований як застарілий та рідкісний:

amatorio (*noun*) (Plural *amatorii*.) [Origin: **A borrowing from Italian.**] (Ceramics. Obsolete, rare.) – a decorated ceramic object intended as a love gift; spec. a piece of majolica painted with the portrait of a lady and bearing a complimentary inscription.

3. Запозичення з іспанської мови.

Із іспанської мови запозичене слово *chicharron*, що відноситься до області кулінарії. Чичарон – це і смажена свиняча шкіра, і гаряча страва, що готується на її основі:

chicharron (*noun*) (Plural *chich arrones*, *chicharrónes*.) [Forms: *chicharrón*.] [Origin: **A borrowing from Spanish.**] – 1. a small piece of pork belly or pig skin that is fried and eaten usually as a snack; 2. a piece of food that resembles a chicharron.

Значимо, що чичарон (*chicharron*) є традиційною стравою латиноамериканської та іспанської кухні.

4. Запозичення з іспанської чи італійської.

Серед слів, що увійшли в 2021 році в словник Мерріам-Вебстер, є іменник *horchata* невідомого походження. Як зазначено у словнику, це слово було запозичено або з італійської, або з мексиканського варіанту іспанської мови:

horchata (*noun*) [Origin: Of uncertain origin. **Perhaps a borrowing from Mexican Spanish or Italian.**] – a cold sweetened beverage made from ground rice or almonds and usually flavorings such as cinnamon or vanilla.

Цікаво зауважити, що серед запозичень невідомого походження є не тільки слова, а й мовні елементи, що використовуються у поєднанні з іншими елементами для утворення слів. Точне походження *-amundo*, компонента складних слів, не встановлено. Воно може бути запозиченням як з іспанської, так і з італійської:

-amundo (*comb. form*) [Forms: *-amundo*, *-omundo*.] [Origin: Of uncertain origin. **Perhaps a borrowing from Spanish or Italian.**] (slang and colloquial (frequently humorous). Originally and chiefly U.S.) – used as an intensifier, usually combining with adjectives to form interjections, e.g. *correctamundo*, *exactamundo*.

У поєднанні з прикметниками англійської мови цей запозичений мовний елемент постає як підсилювач значення прикметника і використовується для утворення вигуків.

Як бачимо, запозичення словоскладаючих елементів є одним із джерел утворення нових слів в англійській мові. Їх вивчення дає можливість прослідити складність мовних процесів, переплітіння внутрішніх та зовнішніх явищ в мові-реципієнті.

5. A borrowing from Greek, combined with an English element:

astraphobia (noun) [Origin: A borrowing from Greek, combined with an English element.] – a fear of lightning, or (more widely) of thunderstorms accompanied by lightning.

6. Запозичення з німецької регіональної мови.

Goetta (noun) [Forms: *goetta*.] [Origin: A borrowing from German regional (Low German: western.)] – meat (such as pork) mixed with oats, onions, and spices and fried in the form of a patty.

7. Запозичення з японської мови.

amazake (noun) [Forms: ama saki, ama-sake, amasake] [Origin: A borrowing from Japanese.] – in Japanese cuisine: a sweet fermented drink made from rice, water, and koji containing little or no alcohol.

amigurumi (noun) (Plural unchanged.) [Origin: A borrowing from Japanese.] – the Japanese craft of creating small, crocheted or knitted, stuffed figures resembling animals or other creatures. Also: the stuffed figures so created.

anago (noun) [Origin: A borrowing from Japanese.] - In Japanese cookery: the flesh of any of various saltwater eels (esp. the white-spotted conger, Conger myriaster) used as food, now esp. in sushi or tempura dishes. Also: a dish made with this as the principal ingredient.

chindogu (noun) (Plural unchanged, *chindogus*) [Forms: chindogu, chindougu (rare) Also with capital initial.] [Origin: A borrowing from Japanese.] – an invention that, while innovative and perhaps ingenious, is of little or no use in the real world, typically created for fun rather than for practical purposes. Also as a mass noun: the art or practice of developing such inventions. (Chiefly in Japanese contexts).

otaku (noun) (Plural *otaku*, *otakus*.) [Origin: A borrowing from Japanese.] – a person having an intense or obsessive interest especially in the fields of anime and manga – often used before another noun.

wabi-sabi (adjective) [Forms: wabi sabi, wabi-sabi, wabisabi.] [Origin: A borrowing from Japanese.] – relating to or designating a Japanese aesthetic or world view characterized by finding beauty in imperfection, impermanence, or simplicity. Also: designating a style, appearance, etc., reflecting this aesthetic.

wabi-sabi (noun) [Forms: wabi sabi, wabi-sabi, wabisabi.] [Origin: A borrowing from Japanese.] – an aesthetic or world view characterized by finding beauty in imperfection, impermanence, or simplicity. Also: a style or quality reflecting this aesthetic.

8. Запозичення з корейської мови.

aegyo (noun) [Origin: A borrowing from Korean.] – cuteness or charm, esp. of a sort considered characteristic of Korean popular culture. Also: behaviour regarded as cute, charming, or adorable.

aegyo (adjective) [Origin: A borrowing from Korean.] – characterized by ‘aegyo’, cute, charming, adorable.

banchan (noun) (Plural *banchans*, unchanged.) [Origin: A borrowing from Korean.] – in Korean cookery: a small side dish of vegetables, etc., served along with rice as part of a typical Korean meal.

bulgogi (noun) [Forms: boolgogi, bulgogee, bulgogi, bulkoki.] [Origin: A borrowing from Korean.] – in Korean cookery: a dish of thin slices of beef or pork which are marinated, then grilled or stir-fried.

chimaek (noun) [Origin: A borrowing from Korean.] – in South Korea and Korean-style restaurants: fried chicken served with beer. (Popularized outside South Korea by the Korean television drama *My Love from the Star* (2014)).

daebak (noun) [Forms: dae bak, daebak. Also occasionally with capital initial(s).] [Origin: A borrowing from Korean.] – something lucrative or desirable, esp. when acquired or found by chance; a windfall, a jackpot.

daebak (interjection) [Forms: dae bak, daebak. Also occasionally with capital initial(s).] [Origin: A borrowing from Korean.] – expressing enthusiastic approval: ‘fantastic!’, ‘amazing!’

daebak (adjective) [Forms: dae bak, daebak. Also occasionally with capital initial(s).] [Origin: A borrowing from Korean.] – as a general term of approval: excellent, fantastic, great.

dongchimi (noun) [Forms: dongchimi, tongchimi, tongch'imi.] [Origin: A borrowing from Korean.] – in Korean cuisine: a type of kimchi made with radish and typically also containing napa cabbage, spring onions, green chilli, and pear, traditionally eaten during winter.

galbi (noun) [Forms: galbi, kalbi.] [Origin: A borrowing from Korean.] – in Korean cookery: a dish of beef short ribs, usually marinated in soy sauce, garlic, and sugar, and sometimes cooked on a grill at the table.

hallyu (noun) [Forms: hallyu, hanllyu, hanlyu, hanryu. Also with capital initial.] [Origin: A borrowing from Korean.] The increase in international interest in South Korea and its popular culture, esp. as represented by the global success of South Korean music, film, television, fashion, and food. Also: South Korean popular culture and entertainment

itself. Frequently as a modifier, as in **hallyu craze**, **hallyu fan**, **hallyu star**, etc.

hanbok (noun) (Plural *hanboks*, unchanged.) [Forms: also with capital initial.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a traditional Korean costume consisting of a long-sleeved jacket or blouse and a long, high-waisted skirt for women or loose-fitting trousers for men, typically worn on formal or ceremonial occasions.

japchae (noun) [Forms: chap chae, chap ch'ae, chap-chae, chap-ch'ae, chapchae, chapch'ae, chap chee, chapchee, jab chae, jabchae, jap chae, japchae.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a Korean dish consisting of cellophane noodles made from sweet potato starch, stir-fried with vegetables and other ingredients, and typically seasoned with soy sauce and sesame oil.

Juche (noun) [Forms: chuche, chuch'e, juche.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – the political ideology associated with North Korea (the Democratic People's Republic of Korea), which aims to achieve national autonomy through the rule of a single leader, the maintenance of a strong military, and the pursuit of economic self-sufficiency. (**Juche** is often regarded negatively as fostering totalitarianism, ultra-nationalism, and a culture of subjugation and violence in North Korea.)

kimbap (noun) [Forms: kimbap, gimbap.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a Korean dish consisting of cooked rice and other ingredients wrapped in a sheet of seaweed and cut into bite-sized slices.

manhwa (noun) [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a Korean genre of cartoons and comic books, often influenced by Japanese manga. Also: a cartoon or comic book in this genre. (Occasionally also applied to animated film.)

mukbang (noun) [Forms: muk bang, mukbang, meok bang, meokbang.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a video, esp. one that is livestreamed, that features a person eating a large quantity of food and talking to the audience. Also: such videos collectively or as a phenomenon.

noona (noun) [Forms: nuna, noona.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – in Korean-speaking contexts: a boy's or man's elder sister. Also as a respectful form of address or term of endearment, and in extended use with reference to an older female friend.

oppa (noun) [Forms: oppa, oppah. Also with capital initial.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – 1. In Korean-speaking contexts: a girl's or woman's elder brother. Also as a respectful form of address or term of endearment, and in extended use with ref-

erence to an older male friend or boyfriend. 2. An attractive South Korean man, esp. a famous or popular actor or singer.

PC bang (noun) [Forms: also with capital initial in the second element.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – In South Korea: an establishment with multiple computer terminals providing access to the internet for a fee, usually for gaming.

samgyeopsal (noun) [Forms: samgyupsal, samgyeopsal, samgyeupsal, samgyopsal.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a Korean dish of thinly sliced pork belly, usually served raw to be cooked by the diner on a tabletop grill.

Tang Soo Do (noun) [Forms: Dang Soo Do, Dangsoodo, Dangsudo, Tang Soo Do, Tangsoodo, Tang Su Do, Tangsudo. Also with lower-case initial(s).] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – a Korean martial art using the hands and feet to deliver and block blows, similar to karate.

unni (noun) [Forms: eonni, unni, eoni, eonie, eonnie, unie, unnie.] [Origin: **A borrowing from Korean.**] – in Korean-speaking contexts: a girl's or woman's elder sister. Also as a respectful form of address or term of endearment, and in extended use with reference to an older female friend or an admired actress or singer.

Серед запозичень з корейської мови особливе місце належить одиницям лексико-семантичного поля «їжа та напої».

9. Запозичення з кількох мов.

batuque (noun) [Forms: baduca, batucca, batuka, baducca, batuque.] [Origin: of multiple origins. **Partly a borrowing from Cape Verdean Creole. Partly a borrowing from Portuguese. Partly a borrowing from German.**] – 1. In early use: an Afro-Brazilian round dance, the forerunner of the samba. Later more generally: any of various folk dances performed in the Cape Verde Islands and among black people in Brazil, typically having a rhythmic clapping or slapping accompaniment; (now esp.) music accompanying such dances. 2. In certain parts of Brazil, esp. in the extreme south: an Afro-Brazilian folk religion or cult combining elements of Brazilian Roman Catholicism and spiritualism with traditional African religious practices. Also: a ceremonial ritual of this cult.

amaut (noun) [Forms: amaut, amowt. Amautiq, amautik, amautick.] [Origin: of multiple origins. **Partly a borrowing from German. Partly a borrowing from Danish. Partly a borrowing from Eastern Canadian Inuit. Partly a borrowing from Western Canadian Inuit. Partly a borrowing from Greenlandic Inuit.**] – a pouch for carrying a child, worn by an Inuit woman; (also) a garment which has such a pouch.

hygge (noun) [Origin: A borrowing from Danish, a borrowing from Norwegian] – a cozy quality that makes a person feel content and comfortable.

hygge (adjective) [Origin: A borrowing from Danish, a borrowing from Norwegian] – invoking or fostering a sense of coziness, contentment, and well-being.

10. Запозичення з мови ефік.

kaiso (noun) [Forms: cariso, careso, caliso, kaiso, caiso, kaipso.] [Origin: **A borrowing from Efik.**] – a style of Caribbean music of West African origin, associated esp. with carnivals and similar celebrations.

kaiso (interjection) [Forms: cariso, careso, caliso, kaiso, caiso, kaipso.] [Origin: **A borrowing from Efik.**] – used to express praise or encouragement for calypso music or performers; ‘bravo!’, ‘well done!’.

Ефік – мова, поширена в південно-східній Нігерії, в штатах Аква-Ібом і Крос-Рівер.

11. Запозичення з аравакської мови.

Lokono (noun) [Plural unchanged, *Lokonos.*] [Forms: Lokono, Lukkunu, Locono.] [Origin: **A borrowing from Arawak.**] – 1. A member of an indigenous people inhabiting the Caribbean and northern South America. 2. The Arawak language spoken by the Lokono.

Lokono (adjective) [Origin: **A borrowing from Arawak.**] – of, belonging to, or relating to the Lokono or their language.

Аравакська мова поширена в наступних країнах: Суринам, Французька Гвіана, Гайана та Венесуела.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Іншомовні запозичення є одним з важливіших видів збагачення словникового складу англійської мови. Одним із джерел утворення нових слів в англійській мові є запозичення словоскладаючих елементів. Перспективним вбачаємо вивчення функціонування запозичень в системі сучасної англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сисоєва І.А., Кириченко О.А. Характер нових запозичень в англійській мові (на матеріалі Оксфордського словника). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2017. № 8. С. 92–95.
2. Усова І.В., Хант Г.О. Запозичення та інтернаціоналізація в процесі формування англійських авіаційних термінів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 249–253.
3. Дутка О.Я. Збагачення омонімічного складу української мови внаслідок запозичень із германських мов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 20–25.
4. Булик-Верхола С.З., Верхола Я.О. Рівновага питомого й запозиченого в комп'ютерній термінології української мови. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 8–13.
5. Durkin P. *Borrowed Words: A History of Loanwords in English* / Philip Durkin. – Oxford University Press, 2014. – 512 p.
6. Carling G., Cronhamn S., Farren R., Aliyev E., Frid J. The casuality of borrowing: Lexical loans in Eurasian languages / *PIOS ONE*. 2019. 14 (10): e0223588. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0223588>

ЕКФРАЗИС В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

EKPHRASIS IN 20TH-CENTURY ITALIAN LITERATURE

Потапова І.М.,

*orcid.org/0000-0003-4086-7752**старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Крамаренко А.М.,

*orcid.org/0009-0005-7870-4803**викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Метою статті є розгляд значення жанру екфразису, який в сучасній літературі стає основоположним елементом будь-якого мовного акту. У літературній культурі Італії ХХ століття він структурно належить до «стилю» та є однією з найбільш плідних риторичних фігур. Серед італійських авторів ХХ століття, які вживали прийом екфразису, головним чином слід назвати такі імена як: Габріеле Д'Аннунціо, Карло Еміліо Гадда та Італо Кальвіно. У даній статті автор досліджує деякі типи екфразису зазначених італійських авторів та виділяє категорію екфразичних текстів на матеріалі італійської мови.

Наш інтерес до екфразису пояснюється багатством матеріалу для досліджень. Аналізуються художні твори, які раніше не ставали об'єктом пильного філологічного вивчення. Крім того, наша увага засереджується на характеристичі і функції екфразиса у художньому тексті. Досі недостатньо уваги приділялося засобам втілення специфічного зорового сприйняття (зорова лексика, оптичні образи) в словесному тексті, які мають першорядне значення для екфразису. Як правило, наукові праці присвячуються вивченню екфразису в творчості одного автора. Ми розглядаємо загальні риси екфразису як в певний історичний період, так і у різних письменників, що збагачує уявлення про епоху і дозволяє розглядати літературу в загальному контексті культури, простежити зв'язки літератури з образотворчим мистецтвом. Незважаючи на те, що всі три письменники належать одній і тій же історичній епосі, екфразиси романтика Габріеле Д'Аннунціо є символом естетизму, в той час як Італо Кальвіно притаманна дорожочірна наративна конструкція, яка, у нерозривному зв'язку з дослідженнями Володимира Проппа і Клода Леві-Строса, відновлює моделі, якими використовувались Боккаччо, Сервантес, Гофман та інші. Карло Еміліо Гадда, необарочний письменник-експериментатор, займає в італійській літературі місце послідовника Джойса.

Застосовуючи методи прототипового дослідження, які допомагають у побудові найменш суперечної дефініції такої категорії як екфразичний текст, авторка дає визначення екфразису, формулює основні його ознаки, встановлює характеристики і функції екфразиса на матеріалі творів зазначених письменників. Це визначає актуальність і наукову новизну обраної теми

Ключові слова: екфразис, риторична фігура, зорове сприйняття, образотворче мистецтво, наративна конструкція.

The aim of the article is to consider the meaning of the genre of ekphrasis, which in modern literature becomes a fundamental element of any speech act. In the literary culture of 20th-century Italy, he structurally belongs to the "style" and is one of the most prolific rhetorical figures. Among the Italian authors of the 20th century who used the method of ekphrasis, such names as Gabriele D'Annunzio, Carlo Emilio Gadda and Italo Calvino should be mentioned. In this article, the author examines some types of ekphrasis of these Italian authors and distinguishes the category of ekphrastic texts based on the material of the Italian language.

Our interest in ekphrasis is due to the wealth of material for research. Works of art that have not previously become the object of close philological study are analyzed. In addition, our attention is focused on the characteristics and functions of ekphrasis in the literary text. Until now, not enough attention has been paid to the means of embodying specific visual perception (visual vocabulary, optical images) in verbal text, which are of paramount importance for ekphrasis. As a rule, scientific works are devoted to the study of ekphrasis in the work of one author. We consider the general features of ekphrasis both in a certain historical period and in different writers, which enriches the idea of the era and allows us to consider literature in the general context of culture, to trace the connections between literature and fine arts. Despite the fact that all three writers belong to the same historical era, the ekphrasis of the romantic Gabriele D'Annunzio is a symbol of aestheticism, while Italo Calvino is characterized by a precious narrative construction that, in inextricable connection with the studies of Vladimir Propp and Claude Lévi-Strauss, restores the models used by Boccaccio, Cervantes, Hoffmann and others. Carlo Emilio Gadda, neo-baroque experimental writer, occupies in Italian literature place of a follower of Joyce. Applying the methods of prototypical research, which help in constructing the least contradictory definition of such a category as an ekphrastic text, the author gives a definition of ekphrasis, formulates its main features, establishes the characteristics and functions of ekphrasis on the material of the works of these writers. This determines the relevance and scientific novelty of the chosen topic

Key words: ekphrasis, rhetorical figure, visual perception, fine arts, narrative construction.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення італійських екфразистичних текстів, стислий огляд типології екфразису у творчості трьох письменників ХХ століття Габріеле Д'Аннунціо, Італо Кальвіно та Карло Еміліо Гадди.

Виклад основного матеріалу. Термін «екфразис» усе частіше вживається у лінгвістичній літературі останнього часеу. Варто зазначити, що у центр уваги лінгвістів потрапили екфразиси англійською, німецькою, французькою мовами і меншою мірою італійською. У спеціальних філологічних дослідженнях, що проводяться в Україні, феномену екфразиса приділяється увага у працях О. Іванченко, Л. Генералюк, Д. Наливайко та ін. Екфразиси італійською мовою привернули увагу італійських дослідників М. Чіккуто, Е. Морра, К. Портезіне та англомовних - Д. Хеффернана, М. Крігер, У. Мітчел, В. Кембел, П. Гільес, М. Девідсон, Г. Занкер, Р. Уебб.

Сам термін *екфразис* існує вже майже 20 століть. Ще в епоху Пізнього Відродження проблема співвідношення словесного і образотворчого, іншими словами, слова і образів, була однією з ключових проблем для мистецтва, що знайшло відображення як в теорії мистецтва, так і в художній практиці. Теоретики мистецтва і теоретики літератури давали різноманітні інтерпретації тези *ut pictura poesis*, яка належала Горацию. Вони запозичували терміни один у одного, використовували загальну термінологію та намагалися філософськи осмислити мистецтво і знайти загальні закономірності, характерні для всіх видів художньої діяльності.

Сучасна інтерпретація *екфразиса* налічує близько 50 років. Екфразис тлумачиться дослідниками як багатогранне поняття. Він не є і, можливо, ніколи не був однозначним, частково тому, що він виділяється лише на смисловому рівні. Термінологічна плутанина також виникає тому, що слово використовується як у його стародавньому значенні, так і у сучасному сенсі. З іншого боку, неоднозначність терміна дозволяє більшу гнучкість використання. Відносини між літературою та образотворчим мистецтвом з часом стали предметом нескінченної кількості суперечок, які породили різні теорії і міркування.

Хоча зв'язок між екфразисом і твором мистецтва вже був властивим у ХІХ столітті, лише в другій половині ХХ століття літературна критика почала більш точно визначати термін і його функцію. У 1955 році Лео Спітцер визначає екфразис як поетичний опис живописного або скульптурного об'єкту [1, с. 67].

Поступово, визначення поняття як опис твору затверджується, навіть якщо цей термін до 90-их років вживався не часто. На додаток до цього є новаторські тексти в теоретизації концепції екфразису, як наприклад. «Сестринські мистецтва» Д. Хагструма (1958), «Екфразис і естетичні установки» в «Життєписах» Джорджо Вазарі Світлани Альперс (1960), «Кольори риторики» Венді Штайнер (1982) та інші.

Серед нещодавніх італійських дослідників екфразису, таких як Пер Вінченцо Менгальдо (2005), Ліна Бользоні (2010) та інші, не всі поділяють американську точку зору на екфразис. Вони віддають перевагу німецьким вченим, які навіть називають екфразис «живописною поемою»-*bildgedicht*.

За словами Рут Уебб, необхідно прояснити відмінності, які має термін екфразис, як у стародавньому контексті, так і у різних сучасних підходах. Крім того, кожен вчений повинен чітко визначити, якого підходу він дотримується [2, с. 21]. Екфразис як відсилання до твору образотворчого мистецтва починає поширюватися тільки з четвертого століття [3, с. 18]. Екфразис часто розглядають як «вікно», через яке одержувач може бачити описане явище без участі медіума. Якщо ілюзія присутності зруйнована, екфразис може викликати протилежний ефект – «деознаомлення» [4, с. 23]. Цей тип напруженості інколи повторюється в сучасному екфразисі. Наприклад, оратор може домогтися жвавості, використовуючи прозору мову, але в той же час щось в описі може виробляти протилежний ефект. Саме у той момент виникає напруга. Хоча екфразис не є документальним засобом, з певних умов він може служити як інтерпретаційний ключ для розуміння минулого. Теза Р. Уебб полягає в тому, що візантійські екфразиси, які вона вивчала, мають важливе значення для розуміння візантійського мистецтва саме тому, що вони описують реакцію одержувача [2, с. 20].

Незважаючи на те, що вчені говорять про екфразис середньовічний, часів Відродження або бароко, він завжди є проекцією сучасної концепції. Наприклад, у ХVІ ст. цей термін був вченим майже невідомий. А ті, хто вдається до нього, вживають його у стародавньому значенні, тобто не в зв'язку з творами мистецтва. Таке уявлення «живого опису» (*descriptio*-лат.) панувало до ХІХ століття, після чого з часом поступається місцем сучасному уявленню. В кінці ХІХ століття екфразис вказує на будь-який опис, що має своїм предметом твір мистецтва [5, с. 47]. Поступове перевизначення терміну, який триває і в ХХ сто-

літті, було спрямоване на адаптацію концепції до інтелектуальних та естетичних аргументів того періоду. Новий термін «інтермедіальність» запропонував Петер Вагнер [6, с. 80]. Вчені часто погоджуються з неоднозначністю екфразису. Але, наприклад, на думку В.Т. Мітчелла, детальні висновки про якість, призначення або місце екфразису у літературному всесвіті зробити неможливо [7, с. 45]. Насправді, як стверджує Моніка Фарнетті, саме тому, що він є неоднозначним, екфразис діє як «щедрий парасольковий термін» [8, с. 578]. Екфразис приймає різні форми, і часто навіть неможливо сказати певне: екфразис це чи ні. За онтологічними критеріями, Д. Голландер [9, с. 211]. запропонував поділити екфразис на три підкатегорії: умовний екфразис, який є фальшивим, тобто уявним витвором мистецтва; до нього ж відноситься екфразис твору, слід якого ми втратили. Під другим терміном мається на увазі актуальний екфразис, тобто існуючі твори. Нарешті, латентний екфразис, прототип якого не є явним. Поділ на категорії не є, однак, абсолютним. Можливо, навіть не завжди існує формальна різниця між різними екфразисами. Лише рівень обізнаності читача визначає наскільки дійсною є саме та категорія, а не інша.

Оскільки не можна заперечувати, що екфразис є прямим описом певних творів живопису, скульптури, деякі теоретики стверджують, що в більш тісному сенсі він не є описом предмета сам по собі, а є предметом, який несе в собі образ іншого предмета, групи предметів, сцени, сюжету і т. д. Так доводить Рут Вебб, яка задається питанням про народження екфразичного жанру [10, с. 9].

Джеймс Хеффернан визначає екфразис як «словесне представлення графічного зображення» і називає величезну «інтелектуальну індустрію» новими можливими критеріями інтерпретації [11, с. 323].

Тоді як для Мюррей Крігер потрібна істина, щоб «наслідувати в літературі пластичний витвір мистецтва» [12, с. 15].

Тобто мова йде не тільки про опис художнього твору, а про наслідування самому твору, тобто творчому процесу. Таким чином, література може створити витвір мистецтва шляхом наслідування. Наприклад, Гомер в своєму описі щита Ахілла створює щит. Письменник перетворюється в живописця, скульптора, художника. У своїй майстерні він створює екфразис, щоб мати можливість переосмислити реальність в очах читачів.

На думку Д. Хеффернана, витвір мистецтва, представлений словесно, вважається істинним, незалежно від його реального існування. Важлива

вже не різниця між словом і зображенням, простором і часом, а можливість того, що обидва можуть повідомити щось про реальність і що існує безперервний перетин кордонів між словесним і візуальним. Ці два мистецтва стикаються [11, с. 260].

З моменту виникнення риторичного використання екфразису, йшла мова про енаргею (*enargeia*) як характеристику, що супроводжує екфразис. Це натякає на здатність словом досить яскраво описувати об'єкт, щоб створити ілюзію, що він насправді присутній перед очима. *Enargeia* представляє найсильнішу якість екфразису, оскільки вона висловлює силу слова для відтворення зображення [13, с. 81].

Образотворче мистецтво є повсюдною складовою творчості італійського письменника ХХ ст. Габріеле Д'Аннунціо, автора романів «Невинний», «Діви скель», «Полум'я», трилогії «Романи Троянди» і т.д. Зокрема, образні референти особливо значущі містяться у першому і останньому романах з трилогії «Романи Троянди»: «Насолода» і «Тріумф смерті». Образний потік в «Насолоді» частково випливає з тісної взаємодії з художниками, учасниками групи *In Arte Libertas*, яка була заснована в Римі у 1880-х р.р.

Також великий вплив на жіночий ідеал краси Д'Аннунціо мав один з засновників англійського «Братства Прерафаелітів» Данте Габрієль Россетті. Але жінка Д'Аннунціо – це скоріше перехід від прерафаелітки до фатальної жінки декадентської культури. Письменник так описує два жіночих портрети дійових осіб роману «Насолода»:

На стіні висів портрет леді Хімфілд поруч з копією Неллі О'Брайєн Джошуа Рейнольдса. Обидві особи з нижньої частини полотна дивилися з тією ж проникливою інтенсивністю, з тим же запалом пристрасті, з тим самим полум'ям чуттєвого бажання, з тим же чудовим красномовством; В обох були неоднозначні, загадкові вуста Сивіли, вуста тих невтомних і неблаганних, які випивають душі; обидві вони мали лоб мармуровий, бездоганний, сяючий вічною чистотою. (переклад авторки, с. 321) [14, с. 321].

Причина, яка виправдовує вживання екфразису – влучність: читач бачить саме те, чого хоче автор. Особливу групу речей в романі складають твори мистецтва, які оточують головного героя Андреа. Він не обділяє себе у своїх художніх уподобаннях: він хоче відновити традиційні італійські форми не тільки в поезії та живописі:

Кожна гобеленова стрічка мала символічну фігуру. «Тиша» і «Сон», два ефеба, струнки і довгі, якими їх би міг зобразити Болоньєзе Приматіччо,

стояли на сторожі біля входу. (переклад авторки, с. 83) [14, с. 83].

Іноді картина, яка представлена в романі, є інтерпретаційним ключем до всього тексту, але в «Насолоді» екфразичний достаток означає, що хоча деякі твори мистецтва важливіші за інші, жоден не підноситься над усіма іншими абсолютно [15, с. 170].

Враження, яке справляє роман, викликане значною мірою наявністю екфразисів. Крім цього, роман «Насолода» можна порівняти зі справжнім музеєм слова, якому поклоняються поети. Герой роману Андреа не спроможен задовольнитися захопленням мистецтвом, яке його оточує. Йому необхідно володіти ним. Екфразис є ідеальним інструментом для опису теми володіння, оскільки це словесний образ предметів зовнішнього світу. Все оздоблення будинку Андреа присвячено культу любові і свідчить про його віру в те, що спогади закарбовані в оточуючих його предметах. Одним з них є годинник у вигляді черепа «зробленого зі слонов'ї кістки з рубінами в очницях і діамантами, що виблискують в розрізі щелеп, від яких виходив звук пульсуючого часу, створюючи враження життя, яке ще там жевріє» (переклад авторки, с. 72) [14, с. 72].

Саме краса, якою насолоджується Д'Аннунціо, є запорукою кількості екфразисів, тому що відображення досконалості є головна мета мистецтва. У художньому тексті з естетичною тематикою, як, наприклад, «Насолода», екфразис грає роль творчого маніфесту героя, найбільш повного вираження його естетично-етичної позиції. Екфразис сприяє розширенню художнього світу твору і підвищенню його культурної щільності. «Переклад» образотворчих принципів в словесну форму дозволяє оновити мову художнього тексту, збагатити останній за рахунок метафоричного використання термінів і спеціальних слів іншого мистецтва» [16, с. 10].

У романах Г. Д'Аннунціо, які насичені описами творів пластичного мистецтва і живопису, серед інтертекстуальних включень романтичної прози особливе місце займає екфразис. На відміну від Г. Д'Аннунціо, в прозі Італо Кальвіно немає неодмінного атрибуту кабінетів, майстерень і віталень – картин. Ідея наративного механізму роману «Замок перехрещених доль» прийшла до нього після відвідування міжнародного семінару, проведеного в Урбіно і, зокрема, після доповіді Паоло Фаббрі «Історія ворожіння на картах та мова емблем», навіть якщо теми, що розглядалися, були простою відправною точкою для подальшого розвитку твору. Натхненний картами

Таро, Італо Кальвіно пише цю книгу, структуруючи історії, що складають її, в послідовності Таро. Кілька мандрівників знаходять притулок у замку. У всіх є одна спільна риса: через невідому магію вони німіють. Після вечері кожен намагається розповісти свою історію за допомогою колоди карт Таро.

В тонкій езотеричній грі вони розставляють на великому столі кілька карт на свій вибір. Таємничі фігури аркана будуть натякати на історію, яку доведеться розшифрувати іншим. Виявляється, за допомогою карт можна спілкуватися, а в розкладеному пазлі карт кожен бачить свою долю. Під час написання роману Кальвіно зблизився з французькою групою *Ouvroir de littérature potentielle* («Майстерня потенційної літератури»), в якій письменники і математики пропонували стимулювати створення літературних творів шляхом накладення обмежень: іноді лінгвістичного типу. Нас вражає саме ідея про те, що історії можна «будувати». «Долі», які бачив Кальвіно в комбінаціях карт, виявилися долями знаменитих героїв Аріосто і Шекспіра, Софокла і Гете, перед читачем проходять історії Гамлета, Едіпа, леді Макбет. Наполегливо від долі до долі перекладаються ключові карти, які означають роздвоєння, нескінченне перетворення однієї долі в іншу, смерть, диявольську гру. Сам оповідач каже: «Так, я все привів в порядок. Принаймні на папері. А в мені, всередині, все залишається так, як було раніше» [17, с. 78].

Голос одного з тих, чию долю виклали карти каже: «Я не можу стерпіти, що Сонце все ще залишається на небі, я не можу дочекатися години, коли синтаксис світу розпадеться, коли карти змішаються... Осколки дзеркала катастрофи» [17, с. 89].

У екфразисах роману переважають форми авторської розповіді з домінуючим характером спостерігача, тобто елементи описів екфразису суб'єктивні – представлені з точки зору певної особи. Серед функцій, які виконує екфразис-декоративно-естетична та утилітарна або сюжетотворююча.

В епоху, що характеризується технічною відтворюваністю образів і глибоким усвідомленням їх впливу на соціокультурну динаміку, інтерес до вивчення способів взаємодії художнього образу з письмовим словом виникає спонтанно. Якщо гіпотеза про співвідношення слова і образу не безпідставна, то метою дослідження стає форма, в якій вона, здається, кристалізується найбільш чітко, тобто йдеться про екфразичний прийом.

Карло Еміліо Гадда (1893–1973), поряд з письменниками Італо Кальвіно та Г. Д'Аннунціо, чії романи відповідно «Замок перехрещених доль» та «Насолода» є міжнародно визнаними, наблизився до світу художньої літератури в 1924 році, беручи участь в конкурсі видавництва «Мондадорі». Створена письменниками-новаторами, «Група-63», за словами Умберто Еко, який входив до її складу, не випадково вибрала своїм «верховним божеством» не одного з дадаїстів або футуристів, а саме К. Гадду. Він завжди намагався експериментувати у галузі стилізації і пародії, вживаючи авторські неологізми. У власній епітафії він назвав себе «маркізом благородного абсурду» [18, с. 153].

Яскравою особливістю творчості К. Гадди, є вкрай незвичайна мова, в якій він використовує діалектизми, сленгові слова, цитати з латинських та італійських класиків, солоне просторіччя і, на решті, техніку *пастиччу*, тобто численні посилення на інші літературні твори. Крім літературних алюзій, його тексти містять посилення на пластичні мистецтва, зокрема на скульптуру та живопис. Відомий італійський мистецтвознавець Роберто Лонгі, з яким К. Гадда був пов'язаний особистими і творчими відносинами, писав про вплив живописця Караваджо на «основи життя» К. Гадди, порівнюючи цей вплив з Богоявленням [19, с. 198]. «Письменник і критик літератури, К. Гадда, показує здатність не тільки невимушено пересуватися в образному просторі, але навіть «читати» живописне «письмо» з незвичайною інтуїцією» [20, с. 80]. Він відтворює метод Р. Лонгі, заснований на аналізі формальних ознак творів і дозволяє виявити приховані зв'язки між різними творами, майстрами і періодами в історії мистецтва [21, с. 128]. Але К. Гадда не обмежується інтерпретацією або мистецтвознавством, а проводить реальне дослідження можливих взаємозв'язків між пластичними та літературними даними.

Живописною даниною поваги до Караваджо є те, що письменник знайомить читача своїх романів та есе з творами художника. Прикладом може бути екфразис з «Італійської історії невідомого

XX століття»: «На столі світле коло, перетин конуса світла підвісної лампи: а всередині цього чарівного кола – папери і книги, одна відкрита, з чудовими фігурами. Поля губилися в темряві, майже витягуючи з темряви таємничу силу значання, а висока і нерухома постать отримувала центральні промені проєктора... Христос Караваджо звернувся до Матвія з мовчазним докором, німим наказом. А лик мученика засяяв трагічним смутком і радісною вдячністю, земною прелюдією до немислимих радощів реального життя» (переклад авторки) [22, с. 67]. Мова уривку нагадує мовні игри Джойса. В екфразисі розвивається тема світла, унікальне значення якого в творчості Караваджо знайоме кожному критику або глядачеві його мистецтва. Е. Раймонді зауважує: «Яким би був Караваджо без світла?» Р. Лонгі є автором поняття *stile luministico* («світлий» стиль) [23, с. 120]. К. Гадда також зачарований яскравим і драматичним маніпулюванням світлом художника. Новаторська техніка живопису Караваджо дозволяє розкрити його естетичну функцію: за життям, яке зображено в екфразисі, виникає найвища реальність, втілена в творах мистецтва, яка кидає своє відображення на реальність нашого світу, облагороджує його і надає йому сенс. Далекий від допоміжної модальності, екфразис стає, в сучасній літературі, фундаментальним елементом будь-якого мовного акту [24, с. 186].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що, екфразиси у зазначених авторів відрізняються тим, що безліч перерахованих і описаних ознак не є стійкими і стабільними. В описі можуть бути елементи різних тематичних груп. Це визначається індивідуальними перевагами автора, його стилем, а також конкретними завданнями, які він перед собою ставить. Три різних приклади екфразисів- опис художнього витвору, розповідь про долю через магичні зображення на картах Таро та екфразис, як живописна данина поваги художникові, свідчать про те, що проблема співвідношення словесного і образотворчого, іншими словами, слова і образів, була і залишається однією з ключових проблем для мистецтва як пластичного, так і вербального.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Spitzer, Leo 1962, «The Ode on a Grecian Urn», or Content vs. Metagrammar, in *Essays on English and American Literature*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, pp. 67–97.
2. Webb R. *Ekphrasis Ancient and Modern: The Invention of a Genre*. Word & Image. 1999. 15 (1). P. 19–28.
3. Bergmann, Emilie L. 1979, *Art Inscribed: Essays on Ekphrasis in Spanish Golden Age Poetry*, Cambridge, Massachusetts, The Harvard University Press, pp. 16–19.
4. Becker, Andrew S. 1995, *The Shield of Achilles and the Poetics of Ekphrasis*, Lanham, Rowman-Littlefield Publishers Inc., pp. 23–25.

5. K Mikkonen. Theories of metamorphosis: from metatrophe to textual revision, – Style, 1996, pp. 43–48.
6. Eskelinen H. Il ruolo dell'ekphrasis e della similitudine ekphrastica nelle descrizioni muliebri del *Piacere di Gabriele D'Annunzio*/Atti dell'VIII Congresso degli italianisti scandinavi, Aarhus-Sandbjerg, 21–23 giugno 2007, pp. 76–85.
7. Mitchell, W.J.T. *Picture Theory*, Chicago – London, The University of Chicago Press 1994, pp. 33–48
8. Farnetti, Monica. Teorie e forme dell'ecfrasi nella letteratura italiana dalle origini al Seicento Saggio bibliografico, in *Ecfrasi*, 2004, pp. 573–600.
9. Hollander, John, *The Poetics of Ekphrasis*, «Word & Image», 4, 1, 1988, pp. 209–219.
10. Webb R. *Ekphrasis Ancient and Modern: The Invention of a Genre*. Word & Image. 1999. 15 (1). P. 7–18.
11. Heffernan, J., *Museum of Words. The Poetry of Ekphrasis from Homer to Ashbery*, Chicago, Chicago UP, 1993, p. 340.
12. Krieger, M., “*Ekphrasis and the Still Movement of Poetry, or Laokoön Revisited*”, in F. P. W. McDowell, a cura, *The Poet as Critic*, Evanston, Northwestern UP, 1967, pp. 3–26.
13. Entre clarté et illusion : l'enargeia au XVIIe siècle. Florence Dumora-Mabille, *Littératures classiques Année 1996*. pp. 75–94 станом на 20 травня 2023 р.).
14. D'Annunzio, Gabriele, *Prose di romanzi*, I, a cura di A. Andreoli, Milano, Mondadori, 1988 (I Meridiani).
15. Eskelinen H. Il ruolo dell'ekphrasis e della similitudine ekphrastica nelle descrizioni muliebri del *Piacere di Gabriele D'Annunzio*/Atti dell'VIII Congresso degli italianisti scandinavi, Aarhus-Sandbjerg, 21–23 giugno 2007, pp. 164–175.
16. Lotman Jurij M. 1987. *Semiotics and culture in the second half of the twentieth century. [Proceedings of the first symposium "Semiotics in Theory and Practice", 2–3 Oct. 1986, Bergen (Norway): pp. 9–11.*
17. Italo Calvino, *Il castello dei destini incrociati*, Mondadori, 1994, p. 128.
18. G. Contini, Carlo Emilio Gadda, o del pastiche, in «Solaria», X, 1, 1934. – P. 151–57.
19. Raimondi E. *Barocco moderno*. Roberto Longhi e Carlo Emilio Gadda. Milano: Mondadori, 2003, P. 260.
20. M. Lipparini, *Le metafore del vero. Percezione e deformazione figurativa in Carlo Emilio Gadda*, Pacini, Pisa 1995, p. 89.
21. Gregori M. *Il metodo di Roberto Longhi. L'Arte di scrivere sull'arte. Roberto Longhi nella cultura del nostro tempo* / a cura di G. Previtali. Roma: Editori Riuniti, 1982. P. 126–141.
22. Gadda C.E. *Opere* / ed. da Dante Isella. In 5 vol. Vol. 2. *Romanzi e racconti*. Milano: Garzanti, 1988. P. 290.
23. Longhi R. *Breve ma veridica storia della pittura italiana*. Firenze: Sansoni, 1980, p. 171.
24. Morra E., Portesine C., Fabrizio Serra Editore, 2021, p. 292.

УДК 811.112.2'34'37:82-92

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.24>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНОСЕМАНТИЗМУ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

STUDY OF PHONOSEMANTICISM OF PUBLICISTIC TEXTS OF THE GERMAN LANGUAGE

Редьква А.М.,

orcid.org/0000-0001-5375-6395

аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню фоносемантизму публіцистичних текстів німецької мови, зв'язку між звучанням і значенням початкових фонемних сполучень (фонестем) в німецькій мові. Свідомість мовців відображає об'єктивно існуючі закономірності в звуковій системі мови. Практика наукового пошуку свідчить, що фонестемами здатні бути тим компонентом лексичної одиниці, який, володіючи певним експресивним зарядом, формує відповідну стилістичну маркованість тексту. Нагромадження у тексті лексики з мажорною (позитивною) або мінорною (негативною) фонестемною лексикою сприяє продукуванню у слухача певної світоглядної ідеї.

Матеріалом для дослідження обрано промови політиків Німеччини (Ангели Меркель і Йоахіма Гаука) та Австрії (Александра ван дер Беллена і Гайнца Фішера). Для дослідження здійснено вибірку промов політичних діячів на різноманітну тематику з таких основних тем: «війна», «економіка», «культура», «політика». Також було висунуто

припущення, що вживання фонестемної лексики у політичних промовах буде відрізнятися від вживання фонестемної лексики у текстах на нейтральну тематику. Для того, щоб змогти порівняти промови німецькомовних політиків та статті на нейтральну тематику, було опрацьовано 50 статей із журналів та газет, таких як «Spiegel», «Die Zeit», «der Freitag» та інших. Усі статті стосуються нейтральних тем, наприклад «література», «кіно», «театр», «спорт», та «біографії людей». Для кожної тематичної групи було підраховано загальну кількість слововжитку та визначено фонестемну лексику. Виявлена фонестемна лексика спочатку оброблялася для кожної промови окремо, а потім відповідно до теми, до якої належить промова. Під час дослідження виявлено асоціативно-символічні значення досліджуваних фонестем, встановлено, використання яких фонестем характерне для промов певної тематичної групи німецькомовних політиків.

Ключові слова: фоносемантика, фоносемантизм, фонестема, фонестемна лексика, емоційно-конотативне сприйняття.

The article is devoted to the study of phonosemanticism of publicistic texts of the German language, the connection between the sound and the meaning of the initial phonemic combinations (phonesthemes) in the German language. The consciousness of the speakers reflects the objectively existing regularities in the sound system of the language. The practice of scientific research shows that phonesthemes are able to be that component of a lexical unit that, possessing a certain expressive charge, forms the appropriate stylistic marking of the text. Accumulation of vocabulary with major (positive) or minor (negative) phonesthemic vocabulary in the text contributes to the formation of a certain worldview in the listener.

The material of the research is speeches of German politicians (Angela Merkel and Joachim Gauck) and Austrian politicians (Alexander Van der Bellen and Heinz Fischer). For the research, a sample of 30 speeches of each politician, which embraced different topics, was conducted. The speeches bring up such subjects, which make an average citizen anxious, as "war", "economics", "culture" and "politics". It was also hypothesized that the use of phonesthemic vocabulary in political speeches will differ from the use of phonesthemic vocabulary in texts on neutral subjects. In order to be able to compare the speeches of German-speaking politicians and articles on neutral topics, we processed 50 articles from magazines and newspapers such as "Spiegel", "Die Zeit", "der Freitag" and others. All articles are about neutral topics, such as "literature", "cinema", "theatre", "sports", and "biographies of people". For each thematic group, the total amount of vocabulary was counted and the phonesthemic vocabulary was determined. The detected phonesthemic vocabulary was first processed for each speech separately, and then according to the topic to which the speech belongs. During the research, the associative and symbolic meanings of the studied phonesthemes were revealed, and it was determined which phonesthemes are used in the speeches of a certain thematic group of German-speaking politicians.

Key words: phonosemantics, phonosemanticism, phonestheme, phonesthemic vocabulary, emotional and connotative perception.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовленнєвий процес є невід'ємною частиною людського життя. З народження мовленнєва діяльність людини починається зі звуків. З часом ці звуки людина використовує для творення слів, а за допомогою слів здійснюється комунікативний процес між людьми.

Питання про зв'язок між звучанням та значенням слова було вперше поставлено ще філософами античних часів. Платон вважав, що люди вільні вибирати назву для речей, але їх вибір зовсім не випадковий, а залежить від особливостей речі, а також від особливостей звуків [3, с. 8].

Майже всі галузі науки так чи інакше досліджують звуки. Але найактивніше такими дослідженнями займається фоносемантика. У 20 ст. фоносемантика була визнана галуззю лінгвістики, а її ідеї дали поштовх для безлічі різних досліджень та експериментів у молодих галузях мовознавства. Предметом вивчення фоносемантики є звукообразна система мови, у якій аналізуються зв'язки між звуком і значенням лексичної одиниці, а найголовнішим завданням є встановлення асоціативно-символічних значень звуків конкретної мови. Також сюди належить вивчення відповідності між звуковою і змістовою сторонами тексту [1, с. 17]. Проте дотепер наука не завжди серйозно сприймає тему фоносеман-

тизму. Тому досі немає чіткої термінології, а на багато питань та проблем поки що не отримано відповіді. Саме тому ми вважаємо актуальним дослідження фоносемантизму, оскільки ця сфера є мало дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент проведено сотні експериментальних досліджень з фоносемантики. Здійснені психометричні вимірювання символічної значимості звуків багатьох мов. Це вагомий доказ того, що звуки конкретної мови несуть певну смислову інформативність. Проблема «звук-зміст» та асоціативно-символічне значення початкових фонемних сполучень – фонестем, привертала увагу багатьох вітчизняних (В.І. Кушнерик, В.В. Левицький, Н.Л. Львова, О.В. Найдеш та ін.) та зарубіжних (Л. Блумфілд, З. Ертель, Х. Марчанд, В. Мюс, С. Ульман, Б. Уорф, Е. Фенц, Дж. Фьорс, З. Харріс, Ф. Хаусхолдер, Е. Юнгер, та ін.) дослідників [2, с. 67]. Характерною рисою вивчення символічної значимості звуків мови є те, що все більша кількість досліджень проводиться з метою виявити суто психологічні кореляції між звучанням і значенням.

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження полягає у доведенні існування символічного зв'язку фонестем з певними значеннями. Головним завданням є дослідження

фонестемної лексики німецької мови у публіцистичних текстах на матеріалі промов німецькомовних політиків Австрії та Німеччини, їх порівняння між собою та із матеріалом на нейтральну тематику.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У даній роботі досліджуються початкові фонемні сполучення слів (фонестеми типу [bl-], [br-], [dr-], [fl-], [fr-], [gl-], [gn-] ..., усього 29 одиниць) німецької мови, а матеріалом дослідження стали: 30 промов А. Меркель із загальною кількістю слововживань 51 075 слів (далі з.к.с.), 30 промов Й. Гаука із з.к.с. 50 651 слово, 30 промов А. ван дер Беллена із з.к.с. 50 894 слова та 30 промов Г. Фішера із з.к.с. 51 032 слова. У промовах А. Меркель було знайдено 2 956 одиниць фонестемної лексики (далі о.ф.л.), у Й. Гаука – 2 992 о.ф.л., у промовах А. ван дер Беллена – 2 979 о.ф.л., а в Г. Фішера – 2 961 о.ф.л. Промови були об'єднані такою тематикою: «війна», «культура», «політика» та «економіка». До кожної теми була виписана фонестемна лексика. Також було опрацьовано 50 публіцистичних текстів на нейтральну тематику із журналів та газет, таких як «Spiegel», «Die Zeit», «der Freitag» та інших. Усі статті стосуються нейтральних тем, наприклад «література», «кіно», «театр», «спорт», та «біографії людей». Загальна кількість слововживань текстів на нейтральну тематику становить 30 246 слів, в яких виявлено 1 532 одиниці фонестемної лексики. Узагальнені дані подано в таблиці 1.

Промови за своєю тематикою, ідеєю, впливом на слухача, були згруповані щодо їх емоційно-конотативного сприйняття за шкалою «оцінки». Вони були розділені на позитивні, негативні та нейтральні. Із 120 досліджуваних промов політиків до позитивних було зараховано 66, до нейтральних – 30, до негативних – 24. Найбільше промов із негативною конотацією виявилось у темах «війна» та «політика», де головним носієм негативного забарвлення є фонестема [kr-] у таких словах як *Krieg*, *Krise*. Промови із позитивною конотацією зосереджені у темах «культура» та «економіка» із домінуючими фонестемами пози-

тивного забарвлення [bl-], [gl-] та [kl-] у словах *bleiben*, *Glaube*, *glücklich*, *klar*.

Матеріал на нейтральну тематику було порівняно із кожною групою промов певної теми: «війна», «культура», «політика» та «економіка». Спочатку нейтральний матеріал порівнювався з промовами усіх чотирьох політиків на певну тему, що дало змогу встановити, використання яких саме фонестем характерне для німецькомовних політиків у темах «війна», «культура», «політика» та «економіка». Це дало змогу створити чотири порівняльні групи: 1. Нейтральний матеріал – Промови на тему «політика»; 2. Нейтральний матеріал – Промови на тему «культура»; 3. Нейтральний матеріал – Промови на тему «економіка»; 4. Нейтральний матеріал – Промови на тему «війна».

Також промови політиків Німеччини та Австрії були порівняні між собою в межах тем «політика», «культура», «економіка» та «війна», щоб детальніше розглянути характер використання фонестем політиками двох країн. Порівняльні групи: 1. Промови на тему «політика» (Німеччина) – Промови на тему «політика» (Австрія); 2. Промови на тему «культура» (Німеччина) – Промови на тему «культура» (Австрія); 3. Промови на тему «економіка» (Німеччина) – Промови на тему «економіка» (Австрія); 4. Промови на тему «війна» (Німеччина) – Промови на тему «війна» (Австрія).

У перших чотирьох порівняльних групах із промовами усіх німецькомовних політиків було отримано наступні результати.

Порівнявши статті на нейтральну тематику та промови на тему «політика», було встановлено, що для даної групи промов характерне використання фонестем [bl-], [br-], [dr-], [fl-], [fr-], [gl-], [gr-], [kl-], [kr-], [pfl-], [pl-], [pr-], [sl-], [sn-], [fr-], [sv-], [spr-], [st-], [str-], [tr-], [tsv-]. Вживання фонестем [gn-], [sk-] та [sp-] не є характерним для промов на тему «політика». Фонестеми [kn-], [kv-] та [fm-] демонструють однакові або майже однакові показники (21–21, 16–17 та 9–8) як в промовах, так і в текстах нейтрального матеріалу, тому не

Таблиця 1

Загальна кількість слововживань та одиниці фонестемної лексики у досліджених публіцистичних текстах

Ім'я політика	Загальна кількість слововживань	Одиниці фонестемної лексики
Ангела Меркель	51 075	2 956
Йоахім Гаук	50 651	2 992
Александр ван дер Беллен	50 894	2 979
Гайнц Фішер	51 032	2 961
Нейтральний матеріал	30 246	1 532

можна остаточно стверджувати, що їх вживання є помітною ознакою у промовах теми «політика». Фонестеми [pfr-] та [spl-] не відіграють жодної ролі в обох групах.

У порівняльній групі «нейтральний матеріал – промови на тему «культура» було встановлено, що використання фонестем [fr-], [gl-], [gr-], [kr-], [pfl-], [l-], [spr-] та [ft-] характерне для промов на тему «культура». Фонестеми [bl-], [br-], [dr-], [fl-], [gn-], [kl-], [kn-], [pl-], [pr-], [fn-], [fr-], [fv-], [sk-], [sp-], [str-], [tr-], [tsv-] переважають у текстах на нейтральну тематику, тому їх вживання не є характерним для промов даної теми. Тенденцію до використання в обох групах виявляють фонестеми [kv-] та [fm-] із однаковими показниками (16–16 та 9–9), тому їх також не можна віднести до особливостей вживання фонестем у промовах теми «культура». Фонестеми [pfr-] та [spl-] не відіграють жодної ролі у впливі на слухача.

Після порівняння матеріалу на нейтральну тематику та промов німецькомовних політиків на тему «економіка», встановлено, які фонестеми є специфічними для політиків у промовах даної теми. Фонестеми [bl-], [br-], [dr-], [fl-], [fr-], [gl-], [gr-], [kr-], [pl-], [pr-], [l-], [fn-], [fr-], [fv-], [sp-], [spr-], [ft-], [str-], [tr-] та [tsv-] як правило, використовуються у виступах німецькомовних політиків з цього приводу. Фонестеми [gn-], [kn-], [fm-], та [sk-] не виявляють специфічних ознак використання в промовах даної теми. Тенденцію до використання в обох групах, що не дозволяє віднести їх до особливостей промов теми «економіка», демонструють фонестеми [kl-], [kv-] та [pfl-] із майже однаковими показниками (78–79, 16–19, та 2–5). Фонестеми [pfr-] та [spl-] не відіграють жодної ролі в обох групах.

У порівняльній групі «нейтральний матеріал – промови на тему «війна»» встановлено, що використання фонестем [bl-], [br-], [fr-], [gr-], [kr-], [pr-], [ft-] та [tsv-] характерне для промов політиків на тему «війна». Фонестеми, [dr-], [fl-], [gn-], [kl-], [kn-], [kv-], [pl-], [l-], [fm-], [fn-], [fr-], [fv-],

[sk-], [sp-], [spr-], [str-], [tr-] переважають у текстах на нейтральну тематику, тому не можна вважати їх використання специфічною ознакою промов даної групи. Фонестеми [gl-] та [pfl-] демонструють однакові або майже однакові показники (25–27 та 2–3) як в промовах, так і в текстах нейтрального матеріалу, тому не можна остаточно стверджувати, що їх вживання є помітною ознакою у промовах теми «війна». Фонестеми [pfr-] та [spl-] не відіграють жодної ролі в обох групах.

Результати дослідження підтверджуються методами квантитативної лінгвістики, а саме значенням критерію X^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K . Дані наведені в таблиці 2.

Отже, можна спостерігати, використання яких фонестем характерне для німецькомовних політиків у промовах на тему «війна», «культура», «політика» та «економіка». Промови на тему «політика» виявилися найбільш емоційно-забарвленими, оскільки 21 із 29 наявних фонестем у німецькій мові продемонстрували характерне використання в промовах даної теми.

Проаналізувавши чотири інші порівняльні групи, встановлено, що політики Німеччини використовують набагато більше фонестем та фонестемної лексики в промовах на тему «політика», «культура» та «економіка», ніж їхні колеги з Австрії в промовах на ті самі теми. Німецькі політики кількісно переважають австрійських у використанні майже всіх наявних фонестем.

У промовах на тему «політика» 21 з 29 наявних фонестем демонструє більші показники вживання у політиків Німеччини, тоді як помітною ознакою політиків Австрії є вживання фонестем [dr-], [kl-] та [gl-] у промовах на дану тему. Вживання фонестем [sk-] та [str-] є однаковим у політиків обох країн. З цього можна зробити висновок, що промови політиків Німеччини на тему «політика» є сильніше емоційно-забарвленими, та здійснюють більший вплив на слухача.

У промовах на тему «культура» політики Німеччини частіше використовують фонестеми

Таблиця 2

Статистично значущі критерії X^2

Порівняльні групи	Критерій X^2 та коефіцієнт взаємної спряженості K
Нейтральний матеріал – Промови на тему «політика»	$X^2 = 228,84$; $K = 0,093$
Нейтральний матеріал – Промови на тему «культура»	$X^2 = 204,81$; $K = 0,113$
Нейтральний матеріал – Промови на тему «економіка»	$X^2 = 387,02$; $K = 0,994$
Нейтральний матеріал – Промови на тему «війна»	$X^2 = 243,21$; $K = 0,984$

X^2 мін $\geq 3,86$ (валідність 95%)

X^2 мін $\geq 6,68$ (валідність 99,9%)

K мін $0 < 1$

[bl-], [br-], [fl-], [fr-], [gl-], [gr-], [kn-], [kr-], [pr-], [pl-], [fn-], [fp-], [fpr-], [ft-], [ftr-], [tr-], [tsv-], тоді як політики Австрії переважають своїх колег у використанні фонестем [dr-], [kv-], [fm-] та [fv-] у промовах даної теми. Фонестеми [gn-], [kl-], [pfl-], [pl-], [fr-] та [sk-] використовуються політиками обох країн в однаковій мірі.

У промовах на тему «економіка» політики Німеччини частіше використовують такі фонестеми, як [br-], [dr-], [fl-], [kl-], [pl-], [pr-], [fl-], [fn-], [fr-], [fv-], [fp-], [fpr-], [ft-], [ftr-] та [tsv-]. Помітною ознакою політиків Австрії у промовах на дану тему є використання фонестем [bl-], [fr-], [gr-], [kr-] та [tr-]. Фонестеми [gl-], [kv-], [pfl-] та [sk-] використовуються політиками обох країн в однаковій мірі.

Порівнявши промови політиків Австрії та Німеччини на тему «війна», можна спостерігати, що всі фонестеми використовуються політиками практично в однаковій мірі. Варто зазначити, що політики Німеччини у незначній мірі кількісно переважають політиків Австрії у вживанні фонестем [fr-] та [gr-] (70–51 та 47–38). Характерними для вживання політиками обох країн є фонестеми [bl-], [br-], [fr-], [gl-], [gr-], [kr-], [pr-], [ft-] та [tsv-]. Якщо подивитися на кількісні показники, то дані фонестеми чітко виділяються на фоні інших та є домінантними у промовах даної теми. Це пов'язано із вживанням загальних для теми «війна» слів *Blut, Blick, Brutalität, brechen, Freiheit, Frieden, glauben, Grund, Grenze, Krieg, Krise, Kraft, Problem, Staat, sterben, Zweck*. Фонестеми [kn-], [kv-], [pfr-], [sk-] та [spl-] не використовуються політиками Німеччини та Австрії у промовах даної теми. Решта 15 фонестем вживаються політиками обох країн в однаковій мірі. З цього можна зробити висновок, що промови політиків Австрії та Німеччини на тему «війна» є однаковими за емоційним забарвленням,

здійснюють однаковий вплив на слухача та формують у нього однакові світоглядні ідеї стосовно теми «війна».

Результати дослідження підтверджуються методами квантитативної лінгвістики, а саме значенням критерію X^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K . Дані наведені в таблиці 3.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, порівнявши промови німецькомовних політиків із публіцистичними текстами на нейтральну тематику, встановлено, використання яких фонестем характерне для політиків Німеччини та Австрії у промовах на тему «війна», «культура», «політика» та «економіка». Промови на тему «політика» виявилися найбільш емоційно-забарвленими, оскільки більшість наявних фонестем у німецькій мові, а саме 21 із 29, продемонстрували характерне використання в промовах даної теми. Промови теми економіка також демонструють сильне емоційне забарвлення, а політики Німеччини переважають своїх австрійських колег у використанні фонестем у промовах на дану тематику. Встановлено, що використання фонестем [fr-], [gl-], [gr-], [kr-], [pfl-], [pl-], [fpr-] та [ft-] характерне для промов німецькомовних політиків на тему «культура». Було встановлено, які фонестеми характерні для промов політиків Німеччини, а які для політиків Австрії. Також встановлено, що політики Німеччини кількісно переважають політиків Австрії у використанні фонестем в промовах на тему «політика», «культура» та «економіка», що свідчить про сильніше емоційне забарвлення їхніх промов. Проте, у промовах теми «війна» всі фонестеми використовуються політиками обох країн практично в однаковій мірі, що підтверджує однаковий рівень емоційного забарвлення цих промов. Всі отримані результати дослідження підтвер-

Таблиця 3

Статистично значущі критерії X^2

Порівняльні групи	Критерій X^2 та коефіцієнт взаємної спряженості K
Промови на тему «політика» (Німеччина) – Промови на тему «політика» (Австрія)	$X^2 = 108,37$; $K = 0,077$
Промови на тему «культура» (Німеччина) – Промови на тему «культура» (Австрія)	$X^2 = 69,04$; $K = 0,091$
Промови на тему «економіка» (Німеччина) – Промови на тему «економіка» (Австрія)	$X^2 = 49,42$; $K = 0,039$
Промови на тему «війна» (Німеччина) – Промови на тему «війна» (Австрія)	$X^2 = 63,44$; $K = 0,067$

X^2 мін $\geq 3,86$ (валідність 95%)

X^2 мін $\geq 6,68$ (валідність 99,9%)

K мін $0 < 1$

джуються статистичними методами, а саме значенням критерію X^2 та коефіцієнта взаємної спряженості K .

Перспективою даного дослідження є порівняльний фоносемантичний аналіз публіцистич-

них текстів із іншими видами тексту, наприклад проза, поезія та інші. Також у перспективі доцільним видається дослідження звукосимволічних властивостей фонестем у публіцистиці з урахуванням феміністичного фактору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левицький В.В. Звуковий символізм: Основні поняття, ідеї, результати. *Мовознавство*. 1993. № 1. С. 16–25.
2. Левицький В.В. Фонетичні зв'язки слів-синонімів і слів антонімів у німецькій мові. *Іноземна філологія*. 1979. №54. С. 67–71.
3. Liberman A. *Word origins and how we know them*. Oxford University Press. 2005. 312 p.

УДК 811.111'276.6:33(044.4)+378.147:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.25>

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗДІЙСНЮВАТИ ПИСЬМОВУ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

PECULIARITIES OF CREATING BUSINESS LETTERS IN ENGLISH AND THE TECHNOLOGY OF TEACHING STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN ECONOMIC SPECIALTIES TO CARRY OUT WRITTEN BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH

Росенко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-6794-0051

старший викладач кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

Редько С.П.,

orcid.org/0000-0002-2474-5344

старший викладач кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

Бізнес-комунікація може здійснюватись в усній та письмовій формах, де необхідна належна підготовка для її ефективного здійснення. Слід брати до уваги важливість письмової мовної репрезентації бізнес-листування, адже за його зразками можна робити висновок про фахову компетентність працівника, його особистість та стиль управління. У статті розглядається питання особливостей здійснення письмової бізнес-комунікації англійською мовою, окреслено основні аспекти культури писемного ділового мовлення, що включає загальні вимоги до складання документів, лексичні особливості документів, особливості правопису, морфологічні засоби документів, синтаксис службової документації, рубрикацію. Зазначено важливість навчання здобувачів вищої освіти правильного оформлення ділового листа, дотримуючись норм граматики, пунктуації, стилістики та етики ділового спілкування. Для мови ділових листів характерна суворість викладу, використання спеціальної фразеології та синтаксичних кліше, відмова від експресивних лінгвістичних засобів, оскільки мова бізнес-листування вимагає точності та неможливості неправильної інтерпретації. У статті описано основні аспекти побудови електронного ділового листа англійською мовою, розглядаються основні лексико-стилістичні аспекти письмової бізнес-кореспонденції, де велика увага приділяється особливостям термінології листів, вживанню стандартних фраз-кліше, фразеологічних зворотів. У даному дослідженні проаналізовано основні правила здійснення ділового листування англійською мовою. Наголошується на бажаній довжині ділового листа, особливостей вживання абревіатур, написання дат, вказівки розмірів, точності написання інформації, де наявні цифри. У статті здійснено спробу детальніше розглянути прийоми навчання здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей здійснювати бізнес-листування англійською мовою. Зазначаються актуальні теми ділових листів, яких здобувачам вищої освіти доцільно навчитись писати, щоб успішно здійснювати письмову бізнес-комунікацію в подальшій роботі. В дослідженні подаються питання для самоперевірки, що можуть бути корисними для оцінки вже написаного ділового листа.

Ключові слова: ділове листування англійською мовою, письмова бізнес-комунікація, листування для бізнесу, письмова бізнес-кореспонденція, мовні засоби листування для бізнесу.

Business communication can be carried out in oral and written forms, where proper preparation is necessary for its effective implementation. The importance of the written language representation of business correspondence should be taken into account, because based on its samples, it is possible to draw a conclusion about the professional competence of the employee, his personality and management style. The article examines the specifics of written business communication in English, outlines the main aspects of the culture of written business communication, which includes general requirements for drafting documents, lexical features of documents, spelling features, morphological means of documents, syntax of official documentation, classification. The importance of training of students of higher education regarding the correct design of business letters, observing the rules of grammar, punctuation, stylistics and business communication ethics, has been noted. The language of business letters is characterized by the strictness of the presentation, the use of special phraseology and syntactic clichés, the rejection of expressive linguistic means, since the language of business correspondence requires accuracy and the impossibility of misinterpretation. The article describes the main structural aspects of an electronic business letter in English, examines the main lexical and stylistic aspects of written business correspondence, where great attention is paid to the peculiarities of the terminology of letters, the use of standard cliché phrases, phraseological units. This study analyzes the basic rules of conducting business correspondence in English. Emphasis is placed on the desired length of a business letter, the peculiarities of using abbreviations, writing dates, specifying sizes, the accuracy of writing information, where numbers are specified. In the article, an attempt was made to consider in details the methods of teaching students of economic specialties to conduct business correspondence in English. The current topics of business letters have been indicated, that are advisable for students of higher education to learn to write in order to successfully carry out written business communication in the process of future work activity. The study presents questions for self-checking that can be useful for evaluating the newly composed written business letter.

Key words: business correspondence in English, business communication in writing, business letter writing, written business correspondence, linguistic means of business correspondence.

Постановка проблеми Імовірно, що кожний бізнесмен погодиться щодо важливості володіння англійською мовою для успішного здійснення бізнес-діяльності у сьогоденні. Бізнес-комунікація може здійснюватись в усній та письмовій формах, де необхідна належна підготовка для її ефективного здійснення. Кожна людина бізнесу погодиться, що вміння грамотно спілкуватися у письмовій формі англійською мовою є одним із елементів успішної бізнес-діяльності. Культура писемного ділового мовлення охоплює такі основні аспекти: загальні вимоги до складання документів, лексичні особливості документів, особливості правопису, морфологічні засоби документів, синтаксис службової документації, рубрикацію. Не можна недооцінювати важливість письмової мовної репрезентації бізнес-листування, адже за його зразками можна робити висновок про фахову компетентність працівника, його особистість та стиль управління.

Кореспонденція – це письмовий спосіб вираження повідомлень чи почуттів людей, що стосуються питань особистого характеру або між окремими особами чи компаніями з питань торгівлі та комерції [18, с. 3].

Вдалий діловий лист – це правильно і грамотно оформлений лист. Ділове листування по своїй суті є способом вирішення проблем, пов'язаних із бізнес-діяльністю, тому вимагає обдумування, уяви, оригінальної та чіткої мови викладу, творчої енергії, щоб отримати бажаний результат. Не викликає сумніву той факт, що мистецтву писати листи англійською мовою потрібно серйозно навчатися, для того, щоб звучати професійно, грамотно, компетентно, ввічливо та переконливо в моменти письмового ділового спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Особливості написання ділової кореспонденції досліджували вчені Т.М. Волошина, А.М. Зленко, Muckian M., John A Woods, Davidson, W., Emig J. Особливості здійснення бізнес-комунікацій англійською мовою досліджували науковці Т.О. Вакулєнко, В.К. Молоткіна, Н. Химиці, О.М. Акмалдінова, Н.І. Балацька, Г.В. Сорокун, С.І. Ткаченко, С.О. Юрченко. Етика ділового спілкування стала предметом досліджень Т.Б. Гриценко, С.П. Грищенко, Т.Д. Іщенко, М.І. Пентиліук, П.І. Маруніч, І.В. Гайдаєнко. Крисанова Т.А. здійснила порівняльний аналіз лексико-граматичних особливостей англійського та українського ділового листа. Чепурна М.А. вивчала особливості перекладу ділових листів англійською та українською мовами.

Постановка завдання. Наша увага у цій статті буде прикута до особливостей здійснення письмового ділового листування англійською мовою та розвитку у студентів економічних спеціальностей вмінь здійснювати письмове ділове листування англійською мовою.

Метою даного даного дослідження є проаналізувати структурні та лексико-стилістичні особливості ділових листів, що надсилаються електронною поштою. Згідно з поставленою метою окреслено наступні завдання: охарактеризувати структурні елементи електронного ділового листа; описати характерні риси лексичного наповнення ділових листів англійською мовою; описати основні аспекти та етапи навчання студентів економічних спеціальностей здійснювати письмову бізнес-комунікацію англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Вілма Девідсон вважає, що впливовий діловий лист має такі характеристики:

- передбачає потреби читача;
- мова викладу емоційно нейтральна, з повагою;
- має ядро – чітко щось стверджує;
- впорядкований і вказує напрям руху;
- гарно виглядає на сторінці, його легко проглянути, прочитати і отримати з нього інформацію
- у ньому використовується конкретні, ретельно підібрані слова; короткий, але завершений за змістом;
- звучить так, ніби одна людина розмовляє з іншою; надає сильне відчуття автора, характеризує автора; змушує читача повірити в написане;
- повідомляє щось нове або щось відоме іншим способом;
- читається легко, звучить природно;
- в ньому дотримано правил написання та вживання слів, пунктуації [14, с. 3–4].

Структура ділового листа є переважно стандартизованою. У деяких випадках формат листа може бути різним, але основними елементами ділового листа є:

- тема: якщо надсилається електронний лист, то в темі листа стисло вказується мета електронного листа. Наприклад, "Subject: Congratulations on Your Promotion";
 - контактна інформація: повне ім'я, адреса, номер телефону та адреса електронної пошти;
 - привітання: на початку листа. Важливо написати правильно ім'я та назву посади адресата;
 - короткий вступ: після привітання, пишуть короткий вступ, що може бути виражений короткою дружньою фразою, наприклад, "I hope you are well". Після цього пояснюють мету написання листа: «I am writing to ...»;
 - в основній частині лаконічно потрібно викласти причину написання листа. Бажаний об'єм – 2–3 параграфи;
 - завершення: в кінці листа використовують фрази типу "Sincerely yours", "Faithfully yours", також вказується ім'я та посада адресанта;
- Згідно досліджень Крисанової Т.А., для ділового листа характерно вживання таких мовних засобів:
- ділової термінології (shipment, delivery);
 - фразеології, що має специфічний характер (cash on delivery);
 - мінімальне використання синонімів, щоб уникнути двозначності сприйняття;
 - відсутність емоційно-експресивної лексики;
 - наявність стандартних стійких словосполучень, певних мовних кліше, що реалізують категорію ділової ввічливості [8, с. 32].

Крисанової Т.А. вважає, що термінологічна лексика ділових англійських листів може бути об'єднана у певні тематичні групи, що включають назви ділових документів, платежів, страхування, постачання та транспортування, якість товару та пакування, назви форм ділової активності [8, с. 33].

Електронна пошта є порівняно новим технологічним досягненням, і часто сприймається як швидкий і неофіційний засіб комунікації, тому люди часто необізнані зі стилем і правилами, яких вони мають дотримуватись використовуючи електронне листування у бізнес-ситуаціях. Волошина Т.М. зазначає, що до основних аспектів електронного листування можна віднести: основні правила електронного ділового листування; комунікативні стратегії в електронному діловому листуванні; особливості створення і оформлення електронних ділових листів; особливості використання мовних засобів у текстах таких листів; дотримання правил ділового етикету в електронному спілкуванні [3, с. 140].

В загальному, в електронних листах слід дотримуватись такого ж стилю, які і у звичайних ділових листах. Комерційна кореспонденція часто страждає від застарілої помпезної лексики англійської мови, що ускладнює повідомлення і викликає у отримувача відчуття, що він читає повідомлення незнайомою мовою. Тому варто брати до уваги наступні поради під час підготовки ділових листів іноземною мовою:

- повідомлення повинні бути короткі і по суті. Працівники часто отримують багато електронних листів під час робочого дня, тому стислість особливо важлива. Для того, щоб електронний лист був недовгим, працівники іноді використовують аббревіації для позначення відомих виразів. Але використовувати аббревіації потрібно обережно, і бажано це робити, коли вже встановлено дружній, неформальний контакт із адресатом;
- у бізнес-листуванні бажано не використовувати емотикони (смайлики), оскільки це може виглядати непрофесійно, особливо, якщо ви ще не знайомі добре з отримувачем повідомлення;
- переконайтесь, що ви правильно звертаєтесь до отримувача;
- не варто писати назву місяця у даті цифрами;
- текст повідомлення повинен бути достатньо довгим, щоб пояснити конкретно, що відправник потребує сказати, а отримувач повинен знати;
- інформація в листі має бути викладена в логічному порядку, при цьому кожний наступний аспект інформації тісно пов'язаний із попереднім;

– планування структури листа допоможе включити в нього всю потрібну інформацію і у правильному порядку. Для цього важливо визначити мету листа і, яку відповідь ви б хотіли отримати. Занотуйте всі аспекти, які необхідно включити в лист, перед початком написання листа;

– перше речення або абзац є дуже важливим, оскільки в ньому започатковується тон листа і створюється перше враження;

– середні параграфи листа будуть стосуватись головної інформації, яку потрібно надати, або питань, які потрібно запитати. Тут повнота і логічний порядок є дуже важливими;

– в кінці листа ми заохочуємо отримувача до подальших запитів або кореспонденції, зазначаючи, що лист буде очікуватись із нетерпінням;

– стиль листа також не має бути занадто простим, щоб не звучати неввічливо. Тут допоможе використання повних, а не скорочених форм, використання пасивного стану, часом об'єднання простих речень у складні;

– важливо встановити правильний «тон» у вашому листі. Це означає, що слід подавати повідомлення у нейтральному тоні, уникаючи пафосної мови з одного боку та просторічної лексики, з іншого боку. Можна встановити неправильний тон, неправильно використовуючи лексику або ідіоми та скорочені форми;

– якщо немає повної невпевненості, що обривітції або ініціали будуть правильно зрозумілі отримувачу, то краще їх не використовувати;

– використання цифр замість слів у датах може викликати непорозуміння;

– якщо невідомо ім'я або стать отримувача, потрібно використовувати звертання *Dear Sir /Madam, Dear Mr/Ms Barron*;

– відповідаючи на лист, потрібно цитувати покликання правильно, щоб отримувач чітко зрозумів, про що іде мова;

– особливої уваги вимагає написання цін та опис характеристик (розмірів і ваги). Неправильне їх зазначення може спричинити серйозне непорозуміння;

– обов'язково потрібно перевіряти, чи дійсно прикріплені у вкладенні необхідні документи, зазначені в листі. Чи прикріплені саме правильні (необхідні) документи.

Розвиток навичок письмової бізнес-комунікації є одним із завдань дисципліни «Іноземна мова фахового спрямування», що викладається у закладах вищої освіти. У англомовних підручниках, таких як “Market Leader”, “Business Partner”, “The Business”, “Intelligent Business”, що рекомендовані для використання в україн-

ських закладах вищої освіти, звертається особлива увага на підготовку до ділового листування англійською мовою, подаються зразки ділової кореспонденції. В деяких випадках пропонується виконати лексичні вправи, як от «вставити пропущені слова в поданий діловий лист». Після цього студентам пропонують написати електронний лист на задану тему за зразком. Так, вивчаючи дисципліну «Іноземна мова фахового спрямування», студенти навчаються писати супровідний лист (covering letter), лист-скаргу, знайомляться із функціональними фразами, що можуть бути корисними і у ділових листах іншої тематики). Серед запропонованих тем для ділових листів можуть бути такі: домовленість про першу зустріч, запит на інформацію про продукт, подяка клієнту за покупку послуги або сервісу, запрошення когось на особливу подію, оголошення порядку денного зборів, скарга про невчасний довіз, відповідь на запит про заміну товару, повідомлення співробітника про зміну в процедурі роботи, обговорення умов угоди, запит на продовження кінцевого терміну, вибачення за затримку в доправленні товару, виставлення рахунку за продукт чи послугу, нагадування колезі про що-небудь, підтвердження-пояснення умов подорожі, доповідь про прогрес у проекті, подяка співробітнику за додаткові зусилля у виконанні проекту, лист-прохання до колеги надати документи, пропозиція ідей керівнику і колегам, пояснення процесу, підтвердження присутності на зборах, схвалення запрошення відвідати захід, повідомлення співробітників про рішення на зборах, повідомлення співробітників про нові події у компанії та ін.

На нашу думку, прийоми роботи у сфері удосконалення навичок ділового листування іноземною мовою можуть бути розширені. Так, наприклад, варто розбити процес на декілька етапів. Спробуємо показати це на прикладі процесу навчання здобувачів вищої освіти писати лист на тему “Arranging a first-time meeting”.

1 етап – здобувачам вищої освіти пропонується опис бізнес-ситуації, де потрібно виступити в ролі людини, яка здійснює бізнес-листування, наприклад:

Pulis Berg Co. (PBC) is a seafood company. Based in Glasgow, UK, it exports frozen products to 20 countries in Europe and Africa. PBC wants to start selling other frozen foods, and is looking for a business partner. You work for PBC as the Chief Executive Officer.

Здобувачам вищої освіти повідомляється, що отримано лист і потрібно на нього відповісти:

From: Johannes Korhonen
To: Liudmyla Roienko
Subject: Potential partner in Denmark
 Hello Liudmyla

I think I've found a possible business partner for us. They're a Danish company called Falentin (see their website www.falentin.dk). The person for you to contact is their CEO Martin Jensen.

Let me know if you need any more information.
 Johannes Korhonen
 Head of Market Research

Ознайомившись із листом, здобувачам потрібно визначитись, давши відповідь на такі запитання: Кому Ви пишете? Чому Ви пишете? Які 3 основні параграфи вам потрібно включити? Наприклад,

Who are you writing to? – Write an email to Martin Jensen.

Why are you writing? – To arrange a first-time meeting.

What 3 points do you need to include? - introduce yourself and your company; explain why you are writing; offer to meet.

Етап 2. Другий етап пов'язаний зі складанням плану написання листа. Тут здобувачам пропонується вправа, де потрібно пункти плану поставити у правильному порядку.

1) *Introduce yourself and your company (name, PBC seafood company, Norway);*

2) *Explain why you are writing (expand business, want partner with experience, meet to discuss potential partnership?)*

3) *Offer to meet (If interested, contact email address, arrange meeting Norway or Denmark).*

У цьому етапі демонструємо здобувачам структуру нашого майбутнього листа-відповіді:

Subject: Possible partnership with Pulis Berg Co.

Opening: Dear Mr. Jensen,

Introduce yourself and your company

Explain why you are writing

Offer to meet

Closing: Yours sincerely,

Liudmyla Roienko

CEO

Pulis Berg Co.

В наступних етапах увагу здобувачів вищої освіти звертають на особливості написання кожного елемента листа.

Етап 3. Написання вступної частини. Пропонується вже 2 готових варіанти на вибір. Потрібно вибрати найвдаліший варіант та обґрунтувати свій вибір. Наприклад:

1) I would like to introduce myself. My name is Helena Virtanen and I am the Chief Executive Officer

of Pulis Berg Co., a leading seafood company based in the UK. We export our products to 20 countries in Europe and Africa.

2) May I introduce myself? My name is Helena Virtanen. I have been a senior manager in several companies in UK, and since 2007 I have been CEO of the firm Pulis Berg Co.

Етап 4. Робота над написанням основної частини. Наприклад, даємо здобувачам вищої освіти готовий варіант основної частини, але з певними недоліками. Завдання тут можуть бути такого характеру:

– Знайти фразу в тексті, що є необов'язковою, оскільки вона повторює інформацію:

We would like to expand our business to include other frozen foods and want to find a partner with experience in this area. We know that Falentin is Denmark's leading frozen food company and we want to work together with another similar business. We would like to meet with you to discuss a partnership between our two companies.

– Чи вдалий параграф (надається варіант і потрібно відповісти так чи ні)?

I hope you find this proposal interesting. If so, please reply to this email. Then we can talk about meeting. The meeting could be in the UK or in Denmark.

Етап 5. Здобувачам вищої освіти надається текст подібної основної частини листа, написаного на подану тему, але цей варіант містить пунктуаційні та граматичні помилки. Їх потрібно виправити.

I am the CEO of Nutech, is a well-known consumer electronics company. We are exporting to many countries worldwide.

I am writing to propose you the idea that our two companies work together in the future and to suggest a meeting in order to discuss this. A meeting could be in Paris or here in London.

Please contact me if you are interested in this proposal. If you would like to know more about Nutech, please watch our website www.nutech.com.

I look forward to hearing from you.

Етап 6. Складання листа, поєднання елементів його частин, спираючись на підтримку вищезазначених зразків та пояснень. Викладач надає потрібні пояснення щодо використання лексичних та граматичних засобів, пунктуації.

Етап 7. Здобувачам пропонують зовсім нову ситуацію, де потрібно самостійно скласти лист такої ж тематики.

Етап 8. Після того, як здобувачі вищої освіти підготують діловий лист на задану тему самостійно, їм пропонується порівняти його із

листом-зразком відповіді, який викладач підготував заздалегідь. Це дуже корисно, адже на цьому етапі студенти порівнюють свої варіанти з правильним варіантом і мають можливість зрозуміти, які словосполучення і речення потребують додаткової уваги і виправлення.

Взагалі, складаючи діловий лист англійською мовою, здобувачі вищої освіти мають відповісти на такі запитання для самоперевірки:

Досягнення завдання

1. Чи адресат правильно зрозуміє, що ви хочете, щоб він зробив?

2. Чи надали Ви всю необхідну інформацію в листі?

3. Чи правильний об'єм листа стосовно кількості слів?

Організація листа

1. Чи кожен параграф має одне речення, що передає головну ідею? Чи інші речення у цьому параграфі дають достатньо інформації про головну ідею?

2. Чи розділений тест листа на смислові параграфи?

3. Чи лише одна головна ідея у кожному параграфі?

4. Чи параграфи розташовані у логічному порядку?

Правильність мови

1. Чи узгоджуються іменники і дієслова?

2. Чи правильно використано артиклі (a/an/the/-)?

3. Чи у правильних часах вжиті дієслова?

4. Чи правильно написані слова і вжито знаки пунктуації (. , ; : ‘ ’)?

5. Чи речення не занадто довгі? Використати два коротших, два простіших речення краще, ніж одне довге.

6. Чи можна сказати це простіше і зрозуміліше?

7. Чи повторюєте ви ті ж самі слова? Використовуйте синоніми, де це можливо.

Стиль

8. Чи дотримані норми ввічливості?

9. Чи правильно вибраний тон письмового повідомлення?

10. Які стосунки у вас із людиною, якій ви пишете? Чи добре ви з нею знайомі чи ні?

Висновки. Уміння здійснювати ділове листування англійською мовою є надзвичайно важливим умінням для здійснення успішної міжнародної бізнес-діяльності. Мова листів в загальному більш збалансована і офіційна, ніж мова усного спілкування. Діловий лист може виконувати роль доказу, якщо виникає конфліктна ситуація у процесі бізнес-діяльності. Ефективна комунікація сприяє обміну ідеями або інформацією, і просуває взаєморозуміння та впевненість, а також позитивні стосунки між працівниками. Працівник, який пише діловий лист іноземною мовою, повинен намагатися максимально грамотно, чітко і точно виражати свої думки, щоб отримувач листа міг правильно його зрозуміти. Здобувачі закладів вищої освіти в рамках вивчення дисципліни «Іноземна мова фахового спрямування» мають можливість навчитись писати ділові листи англійською мовою на найпоширеніші теми бізнес-активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакуленко Т. О. Professional English: English for Business Communication: навч. посіб. / К.: НАУ. 2012. 396 с.
2. Вовк Н. С. Ділова документація: навч. посіб. / Н. С. Вовк, Р. О. Голощук; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2019. 199 с.
3. Волошина Т. М. Електронне ділове листування: мовно-комунікативна специфіка та етикет «Молодий вчений» № 5 (105) травень, 2022 р. С. 139–144.
4. Ділова кореспонденція: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Уклад. А.М. Зленко. Бориспіль: Ризографіка, 2018. 180 с.
5. Зінукова Н. В. Ділова документація англійською мовою: складання та переклад Дніпропетровський ун-т економіки та права. Д. : ДУЕП, 2006. 68 с.
6. Загнітко, А.П. Українське ділове мовлення фахового і нефахового спілкування Донецьк: БАО, 2010. 480 с.
7. Етика ділового спілкування : навчальний посібник / [Т.Б. Гриценко, С.П. Гриценко, Т.Д. Іщенко та ін.]. К.: Центр учбової літератури, 2017. 344 с.
8. Крисанова Т. А. Лексико-граматичні особливості англійського та українського ділового листа: компаративний аспект. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* 17, 2009. С. 31–35.
9. Молоткіна В.К. Організація сучасної ділової комунікації: Навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2018. 267 с.
10. Ніколаєнко, Ю. О. Business English : навч. посіб. / Ю. О. Ніколаєнко. К. : Ліра-К, 2017. 194 с.

11. Пентиліук М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення. Навч. Посіб. К.: Центр учбової літератури. 2020. 224 с.
12. Правила ділового листування / Офіційний сайт «Бібліотека Сумського державного університету». URL: <https://library.sumdu.edu.ua/uk/biblioteka/library-projects/promotsii-chytannia/knyzhkovyi-bloh/879-dilovelistuvannya.html> (дата звернення: 27.08.2023).
13. Химиця Н. О. Ділова комунікація [Текст]: навч. посіб. / Н. О. Химиця, О. О. Морушко; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 207 с.
14. Davidson, W., Emig J. Business Writing: Proven Techniques for Writing Memos, Letters, Reports, and Emails that Get Results Business Writing St. Martin's Publishing Group, 2015, 336 p.
15. English for International Business Communication: Навчальний посібник / О.М. Акмалдінова, Н.І. Балацька, Г.В. Сорокун, С.І. Ткаченко, С.О. Юрченко. К.: НАУ, 2016. 164 с.
16. Muckian M., John A Woods. Business Letter Handbook Adams Media 1997, 256 p.
17. Dr. Ramesh R. Kulkarni, Rangappa Yaraddi Business communication: a text for UG and PG students. Notion Press, 2017.
18. R.S.N. Pillai, Bagavathi Modern commercial correspondence. For Graduation Courses, Examinations, Business Executives. Competitive S. Chand and Company PVT. LTD 2013. 358 p.

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.26>

**INCONGRUITY OF THE COMIC IN FICTION BY DOUGLAS ADAMS:
CASE STUDY OF *THE HITCHHIKER'S GUIDE TO THE GALAXY***

**ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ КОМІЧНОГО У ТВОРАХ ДУГЛАСА АДАМСА:
НА ПРИКЛАДІ «ПУТІВНИКА ПО ГАЛАКТИЦІ ДЛЯ КОСМОТУРИСТІВ»**

Sodel O.S.,

*orcid.org/0009-0005-6759-8232**Candidate of Philological Sciences,**Senior Lecturer at the Department of English Philology**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

The article is devoted to the study of incongruity of the comic in fiction by Douglas Adams based on his novel "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy". The research relevance is justified by the fact that the study of incongruity as a cognitive mechanism of creating the comic contributes to the actualization of such techniques and means at the language and speech levels, the basis of which is a violation of the norm, as well as that "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" is a prime example of how incongruity can be employed as mechanism of the comic in fiction, so studying incongruity in the novel, the researcher can gain a deeper understanding of how comedy can be created through the manipulation of reader expectations and the introduction of the unexpected. The aim of the article is to determine the specifics of incongruity realization in the novel "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" by Douglas Adams. Accordingly, the following objectives has been set: 1) to define incongruity as a mechanism of the comic creation; 2) to present the typology of incongruity; 3) to describe the specifics of functioning different types of incongruity in the novel "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" by Douglas Adams. The research reveals that the Incongruity Theory of the comic supposes that the cause of laughter is the perception of something incongruous – something that violates people's mental patterns and expectations. Incongruity as a marker of "deceived expectation" is typified according to the norms that were violated, into ontological, logical and notional, and valorative incongruity. The concept of incongruity is prominently demonstrated in Douglas Adams' "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy", where incongruity serves as a fundamental mechanism for creating humor. The novel is filled with situations that defy logic, characters who behave unusually, and unexpected twists – all of which utilize various forms of incongruity. Absurd creatures and events introduce ontological incongruity; illogical and irrational scenarios embody logical and notional incongruity, and valorative incongruity is used for critiquing the norms of society. These different forms of incongruity often blend resulting in intricate humor that can, for instance, highlight society's focus on money. Douglas Adams masterfully employs incongruity to create entertaining but thought-provoking narrative at the same time.

Key words: the comic, incongruity, mechanism of the comic, fiction, Douglas Adams, "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy", violation of the norms.

Статтю присвячено дослідженню інконгруентності комічного в художній творчості Дугласа Адамса на прикладі роману "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" («Путівник по Галактиці для космотуристів»). Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що вивчення інконгруентності як когнітивного механізму створення комічного сприяє актуалізації

таких прийомів і засобів на мовному та мовленнєвому рівнях, основою яких є порушення норми, а також з огляду на те, що «Путівник по Галактиці для космотуристів» є яскравим прикладом того, як інконгруентність використовується як механізм комічного в художній літературі. Отже, вивчаючи інконгруентність у романі, дослідник може отримати глибше розуміння того, як комічне створюється через маніпулювання читацькими очікуваннями та впровадженням неочікуваного. Метою статті є визначення специфіки реалізації інконгруентності в романі Дугласа Адамса «Путівник по Галактиці для космотуристів». Відповідно до мети, поставлені наступні завдання дослідження: 1) визначити інконгруентність як механізм створення комічного; 2) представити типологію інконгруентності; 3) описати специфіку функціонування різних типів інконгруентності в романі Дугласа Адамса «Путівник по Галактиці для космотуристів». Результати дослідження демонструють, що теорія інконгруентності комічного передбачає, що причиною сміху є сприйняття чогось невідповідного – чогось, що порушує ментальні моделі та очікування людей. Інконгруентність як маркер «ошуканого очікування» типізується за нормами, які були порушені, на онтологічну, логічно-поняттєву та валоративну. Інконгруентність яскраво представлена в «Путівнику по Галактиці для космотуристів» Дугласа Адамса, де інконгруентність є ключовим механізмом створення комічного. Роман сповнений ситуацій, які не піддаються логіці, персонажів, які поведуться незвично, і несподіваних поворотів, для змалювання чого автор використовує різні види інконгруентності. Абсурдні істоти та події репрезентують онтологічну інконгруентність; нелогічні та ірраціональні сценарії втілюють логіко-поняттєву інконгруентність; валоративна інконгруентність створюється для критики норм суспільства. Ці різні форми інконгруентності часто змішуються, що призводить до створення складного гумору, який може, наприклад, висміювати зосередженість суспільства на грошах. Дуглас Адамс майстерно використовує інконгруентність, створюючи розважальну, але водночас спонукаючу до роздумів розповідь.

Ключові слова: комічне, інконгруентність, механізм комічного, художня література, Дуглас Адамс, «Путівник по Галактиці для космотуристів», порушення норм.

Problem statement. The study of incongruity as a cognitive mechanism of creating the comic contributes to the actualization of such techniques and means at the language and speech levels, the basis of which is a violation of the norm. The entire expression and emotionality of the comic text is based on the deviation from the norm in humorous texts which allows the author to perform the function of influencing the reader. Studying incongruity as a mechanism of the comic is important for understanding the underlying principles of humor and comedy. Incongruity refers to a state of being out of place, inconsistent, or not in alignment with what is expected. Studying incongruity as a mechanism of the comic provides a window into the cognitive, emotional, and social aspects of humor.

“The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy” is widely known for its unique brand of humor that combines satire, absurdity, wordplay, and clever writing. The humor is a fundamental aspect of the series’ charm and has contributed to its enduring popularity. “The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy” is a prime example of how incongruity can be employed as mechanism of the comic in fiction. Its narrative, characters, language, and themes all contribute to the creation of humor through unexpected and incongruous elements. By analyzing how incongruity functions in this novel, the researcher can gain a deeper understanding of how comedy can be created through the manipulation of reader expectations and the introduction of the unexpected.

Literature review. According to J. Schwartz, the main theories of the comic can be divided into three main groups: 1) theories of incongruity; 2) theories of hostility; 3) theories of liberation [1, p. 39]. The term “incongruity” is described as follows: “the main

idea is that the components of a joke or a humorous incident are in mutual collision, conflict or contradiction” [2, p. 9]. The theory of incongruity [3; 4; 5] is considered, in particular, by J. Morreal as “the most popular modern philosophical theory of the comic” where “the formal object of entertainment is ‘inappropriate’” [6, URL].

Incongruity as a means of creating the comic was studied by S.M. Bassai [7], N.D. Goodman [8], J.T. Kao [8], A. Koestler [9], R. Levy [8], A.P. McGraw [10], J. Morreal [6], V.O. Samokhina [11; 12], C. Warren [10] and other scholars. However, there is still a need to trace how these mechanisms are realized in different types of texts, in particular, in fiction of different genres.

The aim of the article is to determine the specifics of incongruity realization in the novel “The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy” by Douglas Adams. Accordingly, the following objectives has been set: 1) to define incongruity as a mechanism of the comic creation; 2) to present the typology of incongruity; 3) to describe the specifics of functioning different types of incongruity in the novel “The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy” by Douglas Adams.

Main findings. The Incongruity Theory of the comic supposes that the cause of laughter is the perception of something incongruous – something that violates people’s mental patterns and expectations [6, URL]. Contributing the original insight that laughter is triggered by a “sudden” incongruity, i.e., a mismatch of intellectual processing, I. Kant proffers the corollary explanation that laughter occurs as a result of the “transformation of tense expectation into nothing” [13, p. 161]. A. Koestler describes the effects of incongruity, or what he calls “bisociation” stating that “it is a sudden clash [or “delightful mental jolt”] between [...]

two mutually exclusive codes of rules – or associative contexts [...] which produces the comic effect. It compels us to perceive the situation in two self-consistent but incompatible frames of reference at the same time; it makes us function simultaneously on two different wavelengths [...] [9, p. 328].

The domestic scholars understand incongruity as the deviation from (or violation of) different types of standards manifested while comparing abnormal facts, phenomena and events with normal ones and the appearance of two dimensions of the content, and, as a result, creation of the comic effect both at the linguistic and situational levels [14, p. 90].

Incongruity as a marker of “deceived expectation” is typified according to the norms that were violated, into ontological, logical and notional, and valorative incongruity, the essence of which is discussed below.

Violation of ontological norms creates the comic based on atypical, absurd, unreal or fantastic objects / events that contradict universal or culturally specific ideas about the facts / regularities of real life incompatible with basic, universal norms [11, p. 113]. The comic arises when there is an unexpected shift, removing the usual but important understanding of how the world works for an individual. This involves misrepresenting reality, creating anomalies and distortions within everyday events. This results in a world of absurdity and unlikely scenarios within the normal course of events. A key aspect of the comic here is the emergence of a “double world”, where an abnormal world appears alongside the familiar one. [12, p. 171–172]. The effect of doubling and twisting reality, creating an illusion is created. Therefore, there are a large number of jokes about UFOs, aliens, extraterrestrial civilizations, about space exploration and cosmic phenomena, about monsters and fairy-tale characters, about virtual reality and computer technologies, about God, biblical characters, religious beliefs and rituals [11, p. 114–119].

Violation of logical and notional norms is caused by deliberate distortion of rules, traditions, ideas and concepts accepted in society. Primarily, it involves an interpretive aspect where the recipient acknowledges this breach. Typically, irrationality exists in situations devoid of rational thought or common sense. Therefore, violating logical and notional norms in humor entails depicting scenarios that surpass common sense and logic. The situation or its resolution is inherently illogical or absurd [11, p. 119]. Therefore, logical and notional incongruity arises from confronting logical laws, and diverse objects and phenomena are explored by linking them in potentially possible yet paradoxical ways that they do not naturally possess.

Violation of valorative norms is based on anomalies that distort the prototypical world of values [12, p. 172], and the subject of humor undergoes severe critique, exhibiting a pessimistic attitude towards the object being mocked. Ridicule is employed to challenge its legitimacy. This is why the mechanism of valorative incongruity serves as the cognitive foundation for expressing ironic and satirical tones [15, p. 96].

In Douglas Adams’ science fiction novel “The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy”, the comic is an essential and prevalent element. The novel is known for its witty and absurd humor, which permeates the narrative, characters, and dialogue. In particular, the novel often employs absurd situations and satirical commentary on various aspects of human culture, technology, and society. It mocks bureaucracy, politics, consumerism, and other common themes. Moreover, Douglas Adams uses wordplay, puns, and linguistic humor throughout the book. The narrative also frequently takes unexpected and illogical turns generating comedic effects. Sudden and bizarre events are a specific for humor in the series. Douglas Adams incorporates references to popular culture, science fiction tropes, and real-world phenomena as well.

In the novel, all the types of incongruity are realized. In particular, ontological incongruity is used when the author speaks about the imaginary creatures – inhabitants of the Galaxy. The jokes about them are often based on violation of the ontological norms and exaggeration as in the following example: *During a recitation by their Poet Master Grunthos the Flatulent of his poem “Ode to a Small Lump of Green Putty I Found in My Armpit One Midsummer Morning” four of his audience died of internal hemorrhaging, and the President of the Mid-Galactic Arts Nobbling Council survived by gnawing one of his own legs off* [16, p. 56]. Here, the author writes about the poetry of the vogons, one of the Galaxy races, whose poetry is so bad that other creatures literally die hearing it. Ontological incongruity here is verbalized using exaggerations *four of his audience died of internal hemorrhaging and survived by gnawing one of his own legs off* which are considered here as a hyperbole perceived literally.

Another type of incongruity is logical and notional one which, in “The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy”, is used more for describing people of Earth, for example: *Orbiting this at a distance of roughly ninety-eight million miles is an utterly insignificant little blue-green planet whose ape-descended lifeforms are so amazingly primitive that they still think digital watches area pretty neat idea* [16, p. 3].

In this case, the author describes some people's overestimating the technological progress which can be minimal if comparing to other developed civilizations if they really exist. Douglas Adams here uses irony *digital watches area pretty neat idea* based on the fact that, actually, digital watches are not the best people's invention, but some people are satisfied even with it understanding it as a high technology.

As "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" is about the galactic societies living according certain rules that can contradict the rules of people's society, the comic in the novel can also be grounded on valorative incongruity, as in the following case: *That night, as the Heart of Gold was busy putting a few light-years between itself and the Horsehead Nebula, Zaphod lounged under the small palm tree on the bridge trying to bang his brain into shape with massive Pan Galactic Gargle Blasters; Ford and Trillian sat in a corner discussing life and matters arising from it; and Arthur took to his bed to flip through Ford's copy of The Hitchhiker's Guide to the Galaxy* [16, p. 187]. Here, one of the novel characters, alien Zaphod is resting trying to put his thoughts in order using the galactic analogue of alcohol entitled as Pan Galactic Gargle Blasters instead of using more healthy ways of resting. Thus, valorative incongruity is based on mocking on the people using alcohol instead of solving the problems, and it is realized using conversational vocabulary *to bang his brain into shape* and occasional language unit *Pan Galactic Gargle Blasters*.

In some comic context, the types of incongruity can be mixed, for example: *This planet has – or rather had – a problem, which was this: most of the people living on it were unhappy for pretty much of the time. Many solutions were suggested for this problem, but most of these were largely concerned with the movements of small green pieces of paper, which is odd because on the whole it wasn't the small green pieces of paper that were unhappy* [16, p. 3]. In the presented

text fragment, the author combines different types of incongruity in different part of the text to create the complex joke. In particular, valorative incongruity is used in the description of the situation when people care about money too much (*most of these [solutions of the problem of people's sadness] were largely concerned with the movements of small green pieces of paper*) where paraphrase is used calling dollars *small green pieces of paper* and spending money *the movements of small green pieces of paper*. Mocking the moral features of peoples, the author further creates logical and notional incongruity *it wasn't the small green pieces of paper that were unhappy* to stress upon the fact that overestimating money spending is not only immoral but also illogical. Here, personification is used to reveal that dollars are inanimate objects, and the problem of sadness should be solved by people rather than by material means.

Conclusions. The Incongruity Theory of the comic asserts that laughter is created by the perception of incongruity, deviating from mental patterns and expectations. In "The Hitchhiker's Guide to the Galaxy" by Douglas Adams, incongruity is a central mechanism of creating the comic. Absurd situations, illogical turns, and eccentric characters are described using all types of incongruity: ontological incongruity through absurd creatures and events; logical and notional incongruity by distorting logic and rationality; valorative incongruity critiquing the norms of society. The types often intertwine, creating complex humor, such as critiquing overemphasis on money. Douglas Adams masterfully employs incongruity to create entertaining but thought-provoking narrative at the same time.

There are wide prospects for further study, in particular, the research on the specifics of representing different types of incongruity in translation of the analyzed novel and other works of fiction taking into account the similarities and differences between the source language and target language cultures.

REFERENCES:

1. Schwarz J. Linguistic Aspects of Verbal Humor in Stand-up Comedy. Saarlandes: der Universität des Saarlandes, 2010. 452 p.
2. Wilson C. P. Jokes. Form, content, use and function. London: Academic Press, 1979. 255 p.
3. Latta R. L. The Basic Humor Process: A Cognitive-Shift Theory and the Case against Incongruity. Berlin: Walter de Gruyter, 1999. 272 p.
4. Laurie T., Hickey-Moody A. Masculinity and Ridicule. *Gender: Laughter*. Farmington Hills: Macmillan Reference, 2017. P. 216–217.
5. Vandaele J. Humor Mechanisms in Film Comedy: Incongruity and Superiority. *Poetics Today*. 2002. Vol. 23 (2). P. 221–249.
6. Morreal J. Philosophy of Humor. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/humor/#IncThe> (accessed August 25, 2023).
7. Бассай С.М. Когнітивні механізми у німецькомовному побутовому анекдоті. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. № 33. С. 13–16.

8. Kao J. T., Levy R., Goodman N. D. The Funny Thing About Incongruity: A Computational Model of Humor in Puns. URL: <http://idiom.ucsd.edu/~rlevy/papers/kao-levy-goodman-2013-cogsci.pdf> (accessed August 25, 2023).
9. Koestler A. The Act of Creation. London: Hutchinson, 1964. 752 p.
10. Warren C., McGraw A. P. Differentiating What Is Humorous from What Is Not. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2015. Vol. 10. P. 1–24.
11. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти: дис. доктора філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2010. 519 с.
12. Самохіна В. О. Гумористична комунікація як компонент ігрової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 8 (1). С. 170–174.
13. Kant I. Critique of Judgement / ed. by N. Walker. Oxford: Oxford World's Classics, 2008. 256 p.
14. Nikonova V., Boiko Y., Savina Y. Incongruity-specific British and American Humour from the Perspective of Translation Studies. *Kalby Studijos / Studies about Languages*. 2019. No. 35. P. 89–103.
15. Мороз О. Л. Інконгруентність як когнітивний механізм реалізації комічної тональності. *Нова філологія*. 2014. № 67. С. 94–98.
16. Adams D. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy. New York: Del Rey Books, 2005. 216 p.

UDC 81'38:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.27>

STYLISTICS AS A BRANCH OF LINGUISTICS. THE NOTION OF STYLISTIC DEVICE

СТИЛІСТИКА ЯК ГІЛКА ЛІНГВІСТИКИ. ПОНЯТТЯ ПРО СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ

Soroka Boyacioglu L.T.,

orcid.org/0000-0002-1265-4832

*Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University*

The article provides a brief survey of the notions of stylistics and style. In particular, the big attention is paid to such scholars as L. Dolezel, B. Havránek, R. Jakobson, J. Mukarovský, J. Rupert Firth, M. Halliday and J. Sinclair. The issues which embrace the establishment and development of stylistics were studied by them. The paper explores the notion of the stylistic device. The analysis of its history, origin and formation is presented.

In the whole world of literature, both ancient and modern, figures of speech occupy a foremost place. They supplement the works of art and make it more understandable and colourful and it is important to know how to distinguish them in the realm of literary work.

Stylistics is a branch of linguistics which studies the peculiarities of the functioning of words in the text. Alongside with the general notion of stylistics it has to be mentioned the term style and stylistic analysis. Language is the main means of human communication. Stylistically relevant in this connection is the fact that the same thought, idea, belief, opinion, emotion and feelings or attitude of mind can be expressed in more than one way. Language has different levels. These are phonological, morphological, lexical, syntactical and others. Stylistics represents all these levels as well and there are different stylistic means divided into categories according to the language levels. For instance, the lexical stylistic devices. They mostly deal with every kind of alterations in the level of lexis. They are also known as tropes and the most common lexical stylistic device is metaphors, metonymy, simile, personification. Tropes are very productive stylistic means and they can be easily found in any literary text. This paper embraces the notion of stylistic devices. The stylistic devices colour the text, make it more vivid and attractive to the reader.

The conclusion summarizes the main results of research, which, in turn, determine the relevance of further analysis of the style and types of stylistic devices. The collected selections, carried out research, observations and conclusions made in the course of this study, were used from and backed by Cambridge Advanced Learner's Dictionary [5], Longman Dictionary of Contemporary English [13].

Key words: stylistics, linguistics, register, style, stylistic device.

У статті подано короткий огляд понять стилістики та стилю. Зокрема, велика увага приділяється таким вченим, як Л. Долезель, Б. Хавранек, Р. Якобсон, Я. Мукаровський, Дж. Руперт Ферт, М. Холлідей та Дж. Сінклер. Ними досліджувалися питання, що охоплюють становлення і розвиток стилістики. У статті досліджується поняття стилістичного засобу. Подано аналіз його історії, виникнення та становлення.

У всьому світі літератури, як стародавньої, так і сучасної, образи мови займають вагоме місце. Вони доповнюють художній твір, роблять його більш зрозумілим і барвистим, і важливо знати, як їх вирізнити в царині літературного твору.

Стилістика – розділ мовознавства, який вивчає особливості функціонування слів у тексті. Поряд із загальним поняттям стилістики слід назвати термін стиль і стилістичний аналіз. Мова є основним засобом людського спілкування. Стилістично релевантним у цьому зв'язку є той факт, що ту саму думку, ідею, переконання, думку, емоцію та почуття чи ставлення розуму можна висловити кількома способами. Мова має різні рівні. Це фонологічні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та інші. Стилістика також представляє всі ці рівні, і існують різні стилістичні засоби, розділені на категорії відповідно до мовних рівнів. Наприклад, лексичні стилістичні прийоми. Здебільшого вони стосуються різного роду змін у рівні лексики. Вони також відомі як тропи, а найпоширенішим лексичним стилістичним засобом є метафори, метонімії, порівняння, уособлення. Тропи є дуже продуктивним стилістичним засобом і їх легко знайти в будь-якому художньому тексті. Ця стаття охоплює поняття стилістичних рішень. Стилістичні прийоми забарвлюють текст, роблять його більш яскравим і привабливим для читача.

У висновку узагальнено основні результати дослідження, які, у свою чергу, визначають актуальність подальшого аналізу стилю та видів стилістичних прийомів. Зібрані приклади, проведені дослідження, спостереження та висновки, зроблені в ході вивчення даного питання, були використані та підкріплені з Cambridge Advanced Learner's Dictionary [5], Longman Dictionary of Contemporary English [13].

Ключові слова: стилістика, лінгвістика, регістр, стиль, стилістичний засіб.

Formulation of the scientific problem. The word style is derived from the Latin word 'stilus' which meant a short stick sharp at one end and flat at the other used by the Romans for writing on wax tablets. Now the word 'style' is used in many senses: style in writing, in clothes, lifestyle, style of a book, painting, building, style in language, etc. Style in language is regarded as something that belongs to the plane of expression (form) and not to the plane of content (matter). The term style is often associated with individual style. It is a unique combination of language units, EMs and SDs peculiar to a given writer, which makes that writer's works or even utterances easily recognizable. Selection, or deliberate choice of language, and the ways the chosen elements are treated are the main distinctive features of individual style. The treatment of the selected elements brings up the problem of the norm. The norm should be regarded as the invariant of the phonemic, morphological, lexical and syntactical patterns circulating in language-in-action at a given period of time.

Analysis of the latest investigations of the question. Of the many linguistic approaches to style, two linguistic schools of the 20th century had the biggest influence on the development, terminology, and state of stylistics: the Prague School and British Contextualism. The central thesis of Prague School linguistics is that form follows function. Having established itself in the 1920s, the most important supporters of this idea were Lubomír Doležel, Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, and Jan Mukarovský. They paid special attention to situational stylistic variations. Another, but conceptually similar, tradition of linguistic stylistics was initiated by British linguists in the 1930s and called British Contextualism. John Rupert Firth, M.A.K. Halliday, and John Sinclair [2] can be named as the most important supporters of British Contextualism. Their works are characterized by paying attention to the

social context and by keen observation of the use of natural language.

The main **aim** of the work is to study the notions of stylistics and style and to dwell upon the concept of stylistic device in the stylistics.

Presentation of the basic material and interpretation of the results of the investigation. Stylistics is the description and analysis of the variability of linguistic forms in actual language use. The concepts of 'style' and 'stylistic variation' in language rest on the general assumption that within the language system, the same content can be encoded in more than one linguistic form. Operating at all linguistic levels (e.g. lexicology, syntax, text linguistics, and intonation), stylisticians analyze both the style of specific texts and stylistic variation across texts. These texts can be literary or non-literary in nature. Generally speaking, style may be regarded as a choice of linguistic means; as deviation from a norm; as recurrence of linguistic forms; and as comparison [1].

Considering style as choice, there are a multitude of stylistic factors that lead the language user to prefer certain linguistic forms to others. These factors can be grouped into two categories: user-bound factors and factors referring to the situation where the language is being used. User-bound factors include, among others, the speaker's or writer's age; gender; idiosyncratic preferences; and regional and social background. Situation-bound stylistic factors depend on the given communication situation, such as medium (spoken vs. written); participation in discourse (monologue vs. dialogue); attitude (level of formality); and field of discourse (e.g. technical vs. nontechnical fields). With the caveat that such stylistic factors work simultaneously and influence each other, the effect of one, and only one, stylistic factor on language use provides a hypothetical one-dimensional variety. Drawing on this methodological

abstraction, stylistic research has identified many correlations between specific stylistic factors and language use. For example, noun phrases tend to be more complex in written than in spoken language in many speech communities, and passive voice occurs much more frequently in technical fields of discourse than in nontechnical ones.

Style, as deviation from a norm, is a concept that is used traditionally in literary stylistics, regarding literary language as more deviant than non-literary language use. This not only pertains to formal structures such as metrics and rhyme in poems but to unusual linguistic preferences in general, which an author's poetic license allows. Dylan Thomas's poetry, for example, is characterized by word combinations that are semantically incompatible at first sight and, thus, clearly deviate from what is perceived as normal (e.g. *a grief ago, once below a time*). What actually constitutes the 'norm' is not always explicit in literary stylistics, since this would presuppose the analysis of a large collection of non-literary texts. However, in the case of authorship identification, statistical approaches were pursued at a relatively early stage. For example, by counting specific lexical features in the political letters written by an anonymous Junius in the 1770s and comparing them with a large collection of texts from the same period, and with samples taken from other possible contemporary authors, the Swedish linguist Ellegard could identify, in the 1960s, the most likely author of those letters.

The concept of **style** as recurrence of linguistic forms is closely related to a probabilistic and statistical understanding of style, which implicitly underlies the deviation-from-a-norm perspective. It had already been suggested in the 1960s that by focusing on actual language use, stylisticians cannot help describing only characteristic tendencies that are based on implicit norms and undefined statistical experience in, say, given situations and genres. In the last resort, stylistic features remain flexible and do not follow rigid rules, since style is not a matter of grammaticality, but rather of appropriateness. What is appropriate in a given context can be deduced from the frequency of linguistic devices in this specific context. As for the analysis of frequencies, corpus linguistic methods are becoming increasingly important. With the advent of personal computers, huge storage capacities, and relevant software, it is now possible to compile very large collections of texts (corpus (singular), corpora (plural), which represent a sample of language use in general, and thus enable exhaustive searches for all kinds of linguistic patterns within seconds. This methodology is based on the general approach of style as probability, by

allowing for large-scale statistical analyses of text. For example, by using corpora, the notion of text type-defined by co-occurrences of specific linguistic features-has been introduced to complement the extralinguistic concept of 'genre' [14]. The linguistically defined text types contradict traditionally and nonempirically established genre distinctions to a considerable extent. In particular, many spoken and written genres resemble each other linguistically to a far greater extent in terms of text-types than previously assumed [4].

Style as comparison puts into perspective a central aspect of the previous approaches. That is, **stylistic analysis** always requires an implicit or explicit comparison of linguistic features between specific texts, or between a collection of texts and a given norm. In principle, stylistically relevant features such as style markers may convey either a local stylistic effect (e.g. an isolated technical term in everyday communication) or, in the case of recurrence or co-occurrence, a global stylistic pattern (e.g. specialized vocabulary and passive voice in scientific texts). From the multitude of linguistic approaches to style, two linguistic schools of the twentieth century have exerted the most decisive influence on the development, terminology, and the state of the art of stylistics: the Prague School and British Contextualism. The central dictum of Prague School linguistics, going back to the Bauhaus School of architecture, is form follows function. Firmly established since the 1920s, some of this dictum's most important proponents are Lubomír Doležel, Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, and Jan Mukarovský. These linguists have paid particular attention to situation-bound stylistic variation. A standard language is supposed to have a communicative and an esthetic function that result in two different 'functional dialects': prosaic language and poetic language [6]. More specific functional dialects may, of course, be identified; for example, the scientific dialect as a subclass of prosaic language, which is characterized by what is called the 'intellectualization of language' – lexicon, syntax, and reference conform to the overall communicative function that requires exact and abstract statements.

A very important notion is the distinction between 'automatization' and 'foregrounding' in language. Automatization refers to the common use of linguistic devices which does not attract particular attention by the language decoder, for example, the use of discourse markers (e.g. *well, you know, sort of, kind of*) in spontaneous spoken conversations. Automatization thus correlates with the usual background pattern, or the norm, in language use-it encompasses those forms and structures that compe-

tent language users expect to be used in a given context of situation. Foregrounded linguistic devices, on the other hand, are usually not expected to be used in a specific context and are thus considered conspicuous—they catch the language decoder's attention (e.g. the use of old-fashioned and/or very formal words such as *epicure*, *improvident*, and *whither* in spontaneous spoken conversations). Foregrounding thus captures deviations from the norm. It is obvious that what is considered as automatized and foregrounded language use depends on the communication situation at hand. In technical fields of discourse, for instance, specialized vocabulary items tend to be automatized (e.g. *lambda marker* in molecular biology), but in everyday communication become foregrounded devices [7].

A different, although conceptually similar, tradition of linguistic stylistics was established by British linguists in the 1930s and came to be called British Contextualism. The most important proponents of British Contextualism include John Rupert Firth, M.A.K. Halliday, and John Sinclair [2]. Their work is characterized by a clear focus, firstly, on the social context in which language is used and, secondly, on the in-depth observation of natural language use. From the point of view of British Contextualists, linguists need to describe authentic language use in context and should not confine themselves to invented and isolated sentences. Additionally, linguistics is not considered as an intuition-based study of abstract systems of form as, for example, in the merely formal description of autonomous syntactic rules (as in Chomsky's approach to language), but as the observation-based and empirical analysis of meaning encoded by form [10].

This approach allows for insights into the immense variation within language. It is a fact that depending on the context of situation, all speakers use different 'registers' (i.e. different styles of language, depending on the topic, the addressee, and the medium in a given context of use) [11].

It should be noted that a specific style is sometimes ascribed to a language in its entirety. Although the underlying norms remain largely unspecified, general tendencies of stylistic preference differ across languages. This is particularly important for translators, but also for language learners. It is, for instance, common for German students of English to transfer the German style of academic writing, which is characterized by heavy noun phrases, to their English essays. As with any other linguistic branch, stylistics is very much a work in progress. This is because the object of inquiry constantly grows, evolving new and specialized fields of discourse (e.g. genetic engineering, computer sciences). Furthermore, new aspects

of stylistic variation come into existence, such as e-mails, a now widely used genre that seems to blur the traditional distinction between spoken and written language.

The notion of stylistic device. Expressive means of language are those phonetic, morphological, word-building, lexical, phraseological and syntactical forms which exist in language-as-a-system for the purpose of logical and/or emotional intensification of the utterance. Expressive means are concrete facts of the language by which utterances are foregrounded, i.e. made more conspicuous, more effective. Expressive means are such language media which impart some additional information into the utterance and are traditionally set against conventionally neutral.

To understand the nature of expressive means it is first of all necessary to elucidate the notion 'expressiveness'. The category of expressiveness may be understood as a kind of intensification of an utterance or of a part of it.

Expressiveness is achieved by lexical and syntactical means or by morphological devices (such as suffixes or prefixes); the emphasis is materialized by the repetition of a word or word combination.

Expressive means have a kind of radiant effect, they colour the whole utterance no matter whether they are emotional or logical [9].

What then is a stylistic device? A stylistic device is a conscious and intentional intensification of some typical structural and/or semantic property of a language unit (neutral or expressive) promoted to a generalized status and thus becoming a generative model. It follows then that a stylistic device is an abstract pattern, a mould into which any content can be poured. But the cited above definition of stylistic devices is contested by the prominent style theoretician I. Arnold who stated that the intentionality cannot be regarded as a main differentiating feature of stylistic device because we have no reliable information whether a certain device has been used intentionally or unintentionally by the author of the text.

Language media that are characterized by the transference, transformation, enrichment of meaning resulting in imagery are united in stylistics under the term tropes [3].

The Greek word tropos meant a turn of speech, utterance, pattern, form and perfection and further on it was treated as a useful change of the word meaning into more perfect one. At the beginning the notion "trope" comprised all stylistic means but later on they were divided into tropes proper and figures of speech by Cicero. Beginning from Aristotle the classical rhetoric strived to elaborate the clear and com-

plete classification of tropes and figures of speech but even nowadays this classification remains the most controversial stylistic issue [16].

Tropes are such figurative usage of word as metaphor, metonymy, hyperbole, litotes, irony, periphrasis, etc. Figures of speech are such syntactic structures as inversion, rhetoric question, parallel constructions, contrast, etc [8].

Conclusion. Perspectives for further investigations. The term style is widely used in literature to signify literary genre: the style of classicism, realistic style, the style of romanticism, etc. the term is

also used to denote the way the plot is dealt with, the arrangement of the parts of literary composition to form the whole, the place and the role of the author in describing and depicting events. The stylistic devices brighten the literary text, the stylistic analysis helps reader better understand and interpret the work of art. It goes back to the ancient times of classical rhetoric and embraces the realm of language and stylistics itself. In the modern linguistics, two solid schools of stylistics opened new perspectives for the more detailed investigation of the stylistic analysis as well as the stylistic devices.

REFERENCES:

1. Єфімов Л. П. Стилістика англійської мови. Вінниця. 2005.
2. Кухаренко В. А. Практикум з стилістики англійської мови. Вінниця: Нова книга. 2000. 160 с.
3. Стилістика англійської мови / А. М. Мороховський та ін. Київ: Вища школа. 1991. 272 с.
4. Biber D. Variation across speech and writing. *Cambridge: Cambridge University Press*. 1988. 299 p.
5. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Third Ed. *Cambridge: Cambridge University Press*. 2005. 1580 p.
6. Chapman R. Linguistic and literature. And introduction to literary stylistics. New Jersey. 1973. 119 p.
7. Enkvist N. E. Linguistic stylistics. The Hague: Mouton. 1973. 181 p.
8. Esser J. English linguistic stylistics. Tübingen: Niemey 1993. 2000. 192 p.
9. Garvin P. L. A Prague school reader on esthetics, literary structure and style. *Washington: Georgetown University Press*. 1964.
10. Halliday M.A.K. Language as a social semiotic: the social interpretation of language and meaning. London: Edward Arnold. 1978. 256 p.
11. Joos M. The five clocks: a linguistic excursion into the five styles of English usage. New York: Harcourt, Brace and World. 1961. 108 p.
12. Leech G., Short M. Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose. London: Longman. 1981. 424 p.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/> (the date of access: 21.08.2023).
14. Semino E., Culpeper J. Cognitive stylistics: language and cognition in text analysis. Amsterdam: Benjamins. 2002. 333 p.
15. Sinclair, John. Corpus, concordance, collocation. *Oxford: Oxford University Press*. 1991.
16. Weber J. J. The stylistics reader: from Roman Jakobson to the present. London: Edward Arnold. 1996. 312 p.

УДК 811.111'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.28>

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН

METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FANFICTION

Станко Д.В.,
orcid.org/0000-0002-7858-8663
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри англійської філології
 Ужгородського національного університету

У статті висвітлюються методологічні передумови дослідження англомовного фанфікшен як різновиду масової літератури. Термін «фанфікшен» визначається як різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фан-арту в широкому сенсі цього слова), похідний літературний твір, заснований на якому-небудь

оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжету і (або) персонажів. Актуальність вивчення фанфіку зумовлена, перш за все, тим, що ці твори є яскравим прикладом так званої живої мови. Вони відображають усі сучасні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіноуподобання молоді. Крім того, фанфік – маловивчене явище, яке існувало в різних формах, але найбільшого поштовху в розвитку отримало лише в останні десятиліття, що також підкреслює релевантність подібних лінгвістичних розвідок. Дослідження англомовного фанфікшену передбачає кілька етапів. Першим етапом є формування корпусу текстів, які представляють англомовний фанфікшен різних жанрів, а також загальна класифікація фанфікшену. Це дає можливість ознайомитися з різноманітністю жанрів та тематик, які присутні у фанфікшені. Другим етапом є аналіз структурних особливостей фанфікшену як мегатексту. Це включає вивчення особливостей сюжетної структури, розкриття персонажів, риторичних засобів та інших аспектів, які визначають специфіку фанфікшену. Третій етап передбачає виявлення семантичних, структурних та мотивуючих ознак англомовної термінології фанфікшену. Це дозволяє встановити специфічні терміни та поняття, які використовуються у фанфікшені, а також з'ясувати їхнє значення та взаємозв'язок. Нарешті, четвертий етап полягає у дослідженні композиційних, сюжетних та персонажних особливостей англомовного фанфікшену у порівнянні з оригінальним твором. Цей етап включає аналіз відмінностей у розвитку сюжету, характеру персонажів та загальної атмосфери у фанфікшені порівняно з оригіналом.

Ключові слова: методика, жанр, інтернет-лінгвістика, масова література, фанфікшен.

The article highlights the methodological prerequisites for the study of English fanfiction as a type of mass literature. The term "fanfiction" is defined as a type of creativity by fans of popular works of art (so-called fan art in the broadest sense of the word), a derivative literary work based on some original work (usually literary or cinematic) that uses its plot ideas and (or) characters. The relevance of studying fan fiction is due, first of all, to the fact that these works are a vivid example of the so-called living language. They reflect all modern language trends, express musical, literary and film preferences of young people. In addition, fan fiction is a little-studied phenomenon that existed in various forms, but received the greatest impetus in development only in recent decades, which also emphasizes the relevance of such linguistic investigations. The study of English fan fiction involves several stages. The first stage is the formation of a corpus of texts that represent English fan fiction of various genres, as well as a general classification of fan fiction. This gives an opportunity to get acquainted with the variety of genres and topics that are present in fan fiction. The second stage is the analysis of the structural features of fanfiction as a megatext. This includes the study of features of the plot structure, the disclosure of characters, rhetorical devices and other aspects that determine the specificity of fan fiction. The third stage involves the identification of semantic, structural and motivating features of the English terminology of fan fiction. This allows you to establish specific terms and concepts used in fanfiction, as well as clarify their meaning and relationship. Finally, the fourth stage consists in the study of the compositional, plot and character features of the English fan fiction in comparison with the original work. This stage includes an analysis of the differences in the development of the plot, the nature of the characters and the general atmosphere in the fanfiction compared to the original.

Key words: methodology, genre, Internet linguistics, mass literature, fanfiction.

Постановка проблеми. Фанфікшен початку ХХІ століття став окремим унікальним напрямом, прикладом масової літератури, що відрізняється від традиційної художньої літератури, у межах якого існує своя специфічна система жанрів та позначень. Актуальність вивчення фанфіку зумовлена, перш за все, тим, що ці твори є яскравим прикладом так званої живої мови. Вони відображають усі сучасні мовні тенденції, виражають музичні, літературні та кіноуподобання молоді. Крім того, фанфік – маловивчене явище, яке існувало в різних формах, але найбільшого поштовху в розвитку отримало лише в останні десятиліття, що також підкреслює релевантність подібних лінгвістичних розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В енциклопедичних джерелах термін «фанфікшен» визначається як різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фан-арту в широкому сенсі цього слова), похідний літературний твір, заснований на якомусь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжету і (або) персонажів. Фанфікшен може являти собою продовження,

передісторію, пародію, «альтернативний всесвіт», кросовер (тобто «переплетення» кількох творів), і так далі. Інший варіант визначення зазначеного терміну – жанр масової літератури, створеної за мотивами художнього твору фанатом цього твору, які не переслідують комерційні цілі та призначені для читання іншими фанатами [7].

Вивчення фанфіку дослідниками різних сфер почалося в 1980-х роках, а в 1990-х роках набуло більшого поширення. У 1992 році Х. Дженкінс опублікував свою монографію «Текстові браконьєри: телевізійні шанувальники та культура співучасті», а К. Бекон-Сміт написала працю «Підприємливі жінки: телевізійний фандом і створення популярного міфу». Генрі Дженкінс визначив фанфік як культуру «текстових браконьєрів», які несуть значення та образи канонічних творів для створення величезної кількості інших текстів різного типу та статусу [9].

Ранні роботи про фанфіки часто розглядали це явище з гендерної точки зору, оскільки практика фанфіку переважно жіноча. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом дослідження фандомів

були практики та цінності їх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів. Переважна більшість наукових робіт про фанфіки опубліковано в країнах ЄС та США. У них, зокрема, феномен фанфіку досліджувався як феномен культури [8; 10], соціокультурний феномен [11], комплексний соціокультурний феномен [2; 3; 4], спеціальний літературний твір [5; 6].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у висвітленні методики дослідження англомовного фанфікшену.

Виклад основного матеріалу. Дослідження англомовного фанфікшену передбачає декілька етапів:

Етап 1. Формування корпусу текстів, які репрезентують англомовний фанфікшен різних жанрів та його загальна класифікація.

Корпусна лінгвістика вважається однією з найбільш актуальних галузей лінгвістики в сучасному світі, оскільки вона базується на аналізі реальних текстів, зібраних в корпуси даних. Це дозволяє дослідникам отримати об'єктивні дані про вживання мови, оскільки вони базуються на реальних випадках вживання мови, а не на інтуїції або особистих припущеннях, що є надзвичайно важливим для верифікації гіпотези будь-якого дослідження. Сучасна корпусна лінгвістика продовжує активно розвиватися і застосовується в різних галузях, таких як машинний переклад, вивчення другої мови, аналіз соціальних мереж та інші [1].

Аналіз корпусу текстів англомовного фанфікшену може виявити деякі тенденції та особливості вживання мови в цьому жанрі:

Використання специфічної лексики. Фанфікшен може містити спеціальну лексику, пов'язану з конкретними уявними світами або персонажами. Аналіз корпусу може показати, які слова або вирази є найпоширенішими в цьому жанрі, а також які нові сленгові вислови можуть бути використані.

Використання граматичних конструкцій. Фанфікшен може містити відхилення від стандартної граматики, такі як використання незвичайних часових форм, структур речень або використання діалогів. Аналіз корпусу може показати, які граматичні особливості є типовими для фанфікшену.

Розвиток персонажів та сюжету. Фанфікшен може мати свої особливості щодо розвитку персонажів та сюжету. Аналіз корпусу може показати, які сценарії розвитку персонажів або типи сюжетів є найпоширенішими в цьому жанрі.

Використання стилістичних засобів. Фанфікшен може використовувати різні стилістичні засоби, такі як епітети, порівняння, метафори або іронію. Аналіз корпусу може показати, які стилістичні прийоми є найпоширенішими в цьому жанрі, а також які ефекти вони створюють.

Використання феноменів популярної культури. Фанфікшен часто поєднується з популярними культурними явищами, такими як фільми, телесеріали, книги тощо. Аналіз корпусу може показати, які конкретні елементи популярної культури є найпопулярнішими серед авторів фанфікшену та як вони використовуються в текстах.

Етап 2. Аналіз структурних особливостей фанфікшену як мегатексту.

В межах цього етапу буде виявлено структурні особливості фанфікшену як мегатексту, тобто всі надтекстові допоміжні компоненти, які допомагають читачеві орієнтуватися в розмаїтті жанрів і напрямів фанфікшену, а авторам – отримувати зворотній зв'язок із читачами та іншими членами спільноти.

Компоненти сайтів фанфікшену можуть допомагати читачеві орієнтуватися в багатстві доступних текстів та знайти те, що їх цікавить, зокрема:

Категорії або теги. Багато сайтів фанфікшену мають систему категорій або тегів, які допомагають організувати текстовий контент за різними параметрами, такими як жанр, автор, персонажі, паринги (пари персонажів) та інші. Читачі можуть використовувати ці категорії або теги для пошуку конкретних типів фанфікшену або перегляду текстів, що відповідають їхнім вподобанням.

Пошукова функція. Всі платформи фанфікшену мають функцію пошуку, яка дозволяє читачам швидко знаходити текстовий контент за ключовими словами, авторами або іншими параметрами. Це допомагає читачам зорієнтуватися великому обсязі доступних текстів та знайти те, що їх цікавить.

Рейтинги і коментарі. Платформи фанфікшену дозволяють читачам залишати рейтинги та коментарі до текстів. Це допомагає іншим читачам орієнтуватися в якості та популярності текстів, а також вибрати ті, які відповідають їхнім вподобанням.

Підписки та обрані тексти: Деякі сайти фанфікшену мають функцію підписок або можливість додавання текстів до списку обраних. Це допомагає читачам відстежувати оновлення та надходження нових текстів від авторів або в категоріях, які їх цікавлять.

Етап 3. Виявлення семантичних, структурних та мотивуючих ознак англомовної термінології фанфікшену.

Мотиваційні ознаки англійських термінів фанфікшену можуть походити від різних джерел та мати різні мотивації. Деякі терміни можуть бути кальками з інших мов, особливо якщо фанфікшен широко поширений в різних країнах. Наприклад, термін "fanfiction" є калькою з англійської мови, але використовується по всьому світу. Певні терміни є скороченнями або акронімами. Наприклад, термін "OTP" (One True Pairing) є скороченням, яке використовується для позначення улюбленої пари персонажів. Багато термінів можуть бути створені шляхом комбінування різних слів для точнішого позначення певного поняття. Наприклад, термін "slash" використовується для опису фанфікшену з романтичними або сексуальними відносинами між персонажами одної статі. Деякі терміни можуть бути модифікаціями вже існуючих слів, щоб вони відповідали конкретному значенню в контексті фанфікшену. Наприклад, термін "ship" походить від слова "relationship" і використовується для опису фанатських пар персонажів. Розвиток англійської термінології фанфікшену є результатом зростаючої популярності цього жанру та потреби унормування та уточнення термінів, які використовуються в спільноті фанфікерів.

Запозичення термінів з інших галузей в англійській мові є поширеною практикою в англійському фанфікшені. Фанфікери часто використовують терміни, які виникли у літературі, кіно, телебаченні, гравальній індустрії та інших областях, щоб описати певні аспекти своїх творів. "Canon" (канон) – термін, який використовується для позначення оригінального матеріалу, на основі якого створюються фанфіки. Наприклад, фанфік, який відтворює події та персонажі з оригінального твору, вважається "canon" фанфіком. "Headcanon" (власний канон) – термін, який використовується для позначення індивідуальних інтерпретацій та гіпотез фанфікерів про характери, відносини та події в оригінальному матеріалі. "Crossover" (кросовер) – термін, який використовується для позначення фанфіків, де персонажі або події з різних оригінальних творів зустрічаються або перетинаються. "Mary Sue" (Мері Сью) – термін, який використовується для позначення надмірно ідеалізованих та нереалістичних персонажів, які є авторськими вставками або авторськими фантазіями. "OOC" (Out of Character) – термін, який використовується для позначення ситуацій, коли персонажі ведуть себе або реагують не відповідно до їхньої оригінальної характеристики. "OTP" (One True Pairing) – термін, який використовується для позначення пари

персонажів, яку фанфікер вважає ідеальною або найбільш підходящою.

Етап 4. Дослідження композиційних, сюжетних та персонажних особливостей англійського фанфікшену у порівнянні з оригінальним твором.

Особливості композиції фанфікшену можуть значно відрізнятися від оригінального твору, оскільки автори фанфікшену мають можливість творити свої власні сюжети та персонажі на основі вже існуючого матеріалу. Фанфікшен може включати зміну сюжету оригінального твору або розширення його подій. Автори фанфікшену можуть змінити хід подій, додавши нові епізоди, альтернативні закінчення або інші сюжетні повороти. Зміна сюжету канона у фанфікшені є одним з основних аспектів цього жанру. Фанфікери беруть оригінальний матеріал (канон) і змінюють його сюжет, персонажів або події, щоб створити нову історію або альтернативний розвиток подій. Фанфікшен дає можливість авторам розвивати персонажів оригінального твору за своїм бажанням. Вони можуть додавати нові аспекти до характеру персонажів, розкривати їх внутрішній світ або надавати їм нові стосунки з іншими персонажами. Розвиток персонажів у фанфікшені може відрізнятися від їхнього розвитку в оригінальному каноні. Фанфікери мають свободу і творчість для зміни, розширення або глибшого дослідження персонажів, що може вести до різних напрямків розвитку.

Фанфікшен може включати зміну жанру оригінального твору. Наприклад, фанфікшен може перетворити драматичну історію в комедію, або навпаки. Це дає авторам можливість висловити свій власний стиль та підхід до матеріалу. Фанфікери можуть брати оригінальний матеріал і перетворювати його на інший жанр, що дозволяє їм виразити свою творчість та створити нові історії.

Фанфікери можуть створювати кросовери, де персонажі з різних світів зустрічаються і взаємодіють один з одним. Наприклад, вони можуть привести разом героїв зі світу Гаррі Поттера та Володаря Кілець, створюючи нову пригоду, де вони спільно борються зі злом.

Основним методом аналізу на цьому етапі виступає контекстуально-інтерпретаційний метод. Контекстуально-інтерпретаційний метод в лінгвістиці тексту використовується для розуміння та аналізу тексту шляхом вивчення його контексту. Цей метод передбачає, що текст завжди існує у взаємодії зі своїм контекстом, який може включати автора, читача, культурний та історичний контекст, а також інші твори та літературні традиції. Спочатку про-

водиться аналіз контексту, що включає розуміння історичного, культурного та соціального контексту, у якому був створений текст. Це включає вивчення інформації про автора, його життєвий шлях, соціальні умови, а також культурні та історичні події, що могли вплинути на його творчість. Далі проводиться аналіз мовних засобів тексту, таких як лексика, граматики, стиль, образність тощо. Цей етап допомагає розуміти, як автор використовує мову для передачі своїх ідей та емоцій. Контекстуально-інтерпретаційний метод також враховує роль читача у розумінні тексту. Врахування читача дозволяє визначити, як текст може бути сприйнятий та інтерпретований, які асоціації та емоції можуть виникнути у читача під час читання. Наступним кроком є інтерпретація тексту, що передбачає розуміння глибинного значення та передачу авторських інтенцій. Інтерпретація може бути суб'єктивною та залежить від особистого досвіду та уявлень читача, але також враховує контекстуальні відомості та докази, що підкріплюють інтерпретацію.

Висновки. Отже, дослідження англомовного фанфікшену передбачає кілька етапів. Першим

етапом є формування корпусу текстів, які представляють англомовний фанфікшен різних жанрів, а також загальна класифікація фанфікшену. Це дає можливість ознайомитися з різноманітністю жанрів та тематик, які присутні у фанфікшені. Другим етапом є аналіз структурних особливостей фанфікшену як мегатексту. Це включає вивчення особливостей сюжетної структури, розкриття персонажів, риторичних засобів та інших аспектів, які визначають специфіку фанфікшену. Третій етап передбачає виявлення семантичних, структурних та мотивуючих ознак англомовної термінології фанфікшену. Це дозволяє встановити специфічні терміни та поняття, які використовуються у фанфікшені, а також з'ясувати їхнє значення та взаємозв'язок. Нарешті, четвертий етап полягає у дослідженні композиційних, сюжетних та персонажних особливостей англомовного фанфікшену у порівнянні з оригінальним твором. Це включає аналіз відмінностей у розвитку сюжету, характеру персонажів та загальної атмосфери у фанфікшені порівняно з оригіналом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*. 2016. Вип. 23. С. 281–286.
2. Black R. W. Access and Affiliation : The Literacy and Composition Practices of English-Language Learners in an Online Fanfiction Community. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2005. Vol. 49 (2). P. 118–128.
3. Bronwen T. What Is Fanfiction and Why Are People Saying Such Nice Things about It? *Story Worlds : A Journal of Narrative Studies*. 2011. Vol. 3. P. 1–24.
4. Busse K. Work in Progress / K. Busse, K. Hellekson. *Fan Fiction And Fan Communities in the Age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 5–32.
5. Derecho A. Archontic literature : A definition, a history and several theories of fan fiction. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 61–78.
6. Driscoll C. One true pairing : the romance of pornography and the pornography of romance. *Fan fiction and fan communities in the age of the Internet*. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 79–98.
7. Fanfiction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fan_fiction (дата звернення: 15.07.2023).
8. Fiske J. The cultural economy of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 30–49.
9. Jenkins H. *Textual poachers: Television fans and participatory culture*. London: Routledge, 1992. 424 p.
10. Grossberg L. The affective sensibility of fandom. *The adoring audience. Fan culture and popular media*. London : Routledge, 1992. P. 50–65.
11. Pugh S. The democratic genre. *Fan fiction in a literary context* / S. Pugh. Brigend, UK : Seren Books, 2005. 282 p.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СЕМАНТИКИ АНГЛОМОВНОЇ НОМІНАЦІЇ *GENIUS*

HISTORICAL DEVELOPMENT OF SEMANTICS OF THE ENGLISH NOMINATION *GENIUS*

Строченко Л.В.,

orcid.org/0000-0003-3619-3484

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Єрмоєнко С.В.,

orcid.org/0000-0002-8145-9483

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню історичного розвитку семантики номінації *genius* в англійській мові. Матеріалом дослідження слугували загальні тлумачні словники англійської мови, спеціалізовані словники й енциклопедії. Етимологічна довідка свідчить, що *genius* походить від прото-індоевропейського кореня **gene* – *давати життя, народжувати* із похідним значенням *розмноження*. Розвиток семантики номінації *genius* в англійській мові є цікавим процесом, який відбувався протягом багатьох століть. Слово *genius* походить від латинського слова, що означає «божественний дух» або «покровитель». В античному Римі *genius* відносилось до духа або божества, яке захищало та надавало підтримку людині. У середньовічній англійській мові, термін *genius* використовувався для позначення наділеності або таланту людини. Він був пов'язаний з ідеєю вродженої здібності або генія, яка була подарована людині від божественного духу. Наприклад, *genius* може використовуватися для опису талановитого художника, поета або музиканта. У сучасній англійській мові семантика *genius* була розширена та розгорнута. Вона включає в себе не тільки наділеність або талант, але і інтелектуальну силу, творчий потенціал та геніальність. *Genius* може використовуватися для опису особи, яка проявляє високу рівень здібностей та досягає видатних результатів у своїй галузі. Однак, варто зазначити, що семантика цієї номінативної одиниці також може варіюватися в залежності від контексту. Наприклад, *genius* може використовуватися для опису творчого винаходу або ідеї, яка є незвичайною та видатною. Отже, розвиток семантики номінації "genius" в англійській мові відбувався від ірраціонального значення покровительства та наділеності до більш широкого спектру значень. Перспективу роботи вбачаємо у можливості подальших досліджень лінгвістичного аспекту феномену геніальності в парадигмі лінгвоперсонології, контрастивної лінгвістики, психолінгвістики тощо.

Ключові слова: етимологія, номінація, семантика, genius.

The article is devoted to the study of the historical development of the semantics of the nomination *genius* in the English language. General explanatory dictionaries of the English language, specialized dictionaries and encyclopedias served as research material. The etymological reference indicates that *genius* comes from the Proto-Indo-European root **gene* – *to give life, to give birth* with the derived meaning of reproduction. The development of the semantics of the nomination *genius* in the English language is an interesting process that took place over many centuries. The word *genius* comes from the Latin word meaning "divine spirit" or "patron". In ancient Rome, *genius* referred to a spirit or deity that protected and supported a person. In medieval English, the term *genius* was used to refer to a person's endowment or talent. It was associated with the idea of an innate ability or genius that was gifted to man by the divine spirit. For example, *genius* can be used to describe a talented artist, poet, or musician. In modern English, the semantics of *genius* has been expanded. It includes not only giftedness or talent, but also intellectual power, creative potential. *Genius* can be used to describe a person who exhibits a high level of ability and achieves outstanding results in their field. However, it is worth noting that the semantics of this nominative unit can also vary depending on the context. For example, *genius* can be used to describe a creative invention or an idea that is unusual and outstanding. Consequently, the development of the semantics of the nomination *genius* in the English language took place from the irrational meaning of patronage and endowment to a wider range of meanings. We see the perspective of the work in the possibility of further studies of the linguistic aspect of the phenomenon of genius in the paradigm of linguistic personology, contrastive linguistics, psycholinguistics, etc.

Key words: etymology, nomination, semantics, genius.

Постановка проблеми. Геніальність – це властивість особи, яка характеризується неординарними здібностями, творчістю, винятковим інтелектом та здатністю до розв'язання складних проблем. Геніальність часто виявляється у здатності до оригінального мислення, новаторства

та глибокого розуміння складних питань. Люди з геніальністю часто досягають високих результатів у своїх галузях та вносять значний внесок у розвиток науки, мистецтва, технологій та інших сфер. Наше дослідження спрямоване на комплексне вивчення лінгвальної репрезентації концеп-

туального поля GENIUS у межах нового напрямку наукових пошуків – лінгвогеніоніки, яка досліджує тлумачення феномену геніальності у мові загалом і, зокрема, в англійській мові [1; 2].

Актуальність роботи зумовлена загальною антропоцентричною науковою парадигмою сьогодення, пріоритетною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних досліджень на вивчення процесів концептуалізації дійсності та відсутністю комплексних досліджень феномену геніальності в аспекті лінгвальної репрезентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етимологічний аналіз є важливою складовою лінгвістики і має велику актуальність, оскільки його застосування допомагає встановити походження слів та з'ясувати, як вони змінювалися з часом. Це дозволяє краще розуміти значення та вживання слів в сучасній мові. Етимологічний аналіз також допомагає встановити зв'язки між різними мовами та виявити спільні корені та словотворчі процеси. Це важливо для вивчення родинних мов, реконструкції стародавніх мов та вивчення історії мовного розвитку. Дослідження етимології слів дозволяє виявити зрушення у значеннях слів та зміну їх семантики з часом, що є особливо релевантним для вивчення культурних та історичних змін, які вплинули на мову [3].

Етимологічний аналіз в лінгвістиці включає кілька етапів:

1. Збір етимологічних даних. На цьому етапі лінгвісти збирають інформацію про походження слів, використовуючи різні джерела, такі як словники, етимологічні дослідження, текстові матеріали тощо.

2. Аналіз фонетичних змін. Лінгвісти вивчають зміни звуків у словах з часом. Вони порівнюють звуки у подібних словах різних мов або у старій і сучасній версіях однієї мови.

3. Виявлення морфологічних зрушень. Лінгвісти вивчають зміни у будові та формуванні слів. Вони аналізують морфологічні елементи, префікси, суфікси та інші морфологічні засоби, які змінюються або зберігаються у словах з часом.

4. Вивчення семантичних зрушень. Лінгвісти досліджують зміни в значеннях слів, їх семантику та вживання. Вони встановлюють зв'язки між різними значеннями та розглядають контекст, у якому вживаються слова.

5. Встановлення зв'язків між мовами. Лінгвісти порівнюють слова та їх етимологічні корені в різних мовах. Вони виявляють спільні корені, спорідненість мов та зв'язки між ними.

6. Реконструкція протомови. На основі зібраних даних та аналізу лінгвісти відтворюють протомову – стародавню мову, від якої походять сучасні мови. Це важливий етап для вивчення історії мовного розвитку [4; 5].

У нашому дослідженні ми фокусуємось на четвертому етапі, який пов'язаний зі змінами семантики слова.

Постановка завдання. *Мета статті* полягає у дослідженні історичного розвитку семантики номінації *genius* в англійській мові. *Матеріалом дослідження* слугували загальні тлумачні словники англійської мови, спеціалізовані словники й енциклопедії.

Виклад основного матеріалу. Етимологічна довідка свідчить, що *genius* походить від прото-індоевропейського кореня **gene* – *давати життя, народжувати* із похідним значенням *розмноження*.

Розглядаючи шлях історичного розвитку прото-індоевропейського кореня **gene-* в англійській мові, етимологічний словник *Online etymology dictionary* [6] пропонує наступну статтю: [**genə-*, also **gen-*, Proto-Indo-European root meaning "give birth, beget," with derivatives referring to procreation and familial and tribal groups].

Від цього кореня походять сучасні англійські лексеми: *gender*; *gene*; *genealogy*; *general*; *generate*; *generation*; *generic*; *generous*; *genesis*; *genial*; *genic*; *genital*; *genitive*; *genius*; *genocide*; *genotype*; *genre* та багато інших.

Як доказ продуктивності цього спільного прото-індоевропейського кореня словник наводить наступні похідні із більше десятка різних мов: [It is the hypothetical source of/evidence for its existence is provided by: **Sanskrit** *janati* "begets, bears," *janah* "offspring, child, person," *janman-* "birth, origin," *jatah* "born;" **Avestan** *zizanenti* "they bear;" **Greek** *gignesthai* "to become, happen," *genos* "race, kind," *gonos* "birth, offspring, stock;" **Latin** *gignere* "to beget", *gnasci* "to be born", *genus* (genitive *generis*) "race, stock, kind; family, birth, descent, origin", *genius* "procreative divinity, inborn tutelary spirit, innate quality", *ingenium* "inborn character", possibly *germen* "shoot, bud, embryo, germ;" **Lithuanian** *gentis* "kinsmen;" **Gothic** *kuni* "race;" **Old English** *cennan* "beget, create", *gecynd* "kind, nature, race;" **Old High German** *kind* "child;" **Old Irish** *ro-gonar* "I was born;" **Welsh** *geni* "to be born;" **Armenian** *cnanim* "I bear, I am born].

Етимологія власне англійської номінативної одиниці *genius* зазначається наступним чином: [**genius** (n.) late 14c., "tutelary or moral spirit" who

guides and governs an individual through life, from Latin *genius* "guardian deity or spirit which watches over each person from birth; spirit, incarnation; wit, talent;" also "prophetic skill; the male spirit of a *gens*," originally "generative power" (or "inborn nature"), from PIE **gen(e)-yo-*, from root **gene-* "give birth, beget," with derivatives referring to procreation and familial and tribal groups. Sense of "characteristic disposition" of a person is from 1580s. Meaning "person of natural intelligence or talent" and that of "exalted natural mental ability" are first recorded 1640s] [6].

Латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (народжувати). Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [1].

У 1580-х роках, як зазначає згаданий етимологічний словник, з'являється значення *характерна схильність* (*characteristic disposition*), а в 1640-х – значення *надзвичайна розумова здібність* (*exalted natural mental ability*), тобто семантика розвивається далі за рахунок уточнення якості цієї характерної схильності (це розумові здібності) і появи семи *надзвичайності*.

І лише у другій половині XVIII століття відбувається метонімічний зсув в семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, притаманну людині, але й саму людину, яка має таку якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [2].

Електронний словник *dictionary.com* у статті, присвяченій походженню англійської номінації *genius*, зазначає, що починаючи з XIV століття, *genii* позначав ангела-хранителя, а людина із надзвичайним талантом обов'язково «мала» такого генія, оскільки її дар вважався результатом якоїсь надприродної допомоги:

[When did people shift from having a genius to being a genius? Starting in the 14th century, a genius denoted a guardian spirit, and someone with extraordinary talent was said to have a genius, because his or her gift was thought to be the result of some supernatural help] [7].

Як приклад, наводиться цитата з трактату XVII століття, в якому зазначається, що Геній Мільтона дорівнював Генію Спенсера:

[For example, in a treatise on epic poetry from 1695, the author offers, "That Milton had a Genius equal to Spencer's] [7].

Водночас саме у цьому столітті значення лексичної одиниці *genius* починає змінюватись та позначати людину із надзвичайними здібностями інтелекту. Знову ж таки на підтвердження цієї тези наводяться цитати із праці Мільтона та ще одного середньовічного есе:

[An early record of this usage is in John Milton's *Eikonoclastes* when he writes, "to unsettle the conscience of any knowing Christian, if he could ever aim at a thing so hopeless, and above the genius of his Cleric Elocution". By the end of the 17th century, this usage was common, as in this essay from a 1693 edition of *The Bee*: "...if your mind is delighted with the genuine touches of nature, which constitutes the true test of genius in poetical composition". This may also have been caused by some confusion with the Latin root *ingenium*, meaning "inborn qualities," and which gives us words like "ingenious" and "engine"] [7].

Наприкінці даної словникової статті міститься посилання на дані одного з онлайн-сервісів компанії Google, який стверджує, що частотність вживання слова *genius* була найвищою у кінці XVIII століття, після чого стала зменшуватись:

[According to Google nGram, *genius* peaked in usage in the late 1700s and has been declining steadily since] [7].

Google Books Ngram Viewer – це пошуковий онлайн-сервіс компанії Google, що дозволяє будувати графіки частотності вживання мовних одиниць на основі величезної кількості друкованих джерел, опублікованих з XVI століття і зібраних в сервіс Google Books. Якщо пройти за вказаним посиланням, то знаходимо діаграму, яка представлена на Рисунку 1.

Згідно з даними Google Books Ngram Viewer пік вживаності англійської номінації *genius* припадає на XVIII століття, досягаючи показників майже 0,005% всіх слововжитків, а потім поступово знижується до 0,0005% в теперішній час. Побіжно зауважимо, що говорити про абсолютну репрезентативність цих даних навряд чи коректно, оскільки пошукова система фокусується виключно на друкованих джерелах, зібраних у сервіс Google Books, а отже не враховує спостереження з інших сучасних вебсайтів. Водночас цей сервіс надає прекрасну можливість, поряд із визначеними корпусами англійської мови, зробити вибірку не лише з теперішніх джерел англійського мовлення, а й прослідкувати вживання аналізованої лексичної одиниці у різні часи.

Наприклад, звернімося до статті у Collins Dictionary: [The idea of a '*genius*' originated in ancient Rome. The Romans believed that all

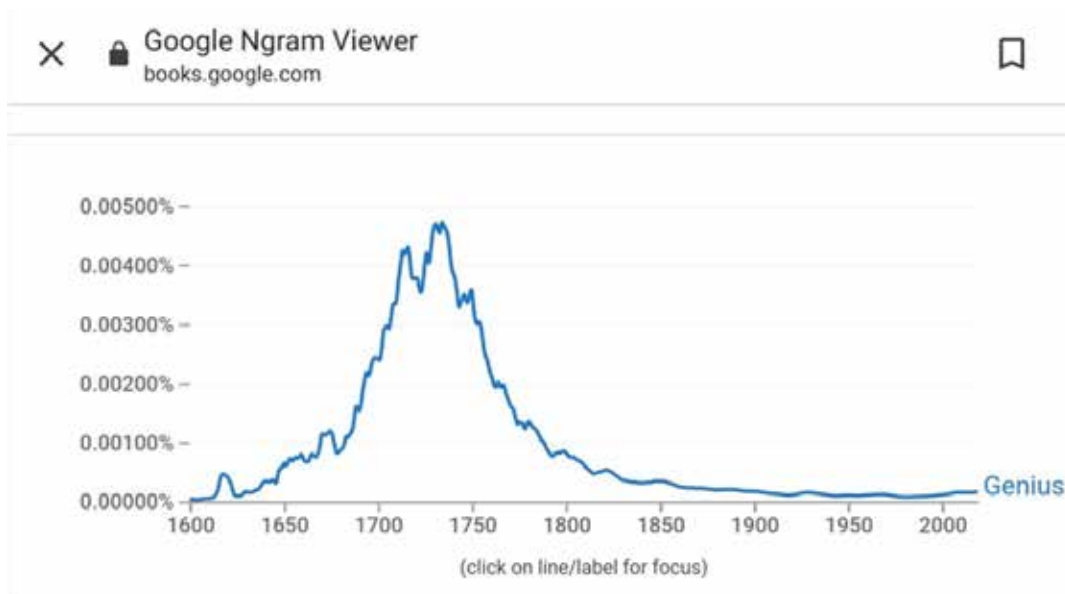

Рис. 1. Частотність вживання номінативної одиниці *genius* відповідно до пошукової системи Google Books Ngram Viewer

people had a guiding spirit that attended them throughout their lives. Because this spirit was born with the person it was called a 'genius' (from the Latin verb *gignere* meaning 'to give birth or bring forth' – which also happens to be the root of our word 'generate'). A person's 'genius' dictated their unique personality and disposition. So if a person had an outstanding talent or ability, it was believed that this was due to their 'genius'. From here it was a natural step for the word 'genius' to be used not only of the spirit that inspired a talent but also of the talent itself] [8].

Надалі автори статті зазначають, що коли це слово вживали в англійській мові на початку, йшлося про те, що хтось «має генія». Однак згодом уявлення про керівництво духами врешті-решт поступилося місцем більш раціональним поясненням розумових здібностей, і це призвело до подальшого розвитку функціонування слова: "геній" тепер застосовувався до людини, яка виявляла неабиякий талант, отже, говорячи про те, що хтось «має генія», розуміється, що така людина «є генієм»: [When the word was first used in English, people still talked about 'having a genius'. However, ideas about guiding spirits eventually gave way to more rational explanations of mental ability, and this brought about a further development in the use of word: 'genius' was now applied to the person who displayed the remarkable talent, so that as well as talking about someone 'having a genius' you could also talk about them 'being a genius'] [8].

Словник Меріем Вебстер описує так зване «духовне походження геніальності», знову ж таки апелюючи до системи вірувань древніх

римлян, яка включала духів-посередників між богами та людьми. Ці духи супроводжували людину по життю як її захисники. У цьому значенні номінація була запозичена в англійську мову у XIV столітті та згодом розвинула подальші значення: спершу *специфічну здатність до певної діяльності*, потім – *дуже високий інтелект*, і згодом – *люди величезного інтелекту*: [The Spiritual Origins of Genius. The belief system of the ancient Romans included spirits that were somewhere in between gods and humans and were thought to accompany each person through life as a protector. The Latin name for this spirit was genius, which came from the verb *gignere*, meaning "to beget". This sense of "attendant spirit" was first borrowed into English in the 14th century. Part of such a spirit's role was to protect a person's moral character, and from that idea an extended sense developed in the 16th century meaning "*an identifying character*". In time, that meaning was extended to cover *a special ability for doing something*, and eventually genius acquired senses referring particularly to "*very great intelligence*" and "*people of great intelligence*"] [9].

Наведені словникові статті не лише пояснюють у доступній формі, тобто без використання вузько спеціальних лінгвістичних термінів та праформ, походження відповідної номінації. Вони також містять дефінітивну ознаку концепту GENIUS / ГЕНІАЛЬНІСТЬ, а саме – *надзвичайні інтелектуальні здібності (uncanny mental ability, very great intelligence)*, до якої додають дефінітивну ознаку *носії цієї здібності (people of great intelligence)*. Останній зсув в семантиці лексеми

genius робить номінативну одиницю назвою наступного концепту GENIUS / ГЕНІЙ.

Інакше кажучи, лексема *genius* впродовж свого функціонування нарощувала наступні значення: 1) дух (янгол-охоронець), 2) дух талановитої людини, 3) талант (геніальність), 4) обдарована людина (геній).

Висновки. Розвиток семантики номінації *genius* в англійській мові є цікавим процесом, який відбувався протягом багатьох століть. Слово *genius* походить від латинського слова, що означає «божественний дух» або «покровитель». В античному Римі *genius* відносилось до духа або божества, яке захищало та надавало підтримку людині. У середньовічній англійській мові, термін *genius* використовувався для позначення наділеності або таланту людини. Він був пов'язаний з ідеєю вродженої здібності або генія, яка була подарована людині від божественного духу. Наприклад, *genius* може використовуватися для опису талановитого художника, поета або

музиканта. У сучасній англійській мові семантика *genius* була розширена та розгорнута. Вона включає в себе не тільки наділеність або талант, але і інтелектуальну силу, творчий потенціал та геніальність. *Genius* може використовуватися для опису особи, яка проявляє високу рівень здібностей та досягає видатних результатів у своїй галузі. Однак, варто зазначити, що семантика цієї номінативної одиниці також може варіюватися в залежності від контексту. Наприклад, *genius* може використовуватися для опису творчого винаходу або ідеї, яка є незвичайною та видатною. Отже, розвиток семантики номінації "genius" в англійській мові відбувався від ірраціонального значення покровительства та наділеності до більш широкого спектру значень.

Перспективу роботи вбачаємо у можливості подальших досліджень лінгвістичного аспекту феномену геніальності в парадигмі лінгвоперсоналогії, контрастивної лінгвістики, психолінгвістики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Строченко Л.В. Концепт GENIUS в англомовній науковій картині світу. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Випуск 1 (40). С. 185–192.
2. Строченко Л.В. Вербалізація концепту GENIUS в англомовних біографіях Альберта Ейнштейна. *Записки з романо-германської філології*. 2016. Випуск 2 (37). С. 71–76.
3. Liberman Anatoly. *Word Origins and How We Know Them: Etymology for Everyone*. 1st Edition. Oxford University Press, 2009. 336 p.
4. Манакін В.М. Внутрішня форма слова в аспектах зіставного мовознавства. *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 35–44.
5. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля. К, 2006. 716 с.
6. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 10.08.2023).
7. Free dictionary. URL: <https://www.dictionary.com/e/genius/> (дата звернення: 10.08.2023).
8. Genius. URL: <https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/we-take-a-look-at-the-etymology-behind-the-word-genius/> (дата звернення: 12.08.2023).
9. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 11.08.2023).

ПРОСОДИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ КАЗКОВОЇ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У АНГЛОМОВНОМУ КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ

PROSODICAL IDENTIFICATION OF THE SOCIAL STATUS OF A FAIRY TALE DISCURSIVE PERSONALITY IN THE ENGLISH FAIRY TALE DISCOURSE

Чеботарьова А.О.,

orcid.org/0000-0001-6216-5247

викладач кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови, аспірант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Людське мовлення виконує не тільки функцію інформаційного обміну, воно є своєрідною візитною картою мовця та індикатором його положення у суспільстві. У наведеній статті на матеріалі англійського казкового дискурсу аналізуються постулати спілкування, просодичні особливості мовленнєвого репертуару казкової дискурсивної особистості та їх співвідношення з її соціальним статусом.

Проведене дослідження дозволило встановити, що соціально-економічний фактор є одним із вирішальних параметрів, який визначає тип комунікативних відносин, встановлюючи домінування/ субординацію чи паритет між співрозмовниками. Положення казкового індивіда у соціальній ієрархії також відбивається і на формуванні комунікативних потреб/інтенцій казкового мовця та окреслює ефективні способи їх реалізації. Узагальнено, що розгортання комунікативного процесу та розкриття потенціалу інтонаційної організації мовлення є можливим у двох типах ситуацій: соціальної рівності та соціальної нерівності.

Відповідно до цих ситуацій спілкування та типу комунікативних відносин мовець обирає певний набір просодичних засобів. Так, наприклад, у ситуаціях соціальної нерівності казкова дискурсивна особистість з вищим соціальним статусом намагається чинити вплив на свого співрозмовника, оперуючи владною, впевненою інтонацією та наказовим тоном. При цьому респонсивні ходи комунікативного партнера нижчого рангу передбачають тихішу інтонацію та відповідний тон мовлення.

У ситуаціях спілкування, коли комунікативні партнери конструюють рівноправні стосунки, їх інтенцією є співпраця та пошук компромісів. Вербальна та просодична складові транслюють відкритість та довіру одне одному. Рівностатусні партнери тримають курс на створення сприятливої атмосфери та залежно від своїх комунікативних потреб інкорпують багатоспекторне просодичне варіювання.

Ключові слова: соціальний статус, просодичний компонент, казковий мовець, соціальна рівність, соціальна нерівність.

Information exchange is not the only function human speech performs, it is a kind of calling card of the speaker and an indicator of his position in society. In this paper the postulates of communication, prosodic features of the speech repertoire used by a fairy tale discursive personality and their correlation with its social status are analyzed based on the material of the English fairy tale discourse.

The conducted investigation made it possible to conclude: the socio-economic factor is one of the decisive parameters that determines the type of communicative relations, establishing dominance/subordination or parity between interlocutors. The position of the fairy tale individual in the social hierarchy influences the formation of fairy tale speaker's communicative needs/intentions and outlines effective tools for their implementation. It is summarized that the development of the communicative process and the disclosure of intonation potential is possible in two types of situations: social equality and social inequality.

According to these communication situations and the type of communicative relations, the speaker chooses a certain set of prosodic means. So, for example, in situations of social inequality, a fairy tale discursive personality with a higher social status tries to influence the interlocutor, using an authoritative, confident intonation and a commanding tone. At the same time, the responsive moves of a communicative partner of a lower rank involve quieter intonation and the appropriate tone of speech.

In communication situations when communicative partners construct equal relations, their intention is cooperation and search for compromises. Verbal and prosodic components convey openness and trust to each other. Equal-status partners aim at creating a favorable atmosphere and according to their communicative needs incorporate multispectral prosodic variation.

Key words: social status, prosodic component, fairy tale speaker, social equality, social inequality.

Постановка проблеми. Ми часто думаємо про спілкування між людьми як про спілкування між рівними людьми, однак це рідко буває так [16]. У кожному суспільстві існує соціальна ієрархія, яка привілеює одні групи над іншими. Ті групи, які функціонують на вершині соціальної ієрар-

хії, значною мірою визначають комунікаційну систему всього суспільства [26, с. 8].

Реальне спілкування людей, так само як і спілкування казкових мовців у межах англійського казкового дискурсу, завжди є неповторним, так як кожен з мовців має різний внутрішній світ,

комунікативні інтенції, соціокультурний рівень та соціальний статус; сам процес взаємодії відбувається в певній, конкретній ситуації; тематика, на яку дискутують учасники казкової інтеракції, може торкатися та охоплювати різноманітні проблеми та питання; результати та продукти комунікативного процесу можуть бути непередбачувані.

З огляду на антропоцентричний вектор лінгвістичних досліджень однією з актуальних проблем є ідентифікація соціального статусу казкової дискурсивної особистості за особливостями просодичного оформлення її мовленнєвого репертуару. Клас просодичних невербальних компонентів відповідає за інтонаційний критерій забарвлення вербальних кодів, який можна свідомо змінювати у відповідь на зміни в акустичному, інформаційному і соціальному вимірах [25; 27]. Завдяки аналізу варіювання просодичних невербальних компонентів ми можемо успішно отримувати інформацію [22] про казкову дискурсивну особистість, адже за результатами численних досліджень, комуніканти швидко формують судження про риси особистості від простого знайомства з новими голосами, не спостерігаючи за будь-якою поведінкою [24].

Дослідження впливу соціального статусу казкового мовця на просодичну поведінку уможливує виявлення засобів забезпечення ефективності комунікативного процесу у різних комунікативних ситуаціях.

Об'єктом нашого дослідження є просодичний репертуар казкових мовців як індикатор їхнього соціального статусу, а **предмет** складають особливості використання казковими мовцями різної соціальної належності просодичних параметрів спілкування.

Таким чином, у роботі досліджується варіативність використання просодичних компонентів комунікації у різних комунікативних ситуаціях залежно від соціального статусу казкових мовців. Розглядаємо казкових комунікантів, які належать до різних соціальних класів, різних вікових категорій і мають різний рівень освіти та грають різні ролі у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах сучасних лінгвістичних пошуків мова розглядається як потужний засіб впливу та механізм регуляції діяльності індивідів. Всебічне дослідження дискурсу та його одиниць відбувається з урахуванням багатьох аспектів, зокрема, комунікативних намірів співрозмовників [2; 4; 9; 14; 15], невербальної поведінки комунікантів [11; 13; 18; 19; 28], гендеру [3; 6; 7; 17; 21], соціального статусу [1; 5; 8; 10; 12; 29]. Однак, потреби

ситуативно зумовленої мовленнєвої комунікації висувають на перший план необхідність у теоретизуванні та експериментальному дослідженні специфіки впливу соціолінгвістичних параметрів, маємо на увазі соціальний чинник, на варіативність просодичних ознак мовленнєвої діяльності.

Опрацювання теоретичного підґрунтя дає підстави констатувати, що на сучасному етапі розвитку лінгвістики роль просодичної складової при ідентифікації соціального статусу мовця ще має отримати гідне висвітлення у сучасному мовознавстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретизуванні специфічних соціально-зумовлених ознак просодичної поведінки казкових індивідів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначення соціального статусу казкової дискурсивної особистості; виявлення та систематизація просодичних маркерів з урахуванням соціальних передумов їхнього використання. **Фактичним матеріалом** дослідження послугували дискурсивні фрагменти з літературних казок для дітей. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу складає 321 фрагмент.

Виклад основного матеріалу. Соціальний статус комуніканта є впливовим параметром, що регулює поведінку мовців у процесі комунікативної інтеракції і створює передумови для спілкування у кооперативному чи конфліктному руслі. Через те, як казкові дискурсивні особистості спілкуються один з одним, між ними прослідковується «межа», яка розділяє їх відповідно на високій, середній та низькій соціальні класи [20]. Статусна дистанція [78] визначає позиції казкових комунікантів щодо один одного, впливає на їхній мовленнєвий репертуар та невербальний паспорт [13], включаючи просодичні характеристики мовлення казкової дискурсивної особистості. Таким чином репрезентується тип відносин підкорення / домінування між казковими мовцями. Так, наприклад, казкові інтерактанти, які вважаються нижчими за соціальним статусом, мають демонструвати покірність, ввічливість і надійність.

Соціальний статус уповноважує людину впливати на оточення і, таким чином, отримувати привілейовані позиції. Він має два соціальні виміри: (1) первинний рівень (більш постійний за своєю природою) – вік, етнічна приналежність, стать, фізичні здібності, раса та сексуальна орієнтація, і (2) вторинний рівень (параметри якого є більш мінливими) – освіта, географічне місцезнаходження, сімейний стан, соціально-економічний статус мовця тощо [23]. Через наявність статусної асиметрії комуніканти мають різне розуміння

про норми поведінки у соціумі [11, с. 113], що накладає певні обмеження на вибір мовленнєвого арсеналу засобів спілкування та просодичної підсистеми відповідно [там само].

Залежно від тих факторів, які генерують соціальний статус казкових співрозмовників з урахуванням соціально-рольових відносин між ними, у проведеному нами дослідженні проаналізовано два можливі вектори розвитку подій. Розгортання комунікативного процесу та розкриття комунікативно-значущого потенціалу інтонаційної організації мовлення відбувається у ситуаціях: (1) *соціальної рівності* та (2) *соціальної нерівності*.

У *ситуаціях соціальної рівності* комунікативна взаємодія відбувається між казковими мовцями з рівноправними соціальними статусами, виключаючи механізм підпорядкування одне одному. Вербальна та невербальна поведінка казкових інтерактантів у рівностатусних відносинах є відкритою, оскільки менше уваги фокусується на соціальній ієрархії. Комунікативні інтенції казкових індивідів направлені на синергію, пошук компромісу і баланс між власними інтересами та бажаннями інших. За рахунок відповідних комунікативній ситуації просодичних маркерів казкові дискурсивні особистості **формують сприятливу емоційну атмосферу комунікації, демонструють дружню тональність спілкування та забезпечують почуття довіри**. Виявлено, що у ситуаціях соціальної рівності просодично значущими є нейтральна / сумна / заспокійлива / жвава / (не) впевнена інтонації, м'які / ввічливі / наполегливі прохання, жартівливий / нейтральний / роздратований/ доброзичливий / поважний тони мовлення.

Так, наприклад, у ході кооперативного спілкування у прикладі (1) всі елементи ситуації знайомства представлені експліцитно. Казкові інтерактанти, які мають на меті встановлення комунікативного контакту, є рівноправними комунікативними партнерами – незнайомі між собою хлопчик Пітер та дівчина Венді. Позитивна ввічливість та прояв інтересу до казкового співрозмовника реалізуються за рахунок вербальної та просодичної систем. Для просодичного інструментарія характерним є вживання нейтральних просодичних інтонацій для позначення ввічливої манери, які комплексно взаємодіють з кінестичними компонентами (жестами, рухами тіла). Ініціативне встановлювання контакту фемініним комунікантом передбачає імплементацію прямого звертання до хлопця (*Boy*) з належною увічливою інтонацією (*said courteously*), яке передує подальшій питальній конструкції (*why are you crying?*):

1) *His sobs woke Wendy, and she sat up in bed. She was not alarmed to see a stranger crying on the nursery floor; she was only pleasantly interested. "Boy," she said courteously, "why are you crying?" Peter could be exceeding polite also, having learned the grand manner at fairy ceremonies, and he rose and bowed to her beautifully. She was much pleased and bowed beautifully to him from the bed [1].*

Інтенцією незнайомих один з одним мовців є ввічливе кооперативне спрямування комунікативного процесу, конструювання рівноправних відношень та репрезентація себе з кращої сторони. Мовні одиниці на фонетичному рівні, до яких апелює казковий комунікант, ефективно реалізують заплановану комунікативну інтенцію.

Ситуації соціальної нерівності передбачають взаємодію казкових інтерактантів з асиметричними соціальними статусами. Незалежно від спрямованості процесу спілкування співвідношення соціальних статусів конструює систему різностатусних відносин, встановлюючи домінуюче та субординативне положення казкових співрозмовників відносно одне одного.

Просодичний чинник, як маркер соціально-рольового аспекту, є ключовим засобом для вияву переваги, **демонстрації домінантної позиції та влади**. Комунікативні інтенції, які намагаються реалізувати казкові індивіди з вищим соціальним статусом за рахунок просодичного елементу, базуються на бажанні захопити ініціативу під час комунікативного процесу та впливати на адресата. Виявлено, що у ситуаціях соціальної нерівності просодично значущими є стверджувальна/ владна/ погрозлива / впевнена інтонація, різкі / чіткі накази, наказовий / категоричний / вимогливий / діловитий / повчальний тони мовлення.

У наведеному прикладі (2) діючими мовцями є хлопці з різними соціальними позиціями: хлопець-лідер та хлопець з його «банди», друг. Варіювання просодичних компонентів є показовим. Пітер визначає свій статус, вживаючи комбінацію квеситиву з волюнтативною інтонацією спонукального семантичного характеру (*he demanded sternly*), вимагаючи облігаторної відповіді на своє питання. Підкорена позиція Тутлса демонструється звертанням до лідера тихим / спокійним голосом (*he said quietly*). Далі інформація подається (*She is dead*) за рахунок невпевненої інтонації (*he said uncomfortably*), що виказує сумніви у респонсивному ході адресата:

2) *"Peter," he said quietly, "I will show her to you," and when the others would still have hidden her, he said, "Back, twins, let Peter see. "So, they all stood back, and let him see, and after he had looked*

for a little time he did not know what to do next. "She is dead," he said uncomfortably. "Perhaps she is frightened at being dead." He thought of hopping off in a comic sort of way till he was out of sight of her, and then never going near the spot any more. They would all have been glad to follow if he had done this. But there was the arrow. He took it from her heart and faced his band. "Whose arrow?" he demanded sternly. "Mine, Peter", said Tootles on his knees. "Oh, dastard hand," Peter said, and he raised the arrow to use it as a dagger. Tootles did not flinch. He bared his breast. "Strike, Peter", he said firmly, "strike true". Twice did Peter raise the arrow, and twice did his hand fall. "I cannot strike", he said with awe, "there is something stays my hand" [1].

Активним маркером лексичного рівня, який застосовують казкові мовці у комунікативній інтеракції фрагменту (3), виступає лексема *voice* із її персоніфікацією, часто у конструкції (*in ... voice*). Характерним для неї є те, що вона маркує соціальну позицію казкового мовця або виказує його гендерну приналежність. Діалогічна взаємодія між хлопцями відтворює ситуацію прояву авторитарності за рахунок просодичного параметру, що передбачає **демонстрування домінантної позиції**. Пітер підкреслює свою авторитетність вокативом (*Curly*), просодичним оформленням висловлення (*in his most captainy voice*) та директивом (*see that these boys help in the building of the house*):

3) "Curly", said Peter in his most captainy voice, "see that these boys help in the building of the house." "Ay, ay, sir." "Build a house?" exclaimed John. "For the Wendy," said Curly. "For Wendy?" John said, aghast. "Why, she is only a girl!" "That," explained Curly, "is why we are her servants". "You? Wendy's servants!" "Yes", said Peter, "and you also. Away with them". The astounded brothers were dragged away to hack and hew and carry. "Chairs and a fender first", Peter ordered. "Then we shall build a house round them". "Ay", said Slightly, "that is how a house is built; it all comes back to me" [1].

Вищий комунікативний статус хлопця-лідера, а також його авторитетність у очах інших хлопців роблять достатнім уживання просодичного компонента, вимовленого спокійним тоном, однак у манері капітана, для того, щоб усі його накази буди виконані.

У діалогічному фрагменті (4) відносини між комунікантами також мають субординативний формат. Індикатором вищого соціального статусу Короля серед інших мовців виступає просодичний компонент, який він маркує своє мовлення, а саме наказовий тон (*commanded the King*),

директив з яким він звертається до підлеглого хлопця (*Rise, Royal Woodman!*). У своєму вербальному звертанні до Джо Король номінує його на титул Королівського Лісоруба, демонструючи йому свою компетентність та владу:

4) Joe hoped the King was not going to cut his head off, for any reason or none; but he obeyed, knelt down, and felt himself touched between the shoulder-blades with the axe head. 'Rise, Royal Woodman!' commanded the King. "Come once a month to the Forester's Lodge for orders, and let it be your first care to cut the choicest firing daily for the Princess's chamber" [2, c. 29].

Висновки. Пропоноване дослідження присвячене аналізу варіативності просодичного репертуару казкової дискурсивної особистості залежно від її статусу у соціумі. Поєднання найбільш важливих соціально-економічних та соціально-психологічних характеристик казкового мовця фіксує норми його поведінки у суспільстві. Співвідношення соціальних статусів моделює два паттерни ситуацій комунікативної взаємодії: ситуації соціальної рівності та ситуації соціальної нерівності.

Проведене дослідження дозволило систематизувати такі результати: просодичні особливості мовлення казкового мовця у англійському казковому дискурсі мають стратегічно важливий комунікативний потенціал, так як маніфестують формат та характер комунікативних відносин (паритет/домінування) і уможливають аналіз статусно-рольових та соціально-рольових характеристик учасників казкового дискурсу (симетричність / асиметричність стосунків).

Виявлено тенденції, що для мовців одного соціального прошарку характерним є дружній та відкритий стиль спілкування, пошук спільної мови, тоді як для мовців зі статусною асиметрією притаманним є демонстрування авторитарності. Через те, що рівно- та різностатусні відносини казкових інтерактантів впливають на характер та тональність спілкування, то вони визначають (деколи і обмежують) просодичні ресурси для реалізації комунікативних намірів.

Просодичні особливості мовлення адекватні умовам та ситуації спілкування є ключовим параметром для ідентифікації положення казкового мовця у соціальній ієрархії. Експліцитне просодичне оформлення вербальних форм казкових інтерактантів сприяє успішній реалізації поставлених комунікативних інтенцій та завдань під час комунікативної взаємодії.

Перспективність проведеного дослідження уможливує подальшу розробку теорії дискур-

сивної взаємодії різних кодових систем у випадках різної соціальної приналежності казкових мовців з метою адекватної інтерпретації мовлення партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барташева Г.І. Просторова орієнтація як засіб вираження асиметричності стосунків комунікантів у авторитарному дискурсі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2011. № 973. С. 13–18.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.
3. Віротченко С.А. Особливості вираження негативних емоцій засобами невербальної комунікації (гендерний аспект). Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. Харків, 2016. Вип. 84. С. 40–44.
4. Загнітко А.П., Овсянніков В.Є. Типологія комунікативних інтенцій подяки та прохання в епістолярії Василя Стуса. *Trends in the scientific development*. 2021. № 2. Р. 277–281.
5. Зверева О.Г. Комунікативні стратегії сіблінгів в англomовному сімейному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2014.
6. Ільченко М.Л. Гендерна специфіка стратегій комунікативного домінування в американських передвиборчих дебатах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2014. 23 с.
7. Мартинюк А.П. Гендер як конструкт дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / під загальн. ред. Шевченко І. С. Харків : Константа, 2005. С. 295–318.
8. Пахаренко А.В. Дитина як авторитарна дискурсивна особистість (на матеріалі сучасної англійської мови) : thesis. 2020. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15834>
9. Пеліван О.К., Матієнко-Сільницька А.В. Просодія і актуалізація комунікативної інтенції: частотний параметр. *The 9th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world" (May 18–20, 2023) Cognum Publishing House, London, United Kingdom*. 2023. Р. 519–527.
10. Свідченко О.А. Мовні засоби вираження соціального статусу в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови». Київ, 1997. 19 с.
11. Скриннік Ю.С. Дискурсивна варіативність вербальної та невербальної поведінки мовців при зміні соціальних ролей (на матеріалі англійської мови) (дисертація) : thesis. 2019. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14648>
12. Скриннік Ю.С. Залежність комунікативної поведінки мовця від його соціального статусу у різних типах дискурсу. Наукові записки. 2016. Вип. 145. С. 276–280.
13. Солощук Л.В. Невербальні параметри англomовного діалогічного дискурсу: комунікативні дії та принципи. *Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ* : колективна монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 253–269.
14. Фролова І.Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2015. 36 с.
15. Шевченко, І.С., Петренко, О.М. Дискурсивні стратегії неввічливості у когнітивно-прагматичному вимірі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. №70, С. 91–101.
16. Allen B.J. Difference matters: Communicating social identity. 2nd ed. Long Grove, Ill : Waveland Press, 2011. 236 p.
17. Andersen M.L. Thinking About Women: Sociological Perspectives on Sex and Gender. 10-th ed. Boston : Pearson, 2014. 512 p.
18. Birdwhistell R.L. Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication. Philadelphia, 1970. 338 p.
19. Burgoon J.K., Guerrero L.K., Floyd K. Nonverbal Communication. Routledge. Taylor & Francis Group. London & New York. 2016. 480 p.
20. Burke P. History and Social Theory. Ithaca, N.Y., 1993. 209 p.
21. Lampe, N.M., Carter, Sh.K., & Sumerau, J.E. Continuity and Change in Gender Frames: The Case of Transgender Reproduction. *Gender and Society*, 33(6), 2019. P. 865–887.
22. Flexible voices: Identity perception from variable vocal signals / N. Lavan et al. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2018. Vol. 26, no. 1. P. 90–102. URL: <https://doi.org/10.3758/s13423-018-1497-7>
23. Loden M., Rosener J.B. Workforce America!: Managing Employee Diversity as a Vital Resource. McGraw-Hill, 1990. 260 p.
24. McAleer P., Todorov A., Belin P. How Do You Say 'Hello'? Personality Impressions from Brief Novel Voices. *PLoS ONE*. 2014. Vol. 9, no. 3. P. e90779. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0090779>
25. McGettigan C., Scott S. K. Voluntary and involuntary processes affect the production of verbal and non-verbal signals by the human voice. *Behavioral and Brain Sciences*. 2014. Vol. 37, no. 6. P. 564–565. URL: <https://doi.org/10.1017/s0140525x13004123>.

26. Orbe M.P. *Constructing Co-Cultural Theory: An Explication of Culture, Power, and Communication*. Sage Publications, Inc, 1997. 167 p.
27. Scott S., McGettigan C. *The Voice: From Identity to Interactions*. APA Handbook of Nonverbal Communication / ed. D. Matsumoto, H.C. Hwang & M.G. Frank. Washington, DC : American Psychological Association 2016. P. 289–305.
28. Soloshchuk L.V. *The Processes of Diversification of the Non-verbal Communicative Components in the Modern English Discourse*. *Cognition, communication, discourse*. 2020, N 21, pp. 50–60. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-21-04>
29. Zeigler-Hill V., McCabe G.A. *An Evolutionary Perspective on the Role of Status in Close Relationships. Power in Close Relationships* / ed. C. R. Agnew. Harman : Colorado State University, 2019. P. 9–27.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Barrie. J.M. Peter Pan. URL: <http://www.literatureproject.com/peter-pan/> (Last accessed: 22.08.2023).
2. Farjeon E. *The Little Bookroom*. Oxford, 1955. 137 p. URL: <https://www.fadedpage.com/showbook.php?pid=20160524> (Last accessed: 02.07.2023).

УДК 811.111-026.12-024.63

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.31>

**ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР ЯК ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ
НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ**

**USING ROLE-PLAYS AS AN INTERACTIVE METHOD
OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS**

Юшак В.М.,

orcid.org/0000-0002-7810-7452

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Міщук І.М.,

orcid.org/0000-0001-8478-7442

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Галапчук-Тарнавська О.М.,

orcid.org/0009-0006-0527-9567

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У пропонованому дослідженні проаналізовано роль ділових ігор у сучасному освітньому просторі вищої школи. Виокремлено дидактичні функції ділових ігор на заняттях англійської мови, переваги використання ігор, їх класифікації. З'ясовано, що ділові ігри – це спеціально створені сценарії або завдання, які стимулюють розмову, сприяють активному слуханню, активізують використання мовного матеріалу, що вивчається, розвивають емпатію та сприйняття точок зору інших людей. Вони можуть мати різні форми: від настільних ігор до імпровізаційних дійств. Особлива атмосфера залучення та розваги створює сприятливу атмосферу під час занять іноземної мови і підвищує мотивацію до вивчення предмета.

З метою підвищення ефективності та результативності під час планування ігрової діяльності необхідно враховувати певні параметри, а саме: місце і час їх проведення, тривалість, рівень знань та готовності студентів, ступінь складності навчання, матеріал, конкретні цілі, завдання та умови конкретного заняття і навіть настрої кожної групи студентів на занятті, забезпечення дидактичним матеріалом, чітке планування, контроль за процесом тощо. Використання ігор є доцільним на етапі узагальнення та систематизації матеріалів певного розділу чи теми. На етапі планування ділової гри варто взяти до уваги, що цей метод навчання включає ознайомлення студентів з ціллю завдання та умовами, формування груп, організацію гри і на завершальному етапі – аналіз і висновки результатів гри.

З'ясовано, що у ділових іграх здобувачі вищої освіти практикують лексичні та граматичні конструкції, навчаються використовувати лексику в повсякденних ситуаціях, активізують мислення, розвивають мов-

ленневу компетентність, вдосконалюють навички зв'язного висловлювання. Моделювання повсякденних ситуацій активізує використання граматичних та лексичних конструкцій у спілкуванні англійською мовою. У статті запропоновано комплекс ділових ігор на занятті з англійської мови на тему "Tourism and Conservation".

Ключові слова: ділова гра, комунікативна компетентність, мовна взаємодія, дидактичні функції, навчання.

The current study analyzes the role of role-playing in the modern university space. The didactic functions of role-plays in English classes, the advantages of using games, and their classifications have been highlighted. It has been found that role-plays are specially created scenarios or tasks that stimulate conversation, promote active listening, activate the use of language material being studied, and develop empathy and perception of other's points of view. They are of different forms: from board games to improvisational scenes. A special atmosphere of involvement and entertainment creates a favorable climate during foreign language classes and increases motivation to study the subject.

To increase efficiency and effectiveness certain parameters must be taken into account when planning role-play activities: the place and time of their implementation, their duration, the level of knowledge and readiness of students, the degree of difficulty of learning, material, specific goals, tasks and conditions of a specific class and even the mood of each group of students at a class, supply of didactic material, clear planning, process control, etc. The use of role-plays is appropriate at the stage of generalization and systematization of materials of a certain unit or topic. At the stage of planning a role-play, it is worth taking into account that this teaching method includes the introduction of a purpose and conditions of a role-play to students, formation of groups, organization of a role-play, and at the final stage – analysis and conclusions of a role-play results.

It has been revealed that during role-plays students learn to use lexical and grammatical constructions, practise vocabulary in everyday situations, activate thinking activity, develop communicative competence, and improve the skills of coherent expression. Modeling everyday situations activates the use of grammatical and lexical constructions in English communication. The article offers a set of role-plays for the English class on the topic "Tourism and Conservation".

Key words: role-play, communicative competence, language interaction, didactic functions, learning.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі відбувається активне оновлення цілей, змісту та методів іншомовної освіти, адже володіння іноземними мовами є надзвичайно важливим інструментом у глобалізованому суспільстві. У зв'язку з необхідністю орієнтації освіти як на засвоєнні знань, так і на розвитку особистості, її пізнавальних і творчих здібностей, у системі вищої школи актуалізується проблема пошуку способів активізації навчального процесу та стимуляції пізнавальної діяльності.

Одним з ефективних засобів розвитку інтересу до навчального предмета є впровадження на заняттях англійської мови ігрових технологій, що сприяє створенню у студентів емоційного настрою на заняття, викликає позитивне ставлення до виконуваної роботи, покращує загальну працездатність, дає можливість той самий матеріал повторити різноманітними способами.

Гра дозволяє залучити до активної пізнавальної діяльності кожного, це невимушена діяльність, що дає її учасникам можливість вибору, самоактуалізації, самовизначення і самоосвіти. Гра має конкретний результат і спонукає студента до досягнення мети та усвідомлення шляху до її досягнення. У грі команди чи окремі гравці спочатку мають рівні права та обов'язки (немає поділу на поганих та добрих студентів). Кінцевий результат залежить від самого гравця, рівня його підготовки, наявних здібностей, навичок та умінь, а найчастіше від рис характеру. Знеособлений процес навчання у грі набуває особистісного значення, змагальність є невід'ємною частиною гри. Задоволення, отримане від гри, особлива

атмосфера залучення та розваги створює сприятливу атмосферу під час занять іноземної мови і підвищує мотивацію до вивчення предмета. Усе вищепераховане дозволяє визначити гру як універсальний засіб, який допомагає викладачеві іноземної мови перетворити нелегкий процес навчання на захоплююче та улюблене студентами заняття.

Незважаючи на велику теоретичну базу, у сучасному освітньому просторі недостатньо описаною є методика ділових ігор саме у ділянці вищої школи, що й зумовлює актуальність пропонуваного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогіці та методиці викладання більше уваги приділяється іграм на уроках англійської мови у шкільній освіті (Т. К. Полонська [2; 3], І. Костікова [5], Дж. Кейсі [4], А. Ненс [6], Р. Плевін [7], М. Ріні [8] та ін.). Це пов'язано з тим, що педагоги розглядають гру як важливий метод навчання для дітей початкової та середньої школи.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування ефективності використання ділових ігор на заняттях з іноземної мови у ВНЗ та розробка комплексу ділових ігор на тему "Tourism and Conservation".

Виклад основного матеріалу. У методиці навчання іноземних мов гру, на позначення якої часто використовують термін «ігрова технологія», розглядають як системний засіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову освітнього процесу та реалізацію його завдань. Він (засіб) заснований на особистісно орієнтованому та

діяльнісному підходах, що забезпечує школяреві позицію суб'єкта власного учіння, інтенсифікацію пізнавальної діяльності, генералізацію знань і вмінь учнів з метою їх використання в нестандартних умовах [3, с. 319].

У вищій школі на заняттях англійської мови популярним інструментом для розвитку вміння ефективно спілкуватися стали ділові ігри, адже навчання англійської мови – це не лише освоєння граматики та лексики. Крім того, ігри стимулюють активність студентів, творчість та впевненість у власних можливостях.

Ділову гру тлумачать як моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. Вона є «засобом і методом підготовки та адаптації до трудової діяльності та соціальних контактів», методом активного навчання, який сприяє досягненню конкретних завдань, структурування системи ділових стосунків учасників. Її конструктивними елементами є проектування реальності, конфліктність ситуації, активність учасників, відповідний психологічний клімат, міжособистісне та міжгрупове спілкування, розв'язання сформульованих на початку гри проблем [1, с. 243].

У процесі навчання ігри виконують такі функції, як: навчальна, виховна, розважальна, комунікативна, релаксаційна, психологічна, розвивальна. Зупинимось докладніше на деяких особливостях усіх перерахованих вище функцій.

Навчальна функція полягає на розвитку пам'яті, уваги, сприйнятті інформації, розвитку загальнонавчальних умінь та навичок. Окрім того, вона позитивно впливає на розвиток навичок володіння іноземною мовою. Це означає, що гра вимагає напруги емоційних та розумових сил, а також умінь приймати різні рішення.

Виховна функція має місце у процесі виховання такої якості, як уважне ставлення до партнера по грі. Крім цього, у процесі гри розвивається почуття взаємопідтримки. Введення фраз мовного етикету, здійснення акту комунікації іноземною мовою сприяє вихованню ввічливості.

Розважальна функція містить у собі створення сприятливої атмосфери під час заняття, і навіть його перетворенні на цікаву і незвичайну подію, захоплюючи пригоду у вигаданий світ.

Комунікативна функція полягає у створенні ситуацій, а отже, і відповідної атмосфери іншомовного спілкування. Взаємодіючи між собою, спілкуючись іноземною мовою, студенти об'єднуються в колектив, встановлюють нові емоційно-комунікативні відносини між собою та з викладачем.

Релаксаційна функція допомагає зняти або, у крайньому випадку, зменшити емоційне напруження, причиною якого є навантаження на нервову систему за інтенсивного навчання іноземної мови.

Психологічна функція спрямована на підготовку фізіологічного і психологічного стану більш результативної діяльності, і навіть на перебудову психіки засвоєння великого обсягу інформації. Необхідно відзначити, що здійснюється психологічний тренінг та психологічна корекція різних за своєю природою проявів особистості, що реалізуються в ігрових моделях, які можуть бути наближені до життєвих ситуацій, що виникають у процесі спілкування.

Розвивальна функція в цілому сприяє гармонійному та цілісному розвитку особистісних якостей для активізації додаткових, ще незадіяних можливостей студентів.

Сутність перелічених нами функцій зводиться до того, що значення гри неможливо вичерпати і оцінити лише розважально-рекреативними можливостями. У цьому полягає її феномен – гра, ззовні будучи розвагою, відпочинком, здатна перерости у творчий процес.

Ігровий момент створюється на занятті завдяки ігровим прийомам та ситуаціям, які для студентів є стимулом, спонуканням до дії. Гра, як інші види діяльності, починається зі стимулюючої причини (мотиву), має конкретну мету, зрозумілий зміст і виконавчу частину (ігрові дії).

Використання ігрових технологій у навчанні робить навчально-виховний процес більш змістовним, якісним та результативним. У грі завжди є певна неотримана відповідь на задане питання, що активізує розумову діяльність студента, підштовхує на пошук відповіді. Гра займає особливе місце в системі активного навчання: вона синтетична, оскільки є одночасно і методом та формою організації навчання.

За грамотної організації умов ігрової діяльності, точної постановки очікуваних результатів, врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів ігрова діяльність здатна стати оптимальним педагогічним засобом навчання іноземної мови. До того ж, ігрова діяльність впливає на розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви, всіх пізнавальних процесів.

На даному етапі розвитку методичних вчень існують різні підходи до класифікації ігор на заняттях іноземної мови. Вивчені нами класифікації можна назвати умовними, у зв'язку з тим, що в кожній з них можна виявити цілу низку розбіжностей та недостатньо розроблених контекстів.

Це пов'язано з тим, що будь-яка гра заснована на використанні комплексу знань, навичок та умінь, між якими складно провести розмежування або повністю відокремити одну від одної, особливо в ситуації комунікації.

В.Л. Ортинський зазначає, що усі ділові ігри можна класифікувати за часом проведення (ігри без обмежень часу, з обмеженням часу, в реальному часі); за оцінкою діяльності (гру кожного учасника оцінюють або ні); за остаточним результатом (ігри з жорсткими правилами та відкриті ігри); за завершальною метою (навчальні, пошукові, констатуючі); за методологією проведення (рольові, групові, імітаційні, організаційно-діяльнісні, інноваційні, ансамблеві); за сферою використання (промислові, дослідницькі, навчальні, кваліфікаційні). У вищому навчальному закладі застосовують різноманітні модифікації ділових ігор: імітаційні, операційні, рольові ігри, діловий театр, психо- і соціодрама [1, с. 244]. За кількістю учасників ігри поділяються на індивідуальні, парні, групові, командні та колективні. Такі ігри припускають використання як індивідуального, так і диференційованого підходу до процесу навчання іноземної мови.

Таким чином, незважаючи на те, що в основу класифікацій ділових ігор методисти закладають різні ознаки, всі перелічені види підвищують та підтримують інтерес до спілкування іноземною мовою. А ігрові вправи, згідно з класифікаціями, спонукають студентів говорити та діяти за правилами гри у навчально-методичних цілях.

Серед переваг ділових ігор виокремимо:

- практичне застосування вивченого матеріалу (студенти отримують можливість застосовувати вивчені мовні структури та лексику у реальних ситуаціях, що сприяє їх запам'ятовуванню та використанню);

- зміцнення зв'язку (граючи разом, учасники розвивають спільні способи взаєморозуміння та встановлюють міцні стосунки);

- розвиток навичок спілкування (ділові ігри навчають висловлювати думки, аргументувати свої погляди та чітко виражати свої почуття);

- розвиток емпатії та розуміння;

- вдосконалення активного слухання (учасники навчаються уважно слухати, сприймати інформацію та реагувати на неї адекватно);

- розвиток творчості (ігри включають імпровізацію та творчі завдання, що сприяють розвитку креативності у спілкуванні);

- розвиток відчуття впевненості (граючи в ділові ігри, студенти практикують мовні нави-

чки та відчувають більшу впевненість у власних здібностях спілкування іноземною мовою).

Важливо зазначити, що метою ділової гри є не вивчення лексичного або граматичного матеріалу, а організація непередбаченої комунікації. Саме тому такий вид навчальної діяльності може бути проведений лише після автоматизації мовного матеріалу. У іншому випадку ділова гра не принесе ніяких результатів. Методика застосування ділових ігор на заняттях повинна будуватися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей студентів, їх лінгвістичних здібностей, а також має бути спрямована на їхній розвиток. Чим більше студенти занурюватимуться в атмосферу гри з непередбачуваним результатом, але за чіткими правилами, тим успішніше проходитиме навчання.

На етапі планування ділової гри варто взяти до уваги, що цей метод навчання включає ознайомлення студентів з ціллю завдання та умовами, формування груп, організацію гри і на завершальному етапі – аналіз і висновки результатів гри.

Ділові ігри на заняттях англійської мови сприяють активному використанню мови в реальних ситуаціях. Вони допомагають студентам вчитися мови не тільки як засобу передачі інформації, а й як засобу спілкування та виразу власних думок та почуттів. Ділові ігри засновані на взаємодії між студентами, що створює позитивне та мотивуюче навчальне середовище, що робить їх ефективним методом навчання під-час вивчення будь-якої теми. Пропонуємо комплекс прикладів ділових ігор на заняттях англійської мови для студентів на тему "Туризм", які допоможуть поглибити знання на цю тему та покращити навички мовлення:

1. "Whose Island?"

Учасники грають ролі представників туристичної компанії-забудовника та екологічної організації, яка проти нової забудови на острові. Студенти повинні обговорити можливості співпраці для підтримки туризму, збереження природних ресурсів та екосистем. Учасники мають враховувати екологічні аспекти, ризики та переваги, навести власні аргументи, а також розробити конкретний план співпраці. Це сприяє розвитку вільного мовлення та використанню нових лексичних одиниць.

2. Туристичний брейншторм "Eco-friendly Tourist Proposal"

Учасники поділяються на групи і мають завдання розробити екологічно-дружній туристичний пакет для конкретного регіону. Вони повинні обговорити маршрути, види діяльності

та послуги, які сприятимуть збереженню природи та популяризації екологічного туризму.

3. "Planning the Sustainable Development of a Tourist City"

Учасники представляють муніципалітет, який планує розвивати туризм, зберігаючи довкілля. Вони мають приймати рішення щодо інфраструктури, обмежень на туристичні активності, сприяння місцевому підприємництву та збереженню природних об'єктів.

4. Tourism vs. Environmental Protection

Учасники діляться на дві команди: «За» і «Проти». Вони обговорюють етичні аспекти розвитку туризму, такі як вплив на природу, культурну аутентичність, збереження рідкісних видів тощо. Метою є розвиток аргументації та зрозуміння різних поглядів на цю проблему.

5. Tourist Eco-quest

Учасники виконують роль туристів, які відвідують важливий природний об'єкт. Їх завдання – вирішувати головоломки, виконувати завдання та відповідати на питання про історію, екологію та значущість об'єкта. Пропонована ділова гра розширює кругозір студентів та сприяє збереженню природних ресурсів.

6. Eco-Tourism Debate

Студенти працюють у двох командах – «за» і «проти» екотуризму. Кожна група підготовлює аргументи, які обґрунтовують її позицію. Після цього проводяться дебати, де студенти обмінюються аргументами та намагаються переконати інших.

7. "Tourism Impact Simulation"

Студенти виконують ролі туристів, місцевих мешканців та організаторів турів. Вони обговорюють, як туризм впливає на навколишнє середовище, соціокультурну сферу та економіку. Це сприяє вдосконаленню навичок аргументації та розуміння різних позицій.

8. "Nature Conservation Brainstorm"

Студенти працюють в групах та обговорюють, які конкретні кроки можна приймати для збереження природних ресурсів та зменшення негативного впливу туризму на навколишнє середовище. Кожна група представляє свій план, після чого відбувається визначення переможців.

9. "Green Travel Slogans"

Студенти грають роль членів громадської еко-організації і у групах працюють над створенням коротких гасел чи слоганів, які відображають важливість збереження природи від негативного впливу туризму. На другому етапі кожна організація представляє свою концепцію.

10. "Travel Itinerary"

Студентів об'єднують у групи та отримують завдання скласти детальний маршрут подорожі до певної країни чи міста. Після цього кожна група презентує свій маршрут і аргументує свій вибір.

11. "Tourist Brochure"

Студенти створюють буклети для реклами певного місця чи туристичної атракції. Вони повинні висвітлити інформацію про місце, цікавинки, доступність та інше. На другому етапі учасники обмінюються буклетами та розповідають про атракції.

12. "Tour Guide"

Студенти виконують ролі «туристів» та «тургідів». Тургіди повинні підготувати розповідь про певний туристичний об'єкт, а туристи слухають та ставлять питання. Пропонована ділова гра вдосконалює навички описового мовлення та слухання. На фінальній стадії студенти обирають туристичну локацію, яка їм сподобалась найбільше і аргументують свій вибір.

Пропоновані ігри сприяють глибшому розумінню теми «Туризм і охорона природи», розвитку навичок спілкування та аргументації на англійській мові, дозволяючи студентам практикувати мовлення у реальних ситуаціях, а також спонукають студентів думати про важливість сталого підходу до туризму та охорони природних ресурсів.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що ділова гра – це важливий метод навчання у вищій школі, адже вона розвиває вміння всіх видів мовленнєвої діяльності, допомагає зняти напругу та подолати внутрішні страхи та мовні бар'єри студента, створює мотивацію для студентів використовувати мову у реальних ситуаціях та розвиває їхні комунікативні навички. Правильно підібрані та добре організовані ділові ігри сприяють формуванню та подальшому розвитку комунікативної компетентності, а також всебічному, гармонійному розвитку студентів загалом. Вони допомагають перетворити навчання на веселий та захоплюючий процес, підвищуючи якість взаємодії та збагачуючи інтеракцію.

Використання ігор є доцільним на етапі узагальнення та систематизації матеріалів певного розділу чи теми, адже студенти зможуть здійснювати ефективну інтеракцію, лише оволодівши лексичним мінімумом певної теми. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних рекомендацій використання ділових ігор на заняттях англійської мови у ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
2. Полонська Т.К. Ігрова діяльність як засіб формування ключових компетентностей здобувачів початкової освіти на уроках іноземної мови. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 21. С. 334–346.
3. Полонська Т.К. Сутність ігрових технологій у навчанні іноземних мов учнів початкової школи на компетентнісних засадах. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць / за ред. О.М. Топузов]. Київ : Пед. думка, 2018. Вип. 20. С. 317–327.
4. Cassie J. Level Up Your Classroom : The Quest to Gamify Your Lessons and Engage Your Students. ASCD, 2016. 180 p.
5. Kostikova I.I. Challenges of Playing Games at English lessons. *Foreign Language in Professional Training of Specialists : Issues and Strategies* : Online Book of abstracts of the III International scientific and practical Internet conference. Кривий Ріг : CUSPU, 2019. P. 125–127.
6. Nance A. Mindful Arts in the Classroom : Stories and Creative Activities for Social and Emotional Learning. Parallax Press, 2018. 272 p.
7. Plevin R. The Fun Teacher's Tool kit : Hundreds of Ways to Create a Positive Classroom Environment & Make Learning FUN. Independently published, 2017. 204 p.
8. Reaney M. The Place of Play in Education. Routledge, 2019. 136 p.

РОЗДІЛ 3

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

UDC 82.081(477+510):7.04-055.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.32>

COMMON IMAGE CHARACTERISTICS OF A WOMAN IN THE WORKS BY SOFIA YABLONSKA-LOUDIN AND EILEEN CHANG

СПІЛЬНІ РИСИ ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ТВОРЧОСТІ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ-УДЕН ТА ЧЖАН АЙЛІН

Пшчтська М.В.,

orcid.org/0000-0002-4882-4557

*Lecturer at the Department of Chinese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv University*

The main purpose of this work is to characterize the common features of the image of a woman in the works of Sofia Yablonska-Oudin and Eileen Chang (张爱玲). The concept of "travelogue" is studied as a result of observations made by a traveling author in chronological order on a certain route. The textual levels of the gender research of the text are emphasized such as: problem-thematic, plot-compositional, character system, speech, conflict, subject organization, chronotope, stylistics, the author's picture of the world and the reader's reception factor. The connection between the concept of the path, the traveler, the adventure and the choice in the cognitive basis of the "travelogue" is indicated. It has been noted Sofia Yablonska raises the issue of the influence and place of women in the travelogues "Distant Horizons" (1934–1935), "The Charm of Morocco" (1932) and "From the Land of Rice and Opium" (1932–1935). contemporary society. It has been noticed that Sofia Yablonska researched and paid attention to the description of not only the ancient rituals of various cultures during her round-the-world trip, but also the local cuisine. In the story "Love in a Fallen City" ("倾城之恋", 1943), Chang posed the problem of the place of a divorced woman in a traditional Chinese family. It is noted that Eileen Chang in the story "Lust, Caution" ("色、戒", 1950) showed the mortality of the main character, who during her life was used as live bait and sometimes despised. It is pointed out the connection between the two writers, the representatives of the emigrant prose of Sofia Yablonska-Oudin and Eileen Chang, in the common feature of feminist themes, as well as the description of China in the 20th century. Our conclusions are based on the analysis of the original prose texts of Sofia Yablonska and Eileen Chang. The results of the research can be used in teaching courses of Ukrainian and Chinese literature, theory of literature. They will be useful in the development of course and diploma theses for students of philological specialties.

Key words: gender literature, travelogue, gender identity, adventures, culture.

Основна мета даної роботи – виявити та охарактеризувати спільні риси зображення образу жінки в творчості Софії Яблонської-Уден та Чжан Айлін (张爱玲). Досліджено поняття «тревелог» як результат спостережень, зроблених автором-мандрівником в хронологічному порядку на певному маршруті. Підкреслено текстові рівні гендерного дослідження тексту, а саме: проблемно-тематичний, сюжетно-композиційний, система персонажів, мовлення, конфлікт, суб'єктна організація, хронотоп, стилістика, авторська картина світу та фактор читацької рецепції. Вказано на зв'язок між концептом шляху, мандрівником, пригодою та вибору у когнітивній основі «тревелогу». Помічено, що у тревелогах «Далекі обрії» (1934–1935 рр.), «Чар Марока» (1932 р.) та «З країни рижу та опію» (1932–1935 рр.) Софія Яблонська підіймає питання впливу та місця жінки в тогочасному суспільстві. Помічено, що Софія Яблонська дуже уважно досліджувала та приділяла увагу опису не лише давніх обрядів різних культур під час своєї навколосвітньої подорожі, але й також тамтешній їжі. У повісті «Кохання в зруйнованому місті» («倾城之恋», 1943) Чжан Айлін спостерігається проблеми місця розлученої жінки в традиційній китайській сім'ї. Помічено, що Чжан Айлін в повісті «Хіть і пересторога» («色、戒», 1950 р.) показала жертвовність головної героїні, яку за життя використовували як живу наживку та часом зневажали. Вказано на зв'язок між двома мисткинями, представницями емігрантської прози Софії Яблонської-Уден та Чжан Айлін у спільній рисі феміністичної тематики, а також опису Китаю ХХ ст. Наші висновки базуються на аналізі оригінальних прозових текстів Софії Яблонської-Уден та Чжан Айлін. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів української та китайської літератур, теорії літератури. Вони стануть у пригоді при розробці курсових та дипломних робіт для студентів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: гендерна література, тревелог, гендерна ідентичність, пригоди, культура.

The **basis** of the investigation formed the work of domestic and foreign linguists, such as: O.V. Shaf, N.V. Rasinkevych, N. Zborovska, S. Okhotnikova, T. Doronina, A. Maiga, A. Polonsky, L. Kam and others.

Presentation of the main research material.

Gender literature as a branch of gender studies is focused around the study of those features of literary creativity that are determined by the gender identity of the creator and have its artistically refracted features [1, p. 84].

N. Zborovska considers “social and cultural configurations of “feminine” and “masculine” and various forms of sexuality revealed in the text to be the subject of gender literary studies. According to S. Okhotnikova, gender literary studies (as well as gender poetics, which is used in her studio as a synonymous term) should study “the gender picture of the world based on stereotypes of masculinity and femininity”. The following text levels are subject to gender research such as: problem-thematic, plot-compositional, character system (behavior models, inner world, psychology, typology), speech (discourses of heroes and heroines), conflict, subject organization (position of the author, narrator, hero), chronotope, stylistics, author’s picture of the world, the factor of reader reception is also taken into account. T. Doronina singles out, in particular, the following research directions of gender literary studies: “revelation of the gendered nature of literary creativity, its figurative system”, “destruction of gender stereotypes in the interpretation of a literary work (mainly its figurative system)”, “study of the specifics of the detection of female / male sexuality in literary texts”, “determining the features of feminine / masculine perception of life phenomena and their reproduction in the literary genre of autobiography (memoirs)”, which we consider quite promising [1, p. 84].

Sofia Yablonska-Uden is a representative of Ukrainian literature of the 20th century. Sofia Yablonska was the author of the first Ukrainian travelogues, traveler, photographer and cinematographer [2].

“The components of a literary travelogue include a quest,” writes L. Dzhigun, “which adds intrigue and adventure fragments where the author is the main character” [3, p. 38].

A. Maiga also presents interesting observations concerning the genre-structural dominants of the literary travelogue, which depend on the active role of the author: the travelogue “is the result of viewing made by the author as a traveler in chronological order on a certain route” [3, p. 38]. The researcher summarizes the features of a travelogue: it is possible to single out the two most used chronotopes - the road and the stop; the text hesitates between narration and description; the author always compares the traditions, culture, laws, etc. of his homeland with the country he is visiting; travel writers borrow routes,

information, thoughts, actions and hypotheses from each other; the main character of the story about travels – the author-traveler has a subjective view of what he saw; invention; ratio of documentary and artistic [3, p. 38].

A. Polonsky considers the travelogue in the “frame of the journalistic genre form”.

In his opinion, the corpus of travelogues firstly includes: essays, reports, travel notes, memoirs; secondly, travel diaries; thirdly, voluminous multimedia forms with interactive capabilities (longreads); fourth, blogs; fifth, various descriptions of “journeys of the soul and thought” [3, p. 38–39].

E. Moshtag in her dissertation “Stylistics and discursive characteristics of modern women’s travel prose” advises studying the travelogue not only as a genre, but also as a narrative strategy. She considers it performs two functions: the travelogue conveys the traveler’s experience of traveling and introduces the world. This allowed the researcher to make the following statement: “The author’s inner self is realized in the triple role of the author-hero-narrator, which determines the specificity of the first-person narrative. The leading concepts that form the cognitive basis of a travelogue are *path*, *traveler* and *adventure*, the concept of *choice* is also situationally embodied” [3, p. 39]. At the same time, E. Moshtag adds that the travelogue “transmits not one type of experience, but its rational and emotional components in combination” [3, p. 39], therefore the text acquires an interstylistic character, combining in its structure features of artistic, journalistic and scientific styles, which provokes the use of polystylistic linguistic means in the fabric of the creation [3, p. 39]. It is worth adding a defined travel route to the important genre features of a travelogue as a combination of a linear narrative (a description of the road, the movement itself) with a point narration (descriptions of the places visited, stops on the journey-movement), hence the fragmentation [3, p. 39].

Sofia Yablonska-Oudin vividly highlights gender issues in her travelogues. In the third travelogue, “Distant Horizons” (1934–1935), the image of a woman appears before the readers as very intelligent, unearthly and unique:

Example 1. “When everything was ready, his wife arrived from Europe, enraptured by her new kingdom. You must remark that this was not an ordinary woman, but one of those women for whom it is worth giving one’s life” [4, p. 154].

The heroes of the travelogue are quite distinctive and have good manners:

Example 2. “Mr. Chomle offered to take me personally to the bungalow, which I could not refuse,

because he, they say, could not allow me (a woman!) to return home alone at night" [4, p. 180].

Sofia Yablonska raises the question of the influence and power of a woman in an Indonesian family on the island of Bali:

Example 3. "I realized that a woman in their lives plays an almost equal role with men, that she herself decides on the choice of husband and, in the end, that all trade belongs to her, because "this is her plot. The well-being of the whole family, which she must take care of, is probably also connected with trade" [4, p. 224].

However, Sofia Yablonska immediately characterizes Indonesian men using the example of a family of merchants:

Example 4. "However, a man, having sown rice, carelessly waits until the harvest comes" [4, p. 224].

The writer was quite critical of the colonists and deeply touched the fate of the indigenous peoples of New Zealand. Colonized by Europeans, the people were heavily influenced by propaganda and the Maori identity was almost completely erased. The thoughts of the main character after the conversation with the Maori guide allow the reader to understand and feel the pain of the artist in relation to the once rich culture and freedom-loving Maori people:

Example 5. "How cunning it is", I thought, "firstly to cut out the strongest men of the race, and then to emancipate the women, to guide them against the rest of the men and thereby destroy the possibility of a return to the old manner" [4, p. 258]. However, the Maori woman, under the influence of fear of the law and the police, under the influence of propaganda that spread from kindergarten and school, had the following beliefs:

Example 6. "But we live better, especially women. At first, we were only the obedient tools of our reckless husbands, and now we have equal rights with them. We, women, can learn, have our own positions, to be independent" [4, p. 258].

Sofia Yablonska in her second travelogue "From the Land of Rice and Opium" (1932–1935) describes a trip to China and Indochina. At the beginning of the travelogue, the artist describes the torments of the ancient Chinese rite of bandaging the legs of girls:

Example 7. "A woman's small legs are her pride", he explained. – I have three daughters, of course, already married, because they have the smallest legs in the whole neighborhood... – How long does this torture last? – I asked. – More or less ten years, from five to fifteen" [5, p. 26].

However, Sofia Yablonska admires the strength of spirit of little Chinese girls who courageously

endure the torture of the "lotus feet" from the age of 4–5 until adolescence:

Example 8. "And for ten years your women meekly endure it? – Sometimes even with pride. – This is incredible! – There is no beauty, lady, that would not cost us patience" [5, p. 26].

In the travelogue "From the Land of Rice and Opium", the main character, the writer Sofia Yablonska herself, witnesses:

Example 9. "...a real flood, which already covered a quarter of the city with water. Rivers and canals overflowed... The water rose 6–7 meters above the water level" [5, p. 132].

A young Chinese woman fell from the stairs into the water during the flood. Nobody could not find her, because the unfortunate girl with her "lotus feet" could not move normally and escape from the flood. Therefore, the artist is quite critical of the ancient rite of bandaging the feet of girls:

Example 10. "The Chinese did not find the girl, but I found an interesting example of the application of the Chinese custom, which requires that women's legs be squeezed with swaddling clothes from an early age so that they dry out and shrink, so that the woman could not run far away from her house" [5, p. 136].

In those days in China, however, boys were more important in the family than girls. After all, when a boy grows up, according to Confucian canons, he must help and take care of his parents. In contrast to girls, when they grow up, they are married off to another family and there will be no help for their parents at all. Sofia Yablonska saved a little girl from a flood:

Example 11. "Returning to lunch from a deserted house outside the city, I brought home a little girl who was sitting with her cat on her lap on the high altar of the shrine. Since dawn, she had been waiting there for someone who, apparently, was in no hurry to save her. If it was a boy, then everything would have been different, but it's a small loss for a girl" [5, p. 140].

In three months, Sofia took the girl home to her parents:

Example 12. "Yesterday, I took my little fatalistic girl, whom I protected during the flood, to her home. The parents, who during the flood, having forgotten about her, fled in a boat with their two sons, received her appearance with some fear, which soon changed to obvious joy" [5, p. 145].

The writer shed light on the image of a mother and a woman in China in the 1930s, when the Chinese population had not fully recovered from the Holodomor:

Example 13. “Sometimes their homeless women sit next to them, sometimes even alternating between the two: and the younger one, who is tied on the shoulders, and the one who sits on his ribs with his legs spread apart. The local women never carry their children in their arms: their hands must always be free, in order to make their way through the crowd or fall on their arms without harming the children, when their little legs lose their balance” [5, p. 55–57].

The author witnessed the sale of a small child. This situation forced Sofia Yablonska to sympathize with the unfortunate mother, who, in order to save the child’s life in better conditions or in a more prosperous family, where there is at least a bowl of rice for the baby a day, was forced to sell her own little one:

Example 14. “A mother stood in the crowd, that, weakened by need, sold her little child. She praised the signs of her child through tears and sobs. A child, fortunately, did not cry, only looked around the crowd with wide-open eyes, as if looking for a buyer in it. The mother turned her baby around in all directions – neither crooked, nor blind, nor infected – and finally, as a proof of his indisputable value, she showed everyone that it was a boy. The crowd was silent as if they were waiting for the drama to end. In the pitiful voice of the wounded animal, the mother cursed her bad fate, which forced her to this separation, begged people for mercy – not to let her child die of hunger, like a puppy... No one from the crowd even moved, although she had already fallen silent, looking for a buyer with her eyes. In the end, as a proof of her need and powerlessness, she showed the crowd her withered breasts, from which not a single drop of milk came out, although she squeezed them spasmodically... Finally, exhausted by requests, she shouted in a swelling voice: – Take him foolishly, take him, let me die, just so that he did not die of hunger in my arms” [5, p. 68].

Sofia Yablonska visited Morocco and in 1932 her first travelogue “The Charm of Morocco” appeared, in which the author not only describes the life, lifestyle and traditions of the natives, but also touches on women’s issues.

Sofia Yablonska in the travelogue “The Charm of Morocco” is the guest of honor of a local wealthy leader (kaid) who has his own harem:

Example 15. “I am glad that I was born a woman for the first time today, because European men have never had the chance to inspect the impregnable secrets of a harem” [6, p. 90].

The author shows the playful attitude of Arab men towards European women and sometimes humiliating attitude towards women of their nationality:

Example 16. “It was hard for him to believe in the possibility of such a big difference between Arab and European women. In his opinion, a European woman can show her legs up to her knees, and open her face to all men, and smile at them, and even smoke cigarettes, but she is incapable of playing chess” [6, p. 71].

When Sofia Yablonska was a guest of the kaid, he easily presented Fatma, a young slave girl from the harem, like a flower from a vase:

Example 17. “I see you like her very much, madam! – Very! Your Fatma is beautiful! - I give it to you! – Just like that? Do you care about her? Kaid did not answer anything, only a shadow of surprise flashed across his face” [6, p. 113].

Sofia as a woman really could feel the feelings of a young lady Fatma. In response, Sofia surprisedly wonder about Fatma:

Example 18. “Do you think that she will not feel sorry for you, for Africa” [6, p. 90].

Later, we notice that the leader completely devalues the feelings of the young girl from his harem:

Example 19. “No!...no, if you give her a nice outfit and trinkets, then no”, the kaid assured, laughing” [6, p. 114].

Fatma’s word is nothing for kaid. He mocks the girl. Sofia suggested kaid to ask Fatma if she misses him and Africa. Kaid didn’t want to know the Fatma’s opinion and he replied to Sofia:

Example 20. “This is unnecessary, madam” [6, p. 114].

Then the kaid describes the attitude towards love between Arab women and men:

Example 21. “Our women do not know love, they do not care about it, but we do not look for it in them” [6, p. 114].

Sofia went on to tell the leader that women should know their will:

Example 22. “Because they don’t have the right to choose. Give it to them, and you will see that the feeling of love will awaken in them as well” [6, p. 114].

Fatma as a “slave” of the harem was really in despair when Sofia explained to her that the kaid had given her as a gift. We can see here how women are oppressed with no choice. Young lady Fatma is really afraid of kaid. Tears were constantly rolling from her eyes, but she did not have the right to speak against the will and wishes of the kaid:

Example 23. “The Kaid angrily shouted: “Baraka!”, and she meekly moved away, kept silent, only her swollen mouth trembled from restrained crying. From time to time it escaped from them stifled sobs” [6, p. 115].

Once during the great religious holiday in Morocco, on the first day of Eidfir, Sofia Yablonska met her Arab neighbor. She was Mohammed ben Abesa's wife. Aisha was originally from Algeria, so she knew French. Sofia Yablonska, at the request of a new friend, gave Aisha to read a French book about love with color illustrations. Using the image of a young girl, the artist conveyed the free spirit of an Arab woman who, of her own free will, married a Marrakesh Arab. Aisha was in love with a Frenchman and moved with him to Casablanca. However, her lover fell in love with another woman and betrayed her. The Frenchman left the betrayed girl money and drove away with his mistress. The subsequent lifestyle of an Arab woman Aisha was not Arab at all – she met and fell in love, drank wine and visited restaurants with men. This woman wanted to find true happiness, but at one point she was simply fed up with Europeans only having fun with her and she finally decided to experience joy and happiness with a person of the same culture as hers. Having heard all this drama and the story of the young girl's life Sofia asked:

Example 24. “Will it be miserable for you to live in a harem, when you have already tried “freedom”” [6, p. 184].

In respond the girl assured Sofia that she would definitely run away, even though it was:

Example 25. “...not so easy: they lock it with ten locks and guard it tightly” [6, p. 184].

The next day, Sofia did not see Aisha:

Example 26. “I was left with her deep sad look, melancholic naive smile and warm sounds of her sweet voice. I wrote and sent two letters. No answer. On the day of my departure and farewell, my Arab neighbors told me that sometimes at night they hear muffled moans and cries coming from that house, whose roof was empty again and stands alone” [6, p. 189].

Eileen Chang (張愛玲 Zhang Ailing, 1920–1995) is a famous Chinese writer of the 20th century who emigrated to the USA in 1955 [7].

The author not only describes the place of a woman as a subject in the Chinese society of the 20th century in novels “Love in a Fallen City” («倾城之恋», 1943), “Lust, Caution” («色、戒», 1950), but also through the prism of the development of the inner self of the main characters highlights the struggle of each of them during their lives for the sphere of influence and respect not only among men, but also among women.

Eileen Chang tried to convey the atmosphere of a traditional Chinese family of the 20th century, which is quite conservative in the novel “Love in a Fallen

City”. The worst thing in Chinese society is to “lose face” / “be ashamed” (“丢面子”). It is very important what neighbors, acquaintances or distant relatives think about each family member. The writer shows in the story how the duties towards the family dominate the personal desires of the main character Bai Liusu (白流苏). “Love in a Fallen City” begins with an unpleasant conversation between the main character and her relatives. Liusu's brother disrespectfully imposed his opinion on the appearance of Bai Liusu at her ex-husband's funeral, with whom she had been already divorced. According to Bai Liusu's brother, the widow also had to mourn the death of her late husband:

Example 27. 四爷道：“他们莫非是要六妹去奔丧？”三爷用扇子柄刮了刮头皮道：“照说呢，倒也是应该。Do they really want the Sixth Sister to come to the funeral? – suggested the Fourth Mister. The Third Mister scratched the back of his head with the handle of a fan: – It is sort of a thing, so of course you should go [8].

Bai Liusu tried to convince her brother that it was too late to go to the funeral, because:

Example 28. 婚已经离了这么七八年了。About eight years have passed since the divorce [8].

Eileen Chang then shows how her brother morally humiliates the main character, Bai Liusu. Having spent her inheritance, which was left to Liusu after her late husband, he treats the main character rather contemptuously:

Example 29. 我用了你的钱?我用了你几个大钱?你住在我们家, 吃我们的, 喝我们的, 从前还罢了, 添个人不过添双筷子, 现在你去 打听打听看, 米是什么价钱?我不提钱, 你倒提起钱来了。Did I spend your money? What kind of money are we talking about? You live in our house, we feed you. Before you didn't go anywhere, a person was added – a couple of sticks were also added, and that's fine. Go and find out how much rice costs! It's not about money, but you were the first to talk about it [8].

No one from the extended family supported Liusu. She is like a lonely stalk in the middle of a field. Even her own mother could not protect her at home:

Example 30. 流苏听她母亲这话风, 一味的避重就轻, 自己觉得没意思, 只得一言不发。Having heard her mother, who always acted according to the principle of least resistance, Liusu felt all the absurdity of her complaints, and she had no choice but to keep silent [8].

Instead, Bai Liusu's mother advised her daughter to adopt a child from her late husband's family, return to their home, and in this way she would be respected by her husband's family and she would get rid of the unbearable attitude of her own family:

Example 31. 领个孩子过活，熬个十几年，总有你出头之日。 *You will take a child there to raise and you will live there, you will go through a dozen or more years. Then you will get back on your feet* [8].

With the appearance of Fan Liuyuan (范柳原) in the novel, the Bai family became more lively, because Liusu's relatives had many unmarried girls. The main goal of a woman in China in those days was to marry successfully. Lucy's aunt disposes of her daughters as a commodity:

Example 32. 哟!你不知道，越是那种人，越是喜欢那年轻的。我那个大的若是不成，还有二的呢。三奶奶笑道: «你那个二的比姓范的小二十岁。 *What more! The younger the better. If my older one doesn't fit, I still have another one. – But your friend is twenty years younger than Fan! – remarked the Third Lady* [8].

Fan Liuyuan was illegitimately born in an unofficial marriage:

Example 33. 由于幼年时代的特殊环境，他脾气本来就有点怪僻。 *Meanwhile, he was already an obsessed person due to the peculiar environment that surrounded him in his childhood* [8].

His mother was a courtesan, an emigrant from China. But his father was a businessman from a very wealthy family. But the Fan family did not recognize Liuyuan as one of the heirs for quite some time. However, later Liuyuan officially became the heir of the Fan family. A young man, at the age of thirty-three, is a real treasure for an unmarried girl. Mothers of daughters kept bugging him:

Example 34. 他们范柳原从英国回来的时候，无数的太太们紧扯白脸的把女儿送上门来，硬要推给他，勾心斗角，各显神通，大大热闹过一番。这一捧却把他捧坏了，从此他把女人看成他脚下的泥。 *When Fan Liuyuan returned from England, mothers, who were begging their daughters for him, were also monitoring his comings and goings. The latter persistently pursued it, building intrigues against each other and demonstrating each of their wonderful abilities, so the excitement flared up not for a joke. All this had a bad effect on him. Since then, he looks at women like dirt dusted with his feet* [8].

Bai Liusu is a very patient woman. She endured the humiliation of her family, she was reproached with a plate of rice. She was in a "suspended state", waiting for Fan Liuyuan's serious actions. Having spent time together in Hong Kong, she was not allowed to appear at home under any circumstances, because it would be a huge shame for the whole family:

Example 35. “她无论如何得忍些时。She had to endure and wait no matter what [8].

Contrary to Liusu's hope and expectation of a happy future together with Liuyuan, the man had his own clear position:

Example 36. 根本你 以为婚姻就是长期的卖淫。 *Marriage is nothing more than long-term prostitution* [8].

Eileen Chang describes the life in "suspended state" of a woman who no one could stand up for, who had neither a profession nor a dime of money apart from her status. Bai Liusu's life was completely dependent on her husband. Now, Liusu is just Liuyuan's mistress. The fate of the "kept woman" could be predicted very easily:

Example 37. 然后渐渐的姘戏子，抽鸦片，往姨太太们的路子上走。 *Over time, Liusu will get used to the role of a sugar baby. She will start smoking opium, and the fate of all concubines is waiting for her* [8].

Chinese society must avoid her presence and cannot communicate with her. I mean, Liusu consciously took this step for the sake of independence from her family, where she was looking for a place to retire and be alone.

Liuyuan went to England, but before that he rented a house for Liusu for six months, also hired a servant. Liusu moved to a house in Hong Kong and waited for Liuyuan to return. A woman is happy that she is the owner of her own house. Finally, Liusu can do whatever she wants and no one from her family will reproach her with a piece of bread. Bai Liusu was finally free from obligations to her relatives, from now she decided by herself how to live and what to do, what to eat and what to wear. Liusu felt how the shackles were removed from her legs and hands:

Example 38. 流苏到处瞧了一遍，到一处开一处的灯。客室里门窗上的绿漆还没干，她用食指摸着试了一试，然后把那黏黏的指尖贴在墙上，一贴一个绿迹子。为什么不?这又不犯法?这是她的家!她笑了，索性在那蒲公英的粉墙上打了一个鲜明的绿手印。 *Liusu looked around, then turned on the lights in all the rooms. The paint on the green painted doors and windows had not yet dried, the woman touched it with her finger, then put her finger on the wall, leaving a green print. Why? No one will punish her for this! This is her own house! She laughed and left a distinct green palm print on the bright yellow dandelion wall* [8].

The events of the novel "Lust, Caution" ("色、戒", 1950) take place in the late 1930s, during the Sino-Japanese War. Eileen Chang not only conveyed the dangerous and life-threatening atmosphere of the war into the story, but also raised the theme of female sacrifice in China.

The main character of the story Chia Chi (佳芝) is a student, playing a role of Mrs. Mai (麦太太) as a “bait girl” to carry out a revenge plan – to kill Mr. Yee (易先生), a Chinese traitor who worked for the Japanese government. She was supposed to be the mistress of a high-ranking official, a traitor to China. The image of Chia Chi is rather ambivalent. On the one hand, the girl understands that it is necessary to arrange favorable circumstances to kill Mr. Yee, but in the end of the story, Chia Chi saves the man at the cost of her life. The girl thinks that she has fallen in love with him.

All members of the political group of students in which Chia Chi was a member had common beliefs. However, for all of them, a woman is not a person to be respected. She is nothing but a living weapon, a breathing mechanism to achieve the goal. One of the members of the group believed that a woman is just a lustful creature:

Example 38. 到男人心里去的路通过胃。» 是说男人好吃，碰上会做菜款待他们的女人，容易上钩。于是就有人说：“到女人心里去的路通xx道。 *Just as the way to a man's heart is through his stomach, the way to a woman's heart is through sexual pleasure* [9].

But the author tries to convey the subtle and deep nature of a young woman who did not agree with this statement at all:

Example 39. 至于什么女人的心，她就不信名学者说得那样下作的话。她也不相信那话。除非是说老了倒贴的风尘女人，或是风流寡妇。 *As for the way to a woman's heart, she couldn't believe that the scientist could really say that. She considered this opinion incorrect. This could only be said about the residents of brothels or about some cheerful widows* [9].

Chia Chi actually fell in love with Mr. Yee, but she was just another lover and was treated with contempt by Mr. Yee. However, he treated all women with disrespect. Mrs. Yee (also known as Mrs. Ma 马太太) is a very influential and wealthy Chinese woman in Hong Kong. She was respected by everyone around her, except her husband. Mr. Yee's disdain was especially evident when his wife befriended the murderer – Chia Chi and invited her to live in their house. The Japanese gendarmerie could easily implicate Mrs. Yee in an investigation into the Chongqing spy network and charge her with espionage as a result. Then Mr. Yee would lose his position and power. Eileen Chang shows Mr. Yee's true attitude towards his wife through a monologue at the end of the novel:

Example 40. 好好地吓唬吓唬她，免得以后听见马太太搬嘴，又要跟他闹。 *In general, it does*

not hurt to scare the wife a little, and Mrs. Ma will then keep her mouth shut [9].

The creativity of two female writers, representatives of Ukrainian and Chinese cultures, Sofia Yablonska and Eileen Chang, is intertwined not only in time frames (the middle of the 20th century), but also permeated with feminist themes. Both outstanding writers raise in their works the question of the place of women in the society of that time. Artistic and the writing style of Sofia Yablonska and Eileen Chang is significantly different, but the common feature of the two representatives of emigrant prose is the heroines who live in traditional patriarchal statutes and are constantly in a state of struggle not only with themselves but also with the life circumstances in which they find themselves. The main character of “Love in a Fallen City” was only 28 years old, but in the minds of the Chinese she is already an old lonely woman who cannot have a happy future:

Example 41. 她们以为她这一辈子已经完了么?早哩! *They thought that her life was already approaching sunset. But no* [8].

Liusu is still a young woman and she deserves happiness. Throughout the novel, Liusu tries to escape from the suffocating shackles of family relations. Chang makes the reader understand that Bai Liusu is a brave and free-spirited girl.

In the travelogue “The Charm of Morocco” by Sofia Yablonska-Oudin, the reader also can see the image of the fearless and freedom-loving Arab woman Aisha, who left her country after falling in love with a Frenchman. Aysha knew foreign languages and loved to read books. Sofia Yablonska describes the deep soul of an unhappy woman.

It should be noted that both authors describe China in the middle of the 20th century. without embellishing it. Sofia Yablonska is an observer in travelogues. An observer of the rich Eastern culture with its customs and traditions. Writer acquaints the reader with the images of women from different social strata in Eastern countries: with a hungry beggar who sells her child in order to save his life, and with a young girl in kaid's harem. Through psychological state, words and emotions, Chang immerses the reader in the world of her characters. Chang Eileen introduces the reader to a large traditional Bai family, where the main character is just a small screw in the complex mechanism of the family, who has no right to a personal opinion in the novel “Love in a Fallen City”. The feelings of the main character Chia Chi prevail over the instinct of self-preservation in the novel “Lust, Caution”. Chang reveals gender themes through Chia Chi's emotions and feelings.

Conclusion. It is noted that in the work of Sofia Yablonska and Zhang Aileen, the theme of the fate of the difficult fate of women in the patriarchal world is reached. It was noted that in the works of two women, representatives of Ukrainian and Chinese

cultures, each common theme is the struggle for the respect of the heroines of novels and travelogues for their better place in society, where they are respected and they are finally free from the shackles of outdated demands from a woman.

REFERENCES:

1. Шаф О.В. Гендерне літературознавство в Україні: теоретико-методологічні зауваги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. № 37(1). С. 83–86. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_1/24.pdf (дата звернення: 17.08.2023).
2. Софія Яблонська: кругосвітня подорож української репортерки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-39919135> (дата звернення: 18.08.2023).
3. Розінкевич Н.В. Українська мандрівна проза початку ххі століття: тематика, проблематика, поетика: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2019. 252 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28050/1/%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%20270919.pdf> (дата звернення: 17.08.2023).
4. Яблонська С. «Далекі обрії». Київ: Родовід, 2018. 336 с.
5. Яблонська С. «З країни рижу та опію». Київ: Родовід, 2018. 240 с.
6. Яблонська С. «Чар Марока». Київ: Родовід, 2018. 192 с.
7. Kam L. Introducing Eileen Chang: A Life of Conflicting Cultures in China and America. URL: https://www.academia.edu/2578774/Introducing_Eileen_Chang_A_Life_of_Conflicting_Cultures_in_China_and_America (дата звернення: 2.07.2023).
8. 张爱玲. 倾城之恋. URL: <https://www.kanunu8.com/book3/7109/index.html> (дата звернення: 15.06.2023).
9. 张爱玲. 色、戒. URL: <https://www.kanunu8.com/book3/7114/155391.html> (дата звернення: 17.08.2023).

РОЗДІЛ 4 КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 61=124"04/14" Мацер Флоридус
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.33>

ЛАТИНОМОВНА МЕДИЧНА ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ОДО З МЕНА

LATIN-LANGUAGE MEDICAL LITERATURE OF THE MIDDLE AGES: ODO DE MEUNG

Петришин М.Й.,
orcid.org/0000-0003-4060-7440
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Загайська Г.М.,
orcid.org/0000-0003-1449-0269
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри румунської та класичної філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено аналізу авторства, композиції та змісту латиномовної медико-ботанічної поеми, з'ясуванню її дидактичного потенціалу.

Матеріалом дослідження слугувала дидактична середньовічна поема французького лікаря і дослідника XI ст. Одо з Мена на Луарі (псевдонім Maser Floridus), збережені рукописи якої відомі під назвами "De viribus herbarum" або "De natura herbarum".

Твір є компіляцією знань античних медиків і власного досвіду автора, скарбницею рецептів фітотерапії Середньовіччя. У поемі Мацера Флоридуса описано цілющі властивості 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, лікарських трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу. Опис кожної рослини містить інформацію про класифікацію лікарської сировини за ступенем «тепла/холоду», «сухості/вологи», а також інформацію про вплив лікарських трав на чотири рідини людського організму: кров, слиз, жовту та чорну жовч. У кожному розділі представлено інформацію про лікувальні властивості і спосіб застосування рослини. Середньовічні медики успішно використовували лікарські рослини і прянощі для лікування і профілактики захворювань шлунково-кишкового тракту, органів дихання, видільної системи, шкіри, очей.

Художній стиль Мацера Флоридуса вирізняється насиченістю медичної і ботанічної лексики, інформативністю, лаконічністю, відсутністю тропів і фігур мови, що обумовлено загальним змістом і призначенням дидактичної поеми. Термінологічна лексика виконує в системі твору номінативну, інформативну і дескриптивну функції. Використання в тексті твору фахової термінології дозволило автору найбільш точно і влучно описати рослину, її властивості та лікувальну дію, спосіб використання, сприяло популяризації медичних знань серед населення, посилювало пізнавальне значення поеми.

Ключові слова: латиномовна дидактична поезія, жанрова специфіка, доба Середньовіччя, Мацер Флоридус.

The article is devoted to analysing the authorship, composition and content of the Latin-language medical and botanical poem, elucidation of its didactic potential.

The study was based on a didactic medieval poem by the eleventh-century French physician and explorer Odo de Meung-sur-Loire (pseudonym of Macer Floridus), whose surviving manuscripts are known as "De viribus herbarum" or "De natura herbarum". The work is a compilation of the knowledge of ancient physicians and the author's own experience, a treasure trove of recipes for herbal medicine of the Middle Ages.

The poem by Macer Floridus describes the healing properties of 77 plants from peasant gardens, herbs from European meadows and fields, medicinal herbs from medieval pharmaceutical gardens, and aromatic plants and spices from the East. The description of each plant contains information on the classification of medicinal raw materials according to the degree of "heat/cold", "dryness/moisture", as well as information on the effect of medicinal herbs on the four fluids of the human body: blood, phlegm, yellow and black bile. Each section provides information on the medicinal properties and method of use of the plant. Medieval physicians successfully used medicinal plants and spices to treat and prevent diseases of the gastrointestinal tract, respiratory system, excretory system, skin, and eyes. The artistic style of Macer Floridus is distinguished by the richness of medical and botanical vocabulary, informativeness, conciseness, and lack of tropes and figures of speech, which is determined by the general content and purpose of the didactic poem. Terminological vocabulary performs nominative, informative and descriptive functions in the composition system. The use of professional

terminology in the composition text allowed the author to describe the plant, its properties and therapeutic effect and the method of its use, promoted the popularisation of medical knowledge among the population, and enhanced the cognitive value of the poem.

Key words: Latin-language didactic poetry, genre specificity, the Middle Ages, Macer Floridus.

Постановка проблеми. З часів глибокої давнини до нас дійшло чимало свідчень про розвиток науки і медицини в античні часи і добу Середньовіччя. Упродовж тисячоліть людство накопичило відомості про використання різноманітних лікарських трав, овочів, фруктів, мінералів у медичній практиці, проте латиномовна медична література залишалася маловідомою, а рецепти давніх лікарів недостатньо висвітлені у вітчизняних наукових студіях. Пропонована розвідка розпочинає цикл публікацій, присвячених дослідженню і ґрунтовному аналізу доробку середньовічних лікарів і вчених у царині медицини на матеріалі медичної латиномовної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу наукових монографій і статей можна стверджувати, що в сучасних дослідженнях превалює тематика практичного застосування лікарських трав у медичній практиці Середньовіччя. Так, наприклад, згадку про вплив Мацера Флоридуса на розвиток траволікування в ранній середньовічній медицині знаходимо в монографії Айзенманн-Таппе І. та Майєра Дж. [3], автори якої намагаються адаптувати середньовічні рецепти застосування лікарських трав і рослин до вимог сучасної медицини. Наукова розвідка Флада Б. молодшого присвячена висвітленню питання впливу Плінія Старшого (бл. 79 р. н.е.) щодо рекомендацій та рецептів траволікування, зокрема м'яти, наведених в тексті поеми Мацера Флоридуса [6]. Предметом наукових зацікавлень Ніденталя Т. є порівняльний аналіз застосування 77 описаних у поемі рослин у Середньовіччі та в сучасній медицині [14]. Цікаві спостереження щодо практичного застосування лікарських рослин у медичній практиці Середньовіччя на матеріалі оригінального латинського тексту Мацера Флоридуса "De viribus herbarum" представлено у розвідці Петришин М., Загайської Г., Любімової О. і Тодошук В. [15]. У науковому доробку Фрутос-Гонсалес В. і Герреро-Пераль А. на основі поеми Мацера Флоридуса та інших середньовічних лікарів висвітлено питання лікування рослинами неврологічних захворювань у добу Середньовіччя [7]. Розвідка Даксекера Ф. присвячена аналізу на основі твору Мацера Флоридуса цілющих властивостей 35 рослин, які використовували середньовічні медики для лікування офтальмологічних захворювань [2]. У статті Люфт Д. знаходимо не

тільки інформацію про лікування захворювань сечовидільної системи в середньовічній Англії, а й згадку про взаємозв'язок між валлійськими ліками і фітотерапією на основі твору Мацера Флоридуса [9]. Вивченню питання перекладу і поширення медико-ботанічної праці Одо з Мена романськими мовами Піренейського півострова присвячено дослідження Фігейраса Х. [4]. Метою наукових студій Стелікової Д. є дослідження досвіду застосування полину (*Artemisia abrotanum*) у тексті поеми та чотирьох коментарях студентських рукописів до твору «De viribus herbarum» початку XV ст. та одного рукопису зі Зноймо, що зберігаються в Національній бібліотеці Чехії [16].

Незважаючи на вагомі напрацювання попередників, вважаємо, що додаткового висвітлення на матеріалі поеми потребують не тільки рецепти застосування цілющих рослин і трав для лікування і профілактики різноманітних захворювань у середньовічній медичній практиці, а й ґрунтовний аналіз авторства, композиції та змісту твору. Отже, актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого дослідження медико-ботанічного трактату, а також потребою популяризації латиномовної медичної поезії в Україні.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в дослідженні медичної літератури доби Середньовіччя на матеріалі латиномовної дидактичної медико-ботанічної поеми Мацера Флоридуса (Одо з Мена) «Про властивості трав».

Предметом дослідження слугує латиномовна дидактична поема Мацера Флоридуса «Про властивості трав». **Об'єкт** дослідження – особливості форми і змісту твору, а також досвід застосування лікарських рослин у добу Середньовіччя.

Досягнення нашої мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме: узагальнення питання дослідження наукового доробку Мацера Флоридуса в сучасних наукових студіях; аналіз змісту і форми твору; висвітлення питань лікування засобами рослинного походження в давні часи.

Матеріалом дослідження слугувала латиномовна дидактична середньовічна поема французького лікаря і дослідника XI ст. Одо з Мена на Луарі (псевдонім Macer Floridus), збережені рукописи якої відомі під назвами "De viribus herbarum" або "De natura herbarum" [10]. Медико-фармакологічний трактат (видання Людвіга Шуланта, 1832 р.) містить опис цілющих

властивостей 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу.

Виклад матеріалу. З давніх-давен люди досліджували навколишній світ, вивчали цілющі властивості рослин, намагалися не тільки лікувати ними різноманітні недуги, а й зафіксувати ці дані для нащадків. Ці чинники сприяли появі латиномовної дидактичної поезії як важливої частини середньовічної літератури, яка мала не тільки помітний вплив на розвиток медичної літератури, а також демонструвала взаємозв'язок з медичними знаннями античності. Появу медичної дидактичної поезії обумовила, на нашу думку, необхідність збереження практичних рецептів застосування лікарських рослин у медичній практиці, а також узагальнення досвіду людства упродовж тисячоліть. Поетична форма творів сприяла швидкому поширенню знань серед населення і запам'ятовуванню тексту.

Медико-ботанічна поема XI століття “Про властивості трав” (латинська назва “*Macer Floridus de viribus (virtutibus) herbarum*” або “*De natura herbarum*”) Одо з Мена є одним з найпопулярніших джерел середньовічної фітотерапії, яке упродовж століть мало великий вплив на розвиток і популяризацію серед населення медичних знань і методів лікування на основі сировини лікарських рослин. Про автора поеми ми маємо дуже мало біографічних даних. Упродовж років творцем поеми “Про властивості трав” вважали латинського поета, науковця і натураліста часів ранньої Римської імперії Емілія Макра (*Aemilius Macer*) з Верони (85–15 рр.), автора дидактичних поем про походження птахів і про різні протиотрути [8, с. 55]. Проте середньовічний італійський лікар та історик Гауденцій Мерула, як зазначає Флад Б., стверджував, що текст поеми “*De viribus herbarum*” належить лікарю Одо з Мена, ім'я якого часто зустрічалося у давніх медичних текстах [5, с. 62–63]. Дослідники творчості Мацера Флоридуса вважають, що Одо з Мена мав духовну освіту, доступ до добре укомплектованої бібліотеки і займався лікарською практикою [14, с. 62]. Німецький професор ботаніки і лікар Маєр Е. на основі ґрунтового аналізу тексту твору дійшов висновку, що Одо походив з південної частини Італії, оскільки в тексті твору зустрічаються грецькі відповідники латинських назв рослин, захворювань та інші терміни грецького походження. Наприклад, у рядку 1202 “*Brassica*” замість латинського “*Caulis*” або у рядку 1489 “*Elna*” замість латинського

“*Enula*” [13, с. 430]. Німецький дослідник історії літератури Маніцій М., а також Шулант Л. поділяють думку, що Одо з Мена був французом [11, с. 543–545; 1, с. 234].

Уперше поема побачила світ у 1477 році в Неаполі. Друге видання твору з'явилося в Мілані в 1482 році. Упродовж XV–XVI століть текст поеми перевидавали декілька разів без вказівки року і місця видання. Одним з кращих видань медико-ботанічної поеми “*De viribus herbarum*” вважається видання Людвіга Шуланта (Лейпциг, 1832 р.), доповнене 20 розділами (477 рядків), написаними “леоніновим” віршем, в яких знаходимо опис лікувальних властивостей сірки, жовчі, павутини, галунів тощо.

Предметом нашого дослідження слугує медико-фармакологічний трактат (видання Людвіга Шуланта, 1832 р.), що містить опис цілющих властивостей 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і прянощів Сходу, оскільки авторство додаткових розділів не встановлено достовірно. Перші 65 розділів поеми (2054 рядки) присвячено опису цілющих властивостей і способів застосування місцевих трав. Останні дванадцять розділів містять опис різноманітних екзотичних спецій, а саме – перцю, імбиру, кмину, калгану, кориці, куркуми та інших прянощів. У тексті твору відсутні вступ та епілог. Лише в першому розділі, присвяченому артемізії, зустрічаємо короткий пролог: “*Herbarum quasdam dicturus carmine vires*” (I, 1)¹. Щодо послідовності викладу матеріалу, слід зазначити, що рослини перших трьох розділів, а саме – *Artemisia* (полин), *Abrotanum* (полин лікарський), *Absinthium* (полин гіркий), належать до однієї родини айстрових. Надалі у тексті поеми відсутня чітка класифікація викладу матеріалу за родинями. Структура більшості розділів (55) починається з вказівки на латинську і грецьку назви рослини. Так, наприклад, описуючи кропиву, Одо з Мена зазначає: “*Dicimus Urticam, quam Graecus Acalyphe dicit*” (IV, 115), а в розділі про капусту читаємо: “*Caulis romana, Graecorum Brassica lingua / Dicitur*” (XXXVI, 1201–1202). Інколи автор додає і народну назву рослини або вказує лише її народну назву. Наприклад: “*Andrachne graece quae Portulaca latine / Dicitur; haec vulgi Pes pulli more vocatur*” (XIX, 748–749); “*Herbam, quam Graeci dixerunt Mellisophyllon, Barrocum nostril dicunt vulgarite*” (L, 1641–1642); “*Herba solet Lapathi vulgo*

¹ Римською цифрою позначено номер розділу, арабською – віршових рядків.

Paratella vocari” (LXIII, 1993). Часто Одо з Мена намагається пояснити етимологію ботанічної назви. Так, наприклад, характеризуючи полин, Мацер Флоридус додає, що *Artemisia* отримала назву на честь грецької богині лісів і полювання Артеміди, оскільки вважалося, що вона вперше виявила цілющі властивості полину: “*Huius orem fertur prior invenisse Diana / Artemis graece quae dicitur, indeque nomen / Herba tenet*” (I, 4–6). Подорожник же греки назвали “арноглюсою”, оскільки форма листка рослини нагадує язик ягняти: “*Herbam, quae nostra lingua Plantago vocatur, / Hanc Arnoglossam Graecus vocat, est quia linguae / Agninae similis foliis*” (V, 196–198). Опис кожної рослини містить інформацію про класифікацію лікарської сировини за ступенем “тепла/холоду”, “сухості/вологи”, що ґрунтувався на праці Галена “*De gradibus simplicium*”. Окрім того, знаходимо інформацію про вплив лікарських трав на чотири рідини людського організму: кров, слиз, жовту та чорну жовч. Слід зазначити, що більшість розділів поеми відразу починається з гуморально-патологічної класифікації. Наприклад, характеризуючи властивості м’яти, автор пише, що рослина має другий ступінь по силі сухості і гарячості, а вживання відвару м’яти сприяє покращенню роботи шлунково-кишкового тракту: “*Vim calida siccamque gradu fert Mentha secundo / Illius potu vis digestiva iuvatur, / Confortat stomachum, vomitum quoque detinet hausta, / Lumbricosque modo depellere fertur eodem*” (XLVII, 1569–1572). Інколи одразу зустрічаємо лише вказівку на лікувальний ефект рослини. Розділ, присвячений калгану, починається характеристикою його лікувальної сили. Автор стверджував, що вживання калгану сприяє розсмоктуванню флегмони в шлунку: “*Flegmonem stomachi sumptum Galanga resolvit*” (LXX, 2125). Інколи в тексті поеми подано інформацію про географічне поширення рослини або її біоморфологічний опис. Так, наприклад, місцем географічного поширення щавлю кислого вважалися ділянки, розташовані близько до води або піщані луки: “*Crescit arenosis in pratis et secus amnes*” (XVIII, 713), а жовтозілля звичайне (кульбаба) росте здебільшого в садах, на стінах і дахах: “*Nascitur in muris et in hortis et tegulatis*” (LI, 1666). Розповідаючи про лікувальні властивості фіалки, Мацер Флоридус зазначає, що уже тоді було відомо три види рослини, які відрізнялися тільки забарвленням пелюсток: “... *species tres esse leguntur earum, / Noscere quas tantum diverso flore valemus: / Nam sunt purpurei flores albique nigrique, / Cunctis pene pares sunt in medicamone vires*” (XL, 1345–1348). Також зустріча-

ємо інформацію про те, що в добу Середньовіччя люди розрізняли чотири види щавлю: “*Illius species dicuntur quattuor esse, / Per tame nest ferme vis omnibus in medicina*” (LXIII, 1994–1995), три види перцю, а саме – білий, довгий і чорний: “*Tres sunt huic species: album, longumque nigrumque*” (LXVI, 2063), два види кориці: “*Cinnama tres species dicuntur habere*” (LXXIII, 2147), два види подорожника (подорожник великий і малий): “*Sunt geminae species, et maior prima vocatur, / Altera vero minor, quam vulgo lanceolatam / Dicunt foliis (ut lancea) surgit acutis*” (VI, 199–201). Далі у кожному розділі представлена інформація про лікувальні властивості і спосіб застосування рослини. У результаті аналізу поеми встановлено, що близько 58% рецептів застосування цілющих рослин присвячено лікуванню і профілактиці захворювань шлунково-кишкового тракту, 37% – хвороб ЛОР-органів і очей, близько 30% – лікуванню органів дихання і дерматологічних патологій. Окрім того, лікарські рослини застосовували в добу Середньовіччя як антидоти (26%), протигельмінтні засоби (15%), ліки для лікування захворювань ротової порожнини (22%), різноманітних інфекційних хвороб (18%), опіків (4%) тощо. Так, наприклад, середньовічні медики як засіб проти здуття рекомендували аплікації розтертого часнику з свинячим салом: *Porcino iungens adipi si conteris ipsum / Non modicos reprimes superaddens saepe tumores* (V, 191–192). Ефективним засобом у боротьбі з метеоризмом вважали відвар зеленої рути в гострому оцті: *Si coquis hanc in aqua, cui vinum iunxeris acre, / Compescit talis decoctio tormina ventris* (VII, 272–273). При синдромі надмірного газоутворення та диспепсії рекомендували вживати теплу воду з розтертим кропом: *Cum tepida tritum patiens si potet Anethum, / Intastinorum curat ventrisque dolorem* (X, 405–407), вино з ромашкою: *Aut si cum vino potetur saepius illa; / Tormina sic sedat stomachique inflatio potu / pelletur tali* (XIV, 568–570), відвар кореня любистку: *Non modicum colicis prodest haec mansa vel hausta, / vel si radices elixatura bibatur* (XXV, 894–895). Для прискорення процесів перетравлення їжі використовували чорну буквицю, кріп, капусту, оригано, м’яту, перець, кмін, калган, корицю. Так, наприклад, при проблемах в’ялого кишківника використовували сирий або варений чорний перець з медом: *Crudum vel coctum sumptum, vel melle iugatum, / Vim digestivam stomachi iecorisque iuvabit* (LXVI, 2066–2067). Одним з кращих рецептів для покращення перистальтики і прискорення виведення з організму перетравленої їжі вважали багату на вітаміни і клітковину капусту:

Atque iuvat stomachum sumptas ut concoquat escas (XXXVI, 1229), а дрібка порошку чорної буквиці з медом сприяла покращенню травлення: *Pondere vero fabae pulvis cum melle voratus / Post coenam stomachum iuvat, ut bene digerat escam* (XI, 480–481). У профілактиці і терапії закріпив як легкий проносний засіб рекомендували відвар потовщеного білого стебла порею: *Sic ut aquam primam mutes, addasque secundam / Utilis eius aquae duro fit potio ventri* (XIII, 526–528). Кмин, латук, порей, м'ята, щавель, мак, капусту, корицю середньовічні лікарі застосували як засоби, що мали заспокійливу і скріплюючу дію на шлунково-кишковий тракт. Так, наприклад, проти діареї рекомендували вживати порей з вином: ... *cum vino stringere ventrem* (XIII, 529), насіння латуку: *Cum vino bibitum fluxum quoque reprimat alvi* (XX, 771–772), чорного маку: *Sperma nigri bibitum cum vino stringere ventrem* (XXXII, 1056), кмину: *Et fluxum ventris in aceto stringere coctum* (LXIX, 2117). З лікувальною метою при діареї використовували варену капусту: *Si multum coquitur, restringere dicitur alvum* (XXXVI, 1230), зелень щавлю: *Sumptaque sicut olus fertur restringere ventrem* (LXIII, 1999), корицю: *Humores stomachi siccant, corroborat ipsum* (LXXIII, 2150). В арсеналі лікарських рослин, які використовували для боротьби із захворюваннями дихальної системи і ЛОР-органів, в тексті поеми згадуються 34 рослини, а саме: полин, кропива, подорожник, часник, рута, порей, чебрець, мак, цибуля, фіалка, оман, меліса тощо, більшість з яких використовуються і сучасною медициною. Одним з кращих засобів лікування кашлю, запалення легень, плевриту вважали вживання порошку насіння кропиви з медом: *Illius semen ... cum melle ... / et tussim veterem curat, si saepe bibatur* (IV, 120–121). Завдяки фітонцидам, що мають противірусну, бактерицидну і фунгіцидну дії, ефективним при задусі і кашлі вважався відвар часнику: *Elixum tussim iuvat et suspiria sedat* (V, 187). Тепле вино з порошком блошиної м'яти чинило заспокійливу дію при кашлі: *Tussim compescit cum vino sumpta tepenti* (XVI, 666), а вживання порошку з медом вважалось одним з кращих відхаркувальних засобів: *Illius pulvis cum melle vel haustus / Pectoris humores viscosos extenuare* (XVI, 644–646). Полиною парою рекомендували очищати закладеність вух, а суміш меду, соди і полину вживати при ангіні: *Decoctaeque vapor obstruas liberat aures, / Si manant sanie cum melleterens super-added. / Subvenit angina melli nitroque iugata* (III, 81–83). Вушний біль лікували закапуванням гусячого сала з часником: *Anseris huic adipem iungas*

tepidumque dolenti / Infudas auri, praeclare subvenit illi (V, 185–186), соку чорної буквиці з трояндовою олією: *Illius succus roseo commixtus olivo / Auribus infuses varios fugat dolores* (XI, 435–436) тощо. Для лікування захворювань очей успішно застосовували середньовічні лікарі 23 рослини, а саме: полин, подорожник, селеру, чорну буквицю, фенхель, щавель кислий, портулак, цибулю, капусту, фіалку, блекоту, шандру звичайну, золототисячник, чемерицю білу і чорну, чистотіл, самосил звичайний, мальву, цикуту, чорний перець, корицю, алое. Вважалося, що аплікації на очі мазі з полину і меду відновлювали гостроту зору: *Et claros oculos reddit cum melle peruncta* (III, 79), а змашуванням очей сумішшю коріння фіалки, шафрану і мирри: *Radices Violae cum mirrha tuned crocoque / Hoc inflammatis oculis apponito nocte* (XL, 1355–1356) лікували кон'юнктивіт.

У тексті поеми часто зустрічаємо покликання на відомих лікарів античності, що свідчить про ґрунтовні знання Мацера Флоридуса у царині медицини. У результаті аналізу тексту поеми виявлено, що трактат “*De viribus herbarum*” частково написаний на основі відомого енциклопедичного твору “*Historia naturalis*” римського історика, письменника-ерудита і державного діяча Плінія Старшого. Підтвердженням цього слугують фрази: *Plinius attollit* (III, 107), *praecepit Plinius* (XI, 471), *ut Plinius asserit auctor* (XI, 483), *Plinius ... inquit* (XI, 488), *Plinius affirmat* (XIV, 580), *Effectusque pares testatur Plinius esse* (XIX, 764), *tradit Plinius* (XL, 1394), *Quidam confirmant, at contra Plinius auctor* (LI, 1676), *Plinius ut dicit* (LI, 1689) etc. Окрім того, у поемі зустрічаємо згадки про грецького лікаря Гіппократа: *Ipse refert Ippocras* (V, 173), *Dicitur Ippocras, medicinae maximus auctor* (XIII, 508), римського медика і хірурга грецького походження Галена: *Hanc Galienus ait* (XXIX, 959), *inquit Galienus* (XXXIII, 1090), римського військового лікаря і фармаколога грецького походження Діоскорида: *Namque Dioscorides inflare caputque gravare* (XXXIII, 1088), Страбона: *Hanc oculis Strabus ... asserit* (XXV, 900), ... *qui Strabi sermonibus astipuletur* (XXV, 906), Праксагора: *Praxagoras illo fuit usus cum coriandro / Et vino* (V, 180–181), Орбісія: *In medicamentis iubet Oribasius auctor* (XII, 506) та інших античних авторів. Якщо ж Мацер Флоридус не мав достовірних даних про використання лікарської рослини попередниками, то застосовував вислови, які слугують для передачі чужої думки. Наприклад: *Artemis graece quae dicitur* (I, 5), *Fervida non modice vis illi dicitur esse* (IV, 116), *Virtutis calidae siccae quoque dicitur*

esse (VIII, 339), *Fervida Pulegii vis siccaque dicitur esse* (XVI, 626), *Auctores dicunt species tres illius esse* (XIV, 555), *Tradunt auctores* (XVII, 709), *Hanc herbam medici calidam siccamque secundo / Tradunt esse gradu* (XLII, 1437–1438), *Paeoniam medici calidam siccamque fatentur, / Hancque tenere gradum dicunt in utroque secundum* (XLIX, 1605–1606). Слід також зазначити, що в тексті поеми лише дванадцять разів зустрічаємо точні рецепти застосування лікарської сировини. Так, наприклад, для лікування лихоманки Мацер Флоридус рекомендував приймати з теплою водою унцію подорожника з двома унціями буквиці лікарської: *Unaque die febre si vexabitur aeger / Uncia iungatur plantaginis una duabus / Betonicae, sic cum tepida contrite bibantur, / Antea quam febris praenuncia frigora fiant* (XI, 463–466), а для виготовлення антидоту рекомендував брати соду, перець, кмин і руту в однаковій кількості: *Ex hac antidotum non paucis utile cfusis / Conficitur, medici dicunt Diapiganon illud, / Piganon in graeca lingua quia Ruta vocatur; / Illius antidoti confection talis habetur :/ Pondere iunge pari nitrum, piper atque cuminum, / De tribus his, quantum de Ruta, ponito tantum* (VII, 319–324). Лише в одному рецепті зустрічаємо вказівку на тривалість лікування і частоту прийому ліків. Так, для очищення селезінки Одо з Мена рекомендував приймати упродовж сорока днів двічі на день по драхмі ромашки з парою кіафів вина: *Plinius affirmat hanc quadraginta diebus / Unaquaque die bis sumptam pondere dragmae / Cum geminis cyathis vini subtilis: et albi / Cum lotio sensim totum, purgare lienem* (XIV, 580–584).

Для стилю автора характерне вживання медичної та ботанічної лексики, що обумовлено загальним змістом і призначенням дидактичної поеми. Окрім того, термінологічна лексика виконує в системі твору номінативну, інформативну і дескриптивну функції. Основною функцією медичної та ботанічної лексики в поемі вважаємо номінативну функцію, яка дозволила автору найбільш точно і влучно описати рослину, її властивості та лікувальну дію, спосіб використання. Окрім того, спеціальна термінологічна лексика посилювала пізнавальне значення твору, сприяла популяризації знань серед населення. Термінологічна лексика в структурі трактату “*De viribus herbarum*” виконує інформативну функцію, оскільки ознайомлює читача із симптомами захворювань, цілющими властивостями лікарських рослин і способами їх використання. У результаті морфологічної класифікації лексики поеми “*De viribus herbarum*” встановлено, що лексичні одиниці належать здебільшого до різних частин мови, а саме: іменни-

ків, прикметників, дієслів, прислівників. Серед іменників переважає термінологічна лексика, яку за тематикою поділяємо на тематичні групи (ТГ). Так, наприклад, ботанічна лексика поеми представлена ТГ “Назви рослин” і “Частини рослин”. У тематичній групі “Назви рослин” виявлено найменування понад 77 рослин: *absinthium, acidula, allium, althaea, anethum, apium, artemisia, chamomilla, feniculum, latuca, malva, paeonia, plantago, porrum, portulaca, rosa, ruta, urtica* etc. Серед іменників ТГ “Частини рослин” Мацер Флоридус найчастіше вживає лексеми *flos, folium, herba, radix, semen, bulbus, faba*. Медична лексика представлена в поемі ТГ “Частини тіла та органи”: *stomachus, venter, splen, pulmo, caput, corpus, pectus, naris, auris, dens, oculus, hepar, os, viscera, membrum, alvus, lingua*; “Симптоми”: *febris, spasmus, dolor, tremor, tussis, pustula, macula cutis* etc.; “Хвороби”: *podagra, ignis sacer, lepra, phlegmone, fractura, hypochondria, cancer, polypos, morsus, alopecia, lichena, herpeta, condyloma, angina, sciasis, hydropticus, vitia oculorum* etc.; “Лікарські форми”: *succus, emplastrum, decoctio, potio, infusum, potus, pulvis, liquor, cataplasma* etc.; “Інгредієнти препарату”: *aqua, adeps, oleum, mel, vinum, mulsum, sal, acetum, nitrum, panis, farina, polenta* etc.; “Дозування”: *uncia, dragma, cyathus*. Серед ад’єктивів переважають якісні прикметники на позначення фізичних властивостей рослин: *tepidus, fervidus, frigidus, calidus, himidus, tritus, durus, siccus, recens*; смаку: *acer, amarus, crudus*; розміру: *magnus, longus*; кольору: *viridis, albus, niger*, а також лексика на позначення фармацевтичної дії рослини: *asthmaticus, dysentericus, melancholicus, ictericus* тощо. Дієслівну лексику поділяємо на дієслова, що вказують на спосіб прийому ліків: *bibere, fundere, apponere*; спосіб переробки сировини і виготовлення ліків: *parare, coquere, deglutinare, miscere, conterere, jungere*; результат дії: *sanare, curare, medicare, (de)siccare, lenire, purgare, solvere, frangere, cohibere, mollire, stimulare, macerare, exhilarare, pellere, reddere, constringere, replere, necare, convenire* etc. Серед адвербіальної лексики в тексті поеми найчастіше зустрічаємо прислівники: *latine, graece, cito, utile, graviter, saepius, melius* etc.

У художньому стилі Одо з Мена відсутні прийоми і засоби стилістичної виразності, що, на нашу думку, обумовлено практичним спрямуванням дидактичної поезії, а саме – намаганням автора узагальнити і передати погляди попередників про цілющі властивості рослин, сутність хвороби, практичні вміння лікування різноманітних захворювань, рецепти збереження здоров’я.

Висновки. Дидактична медична поезія становить важливу частину латиномовної середньовічної літератури, в якій збережено інформацію про хвороби, їх симптоми, а також вміння давніх медиків використовувати цілющі властивості рослин з лікувальною метою. Поема “De viribus herbarum” французького лікаря і вченого XI століття Одо з Мена є компіляцією знань античних медиків і власного досвіду автора, скарбницею рецептів фітотерапії Середньовіччя. У поемі описано 77 рослин селянських городів, трав луків і полів Європи, цілющих трав середньовічних фармацевтичних садів, а також ароматичних рослин і пря-

нощів Сходу, а також подано їх гуморально-патологічну класифікацію. Художній стиль Мацера Флоридуса вирізняється насиченістю медичної і ботанічної лексики, інформативністю, лаконічністю, відсутністю тропів і фігур мови, що обумовлено загальним змістом і призначенням медичної дидактичної поеми. Термінологічна лексика в системі твору виконує номінативну, інформативну і дескриптивну функції.

Перспективу наших студій вбачаємо в аналізі лексико-стилістичних особливостей “Spuria Macri”, додатку до відомої поеми Одо з Мена на Луарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Choulant L, Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medicin zur Kenntnis der griechischen, lateinischen und arabischen Schriften im ärztlichen Fache und zur Unterscheidung ihrer verschiedenen Ausgaben, Übersetzungen und Erläuterungen, Leipzig 1828; 2. Aufl. ebda 1841 (Ndr. Graz 1956). 458 s.
2. Daxecker F. Heilpflanzen der Augenheilkunde in der Handschrift Macer floridus und ein Vergleich mit De Materia medica des Dioskurides, Codex medicina antiqua und Wiener Dioskurides [Medicinal herbs in ophthalmology in the manuscript Macer floridus and a comparison with the de materia medica of dioskurides, the codex medicina antiqua and the Viennese dioscurides]. *Klinische Monatsblätter fürvAugenheilkunde*. 2008. Apr; 225(4). S. 308–111.
3. Eisenmann-Tappe I., Mayer J. G. Klostermedizin bei Erkrankungen des Verdauunstrakts. Heidelberg: Karl F Haug Verlag; 2021.
4. Figueiras J. P. Pasajes del Macer Floridus castellano en el ms. II-3063 de la Real Biblioteca. *Revista de Filología Española (RFE)*, XCII, 2.o, 2012, P. 341–362.
5. Flood B. P. The Medieval Herbal Tradition of Macer Floridus. *Pharmacy in History*, 1976. 18 (2). P. 62–66.
6. Flood B. P. Jr. Pliny and the Medieval Macer Medical Text. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 1977. 32 (4). P. 395–402.
7. Frutos-González V. F., Guerrero-Peral AL. La neurologia en la poesia medica latina medieval [Neurology in mediaeval medical poetry in Latin]. *Revista de Neurologia*. 2009. 48 (10). P. 540–544.
8. Jansen U. “Spuria Macri”: Ein Anhang zu “Macer Floridus, De viribus herbarum”. Einleitung, Übersetzung, Kommentar. Berlin: De Gruyter, 2013. 433 S.
9. Luft, D., Uroscopy and urinary ailments in medieval Welsh medical tracts in R. Barlow (ed.), *Transactions of the Physicians of Myddfai Society 2011–2017* (n. p.: Physicians of Myddfai Society, 2018). P. 187–197.
10. Macer Floridus. De viribus herbarum [http:// https://archive.org/details/deviribusherbaru00mace/page/54/mode/2up?ref=ol&view=theater](http://https://archive.org/details/deviribusherbaru00mace/page/54/mode/2up?ref=ol&view=theater)
11. Manitius M., Odo von Meung (Macer), in: Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Zweiter Teil, Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat. Mit Index (HbAW 9. Bd., 2. Abt., 2. Teil), München 1923, S. 539–547.
12. Mayer JG. Klostermedizin – Heilwissen aus der Antike bis heute. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 2019. 40 (6). S. 254–258.
13. Meyer Ernst. Geschichte der Botanik. III. Königsberg : Borntrager, 1857. 458 S.
14. Niedenthal T. “Wird erst einmal der Macer gedruckt sein...”. Die Pflanzen des mittelalterlichen Lehrgedichtes “Macer Floridus” und ihre heutige Bedeutung. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 2020. 41(5). S. 233–242.
15. Petryshyn M. J., Zahaiska H. M., Liubimova O.V., Todoshchuk V. H. Medicinal herbs and plants in medieval medical practice (based on the Latin poem “De viribus herbarum” by Macer Floridus). *Wiadomości Lekarskie*. Volume LXXV, Issue 11. P. 2, November 2022. P. 2872–2877.
16. Stehlíková D. Magister docet utilitatem abrotani : Macerův pelyněk brotan (abrotanum) v bohemikálních komentářích z počátku 15. století. *Graeco-Latina Brunensia*. 2013. 18 (2). S. 121–150.

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК (811.521+811.161.2):304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.34>

ЯК СПІВВІДНОСЯТЬСЯ МІЖ СОБОЮ ЛІТЕРАТУРНА МОВА І МОВА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ?

HOW ARE THE LITERARY LANGUAGE AND THE LANGUAGE OF MASS CULTURE RELATED?

Комарницька Т.К.,*orcid.org/0000-0001-7196-0066**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті на матеріалі української та японської мови різних жанрів сучасної масової культури доведено відмінність мови масової культури від літературної мови на фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. На фонетичному рівні японській мові масової культури притаманна редукція, асиміляція та емфатична артикуляція, що характерні для просторіччя; а українській – спотворена вимова слів за зразком російської мови, зокрема, ненормативне наголосування і редукція. На лексичному рівні в обох мовах у жанрах масової культури наявна велика кількість іншомовних слів, що мають повноцінні відповідники серед питомої лексики, а тому являють собою невмотивовані запозичення. В українському масово-культурному мовному матеріалі це росіянізми, у японському – англіцизми. На морфологічному рівні констатовано наявність явища морфологічної гібридизації, за якої слова творяться неприродним для мови чином із питомих та іншомовних морфем. В українському масово-культурному матеріалі морфологічна гібридизація здебільшого є ознакою суржику, оскільки іншомовні морфеми є російськими; в японськомовному матеріалі гібриди утворені з залученням англійськомовного елементу. У царині синтаксису масово-культурні мовні зразки також мають відхилення від літературної мови, які знаходять свій вияв у засиллі неповних та окличних речень. Неповні речення особливо нехарактерні для японської мови з жорсткою синтаксичною будовою і не відповідають її літературній нормі. Наведені відхилення від літературної норми на різних мовних рівнях подеколи наближають мову масової культури до просторіччя, яке не належить до літературної мови. Якщо взяти за основу філософську концепцію опозиції високої та масової культури, то можна провести паралель і у філологічній площині, протиставивши літературну мову як «високу» і мову масової культури як «низьку».

Ключові слова: японська мова, українська мова, фонетичні зрушення, невмотивовані запозичення, морфологічна гібридизація, неповні речення, масова культура.

In the paper, the difference between the language of mass culture and the literary language at the phonetic, lexical, morphological and syntactic levels is proven based on the material of various genres of contemporary mass culture in Ukrainian and Japanese. At the phonetic level, the Japanese language of mass culture is characterized by reduction, assimilation, and emphatic articulation, which are typical for colloquial speech; and Ukrainian one is characterized by a non-normative accentuation and reduction, as well as the other kinds of contaminated pronunciation of words based on the model of the Russian language. At the lexical level both languages in the genres of mass culture are characterized by a large number of foreign words that have full equivalents in the native vocabulary, and therefore belong to unmotivated loanwords. In the Ukrainian mass culture language material, these are Russian loanwords, whereas in Japanese these are represented by English borrowings. At the morphological level, the phenomenon of morphological hybridization, in which words are created unnaturally for the language from both native and foreign morphemes, is observed. In Ukrainian mass culture material, morphological hybridization is mostly a sign of surzhyk, since foreign morphemes are Russian; in the Japanese-language material, hybrids are formed with the involvement of an English-language element. In the field of syntax, mass culture language patterns are also characterized by deviations from literary language that are manifested in the use of incomplete and exclamatory sentences. Incomplete sentences are particularly not typical for the Japanese language with a stable syntactic structure and do not correspond to its literary norm. The observed deviations from the literary norm at different language levels sometimes bring the language of mass culture closer to colloquial speech, which is not a part of the literary language. If we consider the philosophical concept of the opposition of high and mass culture as a base, then it is possible to draw a parallel in philology, seeing an opposition of the literary language as the "high" one and the language of mass culture as the "low" one.

Key words: Japanese language, Ukrainian language, phonetic shifts, unmotivated borrowings, morphological hybridization, incomplete sentences, mass culture.

Постановка проблеми. Масова культура як породження постмодернізму й постіндустріального суспільства привертає увагу багатьох філософів, соціологів, культурологів, адже цей феномен воістину всюдисущий та наднаціональний і продовжує розвиватися такими швидкими темпами, що не всі його аспекти встигають стати предметом наукового аналізу. При цьому дослідники нерідко оцінюють масову культуру як негативне явище, що протистоїть елітарній, високій культурі. Зокрема, як зазначає Т. Гундорова, філософи франкфуртської школи (Т. Адорно, Г. Маркузе, В. Бенямін) і теоретики високого європейського модернізму (Х. Ортега-і-Гассет, Т.С. Еліот, Ф.Р. Лівіс і К.Д. Лівіс) різко протиставляють високу культуру масовій, стверджуючи, що остання підриває шляхетні моральні смаки й естетичні цінності [1, с. 55]. Оцінку масової культури як «невисокої» (上品ではない) знаходимо й у японських учених [11, с. 39]. Навіть сам автор термінів «масова культура» і «маскульт» Д. Макдональд висловлював зневагу до «посереднього явища» цієї культури [2, с. 55]. Дослідник, зокрема, писав: «масова культура чи, радше, маскульт зовсім культурою не є. Маскульт – це пародія на Високу Культуру» [10, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звісно, не всі дослідники поділяють такі негативні оціночні судження. Так, представники постмодернізму навпаки вважають масову культуру рушієм цивілізаційного розвитку [3, с. 282]. Втім, хоч би як філософи оцінювали сутність масової культури, неможливо не погодитися, що вона завдяки своїй численній продукції (телебачення, кіно, музика, книги, інтернет-контент) і спрощені схеми трансляції сенсів та цінностей здатна чинити впливи на масову свідомість і ціннісні орієнтири соціуму [6, с. 76], тож не варто недооцінювати значення масової культури, адже вона вже давно вийшла за рамки, так би мовити, «продукту для дозвілля», і впливає на людей у найрізноманітніших сферах, вирішуючи іноді навіть політичну долю цілої країни. Чи протистоїть масова культура високій? Очевидно, що так. Про це чітко пишуть філософи франкфуртської школи. Заперечення цього важко знайти й у постмодерністському підході, який, запроваджуючи принципово нові характеристики дихотомії «елітарне» – «масове» і стверджуючи, що в сучасному соціумі розмивається межа між масовою та елітарною культурою [3, с. 282], все одно не відмовляється від протиставлення масового й елітарного. Отже, якщо з філософського погляду все більш-менш зрозуміло (наскільки це взагалі можливо з огляду на різні підходи), то

з філологічного погляду лишається ще чимало питань, оскільки феномен мови масової культури поки ще не зацікавив науковців так, як феномен власне самої масової культури.

Постановка завдання. Відповідно, своє завдання вбачаємо у тому, щоби спробувати внести певну ясність у те, чим є мова масової культури і чи протистоїть вона (так само, як і власне масова культура) якомусь «високому», «елітарному» явищу. Отже, відштовхуючись від опозиції

масова культура ≠ висока (елітарна) культура,

маємо на меті довести чи спростувати наявність опозиції

мова масової культури ≠ літературна мова.

Нижче спробуємо розглянути можливі варіанти співвідношення між літературною мовою і мовою масової культури. На нашу думку, вони такі:

1) зв'язки тотожності (мова масової культури – це і є літературна мова);

2) зв'язки включення (мова масової культури є складовою літературної мови);

3) зв'язки протилежності (мова масової культури утворює опозицію до літературної мови).

Виклад основного матеріалу. Теоретично ми матимемо змогу стверджувати, що явища мови масової культури і літературної мови тотожні, якщо їхні характеристики збігаються на всіх рівнях мовної системи. Отже, якщо фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні характеристики мови масової культури такі самі, як і в літературній мові, то це єдиний феномен. І, відповідно, навпаки: якщо на всіх мовних рівнях ми спостерігатимемо опозицію, то ці два явища виявляться протилежними. Якщо ж характеристики мови масової культури збігатимуться з ознаками, скажімо, певного функціонального стилю, територіального чи соціального діалекту, то це означатиме, що вона є складовою літературної мови. Для того, щоби зробити наш аналіз максимально об'єктивним, за матеріал візьмемо дві абсолютно різні національні мови – українську і японську (це особливо стане нам у пригоді під час розгляду синтаксичних характеристик літературної мови та мови масової культури, адже, наприклад, японська мова, на відміну від української, має дуже жорстку синтаксичну будову). Отже, що спостерігаємо у царині фонетики? Для ілюстрації фонетичних зрушень у мові масової культури ми звернулися до матеріалу українських та японських розважальних телешоу. Наведемо кілька уривків мовлення цього розважального телепродукту (для цього ми переглядали популярні телевізійні шоу

на ресурсі Youtube і зробили з них вибірку, записавши текст на слух):

Я зара більше не на клоуна пахож, а на дресі-рованого, але дуже голодного лева.

А що я віноват, що моя прафесія не польується спросом?

Щоб мені перестали пасобіє платить? Чи ти забула, що пасобіє – то велика стаття нашого сімейного бюджету?

І вопице, Юля, поки сіділа, заробила сто вісім-десят тищ.

Михайло Іванич, так то ж ви сказали на комбайнах на перегонки гоняти.

Кстаті, геніальна ідея! Правда, до того моменту, поки ми їх в ставку не втопили.

Ну, давайте скажем, що комбайни перетворилися в трансформерів, і вони полетіли на свою планету!

У нас так вся техніка з ферми порозліталась по своїм планетам. Вони вже скоро почнуть електрочайнікі привязувать, шоб ті нікуди не полетіли.

Слухайте! А давайте, тіпа, візьмемо і нОві комбайни купим? Гроші ж є?

Альона, я тіки шо розицтався. Фатограф – сім тисяч. Лімузін – двінадцять. Міланські гОлубі – двадцять шість шістсот.

わかんない! Не знаю!

すげ! おおお! いいの! Круто! О-о-о-о! ОК!

A: やっぱり 会いたいの? То хочеш зустрітися все-таки?

B: べつ に、会いたいことなんかないよ! あ の っ ば か 男! *Несс, ти шо! Він же дурбецало!*

A: そ っ か. А-а?

B: そ う だ よ. も う っ せ い っ せ い し て る よ.

Угу. Мені вже пофіг (у перекладі ми використали компенсацію задля відтворення оригінальної просторічної атмосфери, створеної за рахунок ненормативної вимови низки слів).

У наведених уривках спостерігаємо явне відхилення від фонетичних норм літературних української та японської мов. Так, у японськомовному масово-культурному матеріалі наявні редукція, асиміляція й назалізація звуків, характерна для просторічного мовлення, а не літературної вимови: わかんない [wakannai] замість літературного わからんない [wakaranai], すげ [suge] замість літературного すごい [sugoi]. Окрім цього, спостерігаємо подвоєння приголосних звуків ([yarrari], [bbetsu], [sokka], [sseissei]), яке можна віднести до емпатичної артикуляції, притаманної побутовому мовленню та просторіччю. Щодо українськомовного матеріалу, то в ньому

наявна ціла низка фонетичних зрушень, які грубо порушують норми української літературної мови і «підганяють» вимову окремих слів до російськомовного стандарту: ненормативне пом'якшення приголосного звука перед звуком [e] всередині слова (дресірованого, прафесія, геніальна, ідея, техніка, електрочайнікі); перехід [o] в [a] у ненаголошеній позиції (прафесія, фатограф); ненормативний наголос за російським зразком (вісімдесят, нОві, гОлубі); редукція за російським зразком (Іванич, тищ). Такі відхилення від фонологічних норм за зразком іншої мови мають назву фонологічної інтерференції та є ознакою просторіччя [8, с. 42]. Окрім цього, у матеріалі повсякчас чуємо просторічне «шо» замість нормативного «що». Отже, на фонетичному рівні мова масової культури однозначно нетотожна літературній мові.

Якщо говорити про лексичний рівень, то наведений вище українськомовний (якщо його взагалі можна назвати українськомовним) ілюстративний матеріал теж є доволі показовим – у ньому у великій кількості наявний чужомовний елемент. Додамо до нього ще трохи японськомовного матеріалу (цього разу нехай це будуть уривки з модного журналу Cosmopolitan Japan):

アイライナーやアイシャドウ、リップやチーク、コンシーラーなど、様々な用途に使える マルチペンシル。なめらかなテクスチャーで、どんなパーツにも繊細なメイクが可能に。カラーは全25色、テクスチャーは5タイプと、ラインナップの豊富さも高ポイント。気分に合わせてチョイスして! 目もと、チーク、リップ、ボディとマルチに活躍するスティック。肌の上でクリームからパウダーに変化し、透明感やきらめきのアクセント、立体感やハイライト効果を発揮! 透明感のある仕上がりだから、どんな肌色にも馴染むのがGOOD。デイリーユースはもちろん、旅行に出かけるときの お供にも Айлайнер та айшедоу, lip і чік, консилер тощо – цей малтпенсіл має безліч застосовань. Завдяки гладенькій тексча мейк можливий на будь-яких партс. Кала загалом 25 кольорів, тексча має 5 тайпів, високим пойнтом також є багатство лайнапу. Зроби свій чойс за своїм смаком! Стік для малті застосовань – очі, чік, ліп, боді. На шкірі змінюється від крему до паудеру, прозорий чи блискучий ексент, демонструє тривимірний ефект чи ефект хайлайту! Завдяки прозору фінішу GOOD приспосовується до будь-якого тону шкіри. Підходить і для дейлі юзу, і для подорожей.

クイック & イージー に メイク! Квік та ізі мейк! (для показовості у перекладі ми навмисне

залишили англіцизми там, де вони були в оригіналі).

Отже, чи відповідає лексичний рівень мови масової культури лексичним нормам мови літературної? Очевидно, що ні. І в українській, і в японській мові масової культури спостерігаємо засилля невмотивованих запозичень. Ясна річ, що і природа, і причини їхнього проникнення до мови масової культури будуть різні: в українській мові масової культури це здебільшого росіянізми, у японській – англіцизми; однак в обох мовних матеріалах чужомовний лексичний елемент підтримує лексичні норми мов і чітко протиставляє мову масової культури й літературну мову на рівні словникового складу.

Погляньмо тепер, чи можемо ми констатувати спільність морфологічних та синтаксичних характеристик мови масової культури та літературної мови. Отже, повернімося знову до наведених уривків з українських розважальних телешоу. Порушення мовних норм на морфологічному рівні є різноплановими: гібридні слова «*пользується*», «*привязувать*», «*помятаю*», «*розицтався*»; нехтування кличним відмінком; калькування з російської мови конструкції «*давайте скажем / візьмемо*» замість питоми української закличної форми «*скажімо / візьмімо*»; вживання невластивих українській мові закінчень «*по своїм планетам*», «*скажем*», «*привязувать*» тощо). Якщо розглядати це явище загалом, то перед нам постає суржик, який абсолютно не співвідноситься з літературною українською мовою. І такі зрушення на фонетичному, лексичному й морфологічному рівні притаманні багатьом жанрам сучасної української масової культури. Візьмімо за приклад хоча б тексти популярних сучасних пісень:

Гей, гона-гона, дєвушки, ай лов'ю, / Давайте, дівчата, займатися любов'ю! / Гей, гона-гона, дєвушки, ай лов'ю, / Давайте, дівчата, займатися любов'ю-у! / Гей, гона-гона! (Дзідзьо);

Галя хоче бути доктором, / А Люда – директором хвабрики. / А Петя хотів бути шохвером, / Тільки в нього немає прав. / А Ваня ніким не хоче бути. / Він хоче бути пілісосом. / А мама набила його по руках / І пілісос заховала в шкаф (ТІК);

У тебе безліч гламурних штучок, / І gotta щільний гастрольний графік. / Панір втомився від авторучок, / Не каділак я придбав, а рафік. / Зцапала, злапала, спутала, / Я взагалі не виступаю, вдома / Я сижу вяжу, хаваю бутери, граюся в шутери, / Я дівіді не вимикаю і за навастями не слежу (Бумбокс).

Навіть у тому масово-культурному продукті, що не експлуатує суржик, а є українськомовним,

спостерігаємо відхилення від літературної української мови, наприклад, в одному з телешоу ми почули ненормативні:

– «*нічого собі!*» (калька з російського «*ничего себе!*»), правильний відповідник – «*отакое!*»);

– «*відправив*» у невластивому українській мові значенні «*надіслав*», яке притаманне тільки російській (у літературній українській «*відправляють*» лише службу у церкві, але ніяк не листи);

– «*в результаті*» (порушення норм чергування у/в);

– «*діоксид сірки*» (росіянізм замість літературного українського «*діоксид*»);

– «*в тому-то і справа*» (ненормативний вислів-калька російського «*в том-то и дело*», якому в українській мові відповідає вислів «*у тім-то й річ*»);

– «*щ'о*» у ненормативній вимові (м'яка вимова /щ/, притаманна російській мові, на відміну від твердої /шч/ в українській) [4, с. 119].

Приклади кальок і мовних штампів за зразком російської мови є надзвичайно частотними в українській масово-культурній продукції, що знову-таки підштовхує нас до міркувань про підміну літературної мови її просторічним варіантом у масовій культурі.

Але повернімося до морфологічного рівня і японськомовного матеріалу. Тут мові масової культури також притаманні риси морфологічної гібридизації, які порушують норми літературної мови:

まず選んだのは「ダメージジーンズ×白Tシャツ」にネイビーのロングコートを取り入れて、ラフな組み合わせをコートでカジュアルアップさせたスタイル。– у реченні вжито мішані одиниці *ネイビー* (утворення родового відмінку іншомовного іменника *ネイビー* (*navy*) за рахунок додавання до нього японського відмінкового суфікса – *の*), *ラフ* (творення гібридного напівпредикативного прикметника через додавання до іншомовного прикметника *ラフ* (*tough*) питоми японського прикметникового суфіксу – *な*), *カジュアルアップ* (утворення каузативного стану дієслова за рахунок приєднання до запозичених слів *カジュアルアップ* (*casual up*) японського дієслівного суфіксу – *する* у формі каузативу);

フードマイスターの村山彩さんおすすめの、今すぐ買って常備しておきたいヘルシーおやつをご紹介します。自分用にストックしておくもよし、フィットな友達へのギフトにとしても喜ばれるはず! – дієслово гібридного морфологічного типу *ストック* (stock) та японського дієслівного суфіксу – *する*, плюс напівпредикативний

прикметник *フィットな*, утворений за вказаною вище моделлю;

じゃ、A、Bと決定いたしました。それでは、お二人も両尻に三回のキスして! – в уривковій телешоу наявний морфологічний гібрид *キスして* – дієслово, утворене від запозиченого англійського іменника *キス* (*kiss*) та питомо японського дієслівного суфіксу.

Отже, і в українськомовному, і в японськомовному матеріалі спостерігаємо явище морфологічної гібридизації, яке не має нічого спільного з літературною мовою і, на нашу думку, підриває культуру мови. Недаремно ж Л. Масенко негативно оцінює мовну гібридизацію, вказуючи, що вона призводить до втрати орієнтирів у відчутті рідної мови, нерозрізнення і, як наслідок, змішування різних мовних систем [5, с. 72].

Насамкінець проаналізуємо масово-культурний мовний матеріал на предмет його відповідності синтаксичним нормам літературної мови. Для цього розглянемо текстові фрагменти з українських та японських телешоу і поп-пісень:

—いつも花屋さんが特別にすすめてくれる花は何? *Квітка, яку завжди особливо рекомендує квітникар?*

—押し花! *Гербарій із квітів!*

—天然炸裂や... *Природний вибух...*

—答えをどうぞ! *Відповідь, будь ласка!*

—この花をカーネーション! *Цю квітку – гвоздика!*

—誰が駄洒落言えゆーた...

Хто пожартував...

—答えをどうぞ! *Відповідь, будь ласка!*

—「すすめる」ことだからスイセンだよ。 *Це нарцис, бо від слова «радити»* (прим.: у японській мові ці слова омофонічні).

— *Рівенько спинку тримай! Спинку! Спинку! Так! Хто леді? От, маладець! А я вже мав робити за тебе?*

— Прикольно, да? Дуже класно!

— Поняв?

— Ща зажжом, мала! Ми зможемо!

— Якщо ти так настроєний, то...

— あ、これよ。これ。。。 *A, оце. Оце...*

— それを付けて。 *Прикріпи це.*

— これを付けて? *Прикріпити це?*

— あ! *A!*

— これを付けて。はい、しよう。 *Прикріпити це.*

Так, зробімо.

— これこれこれ。 *Це-це-це.*

— ああああ! *A-a-a-a!*

— あ〜食うた!! *あかん、あかん! A – їсть!*

Небезпечно, небезпечно!

— 取り返して、師匠! *Поверни, майстре!*

— すごい、すごい! *Круто, круто!*

— はい、はい。 *Так, так.*

— 乳首持ってって、乳首持ってって! *Тримай соски, тримай соски!*

— 乳首! 乳首! *Соски! Соски!*

— そうそうそうそう! 「ムー」って言って、「ムー」って! *Так-так-так-так! Кажу «му», «му»!*

— ムー! *Му!*

— *Короче, сонця затменіє;*

— *Супер-пупер*

Модні тачки

Свіжий подих твоєї і моєї жвачки

Смайли...;

— *Альо, гараж, дівчата! Ми їдемо на море!*

— *Не в Турцію, Єгипет, а наш адрес – ЮБК;*

— *Оу-я, оу-я-я! Ялта, жєніціни і я!*

Das ist super Чингізхан,

Чорне море – океан!;

— *Цілий тиждень на роботі*

Заклопотаний в турботі.

Проаналізуємо вказані фрагменти з погляду синтаксису. Тут в око впадає насамперед частотність неповних речень, а також своєрідне «зловживання» окличними реченнями (які при цьому також можуть бути неповними). Наявність великої кількості таких речень робить мову масової культури неначе уривчастою, різкою, розмовно-фамільярною. Це особливо яскраво помітно на японськомовному матеріалі, адже в нормативній японській мові в кінці кожного речення завжди стоїть присудок (дієслівний, прикметниковий чи у формі зв'язки в іменному реченні), а його опущення є відхиленням від норми, сильним стилістичним виразним засобом, зловживати яким не прийнято. Те саме можна сказати і про окличні речення, які японській мові загалом не притаманні (навіть окличний знак з'явився серед знаків пунктуації відносно нещодавно під впливом європейських мов; його вживання обмежене здебільшого белетристикою). Що стосується української мови, то вона, звісно, має вільнішу синтаксичну будову, ніж японська, однак і тут засилля неповних речень усе-таки не є природним. Отже, з погляду синтаксису ми теж не можемо ототожнювати літературну мову і мову масової культури.

Виходить, що ці два феномени не однакові на всіх мовних рівнях. Чи можна їх протиставити? Чи все-таки краще розглядати мову масової культури як один із функціональних (як варіант, соціальних) різновидів літературної мови? Ми все-таки більше схилиємося до першого варіанту. По-перше, вказані вище фонетичні, лексичні та граматичні характеристики мови масової культури багато в чому нагадали нам просторіччя. Як

вказують автори підручника «Сучасна українська літературна мова», просторіччя виходить за межі літературної мови [7, с. 72], отже, за такою логікою виходить, що і мова масової культури теж стає в опозицію до мови літературної. По-друге, якщо екстраполювати філософський підхід до протиставлення високої та масової культури на літературну мову і мову масової культури, то побачимо, що ми теж можемо їх протиставити за цією самою логікою. Так, на думку Ф.Р. Лівіса, висока культура – це культура меншості, й зовсім небагато людей здатні її продукувати чи споживати; натомість масова культура – це (логічно) культура більшості, що володіє гіпнотичним впливом на маси [1, с. 55]. А тепер спробуємо замінити у цьому твердженні вислови «висока культура» й «масова культура» на «літературну мову» і «мову масової культури» відповідно. Як нам видається, сутність твердження від цього не змінюється: дійсно, чи багато людей здатні розмовляти шаблонною літературною мовою?

Гадаємо, що навіть не всі фахівці-філологи стежать за дотриманням мовного канону в усіх сферах життя. Чи володіє мова масової культури гіпнотичним впливом на маси? На нашу думку, так, адже, наприклад, англійські слова діють на японців як своєрідний сигнал чогось модного, прогресивного і молодіжного [9, с. 17]; недаремно ж їх так люблять експлуатувати маркетологи у рекламі. Про сугестивний потенціал суржику також уже сказано чимало [5, с. 106].

Висновки. Отже, як логічний висновок із наших міркувань вважаємо за можливе висунути гіпотезу про те, що мова масової культури перебуває в опозиції до літературної мови так само, як і сама масова культура протистоїть культурі високій, елітарній. Безперечно, феномен мови масової культури потребує глибшого наукового осмислення у контексті, зокрема, остаточного визначення його соціальної й функціональної природи, а також з'ясування системності чи асистемності його характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гундорова Т. Висока культура і популярна культура: слов'янський контекст. *Слово і Час*. 2008. № 9. С. 52–63.
2. Домбровська М. Дефініції «масової літератури». *Слово і час*. 2005. №11. С. 54–65.
3. Дружинець М. І. Масова культура: підходи до вивчення та напрямки теоретичного осмислення. *АРТ платФОРМА*. 2020. Вип. 1. С. 277–292.
4. Комарницька Т. К. Гібридизація і вульгаризація мови у телевізійних жанрах масової культури як виклик мовній політиці України. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 24, том 1. С. 114–121.
5. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
6. Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Механізми публічного управління*. 2020. Том 31 (70), № 4. С. 76–80.
7. Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
8. Товстенко Р. В. Фонетичні особливості українського просторіччя. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 27, том 3. С. 41–46.
9. Dougill J. Japan and English as an alien language. *English Today*. 2008. Vol. 24, No. 1/2008. P. 18–22.
10. Macdonald D. Against the American Grain. / New Introduction by John Simon. New York : A Da Capo Paperback, 1983. 75 p.
11. 片岡栄美. 社会階層と文化的再生産. 理論と方法 (*Sociological Theory and Methods*). 1992. Vol.7, No.1. P. 33–55.

**АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ ІГРОВІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН****ENGLISH BORROWINGS IN UKRAINIAN AND ITALIAN GAME TERMINOLOGY
AS A SOCIOLINGUISTIC PHENOMENON**

Лебедєва С.Л.,

*orcid.org/0000-0001-5281-0759**старша викладачка кафедри філології та перекладу**Київського національного університету технологій та дизайну*

Лебедєв М.К.,

*orcid.org/0000-0002-8985-7080**аспірант кафедри смарт-економіки**Київського національного університету технологій та дизайну*

У статті досліджені спільні риси причин, шляхів адаптації та використання запозичень з англійської мови у вокабулярі носіїв української та італійської мов, що належать до віддалених груп індоєвропейської мовної сім'ї. Студія звертається до соціолекту гравців у комп'ютерні ігри, об'єднаних спільними нормами та стереотипами поведінки.

Онлайн-ігри є одним із найбільш популярних способів проведення вільного часу та охоплюють широку аудиторію. Особливості сучасної комп'ютерно-опосередкованої комунікації тісно пов'язані зі змінами масштабу довкілля, яке формує соціальний досвід індивіда. Цифрове середовище, що прискорює процеси обміну інформацією та стимулює розвиток геймінг-ком'юніті, об'єднує на єдиній платформі людей, які розмовляють різними мовами.

Стереотипований контекст комп'ютерно-опосередкованої ігрової взаємодії сприяє появі особливих лексичних засобів професійного спілкування, породжує характерну інтернаціональну термінологію. Мультимедійний характер комунікації прискорює надходження нових лексем. Значна частина вокабуляру формується шляхом запозичення з англійської мови, яка наразі є глобальною *lingua franca*. Такі слова утворюють окремі термінологічні пласти.

Певна частина соціолекту залишається в полі вузького професійного вжитку, інша знаходить ширше застосування і виходить за рамки ігрового спілкування.

Значним чинником поширення ігрової лексики є захоплення комп'ютерними іграми, що стало більше, ніж дозвілля, та перетворилося на міжнародний професійний спорт з мільйонами прихильників. Феномен кіберспорту полягає в тому, що переважна більшість вболівальників самі грають у комп'ютерні ігри, відповідно, добре обізнані з геймінг-термінологією. Запозичення ігрової лексики найчастіше заповнює номінативні лакуни та розширює синонімічні ряди.

Результати дослідження демонструють схожість процесів адаптації англізмів в українській та італійській мовах, що може свідчити про глобалізацію й універсалізацію сучасних мовних явищ та їхній нерозривний зв'язок із психологією, соціологією, культурологією та іншими суспільними науками.

Ключові слова: запозичення, англізми, міжкультурна комунікація, комп'ютерно-опосередкована комунікація, цифрове середовище, соціолект, термінологія відеоігор.

The article examines the common features that can be traced in the reasons, ways of adaptation, and use of English borrowings in the vocabulary of Ukrainian and Italian speakers belonging to the distant groups of the Indo-European language family. The studio analyses the sociolect of computer game players, who share common norms and stereotypes of behaviour.

Online games are one of the most popular ways to spend free time and have a wide audience. The features of modern computer-mediated communication are closely related to changes in environment expansion that shape the social experience of an individual. The digital surroundings, which accelerates the exchange of information and stimulates the creation of gaming community, brings together people who speak different languages on a single platform.

The stereotyped context of computer-mediated gaming interaction contributes to the development of special lexical means of professional communication and generates a characteristic international terminology. The multimedia nature of communication accelerates the acquisition of new lexemes. A significant part of the vocabulary is formed by borrowing from English, which is now the global *lingua franca*. Such words form distinctive terminological layers.

A certain part of the sociolect remains in the field of narrow professional use, while the other finds wider application and goes beyond game communication.

A significant factor in the spread of gaming vocabulary is the craze for computer games, which has gone beyond leisure and turned into an international professional sport with millions of fans. The phenomenon of e-sports is that the vast majority of fans play computer games themselves and, accordingly, are well acquainted with gaming terminology. The borrowing of gaming vocabulary most often fills nominal gaps and expands synonymic ranks.

The results of the study demonstrate the similarity of the processes of adaptation of anglicisms in Ukrainian and Italian, which may indicate the globalisation and universalisation of modern linguistic phenomena and their close connection with psychology, sociology, cultural studies and other social sciences.

Key words: borrowing, anglicisms, intercultural communication, computer-mediated communication, digital environment, sociolect, video game terminology.

Постановка проблеми. Віртуальна соціалізація, обумовлена глобальним поширенням мережевого спілкування, значно збільшує та урізноманітнює групи, що пропонують свої норми та зразки поведінки. Мультимодальна взаємодія в Інтернеті є одним із факторів суттєвого впливу на лексичний репертуар мовця. Надзвичайно енергійно цей процес відбувається серед учасників мультимедійних ігор онлайн, які є одним з улюблених та модних видів дозвілля. Комп'ютерно-опосередкована комунікація гравців породжує цілий пласт лексичних одиниць, що формують ігровий сленг, який згодом впливає на загальний лексичний фонд мови. Особливо активно вокабуляр диджитал-геймерів поповнюється англізмами. Запозичення, поряд зі збагаченням словникового складу, розширенням синонімічних рядів, заповненням смислових лакун, можуть також витіснити вже існуючі елементи мови, близькі до них за значенням. Аналіз ігрової лексики в українській та італійській мовах також дає змогу дослідити особливості соціолінгвістичного впливу сучасної англійської мови як *lingua franca* на мови різних груп та історичних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд діахронічних і синхронічних динамік явища лексичного запозичення у зв'язку зі змінами соціокультурного середовища, взаємодії суспільства, мови та мислення був предметом інтересу таких учених, як Фердинанд де Соссюр, Шарль Баллі, Ойген Вюстер, О.О. Потєбня, Бруно Мільоріні, Тулліо де Мауро [1].

Лінгвістичні дослідження, присвячені міжкультурній комунікації та збагаченню словникового складу української мови проводили В.М. Русанівський, Ф.С. Бацевич, Б.М. Ажнюк, О.А. Стишов [2], В.П. Сімонок, Н.Ф. Клименко [3]. Значну увагу причинам і тенденціям розвитку окремих соціальних діалектів приділяли такі українські вчені, як Й.О. Дзензелівський, І.Г. Матвіяс, Л.О. Ставицька [4]. Вивченню специфічних слів, притаманних окремим групам мовців, особливостей лінгвістичного феномена сленгу гравців у комп'ютерні ігри присвячені студії Джованні Уррачі [5], Лючії Франкаланчі [6], Камілі Мілковська-Самуль [7], Луки Тремолада [8], Клаудії Буссоліно та Маргарити Куаліно [9].

Розвиток кіберспорту, активне міжнародне спілкування гравців у комп'ютерні ігри, стимульоване подальшим розвитком комп'ютерно-опосередкованої комунікації, пропонує багатий соціолінгвістичний матеріал для подальшого дослідження проблем розвитку соціолектів,

їхнього впливу на сучасну літературну та мову повсякденного спілкування.

Постановка завдання. Видається важливим аналіз зв'язку екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників процесу запозичення англізмів під час спілкування в ігрових спільнотах. Звернення до процесів набуття нових лексичних засобів, що відображають специфічні риси цього соціокультурного середовища, дає можливість окреслити мовленнєвий портрет представника певної соціальної групи, через мовні вподобання мати уявлення про його картину світу. Дослідження лексичних одиниць англословного походження допомагає поглибити практичні уявлення про ідею продуктивного взаємозв'язку між мовами, ролі англійської мови як *lingua franca*, дослідити сфери, що сприяють поповненню лексичного складу, допомогти чіткіше окреслити вплив соціокультурних умов на тенденції розвитку сучасної мови.

Виклад основного матеріалу. Лексичний склад мови є пластичним і зазнає значного впливу екстралінгвістичних чинників. Сучасна комп'ютерно-опосередкована комунікація, що постійно та інтенсивно вдосконалюється, сприяє міжособистісній взаємодії, попри відстань і кордони, та зумовлює помітні динамічні зміни в лексиці. «Збільшуються потоки неозапозичень, що називають суспільно-політичні, культурні, наукові, технічні явища» [3, с. 3].

Виробництво комп'ютерних ігор – один із напрямів діяльності у сфері індустрії розваг, який розвивається найбільш стрімко. Ера диджиталізації та розвитку інтернету кінця ХХ – початку ХХІ століття, культурна інтеграція як частина глобалізаційних процесів радикально вплинули на цей процес. Відбувся перехід від закритих систем гри з одним гравцем синглплеєр (англ. *singleplayer*) до мультиплеєр (англ. *multiplayer*) ігор, що передбачає взаємодію більше одного учасника. На зміну офлайн формату приходять комп'ютерні ігри онлайн. Зростає інтерес до кіберспорту (*eSports*). Цифрова екосистема, в якій відбувається віртуальне спілкування, є окремою соціальною реалією. Гра дає можливість контактувати з людьми різного віку та сфер життя, хоча комп'ютерні ігри найбільш поширені в молодіжному середовищі. Взаємодія виходить за межі ізольованої системи, інтернаціоналізується, миттєво залучає до віртуальної інтеракції гравців із різних країн. «Це жанр відеоігор, який характеризується високим рівнем взаємодії та співробітництва між користувачами, але, перш за все, використанням певної мови» [6, с. 114].

Одночасно зі зростанням популярності комп'ютерних ігор у лексикон геймерів приходять нові ігрові терміни. Вивчення українських та італійських чатів, трансляцій відеоігор на платформах YouTube та Twitch та усне спілкування з гравцями дають змогу виокремити значну низку універсальної лексики міжнародної кіберком'юніті. В ігровому співтоваристві прийнято здебільшого спілкуватися за допомогою англійських ігрових термінів. Саме слово «геймінг» (англ. gaming) є англізмом. Визначення мовних запозичень, як таких, що «перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів і міжкультурної комунікації» [10, с. 57] наголошує на соціокультурному характері явища.

Лідерство англійської мови як мови міжнародного спілкування та лінгвокультурний вплив її носіїв безперервно зростає у зв'язку зі значними успіхами в різних галузях, зокрема, у геймінг індустрії. Автор кембриджської енциклопедії англійської мови Девід Крістал [11, с. 115] зазначає, що кількість людей, які нині користуються англійською мовою, налічує понад 2,3 мільярда. Протягом останніх десятиліть в багатьох ситуаціях англійська використовується як *lingua franca* і є універсальним інструментом комунікації людей, які від народження розмовляють іншими мовами. «Значення мови передусім залежить від успіхів народу, зокрема в спеціальних, пріоритетних галузях науки та техніки, що сприяють економічному прогресу» [12, с. 631].

Гравці в онлайн комп'ютерні ігри перебувають у вигаданому, фантазійному просторі, який часто побудовано за законами, близькими до реального життя. Під час гри вони вимушені робити вибір, часто колективний, балансувати між обстоюванням власної думки та повагою до рішення інших. Використання точної термінології та зрозумілих інтернаціональних виразів забезпечує ефективну комунікацію та взаєморозуміння. Темп взаємодії передбачає необхідність енергійного реагування на мінливі умови, комунікації вимагають швидкості та лаконічності. У зв'язку з цим колективні ігри, в яких одночасно беруть участь геймери з багатьох країн світу, передбачають наявність термінологічного інструментарію, що дає змогу носіям різних мов здійснювати швидкі та злагоджені дії. Крім цього, гравці відчувають велику емоційну напругу. Простежується тенденція до примітивізації використовуваного вокабуляру. Відповідно, мовець жертвує багатьма мовними засобами, скорочує довжину речень, вживає короткі, прості неускладнені речення або словосполучення, зменшує використання таких самостійних частин мови

як іменники та прикметники. Крім необхідності швидкісного реагування, яке нав'язує темп гри, багато гравців діють таким чином, щоб уникнути непорозумінь і помилок у вимові або на письмі. Для оперативного спілкування можуть використовуватися скорочені форми слів, наприклад, експа (англ. experience), еквіп (англ. equipment). Часто перевага надається вживанню дієслів, в наказовому способі, що дає змогу заощаджувати час і висловлюватися максимально ефективно. Більшість запозичень приходять до лексикону геймерів саме з цієї частини мови.

Український та італійський геймерський лексикон поповнюється англізмами з урахуванням особливостей мови-реципієнта. «Відбувається так зване освоєння запозичень, тобто часткова або повна адаптація до фонетичних, морфологічних, стилістичних особливостей мови, яка їх приймає» [13, с. 208].

Досліджувані мови кириличної та латинської систем використовують відмінну графічну основу та мають різну структуру, що породжує особливості адаптації англійських геймерських запозичень.

Синтетизм української мови зумовлює більше можливостей зміни форми слова. Ми можемо констатувати застосування до англійських запозичень парадигми дієслів, характерної для української мови, використання афіксів для вираження доконаного виду, утворення зворотної форми дієслова. Наприклад, лутала, налутали, підлутався (англ. loot), флеймити, зафлеймлений, флеймить (англ. flame), кастити, кастив (англ. cast), гриндити, гриндив, нагриндили (англ. grind), агрити, агритись, загрилася (англ. aggressive). Іменники наділяються родом і змінюються за відмінками, вживаються суфікси відтінків значення. Наприклад, ачівмент, ачіва, ачівка (англ. achievement), абіліті, абіллка (англ. ability). У деяких випадках у мову інтегруються специфічні словосполучення, характерні переважно середовищу гравців у комп'ютерні ігри. Наприклад, го гамати (англ. go game).

Найбільш поширеними способами запозичення слів із геймерського лексикону в українську мову є транскрипція, під час якої зберігається звукова форма слова, наприклад, нуб (англ. noob), раш (англ. rush), чит (англ. cheat), стан (англ. stun) і транслітерація, коли залишається незмінним графічне зображення слова, проте вимова виконується відповідно до правил мови-реципієнта, наприклад, донатор (англ. donator), спот (англ. spot), дроп (англ. drop). Деякі лексеми можуть запозичуватися одночасно обома способами,

залежно від культурного досвіду, звичок і смакових уподобань тих, хто говорить. Наприклад, дамаг, демедж, демейдж (англ. damage).

Перехід англійських ігрових термінів в італійську мову також відбувається переважно способом транскрипції, наприклад, pub, та транслітерації, наприклад, grind, farm, drop. Однак, на відміну від української, деякі англізми зберегли в італійській одночасно оригінальне написання та вимову, наприклад, cheat, loot, healer. Цей феномен може бути пов'язаний зі спільністю графічної системи та тим фактором, що обидві мови мають більш тривалу та інтенсивну історію взаємодії.

Так само як українська, італійська мова має розвинену парадигму дієслова. Ігрові запозичення, як правило, входять до лексичної системи як дієслова першої дієвідміни. Наприклад, lutare, lutando, lutavo (англ. loot), flammare, flammato, flamma (англ. flame), castare, castando, castava (англ. cast), grindare, grinda, grindano (англ. grind), aggirare, aggrato (англ. aggressive).

Аналіз словника геймерів показує, що, попри індивідуальні особливості граматичного ладу української та італійської мов, існують подібні механіки запозичення іноземних слів.

Використання ігрового вокабуляру в багатьох випадках надає спілкуванню більшої емоційності, психологічно зближує комунікантів, сприяє подальшій природній соціалізації. Геймерська лексика надає певної чарівності користування мовою, зрозумілою неширокому колу. Люди, захоплені світом кіберспорту (E-Sport), поступово переносять ці слова у спілкування в інших колах та сферах життя. Широкого вжитку, особливо в молодіжному середовищі, набуло слово «фармити» (укр.), «farmare» (іт.), (англ. farm), яке означає дії геймера у віртуальному світі по збору внутрішніх ігрових ресурсів з метою підвищення свого рівня або розблокування місій. Часто у такий спосіб отримують віртуальні гроші, які можна витратити на необхідні ігрові аксесуари. Останнім часом це слово набуло широкого поширення в повсякденному молодіжному мовленні та може замінювати дієслово заробляти: фармити гроші, фармити бали тощо. Наприклад, слово «стрімер» (укр.), «streamer» (іт.) (англ. streamer) прийшло до загально вживаної лексики з ігрового світу, коли геймери створювали так звані відеоролики «летсплеї» (англ. let's play) за допомогою яких розважали глядачів,

спонтанно коментуючи свої дії під час гри. З розвитком соціальних мереж і різних інтернет-платформ це слово стало широко використовуватися в повсякденній мові, коли йдеться про трансляцію в режимі реального часу. Відбувається вплив спеціалізованої лексики гравців у комп'ютерні ігри на молодіжну розмовну мову загалом. Використання вокабуляру диджитал-геймінгу надає спілкуванню невимушеності, додаткового емоційно-експресивного забарвлення, свідчить про пошук молодими людьми нових універсальних мовних засобів комунікації. З іншого боку, використання таких слів може бути також паролем, сигналом приналежності до певної групи.

Висновки. Мова як засіб спілкування постійно вдосконалюється, в тому числі за допомогою розширення лексичного складу. Постійний розвиток цифрового середовища комунікації, бум популярності комп'ютерних ігор, механізми стереотипізації мислення стають вагомими чинниками трансформації вокабуляру. Своєю чергою запозичення є найбільш відкритою та динамічною системою, на яку продуктивно та свідомо впливають мовці. Соціокультурні зміни є невичерпним джерелом зміни та збагачення лексики.

Готовність різних за організацією мов схоже реагувати на нові потреби спілкування підтверджує універсальність їх загальних механізмів та тенденцій розвитку. Результати дослідження показують, що вузька професійна сфера використання лексики, наприклад, геймінг-середовище, може давати однакові лексеми для поповнення віддалених мов, якими є українська та італійська,

Частина запозичень з англійської, які почали використовувати в міжнародному професійному спілкуванні гравці в комп'ютерні ігри, поступово вийшли з обмеженої сфери та стали частиною загальної практики мовлення та ознакою приналежності до особливої групи в молодіжного мовному колективі. Вони додали спілкуванню більшій експресивності, особливо колориту.

Результати вивчення особливостей англізмів, запозичених до вокабуляру українських та італійських гравців в онлайн ігри, можуть бути використані у теоретичних та практичних курсах вивчення української, італійської та англійської мов, лексикології, соціолінгвістики, а також як ілюстративний матеріал у курсі української мови для іноземних здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. De Mauro T. La fabbrica delle parole, Torino : Utet Libreria, 2005. 267 p.
2. Стишов О.А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія : навчальний посібник. Біла Церква : Авторитет, 2019. 198 с.

3. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк : монографія. Київ : Видав. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
4. Ставицька Л. О. Проблеми й аспекти вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. Українська мова. 2001. № 1. С. 55–68.
5. Urraci G. Il lessico dei MMORPG. Glossario commentato dei tecnicismi delle comunità videoludiche. Letterature straniere &. 2017. Vol. 17. P. 299–321. <https://doi.org/10.4399/978882551588615>
6. Francalanci L. Il gergo dei giochi di ruolo online. Italiano digitale. 2018. Vol. 4. P. 113–124.
7. Miłkowska-Samul K. I gamers italiani: alcune riflessioni sul linguaggio dei videogiocatori online. Studi sull'immaginario italiano: una prospettiva interdisciplinare. Milano : Novate Milanese: Prospero Editore, 2019. P. 333–347.
8. Tremolada L. Nuovo vocabolario essenziale per genitori di giovani gamer. Il Sole 24 Ore. 2020. URL: <https://www.ilssole24ore.com/art/nuovo-vocabolario-essenziale-genitori-giovani-gamer-ACy4utBB> (дата звернення: 19.08.2023).
9. Bussolino C., Quaglino M. La lingua dei MMORPG: i glossari in rete. Dal manoscritto al web: Canali e modalità di trasmissione dell'italiano : atti del XII Congresso SILFI – Società Internazionale di Linguistica e Filologia Italiana, Helsinki, 18-21 giugno 2012. P. 585–594.
10. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. Київ : Довіра, 2007. 205с.
11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language (3rd ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 506 p. doi: 10.1017/9781108528931
12. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред. кол. : О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. ; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
13. Лебедева С.Л. Соціолінгвістичні особливості проникнення слів латинського походження в українську, англійську та італійську мови. Закарпатські філологічні студії. 2022. Вип. 21. Том 1. С. 206–211.

УДК 81'37:811.162.1:811.162.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.36>

ДЕНДРОСИМВОЛІКА І ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЛЬСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ

DENDRO-SYMBOLISM AND ITS REALIZATION IN POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY SYSTEMS

Смерчко А.А.,

orcid.org/0000-0002-6303-6022

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

Будз І.Ф.,

orcid.org/0000-0003-1127-3568

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри романо-германської філології

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

Кочмар Д.А.,

orcid.org/0000-0002-2896-1546

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

У статті розглядається символіка «дерева» взагалі та окремих дендронімів зокрема, яка займає першу позицію в номінативній різноманітності рослинних формацій і є мотивувальною і дериваційною базою чисельних фразеологізмів в польській та українській мовах. Передусім у нашому дослідженні ми робимо акцент на механізмі формування онімів, звертаючи увагу на тип мотивувальних ознак у плані їх змісту, який виділяється в тематичній

групі мовних одиниць й характеризує окремі сторони того, що виражається цією групою класу предметів, спосіб номінації й принцип номінації. Оскільки питання символу і символічного значення на лексичному і фразеологічному рівнях, способів і причин його формування, функціонування і реалізації в певному контексті становило і становить значний науковий інтерес у дослідженні мовної картини світу, одним і завдань пропонованої наукової розвідки була спроба прослідкувати на підставі окремих текстів динаміку формування і нарощення символічного значення дерева, з метою виявлення авторських оказіональних символічних значень, що мають перманентний характер і загальних проявів символізму та його взаємопроникнення у різних етнічних спільнотах. Тими останніми є символи, що ґрунтуються на біблійних текстах і міфології. Збіги фразеологічних образів-символів зумовлені ізоморфізмом відображувального апарату мовців в польській та українській, що має коріння у слов'янській пракультури. Натомість у деяких випадках фіксується розбіжності у виборі лексичної реалізації символічного значення і вибору дендросимволів, передусім у перекладних текстах світової літератури та у створенні додаткового значення певних фразеологічних одиниць в польській і українській фразеосистемах, що здебільшого зумовлюється національною специфікою і ментальною особливістю носіїв мови та національно-мовною картиною світу окремого соціуму.

Ключові слова: вторинна номінація, фітонім, дендронім, символічне значення, фразеологічна одиниця, фразеологізм, мовна картина світу.

The article deals with the symbolism of "tree" in general and individual dendronyms in particular, which occupies the first position in the nominal diversity of plant formations and is the motivational and derivational basis of numerous phraseological units in Polish and Ukrainian. First of all, in our study we focus on the mechanism of formation of onyms, paying attention to the type of motivational features in terms of their content, which is distinguished in the thematic group of linguistic units and characterizes certain aspects of the class of objects expressed by this group, the method of nomination and the principle of nomination. Since the issue of the symbol and symbolic meaning at the lexical and phraseological levels, the ways and reasons of its formation, functioning and realization in a certain context was and continues to be of considerable scientific interest in the study of the linguistic picture of the world, one of the tasks of the proposed scientific research is an attempt to trace the dynamics of formation and accumulation of the symbolic meaning of "tree" on the basis of individual texts, in order to identify the author's occasional symbolic meanings that are permanent and general manifestations of symbolism and its interpenetration in different ethnic communities. The latter are symbols based on biblical texts and mythology. The coincidences of phraseological images-symbols are caused by the isomorphism of the reflective apparatus of speakers in Polish and Ukrainian, which has its roots in the Slavic pre-culture. In some cases, however, there are differences in the choice of lexical realization of the symbolic meaning and the preference for dendro-symbols, especially in translated texts of world literature and in the creation of additional meanings of certain phraseological units in the Polish and Ukrainian phraseology systems, which is mainly due to the national specificity and mental peculiarity of native speakers and the national and linguistic picture of the world of a particular society.

Key words: secondary nomination, phytonym, dendronym, symbolic meaning, phraseological unit, phraseologism, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Мовній картині світу, що покриває багато у чому всі сфери людського пізнання, належить особливе місце серед картин світу. Мовна картина світу – це сукупність досвіду представників певної лінгвокультурної спільноти; вона вважається основною, тому що людина здобуває й закріплює знання про навколишню дійсність за допомогою мови. Мовна картина світу встановлює норми поведінки людини й визначає її ставлення до світу. Мова може слугувати засобом нагромадження й зберігання інформації, знань людини про світ. Культура, як і мова, є формою свідомості, відображає світогляд людини [2].

Особливу роль у створенні мовної картини світу саме й відіграють лексеми із предметно-речовинним значенням. До таких відносяться численні найменування світу флори – *фітоніми* й *флороніми* [10] [11]. У наукових працях різних дослідників можна знайти різне мотивування вживання, функціонування, розмежування чи отожднювання цих термінів [4]. Наприклад, деякі дослідники вважають, що фітонім *банан* входить до складу або є компонентом фразеологічного

флороніма *бананова республіка*. Проте у нашому дослідженні ці поняття не розмежовуються, і всі найменування дерев, кущів, трав, квітів, овочевих, ягідних і інших культур, їх родові, видові, сортові назви, поняття, що позначають форму рослин (трава, чагарник, дерево, квітка і т.п.) чи їх складову частину (кора, гілки, корінь, лист тощо) ми окреслюємо поняттям *фітоніми* або *одиниці мови з компонентом-фітонімом*. Для більш вузької конкретизації типів рослин (тут – назв дерев і кущів) ми також використовуємо поняття *дендронім* [5] і відповідно *дендросимвол* (символічне значення певного дерева).

Постановка завдання. Відносно всього вищезгаданого виникла потреба у прослідкуванні динаміки формування символічного значення дерева, виявлення оказіональних символічних значень перманентного характеру і загальних проявів символізму та його взаємопроникнення у різних національно-мовних просторах.

Виклад основного матеріалу. Фітоніми функціонують у лексико-семантичній системі мови, де вони виконують не тільки номінативну, але і прагматичну оцінку експресивну та інші функції,

вживаються носіями мови поряд з будь-якими іншими словами.

Фітонімічні фразеологічні одиниці відбивають багатовікові спостереження людини за світом флори, передають відношення людей до навколишньої природи й стають культурним фондом окремої мови. Цінність, важливість флоронімів або фітонімів (сукупності назв рослин в цілому, серед яких іноді окремо виділяють дендроніми [9] [5] [11] як найменування дерев і кущів) у житті певного соціуму й людства взагалі зафіксована в стійкій перифразі *zielone zloto* // *зелене золото*, де словесний компонент із речовинним значенням символізує щось дуже коштовне, дороге, а ад'єктивний компонент через «кольорову» ознаку виконує роль ідентифікатора й конкретизатора реалії, настільки значущої для людини споконвік. Порівняєте однотипні, одноструктурні перифрази з тим самим субстантивом, але зі змінними ознаковими словами – *biale zloto* (бавовна, а також пряма номінація різновиду золота, а саму сплаву з нікелем чи паладієм) // *біле золото*, *czarne zloto* (нафта, вугілля) // *чорне золото*, *miękki zloto* (хутро) // *м'яке золото*, *czerwone zloto* (боксити, а також різновид самого золота як коштовного металу (як сплав) із високим вмістом міді) і т. п. Наявність сем-ідентифікаторів в образній основі представлених фразеологічних перифраз дозволяє вибудувати тематико-синонімічний ряд з узагальнено широким значенням «сукупність рослин взагалі»: *zielone zloto* – флора – флороніми – фітоніми – фітоніміка – дендроніми – рослинний код, рослинний світ, де кожен з елементів ряду відрізняється своїм конотативно-стилістичним змістом: імпліцитно-образним, книжно-специфічним і розмовно-побутовим. Навіть сленгове значення *zielone zloto* (марихуана або інший рослинний наркотик) [13] спирається на флористичну сему-ідентифікатор.

Рослинний код досить широко представлений в образно-номінативних одиницях мови й мовлення – ідіомах, фраземах, пареміях. Висока поширеність фітофразеологізмів обумовлена широкою вживаністю фітономінацій у побутово-розмовнім мовленні, у наслідок чого ці номінації активно включаються як образно-смісловий центр (мотивуюча база) до складу різного роду структурно-семантичних комбінацій слів, перетворюючи їх в семантично зв'язані структури. Їх фразеологізація багато в чому визначається активним переосмисленням фітонімів, розвитком у їхній номінації узагальнено-символічного значення [1]. У творенні фітофразеологізмів беруть участь фітономінації й фітосимволи, що є: 1) кате-

горіальними найменуваннями рослинного коду – *дерева, кущі, квіти, злаки, трави, овочі, фрукти*; 2) видовими найменуваннями певних категорій фітонімів – *дуб, тополь, береза, ялина, верба, калина, вишня, апельсинове дерево, шипшина, малина, роза, мак, барвінок, чорнобривці, незабудки, пишиця, кропива, полинь, цибуля, дурман, капуста, гарбуз, жито, овес, гречка* які найбільш вживані і типові в аналізованих мовних системах; 3) дендросимволами і фітосимволами, що були наслідковані з античної літератури і з біблійних текстів – *лавр, пальма, кедр, осина, фіга, терн, нарцис*; 4) найменуваннями екзотичних для східних і західних слов'ян рослин – *олива, орхідея, мімоза, фінік, хінне дерево*; 5) найменуваннями частин, які складають морфологічну структуру рослин – *корені, стовбур, стебло, листя, гілки, крона* та інші; 6) найменуваннями плодів рослин – *ягідка, яблуко, гарбуз, гарбузове насіння, боби*; 7) так звані «ознакові» слова, які вказують на віднесеність до певного різновиду фітонімів – *маковий, капустяний, вишневий, дубовий, фіговий, оливковий, терновий, пальмовий*.

Майже всі перелічені номінації використовуються для характеристики людини. В українській фольклористиці (в її малих жанрах – прислів'ях і приказках) образ гарної дівчини (як і образ гарного хлопця) змальовується через порівняння з такими рослинами: *Гарна, як квітка в полі; Гарна, як мак у городі; Гарна дівка, як маківка; Дівка, як тополя; Дівка, як ягідка; А в рум'янци така сила, що всі квіти погасила; Дівчина в красі, як горох на полосі: хто йде, той вищипне; Дівчина, як у лузі калина; Цвіте, як маківка; Червона й хороша, як калина; Червона, як ягідка; Струнка, як ялинка; Чорнобрива, як ясочка; Очі чорні, як терен; Хлопець молодий, як барвінок* [6, с. 137–139]; *Дівчина як верба* [8, с. 77]; *Дівчина як верба: її не поливай, а вона росте; Дівка, як верба: де посади, там прийметься* [6, с. 285].

Важливим моментом при дослідженні фітонімічної фразеології представляється механізм номінації, зокрема вторинної [1]. В ономазіологічних працях, що аналізують закономірності найменування в різних групах лексики, сформувався поняття типу мотивувальних ознак у плані їх змісту, який виділяється в тематичній групі мовних одиниць й характеризує окремі сторони того, що виражається цією групою класу предметів. Мотивувальна ознака – це одна з об'єктивних ознак самої реалії, що виділяється як «представник» усієї сукупності її ознак, здатний найбільше яскраво схарактеризувати даний предмет у ряді йому однорідних [3]. Таким чином, назва – це

та характерна ознака предмета, яка виділяє його із групи схожих предметів. Варто зазначити, що в процесі номінації, крім мотивувальних ознак, виділяються й більш загальні категорії – спосіб номінації й принцип номінації, при участі яких, поряд із засобами номінації, і формується одиниця номінації. Різна комбінація цих чотирьох компонентів і зумовлює різноманіття назв. Розглядаючи назви рослин, необхідно звернути увагу на різні принципи номінації, що використовуються не тільки в ботанічній номенклатурі, але й на побутовому рівні. Один з таких типів номінації є продуктом стихійної творчості носіїв мови, що утворюють існуючу мовну картину світу, саме цей тип представлений фітонімічною номінацією [1]. Виділяють, наприклад, такі принципи номінації: 1) перенесення найменування на рослини з інших предметів і 2) виділення якихось ознак самих рослин. Залежно від характеру представлення мотивувальної ознаки в назві виділяються два способи номінації: прямий і опосередкований. Саме виділення принципів номінації і їх класифікація засновані на цих факторах – властивостях і ознаках самих реалій. Поняття «принцип номінації» досить широко використовується в сучасній лінгвістиці при ономасіологічному описі різних тематичних груп лексики й у першу чергу лексики природи.

У сучасних текстах (художніх, публіцистичних) фітоніми особливо популярні завдяки національній самобутності і яскравому образу. Вони набувають ще одне звучання, виступаючи як мальовничі символи, наповнених множинним значенням і заснованих на національних особливостях сприйняття, міфологічних і релігійних віруваннях і культурних традиціях суспільства [15].

Насамперед фразеологічна фітосистема відбиває категоріально-родове членування фітонімів (рослин взагалі). Першу позицію в цій номінативній різноманітності рослинних формацій безперечно займає лексема *drzewo* // *дерево*, що позначає чільну і життєво важливу для людини органічну реалію.

Динаміку символічного значення лексеми *drzewo* в польській літературі, включаючи визначні для польської культури переклади світової літератури з огляду на важливість їх впливу (у досліджуваному аспекті) на становлення символічних значень та особливостей функціонування їх у контекстах, можна проілюструвати наступними прикладами.

Загальні семи-маркери за “Słownikiem symboli literackich” [14] окреслюються наступним чином: *wzrost, drabina do nieba, odradzenie się, jedność,*

wielkość, sprawiedliwość, królewskość, kara, szubienica, krzyż, odkupienie, miłość, ofiara, wróżba, stałość, nadzieja, piękno, poezja, wiedza, bogactwo, energia, radość, cześć, mądrość, zdrowie, płodność, fallus, długowieczność, odmłodzenie, odrodzenie, zmartwychwstanie, nieśmiertelność, miejsce przebywania boskich mocy, człowiek, macierzyństwo, kobiecość.

У різних культурах, а, відповідно, і в різних мовах може бути наявне національно-культурне символічне значення цієї лексеми. Це пояснюється специфікою розвитку культури певного етносу в специфічних геополітичних, історичних і/або релігійних умовах (радикально релігійна доктрина, географічна ізольованість і т. п.). наприклад *drzewo wszechświata* // *дерево всесвіту* у скандинавській міфології – це вічнозелений ясен *Yggdrasil*, який підтримує всесвіт. Інший загальновідомий символ зустрічаємо в багатьох культурах – це *Drzewo Kosmiczne* (досл. космічне дерево) або *Drzewo Świata* // *дерево світу* – дерево, яке поєднує підземні сили (*przez korzenie* «через коріння») з космічними сферами (*korona* «крона») і життям на землі (*pień* «стовбур»). Його плоди або листя ховають минуле і майбутнє.

Проте найрізноманітніші випадки виникнення оказіонального символічного значення і його коливання, досить помітні при аналізі реалізації семантики символу *drzewo* в окремі періоди розвитку польської літератури і культури. Можемо прослідкувати цю динаміку.

У Стародавньому світі, а власне у Стародавній Європі найбільш активним джерелом виникнення і трансформацій символічного значення беззаперечно можна вважати біблійні і релігійні тексти різних формацій. Так, зі Старого Заповіту (Stary Testament) виникає наступне:

Drzewo wiadomości dobrego i złego / drzewo poznania dobra i zła // *дерево пізнання добра і зла*: за загальновідомими біблійними текстами у біблійному Раю росло дерево пізнання добра і зла, з якого не дозволено було зривати плодів. Коли Адам і Єва порушили наказ Бога, то були вигнані з Раю. Саме це дерево вказав Єві змії, який і намовив її спробувати плід, спокусивши Єву, говорячи їй, що здобуде вона вічне життя і стане рівною Богу.

Drzewo życia [14] // *дерево життя* [8, с. 165]: Це дерево також росло в Раю. Бог не показав його першим людям. А сатана ошукав їх, намовляючи скуштувати плодів з *дерева пізнання добра і зла*, сказавши, що це *дерево життя*, і що вони стануть безсмертними. Саме цей момент, коли сатана видав одне дерево за інше часто

опускається при згадуванні першоджерела, хоча на нашу думку це добре пояснює мотивацію не тільки вчинків перших людей, але і виникнення символу, а власне, двох зовсім різних символів. У деяких контекстах спостерігається помилкове ототожнення *drzewo wiadomości dobrego i zlego* і *drzewo życia*. Через це, своєю чергою, виникає помилкове ототожнення символу, в тому числі і мовного, який реалізується в усталених словосполученнях. Уважний аналіз біблійних текстів дозволяє стверджувати, що це абсолютно різні дерева. *Drzewo życia*, як згадувалося, не було показане людям, тому вони не мали уявлення як воно виглядає. Саме цим і скористався сатана для спокушання Єви. З огляду на це у згадані часи формуються (зокрема у польській ментальності) наступні уявлення про те, що символізує *drzewo*. Отже, *drzewo* // *дерево* – символ сходів до неба, дерево яке уможливило контакт з Богом: *Abraham sadzi drzewo tamaryszku i pod nim modli się do Boga, wzywa Jego imię. Drzewo* – могила, склеп, мавзолей: в Біблії знаходимо чисельні підтвердження такого семантичного розширення символічного значення: *pod tzw. "dębem płaczu" pochowano Deborah, matkę Rebeki* (Księga Rodzaju), *pod tamaryszkiem (albo dębem) pochowano kości Saula i jego synów* (I Księga Królewska). *Drzewo* – символ циклу природи, вічного відродження: В "Księdze Hioba" знаходимо речення: "*Drzewo może mieć nadzieję: choć jest ścięte, znowu się odradza, a jego pędy rosą dalej*" – дерево є підтвердженням існування і життя, ніколи не вмирає, його життєві функції можуть бути якийсь час уповільнені, приховані, але в кінці вони завжди проявляються.

Новий Заповіт став джерелом наступного оказіонального розширення символіки дерева: *Drzewo Krzyża Świętego* (досл. *Дерево Святого хреста*) – символ спасіння: дерево, на якому зазнав смерті Христос, стало символом спасіння людства, перемоги смерті і сатани, вічного життя.

Антична міфологія теж додала окремі елементи символіки дерева (дерев). Тут *дерево* – символ міцності зв'язку, кохання: Філемон і Бавкіда були старим подружжям, яке привітно зустріло Зевса і Гермеса, які під виглядом мандрівників зійшли на землю. На знак подяки Зевс виконав їхнє бажання служити жерцями у його храмі, жити довго і померти в один день. Після смерті вони перетворилися на дерева, що росли з одного кореня – Філемон став *дубом*, а Бавкіда – *липою* [14].

В добу Середньовіччя у «Пісні про Роланда» *дерево* стає символом хреста, на якому помер

Ісус: Смерть Роланда пафосно оспівана подібно до смерті Христа. Роланд вмирає на пагорбі, як Христос на Голгофі, під сосною, яка є символом дерева хреста. Можна зауважити актуалізацію і розвиток новозаповітного символічного значення. У «Трістані і Ізольді» *дерево*, а власне *krzew głogu* // *кущ глodu* (глід у науковій літературі відносять і до дерев і до чагарників) – є символом міцності почуттів: З могили Трістана виростає глід (в українському перекладі – *терен*, який, як і *глід*, науковці відносять одночасно і до дерев, і до кущів; як глід, так і терен мають схожі квіти і колючі підвиди: *глід колючий* і *терен колючий*), гілки якого за одну ніч перекидаються на могилу Ізольди. Рослина стає символом кохання, що сильніше за смерть. Закохані не забули одне одного і по смерті й прагнуть показати живим, що вони і далі кохають одне одного. У «Божественні комедії» Данте Аліг'єрі *дерево* – символ страждання: мандруючи Пеклом Данте бачить дерева, листя і кору яких жеруть жажливі гарпії. Ці дерева, це душі самогубців, яких приречено до вічних мук і страждань [14].

В польській літературі епохи Ренесансу у творі "Na lipę" Яна Кохановського *drzewo* виступає як символ достатку, безпеки і гостинності: поет описує позитивні риси свого улюбленого дерева; прохолоду у спекотний день, спів птахів, запах липового цвіту:

Tu zawsze chłodne wiatry z pola zawiewają. / Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają. / Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły / Biorą miód, który potem szlachci pańskie stoły [14].

В часи Романтизму у Й. В. Гете в "Król olch" (в польському перекладі дослівно «Король вільх», в українському перекладі назви – «Лісовий цар» – відсилання до конкретного дендроніма відсутнє) *дерево* є передвісником смерті: Батько з хворим сином їде вночі під час грози через вільховий ліс. Дитині, яка помирає, здається, що вона бачить *Króla olch* (укр. *Лісового царя*), котрий кличе її до себе і врешті душить. У "Świtezianka" А. Міцкевича *drzewo* є символом свідка, судді, виконавця покарання: стрілець зустрічається з таємничою дівчиною на озері Świtez (Світязь) під *modrzewiem* (*модриною* – дерево з родини соснових): *On jęczy pod tym samym modrzewiem...* [14]. Дерево виступає як свідок освідчень парубка у коханні і його клятви. Коли він цю клятву порушує, його душа спокутує провину під тим самим деревом.

Позитивізм також відзначений активним використанням дендросимволів і прирощенням додаткових смислів існуючих образів.

Тут можна згадати Е. Ожешкову, Б. Пруса, А. Ансика, Г. Сенкевича. У вірші "Limba" А. Аспук, *drzewo* є символом бачення свого місця у світі. Контекстуальна антиномія дендронімів *limba* (*сосна кедрова європейська* або *кедр європейський*) і *świerki* (*ялини*) проявляється у їх символічній опозиційній по відношенню одне до одного: *limba* – індивідуалізм, винятковість, всіляка відмінність від загалу ("*samotna*", "*ostatnia już z rodu*"), сповнена гідності, величі ("*Ma wolne niebo nad głową!*", "*Nigdy się do nich nie zniży*", "*O życie walczyć nie będzie*", "*wznosi się wyżej*"), сповнена презирства ("*dla rzeszy poziomej*"; *świerki* – натовп, загал, спільнота, маса, повторюваність ("*tłum*"), низькорослі ("*karły*"), щільно ростуть ("*w ściśniętym szeregu*"), мають чітко окреслену мету – знищення всього того, що є іншим, відмінним. *Limba* вільна, незалежна, сповнена гідності, героїчна у своєму жесті самознищення, натомість *świerki* є експансивними, але пересічними, посередніми. У «Ляльці» ("Lalka") Б. Пруса *drzewo* – символ зловісної сили, могутності, що підкреслює малу значущість людини: "*...las mnie przeraża. Przestaje być dekoracją, a zaczyna być czymś, czego nie rozumiem i czego się boję. <...> Wtedy każde drzewo wydaje mi się istotą żywą, która chce mnie owinąć gałęzmi i udusić...*". Г. Сенкевич в "Ogniem i mieczem" створює символічний образ смерті і знищення охопленої війною Речі Посполитої через вербальну формулу *spróchniałe drzewo*: "*Ach! to właśnie duma i ambicja magnatów, to czyny na własną rękę, to samowola tego przyczyną. Wróg najgorszy to nie Chmielnicki, ale nieład wewnętrzny, ale swawola szlachty, ale szczupłość i niekarność wojska, burzliwość sejmów, niesnaski, rozterki, zamęt, niedołęstwo, prywata i niekarność – niekarność przede wszystkim. Drzewo gnije i próchnieje od środka. Rychło czekać, jak pierwsza burza je zwali...*" [14].

"Stara baśń" Ю. І. Крашевського є взірцевим прикладом, коли для створення художньо-історичного колориту використовуються найдавніші слов'янські міфологеми, оскільки для давніх слов'ян дерева, зокрема *święte dęby* // *священні дуби*, були предметом культу: "*Dawniej bywało inaczej! Śpiewaka witały gromady, wiodła starszyzna pod święty dąb, nad święty źródł, na horodyszczce wiecowe...*" [14].

З динаміки символу дерева, як бачимо, впливає певна картина становлення загального символічного сприйняття. Можна помітити, що авторські, поетичні, оказіональні символічні значення здебільшого мають перманентний або камерний характер. У той час як загальні прояви симво-

лізму у близьких в глобальному плані культурах (ми не порівнюємо, наприклад, арабську чи китайську і європейську культури) стають поширеними і взаємопроникними навіть у різних (але близьких) етнічних спільнотах. Найбільш загальнозрозумілими в українській і польській мовах є символи, що ґрунтуються на біблійних текстах і міфології. Символи зі світової літератури вже можуть бути відмінними у залежності від особливостей перекладу, що у свою чергу пов'язане з національно-мовною картиною світу окремого соціуму.

Словесні формули – *Drzewo Świata* // *світлове дерево* (символ всесвіту), *drzewo żywota* // *дерево життя* (символ життя – квітуче, зелене – і смерті – засохле; символ космічного життя і сходження видимого до невидимого [8, с. 165]; *drzewo poznania dobra a zła* // *дерево пізнання добра і зла* (гранат з біблійного саду, плід якого через круглу форму у грецьких і латинських перекладах помилково названий *яблуком*, символ забороненої таємниці); *boże drzewko* // *дерево господнє* (*кедр ліванський* – символ благовоління Єгови до свого народу; *drzewo genealogiczne / drzewo rodowe* // *генеалогічне дерево* – несуть глибокий філософський зміст, включаючи сюди елементи матеріальної і духовної культури людства, найдавніші зв'язки людини з навколишньою дійсністю і вплив індивідуума і соціуму на їх семантичну структуру. Дерево саджають на знак якоїсь видатної події в особистому чи громадському житті і як життєве кредо.

Образ райського дерева і його плодів репрезентує не тільки спокусу і гріхопадіння людини, але й виникнення однієї з перших антропологічних опозицій *добро – зло* (див. вище *drzewo wiadomości dobrego i złego* // *дерево пізнання добра і зла*).

Як образно-смысловий центр (єдиний або додатковий) лексема *дерево* присутня в таких фразеологічних одиницях: *Дерево з глибоким корінням не боїться бурі*; *Дерево мудрості росте поволі, зате дає добрий плід*; *Дерево цінують по плодах, людину – по ділах*; *Дерево шанують, як добре родить, а чоловіка – як добре робить*; *Яке дерево – такий плід* [6, с. 300, 150, 31, 314]. Дерево як символ життя й об'єкт порівняння персоніфікується, представляючи людину в усіх її біологічних і соціальних властивостях. Звідси й народні сентенції (прислів'я): *На похиле дерево всі кози скачуть*; *Хворість не по дереві, а по людях ходить*; *Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі*; *Без гілок – не дерево, без дітей – не сім'я*; *Бездітний, як дуплясте дерево, ні лика, ні дров* [6, с. 124, 126, 46, 315]. Дерево

при персоніфікації сприймається як втілення внутрішніх сил людини, що впливають на матерію, на події в її житті. Фактичний матеріал свідчить, що дерево символізує весь розвиток і структуру людського життя (зростання, розквіт, молодість, старість, зів'янення, вигасання, загибель, а також добробут чи бідність), символізує розвиток духовної свідомості, духовну мудрість і проникливість. Його (дерева) вербальний образ як мотивуюча база стійких словесних комплексів може мати розгорнуту (розчленовану) структуру. Так словесний образ скрипливого дерева є смисловим центром у варіативному ряді наступних прислів'їв: *Скрипливе дерево два віка живе, а здорове й одного не проживе; Скрипуче дерево й здорове переживе; Скрипливе дерево скрипить, а здорове – лежить* [6, с. 125].

Зелене дерево й квітуче дерево пов'язується в людини з усім, що несе позитивну семантику: відродженням, розквітом сил, добробутом, успіхом, радістю. І навпаки, сухе дерево, ушкоджене, зламане, гниле, – з усім негативним – бідністю, хворобами, невдачею, занепадом життєвих сил. Образ дерева в усталеному словосполученні може бути присутнім імпліцитно, не мати матеріального вираження. Імпліцитний образ створюється шляхом поєднання в семантично зв'язану структуру слів із семантикою, що імі-

тує притаманні даному денотату властивості. *Зелений гомін* – символ весни, пробудження природи. Символічне значення – прозорі: шум листя дерев під дією весняного вітру, рух життєдайних соків, тобто відродження, пробудження, відновлення. І явний і імпліцитний образ-символ обумовлений тим, що в номінації *дерево* актуалізуються потенційно наявні в ній символічні семи *розвиток життя, сил, ідей, вираження енергії, емоцій, благополуччя, захист, пізнання* і т. д., що проєкціюються на людину й суспільство в цілому.

Висновки. З динаміки символу дерева, як бачимо, впливає певна картина становлення загального символічного сприйняття. Можна помітити, що авторські, поетичні, оказіональні символічні значення здебільшого мають перманентний або камерний характер. У той час як загальні прояви символізму у близьких у глобальному плані культурах стають поширеними і взаємопроникними навіть у різних етнічних спільнотах. Найбільш загальнозрозумілими в українській і польській мовах є символи, що ґрунтуються на біблійних текстах і міфології. Символи зі світової літератури вже можуть бути відмінними у залежності від особливостей перекладу, що у свою чергу пов'язане з національно-мовною картиною світу окремого соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельська А. М. Вторинні номінанти лексико-фразеологічної макросистеми «чоловік» у слов'янських мовах: засади зіставного аналізу. *Проблеми зіставної семантики*. Київ, 2005. випуск 7. С. 283–290.
2. Архангельська А. М. Фразеологічна одиниця як номінаційний феномен/ *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка*. Луганськ: ЛНПУ «Альма-матер», 2004. № 11 (79). С. 179–185.
3. Демський М. Т. Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості) : автореферат дис... док. філол. наук : 10.02.02. Ужгород, 1994. 21 с.
4. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II пол. XX ст.: функціонально-стилістичний аспект. Автореф. дис... канд. філолог. наук. Київ, 2003. 18 с.
5. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецьких фразеологізмів із компонентом-дендронімом. *Studia linguistica*. 2018. Vol. 13. С. 152–172. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2018.13.152-172>
6. Попова О. А. Краці прислів'я та приказки українського народу / О.А.Попова. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 416 с.
7. Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. Словник символів. Редакція часопису «Народознавство». 1997. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>
8. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 167 с.
9. Філь Г. Компоненти-дендроніми в структурі фразеологічних одиниць української мови як етнокультурні маркери мовної картини світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2014_2014_14
10. Філь Г. Фразеологічні одиниці української мови з рослинними компонентами-символами: етнонаціональний аспект. *Проблеми гуманітарних наук, Серія: Філологія* 36 (2015): 116–126. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/594/1/Філь%20Галина.pdf>
11. Циганок І. Б. Концептуалізація фітонімів в українській фразеології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73) № 2 Ч. 1 2023. С. 40–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.1/08>
12. Ярещенко А. П., Бездітко В. І., Козир О. В. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. 640 с.

13. Słownik slangu. www.miejski.pl. <https://www.miejski.pl/slowo-zielone+zloto> (дата звернення 24.08.2023)
14. Słownik symboli literackich. URL: <https://www.bryk.pl/slowniki/slownik-symboli-literackich/101584-drzewo> (дата звернення 24.08.2023)
15. Smerczko Antoni. (2009) O typologii centrym obrazowo znaczeniowego związków frazeologicznych (w języku ukraińskim, rosyjskim i polskim) / Antoni Smerczko. *Rozprawy Humanistyczne. Tom X. Księga Urodzinowa*. Włostawek, 229–238.

УДК 81-119

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.37>

СЕМАНТИЧНА НАПОВНЕНІСТЬ ЛЕКСЕМИ «ЗУХВАЛІСТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ У ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ (АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ)

SEMANTIC FULLFILMENT OF THE LEXEME “INSOLENCIE” IN UKRANIAN PSYCHOLINGSTIC ASPECT (ASSOSIATION EXPERIMENT)

Тараненко О.Г.,

orcid.org/0000-0001-9368-2036

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

У пропонованій розвідці представлено дослідження психологічно-семантичних складових вельми неодно-стайної за конотативним наповненням лексеми «зухвалість» у студентів-перекладачів різних вікових категорій та гендеру. Мета статті полягає у аналізі семантичних складових вищезначеної лексеми через асоціативний психолінгвістичний експеримент. Конотація у цілому відіграє значну роль у формуванні аксіологічної мовної функції та допомагає виявити глибинні психолого-культурні шари значення, що надзвичайно важливо для май-бутніх перекладачів при передачі значення з рідної мова на мову-реципієнт та навпаки. За результатами екс-перименту виявлено наступне: емотивно неоднозначну лексему «зухвалість» реципієнти оцінили за градацією «позитивні емоції», «негативні емоції», «змішані емоції». В цілому, представниці жіночої статі оцінили лексему переважно негативно (хамство, нахабність, різкість, агресія, зарозумілість, грубість, неприязнь, неприємні (люди)). Серед позитивних складових зухвалості студентки виділили небагато асоціацій: силу волі, наполегли-вість, підвищену самооцінку. Водночас хлопці-перекладачі сприйняли лексему позитивно: (зухвалість – сміли-вість та успішність). Також серед студентів-чоловіків зафіксовано асоціації: (Я-нахаба як самоідентифікація), егоїзм, дурість. Серед позитивних рис зухвалості виділено самовпевненість, де присутня схвальна конотація. Студенти-заочники вікової категорії 25+ визначили зухвалість суто негативно: зухвалий погляд; зухвала від-повідь; безцеремонна поведінка; безпардонність; зарозумілість, нахабство. З віком зухвалість сприймається все менш толерантно та асоціюється виключно з нахабством, невихованістю та поганими манерами. На нашу думку, представлене дослідження має бути розширене та поглиблене, що дає підґрунтя для подальших розві-док у цій царині.

Ключові слова: психолінгвістика, конотація, психолінгвістичний експеримент, вікова градація, позитивне емо-тивне забарвлення, негативне емотивне забарвлення.

The given article is devoted to the analysis of psychological and semantic components of the controversial lexeme “insolence” in the worldview of students-interpreters of different gender and age categories. The aim of this scientific investigation is lexeme “insolence” analysis via association linguistic experiment. Generally, connotation plays an important role in the forming of the axiological linguistic function and helps to reveal the inner psychological and cultural meaning layers. This is the question of the paramount importance for the future translators and interpreters because in their professional activities they are to convey the meaning of the lexeme from mother tongue to the language-recipient and vice versa. Results of the psychological linguistic experiment have shown the following: emotionally controversial lexeme “insolence” contains three categories “positive connotation”, “negative connotation”, “mixed connotation”. In general, the female representatives estimated “insolence” mainly in the negative way (*rudeness, imprudence, sharpness, aggression, dislike, unpleasant (people)*). Among positive connotations of the analysed lexeme female students have shown only few: *strong will, determination, high self-esteem*. At the same time, male students-interpreters evaluated insolence in much more positive way (*bravery, success, courage*). Also negative connotations were revealed (*selfishness, stupidity*). Among positive connotations of the lexeme “insolence” only *self-determination* was fixed. The students-interpreters of correspondence form (25+ age category) have estimated “insolence” only in a negative way (*daring look; rude reply; imprudent behavior; rudeness*). This can be the result of growing and getting more maturity.

With getting older people of both genders evaluate lexeme "insolence" with less tolerance towards people who possess this quality and mainly associate it with bad manners, rude behavior and imprudence. This analysis of the connotation in terms of psychological and linguistic approach can be detailed and more profound and definitely requires further investigation in future scientific papers.

Key words: psycholinguistics, connotation, psycholinguistic experiment, age gradation, positive emotional coloring, negative emotional coloring.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука розвивається швидкими темпами та залучає задля більш ретельних досліджень принципи та напрацювання інших галузей для подальшого поглибленого аналізу та отримання цікавого наукового результату. У галузі психолінгвістики, перекладу та семантики можливі цікаві мовно-семантичні експерименти, які надають змогу для вивчення глибинних механізмів мови через людську свідомість та через особистість насамперед перекладача як особи, що має коректним чином ретранслювати мовні реалії з мови-оригіналу на мову-реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У широкому сенсі «психолінгвістика як наука вивчає устрій й функціонування мовленнєвих механізмів людини» [4, с. 12]. Перш за все, вона має своїм завданням вивчення психофізіологічних та моторних реакцій особистості; віднесення її до певного психотипу та вивчення функціонувань півкуль головного мозку за допомогою аналізу мовлення, мовленнєвої поведінки та емотивних реакцій продовж монологу, діалогу та полілогу.

Нашим фокусом інтересу є дослідження когнітивних асоціативних процесів студентів-перекладачів у розрізі семантичних складових лексеми «зухвалість», а також її емотивне забарвлення у різних вікових та гендерних груп майбутніх перекладачів. О. Легка-Пауль у своєму дослідженні констатує, що «пізнання когнітивних інструментів, якими користується перекладач» [3, с. 75], є однією з форм найпопулярніших методів аналізу перекладацької особистості. Когнітивні інструменти, в свою чергу, тісним чином пов'язані саме з семантикою та глибоким аналізом семантичного поля.

За Курановою С.І., об'єктивна семантика саме й вивчає опис лексеми, її семантичне поле [2, с. 35], де присутні як денотативні, так й конотативні семи (у широкому сенсі – аналіз словникових дефініцій). Сюди ж відносимо для розширення тлумачення аналіз семантичних елементів лексем у фразеологізмах та пареміях, у яких сконцентровано так звану «народну мудрість», та де легко визначити концептуалізацію певної лексеми.

В той же час Е.Е. Івашкевич підкреслює надважливість саме «психологічних аспектів перекладацької діяльності», адже «перекладач

здійснює мовленнєве посередництво, за умов якого мовою перекладу створюється певний текст, комунікативно рівноцінний оригіналу» [1, с. 118]. З огляду на ці студії, можна визначити наступне завдання пропонованої розвідки.

Постановка завдання. Головним завданням нашого дослідження є проведення психолінгвістичного асоціативного експерименту для виявлення тих емотивних реакцій, що виникають у певній віковій та гендерній категорії студентів-перекладачів лексема «зухвалість» в українській мові. У нашому дослідженні ми зробили акцент на виявленні асоціативних емоційних реакцій респондентів на лексему «зухвалість», а потім порівняння цих реакцій з семантичним полем вищезначеної лексеми.

У той же час, суб'єктивна інтерпретація – це найважливіший елемент нашого аналізу, що відображає емоції, оцінку та асоціативний ряд досліджуваних респондентів. Маємо надію, що це допоможе отримати об'єктивні та неупереджені результати для подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу Дані представлено у таблиці 1 (табл. 1), де зазначено загальну кількість опитаних, вік та стать респондентів, а також форму навчання. Також представлено асоціації емоційно позитивні, негативні та змішані (чи майже нейтральні) щодо вищезазваної лексеми. Проілюструємо загальний портрет нашого респондента. Це 60 осіб, студенти філологічно-перекладацької спеціальності, денної та заочної форм навчання, жіночої та чоловічої статі віком від 17 до 37 років. Гендерну більшість становлять традиційно для даної спеціальності жінки. Загалом, для опитаних притаманних добре розвинений тезаурус; навички двобічного перекладу мовної пари англійська – українська; ідеальне володіння українською мовою; грамотне усне та письмове мовлення; розвинені навички аналізу та концептуалізації абстрактних понять. Переважна більшість – люди з лідуною лівою півкулею головного мозку (права), що притаманне для європейської мовної ідентичності. Лівопівкульні представники (шкульги) – відносно незначна кількість. Відомо, що ліва півкуля відповідає за концепти та логічне мислення, а права – за творчість та емоції. Можна зробити припущення, що наші респонденти – це люди, що користуються

Зухвалість (таб.1)					
Кількість респондентів	Стать жіноча/чоловіча	Вік	Позитивні емоції	Негативні емоції	Змішані емоції (залежність від контексту)
13	Жін. заочне	22–37	–	погляд відповідь поведінка безцеремонна поведінка, зарозумілість нахабство безпардонний	–
3	Чол. Заочне	22–34		наглисть, хамство	
8	Жін. денне	21–22	Цілеспрямованість Сміливість Розкутість наполегливість	Нахаба Пихатість зарозумілість, нахабний Грубість безтактність, безпринципність хамовитість	Безапеляційно Самовпевненість захисна реакція
4	Чол. денне	21–22	Впевненість енергійність	Грубість Егоїзм нахабність, безпардонність, нетерплячість неповага	–
7	Жін. денне	19–20	–	Неповага Нахабність Бидло Зневага Неприятність агресія, пихатість безцеремонність грубість норовливість	Самовпевненість Хитрість
3	Чол. денне	19–20		неповага	Намагання ризик
7	Жін. денне	18–19	Сміливість Відвага безстрашність	Різкість Буйність нахабство пихатість хамство безтактність невихованість дитина неслухняна	якість риса дитина самовпевнена
3	Чол. денне	18–19	–	Егоїзм Дурість Я-нахаба (самоідентифікація)	самовпевненість
7	Жін. денне	17–18	Сила підвищена самооцінка наполегливість, сила волі, яскраво фортеця	Хамство Нахабність Різкість Розчарування Агресія зарозумілість. Грубість неприємні, нарциси неприятність самотня та слабка людина	Впертість жорсткість брутальність прагнення
5	Чол. денне	17–18	Сміливість успішність	Залежність Комплекси	

у своїх оцінках насамперед логічними умовами, а не суто емоціями.

Розпочнемо аналіз емоцій з наймолодших представників (17–18 років) жіночої статі. Для переважної більшості опитуваних зухвалість асоціювалась переважно з негативними рисами, що можна розділити на передбачувані та незвичайні за контекстом. До перших належать *хамство, нахабність, різкість, агресія, зарозумілість, грубість, неприязнь, неприємні (люди)*. Конотація суто негативна, з відтінком презирства. Цікавими непередбачуваними асоціаціями виявились лексеми *нарциси* (тобто, зухвала людина має риси психопатичного типу, що страждає на нарцисизм), а також *самотня та слабка людина* (зухвалець приховує внутрішню невпевненість, закомплексованість за маскою нахабства та хамства). Асоціація *розчарування* перекликається з вищеописаною; тобто, на думку дівчат-респонденток зухвалою людина може стати через розчарування, зневіру чи інший негативний травмуючий досвід.

Цієї ж думки дотримуються й хлопці-респонденти, що вважають негативними елементами зухвалості *комплекси та залежність*, що притаманні людині з психічними розладами чи у період становлення особистості. Людина може як успішно подолати психічні проблеми, так й привнести їх у своє подальше доросле життя. Як позитивні очікувані риси зухвалості дівчата обрали лексеми *сила; сила волі; наполегливість; підвищена самооцінка*. Конотація схвальна, захоплива. Зухвалість асоціюється з молодістю, енергією та наполегливістю, якщо вона виражена розумною мірою. З непередбачених асоціацій можна виділити *яскраво, фортеця*. Тобто, бути зухвалим – це бути захищеним.

З точки зору хлопців цієї вікової категорії позитивними елементами зухвалості є *сміливість та успішність*. Тобто, зухвала людина має сміливість робити и досягати того, на що інші не наважується. У гендерному аспекті треба зазначити, що зухвалий хлопець оцінюється значно більш схвально, ніж дівчина, для якої такий епітет не завжди є компліментом. Сміливість також вважається більш притаманною чоловікам, але на практиці це на завжди є так. До змішаних емоцій з точки зору дівчат лексеми-асоціації *впертість, жорсткість, брутальність та прагнення*. Ці якості особистості можуть оцінюватись як позитивно, так й навпаки залежно від ситуації та контексту.

Але знову треба зазначити, що гендерно ці асоціації позитивні значною мірою для чоло-

віків. Ніколи брутальна дівчина не буде оцінюватись схвально, а от хлопець – навпаки. Це великою мірою відображає гендерну нерівність, що існує у суспільстві. Змішаних асоціацій щодо зухвалості у хлопців вікової категорії 17–18 років не було зафіксовано. Стосовно кількості представлених асоціацій, то гендерний аспект наявний також: зазвичай чоловіки більш конкретні у своєму мовленні, а жінки вживають більше синонімів та більш складних мовних конструкцій. Тому жіночі асоціації представлено більш широко.

Перейдемо до наступної вікової групи респондентів – 18–19 років (2-й курс). Дівчата-респонденти у цілому вкрай негативно оцінили зухвалість та надали прогнозовані, очікувані асоціації: *різкість, буйність, нахабство, пихатість, хамство, безтактність невихованість*. Окремо треба виділити, що зухвалість асоціюється із невихованою дитиною (*дитина неслухняна*). На відміну від студенток 1-го курсу, другоккурсники зафіксували прямі асоціації зухвалості з пихою та безтактністю, розширюючи таким чином асоціативний ряд. Тобто, респонденти оцінили негативні прояви зухвалості більш емоційно та негативістично. Позитивних асоціацій було представлено лише три: *сміливість, відвага та безстрашність*, що також є доволі прогнозованими асоціаціями стосовно досліджуваної лексеми. З точки зору респонденток, бути зухвалим не є правильно, принаймні для жіночої гендерної ролі. Змішаною, залежною від контексту конотацією володіють такі лексеми, як *якість, риса, дитина, самовпевнена*.

До речі, хлопці-студенти також віднесли *самовпевнений* до лексем із змішаною конотацією, що демонструє тотожність думки про таку рису особистості, як самовпевненість у представників обох гендерів, та її прямий зв'язок із зухвалою поведінкою. Щодо чоловічої асоціації з зухвалістю, то вона представлено доволі вузько, бо у даній групі небагато чоловіків. Вони асоціюють себе із зухвалою людиною (*Я-нахаба як самоідентифікація*), причому студенти доволі самокритичні, надаючи такі асоціації як *егоїзм та дурість*, що не може бути інтерпретовано як позитивна оцінка.

Взагалі, позитивних оцінних асоціацій хлопці з досліджуваної вікової групи не надали. Представники третього курсу (дівчата 19–20 років) інтерпретували зухвалість наступним чином: *неповага, нахабність зневага, неприязнь, агресія, пихатість, безцеремонність, грубість*. Емоційно зухвалість оцінено вкрай негативно, присутні

такі лексеми, як *бидло*, що є зниженою, обценною лексикою. Асоціативний ряд дуже широкий та сповнений негативу щодо нахаб та зухвальців. Також зазначена така негативна лексема, як *норовливість*. Змішаною конотацією володіють лексеми *самовпевненість* та *хитрість*. Цікаво, що нахабну людину дівчата асоціювали саме з хитрошами. Позитивної оцінки зухвалості не виявлено а ні у дівчат, а ні у хлопців.

В той же час хлопці цієї ж вікової категорії були значно стриманішими у свої негативних оцінках зухвалості: тільки лексема *неповага*. Змішану конотацію хлопці-респонденти виділили в таких якостях, як *намагання* та *ризик*. Треба відмітити, що у гендерному аспекті ризик та схильність до ризику вважається та толеруються насамперед щодо чоловіків, а жінок, що є ризиковими, часто за це ж саме засуджують. Студентки старших курсів (4-й курс, 20–21 роки) асоціюють зухвалість з такими негативними лексемами як *пихатість*, *зарозумілість*, *нахабний (нахаба)*, *грубість безтактність*, *безпринципність*, *хамовитість*.

Всі ці негативні емотивно забарвлені лексеми майже повністю співвідносяться з думкою більш молодших дівчат-студенток та засуджують прояви зухвалості, інтерпретуючи її вкрай осудливо. Водночас як позитивні риси, що асоціюються з зухвалістю, студентки виділили *цілеспрямованість*, *сміливість*, *роzkутість та наполегливість*. Тобто, зухвалість як розкутість вважається позитивною, але коли не перевищується ступінь та міра цієї якості. Змішані емоції викликали такі лексеми та словосполучення, як *безапеляційно*, *самовпевненість*, *захисна реакція*, тому що оцінність дуже залежить від ситуації та контексту. На нашу думку, дівчата дуже психологічно тонко припустили, що нерідко за зовнішньою зухвалістю приховується невпевненість у собі, що й викликає саме таку захисну реакцію. Це вказує на більшу психологічну зрілість студенток старших курсів перед молодшими, що є природним.

Щодо хлопців-студентів цієї вікової категорії, то констатуємо, що традиційно у них менша кількість асоціацій порівняно з дівчатами: *грубість*, *егоїзм*, *безпардонність*, *нахабність*, *нетерплячість*. Конотація переважно негативна. Цікавим є встановлений студентами зв'язок між зухвалістю та нетерплячістю, що також віднесли до негативних рис. Як позитивну асоціацію виявлено тільки лексему *впевненість*. Змішаної конотації не зафіксовано.

Перейдемо до останньої, дуже цікавої категорії респондентів – студентів заочного відділення, людей з вищої освітою, спеціальністю та

життєвим досвідом (22–37 років). Віковий діапазон достатньо широкий, але переважна більшість знаходиться за межами суто студентського віку до 22 років. В їх розумінні, у зухвалості немає ані позитивних асоціацій, ані змішаних – виключно негативні. Зухвалість корелює з *зухвалий погляд*; *зухвала відповідь*; *безцеремонна поведінка*; *безпардонність*; *зарозумілість*, *нахабство*. Представниці порівняно старшого покоління сприймають зухвалість не через призму сміливості чи впевненості у собі, а тільки через зневагу, хамство та безпардонність. Наявність життєвого та професійного досвіду та спілкування у робочому колективі дає їм можливість робити саме такі асоціації та оцінки стосовно зухвалості.

Висновки. З огляду на проведене психолінгвістичне дослідження серед студентів-перекладачів різних вікових категорій, можемо зробити наступні висновки: емотивно неоднозначну лексему «зухвалість» реципієнти оцінили за градацією «позитивні емоції», «негативні емоції», «змішані емоції». Більш молоді представниці жіночої статі оцінили дану лексему з здебільшого різко негативною конотацією (*хамство*, *нахабність*, *різкість*, *агресія*, *зарозумілість*, *грубість*, *неприятель*, *неприємні (люди)*). Серед позитивних складових зухвалості студентки виділили *силу волі*, *наполегливість*, *підвищену самооцінку*. Серед змішаної конотації представлено *яскраво*, *фортеця*. Хлопці-перекладачі цієї ж вікової категорії сприйняли лексему позитивно: (*зухвалість – сміливість та успішність*). Одразу видно гендерно неодностайне сприйняття, що може у майбутньому відібитись у професійному плані. Більш старша вікова категорія студенток (старші курси денне відділення) сприйняли зухвалість як *неповага*, *нахабність зневага*, *неприятель*, *агресія*, *пихатість*, *безцеремонність*, *грубість та норовливість*, а також *невихованість (про дитину)*. Позитивні якості – *сміливість*, *відвага та безстрашність*. Серед студентів-чоловіків наявні такі асоціації: (*Я-нахаба як самоідентифікація*), *егоїзм*, *дурість*. Серед позитивних рис зухвалості виділено *самовпевненість*. Студенти-заочники вікової категорії 23+ визначили зухвалість суто негативно: з *зухвалий погляд*; *зухвала відповідь*; *безцеремонна поведінка*; *безпардонність*; *зарозумілість*, *нахабство*. Можна зробити висновок, що з віком ця якість набуває суто негативної реакції. Дослідження має перспективи для поглиблення та більш детального аналізу психолінгвістичних та семантичних факторів у мовній діяльності студентів-перекладачів різних вікових категорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Івашкевич Е.Е. Психологічний зміст перекладацької діяльності. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К ПНУ ім. І. Огієнка. Вип. 34. 2016. С. 118–128.
2. Куранова С.І. Основи психолінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія». 2012. 203 с.
3. Легка-Пауль О. Психологічні чинники особистості перекладача: огляд проблеми. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. 81 с. URL https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Ukrainica_Posnaniensia/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2018-t6/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2018-t6-s73-81/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2018-t6-s73-81.pdf (Дата звернення: 19.08.2023)
4. Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку. Колективна монографія. Відп. за випуск Мамич М.В. Львів-Торунь: Ліга-Прес. 2021. 512 с.

УДК 811.161.2'373.45'276.6:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.38>

АНГЛІЗМИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ ІТ СФЕРИ

ENGLISH BORROWINGS IN THE PROFESSIONAL DISCOURSE OF IT SPECIALISTS

Шванова О.В.,

orcid.org/0009-0008-0533-046X

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття досліджує запозичення як особливий пласт лексики професійного мовлення фахівців ІТ сфери. У роботі, розглянуто фактори, які впливають на поширення іншомовних лексичних одиниць у професійному мовленні айтивців. До таких чинників насамперед належать 1) особливість роботи спеціалістів ІТ сфери, 2) швидкий розвиток цієї галузі, і як наслідок, виникнення все нових термінів, що не знайшли своїх відповідників у рідній мові, 3) а також державні законодавчі принципи. У статті проаналізовано англізми *туторіал*, *рейт*, *мітинг* і віднайдено їхні аналоги в українській мові. Підбираючи відповідники іншомовним словам, автор керувалась принципом актуалізації словотвірних процесів української мови. Іншомовне слово *туторіал* запропоновано передавати словами *покроковик*, *навчальне відео*, для запозичення *рейт* обрано відповідники *вислуга*, *цінник*, *надбанок*, а для відтворення чужомовного слова *мітинг* віднайдено відповідники *нарада*, *віче*, *збори*. У пошуках питомих відповідників автор звертається до платформи Словотвір, що є новітнім проектом, і учасники якої можуть шукати, обговорювати, та вибирати влучні аналоги для запозичених слів, таким чином формувати живий словник української мови. Укладачі платформи нічого не нав'язують, натомість пропонують вибір. І зрештою існує велика ймовірність, що влучні варіанти приживуться і ввійдуть до академічного словника рідної мови. У даній статті автор поділяє думку мовознавців, які вважають, що розвиваючи власну термінологію і покладаючись значною мірою на свої ресурси можна протидіяти тенденції любителів чужомовного нашпигувати професійне мовлення іншомовними словами. Запозичення начебто збагачують мову, розширюючи її словник, але насправді, притуплюють її внутрішні сили. Таким чином, якщо ж використання іншомовного слова не можливо уникнути, тоді варто пам'ятати і дотримуватись правила міри корисного запозичення.

Ключові слова: англізми, запозичення, питомі відповідники, айтивець, ІТ сфера.

The article examines English borrowings as a special layer of the vocabulary of IT specialists' professional discourse. This work looks at some factors that increase the spread of foreign language lexical units in the professional discourse of IT specialists. These factors include 1) the characteristic features of the IT specialists' work 2) the rapid development of this field, and as a result, the emergence of new terms that have not found their equivalents in the target language 3) as well as state legislative principles. The English borrowings *туторіал*, *рейт*, *мітинг* are analyzed in the article as well as some of their equivalents in the Ukrainian language are found. When looking for the words with similar meaning to the foreign ones, the author is guided by the principle of updating the word-formation capabilities of the Ukrainian language. It is suggested to denote the foreign word *туторіал* with the words *покроковик*, *навчальне відео*, the equivalents *вислуга*, *цінник*, *надбанок* are recommended for the borrowing *рейт* and correspondingly the options *вислуга*, *цінник*, *надбанок*, were chosen to reproduce the foreign word *мітинг*. In search of specific equivalents, the author refers to the platform Словотвір, which is the new project, and its readers can search, discuss, and choose appropriate equivalents for the borrowed words, thus forming a live dictionary of the Ukrainian language. The creators of the platform do not impose anything, but instead offer a choice. And in the end, there is a high probability that the accurate variants will integrate and will be included into the academic dictionary of the Ukrainian language. In this article, the author shares the opinion of linguists who believe that developing our own terminology and relying to a large extent on our national resources, one can resist the tendency of foreign language admirers to fill up their professional discourse with foreign words. Borrowings seem

to enrich the language, expanding its vocabulary, but in fact suppress its inner powers. Thus, if the use of a foreign word cannot be avoided, then it is worth remembering and following the rule of the moderate useful borrowing.

Key words: English borrowings, specific equivalents, borrowings, IT specialists, IT sphere.

Постановка проблеми. Письмове та усне мовлення фахівця ІТ сфери перевантажене англiзмами. Це насамперед пов'язано із впливом нової лексики та понять, які в оригіналі звучать англійською мовою, що стрімким потоком вливаються як у наше професійне так і повсякденне життя. Необхідно певний час аби такі новотвори адаптувалися, закріпилися, і що найбільш важливо, віднайшли свої відповідники в терміносистемі українського спеціаліста. Але з певних причин фахівцю айтівцю легше вжити той чи інший термін українською англійською, тобто запозичити нову лексичну одиницю і перенести її у свою рідну мову. Саме тут постають декілька питань, які потребують глибшого вивчення та аналізу, а саме, наскільки таке запозичення є доречним і виправданим, чи не суперечить і не чинить опір розвитку рідної мови у певній сфері, чи не перенасичує її, і навіть більше чи не засмічує рідну мову новими лексичними одиницями, які не гармоніюють, а ні з її мелодикою, а ні з її граматичними нормами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема запозичень з англійської мови перебуває у полі зору українських мовознавців, які досліджують різні аспекти іншомовних входжень у своїх працях, сюди належать розвідки І.Д. Фаріон [1], П.О. Селігея [2], О.А. Стишова [3], Ю.О. Жлуктенко [4] та багатьох інших. Нещодавно Галицька видавнича спілка опублікувала монографію мовознавиці Ірини Фаріон «Англоварваризація: термін і дійсність/ Термінологічна актуалізація української мовної дійсності» [1]. Ця наукова праця окреслює виклики, яких зазнає українська мова підлягаючи політиці глобалізації і наголошує на національному принципі з власною мовною першорядністю та актуалізації словотвірних можливостей рідної мови, коли йдеться про пошук питомих відповідників до іншомовних слів. Пилип Селігей досліджує лексичний пуризм як неминучий етап становлення мови. Акцентує, що потрібно задіювати всі існуючі словотвірні можливості аби закріпити в ужитку питому термінологію. Тема запозичень у термінології фахівців айтівців як підвид загальної проблеми запозичень в українську мову з англійської загалом недостатньо вивчена, що і зумовлює наукову актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. У нашій роботі ми хочемо глибше зануритись, розібратися у цьому, на наш погляд важливого та актуального

питанні. **Мета роботи:** розглянути запозичення-англiзми у професійному мовленні фахівців айтівців і з'ясувати, коли такі запозичення є доцільним і вмотивованим, та коли їх можна і важливо уникати.

Завдання, які стоять перед нами 1) з'ясувати причини та фактори потрапляння іншомовних лексичних одиниць в усне і писемне мовлення спеціаліста ІТ сфери 2) охарактеризувати найуживаніші англiзми у професійному мовленні айтівця 3) розглянути лексико-семантичне поле означених англiзмів 3) віднайти питомі відповідники англiзмів українською мовою, використовуючи лексикографічні джерела та перекладні платформи.

Виклад основного матеріалу. Явище запозичення лексичних одиниць з інших мов є неминучим процесом мовно-суспільного життя і беззаперечним свідченням того, що мова постійно розвивається. Але як і в кожному процесі має бути рівновага, і якщо вона дотримана, то зміни відбуваються гармонійно, якщо ж відбувається збій і збалансованість порушено, то це призводить до негативних наслідків. Академік Л.А. Булаховський писав «корисність запозичення перетворюється в свою протилежність, коли через невпинний тиск численних запозичень у носіїв мови, що йому (цьому тискові) підлягають, занепадають власні творчі сили на мовній ділянці та не розвивається (слабшає) контакт з прямими носіями рідної мовної стихії» [5]. Це твердження дуже влучно характеризує, ті реалії, що відбуваються у професійному мовленні фахівця айтівця, що зазнає безупинного тиску і впливу запозичень, саме з англійської мови. Тут варто відзначити, що неконтрольоване вживання іншомовних слів зумовлено насамперед особливістю роботи такого фахівця. Адже працівник ІТ сфери має безпосереднє ділове спілкування із представниками інших культур і мовою їхнього спілкування є саме англійська мова. Отже, для айтівця англійська мова стає другою робочою мовою і має прямий вплив на його рідну мову, і саме тому, професійне мовлення айтівця дуже часто стає схоже на міжнародний суржик. Іншою причиною, вживання англiзмів у професійному мовленні айтівця є швидкий розвиток цієї сфери і виникнення все нових і нових термінів, що ще не знайшли своїх відповідників в українській мові. Реалії сьогодення потребують пришвидшення словотворчих процесів, адже запозичення потра-

пляють до вжитку куди стрімкіше аніж встигають утворитися нові слова для позначення нових термінів. Окрім перерахованих чинників, сьогодні англійська і українська мови стають дедалі ближчими, і на суспільно-політичному рівні. Про це свідчить законопроект про англійську мову в Україні, що покликаний юридично закріпити статус англійської як однієї з мов офіційного спілкування в Україні та є ініційованим керівництвом нашої держави. Означений законопроект має як своїх прихильників так і критиків у всіх верствах суспільства, але вже на законному рівні беззаперечно сприятиме проникненню іншомовних входжень в усі сфери, і в ІТ галузь зокрема.

Аналізуючи англізми, що зустрічаються у професійному мовленні айтівця спостерігаємо, що найбільш чисельну групу із них становлять саме іменники, для прикладу: *мітинг* від англійського слова *meeting*, *скіл* – *skill*, *фоловер* – *follower*, *фідбек* – *feedback*, *рейти* – *rate*, *інфа* – *info*, *лайк* – *like*, *туторіал* – *tutorial*, *бекан* – *back-up*, *вебінар* – *webinar*, *геймер* – *gamer*, *фіча* – *feature*.

Іншу групу, значно меншу за своєю чисельністю від попередньої становлять запозичення-дієслова. Часто-густо натрапляємо на лексичні одиниці, які дещо змінили свою форму відповідно до граматичних норм української мови, а також дієслова, які є похідними від основ запозичених іменників: *to test* – *затестувати*, *to like* – *лайкувати*, *to post* – *ностити*, *to start* – *стартувати*, *to check* – *чекнути*, *to approve* – *апрувнути*, *to google* – *гуґлити*, *to lag* – *лагати*, *to share* – *шерити*, *to manage* – *менеджерити*.

Запозичення прикметники, а також дієприкметники у мовленні айтівців значно поступаються своєю кількістю іменникам і дієсловам, однак все ж нерідко трапляються, до прикладу наступні: *таргетований* – *targeted*, *валідний* – *valid*, *бінарний* – *binary*, *коректний* – *correct*, *топовий* – *top*.

У нашій роботі, хочемо зупинитися і проаналізувати деякі із англізмів-запозичень, розкривши їхнє лексичне значення. Аби мати краще розуміння семантики певного терміну подаємо його у контексті.

Я створив туторіал із проходження складного рівня гри [6].

У наведеному прикладі натрапляємо на термін *туторіал*. Цей англізм має два варіанти написання, а саме через *-у* (власне *туторіал*), та через *-ю* (*тьюторіал*). Аналізуючи їхні значення приходимо до висновку, що різниця у написанні є не випадковою, і ці слова несуть абсолютно різні поняття, хоча обидва слова походять від англійського *tutorial*. У вільній «народній енциклопедії» знаходимо розгорнуте тлумачення терміну *туторіал*:

Нині туторіал передбачає більш інтерактивний спосіб викладу матеріалу, часто використовується для презентації програмного забезпечення та представляється в електронному форматі в інтернеті. Зазвичай туторіал містить презентацію продукту, основні прийоми роботи з ним та спосіб переходу на додаткові модулі та застосунки [7].

Пропонуємо також визначення, яке надає платформа Словотвір:

Туторіал – *покрокова інструкція у вигляді відео або зображень, яка навчає будь-чому. зазвичай, в цифровому вигляді* [6].

Термін *тьюторіал* відсутній у Вікіпедії, проте маємо тлумачення його спорідненого слова: *тьютор* *особа, що веде індивідуальні або групові заняття із учнями, студентами, наставник*.

Тьюторіали – *це форма занять, яка використовується для організації коригування та контролю самостійної роботи студентів. Така форма є поширеною в індивідуалізованому та дистанційному навчанні. Це різновид роботи тьютора (викладача-консультанта, викладача-наставника) в індивідуальній роботі зі студентом або в малочисельних групах (5–10 студентів)* [8].

Отже, як бачимо із визначень, слова мають різну семантику, проте спільне походження. Але у нашій роботі ми задаємося питанням чи потрібні і доцільні ці чужомовні слова в рідній мові та в терміносистемі айтівця зокрема, чи не існує в українській мові питомого відповідника, який би повністю відповідав і розкривав усі відтінки його значення. Вищезгадана платформа Словотвір допоможе розібратись і знайти відповідь на ці питання.

Майданчик Словотвір був створений однодумцями, аби шукати, обговорювати, та вибирати влучні відповідники для запозиченого слова [6]. Платформа налічує більше як 9 тисяч слів-запозичень та більше як 55 тисячі перекладів. Тут містяться запозичення із двадцяти восьми мов, найбільшу кількість становлять чужомовні слова із англійської, на сьогодні це 2445 слів. Кожен може долучитися до проєкту, попередньо зареєструвавшись і відповідно запропонувавши свій відповідник, таким чином учасники і користувачі укладають живий словник. Відтак кожне запозичення має декілька варіантів перекладу, учасники платформи можуть голосувати за найкращі і найвлучніші з них. Упорядники платформи не мають наміру нічого нав'язувати, натомість пропонують вибір. І зрештою існує велика ймовірність, що

влучні відповідники приживуться і ввійдуть до академічного словника української мови.

Отже, на платформі Словотвір пропонуються наступні варіанти до запозичення *тьюторіал* – посібник, навчалка, навід, інструкція, покроковик, образна напоруда, керма, навчальне відео, порадник, підручник, ознайомлення, настанови, вказівник. Найбільше схвальних відгуків отримав відповідник *посібник*, автори, що його пропонують вказують насамперед на його значення *пособа* тобто *допомога*. Проте є дописувачі, що не підтримують такий варіант, оскільки він не відтворює конотацію *покрокове керівництво*, лише містить загальне значення *помічник*. Ми підтримуємо варіант *покроковик*, що відтворює відтінок значення *покрокової інструкції*, а також відповідник *навчальне відео*, що цілком розкриває значення *навчальна інструкція у цифровому вигляді*. Щодо запозичення *тьюторіал*, пропонуємо відповідники *консультація, індивідуальне заняття*.

Розглянемо докладніше чужомовне слово *рейт*, розібравши його тлумачення та вживання в контексті та спробуємо віднайти до нього влучний відповідник в українській мові. Термін *рейт* походить від англійського слова *rating* – *рейтинг* вживається у різних царинах, зокрема в політиці, економіці, фінансах, спорті, у сфері розваг та інших галузях і має наступне тлумачення у відкритій енциклопедії: *Рейтинг – це числовий або порядковий показник успішності або популярності, який відображає важливість або вплив певного об'єкта або явища* [7]. Платформа Словотвір пропонує наступні відповідники *щабельник, славомір, лісва, лісвиця, оцінка, славник, щабель, голосник, значність, пузомірка, щабельовець, ранжир, рівник, довірень, щаблівка пласт* та інші. Сленг гравців відео ігор містить споріднене до слова *рейтинг* поняття *рейт*, що є показником кількості досвіду, грошей або честі, який або збільшується або зменшується відповідно до виконання певного завдання [9].

Втім у галузі ІТ термін *рейт* використовують, коли йдеться про оплату праці кваліфікованого фахівця залежно від його досвіду, навиків, швидкості та терміновості виконання певної роботи. Майданчик Словотвір не фіксує даної лексичної одиниці. Звернемо увагу на вживання запозичення *рейт* на прикладах з контексту, де краще розкривається його значення. *Ці нюанси важливо розуміти, коли формуєте стратегію перемовин: який **рейт** можна просити, на які поступки роботодавець готовий піти, якщо озвучена сума буде зависокою, чи готові ви змінити місце роботи у випадку відмови тощо* [10].

*Декілька днів думаю про **рейти**, за якими працює західний ринок...як програмісту з України вийти на ринок, де клієнти платять \$80–120/год... шлях до **рейтів** вищої ліги є через софт скіли. Тобто до 40–50 можна ще рости технічно, а далі лише професійна комунікація, розуміння культурних особливостей та робоча етика є критеріями* [11].

Словник Cambridge dictionary серед інших лексичних значень подає тлумачення: *rate – (noun) an amount or level of payment*. Отже, враховуючи все вище сказане пропонуємо до запозичення *рейт* відповідники – *вистлуга, цінник, надбанок*.

Ще одним іншомовним словом, яке часто вживають айтивці є слово *мітинг* – *зустріч або дзвінок для розв'язання робочих питань* [12]. Термін *мітинг* походить від англійського *meeting* – *a planned occasion when people come together, either in person or online (using the internet), to discuss something* [13]. Запозичення певного терміна може бути виправданим якщо йдеться про поняття чи явище, яке тільки з'явилося і не має свого аналога у мові вбирачі, проте зовсім інша справа, коли у рідній мові наявні набагато легші та зрозуміліші відповідники. На платформі Словотвір запропоновано передавати це запозичення наступними способами – *віче, нарада, зібрання, здибанка, сходини, збори, громада, майдан, зустріч* [6]. Найбільше схвальних відгуків отримав відповідник *віче*, так би мовити, слово, яке ще вживалося з історичних часів набуває нової конотації у сучасній мові. Противники вважають, що *віче* не має відтінку *радитись*, оскільки на *мітингах* на запланованих чи спонтанних зібраннях обговорюють та консультуються щодо якогось нагального питання. Ми свідомо не є прихильниками запозичень, особливо там де цьому можна запобігти, вважаємо що відповідники *нарада, віче, збори* прекрасно можуть передати всі відтінки чужомовного терміну *мітинг*.

Висновки. Таким чином, ми цілком поділяємо думку Пилипа Селігея, що коли мова покірливо переймає вироблене іншою мовою, вона втрачає здатність до саморозвитку. Запозичення, хоч і збагачують мову, хоч і розширюють її словник, але водночас притлумлюють її внутрішні сили та можливості. І тоді збагачення парадоксальним чином перетворюється на збіднення [2]. Отже у нашій роботі, ми розбирали фактори, які впливають на поширення іншомовних лексичних одиниць в професійному мовленні спеціаліста ІТ сфери, аналізували приклади таких англізмів і шукали для них питомі відповідники в рідній мові. Підбираючи відповідники іншомовним словам *тьюторіал, рейт, мітинг*, ми керувались

виключно принципом актуалізації словотвірних процесів української мови. Відтак, розвиваючи власну термінологію і покладаючись значною мірою на власні ресурси можна протидіяти тенденції любителів чужоземного нашпиговувати професійне мовлення іншомовними словами. Відповідно, якщо ж запозичення не можливо

уникнути, тоді варто пам'ятати і дотримуватись правила міри корисного запозичення. У нашому дослідженні, ми розглянули лише декілька прикладів запозичень, однак з огляду на чисельну кількість таких лексичних одиниць у професійному мовленні айтівців ця тема потребує подальшого наукового вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фаріон І.Д. Англоварваризація: термін і дійсність/ *Термінологічна актуалізація української мовної дійсності*. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. С. 5–59.
2. Селігей П.О. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт?/ *Вісник Національної Академії наук України. Мовне питання*. 2007. №9. С. 20–28.
3. Стишов О.А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку XXI ст. *Studia philologica. Філологічні студії: зб.наук.пр./ Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка*. 2017. Вип. 9. С. 66–75.
4. Жлуктенко Ю.О. Українсько-англійські міжмовні відносини. Київ: Видавництво Київського університету, 1964. 168 с.
5. Булаховський Л.А. *Вибрані праці в п'яти томах. Том перший*. Загальне мовознавство. Київ: Наукова думка, 1975. 495 с.
6. Майданчик для перекладів запозичених слів. URL: <https://slovotvir.org.ua/>
7. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
8. Кайдалова Л., Мнушко З. Модульна технологія навчання. Київ, 2002. 86 с.
9. Що таке рейт: поняття, визначення, ігровий сленг. Налаштування і редагування рейта. URL: <https://what.com.ua/sho-take-reit-poniattia-vizn/>
10. Я «коштую» більше: як просити підвищення зарплатні в ІТ. URL: <https://itexpert.work/uk/ya-koshtuyu-bilshe-yak-prosyty-pidvyshhennya-zarplatni-v-it/>
11. Про рейти. URL: <https://reintech.io/media/rates>.
12. Speak IT, please: важлива ІТ-термінологія для рекрутера. URL: <https://itexpert.work/uk/speak-it-please-vazhlyva-it-terminologiya-dlya->
13. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.39>

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ

SPECIFICS OF EDITING UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH TEXTS

Пилипчук М.Л.,

orcid.org/0000-0001-8251-4328

*доктор філософії у галузі педагогіки,
старший викладач кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Полякова О.В.,

orcid.org/0000-0002-8757-3412

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

У статті досліджено проблему редагування перекладу англійських текстів різних жанрів українською мовою. Автори розуміють редагування як процес приведення редактором об'єкта редагування (тексту перекладу з англійської мови) у відповідність до чинних норм української літературної мови, форматування та стилю, а також його культурної адаптації до цільової аудиторії. Редактор постає у ролі контролера якості та адекватності змісту та форми об'єкта редагування (перекладу). Водночас важливим завданням редактора є не спотворити авторський ідіостиль, а лише підсилити грамотність та доповнити гармонійність його звучання. Процес редагування перекладу англійського тексту українською розглядається на лексичному, жанрово-стилістичному, граматичному та технічному рівнях. Лексичний рівень редагування передбачає виправлення галузевої термінології науково-технічних текстів, багатозначних слів, іншомовних запозичень, вилучення плеоназмів, русизмів та кальки. Жанрово-стилістичний рівень редагування англійських текстів українською мовою – це перевірка на відповідність перекладу до домінуючої функції і стилістичних особливостей того типу тексту, до якого належить переклад. На цьому рівні важливим є редагування стилістично-зabarвленої лексики у текстах наукового чи публіцистичного стилів, такої як метафори, фразеологізми, сленг та просторіччя тощо. Граматичний рівень редагування передбачає перевірку збереження логічного наголосу вихідного повідомлення за допомогою рема-тематичної структури, а також перевірку орфографії та пунктуації. Технічний рівень редагування – це контроль якості форматування тексту та графічних елементів відповідно до стилю оригіналу. Автори вбачають суттєву різницю між поняттями «редагування» та «вчитування» тексту, що полягає у відмінності критеріїв підбору необхідних фахівців, а також їх основних завдань. Для редагування перекладів англійських текстів українською необхідними вимогами до редактора є володіння ним англійською та українською мовами, творчий потенціал, відчуття літературного стилю, а також технічна грамотність.

Ключові слова: адекватність перекладу, жанр, літературна норма, рівень редагування, форматування.

The article examines the issue of editing Ukrainian translations of English texts of various genres. The authors understand editing as the process of bringing the object of editing (English-Ukrainian translations) into compliance with the current norms of the Ukrainian literary language, formatting and style, and its cultural adaptation to the target audience. The editor controls the quality and verifies the adequacy of the content and form of the editing object. At the same time, an important task of the editor is not to distort the author's individual writing style, but only to enhance its literacy and the harmony of its sound. The editing process is considered at the lexical, genre and stylistic, grammatical, and technical editing levels. The lexical level of editing involves the correction of industry-specific terminology in scientific and technical texts, polysemantic words, borrowings, and the removal of pleonasm, Russianisms, and calques. The genre and stylistic level of editing Ukrainian translations of English texts is a check for the translation's compliance with the dominant function and stylistic features of the specific type of text. At this editing level, it is important to edit stylistically coloured vocabulary in texts of scientific or journalistic styles, such as metaphors, phraseological units, slang, colloquialisms, etc. The grammatical level of editing involves checking that the logical emphasis of the original message is maintained through the use of a correct semantic structure, as well as dealing with spelling and punctuation. The technical level of editing is the quality control of text and graphic elements formatting in accordance with the style of the original text. The authors see a significant difference between the concepts of "translation editing" and "translation proofreading". These processes require different specialists to comply with different tasks. To edit Ukrainian translations of English-language texts, it is necessary for an editor to be fluent in English and Ukrainian, and have creative potential, a sense of literary style, and technical literacy.

Key words: translation adequacy, genre, literary norm, level of editing, formatting.

Постановка проблеми. Високоякісний переклад тексту вимагає багато часу та зусиль. Перекладачам доводиться аналізувати зміст, вивчати термінологію, розробляти глосарії та посібники зі стилю ще до початку перекладу. І хоча машинний переклад значно прискорює цей процес, роль людини у процесі перекладу та редагування залишається незмінно важливою. Редактору задля контролю якості доводиться виправляти помилки як машинного перекладу, так і помилки перекладача-людини та «відшліфувати» переклад вихідного тексту під час редагування і вичитування, адже навіть найдосвідченіші перекладачі-люди іноді припускаються помилок.

Редакторам доводиться зосереджуватися на багатьох завданнях одночасно. Окрім роботи над якістю лінгво-стилістичного оформлення тексту (редагування лексичних одиниць, стилістичних засобів та орфографії), редактор має зважати на засоби технічного оформлення тексту, такі як форматування тексту та графічних елементів, нумерація тощо. Процес редагування полягає у перевірці інформації з метою удосконалення або виправлення її структури, змісту, відповідності, завершеності, логічної послідовності, методів презентації [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми редакторської підготовки перекладу були об'єктом дослідження М. Тимошика, Є. Гули, О. Ребрія. Методи, норми редагування та проблеми технічної термінології розглядали Е. Дерді, З. Партико, А. Крижанівська, О. Литвинко, Л. Малевич, Г. Мацюк, О. Микитюк, І. Кукло, С. Руденко.

Постановка завдання. У цій статті автори досліджують основні труднощі у редагуванні українських перекладів англійських текстів на лексичному, жанрово-стилістичному, граматичному та технічному рівнях та надають практичні поради редактору для отримання якісного точного та логічного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Редагування тексту (англ. – *translation editing*) відбувається після завершення перекладу. Цей етап роботи над текстом нагадує перший начерк письменника, коли основна частина творчої роботи виконана, але результат потрібно переглянути та доопрацювати, перш ніж він потрапить до кінцевого споживача. Іншими словами, редагування – це процес приведення редактором об'єкта редагування (тексту перекладу) у відповідність до чинних норм української літературної мови, форматування та стилю, а також його культурної адаптації до цільової аудиторії. Основна робота редактора

полягає у виправленні помилок на лексичному, жанрово-стилістичному, граматичному та технічному рівнях.

Лексичний рівень редагування стосується переважно помилок вживання термінології, багатозначних та іншомовних слів, а також виправлення у випадку використання русизмів чи плеоназмів.

Галузева термінологія

Як відомо, термінологія становить основу науки, а тому стандартизація науково-технічної термінології регулюється на державному рівні завдяки створенню термінологічних комітетів, зокрема Комітету наукової термінології НАН України або Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології [2, с. 42]. Для редагування термінології фахових текстів слід послуговуватися вузькогалузевими словниками та глосаріями, а іноді й базою термінів, наданих безпосередньо замовником. Неправильно перекладені терміни це суттєвий огріх перекладача, який без виправлення редактором стане перешкодою розуміння тексту та показником його низької якості.

Так, до прикладу, авіаційний термін “elevator” в англійсько-українському словнику авіаційних термінів за редакцією Р.О. Гільченко має відповідник «руль висоти» [3, с. 86], однак у перекладі речення вжито термін «підйомник», що значно спотворює зміст оригінального повідомлення.

The pilot adjusts the elevators on the tail to make a plane descend or climb. – Пілот регулює підйомники на хвості, щоб змусити літак знижуватися або набирати висоту.

Багатозначні слова

Окрім стандартизованої термінології, редактору перекладу англійських текстів часто доводиться виправляти помилки у перекладі багатозначних слів. Наприклад, англійське слово “area” має безліч українських відповідників, таких як 1) область, зона; 2) сфера; 3) проща [4]. У наведених нище прикладах видно усю помісемічну гаму цього слова, яке потребує підвищеної уваги з боку редактора: subject area – галузь знань; large friction area – велика фракційна площа; separate lounge area – окрема вітальня зона; area industry – область індустрії.

Іншомовні запозичення та калька

Інколи бажання перекладача додати своєму перекладу науковості, або небажання відшукати україномовний еквівалент у словнику призводить до того, що іншомовні слова вживаються там, де краще було б використати власні, українські. Невиправдані запозичення «засмічують» мову,

додають їй канцеляриту, штучної і непотрібної ускладненості, неприродності звучання.

Наведемо приклади використання словникових відповідників замість невдалих запозичень: *appeal* – апелювати – звертатися; *dominate* – домінувати – переважати; *prevail* – превалювати – переважати; *extraordinary* – екстраординарний – особливий; *local* – локальний – місцевий; *precise* – прецизійний – точний; *previously* – провізорно – попередньо.

Причиною некоректних іншомовних запозичень може стати надмірне використання перекладачем прийому калькування, що не повинно пройти повз пильне око редактора.

Плеоназми

Незнання значення іншомовних слів призводить до так званих плеоназмів. Плеоназм – це сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька логічно зайві [5]. Редактор має виявити у тесті плеоназми та виправити їх, наприклад: *дублювати двічі* – дублювати, повторювати; *дивний парадокс* – парадокс, парадоксальна думка; *дві альтернативи* – альтернатива, два варіанти; *перспектива на майбутнє* – перспектива, погляд на майбутнє; *період часу* – період, відрізок часу.

Русизми

Особливо гостро постає проблема використання у перекладі русизмів, які впливають на якість сприйняття тексту цільовою аудиторією. Для чистоти звучання української мови під час редагування слід виправляти такі слова-русизми: *оснастка* – оснащення; *переналадка* – переналагодження; *водоочистка* – водоочищення; *підрізка* – підрізання; *перевозка* – перевезення, оскільки вони не відповідають нормам українського словотвору.

Жанрово-стилістичний рівень редагування є прагматичним чинником, що впливає на вибір варіанта перекладу. Жанрово-стилістичну норму перекладу можна визначити як вимогу відповідності перекладу до домінантної функції і стилістичних особливостей того типу тексту, до якого належить переклад [2, с. 26]. Редактор має знати стилістичні вимоги до різних жанрів та враховувати, що можуть існувати різні жанрові і стилістичні норми тексту у мові оригіналу і мові перекладу. Якщо такі розбіжності існують, текст перекладу має бути адаптований. Наприклад, в англійській мові в науковому чи публіцистичному стилі частіше вживаються розмовні елементи на лексичному та фразеологічному рівні [2, с. 40]. Так, свою відому промову перед випускниками Стенфордського університету Стів Джобс завершує словами напуття “Stay

hungry! Stay foolish!”. Найбільш вдалою жанрово-стилістичною адаптацією цієї фрази став вислів «Залишайтеся спраглими, залишайтеся безрозсудними», оскільки дослівний переклад слів “hungry” – «голодний» та “foolish” – «нерозумний» спотворює намір автора висловити побажання випускникам постійно самовдосконалюватися та не боятися експериментувати.

Метафора

В англійському науково-технічному тексті часто вживаються метафори. Завдяки номінативній функції метафори багато технічних термінів мають метафоричне походження, утворюючись шляхом образного переосмислення загальноживаних слів [6, с. 332]. Так англійське слово “inflammable rubber boots”, що дослівно перекладається як «надувні гумові чоботи» в технічній літературі слід виправляти на «надувні гумові протектори», що більше відповідає нормам наукового стилю в українській мові, а звичне для нас англійське слово “pants” в авіаційній галузі вживається як «обтічники двигуна», а не «штани». Такі метафори як «книга розповідає», «стаття зазначає» відповідно до жанрово-стилістичних норм української мови слід замінювати на «у книзі розповідається», «у статті зазначається» тощо. Однак деколи зустрічаються метафори, які перекласти без знання предмету галузевого тексту стає неможливо. Наприклад, під час демонстрації льотно-технічних характеристик свого найпопулярнішого літака Боїнг 737, компанія Боїнг називає його “the queen of the sky”, що має відповідати українському варіанту «король неба», оскільки мова йде про літак – іменник чоловічого роду.

Фразеологізми

Очевидно, що для перекладу фразеологізмів мови оригіналу слід знаходити відповідний фразеологізм у мові перекладу, тому що калькування чи описовий переклад тут недоречний. Чим вдаліший фразеологізм підбере перекладач чи редактор, тим природніше буде звучати переклад. Деякі фразеологізми є зовсім відмінні за лексичним складом, але тотожні за значенням, як-от: *a bone of contention* – яблуко розбрату; *Jack of all trades* – майстер на всі руки; *a little bird told me* – земля чутками повниться; *like two peas in a pod* – як дві краплі води.

Грамаітичний рівень редагування передбачає збереження однакового логічного наголосу у тема-рематичній структурі вихідного та цільового повідомлення. Правильна розстановка акцентів є основоположною в процесі ефективного сприйняття інформації реципієн-

том. Зміни теми або реми у структурі речення ведуть до втрати деяких аспектів дискурсу мови оригіналу. Завдання як перекладача, так і редактора полягає в тому, щоб розпізнати головний задум вихідного інформаційного повідомлення та зуміти донести його до розуміння адресата в неушкодженому вигляді, пройшовши при цьому кризь «мінне поле» синтаксису обох мов [7, с. 21]. Порівняймо два речення: Вчитель провів урок. Урок провів вчитель. Перше речення має нейтральне комунікативно-прагматичне навантаження, оскільки воно є темою наступного повідомлення. Друге речення має незвичну структуру, у якій відчутний логічний наголос, що саме вчитель (а не хтось інший) провів урок. Друге речення доцільно залишити лише тоді, коли автор або перекладач має намір підсилити комунікативно-прагматичне навантаження на слово «вчитель», що у розмовному мовленні можна було б виділити інтонацією. Оскільки у писемному мовленні інтонацією виділити якесь слово неможливо, замість цього можна використати слова-інтенсифікатори, як-от: саме, якраз, навіть, досить, лише, цілком тощо. Якщо використання зазначеного способу виявиться недостатнім, можна вдаватися до графічного виділення логічно наголошеного слова: застосувати інший шрифт, поставити знак оклику, виділити жирним або курсивом. Однак, ці методи є досить радикальними і зловживати ними не варто, тому що вони порушують форматування оригінального тексту. Досвідчений редактор завжди знайде оптимальний вихід, користуючись гнучкістю та різноманітністю синтаксичних структур в українській мові, а також своєю інтуїцією.

Не можна оминати увагою ще один важливий аспект граматичного рівня редагування, що пов'язаний з виправленням *орфографії та пунктуації*. Якщо перше може бути простою друкарською помилкою, то друге є складнішим завданням через значну відмінність англійської та української пунктуації. Машинні перекладачі

мало зважають на ці відмінності, а здебільшого просто копіюють усю пунктуацію вихідного тексту. Редактор має бути особливо пильним до речень із прямою мовою, а також складнопідрядним зв'язком і керуватися правилами української пунктуації.

Технічний рівень редагування передбачає збереження оригінального *формування* тексту та графічних елементів у перекладі. Найперше, це стосується формату розширення самого файлу. Якщо оригінальний текст надійшов у форматі текстового редактора MS Word, то і переклад має бути виконаний у ньому (якщо не існує інших домовленостей між замовником та перекладачем). Наступним кроком технічного редагування є перевірка відступів, абзаців, шрифтів, табуляції, розмітки тексту тощо. І зрештою форматування таблиць та графічних елементів, що можуть бути виконані в іншій програмі.

Після завершення процесу редагування текст може бути надісланий іншому редактору для вичитування (англ. – *translation proofreading*). На відміну від редагування, метою якого є виправлення суттєвих помилок та недоліків перекладу, вичитування виконується більше для вдосконалення гармонійності звучання самого тексту. Якщо редагування варто довіряти фахівцеві, який володіє як мовою оригіналу, так і мовою перекладу, вичитування може виконати фахівець-лінгвіст, котрий відмінно знає мову перекладу.

Висновки. Редагування перекладу – це клопітка праця, що потребує великого вміння, досвіду й такту. Перед редактором постають два завдання: з одного боку, виконати контроль якості перекладу шляхом ретельної перевірки на відповідність лексичним, жанрово-стилістичним, граматичним нормам цільової мови, а також технічним параметрам. З іншого боку, виявити виняткову чутливість до творчого ідіостилу автора та перекладача, не порушуючи манери авторського викладу, а лише підсилюючи грамотність та доповнюючи гармонійність звучання перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гула Є.А. Редагування як один з головних чинників якісного перекладу. *Матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг*. Київ, 2005. URL: <http://www.uta.org.ua/data/loads/Gula.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
2. Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач О. В. Ребрій. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.
3. Гільченко Р.О. Англо-український словник авіаційних термінів. Київ: НАУ, 2009. 280 с.
4. Англійсько-український словник: веб-сайт. URL: <https://www.dict.com> (дата звернення: 02.08.2023).
5. Академічний тлумачний словник української мови: веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/pleonazm> (дата звернення 01.08.2023).

6. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько та ін., за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.

7. Пилипчук М.Л., Гнатів О.В. Тема-рематична структура як засіб ефективного відтворення інформаційних повідомлень у перекладі (на матеріалі типових текстів оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук праць*. Київ: НАУ, 2018. Вип. 38. С. 21–25.

УДК 81`25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.40>

СТРАТЕГІЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КОНФРОНТАЦІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ

NEUTRALIZATION STRATEGY IN THE TRANSLATION OF ENGLISH-UKRAINIAN CONFRONTATIONAL POLITICAL TEXTS

Севастиук М.І.,

orcid.org/0000-0001-5548-8144

*аспірантка кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто особливості використання нейтралізації при відтворенні маркерів комунікативної тактики конфронтації в англійсько-українському перекладі текстів політичного дискурсу. Зіставний аналіз корпусу сучасних американських політичних текстів та їхніх перекладів українською мовою дав змогу виокремити чинники, що зумовлюють використання цієї адаптивної стратегії у перекладі політичних текстів та проаналізувати випадки застосування нейтралізації відповідно до виділених чинників, а також оцінити ефективність використання перекладацьких стратегій у кожному випадку. У межах дослідження перекладацька стратегія нейтралізації розглядається як одна з трьох основних адаптивних стратегій відтворення конфронтації у політичному перекладі (нейтралізація, типізація, інтенсифікація). Вона полягає у пом'якшенні або повному усуненні засобів вираження конфронтації з тексту перекладу. До основних чинників використання нейтралізації відносимо мовну і культурну асиметрію мови оригіналу і мови перекладу, відмінності у традиціях політичної риторики, правові та етичні міркування, а також перекладацькі помилки, зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу і мовних маркерів її вираження. Емпіричне дослідження показало, що маркерами стратегії конфронтації, які найчастіше піддаються нейтралізації у перекладі політичних текстів є негативно-оцінні метафори, фразеологізми, порівняння, аббревіатури, просторіччя та вульгаризми. Серед тактик, які часто нейтралізуються при відтворенні в українському перекладі виділено тактики «навішування ярликів» та висміювання. Основна критика стратегії нейтралізації зводиться до втрати експресивності оригіналу і можливого спотворення комунікативної мети повідомлення у перекладі. Дослідження сприяє глибшому розумінню тонкощів перекладу конфронтаційного політичного дискурсу та проливає світло на складне завдання відтворення комунікативних стратегій політиків під час адаптації вихідного тексту до іншого культурного та політичного контексту.

Ключові слова: нейтралізація, стратегії перекладу, адаптація, політичний дискурс, переклад політичних текстів.

This research paper examines the neutralization strategy and its application in rendering markers of confrontation communicative tactics in English-Ukrainian translations of political discourse texts. Through a comparative analysis of the corpus of modern American political texts and their translations into Ukrainian the authors identified the factors that predetermine the use of this adaptive strategy in the translation of political texts. They scrutinize instances of neutralization use in accordance with the identified factors, while also evaluating the efficacy of employed translation strategies in each case. The study regards neutralization as one of the three main adaptive strategies for conveying confrontation in political translation, alongside typification and intensification. This strategy involves softening or completely eliminating the means of expressing confrontation-related elements from the target text. The key factors driving neutralization include linguistic and cultural asymmetry between the source and target languages, differences in political rhetoric traditions, legal and ethical considerations, as well as translation errors caused by the translator's misidentification of the communicative intention of the source and the linguistic markers of its expression. Empirical findings highlight that frequently neutralized markers within translated political texts comprise negative evaluative metaphors, phraseology, similes, abbreviations, colloquialisms, and pejoratives. The tactics of "name-calling" and ridiculing are among the tactics that are most frequently neutralized when rendered in Ukrainian translation. The main criticism of the neutralization strategy lies in the loss of expressiveness of the original and the possible distortion of the communicative purpose of the message in translation. The study contributes to a deeper understanding of the intricacies of translating confrontational political discourse and sheds

light on the complex task of reproducing the communication strategies of politicians while adapting the source text to a different cultural and political context.

Key words: neutralization, translation strategies, adaptation, political discourse, political texts translation.

Постановка проблеми. Мова, як потужний інструмент комунікації, часто слугує полем битви, на якому розгортаються політичні протистояння. У сфері політичного дискурсу, де обмін ідеями та поглядами формує курс держав і суспільств, ефективний переклад відіграє винятково важливу роль. Тонке мистецтво перекладу набуває нового значення, коли постає завдання передати конфронтаційні відтінки повідомлення з однієї мови та культури в іншу. В умовах зіткнення ідей та ідеологій перед перекладачами постає завдання не лише передати вербальний зміст, а й емоційну насиченість та риторичну силу, які підкреслюють конфронтаційну риторичку.

Багатий функціонально-дискурсивний потенціал, культурно-національна зумовленість і прагматичний характер конфронтаційної стратегії порушують важливе питання про її відтворення у перекладі текстів політичного дискурсу. Відповідно, одним з найважливіших аспектів діяльності перекладача є пошук реальних і оптимальних перекладацьких стратегій, покликаних створити текст, що сприятиме міжкультурному порозумінню та полегшуватиме змістовну комунікацію на глобальній арені. Серед стратегій, які є в інструментарії перекладача політичних текстів, однією з найпомітніших в англійсько-українському перекладі конфронтаційних політичних текстів є нейтралізація. Стратегія нейтралізація має досить суперечливий характер, оскільки, з одного боку, постає як підхід, покликаний знайти тонкий баланс між збереженням емоційної інтенсивності та конфронтаційного запалу вихідного тексту, а також його адаптацією до культурних та мовних норм цільової аудиторії, а з іншого – часто сприймається як інструмент маніпуляції з текстом оригіналу, як «зрада автора» [1, с. 90], що може призвести до руйнування провідної інтенції повідомлення та деформації прагматичного і експресивного навантаження вихідного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перекладу текстів політичного дискурсу посідає важливе місце у науковому доробку сучасних вчених-перекладознавців [2–4]. При цьому, їхню увагу привертають різні аспекти політичного перекладу, які часто обертаються навколо тріади «переклад-влада-ідеологія». Основні напрями досліджень у цій галузі включають: професійні обов'язки перекладачів та перекладацька етика політичного перекладача [2]; маніпуляції перекладачів з цільовим текстом у політичному

перекладі [3; 4]; роль перекладачів як посередників в ситуаціях політичного конфлікту [3] тощо.

Пріоритетним напрямком залишаються і дослідження, присвячені вивченню питання перекладацьких стратегій політичного дискурсу, див. напр. [4]. На сьогодні виокремлюють дві основні перекладацькі стратегії: доместикацію і форенізацію [5]. Стратегію нейтралізації як одну з провідних адаптивних перекладацьких стратегій виділяє низка українських дослідників-перекладознавців. І. Фролова та ін. досліджує нейтралізацію як одну зі стратегій відтворення мовленнєвих аномалій в художньому перекладі [1]. А. Мельник розглядає нейтралізацію на ряду з доместикацією та форенізацією, як основні стратегії в аудіовізуальному перекладі [6]. Т. Андрієнко досліджує використання цієї стратегії для відтворення часової дистанції у перекладі [7]. Вчені також розглядають стратегію нейтралізації у діахронному зрізі як інструмент маніпуляції у перекладі творів художньої літератури [8].

Застосування перекладацької стратегії нейтралізації розглядають В. Воробкало і А. Снітко. На їхню думку, головним завданням перекладача при використанні нейтралізації є позбавлення вихідного тексту негативно або позитивно експресивних елементів без викривлення оригінального змісту твору [9, с. 134]. Дослідники наголошують також на негативних факторах застосування нейтралізації, до яких належать втрата національного колориту, втрата емоційного забарвлення твору та звуження кола вибору цільової аудиторії.

Постановка завдання. Актуальність дослідження визначається значущістю прикладної проблеми відтворення конфронтаційної політичної взаємодії для встановлення ефективної міжкультурної політичної комунікації і досягнення кінцевих цілей такої взаємодії, а також відсутністю наукових розвідок, які комплексно висвітлюють це питання. Більшість досліджень, що фокусуються на стратегіях перекладу, не розглядають особливості функціонування перекладацьких стратегій у контексті політичного перекладу, а ті, що все ж вивчають такий об'єкт дослідження, – мають переважно теоретичний характер. Отже, метою розвідки є дослідити особливості використання стратегії нейтралізації при відтворенні конфронтації у перекладі політичних текстів з англійської на українську мову. Відповідно, завданнями дослідження є проаналізувати випадки застосування стратегії нейтралізації для відтворення

маркерів конфронтації в українському перекладі американської політичної риторики і виокремити чинники, які зумовлюють використання цієї стратегії у наведених випадках.

Виклад основного матеріалу. Застосування комунікативної стратегії конфронтації і тактик, за допомогою яких вона реалізується у дискурсі політичних лідерів (звинувачення, протиставлення, погрози, висміювання, «навішування ярликів», образи тощо), є завжди стратегічним і, перш за все, націлене на провокування певної реакції зі сторони політичного опонента або/та аудиторії. З огляду на це, при роботі з таким матеріалом перекладач не може обмежитись лише мовним компонентом. Одним з визначальних критеріїв якості перекладу таких текстів є його здатність досягати комунікативних цілей, висунутих автором оригіналу. Під час інтерпретації політичного дискурсу текст має переадресовуватись іншомовним реципієнтам з чітким усвідомленням і врахуванням прагматичних відношень мови перекладу, тобто тієї реакції, яку викликає повідомлення, його сприйняття цільовою аудиторією. Тому основним завданням перекладача стає створення перекладу, який мав би комунікативні характеристики, еквівалентні оригіналу.

З огляду на це, вважаємо, що основними функціями, які допомагають передати прагматичне навантаження такого типу текстів, є комунікативна та експресивна. Комунікативна функція передбачає передачу важливої інформації. Її відтворення у перекладі передбачає найповнішу передачу комунікативного наміру, який закладений в тексті за допомогою мовних одиниць, що мають необхідне предметне та конотативне значення. Експресивна функція, в свою чергу,

спрямована на передачу емоційних пластів, прихованих під фактичною інформацією. Ця функція забезпечує високий ступінь впливу мовлення адресанта на реципієнта, а тому недостатня увага до її виконання призводить до неадекватної передачі. Таким чином, метою такого перекладу є створення тексту, який передає усі наміри автора, з дотриманням застосованих автором ресурсів образності та емоційності [10].

Однак, повне збереження цих функцій в деяких випадках є сильно утрудненим або неможливим, що постулює необхідність залучення адаптивних перекладацьких стратегій. У рамках нашого дослідження ми розглядаємо нейтралізацію, як одну з трьох локальних адаптивних стратегій, які, на ряду з репродуктивними стратегіями, слугують інструментом для відтворення маркерів конфронтаційних комунікативних тактик у перекладі політичних текстів (рис. 1).

В рамках відтворення конфронтації **стратегія нейтралізації** полягає в пом'якшенні інтенсивності маркерів, які реалізують конфронтаційну стратегію на різних рівнях мовної системи, шляхом заміни їх на одиниці з менш сильним оцінним, емоційним чи стилістичним навантаженням, або повного усунення таких одиниць з тексту перекладу.

Ця прагматична стратегія перекладу часто супроводжується такими перекладацькими трансформаціями, як:

- описовий переклад (лексична одиниця МО замінюється в МП фразою, яка адекватно передає її значення);
- генералізація (переклад лексичної одиниці МО, що має більш вузьке значення, за допомогою одиниці МП з ширшим значенням);

Рис. 1. Перекладацькі стратегії відтворення конфронтації у перекладі

– або опущення (усунення слова або виразу з тексту оригіналу в тексті перекладу) [10, с. 5].

Зіставне дослідження двох корпусів текстів: зразків американського політичного дискурсу (ВТ) та їхніх перекладів українською мовою (ЦТ), – дало змогу виявити певні закономірності у використанні стратегії нейтралізації для відтворення різних маркерів стратегії конфронтації, а також виокремити чинники, що зумовлюють використання досліджуваної стратегії у більшості випадків. Так, до **основних чинників** використання нейтралізації відносимо мовну і культурну асиметрію МО і МП, відмінності у традиціях політичної риторики, правові та етичні міркування, а також перекладацькі помилки, зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу і мовних маркерів її вираження.

Мовна і культурна асиметрія МО і МП. Якщо мовна асиметрія найчастіше проявляється у відмінних синтаксичних структурах, морфологічних особливостях і семантичних нюансах, то культурна асиметрія постає при відтворенні конфронтаційних маркерів, побудованих на культурних референціях і образах, характерних виключно для вихідної культури, і, відповідно, повністю або частково незрозумілих для цільової культури. Найчастіше вона простежується при відтворенні таких маркерів як негативно-оцінні метафори, фразеологізми, порівняння (*similes*), або абрєвіатури, притаманні виключно вихідній політичній культурі.

Наведений нижче приклад демонструє нейтралізацію фразеологізму «*to be in bed with*», яку американський політик Берні Сандерс використовує у рамках тактики звинувачення:

Hillary is in bed with Wall St. and Monsanto... and won't come out against the Keystone Pipeline. (B.Sanders) [11] – *Гіллари змовилася з Волл-стрит і Монсанто... і не буде виступати проти нафтопроводу Keystone.* Фразеологізм ВТ покликаний викликати яскравий і провокативний образ в уяві аудиторії, підкреслюючи концепцію скомпрометованого або сумнівного альянсу між тогочасною кандидаткою у президенти Г. Клінтон та великими корпоративними гравцями, які могли чинити вплив на її політичні рішення. У перекладі метафора відтворена описово за допомогою нейтральної лексеми «змовитись», що передає значення, однак повністю нейтралізує експресивні конотації, і, відповідно, послаблює риторичну силу висловлення.

Часто нейтралізації піддаються лексеми, побудовані на метафоричних образах:

Secretary of State rakes in millions and millions of dollars. (D. Trump) [12] – *Держсекретар отримувє мільйони і мільйони доларів.* У наведеному прикладі Дональд Трамп використовує метафору «*to rake in money*», щоб звинуватити державного секретаря у незаконному привласненні великої кількості грошей. В українському перекладі, метафора нейтралізована, і відтворена за допомогою нейтральної лексеми «отримувати», яка хоч і відтворює частину семантики вихідної метафори, нівелює не лише емоційні, а й оцінні конотації.

Правові та етичні обмеження. Певна конфронтаційна лексика може мати юридичні наслідки для політика або викликати у перекладача етичні міркування про доцільність повного перекладу. Під правовими обмеженнями йдеться про чіткі вимоги, висунуті до перекладу замовником (політиком або організацією або виданням, яке оприлюднює переклад) (найчастіше у вигляді перекладацького завдання – *translation brief*). Якщо ж тлумачення контрверсійних одиниць ніяк не визначене жодним цензором, причиною нейтралізації може стати внутрішня самоцензура перекладача, яка проявляється як результат конфлікту між особистими уявленнями перекладача про те, що і як можна висловлювати, і відповідними нормами, висунутими текстом оригіналу [13]. У нашому випадку такими нормами можна вважати постулат політкоректності та інституційний характер, притаманний жанру політичного дискурсу.

Цей чинник зазвичай визначає використання нейтралізації при відтворенні традиційно нетипових для політичного дискурсу маркерів: просторіччя, пейоративів і вульгаризмів. Так, наступний приклад демонструє нейтралізацію просторіччя «*damn*» за допомогою залучення трансформації повного опущення до відтворенні тактики погрози: *I don't think that's going to happen. It damn well better not... You will see some really bad things happen.* (D.Trump) [14] – *Не думаю, що це станеться. Краще б цього не було... Ви побачите, що буде щось дійсно погане.*

Нейтралізація інвектив характерна для таких високо-конфронтаційних тактик, як висміювання та образа. Так, у перекладах висловлювання Д. Трампа знаходимо декілька прикладів відтворення пейоративу «*nut job*», який використовується для позначення божевільної, дивакуватої або дурної людини і має розмовний характер:

I just fired the head of the FBI. He was crazy, a real nut job. (D. Trump) [15] – *(1) Я щойно звільнив голову ФБР. Він був божевільним, справді*

ненормальний (*BBC Ukraine*). (2) *Я щойно звільнив голову ФБР. Він був божевільним, справді навіженим* (*Українська Правда*). Переклади обох інформаційних видань нейтралізують пейоратив, відтворюючи його менш емоційними відповідниками у мові перекладу.

Відмінності у традиціях політичної риторики. Дискурс певної політичної культури охоплює набір усталених комунікативних стилів, стратегій і мовних засобів, які використовують політичні діячі та інституції. Ці традиції варіюються в різних культурах та історичних періодах, створюючи особливий контекст для процесу перекладу. Однією з відмінностей, яка зумовлює використання адаптивних стратегій, є різний набір тактик, за допомогою яких стратегія конфронтації проявляється в різних політичних культурах. Так, однією з дивергентних конфронтаційних тактик в американській і українській політичній культурі є тактика «навішування ярликів». Ця тактика майже не використовується в українському політичному дискурсі у тому вигляді, в якому вона застосовується сучасними американськими політиками, зокрема за рахунок використання промовистих прізвиськ (онімів).

Одним з політиків, відомий широким використанням ярликів-прізвиськ у своїй риторичі є колишній президент Сполучених Штатів Д. Трамп. Так, в одному зі своїх висловлень політик використовує ярлик проти колеги-республіканця і губернатора штату Огайо Джона Кейсика:

Lyn' Ted Cruz and I for 38 Kasich are unable to beat me on their own so they have to team up in a two on one. Shows weakness! (D. Trump) [16] – *У Брехливого Теда Круза і Джона Кейсика не вистачило сил, щоб перемогти мене самотужки, тому їм довелося об'єднатись удвох проти одного. Вияв слабкості!* Ярлик «*I for 38 Kasich*» побудований на політичних реаліях США і означає, що на виборах політик зміг отримати достатню кількість голосів лише в одному з 38 необхідних штатів, а саме тільки в своєму рідному штаті Огайо. Для пересічного українського слухача/читача особливості передвиборних змагань США є незнайомою темою, а тому ці цифри не несуть для них жодного інформативного навантаження. Повне смислове і експресивне навантаження цієї фрази можна передати українською мовою лише за допомогою описового перекладу чи у поясненні в позатекстових елементах. Перекладач вирішує опустити цей ярлик у перекладі, що призвело до нівелювання експресивного потенціалу одиниці.

Останнім чинником нейтралізації конфронтаційного навантаження повідомлення виділяємо **перекладацькі помилки**. Достатньо багато помилок у досліджуваній вибірці мали прагматичний характер і були зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу або мовних маркерів її вираження. Такі помилки можуть призвести до істотного спотворення вихідного повідомлення, і, як наслідок, комунікативної невдачі у політичній комунікації. Особливо такі помилки характерні для усного перекладу політичного дискурсу, де правильна ідентифікація комунікативної інтенції і стратегій мовця лягає в основу ймовірнісного прогнозування (*anticipation*). Однак, помилки трапляються і в інших видах перекладу, особливо коли з таким матеріалом працюють перекладачі, недостатньо ознайомлені з поточним політичним контекстом.

У наступному фрагменті Держсекретар Сполучених Штатів Е. Блінкен будує іронію на контрасті між початковими заявами Кремля про їхню військову могутність і нинішнім станом бойових дій:

The Kremlin often claimed it had the second-strongest military in the world, and many believed it. Today, many see Russia's military as the second-strongest in Ukraine. (E.Blinken) [17] – *Кремль часто заявляв, що має другу за силою армію у світі, і багато хто в це вірив. Сьогодні багато хто вважає російську армію другою за міццю після України.* Такий переклад призвів, перш за все, до семантичних зсувів, оскільки він транслює ідею того, що російська армія поступається могутністю лише українській, тобто все одно залишається другою за могутністю у світі. Окрім цього, бачимо також зсув на рівні комунікативної мети повідомлення, оскільки перекладачу не вдалося правильно розпізнати тактику висміювання та відтворити іронію, за допомогою якої вона реалізується. Це призвело до нейтралізації прагматичного навантаження вихідного тексту у перекладі.

Висновки. Стратегія нейтралізації виявила ефективність при відтворенні різних конфронтаційних тактик політичного дискурсу з англійської на українську мову. Емпіричне дослідження дало змогу виокремити певні закономірності у використанні стратегії нейтралізації. Такі фактори, як мовна та культурна асиметрія, різні традиції політичної риторики, етичні міркування та помилкова ідентифікація комунікативної інтенції оригіналу відіграють ключову роль у застосуванні цієї стратегії. Однак, перекладачам слід бути обережними з цілеспрямованим застосуванням цієї стратегії,

оскільки вона може призводити до втрати експресивності оригіналу і спотворення комунікативної мети повідомлення у перекладі. Загалом, розуміння та врахування особливостей функціонування цієї стратегії, а також факторів її використання сприяє ефективному відтворенню комунікативних тактик конфронтації і їх маркерів у перекладі.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у комплексному дослідженні усіх адаптивних стратегій, які допомагають відтворити конфронтацію у політичному перекладі, а також механізмів, які зумовлюють вибір перекладацької стратегії у ситуації конфронтаційної політичної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фролова І.С., Стативка А.О., Тищенко М.О. Стратегії відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2019. № 88. С. 85–91.
2. Tymoczko M. Translation: ethics, ideology, action. *The Massachusetts Review* 47(3). 2006. P. 442–461.
3. Baker M. Translation and conflict: A narrative account. London & New York: *Routledge*, 2006. 202 p.
4. Schäffner C. Strategies of translating political texts. In Trosborg A, editor, *Text typology and translation*. Amsterdam (NL): John Benjamins. 1997. p. 119–143.
5. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London and New York: *Routledge*. 1995. P. 353.
6. Мельник А.П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій. *Studia Linguistica : збірник наукових праць*. ВПЦ «Київський університет». 2012. Вип. 6. Ч. 2. С. 175–178.
7. Андрієнко Т. Стратегії архаїзації та модернізації у перекладі художніх текстів XVI–XVII століть. *East European Journal of Psycholinguistics*, Volume 3, 2016. 15 p.
8. Іваницька М. Переклад та маніпуляція. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира*. 2021. Вип. 193: Серія: Філологічні науки. С. 92–98.
9. Воробкало В.В., Сітко А.В. Причини застосування перекладацької стратегії нейтралізації. *Issues of modern philology in the context of the interaction of languages and cultures: International scientific and practical conference. Internship proceedings*, December 27–28, 2019. Venice, Italy. P. 131–135.
10. Sevastiuk M.I. Translating insult: Strategies of rendering invective in modern political discourse. *SHS Web of Conferences*. Vol. 105. EDP Sciences. 2021. 11 p.
11. Bernie Sanders FULL SPEECH at Democratic National Convention [DNC 2016]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PoyiWaRtY3Q&ab_channel=ABCNews (date of access: 29.08.2023)
12. President Donald Trump Full Acceptance Speech at 2020 Republican National Convention. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RhL9iFkBaus&ab_channel=C-SPAN (date of access: 29.08.2023)
13. Рудницька Н. М. Самоцензура перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 2. С. 134–137.
14. Transcript Of Trump's Speech At Rally Before Capitol Riot. URL: <https://www.npr.org/2021/02/10/966396848/read-trumps-jan-6-speech-a-key-part-of-impeachment-trial> (date of access: 29.08.2023)
15. Trump Told Russians That Firing 'Nut Job' Comey Eased Pressure from Investigation. URL: <https://www.nytimes.com/2017/05/19/us/politics/trump-russia-comey.html> (date of access: 29.08.2023)
16. Tweets of April 25, 2016 | The American Presidency Project. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/tweets-april-25-2016> (date of access: 29.08.2023)
17. Speech by Secretary Blinken: "Russia's Strategic Failure and Ukraine's Secure Future". URL: <https://usembassy.gov/secretary-blinken-russias-strategic-failure-and-ukraines-secure-future/> (date of access: 29.08.2023)

**СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ «ДІМ»
У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ РЕНСОМА РІТЗА «ДІМ ДИВНИХ ДІТЕЙ»**

**STRATEGIES OF RENDERING THE CONCEPT OF “HOME/HOUSE”
IN RANSOM RIGGS’ “MISS PEREGRINE’S HOME FOR PECULIAR CHILDREN”
NOVEL TRANSLATION**

Семигінівська Т.Г.,

orcid.org/0000-0002-6791-0397

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Сітко А.В.,

orcid.org/0000-0003-0071-038X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Єнчева Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-2002-6761

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

У запропонованому дослідженні чільне місце належить вирішенню лінгвоконцептологічних проблем, а саме вивченню концепту ДІМ, його структури, номінативного поля та відображення цього концепту у перекладі. Дослідження концепту ДІМ як реалії дійсності, культури важливо для виявлення специфіки світогляду окремої особистості і соціуму загалом. ДІМ є моделлю сприйняття світу і, певною мірою, проекцією самої людини.

Концепт ДІМ в аналізованому романі реалізується в таких моделях, як: опис будинку, предметів побуту, тварин, рослин, дітей. Автори розглядали концепт ДІМ у значенні 1) будинок, житло; 2) дім, родина, діти; 3) Батьківщина та запропонували стратегії і способи їх передачі засобами української мови з метою збереження їх образності та лексичного наповнення.

Слід зазначити те, що в англійській мові, на відміну від української, існує два слова на позначення концепту ДІМ, а саме: HOME/HOUSE. Лексема HOME має більш духовний характер, відображає житло людини, те місце, яке людина вважає домом. А HOUSE – більш загальне слово, позначає приміщення, установу. HOUSE – це місце збору людей, об'єднаних спільною роботою, метою, справою. Проте зазначимо, що значення «Батьківщина» належить до лексеми HOME. В українській мові ці значення відображає одна і та ж лексема.

У роботі також виявлено труднощі, з якими стикнувся перекладач під час здійснення перекладу та описано стратегії, які допомагають адекватно передати значення компонентів концепту. Доходимо висновку, що перекладач все-таки намагався максимально наблизити твір до україномовного читача, адаптуючи його до української картини світу. Часто зустрічались випадки, коли англійські лексичні одиниці було замінено українськими, коли порівняння, нехарактерні для цільової аудиторії, було змінено на звичні для нашого сприйняття.

Результати дослідження можуть бути використані у майбутніх розвідках, що присвячені розкриттю художнього та естетичного потенціалу концептів, у їх мінливій динаміці, а також відтворенню концептів у художньому перекладі.

Ключові слова: концепт, стратегія перекладу, номінативне поле, перекладацька трансформація, лінгвоконцептологія.

The present research offers a solution of linguistic conceptual problems, namely, the study of the concept of HOME/HOUSE, its structure, nominative field and the ways of rendering this concept in translation. The study of the concept of HOME/HOUSE as a gender-specific notion, culture is important for revealing the specifics of the worldview of an individual and society in general. HOME/HOUSE is a model of the world perception and, to some extent, a projection of the person themselves.

The concept of HOME/HOUSE in the analyzed novel is realized in such models as: description of the house, household items, animals, plants, children. The authors considered the concept of HOME/HOUSE in the meaning of 1) house, dwelling; 2) home, family, children; 3) Motherland and proposed strategies and methods of their rendering employing means of the Ukrainian language in order to preserve their imagery and lexical content.

It should be noted that in English, in contrast to Ukrainian, there are two words to denote this concept, namely: HOME/HOUSE. The lexeme HOME has a more spiritual character, reflects a person's dwelling, the place that a person considers home. At the same time HOUSE is a more general word, meaning a room, an institution. HOUSE is a place of gathering of people united by common work, purpose, cause. The corpus of examples made it possible to conclude, that the meaning "Motherland" belongs to the lexeme HOME. In the Ukrainian language, these meanings are rendered by the same lexeme.

The present research also revealed the difficulties faced by the translator during translation and described strategies that help to adequately convey the meaning of the components of the concept.

The paper findings can be used in further research devoted to revealing the energetic potential of concepts, including artistic and aesthetic ones, in their changing dynamics and ways of preserving them in translation.

Key words: concept, translation strategy, nominative field, translation transformation, linguoconceptology.

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна та евристична ситуації актуалізують значущість когнітивної парадигми функціонування мовних явищ. З позицій когнітивної лінгвістики зроблено цілу низку успішних спроб осмислити специфічну фіксацію культурно-значущих явищ у формі мовних знаків, що зумовлює актуальність та перспективність вивчення мовного концепту. Головними дискусійними проблемами сучасної лінгвоконцептології є розмежування концепту і поняття; залежність концепту від мовної вербалізації; зв'язок концепту, значення та слова; обсяг концепту залежно від індивідуальної чи етнічно-колективної репрезентації, наукової чи наївної картини світу. Важливим здобутком концептологічних студій є визначення концепту та способів його мовної маніфестації.

Художній концепт – ефективний інструмент, з допомогою якого дослідник описує художній світ автора і крізь систему виявлених ним концептів пізнає особливості авторського сприйняття і розуміння світу. Завдання вдвічі ускладнюється, коли перед нами постає і перекладацька інтерпретація. Художній переклад являє собою особливий вид творчості, в якому повинні бути враховані не лише лінгвістичні, але і літературознавчі аспекти тексту. Спеціалісти в галузі художнього перекладу стверджують, що еквівалентним може вважатися такий переклад, що передає авторський задум, як в художньому, так і в лінгвістичному аспектах, актуалізує усі смислові відтінки оригіналу, а також забезпечує повноцінну формальну та стилістичну відповідність його на усіх структурних рівнях мови [6].

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності визначення релевантності концепту в теорії та практиці перекладу у когнітивному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про актуальність дослідження концептів у парадигмі перекладознавства свідчить широкий спектр наукових досліджень, де увага приділяється залученню концептуального підходу до теорії і практики перекладу. До вирішення дискусійних проблем концептології зверталися такі науковці, як: А.М. Приходько, О.О. Селіванова, О.П. Воробйова, Т.Р. Кияк. Ф. Джонсон-Лерд розглядав концепт як зоровий образ, ментальну модель та пропозиційну структуру,

в той час як А. Вежицька розглядала їх повністю автономними від мови. На сучасному етапі Л.І. Ніжнік досліджувала вербалізацію концепту СУМНІВ в англomовному художньому дискурсі; О.А. Бабелюк розглядала концепт ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ЧУТТЄВІСТЬ як засіб реалізації постмодерністської чуттєвості як лінгвофілософського, когнітивного та лінгвопоетологічного феномена в сучасних американських постмодерністських оповіданнях; А.В. Заслонкіна досліджувала дискурсотвірний потенціал тріади концептів SENSE: FEELING: EMOTION. Дисертація Г.В. Василенко присвячена вивченню лінгвокультурного та лінгвокогнітивного аспектів відтворення образу України в англomовному поетичному перекладі. Звертаючись до відтворення концепту «козацтво» в англomовних перекладах, С.П. Запольських розглядає концепти як явища лінгвокультурного порядку.

Методологічною основою цих досліджень є інтеграція лінгвокультурного підходу до аналізу концепту у інтерпретативну теорію перекладу, згідно з якою, за визначенням О. Чередниченка, переклад вбачається як комунікативний процес, у якому беруть участь відправник вихідного тексту, перекладач та одержувач кінцевого тексту [7]. Однією із ключових проблем сучасного перекладознавства є відтворення культурної специфіки оригіналу в перекладі на когнітивних засадах, саме тому, спектр питань когнітивно-концептуального аналізу, до яких звертається перекладознавство, постійно розширюється.

Постановка завдання. Запропонована праця має на меті вирішити такі завдання: визначити специфіку вербалізації художнього концепту ДІМ в лексичній і фразеологічній системі англійської та української мов; виявити індивідуально-авторські особливості мовного втілення концепту ДІМ у романі Ренсома Рігза «Дім дивних дітей»; означити стратегії перекладу концепту з метою досягнення адекватності їх передачі.

Виклад основного матеріалу.

Роман сучасного американського письменника Ренсома Рігза «Дім дивних дітей» слугував ілюстративним матеріалом для дослідження особливостей концепту ДІМ. Цей роман розповідає історію про чарівний світ дітей з надприродними можливостями, про загрози їх щоденного життя. Сам концепт «ДІМ» є ключовим у романі,

на ньому тримається сюжет. Це те, що захищає дітей, є їх життям. Дім у романі – це окремий образ, окремий герой; він здебільшого відображає захищеність та безпеку.

Епілогом до роману слугують такі рядки:

*“Sleep is not, death is not;
Who seem to die live.*

***House you were born in,
Friends of your spring-time,
Old man and young maid,
Day’s toil and its guerdon,
They are all vanishing,
Fleeing to fables,
Cannot be moored.***

Ralph Waldo Emerson” [3, с. 3].

Автор вірша ототожнює дім з місцем, де людина народилася, дорослішала, зустрічалася з друзями. Така реалізація концепту співпадає з україномовною картиною світу, так як ДІМ для українців теж асоціюється з місцем народження, дитинством.

Наведемо ще один уривок з першого розділу, у якому йдеться про репрезентацію концепту ДІМ у контексті опису дому дитинства діда Джейкоба:

“Everyone lived together in a big house that was protected by a wise old bird – or so the story went” [3, с. 8].

Для того, щоб відтворити образ «дому» як місця безпеки автор вказує на те, що він знаходиться під захистом птаха. В американському фольклорі птах є символом вічного життя та посланником Божим. Тобто істотою, що слідує з небес за людьми та допомагає Богу захищати людей. Ця концептуалізація збережена і в українському перекладі, виконаному Володимиром Горбатьком: «Усі жили у великому будинку під захистом старого мудрого птаха – принаймні, так йшлося в оповіданні» [2, с. 11]. Перекладач зберіг відтворення концепту за допомогою залучення додаткового образу птаха. «Птах» в українській міфології – символ щастя, добробуту в домі та захищеності родинної хати від злого, так як, наприклад, лелеки, які в’ють свої гнізда на дахах хат. Навіть за часів Трипілля лелека був тотемом, захисником оселі.

“It wasn’t easy, even though I’d been to visit my grandfather countless times growing up, because each house looked like the next: squat and boxy with minor variations, trimmed with aluminum siding or dark seventies wood, or fronted by plaster colonnades that seemed almost delusionally aspirational” [3, с. 22].

Автор роману використовує образ типових, занехаяних будинків як образ села минулого сто-

річчя. За допомогою слів “*squat and boxy with minor variations*” уявляємо невибагливі сільські будинки і робимо висновок, що дід Джейкоба не був заможною людиною.

Порівнюємо з українським варіантом перекладу:

«Це було нелегко, хоча в дитинстві я бував у свого діда незчисленну кількість разів, бо кожен наступний будинок за винятком незначних розбіжностей, був схожий на попередній: опецькуватий, яцикуватий, оздоблений алюмінієвими панелями або темним деревом у стилі семидесятих років минулого століття або ж прикрашений на фронтоні гіпсовими колонами ...» [2, с. 34].

Ми бачимо, що перекладач відтворив цю атмосферу занедбаних будинків у старому селі, калькуючи мову оригіналу, оскільки українське село 70-их років двадцятого століття також асоціювалось з опецькуватими будинками з оздобленням та барвистими клумбами біля них.

Розглянемо уривки-фрагменти опису дому, коли автор прагнув показати родинне горе, лихо. Це уривки із першого розділу книги, опис сцени, коли Джейкоб знайшов тіло свого діда.

1) *“The house was dark and shuttered like the rest”* [3, с. 23]. 2) *“I joked only to calm my nerves. The quiet made me anxious”* [3, с. 23]. 3) *“Even in the fading light I could tell the house was a disaster; it looked like it’d been ransacked by thieves. Bookshelves and cabinets had been emptied, the knickknacks and large-print Reader’s Digests that had filled them thrown across the door. Couch cushion and chairs were overturned. The fridge and freezer doors hung open, their contents melting into sticky puddles on the linoleum”* [3, с. 24].

1) *«Його будинок так само був темний і позачинюваний, як і решта»* [2, с. 35]. 2) *«То я так пожартував, щоби вгамувати свої нерви. Бо тиша у домі мене стурбувала»* [2, с. 35]. 3) *«Навіть у сутінках я побачив, що будинок спіткало лихо: схоже, його обчистили грабіжники. Книжкові полиці та шафки були попатрані, а всілякі дрібнички та великоформатні примірники журналу «Рідерз дайджест» – викинуто на підлогу. Крісла та подушки на дивані перевернуті. Холодильник стояв з відчиненими дверцятами, з нього щось витікало, утворюючи на лінолеумі липкі калюжі»* [2, с. 35].

Бачимо, що концепт ДОМУ використано для зображення лиха, яке спіткало будинок, а отже і саму людину, яка у ньому мешкала. У цьому уривку констатуємо дальню периферію концепту, що вербалізується у порівнянні дому, який пограбували грабіжники, безладу в домі, мороку та тиші.

“The trees parted like a curtain and suddenly there it was, cloaked in fog, looming atop a weed-choked hill. The house” [3, с. 58]. «Дерева розступилися, немов куліси театру, – і я раптом побачив його: закутаний у туман, він бовванів віддалік на пагорбку, геть зарослому бур’яном» [2, с. 98].

У цьому уривку автор мав намір підкреслити загадковість будинку, те, що він оповитий таємницями, а також провести аналогію із загадковими будинками. Це вербалізується у словах *“cloaked in fog”, “looming atop a weed-choked hill”,* що, як ми бачимо, було збережено в українському перекладі.

“That house is such an emotionally loaded place for you, just being inside was enough to trigger a stress reaction” [3, с. 63]. «Цей будинок є для тебе настільки емоційно зарядженим місцем, що навіть короткочасного перебування в ньому достатньо, щоб спричинити стресову реакцію» [2, с. 118].

У цьому уривку бачимо, що «дім» вже є певним збиральним образом, у якому уособлюються уявлення, образи, мрії, асоціації людини.

“Each room was a disaster more incredible than the last. Newspapers gathered in drifts. Scattered toys, evidence of children long gone, lay skinned in dust. Creeping mold had turned window-adjacent walls black and furry. Fireplaces were throttled with vines that had descended from the roof and begun to spread across the doors like alien tentacles” [3, с. 61]. «Кожна наступна кімната була жахливішою за попередню. Газети скупчилися сніговими заметами. Вкриті шаром пилюки розкидані іграшки – як свідчення того, що колись тут мешкали діти. Уражені повзучою пліснявою стіни, прилеглі до вікон, почорніли і немов вкрилися шумовинням. Каміни позабивалися лозами, що спустилися з даху і хижими мацаками розповзалися долівкою» [2, с. 99].

Занедбаність цього місця виражається також за допомогою опису мотлоху, що Джейкоб побачив у будинку, але концепт ДОМу, який колись був місцем, у якому жило багато дітей, виражається за допомогою опису покритих пилом іграшок.

Розглянемо детальніше відтворення складових концепту ДІМ в українському перекладі роману:

1. Дім як будинок, житло

У пролозі до роману йдеться про дитинство головного героя Джейкоба, коли дід розповідав йому про своє дитинство та юність. Дитинство діда Джейкоба пройшло у незвичайному дитячому будинку, який він описує так:

“Everyone lived together in a big house that was protected by a wise old bird” [3, с. 8]. «Усі

жили у великому будинку під захистом старого мудрого птаха» [2, с. 11].

У цьому уривку зображено дім як місце, де саме жили діти, акцент автора зроблений саме на місцезнаходженні дітей». Отже, ДІМ – це житло.

“Right at the flamingo orgy! Left at the multiethnic roof Santa Clauses! Straight past the pissing cherubs” [3, с. 20]. «Я згадав місцевість біля дідового дому і як туди дістатись. Праворуч – до зграї фламінго! Ліворуч – до отих багатонаціональних Санта Клаусів на дахах! Прямо – повз пісяючих херувимів!» [2, с. 33].

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу *Santa Clauses* було перекладено за допомогою транслітерації, а *cherubs* (херувими) шляхом калькування. У наведеному прикладі концепт ДІМ також трактується як житло.

“That house is such an emotionally loaded place for you, just being inside was enough to trigger a stress reaction” [3, с. 31]. «Цей будинок є для тебе настільки емоційно зарядженим місцем, що навіть короткочасного перебування в ньому достатньо, щоб спричинити стресову реакцію» [2, с. 43].

Лексему *“emotionally loaded place”* відтворено українським відповідником «емоційно заряджене місце», що є прямим калькуванням. Отже, навіть лексеми, які становлять периферію концепту засвідчують те, що в аналізованому прикладі ДІМ виступає місцем, певним різновидом замкненого простору.

Наведемо уривок з шостого розділу роману, коли Джейкоб потрапив у магічну петлю часу та побачив дім таким, який він був майже сімдесят років тому, новий, охайний, з галасливими дітлахами. На стінах кімнат багато репродукцій різних відомих картин, отже концепт ДІМ виступає саме як житло.

“I realized that it was a leafy replica of Michelangelo’s fresco of Adam from the Sistine Chapel. Considering that it was made from bushes, it was really impressive. You could almost make out the placid expression on Adam’s face, which had two blooming gardenias for eyes” [3, с. 121]. «Я не відразу здогадався, що то зелена копія фрески Мікеланджело «Адам» з Сікстинської капели. Зважаючи на те, що зроблена вона з кущів, це видовище вражало. На обличчі Адама, де дві квітки гарденії зображали його очі, навіть угадувався спокійний безтурботний вираз» [2, с. 206].

У перекладі, такі власні назви, як *Michelangelo* та *Adam* перекладено за допомогою транслітерації, а *Sistine Chapel* як «Сікстинська капела», що є калькуванням.

“I spent the last afternoon of Before constructing a 1/10,000-scale replica of the Empire State Building from boxes of adult diapers. It was a thing of beauty, really, spanning five feet at its base and towering above the cosmetics aisle, with jumbos for the foundation, lites for the observation deck, and meticulously stacked trial sizes for its iconic spire. It was almost perfect, minus one crucial detail” [3, с. 122]. «Останні півдня епохи до я провів за конструюванням макету вежі Емпайр Стейт білдинг у масштабі 1:10 000, використовуючи для цього коробки з підгузками для дорослих. Вийшов справжній шедевр з «фундаментом» п'ять футів заввишки; будівля вивисувалася над відділом косметики; її основу утворювали більші коробки з товстими підгузками, менші й легші склали оглядовий майданчик, а відомий у всьому світі шпиль я спорудив з акуратного стосу невеличких упаковок для зразків. Моя споруда була майже бездоганна, за винятком однієї головної деталі» [2, с. 207].

Емпайр-Стейт-Білдинг (англ. Empire State Building) – хмарочос заввишки 381 м (448 м з антеною), що має 102 поверхи, зведений у стилі арт деко в окрузі Мангеттен міста Нью-Йорка, США. В цьому хмарочосі здебільшого розташовані офіси. Тобто, перш за все, – це приміщення. Герой роману Джейкоб пустує, зводить вежу з підгузок. Але важливо це показати об'ємно, тому в периферію концепту увійшли слова, що означають частини вежі, саме так ми можемо уявити це як об'ємну споруду. Примітно, що всі ці лексеми були перекладені за допомогою стратегії одомашнення.

“The employee lounge was a dank, windowless room where I found the pharmacy assistant, Linda, nibbling a crustless sandwich in the vivid glow of the soda machine” [3, с. 148]. «Приміщення для персоналу – сира й глуха кімнатка без вікон. Там я застав Лінду, помічницю з фармацевтичного відділу; освітлена різким сяйвом автомата для охолоджуючих напоїв, вона наминала бутерброд з хлібом без скоринки» [2, с. 123].

Автор, перш за все, мав на меті створити відчуття простору (концепт ПРОСТІР), тому слово «приміщення» знаходиться у приядерній зоні, а елементи побуту та меблі утворюють периферію концепту. Лексема “soda machine” генералізована, що є прикладом реалізації стратегії одомашнення.

“We were sitting on my roof deck watching the sun set over the Gulf, Ricky coiled like a spring in an unreasonably expensive Adirondack chair my parents had brought back from a trip to Amish

country, his legs folded beneath him and arms crossed tight, chain-smoking cigarettes with a kind of grim determination” [3, с. 30]. «Ми стирчали на пласкому даху мого будинку, витріщаючись на призахідне сонце над Затокою. Рікі скрутився калачиком в дерев'яному кріслі в адирондацькому стилі, яке мої батьки придбали нерозсудливо дорого під час поїздки до краю, де жили аміші. Схрестивши руки і підібгавши під себе ноги, мій приятель з виразом суворой рішучості курив цигарки одну за одною» [2, с. 38].

Автор оригіналу прагнув викликати в нашій уяві саме дім та за допомогою лексем, що становлять периферію концепту, показати заможність та нерозсудливість хазяїв дому. Для цього автор додає опис антикварних меблів та їх походження. Перекладач вдається до застосування стратегії очуження та додає зноски внизу сторінки. Адирондацький стиль – фольклорний стиль дістав назву від гір Адирондак, що на північному сході штату Нью Йорк (США), де він і виник у середині XIX століття. Аміші – релігійний рух послідовників Якоба Аммана, що виник 1693 року в Європі. Аміші цінують сільське життя, ручну працю, скромність і простоту. Нині більшість з них мешкають у США і Канаді.

“The last straw came a few days later, when my family decided it was time to sell Grandpa Portman’s house. Before prospective buyers could be allowed inside, though, the place had to be cleaned out. On the advice of Dr. Golan, who thought it would be good for me to “confront the scene of my trauma”, I was enlisted to help my dad and Aunt Susie sort through the detritus. For a while after we got to the house my dad kept taking me aside to make sure I was okay” [3, с. 40]. «Останньою краплею за кілька днів стало рішення моєї родини продати будинок дідуся Портмана. Та перш ніж запускати всередину потенційних покупців, треба було поприбирати і в будинку, і довкола. За порадою лікаря Голана, який вирішив, що мені піде на користь, якщо я зіштовхнуся віч на віч з місцем, де дістав психічну травму, мене відправили допомагати батьку та тітоньці Сюзі прибирати лахміття й уламки. Ми підійшли до будинку, і якийсь час татко відволікав мене, щоби я почувався добре» [2, с. 42].

З цього прикладу бачимо, що автор зобразив ДІМ як ЖИТЛО покійного діда Джейкоба, в якому зберігаються його особисті речі. Автор використав саме лексему HOUSE, а не HOME, бо, перш за все, хотів показати будинок як ПРИМІЩЕННЯ, ЖИТЛО.

Можемо підсумувати, що в структурі концептосистеми ДІМ, як житло посідає чільне місце.

Відразу як ми чуємо слово ДІМ, перш за все, уявляємо будівлю, споруду, що є ядром концепту. Довершити образ допомагають описи меблів, предметів побуту, стану будинку, простору, запахів, звуків, емоційного заряду, що становлять периферію концепту.

2. Дім як родина, діти

В англійській мові концепт ДІМ описують дві лексеми – HOUSE/HOME. Прослідкувавши використання цих лексем, робимо висновок, що здебільшого HOUSE є концептом ДОМУ у значенні житло, будівля, тоді як HOME – це родина, діти. В епілозі до роману автор вірша ототожнює дім з місцем, де людина народилася, дорослішала, переживала радості та печалі, це ДИТИНСТВО, ДІТИ.

“More fantastic still were his stories about life in the Welsh children’s home” [3, с. 8]. *«Та це більш фантастичними були його розповіді про життя в дитячому притулку в Уельсі»* [2, с. 10].

На прикладі цього уривку бачимо, що *“children’s home”* перекладено як «дитячий притулок», що є конкретизацією, але, перш за, все це асоціюється з родинним теплом, дружбою, любов’ю. Для цього автор і вжив саме лексему HOME, яка викликає в читача саме асоціацію РОДИНА.

“Tried to convince myself that it was possible someone could still live there, run-down as it was. Such things weren’t unheard of where I came from – a falling-down wreck on the edge of town, curtains permanently drawn, that would turn out to have been home to some ancient recluse who’d been surviving on ramen and toenail clippings since time immemorial, though no one realizes it until a property appraiser or an overly ambitious census taker barges in to and the poor soul returning to dust in a La-Z-Boy” [3, с. 58]. *«Я спробував переконати себе, що тут досі хтось живе, хоч яким би занедбанним цей будинок не видавався. Таке не було рідкістю в краях, звідки я прибув: похила халабуда із завжди запнутими вікнами на краю міста стає притулком старезного відлюдника, який із прадавніх часів перебуває вермішелью швидкого приготування та обрізками з хрящів. Але про це ніхто не знає, допоки до тієї халупи не вломиться який-небудь агент із продажу нерухомості чи надміру активний працівник бюро з перепису населення – і знайде там тлінні останки бідлаха на подертому дивані»* [2, с. 98].

У цьому уривку автор протиставляє гостинний, теплий, родинний дім занедбаному житлу відлюдника. У перекладі лексему *“curtains permanently drawn”* відтворено у перекладі за допомогою прийому генералізації – «завжди запнуті вікна», оскільки вікна можуть бути запнуті не лише шторами, а й ставнями чи забиті дошками.

“La-Z-Boy” – відома американська компанія, яка займається виготовленням та продажем меблів, але назва цієї компанії невідома українському читачеві, тому у перекладі перекладач відтворив цю лексему як *«подертий старий диван»*, що є прикладом застосування перекладачем стратегії одомашнення.

“My grandfather had described it a hundred times, but in his stories the house was always a bright, happy place, big and rambling, yes, but full of light and laughter” [3, с. 30]. *«Дідо сотні разів описував його мені, але в його розповідях цей будинок завжди фігурував, як місце яскраве й радісне»* [2, с. 38].

Лексема, що становить ядро концепту – це лексема ДІМ, але на периферії опинилися такі лексеми, за допомогою яких розуміємо, що автор описує саме родинне коло та дитячий сміх.

“Drifted into the next room. Weak light shone through a window. Petals of powder blue wallpaper drooped toward a couple of small beds, still clad in dusty sheets” [3, с. 48]. *«Я поволі перейшов до наступної кімнати. Усередину з вікна лилося слабке світло. Відсталі від стін пелюстки зеленувато блакитних шпалер схилилися над двома маленькими ліжечками, і досі застеленими вкритими пилюкою покривалами»* [2, с. 56].

Попри те, що в цьому уривку є опис дому, а саме кімнати, однак відчувається присутність дітей, оскільки «слабке світло» символізує щось світле та тепле, дитяче, а «два маленькі ліжечка» є підтвердженням наших асоціацій. Концепт ДІМ реалізується через опис концепту ДИТИНСТВО.

“It couldn’t have been a coincidence, which meant that the photos my grandfather had shown me – that he’d sworn were of children he’d known in this house – had really come from this house. But could that mean, despite the doubts I’d harbored even as an eight-year-old, that the pictures were genuine?” [3, с. 49]. *«Це не був звичайний збіг обставин. Це означало, що показані дідом фото – за його клятвеними запевненнями, знімки дітей, з якими він тут мешкав, – справді з’явилися з цього будинку. Але чи означало це, попри сумніви, які закралися в мою душу ще у восьмирічному віці, що всі ці фото справжні?»* [2, с. 57].

Автор ототожнює дітей із будинком, у якому всі вони жили. Саме тут вони з’являлися, і саме будинок пояснює їх походження.

3. Дім як Батьківщина

Концепт ДІМ у багатьох випадках включає концепт БАТЬКІВЩИНА. Проілюструємо це на прикладі:

“When I would ask why he had to leave **his home**, his answer was always the same: because the monsters were after him. **Poland** was simply rotten with them, he said” [3, с. 50]. «Коли ж я питався, чому йому довелося кинути **свій дім**, то відповідь була завжди одна й та сама: він кинув все, бо за ним гналися потвори. Уся **Польща** кишила потворами, казав дід» [2, с. 59].

Автор книги прагне засвідчити цим уривком, що місце, де дід Джейкоба народився та виріс все ж таки є Батьківщиною. Це виражається через концепт ДІМ. Для цього як в оригіналі, так і в перекладі вжито ядро концепту ДІМ.

“I studied the envelope for a return address but found only a fading postmark that read **Cairnholm Is., Cymru, UK. UK – that was Britain. I knew from studying atlases as a kid that Cymru meant Wales. Cairnholm Is had to be the island Miss Peregrine had mentioned in her letter. Could it have been the same island where my grandfather lived as a boy?**” [3, с. 51]. «Я придивився до конверта, сподіваючись знайти зворотну адресу, але знайшов лише збляклу поштову марку з написом: «**Ост. Кернгольм, Кемрі, ВБ**». **ВБ – це Велика Британія**. Вивчаючи в дитинстві географічні атласи, я дізнався, що Кемрі валійською мовою означає «Уельс». **Ост. Кернгольм, напевне, означало той острів, який пані Сапсан згадувала у своєму листі. Може, то і є отой острів, на якому мій дід жив у дитинстві?**» [2, с. 60].

Цей острів та увесь Уельс дід Джейкоба називав своїм домом, усі ці місця асоціюються з його дитинством. Зазначимо, що для опису концепту БАТЬКІВЩИНА зазвичай використовують власні назви, які перекладено за допомогою лексичних трансформацій, таких як транслітерація та калькування, перекладач здебільшого обирає стратегію очуження.

Отже, концепт БАТЬКІВЩИНА є також складовою частиною концептосистеми ДІМ. До ядра цього концепту входять власні назви, що здебільшого перекладені за допомогою транслітерації чи калькування. До периферії входять різні лексеми, що описують місцевість чи почуття героя.

Висновки. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що концепт ДІМ у романі Ренсома Рігса «Дім дивних дітей» є центральним, тому він став цілим всесвітом для автора. Словесні образи дому формуються за допомогою таких трьох основних лінгвокогнітивних процесів: а) створення предметних образів дому, б) метафоричної проекції, завдяки якій, з одного боку, концепт ДІМ та складники його номінативного поля осмислюються крізь призму інших концептів, а, з другого боку, концепт ДІМ сам використовується для осмислення інших концептів, в) концептуальної інтеграції, що результує в утворенні символів у запропонованому дослідженні концепт ДІМ розглядали у значенні: 1) будинок, житло; 2) дім, родина, діти; 3) Батьківщина. Під час дослідження перекладу роману українською мовою, виконаного Володимиром Горбатьком виявлено, що з 93 слів, які складають номінативне поле концепту ДІМ «одомашнено» у перекладі 68 одиниць, а «очужено» – 25 одиниць. Відтак, переклад художніх творів не є простим завданням, а тому потребує від перекладача багато знань та досвіду, а тому «праця сучасного перекладача художньої літератури мусить бути глибоко творчою, такою, що передає не лише основний зміст твору, але й образи, реалії та характерний колорит епохи, яку відображено, адже кожен оригінал за своїм образом (та кожна адресна група за своїм типом і складом) потребує свого, завжди індивідуального підходу» [5, с. 268].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабелюк О.А. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/4189/1/obabelyuk-postmodern-chuttevist-2017.pdf>
2. Ренсом Ріг'з. Дім дивних дітей / Пер. з англ. В. Горбатька. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 432 с.
3. Riggs R. Miss Peregrines's Home for Peculiar Children. Philadelphia : Quirk Books, 2011. 352 p.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
5. Сітко А.В. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ : Логос, 2012. Вип. 22. С. 267–274.
6. Раті А. О. Відтворення концепту “death/смерть” в перекладі (на матеріалі англomовної літератури жаків) URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/53175/1/6_%d0%a0%d0%b0%d1%82%d1%96_%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%86%d0%b5%d0%bf%d1%82.pdf
7. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.

ДОМІНУЮЧІ СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ ЧИСЛА

THE MAIN TECHNIQUES FOR TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING NUMBERS

Сергєєва О.В.,

orcid.org/0000-0001-8550-5443

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету*

Бонсевич О.В.,

orcid.org/0009-0005-7141-4731

*студентка II курсу магістратури факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету*

Статтю присвячено визначенню ролі виразів з нумеральним компонентом у мовній системі. Висвітлено основні способи перекладу і відтворення фразеологічних одиниць з компонентом числа. Автори у роботі проаналізували можливі способи перекладу англійських фразеологічних одиниць та виявили домінуючі способи їх відтворення. З'ясовано, що основними домінуючими способами перекладу фразеологічних одиниць з компонентом числа є переклад повним та частковим еквівалентом, калькування та описовий переклад. Проведений аналіз засвідчив, що застосування індивідуального та вибіркового фразеологічного еквіваленту є найменш продуктивними способами перекладу фразеологічних одиниць. У цьому дослідженні ми систематизували теоретичні проблеми фразеології, навели класифікацію фразеологічних одиниць та розглянули проблеми поділу поняття фразеологізмів з інших одиниць мови. Ми також представили короткий аналіз фразеологічних одиниць з компонентом числа. Крім того, ця робота містить низку нових відомостей для перекладачів щодо вибору тих чи інших ідіом з числівниками для перекладу з однієї мови на іншу. Дослідження фразеологізмів з числівниками викликає безперечний інтерес у плані ідентифікації їх етимологічних та структурно-семантичних особливостей, з одного боку, та вивчення тенденцій семантичних можливостей квантитативних одиниць на функціональному рівні в перекладі, з іншого боку. Фразеологізми з числівником характеризуються властивою їм цілісністю, відтворюваністю та відносною стабільністю структурних елементів. Компоненти фразеологізмів з числівником здатні семантично модифікуватися в процесі перекладу повністю або частково. Числівники в мобільних поєднаннях переважно співвідносяться з реальними фактами, вказують на їх точні або приблизні характеристики. На значення числівників у фразеологічних поєднаннях істотно впливають компоненти безпосереднього оточення, перетин та включення їх у семантику всього поєднання.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантичне навантаження, кількісні значення, нумеральний компонент, способи перекладу.

This article emphasizes the significance of phraseological expressions that involve numbers. It discusses the primary methods of translating and reproducing phrases that contain numerical components. The authors explore different approaches to translating English phraseological expressions and identify the most widely used methods for reproducing them. The main dominant techniques for translating phraseological units with a number component are full and partial equivalent translation, calque and descriptive translation. The analysis shows that the use of individual and selective phraseological equivalents are the least productive methods of translating phraseological units. In this article, the authors systematize the theoretical problems of phraseology, provide a classification of phraseological units and consider the problems of separating the concept of phraseological units from other language units. A brief analysis of phraseological units with a number component is also presented. Furthermore, this work contains new material for translators regarding the selection of certain idioms with numerals for translation from one language into another. The study of phraseological units with numbers is of undoubted interest in terms of identifying their etymological and structural-semantic features, on the one hand, and studying the tendencies of semantic possibilities of quantitative units at the functional level in translation, on the other hand. Phraseological units with numerals are characterized by their inherent integrity, reproducibility and relative stability of structural elements. Components of phraseological units with a numeral can be semantically modified in the process of translation in whole or in part. Numerals in phraseological combinations are mostly related to real facts, indicating their accurate or approximate characteristics. The meaning of numerals in phraseological combinations is significantly influenced by the components of the context, their intersection and inclusion in the semantics of the whole combination.

Key words: phraseological units, the semantic charge, quantitative meanings, numerical element, ways of translating.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці посідають чільне місце у словниковому складі кожної мови, такі мовні засоби несуть набути віками культурно-історичні надбання кожного народу. У складі таких одиниць часто можуть

зустрічатися різноманітні лексичні засоби, до прикладу засоби позначення чи вираження кількості. Фразеологічні одиниці англійської та української мов істотно збагачені числами. Числа мають тісний зв'язок з життєдіяльністю людини,

виражають мистецтво та мудрість людей. В складі фразеологізмів найчастіше знаходять місце числівники, рідше злічувальні іменники, кількісні прикметники або ж прислівники.

Переклад фразеологічних одиниць з компонентом числа є справою не з простих, тож подолання проблем щодо непорозуміння та забезпечення повноцінного сприйняття повного колориту таких одиниць є можливим лише за умови дотримання таких методів та способів перекладу, які передають сенс найточніше.

Проблеми перекладу фразеологічних одиниць з компонентом числа можуть бути вирішені шляхом застосування перекладачем вірних перекладацьких засобів та технік задля досягнення найточнішого перекладу, обов'язково зі збереженням прагматики та адаптивного відтворення нумеральних ознак даних одиниць.

Відтворення фразеологічних одиниць вимагає чималих зусиль та врахування чималої кількості факторів, адже передача значення, стилістично-емоційного змісту та національного колориту можуть становити труднощі.

Фразеологічні одиниці володіють найбільшим ступенем екстралінгвальності, що супроводжується неперекладністю або важкоперекладністю. Переклад фразеологізмів є справою надзвичайно складною, а притаманна їм розмовна забарвленість, образність, лаконізм і використання в усіх сферах мовленнєвої діяльності (у художній літературі, публіцистиці, в живому мовленні) становлять проблему загального перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фразеологічних одиниць залишається актуальним у сьогоденні. Чимало дослідників, лінгвістів та фразеологів працювали над проблемою перекладу фразеологічних одиниць, способів та засобів їх відтворення, серед них, як вітчизняні, так і зарубіжні: Я. А. Баран, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунець, Б. В. Мовчан, Ю. Найда, О. І. Чередниченко, С. О. Швачко та інші.

Переклад фразеологізмів – це особлива проблема, адже передати їх дослівно зазвичай неможливо, через те, що вони являють собою єдиний образ, звідси – необхідність їх розгляду, як єдине семантичне ціле; а заміна їх словами в прямому значенні може спричинити зникнення атмосфери звичних читачу образів [1].

Думки лінгвістів щодо низки фразеології розходяться, і це цілком природно. Тим не менш, важливим завданням лінгвістів, які працюють у галузі фразеології, є об'єднання зусиль та знаходження точок дотику в інтересах як теорії

фразеології, так і практики викладання іноземних мов. Як відомо, переклад фразеологічних одиниць іншими мовами викликає складнощі у зв'язку з різницею мовних та культурологічних особливостей.

Постановка завдання. Метою нашої статті є вивчення, опис та аналіз англійських фразеологізмів з компонентом числа та виявлення універсальних рис та специфічних культурних особливостей цих фразеологізмів. Дослідження існуючих теоретичних та практичних баз дає можливість окреслити основні та найпоширеніші способи відтворення і перекладу англійських фразеологізмів українською мовою, встановити адекватні шляхи та домінуючі способи перекладу фразеологізмів з компонентом числа, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Фразеологія є складним явищем, вивчення якого вимагає свого методу дослідження, а також використання даних інших наук – лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки та країнознавства.

Поняття «переклад» пов'язується з передачею значення слів, словосполучень, речень або їх змісту з однієї мови, мови оригіналу, на іншу – мову перекладу. Американський лінгвіст Юджин Найда поняття «переклад» розуміє як найбільш близький природний еквівалент» («the closest natural equivalent»). Переклад слід вважати своєрідним мистецтвом, адже досягнення головної перекладацької мети – адекватності, повною мірою вимагає передачі смислового змісту оригіналу. Сутність перекладу полягає у передачі змісту, думок та почуттів однією мовою засобами іншої мови зі збереженням створеного оригіналом враження та емоційного забарвлення [2].

Серед способів відтворення фразеологічних одиниць з компонентом числа існують різні види прийомів: повна або часткова відповідність, серед яких мають місце лексичні, граматичні чи лексико-граматичні трансформації. Особливістю перекладу фразеологізмів є своєрідність інтерпретації, передачі змісту шляхом пошуку відповідних еквівалентів чи аналогів.

Більшість вчених та дослідників, серед яких Я. А. Баран, І. В. Корунець та інші фразеологічні одиниці відносно їх відтворення поділяють на **повноеквівалентні** та **безеквівалентні**, тобто такі, що мають еквіваленти в мові перекладу та такі, що їх не мають [1].

Повноеквівалентними фразеологічними одиницями є вже існуючі, стали еквіваленти у цільовій мові, наприклад: *to make two ends meet* – *зводити кінці з кінцями*; *the ten commandments* – *десять*

заповідей. Повні фразеологічні еквіваленти характеризуються схожою лексичною та граматичною структурою у мові оригіналу та у мові перекладу.

Безеквівалентними фразеологічними одиницями вважаються фразеологізми, які в мові перекладу мають схоже лексичне та граматичне значення, а також співпадають стилістично та зберігають образність. Найчастіше безеквівалентними одиницями є фразеологізми, що мають біблійне, історичне або міфологічне походження та вважаються інтернаціоналізмами, наприклад: *thirty pieces of silver – тридцять срібників, ціна зради*.

Дослідник фразеології Я. А. Баран пропонує перекладати безеквівалентні фразеологізми **калькуванням** [1], адже цей спосіб максимально повно зберігає семантику мови оригіналу. Калькування (або дослівний переклад) найчастіше використовується за присутності гри слів, розширеної метафори та каламбуру. Фразеологічне калькування полягає в утворенні нових сполучень у цільовій мові, копіюючи структуру фразеологізму у мові оригіналу, наприклад: *the four corners of the earth/world – чотири кінці світу*. Під час калькування можуть виникати труднощі з відтворенням крилатих виразів, наприклад прислів'я *Rome was not built in one day* прийнято перекладати дослівно – *Рим не був збудований за один день*, проте, з погляду на культурно-національний аспект, українською мовою даний вираз звучить доречніше – *Київ не один день будувався*.

Я. А. Баран та І. В. Корунець також розглядають **часткові еквіваленти**, тобто фразеологічні одиниці, значення яких адекватно передається у мові оригіналу, проте відрізняється образністю, метафорично: *one swallow does not make a summer – одна ластівка не робить весни; to be in two minds – бути в нерішучості* [4].

Деякі дослідники англійської фразеології виділяють часткові лексичні та граматичні еквіваленти. **Часткові лексичні еквіваленти** характеризуються спільними лексичним значенням, образністю та стилістичною спрямованістю, проте різняться лексичним складом або граматичною структурою. До часткових лексичних еквівалентів допустимо відносити однакові за значенням, але відмінні за образністю фразеологізми, тож такі одиниці, як вважає І. В. Корунець, слід називати **фразеологічним аналогом**.

Фразеологічний аналог стилістично відповідає фразеологічній одиниці у мові оригіналу, але може відрізнятися від неї лексичним та граматичним наповненням. Наприклад: *on the second Sunday of next week – коли рак на горі свисне;*

when three Thursdays come together – після дощукі в четвер. Відтворення шляхом фразеологічного аналогу варто вважати високоеквівалентним типом перекладу. Проте, за умови збереження емоційного та стилістичного значення фразеологічної одиниці та обов'язково із врахуванням стилістичної нерівноцінності та національного забарвлення фразеологізмів [4]: *a bird in the hand is worth two in the bush – краще синиця в руках, ніж журавель у небі*.

Частковими граматичними еквівалентами є фразеологічні одиниці у цільовій мові, мові перекладу, що характеризуються спільним з оригіналом значенням, образністю та стилістичною окрасою, при цьому граматична категорія числа іменників або прикметників як компонентів може різнитися [2].

Під час перекладу фразеологічних одиниць нумеральні компоненти можуть пропускатися або ж замінюватися іншими лексичними одиницями (частинами мови), наприклад: *one today is worth two tomorrow – ніколи не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні; two in distress make sorrow less – в гурті і смерть не страшна; as cross as two sticks – злий як чорт* [6].

Окрім вищезгаданих способів відтворення варто зазначити такий засіб перекладу як **індивідуальний еквівалент**. Такий засіб дозволяє перекладачу, при відсутності повного чи часткового відповідника, створити оригінальне сполучення слів та синтаксисних структур максимально передаючи його зміст та значення мовою перекладу [5].

За присутності у словниковому складі мови кількох еквівалентних відповідників під час перекладу фразеологізмів з компонентом числа можливим є **вибірковий фразеологічний еквівалент** [2]. Наприклад, фразеологізм *four corners* в українській мові має два варіанти перекладу, тож перекладач може обирати між значеннями *перехрестя, роздоріжжя та межі, рамки*.

У випадках, коли неможливо підібрати фразеологічний еквівалент чи аналог, допустимим є **нефразеологічний переклад**. Проте такий переклад не передає ні образності, ні експресивності та, навіть, втрачає відтінки значення. Нефразеологічний переклад не є повноцінним, адже фразеологічні одиниці відтворюються за допомогою лише лексичних, а не фразеологічних засобів мови. Цей переклад варто застосовувати для передачі таких понять та предметів, які відсутні в мові перекладу, аби максимально наблизити значення фразеологічної одиниці до оригінального значення [4].

Для перекладу фразеологічних одиниць, окрім пошуку повних, кількість яких в фразеологічному складі англійської та української мов обмежена, або часткових еквівалентів, а також окрім таких перекладацьких прийомів як дослівний переклад або калькування, часто застосовується **описовий переклад**. Описовий переклад є, власне, не зовсім перекладом, а більше тлумаченням фразеологічної одиниці, це пояснення, яке залучає усі засоби, що передають зміст лексичних одиниць максимально коротко та найбільш виразно. Також, переклад шляхом опису та калькування допомагає перекладачу донести зміст тексту оригіналу найточніше, хоч і шляхом стилістично та емоційно відмінних понять [3]. Такий спосіб перекладу стосується відтворення фразеологізмів з національним колоритом. Описовий переклад вимагає збереження образності, однак, часто супроводжується втратою символічності, наприклад: *the sixty-four dollar question* – *найважливіше, вирішальне питання*; *to have fifty things to tell somebody* – *мати багато новин для когось*; *three sheets in the wind* – *море по коліна*; *eighteen carat lie* – *зухвала брехня*; *twenty and twenty times* – *раз за разом*; *put two and two together* – *зробити висновки*;

one in a thousand – *дуже рідкісний*. Власне, калькування та описовий переклад належать до нефразеологічного типу перекладу.

Висновки. Отже, переклад фразеологізмів є творчим процесом і потребує вміння відшукати необхідні порівняння і вираження для збереження смислового навантаження тексту перекладу. Використання кожного з існуючих та зазначених у даній статті способів перекладу та засобів відтворення вимагають обов'язкових знань та обізнаності щодо етимології фразеологічних одиниць, шляхів їх утворення та походження, розуміння культури обох мов, врахування лінгвокультурної специфіки фразеологізмів, а також навичок семантично та емоційно-експресивно передавати усі відтінки значень у мові перекладу.

Таким чином, серед існуючих способів перекладу фразеологічних одиниць загалом та фразеологічних одиниць з нумеральним компонентом зокрема, слід виокремити переклад шляхом повних та часткових еквівалентів, а також описовий переклад та калькування як домінуючі способи відтворення англійських фразеологічних одиниць українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія : знакові величини. Навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вища школа. 2003.
3. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Теорія та практика перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2001. 448 с.
5. Мовчан Б.В. Збереження стилістичної функції фразеологізмів у англійсько-українському перекладі (на матеріалі творів художньої прози). Мовні і концептуальні картини світу. 2012. № 46. Ч. 3. С. 17–24.
6. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти: посібник. Вінниця: Нова книга, 2008. 142 с.
7. Oxford Dictionary of English Idioms by A.P. Cowie, R. Mackin, I.R. McCaig. Oxford : Oxford Univ. Press. 2003.
8. Spears R.A. NTC's American Idioms Dictionary. 3ed., MGH, 2000.

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ
АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗОК****THE PECULIARITIES AND DIFFICULTIES OF TRANSLATING MODERN
ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS**

Сливка Л.З.,

orcid.org/0000-0002-5556-0203

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови та перекладу

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано основні труднощі перекладу сучасних англійських прислів'їв і приказок. Переклад фразеологічних одиниць з англійської мови на інші представляє значні труднощі. Це пов'язано з тим, що багато з них є яскравими, образними, лаконічними, багатозначними. При перекладі потрібно не тільки передати зміст фразеологізму, але і відобразити його образність, не загубивши при цьому його стилістичну функцію. Також необхідно враховувати особливості контексту.

Те що є очевидним та зрозумілим для носія мови, може потребувати у перекладача додаткового аналізу паремії, адже, для прислів'я особливо важливими є контекст та конкретна мовленнєва ситуація. Таким чином, у випадках коли сенс та метафоричний зміст прислів'я неможливо зрозуміти інтуїтивно, перекладачеві слід завжди аналізувати контекст. Слід зазначити, що для адекватного перекладу таких пареміологічних одиниць, потрібно розуміти та враховувати на що саме направлений дидактичний аспект конкретного прислів'я та його стилістичну спрямованість. Важливо також приділяти увагу лексико-граматичній будові прислів'я в мові оригіналу.

Труidнощі перекладу англійських фразеологізмів українською мовою пов'язані не тільки з розбіжностями будови англійської та української мов, але й, насамперед, з особливим статусом фразеологічних одиниць, що переважно належать до семантично неподільних виразів, у яких план змісту не збігається з планом вираження. Ознаками цих одиниць є відносна сталість їх складу, семантична цілісність значення, відтворюваність, образний характер.

Безперечно складність під час перекладу викликає національно-культурне забарвлення фразеологізмів, т. зв. ідіоетнічний компонент їх значення, у разі відтворення якого може не збігатися лексичний склад, структура, образи вихідних і цільових фразеологічних одиниць.

Калькування, описовий переклад, використання псевдовідповідника, абсолютний (повний) еквівалент, близький еквівалент – основні трансформації, що використовуються у процесі перекладу прислів'їв. Трапляються випадки, коли мова перекладу не має адекватних відповідників, а скористатися калькуванням неможливо. Тоді перекладач повинен скористатися описовим способом. Таким чином, він переказує прислів'я мовою перекладу, пояснюючи його. При використанні близького еквіваленту, змінюється лише образна частина паремії, а виразність зберігається. Завданням перекладача є створити або знайти прислів'я, яке було б максимально близьким до оригіналу за всіма головними аспектами. Слід пам'ятати, що найголовнішим є збереження прагматичної функції прислів'я.

Ключові слова: прислів'я, калькування, описовий переклад, псевдовідповідник, абсолютний (повний) еквівалент, близький еквівалент, перекладацькі трансформації.

The main difficulties of translating modern English proverbs and sayings are analyzed in the article. The translation of phraseological units from English into other languages presents considerable difficulties. This is due to the fact that many of them are vivid, imaginative, concise, and ambiguous. When translating, it is necessary not only to convey the meaning of phraseology, but also to reflect its imagery without losing its stylistic function. It is also necessary to take into account the peculiarities of the context.

What is obvious and understandable for a native speaker may require additional analysis of the proverb by the translator, because the context and the specific speech situation are particularly important for a proverb. Thus, in cases where the meaning and metaphorical content of a proverb cannot be understood intuitively, a translator should always analyse the context. It should be noted that in order to adequately translate such paremiological units, it is necessary to understand and take into account the didactic aspect of a particular proverb and its stylistic orientation. It is also important to pay attention to the lexical and grammatical structure of the proverb in the source language.

The difficulties of translating English phraseological units into Ukrainian are connected not only with differences in the structure of the English and Ukrainian languages, but also, first of all, with the special status of phraseological units, which mostly belong to semantically indivisible expressions, in which the plan of content does not coincide with the plan of expression. The signs of these units are the relative constancy of their composition, semantic integrity of meaning, reproducibility, figurative character.

Undeniable difficulty in translation is caused by the national and cultural colouring of phraseological units, the so-called idiolect component of their meaning, which may not match the lexical composition, structure, images of the source and target phraseological units.

Calque translation, descriptive translation, use of pseudo-equivalent, absolute (full) equivalent, and close equivalent are the main transformations used in the translation of proverbs. There are cases when the target language does not have adequate equivalents, and it is impossible to use calques. Then the translator must use the descriptive method. In this way,

the translator retells the proverb in the target language, explaining it. When a close equivalent is used, only the figurative part of the proverb changes, while the expressiveness is preserved. The translator's task is to create or find a proverb that is as close as possible to the original in all key aspects. It should be remembered that the most important thing is to preserve the pragmatic function of the proverb.

Key words: proverb, calque translation, descriptive translation, pseudo equivalent, absolute (full) equivalent, close equivalent, translation transformations.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток лінгвістичної науки та перекладознавства, зокрема, відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого значна увага приділяється розгляду особливостей адекватного перекладу реальних процесів породження й сприйняття мовлення.

За цих умов особливого значення набуває, зокрема, вивчення специфіки відтворення в українській мові англійських паремій як національно-специфічної форми клішованих текстів малої форми, що вирізняється частотним вживанням у повсякденній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пареміям та закономірностям їх функціонування присвячено роботи багатьох українських та зарубіжних авторів, де наводиться загальний опис прислів'я, аналізується специфіка прагматичного спрямування та ефективності реалізації впливової функції прислів'їв і приказок та описуються результати вивчення їхньої лексико-граматичної організації та структурних особливостей. Серед сучасних дослідників проблем перекладу паремій слід зазначити таких як: Зіненко Г., Калиновський Ю., Колоїз Ж., Мацак Ж., Тараненко Л.

Постановка завдання. На сьогодні лінгвістикою доведено наявність значного комунікативно-прагматичного потенціалу пареміологічних одиниць, який і обумовлює їхнє частотне вживання у мовленнєвій діяльності людини. Разом з тим, перекладознавча наука ще не має у своєму розпорядженні досить повних теоретичних уявлень про структурно-семантичні особливості і характер взаємодії мовних засобів під час актуалізації англійських пареміологічних одиниць, зумовлені, зокрема, їхнім комунікативно-прагматичним потенціалом, які мають безпосередній вплив на специфіку їхнього перекладу українською мовою. Тож виникає потреба у вдосконаленні методів перекладу прислів'їв та інших пареміологічних одиниць в контексті художнього дискурсу, а також у більш поглибленому аналізі семантичного аспекту паремій. Для досягнення вище згаданих цілей слід проаналізувати основні стратегії та прийоми перекладу англомовних прислів'їв та приказок, а також розглянути проблему

досягнення адекватності та еквівалентності при перекладі англомовних прислів'їв та приказок.

Виклад основного матеріалу. Переклад фразеологічних одиниць з англійської мови на інші представляє значні труднощі. Це пов'язано з тим, що багато з них є яскравими, образними, лаконічними, багатозначними. При перекладі потрібно не тільки передати зміст фразеологізму, але і відобразити його образність, не загубивши при цьому його стилістичну функцію. Також необхідно враховувати особливості контексту.

Те що є очевидним та зрозумілим для носія мови, може потребувати у перекладача додаткового аналізу паремії, адже, для прислів'я особливо важливими є контекст та конкретна мовленнєва ситуація. Таким чином, у випадках коли сенс та метафоричний зміст прислів'я неможливо зрозуміти інтуїтивно, перекладачеві слід завжди аналізувати контекст. Слід зазначити, що для адекватного перекладу таких пареміологічних одиниць, потрібно розуміти та враховувати на що саме направлений дидактичний аспект конкретного прислів'я та його стилістичну спрямованість. Важливо також приділяти увагу лексико-граматичній будові прислів'я в мові оригіналу.

Деякі вчені, серед них і І.В. Корунець, виділяють чотири основних модули перекладу прислів'їв та інших пареміологічних одиниць: за допомогою вибору близьких еквівалентів, повних (абсолютних) еквівалентів, приблизних аналогів та справжніх аналогів [1, с. 182]. Вчений В. Виноградов додає п'ятий спосіб – описовий. Таким чином, отримуємо п'ять способів перекладу прислів'їв:

- Калькування
- Описовий переклад
- Використання псевдовідповідника
- Повний (абсолютний) еквівалент
- Близький еквівалент

Калькування належить до безеквівалентних способів перекладу та вважається найпоширенішим та найпростішим методом [1, с. 182]. Як правило, прислів'я відтворюється словосполученням, що майже дослівно передає текст оригіналу. Збереження образності при використанні такого способу є важливим аспектом, оскільки це дає зрозуміти, що перед ним саме фразеологічна одиниця, стійкий вислів.

Наприклад:

A man is a wolf to man – Людина людині вовк.

At home, even the walls help – Вдома і стіни допомагають.

Remember, that caution is the parent of safety. – Пам'ятай, що обачність – мати безпеки [2, с. 36].

Дане прислів'я ілюструє переклад на зразок українського прислів'я повторення – мати навчання, висловлюючи при цьому директивну функцію, що реалізовується у вигляді поради.

He needs a long spoon that sups with the devil. – Тому, хто зібрався вечеряти з дияволом, потрібна довша ложка.

Калькування тут дуже яскраво допомагає висловити значення прислів'я: людині потрібно бути особливо уважним і обережним, якщо він відчуває, що йому загрожує небезпека. При використанні іншого прийому, ймовірно, був би загублений яскравий образ, що лежить в основі прислів'я.

But, Harry, do not kick a gift horse in the mouth [3, с. 20]. – Тільки, Гаррі, не бий дарованого коня в зуби.

У даному реченні ми бачимо приклад волюнтаривної функції – у висловленні виражається волевиявлення мовця. Тут переклад зроблений за прикладом українського прислів'я «дарованому коневі в зуби не дивляться». У даному випадку при перекладі замінюється дієслівний компонент – замість «дивитися» використовується «бити». Варто відзначити, що трансформовані прислів'я володіють тими ж ознаками, що і звичайні. Це такі ознаки, як стійкість, семантична цілісність компонентного складу, відтворюваність, граматична співвіднесеність, експресивність. Але важливо пам'ятати, що «авторський варіант» загальновідомого прислів'я може бути доречним лише в тому випадку, якщо він відповідає змісту і емоційно-стилістичним особливостям контексту.

Очевидно, що передумовою для калькування є достатня вмотивованість значення прислів'я значеннями його компонентів, отже, дослівний переклад можливий тільки в тому випадку, якщо він може довести до читача повноцінне значення всього прислів'я, а не значення складових його компонентів.

Необхідно відзначити, що відповідності-кальки володіють певними перевагами і досить широко використовуються в перекладацькій практиці. Вони дозволяють зберегти образний лад оригіналу, що особливо важливо в художньому перекладі.

Якщо мова перекладу не має адекватних відповідників, а скористатися калькуванням немож-

ливо, то використовується описовий спосіб. Перекладач переказує прислів'я мовою перекладу, пояснюючи його. Оскільки, основою рисою будь-якого прислів'я є дидактична спрямованість, то її збереження при використанні такого методу є обов'язковим [2, с. 18].

Наприклад:

Familiarity breeds contempt. – Надмірна близькість породжує зневагу.

In New-York, boy, money really talks [4, с. 14]. – У Нью-Йорку за гроші можна все.

Дослівно пропозиція перекладається «У Нью-Йорку гроші говорять». Зрозуміло, така фраза була б незрозуміла українському читачеві, тому тут застосовується прийом описового перекладу. Це прислів'я є синонімом загальновідомого прислів'я: Money makes the man. Прислів'я тут описує ситуацію, що склалася, висловлюючи при цьому відношення героя до цієї ситуації.

"Come, come!" he said. "While there's life there's hope" as my father used to say... – Ну, ну, веселіше! – сказав він. – Доки ми живі, є надія, як любив говорити мій тато ...

У наведеному прикладі використовується існуюче в англійській мові, прислів'я While there's life there's hope. Воно фіксується в лексикографічних джерелах в значеннях «Поки є життя, є і надія» або «Поки живу – сподіваюсь» [5, с. 41].

You see how new I am in politics. Wheat and meat draw the red herrings across the trail. – Ви бачите, який я новачок в політиці. Пшениця і м'ясо – ось що відволікає мою увагу.

У даному прикладі використовується описовий переклад прислів'я: to draw red herring across the trail – щось, що збиває зі сліду, навмисно відволікає увагу; відволікаючий маневр. Описовий переклад у даному прикладі зводиться до тлумачення, пояснення прислів'я, яка в перекладному тексті практично перестає існувати як самостійна мовна одиниця і немов розчиняється в контексті.

У результаті аналізу прикладів, можна зробити висновок, що описовий переклад має одну важливу особливість: при виборі даного прийому перекладу зберігається загальномовний сенс перекладного прислів'я, однак семантичні і стилістичні відтінки, які з'являються в оригінальному тексті не відтворюються.

Тепер розглянемо еквівалентні способи перекладу паремій. Одним із таких є переклад за допомогою абсолютного (повного) відповідника. Він полягає у пошуку адекватного відповідника у мові перекладу, який зберігає образність, має ідентичну стилістичну спрямованість та передає зміст, рівнозначний оригіналу [6, с. 16].

Підбір абсолютного еквівалента є доволі успішним при перекладі інтернаціональних паремій, які мають спільні шляхи походження у обох мовах. Наприклад, афоризми всесвітньо відомих письменників та діячів, що набули статусу прислів'я, а також паремії античного та біблійського походження.

Наприклад:

One must howl with the wolves. – З вовками жити – по-вовчому вити.

But all's well as ends well; though perhaps we should not say that until we reach our own doors. – Гаразд, все добре, що добре закінчується, – вам то ще, звичайно, добиратися та й мені теж; ну, подивимось.

У цьому прикладі ми спостерігаємо англійське прислів'я *All's well that ends well*, утворене за сенсоутворюючим принципом відповідності. Ця паремія, популяризована У. Шекспіром, в лексикографічних джерелах вказується в значенні «Все добре, що добре закінчується» [5, с. 36].

У художніх творах використовується для того, щоб висловити думку про те, що несприятливі обставини, що перешкоджають досягненню мети, благополучно подолані.

'Need brooks no delay, yet late is better than never' said Eomer. – Хоч пізно, та придатно, і краще пізно, ніж ніколи, – мовив Еомер.

Дана паремія використовується автором для висновку героїв про необхідність надання допомоги друзям, при відсутності надії на перемогу. В українській мові є повний еквівалент цього прислів'я, який зафіксовано в усіх україномовних словниках. Саме він і був використаний при перекладі.

Таким чином, використання повного еквівалента має на увазі повну відповідність перекладу оригіналу з усіх аспектів: образу, лексичного наповнення, граматичної структури, а також стилістичного забарвлення.

Щодо неповного (близького) еквівалента, то він як і абсолютний еквівалент зберігає і стилістичні характеристики і початковий зміст прислів'я. При використанні такого способу, змін зазнає тільки образна частина паремії, а виразність зберігається [7, с. 276].

Наприклад:

Measure twice, but cut once – Сім разів відміряй, і один раз одріж.

Do not kill the goose that lays golden eggs. – Не треба вбивати курку, яка несе золоті яйця.

У даному реченні присутній приклад часткового лексичного еквівалента – англійський варіант «гусак» замінюється в українській мові

«куркою». Це пов'язано з тим, що українському читачеві набагато більш зрозумілий і звичний такий варіант, можливо, через аналогії з дитячою казкою про курочку Рябу, яка несла золоті яйця. Варто зазначити, що дане прислів'я виконує директивну функцію: людину застерігають від необдуманих дій з об'єктами.

Ach, sss! Cautious, my precious! More haste less speed. – Ссс!

Обережніше, мій любий! Тихіше їдеш – далі будеш.

Дане необразне англійське прислів'я зареєстроване в лексикографічних джерелах в середині XVI століття і використовується в англійській мові для метафоричного вираження наступної дії: якщо ви спробуєте зробити щось занадто швидко, то це займе у вас більше часу. Образність паремії будується на парі протилежних ознак – «швидко – повільно».

В українській мові даній паремії відповідають часткові еквіваленти: «Тихіше їдеш, далі будеш», «Поспішиш – людей насмішиш». Для передачі смислового змісту прислів'я використовуються концепти, що виражають пройдений шлях (далі будеш) і думка людей про квапливість (людей насмішиш).

Крім розбіжностей в лексичному наповненні англійських та українських паремій, зустрічаються і випадки розбіжності в граматичній структурі зі збереженням образу і лексичних компонентів. Наприклад:

'There now!' he laughed, flicking at their legs. 'Where there's a whip there's a will, my slugs. – Ворушися, ворущися! – реготав він, хльостаючи їх по ногах. – Був би батіг, а можливість знайдеться! Бадьоріше, слизняки!

У наведеному прикладі можна спостерігати трансформацію англійської частково образної паремії *Where there's a will there's a way*, утвореної за сенсоутворюючим принципом достатньої умови. У лексикографічних джерелах вказується її значення: «Було б бажання, а можливість знайдеться» [8, с. 147].

Дж. Толкін частково трансформує оригінальне прислів'я, замінюючи лексему «way» (шлях, дорога) на «whip» (батіг, хлист, бич), що відповідає контексту, в якому використовується паремія. У вихідному варіанті елементом мотивації для наближення до поставленої мети служить лексема «will» (воля, бажання). Однак, використовуючи лексему «whip» автор дозволяє розглядати її не тільки в буквальному, а й в переносному значенні – як стимул для досягнення необхідного результату.

В українській мові є часткові еквіваленти даної паремії: «Де хотіння, там і вміння», «Було б бажання, а можливість знайдеться». Незважаючи на наявність еквівалентів в мові перекладу, вживання їх в даному контексті недоцільно, так як вони не містять в своїх значеннях образів, використуваних автором, тому використовується частковий еквівалент.

У результаті аналізу перекладів пропозицій можна зробити висновок, що частковий еквівалент, незважаючи на деякі відмінності лексичного, структурно-граматичного або лексико-граматичного складу, за ступенем адекватності перекладу рівноцінний повному еквіваленту завдяки єдиній стилістичній спрямованості.

Вираження паремії за допомогою псевдовідповідника відбувається у випадку, коли прислів'я не має прямого або часткового аналога у мові перекладу [1, с. 99]. У такому випадку втрачається образність прислів'я мови оригіналу, його стилістичні характеристики. Основний зміст прислів'я повинен бути збережений, але певні трансформації на образному рівні все ж можуть бути використані. При використанні цього способу перекладач майже дослівно передає текст прислів'я мови оригіналу, вносячи незначні зміни в переклад з метою досягнення його схожості на повноцінний еквівалент, тобто трансформуючи його в псевдовідповідник.

Наприклад:

No news is good news. – Відсутність новин – хороша новина.

But 'third time pays for all' as my father used to say, and somehow I don't think I shall refuse. – Проте, як казав мій батько, удача трійцю любить. У всякому випадку, я не маю наміру відмовлятися.

У наведеному прикладі використовується образне, існуюче в англійській мові, прислів'я *third time pays for all*, утворене за сенсоутворюючим принципом необхідної умови. Виходячи зі значень лексичних компонентів, що складають паремію, неможливо усвідомити сенс прислів'я. Тільки по контексту, в якому воно використовується, можна зрозуміти, що його зміст ґрунтується на метафоричному вираженні здійснення декількох дій для досягнення якого-небудь результату. Смислове значення паремії в даному контексті можна виразити таким чином – успішне досягнення результату можливо тільки після декількох невдалих спроб.

У варіанті перекладу використовується псевдовідповідник, замінюючи у вищевказаному прислів'ї лексему «бог» на лексему «удача».

Short cuts make long delays. – Довше їдеш далі будеш.

Англійське частково образне прислів'я, утворене за прагматичним принципом достатньої умови. Прагматична функція даної паремії полягає у вираженні мотивації надмірної обережності і пасивності при зіткненні з труднощами і небезпеками. Вона служить для акцентування уваги персонажів на можливих небезпечних наслідках при прояві зайвої активності (скоротити шлях і пройти невідомим маршрутом).

Найбільш близьким до оригіналу за структурою та семантикою є псевдовідповідник: «Довше їдеш – далі будеш».

Труднощі перекладу англійських фразеологізмів українською мовою пов'язані не тільки з розбіжностями будови англійської та української мов, але й, насамперед, з особливим статусом фразеологічних одиниць, що переважно належать до семантично неподільних виразів, у яких план змісту не збігається з планом вираження. Ознаками цих одиниць є відносна сталість їх складу, семантична цілісність значення, відтворюваність, образний характер (значної кількості фразеологізмів) [1, с. 18].

Безперечно складність під час перекладу викликає національно-культурне забарвлення фразеологізмів, т. зв. ідіотетнічний компонент їх значення, у разі відтворення якого може не збігатися лексичний склад, структура, образи вихідних і цільових фразеологічних одиниць.

Це підтверджує переклад англійського прислів'я *A rolling stone gathers no moss*. За його буквального відтворення засобами української мови (камінь, який котиться, не збирає моху) значення цієї одиниці не буде зрозумілим українському читачеві. Для англійця мох асоціюється з багатством і майном, відсутність якого вважається негативним явищем. Під каменем в означеному прислів'ї розуміється людина, котра мандрує світом, витрачаючи гроші, і не може бути заможною. Саме тому адекватним перекладом вказаного прислів'я є українське прислів'я *Хто вдома не живе, той добра не наживе*. Його лексичний склад, структура й образ відрізняються від вихідної англійської одиниці, проте його зміст і значення відтворені адекватно.

Питання взаємозв'язку універсального й ідіотетного, закріпленого у фразеологічних одиницях, вже не одне десятиліття постає предметом детального аналізу науковців. Наприклад, спостереження людини за природою та віра в її магічну силу відобразилися в усній народній творчості, за допомогою якої вже у той період людство почало передавати важливу інформацію про світ та особливості взаємодії з ним: *the morning sun*

never lasts a day; a summer day feeds a year; after rain comes fair weather; it never rains but it pours; oaks may fall when reeds stand the storm; red sky at night shepherds delight, red sky in the morning shepherds warning; time and tide wait for no man; a foul morn may turn to a fair day; весна красна квітами, а осінь – плодами; багатообіцяюча весна, та вирішує не одна вона; сонце, земля і вода – найперші годувальники; не буде води – не буде й трави; Благовіщення без ластівок – холодна весна; коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім; тріщи не тріщи – минули Водохрещі; зимою деньок, як комарів носок; ластівки низько літають – дощ обіцяють.

Сходими є погляди на інститут шлюбу, що відображено у фразеологізмах англійської та української мов: needles and pins, needles and pins, when a man marries, his trouble begins; the most dangerous food is wedding cake; if you would be happy for a week take a wife, if you would be happy for a month kill a pig, but if you would be happy all your life plant a garden; яку йому кару дати? – оженить його, то й буде знати; не мав лиха, так оженився; женитись і йти на війну не совітуй нікому. Майже одногосно англійські та українські прислів'я попереджають проти поспішного весілля: marry in a hustle and repent at leisure; хто рано одружиться, той вік не натужиться.

Труднощі перекладу фразеологізмів пов'язані також із тим фактом, що одна і та сама сполука, один і той самий мовний вираз може бути одночасно і сталим, і вільним. Це можна проілюструвати на прикладі словосполучення the boy next door, який може перекладатися українською мовою і як сусід, хлопець, котрий живе поруч, і як звичайний хлопець, хлопець, яких багато. За відтворення подібних словосполучень перекладач повинен розуміти, чи є вони сталими сполуками, чи ні.

Вибір адекватного способу перекладу фразеологічної одиниці залежить від складності їх семантичної структури, образного характеру, національно-культурної специфіки його значення. Найкращим способом перекладу вихідного фразеологізму і є його передача за допомогою еквівалентної одиниці, якщо подібна існує в цільовій мові (in seventh heaven – на сьомому небі). Але фразеологічних еквівалентів порівняно невелика кількість. Найчастіше до них належать т. зв. інтернаціональні фразеологічні одиниці. Інколи трапляється так, що одна мова запозичує в іншій фразеологічну одиницю, що набуває іншого значення її значення, внаслідок чого з'являються подібні за формою, але різні за

змістом «фальшиві друзі перекладача» [1, с. 81]. Наприклад, англійська фразеологічна одиниця to lead by the nose та українська водити за носа збігаються за формою, але мають різні значення, оскільки англійська означає повністю підкорити, командувати, тоді як українська – обманювати.

Часткові еквіваленти є одиницями мови перекладу, що містять деякі лексичні, граматичні чи лексико-граматичні розходження за наявності одного і того самого значення та стилістичної спрямованості з відповідними фразеологічними одиницями мови оригіналу. За ступенем адекватності перекладу часткові еквіваленти є рівноцінними повним еквівалентам. Часткові еквіваленти, у свою чергу, розподіляються на часткові лексичні та часткові граматичні еквіваленти.

Часткові лексичні еквіваленти збігаються за значенням, стилістичною спрямованістю, є близькими образно, але розходяться за своїм лексичним складом, граматичною будовою, наприклад: as flies to sugar – як мухи на мед, to dance like an elephant – танцювати як ведмідь, he laughs best who laughs last – почав сміхом, а закінчив сльозами. Використання таких аналогів забезпечує такий самий адекватний переклад англійського фразеологізму, як і за наявності повного еквівалента, за умови збереження емоційного та стилістичного значення фразеологічної одиниці [1, с. 173].

Коли ж у мові перекладу немає ні еквівалента, ні аналога вихідної фразеологічної одиниці, може використовуватися калькування, що є способом її дослівної передачі. Зазначимо, що цей спосіб перекладу фразеологізмів може бути застосований лише в тому разі, якщо його результатом буде вираз, який легко сприймається й адекватно розуміється читачем. Буквальний переклад не є фразеологічним перекладом, бо в ньому не використовуються готові фразеологізми, що існують у мові перекладу. Результатом буквального перекладу є творення нового виразу, зрозумілого адресату перекладу, зокрема: a sid look – кислий вираз обличчя.

Якщо фразеологізм не має в мові перекладу ні еквівалента, ні аналога, а дослівний переклад призводить лише до малозрозумілого буквализму, перекладач змушений передавати значення подібної одиниці вихідної мови шляхом опису (have butterflies in one's stomach «мати метеликів у животі» – сильно переживати, турбуватися, мати мурашки).

Не можна сказати про доцільність використання лише одного методу в конкретній ситуації. Майстерно поєднавши та доречно застосувавши ці методи на практиці, перекладач зможе досягти бажаного результату.

Для досягнення автентичності та адекватності перекладу слід враховувати низку факторів та орієнтуватися на досягнення, так званої золоті середини між збереженням національної забарвленості та не надлишковою локалізацією прислів'я [8, с. 181]. У процесі перекладу пареміологічних одиниць нерідко виникає проблема неможливості якісної передачі їх національно-стилістичних характеристик та експресивності. Тож завданням перекладача є створити або знайти прислів'я, яке було б максимально близьким до оригіналу за всіма головними аспектами. Слід завжди пам'ятати, що найголовнішим є збереження прагматичної функції прислів'я.

Підсумовуючи викладену інформацію, можна назвати такі основні принципи перекладу прислів'їв:

- збереження дидактичної функції;
- виділення і відтворення головної ідеї та мети;
- важливість контексту;
- врахування лінгвосціокультурних особливостей;
- використання сталих або загальновідомих фраз при
 - нееквівалентному перекладі;
 - збереження емоціональної експресивності (якщо можливо);
 - «компроміс» між етнонаціональною забарвленістю та надлишковою локалізацією;
 - збереження образності (якщо можливо);
 - використання художньо-стилістичних засобів (за потреби).

Переклад прислів'їв завжди був нелегким завданням, тому не маючи відповідної лінгвосціокультурної компетентності досягти адекватно-

сті перекладу буває доволі складно. У випадках коли маємо справу з етноспецифічними одиницями мови, слід завжди враховувати особливості побуту, культури, історії і навіть географічного положення.

Висновки. Прислів'я відіграють важливу роль як в повсякденному житті, так і в художньому дискурсі. Семантичне навантаження цього типу паремій полягає у їх дидактичному забарвленні, специфічному впливі на читача, емоційності та виразності. Кожне прислів'я можна сміливо назвати джерелом архівованої мудрості та зводом етично-моральних норм суспільства.

Основним, але не єдиним джерелом походження прислів'їв є народ. Великий вплив на пареміологічний склад англійської мови також мала європейська та антична література. Особливу роль у розвитку паремій має Біблія.

Калькування, описовий переклад, використання псевдовідповідника, абсолютний (повний) еквівалент, близький еквівалент – основні трансформації, що використовуються у процесі перекладу прислів'їв. Трапляються випадки, коли мова перекладу не має адекватних відповідників, а скористатися калькуванням неможливо. Тоді перекладач повинен скористатися описовим способом. Таким чином, він переказує прислів'я мовою перекладу, пояснюючи його. При використанні близького еквіваленту, змінюється лише образна частина паремії, а виразність зберігається. Завданням перекладача є створити або знайти прислів'я, яке було б максимально близьким до оригіналу за всіма головними аспектами. Слід пам'ятати, що найголовнішим є збереження прагматичної функції прислів'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
2. Joshi M. 2500 English Proverbs and Sayings, Independently published, 2016. 125 p.
3. Connelly M. City Of Bones [Electronic resource] URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=153449>
4. Weisberger L. The Devil Wears Prada [Electronic resource] URL: <https://ru.bookmate.com/books/TVf31Kdr>
5. The Oxford Dictionary of Proverbs [Electronic resource] URL: https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199539536.001.0001/a_cref-9780199539536
6. Гаврилова В. В. Теоретичні засади вивчення паремій. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету, 2015. Вип. VII. С. 11–20.
7. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту : монографія. Київ : Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія, 2014. 432 с.
8. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій : монографія. Київ: Нова філологія, 2012. 244 с.

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'42]:327(410.1-477)(091)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.44>

ВЖИВАННЯ ГІПЕРБОЛИ В ЛІТЕРАТУРІ ВІД ПЕРШИХ ПРАЦЬ ДО СЬОГОДЕННЯ (АНГЛО-УКРАЇНСЬКІ СПІВВІДНОШЕННЯ)

THE USE OF HYPERBOLA IN LITERATURE FROM THE FIRST WORKS TO THE PRESENT (ENGLISH-UKRAINIAN COMPARISONS)

Авчиннікова Г.Д.,
orcid.org/0000-0003-0507-4888
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та практики іноземних мов,
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Веремюк Л.Л.,
orcid.org/0000-0002-6221-419X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та практики іноземних мов,
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті прослідковується вживання такого стилістичного прийому як гіпербола, основні причини вдавання до неї, та вплив, який вона чинить на цільову аудиторію. Зроблено огляд праць і досліджень вітчизняних та закордонних науковців, у яких вони розглядають значення гіперболи, її характеристики, сфери її вживання тощо. Авторами статті зроблена спроба виокремити основні спільні й відмінні тенденції вживання гіперболи в англійській та українській художній літературі в різні часові періоди. Зокрема, досліджено, що гіпербола є одним з найцікавіших літературних прийомів. Вона допомагала створити драматизм та інтерес до мови в письмовому та усному дискурсі та продовжує бути популярною в наш час. Оскільки гіпербола не має фіксованої структури, то в дослідженні розглянуті поради, як знайти гіперболу в тексті, які слова часто є її складовими. Особливо ефектною є гіпербола, коли її вживання є не занадто частим. Чим більш неочікувана вона в тексті, тим більше враження викликає. Виявлено, що гіперболічні прийоми були присутні вже в перших англійських та українських художніх творах, казках, піснях тощо. У статті досліджено, що гіпербола може бути реалізована різними способами: лексичними, морфологічними, кількісними, фразеологічними, метафоричними тощо. Запропоновано 4 тематичні групи англійських та українських творів, багатих на гіперболу, а саме – лірична, життєва, пригодницька та фентезі тематики. З'ясовано, що ця класифікація підходить для обох мов, гіперболічні тропи мають подібну специфіку вживання та не мають характерної структури. Попри те, що сфери вживання часто співпадають і навіть під час перекладу гіперболам часто знаходиться майже дослівний англо-український чи українсько-англійський відповідник, все ж англійці частіше вдавалися до гіперболи у розмовах про погоду, морські подорожі, політику тощо – що зумовлено географією, історією та соціально-політичною ситуацією в англійських країнах. Українці ж були більш схильні використовувати перебільшення чи применшення (окрім типових ситуацій) в побуті, що можна пояснити тим, що часто у великих родинах виникали жартовливі ситуації, непорозуміння чи конфлікти. З'ясовано, що в наш час гіпербола продовжує залишатися популярним та ефективним мовним засобом.

Ключові слова: гіпербола, навмисне перебільшення, применшення, літературний прийом, вплив на читача.

The article traces the use of such a stylistic technique as hyperbole, the main reasons for resorting to it, and the impact it has on the target audience. A review of the works and studies of domestic and foreign scientists, in which they consider the value of hyperbole, its characteristics, spheres of its use, etc. is made. The authors of the article made an attempt to distinguish the main common and distinctive trends in the use of hyperbole in English and Ukrainian fiction in different time periods. In particular, it is investigated that hyperbole is one of the most interesting literary techniques. She helped create drama and interest in language in written and oral discourse and continues to be popular in our time. Since hyperbole does not have a fixed structure, the study considers tips on how to find hyperbola in the text, which words are often its components. Hyperbole is especially effective when its use is not too frequent. The more unexpected it is in the text, the more impression it causes. It was found that hyperbolic techniques were already present in the first English and Ukrainian works of art, fairy tales, songs, etc. The article explores that hyperbole can be realized in various ways: lexical, morphological, quantitative, phraseological, metaphorical, etc. It offers 4 thematic groups of English and Ukrainian works rich in hyperbole, namely, lyrical, life, adventure and fantasy themes. It was found that this classification is suitable for both languages, hyperbolic tropes have a similar specificity of use and do not have a characteristic structure. Despite the fact that the spheres of use often coincide and even when translating hyperboles there is often an almost literal English-Ukrainian or Ukrainian-English equivalent, yet the British often resorted to hyperbole in conversations about weather,

sea voyages, politics, etc. – which is due to geography, history and socio-political situation in English-speaking countries. Ukrainians were more inclined to use exaggeration or understatement (except typical situations) in everyday life, which can be explained by the fact that often in large families there were comic situations, misunderstandings or conflicts. It is found that nowadays hyperbole continues to be a popular and effective language.

Key words: hyperbole, deliberate exaggeration, understatement, literary reception, influence on the reader.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвостилістики одним з її актуальних завдань є вивчення мовної природи та особливостей функціонування окремих стилістичних прийомів у текстах різних функціональних стилів, і гіпербола, безперечно, є одним з найулюбленіших літературних прийомів. Вона допомагає створити драматизм та інтерес до мови.

Гіперболою вважаємо словесний зворот, у якому ознаки описуваного предмету чи особи навмисно подаються в значно перебільшеному (зменшеному) вигляді для привернення уваги читача / слухача / глядача. А. Вежбіцька, О. Потєбня та інші науковці пропонують власні визначення гіперболи й підходів до її трактування. Польська дослідниця А. Вежбіцька вважає, що гіпербола не стоїть поруч з порівняннями, метафорами та епітетами. Вона швидше за все є принципом їхньої роботи, внутрішньої організації, а порівняння, епітети та інші тропи допомагають виконати функції гіперболи [1].

Перебільшення реальності ситуації з використанням гіперболи не слід сприймати буквально. Для художніх творів гіпербола є чудовим способом посилити враження, прикувати увагу яскравим ефектним чином. Від інших літературних прийомів вона відрізняється тим, що завжди використовує один і той же спосіб – перебільшення (або применшення), часто це екстравагантне перебільшення, зображення чогось значно кращим або гіршим, ніж воно є насправді.

Гіпербола завжди акцентує увагу, виступає як несподіванка, яка з великою силою руйнує автоматизм читацького сприйняття. Часто гіпербола використовується як засіб створення комічного ефекту в художньому тексті, що допомагає розкрити багатство асоціативних відтінків поетичного мовлення, посилює та увиразнює його емоційне та оцінне забарвлення, вказує на домінантні ознаки авторського стилю. Цим потужним, наочним і зрозумілим кожному образотворчим засобом користуються не лише в прозі та поезії, а і в повсякденному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало дослідників присвятили свої праці такому стилістичному прийому як гіпербола: її визначенню і специфіці її вживання у фольклорі та різних жанрах, на матеріалах поетичних тво-

рів, художньої літератури, казок, політичних промов, кіносценаріїв, особливостям її використання тощо. Є дослідження вживання гіперболи на матеріалах авторських текстів багатьох зарубіжних (А. Дойля, П. Зюскінда, Дж. Конрада, Дж. Свіфта, М. Твена, У. Шекспіра та ін.) і вітчизняних (Лесі Українки, Т. Шевченка та ін.) письменників.

У своїх статтях В. Муратова вивчає гіперболізацію мови у творі-есе П. Зюскінда «Про любов та смерть», а також гіперболу як стрижневий засіб інтенсифікації мови у творах П. Зюскінда [2], [3].

Дослідження Є. Мінцис, Ю. Мінтіс та І. Павлюк доводять, що гіпербола є типовою рисою творчості жінок-письменниць, твори яких багаті на гіперболи. Ними було встановлено, що буквально, об'єктивно-логічне значення гіперболи, вираженої числівником на позначення величини, стає інтенсифікатором і зливається з набутим у контексті суб'єктивно-оцінним, більш виразним значенням, із позитивною чи негативною конотацією [5], [6].

Вартим уваги є дослідження І. Білецької та Ю. Гурського, у якому проаналізовано вживання гіперболи та інших стилістичних засобів у політичних промовах Б. Обама (44-го президента США). Авторами з'ясовано, що гіпербола допомагає створити певний стилістичний ефект, виразити щирі почуття та разом з іншими стилістичними засобами служить потужним засобом реалізації поставлених політиком завдань. І. Білецька та Ю. Гурський роблять висновок, що жанр політичного мовлення виступає потужним важелем мовного впливу на цільову аудиторію, оскільки ідеї, замасковані в ньому стилістичними прийомами, дозволяють політикам формувати позитивний імідж та маніпулювати суспільною думкою в конкретному мовному просторі [7].

Закордонні дослідження, які виконували Н. Альджадан (N. Aljadaan), Ч. Бургерз (Ch. Burgers), Р. Карстон (R. Carston) та К. Веарін (C. Wearing), Р. Картер (R. Carter), К. Клерідж (C. Claridge), Л. Мора (L. Mora), К. Ор (K. Orr), Г. Шпітцбард (H. Spitzbardt) та інші дослідники присвячені питанням вживання гіперболи, шляхів її виявлення, класифікації, її зв'язку з іронією та метафорою, впливу на читача тощо [8–13].

Здійснивши огляд літератури, помічаємо, що власне цілісного, комплексного аналізу

використання гіперболи в англійській та українській мовах у хронології ще не проводилось.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши наявні дослідження гіперболи, помічаємо, що науковці частіше розглядали гіперболу у віршах, в казках, в працях певного автора або в окремому творі в англійській, українській чи світовій літературі. Ми не знайшли досліджень, де б порівнювалися твори, багаті на гіперболу в англійському та українському дискурсі. Вважаємо, що результати даного співставлення будуть корисними для кращого розуміння принципів функціонування гіперболи в літературі.

Метою даної роботи є всебічне дослідження такої стилістичної фігури як гіпербола в англійському та українському художньому дискурсі, пошук спільних та відмінних тенденцій; аналіз історії вживання гіперболи (англо-українські співвідношення).

Постановка завдання. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

– з'ясувати специфіку визначення гіперболи в тексті;

– з'ясувати способи реалізації гіперболи в тексті;

– порівняти й визначити основні спільні й відмінні тенденції вживання гіперболи в англійських та українських творах.

Методи та матеріал дослідження. Для проведення дослідження ми обрали наступні методи дослідження: метод вибірки та аналізу; метод лінгвістичного аналізу; описовий метод; аналітичний метод; зіставний метод, метод порівняння та узагальнення, метод вивчення науково-методичної літератури. Матеріалом дослідження стали англійські та українські художні твори.

Виклад основного матеріалу. Ключем до виявлення гіперболи є пошук слів і фраз, які є абсолютними: *impossible* (неможливо), *always* (завжди), *never* (ніколи) тощо. Ознакою використання гіперболи часто може бути використання найвищого ступеня порівняння: *the worst* (найгірше), *the best* (найкраще), *the funniest* (найсмійніший), *the smartest* (найрозумніший), *the tastiest* (найсмачніший) тощо.

У літературних текстах і розмовній мові гіпербола може бути реалізована різними способами: лексичними, морфологічними, кількісними, фразеологічними, метафоричними тощо.

– лексичні гіперболи: всім людям відомо, зовсім не зрозумілий почерк;

– морфологічні гіперболи: розвели собак – пройти ніде;

– кількісні гіперболи: гора паперів, мільйон справ на сьогодні, сто разів попереджати;

– фразеологічні гіперболи: їжаку зрозуміло, контракт дешевше паперу, на якому він написаний;

– метафоричні гіперболи: ліс рук, безкрайній океан любові [1, с. 98].

Одним із завдань нашого дослідження є порівняти й визначити основні спільні та відмінні тенденції вживання гіперболи в англійських та українських творах. У нашому дослідженні ми аналізуємо найвідоміші та найпопулярніші англійські та українські твори, багаті на гіперболи. Варто зазначити, що гіпербола є настільки популярним засобом, що зустрічається практично в кожному творі.

Ми виділили спільні за тематикою українські та англійські літературні праці, багаті на гіперболу.

1. Лірична тематика. Тема щасливого або нещасного кохання, ревностів об'єднує гіперболи в англійських (Ш. Бронте «Джен Ейр», К. Маккалоу «Ті, що співають у терні», М. Мітчелл «Віднесені вітром», Дж. Остін «Гордість і упередження», У. Шекспіра «Ромео та Джульєтта» та багато інших) й українських (Л. Костенко «Маруся Чурай», М. Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», Лесі Українки «Лісова пісня», Т. Шевченка «Катерина», Г. Тютюнник «Три зозулі з поклоном» та багато інших) творах.

2. Життєва тематика. Далі розглянемо вживання гіперболи в англійській літературі. Вперше знаходимо її ще в XIV столітті. У творах геніального У. Шекспіра (XV–XVI ст.) зустрічаємо чимало яскравих гіпербол.

The multitudinous seas incarnadine, Making the green one red. (У. Шекспір)

Тут автор вдається до гіперболи, щоб показати, який сором і пригнічення відчуває Макбет після того, як вбиває короля Дункана: його руки настільки забруднені в крові, що якби він помив їх у морі, то воно стало б червоним [15].

У ряді оповідань британського письменника Д. Томаса метафори є багатозначними, вони включають гіперболічні та метонімічні компоненти. Зокрема, оповідання «Історія» сповнено й іншими гіперболами: «*he was too big for everything except the great black boats of his boots*»; «*he billowed out over the furniture*»; «*the forest fire of his hair crackled*». Синкретизм досягається завдяки взаємодії метафори і гіперболи «*boats of boots*», де поєднано одразу два значення – подібності чобіт до човнів та їх величезного розміру.

Гіпербола – один із найперших художніх прийомів в українській літературі. Так, ознаки первісного світобачення, що правили за основу художньої творчості, відбилися певними гранями в історичних творах, українському фольклорі, в народних билинах і казках, у народних піснях.

1) Тому в Полотській позвоніша заутреню, рано у святої Софеї в дзвони, а він в Києві дзвін чуючи. («Слово о полку Ігоревім»)

2) Ударив Змій Горинич добра молодця, і пішов Іван по пояс у сиру землю. («Кирило Кожум'яка»)

3) А з тої могили видно всі країни, сиз орел літає. (народна пісня)

Цікаво, що І. Котляревський у своїй жартівливій версії «Енеїди» також використовує гіперболу. Якщо «Енеїда» П. Вергілія написана гекзаметром у піднесеному та урочистому стилі, то український письменник надав перевагу коротким, динамічним рядкам (ямб), ніби огортаючи жартівливий зміст у дзвінку, веселу та бадьору форму. Вірш поеми є ритмічним і різнобарвним, збагаченим гіперболою, дотепом, грайливістю, влучними епітетами та афоризмами, що сприяло загостренню враження, акцентові поетичної думки [13, с. 25–26]. Саме гіпербола допомогла відтінити комізм подій у поемі.

Дали якраз до лісу тягу,
Бистріше бігли од хортів;
Спасались бідні на одвагу
Від супостатів ворогів.
Так пара горличок невинних
Летять спастись в лісах обширних
От злого кібчика костей. («Енеїда»

І. Котляревський)

Не можемо не згадати геніального Т. Шевченка, який вдало застосовував гіперболу в своїх працях «Сон», «Великий льох» та інших, щоб вразити читача й викликати потрібні емоції. Предметами гіперболізації у Т. Шевченка є явища природи, особливості дій людини, її поведінки, психічного стану, процеси, пов'язані з діяльністю людини [14].

1) *Кругом хвилі, як ті гори:*

Ні землі, ні неба (Т. Шевченко «Іван Підкова»);

2) *На край світу*

Полечу, достану,

З пекла вирву, отамане... (Т. Шевченко «Гайдамаки») [14].

В українській літературі гіпербола популярною була в XIX–XX століттях, вона активно вживалася в наступних творах: «В космічному оркестрі» П. Тичини, «В електричний вік» М. Хвильового, «Навколо» В. Сосюри та багатьох інших), подеколи була визначальним чинником

творчості, наприклад, М. Вінграновського (збірка «Атомні прелюди»), часто поєднувалася з метафорою, символом чи уособленням.

1) *Ти і я – це вічне, як небо,
Доки мерехтять світи
Будуть Я приходити до Тебе
І до інших йтимуть*

Горді Ти. (В. Симоненко)

2) *Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходять подібне кохання.* (В. Сосюра «Так ніхто не кохав...»)

3) *О, сліз таких вже вилито чимало. Країна
ціла може в них втопитись.* (Леся Українка)

4) *Його церкви аж хмари зачіпали.* (А. Метлинський).

Активно гіпербола використовувалася в художньому дискурсі XVII–XIX століть, гумористичного або сатиричного жанру, у віршованих і прозових творах романтичного й пафосного характеру. І практично в кожному жанрі зустрічаємо навмисні перебільшення або применшення явищ, подій тощо. До прийому гіперболи вдавалися Р. Іваничук, М. Коцюбинський, В. Підмогильний, І. Роздобудько, І. Франко, В. Шкляр та багато інших українських письменників. Прикладів у цей період безліч, тому зупинимось на сучасному українському дискурсі.

Літературі 2010–2020-х років характерні соціально-політичні теми, а однією з ключових особливостей нового покоління письменників є робота «з запитами реального читача». Яскравими представниками сучасності є наступні вітчизняні поети (Л. Белей, Г. Беляков, О. Гаджій, О. Герасим'юк, Д. Гладун, В. Дикобраз, Ю. Дишкант, Т. Єфіменко, Е. Євтушенко, М. Жаржайло, В. Карп'юк, Т. Малкович, О. Мимрук, Р. Романюк, К. Тумаєва, Г. Семенчук), прозаїки (В. Амеліна, О. Мордовіна, М. Лаюк, О. Михед, О. Чупа) та драматурги (Дан Воронов, М. Лаюк), які вдаються до гіперболи більшою чи меншою мірою; завдяки цьому їх твори є яскравішими, більш промовистими та ефектнішими.

3. Пригодницька тематика. Помічаємо частіше вживання гіпербол саме в англійських пригодницьких творах про тварин та казках. Р. Кіплінг «Книга джунглів», В. Нестайко «Тореадори з Васюківки» тощо.

В. Шекспір у своїх геніальних п'єсах, поемах і сонетах застосовує гіперболу та інші тропи й засоби впливу на читача й блискуче досягає потрібного враження. Подібним генієм в українській літературі є Т. Шевченко, а його збірка «Кобзар» багата на художні тропи, зокрема й гіперболу.

Окрім спільних тематик творів, багатих на гіперболи, виділяємо такі, що характерні саме англійцям: насамперед це пригоди, подорожі (часто морем / океаном), фентезі й твори про тварин.

Також гіпербола лежить в самому задумі твору «Мандри Гуллівера», в якому головний герой потрапляє до ліліпутів (людей надзвичайно маленького розміру, які живуть в крихітних будинках у надзвичайно малому місті), а потім до велетнів. В Україні любителям пригод присвячено твір І. Багряного «Тигролови». Головний герой вистрибує з ешелону, який везе його на заслання у Сибір. Стрибає на вірну смерть, але дивом рятується. А тоді не меншим дивом рятує від смерті дівчину, чия родина потому переховує його.

Відомий англійський письменник Ч. Діккенс у своїх книгах «Олівер Твіст», «Великі надії», «Крихітка Дорріт» поєднує реалізм з елементами казкового, а прийом перебільшення / применшення допомагає досягти потрібного ефекту в читача.

Часто до перебільшення звертається Р. Кіплінг у своїй збірці «Книга джунглів», у насмішках Мауглі та його друзів над злим тигром тощо (пояснюємо це тим, що Р. Кіплінг народився в Британській Індії, поєднав знання про джунглі зі своїм талантом письменника).

4. Фентезі тематика. До гіперболи вдаються англійські автори сучасніших знаменитих фентезі Дж. Роулінг (Гаррі Поттер) та Дж. Толкін «Володар кілець», «Хоббіт, або Туди і назад», «Сильмариліон». Щодо української літератури, маємо сонячне фентезі В. Винниченко. Його фантастичний роман-утопія «Сонячна машина» для української літератури початку ХХ століття став більше, ніж дивиною.

Окрім цих чотирьох груп варто зазначити, що українському дискурсу ще характерна побутова тематика. Так, родзинкою української літератури є твори І. Нечуй-Левицького. Колоритні жартишливі й водночас правдиві твори «Кайдашева сім'я» та «Старосвітські батюшки-матушки» розкривають вдачу й особливості побуту українців. У великих родинах часто траплялися суперечки між свекрухою та невісткою, зятем і тещею тощо.

М. Гоголь у своєму творі «Вечори на хуторі біля Диканьки» зумів поєднати вигадку, колорит українського Різдва, кохання, пригоди, красу

української землі та багато іншого. Прийом перебільшення допоміг йому прикувати увагу читача до багатьох цікавих моментів та зробити сюжет яскравішим.

Значимо, що в наш час гіпербола продовжує активно застосовуватися в прозових та віршованих творах, на радіо, телебаченні, в рекламному дискурсі й повсякденному вжитку. Окрім інших тем виділимо тему погоди. До прикладу:

Англ. It rains cats and dogs.

Red sky at night, shepherd's delight.

It can be too cold to snow.

Rain before seven, fine by eleven.

Укр. Один день блисне, а сім днів кисне.

Вітер віє, хоч не знає, що погоду він міняє.

Кожен вітер по-своєму дме.

Лле, як з відра.

В основі цих висловлювань лежать гіпербола, персоніфікація, метафора тощо.

Висновки. Отже, у нашому дослідженні ми визначили, що гіпербола – це певне екстравагантне перебільшення, зображення чогось кращим або гіршим, ніж воно є насправді. Гіпербола є популярним літературним прийомом, адже допомагає створити драматизм та інтерес до мови. Не завжди перебільшення реальності ситуації з використанням перебільшення є гіперболою.

Ключем до виявлення гіперболи є пошук слів і фраз, які є абсолютними: неможливо, завжди, ніколи, найгірше, найкраще тощо. Або часто коли використовується найвищий ступінь порівняння: найсмійніший, найрозумніший, найстрашніший тощо.

Нами було запропоновано об'єднати твори, багаті на гіперболи, в чотири основні групи за тематикою: ліричні, життєві, пригоди та фентезі. Нами з'ясовано, що англійські та українські письменники мають багато спільного, звертаючись до гіперболи для привернення уваги, створення комізму чи трагічності певних подій і ситуацій. Оскільки гіпербола не має чіткої лексичної чи граматичної структури, то автор може не обмежуватися певними рамками й використовувати фантазію й хист на повну. Найтипівіші гіперболи характеризують кількість, час, відстань тощо.

Перспективу наступних досліджень вбачаємо у подальшому аналізі стилістичних фігур мовлення на базі ширшого мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гіпербола // Енциклопедичний словник класичних мов / Л.Л. Звонська та ін. ; за ред. Л.Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 427 с.

2. Муратова В.Ф. Гіперболізація мови у творі-есе Патріка Зюскінда «Про любов та смерть». Новітня філологія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. № 10 (30) С. 97–106. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/povitfilolog/21/24.pdf> (дата звернення: 18.04.2023 р.)
3. Муратова В.Ф. Гіпербола як стрижневий засіб інтенсифікації мови у П. Зюскінда. Новітня філологія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2010. № 16 (36). С. 171–178.
4. Mintsys E., Mintis Iu., Pavliuk I. English Hyperbole in Contemporary Women's Fiction Prose (a Study of Sofie Kinsella's novels). Записки з романо-германської філології. Вип. 1(46), 2021. URL: <http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/234409> (дата звернення: 02.04.2023 р.).
5. Мінцис Е.Є. Сучасний англомовний жіночий роман: структура та лінгвостилістичні особливості (на матеріалі прози Данієли Стіл). Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство. 2011. Ч. 2, № 5. С. 85–89.
6. Biletska I.O., Hurskiy I.Yu. Functioning of stylistic devices in the political speeches of American expresident Barack Obama. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2021. № 4, Т. 32 (71). Ч. 1. С. 96–101.
7. Aljadaan N. Understanding Hyperbole. Arab World English Journal (October, 2018), P. 1–31. URL: https://www.researchgate.net/publication/328482053_Understanding_Hyperbole (last accessed: 12.04.2023 p.).
8. HIP A Method for Linguistic Hyperbole Identification in Discourse. Metaphor and Symbol / Burgers Ch. et al., 2016. 31 (3), P. 163–178. URL: https://www.researchgate.net/publication/304525790_HIP_A_Method_for_Linguistic_Hyperbole_Identification_in_Discourse (last accessed: 12.04.2023 p.).
9. Carston R., & Wearing C. Hyperbolic Language and its Relation to Metaphor and Irony. Journal of Pragmatics, 2015. 79, P. 79–92. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1461146/1/Carston-Wearing-Hyperbole-17Jan2015-Revised-CW-RC.pdf>. (last accessed: 29.03.2023 p.).
10. Claridge C. Hyperbole in English: A Corpus Study of Exaggeration. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 299 p.
11. Mora L.C. At the Risk of Exaggerating: How Do Listeners React to Hyperbole? Spain : Universitat de Valencia. URL: <https://www.uv.es/anglogermanica/2003-2004/Cano.htm> (last accessed: 17.03.2023 p.).
12. Orr K. The Problem with Women and Emotions. The Sydney Morning Herald (July 25, 2018). URL: <https://www.smh.com.au/lifestyle/life-and-relationships/the-problem-with-womenand-emotions-20180725-p4ztkc.html> (last accessed: 25.02.2023 p.)
13. Плющ П. П. До характеристики мовних засобів гумору в «Енеїді» Котляревського. Мовознавство. Наукові записки, т. 4–5, 1947, С. 25–26.
14. Шевченко Т.Г. Кобзар. Харків : Аргумент Принт, 2012. 495 с.
15. Shakespeare W. Macbeth. URL: <https://www.folger.edu/explore/shakespeares-works/macbeth/> (last accessed: 03.03.2023).

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ENGLISH PROFICIENCY INDEX

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE ENGLISH PROFICIENCY INDEX

Григошкіна Я.В.,

orcid.org/0000-0003-2180-0800

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри теорії і практики перекладу
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Яненко І.В.,

orcid.org/0009-0009-7110-7431

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Аналіз «English Proficiency Index» показує тенденції розвитку англійської мовної компетентності в Україні. За цим індексом Україна посіла 49-те місце із-поміж 100 досліджуваних країн. Загалом рівень володіння англійською мовою в Україні за останні роки поступово покращився. Однак це поліпшення було не таким помітним, як у деяких інших країнах, і відбувалося досить поступово. Важливим питанням у цьому контексті є оцінювання рівня володіння мовою та мовленнєвих навичок з англійської мови як іноземної, особливо в контексті визнання та підтвердження попереднього досвіду та несертифікованого формального навчання. В Україні встановлено певні стандарти оцінювання мовних навичок з англійської мови. Після пандемії українці усвідомили важливість володіння англійською мовою та зосередилися на набутті цих умінь. Дедалі більшої популярності набувають курси англійської мови та інтерактивні платформи для самостійного вивчення. Незалежно від того, чи використовують різні установи та організації різноманітні підходи на основі навичок, їхні системи можуть бути дуже відмінними. Комунікація здійснюється в рамках операціоналізації за допомогою певного інструменту оцінювання. В оцінюванні беруть участь як команда розробників, так і незалежні дослідники, відповідальні за контроль якості під час проведення та моніторингу тестів. Після порівняння різних зовнішніх критеріїв із критеріями, властивими для самого інструменту оцінювання, в роботі виокремлено критерії, характерні для English Proficiency Index як інструменту оцінювання. У статті підкреслено складність специфічної реакції України на вимоги, що висуваються до різних компонентів тесту, та висвітлено загальні питання, пов'язані з рівнем володіння англійською мовою. У дослідженні також порушується проблема впливу війни в Україні, яка негативно позначилася на проєктах мобільності, проте має позитивний вплив на зацікавленість потенційних учасників в ініціативах з розвитку мов та покращення динаміки розвитку мовної компетентності.

Ключові слова: тестування, розвиток мовної компетентності, вивчення англійської мови, English Proficiency Index, динаміка розвитку мовної компетентності.

The analysis of the English Proficiency Index shows the trends in the development of the English language competence in Ukraine. According to this index, Ukraine ranks 49th among the 100 surveyed countries. In general, in recent years there has been a gradual improvement in the level of English knowledge in Ukraine. However, this improvement is rather slow and not as significant as in some other countries. In this regard, the assessment of language competence and language skills in English as a foreign language is a vital issue, especially in terms of recognising and validating prior experience and formal, non-certified learning. In Ukraine, there are certain standards designed to assess language skills in the field of English. It is worth noting that since the pandemic, Ukrainians have become increasingly aware of the importance of English language skills and have put a lot of effort into learning it. There has been a surge in the popularity of English-language courses and interactive platforms for self-study. Regardless of whether different institutions and organisations use different skills-based approaches, their systems can be extremely diverse. It is within the framework of operationalisation with a particular assessment tool, which aims at being aligned with the assessment tool, communication takes place. Evaluation involves both the development team and independent researchers responsible for quality control during test administration and monitoring. After comparing the various external criteria with the criteria typical of the assessment tool itself, the paper identifies the criteria specific to the realm of the English Proficiency Index. The paper emphasizes the complexity of Ukraine's unique response to the requirements for the different components of the test and describes the problem of general English proficiency. The paper also highlights the problem of the influence of the war in Ukraine, which has had a negative effect in mobility projects, however, it causes a positive impact on the interest of potential participants in language development initiatives as well as in the dynamics enhancement of the language competence development.

Key words: testing, language competence development, learning English, English Proficiency Index, dynamics of language competence development.

Постановка проблеми. Рівень володіння англійською мовою в Україні поступово покращу-

ється впродовж останніх років. Утім, ця динаміка є досить повільною у порівнянні з іншими євро-

пейськими країнами. Однією з причин повільного розвитку є недостатнє використання англійської мови в повсякденному житті [3, с. 229]. Багато українців уживають англійську мову лише на роботі або в навчальних закладах, а в повсякденному житті вони зазвичай спілкуються українською.

Система викладання англійської мови в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах усе ще потребує вдосконалення. Часто заняття з англійської мови викладаються за застарілими методиками, які не сприяють ефективному засвоєнню мови [5, с. 60]. Українська система освіти вже активно працює над покращенням якості навчання іноземної в школах та ВНЗ. Розробляються нові методи та підходи до викладання, збільшується кількість викладачів, які забезпечують якісне викладання англійської мови.

Загалом, незважаючи на покращення, розвиток володіння англійською мовою в Україні є довготривалим процесом і потребує значних зусиль з боку українського суспільства та системи освіти. Водночас підвищення обізнаності про важливість англійської мови та вдосконалення методів викладання значно покращить рівень володіння іноземною мовою в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

The English Proficiency Index ‘індекс володіння англійською мовою’ – міжнародний освітній рейтинг, показник, що спеціалізується на мовній підготовці. EF English Proficiency Index (далі – EF EPI) – це найповніше на поточний момент дослідження у світі щодо виявлення рівня знань англійської мови для дорослих з різних країн [8]. Щороку мільйони людей проходять безоплатне онлайн-тестування на спеціальному сайті, а результати цього тесту використовуються при укладанні рейтингу. Публікація індексу EF EPI за 2020 рік враховує дані тестів 2,2 млн осіб, які склали тест EF SET у 100 країнах світу [2].

У 2019 році Україна посіла 49 місце у світі зі 100 країн за рівнем володіння англійською мовою, вперше піднявшись значно вище, ніж у попередні роки [2]. Відповідно до рівневої сітки EF PPI це означає, що середньостатистичний українець може проводити презентацію англійською мовою на роботі, читати новини і розуміти телевізійні програми, але ще не здатний читати неадаптовані чи технічні тексти, висловлювати свої думки або обговорювати професійні питання з англофоном (це вважається «дуже високим» рівнем володіння мовою) [9].

Тож, хоча набуття комунікативних навичок може бути непростим, ці знання є абсолютно

необхідними для проведення досліджень високого рівня в міжнародних установах та університетах, а також для того, щоб комфортно почувати себе у своїй професійній практиці.

Education First змінив методологію розрахунку EF EPI у 2020 році, тому відстежити зміни в індексі вже неможливо. Відтак можна говорити про еволюцію рейтингу України за рівнем мовної компетенції лише до 2020 року. Індекс показує стабільний прогрес України за останні 3 роки. Звіт EF EPI 2019 матеріалізував цю тенденцію, підкресливши помірне зростання індексу EF EPI на +1,76 пункту, якщо порівняти з виданням 2018 року [2]. Прикро, що такий рівень деталізації недоступний у версії звіту за 2020 рік.

За рівнем володіння англійською мовою Україна все ще відстає від інших країн. Європа має найвищий рівень володіння англійською мовою серед усіх регіонів світу, і він буде ще вищим, якщо до середньорегіонального показника PPI залучити лише країни-члени ЄС та країни Шенгенської зони [2].

У цьому контексті Україна демонструє незначну тенденцію до зростання останніми роками, але все одно все ще відстає від більшості країн-членів ЄС.

Отже, можна стверджувати, що якщо не відбудуться суттєві зміни в підходах до вивчення мов в Україні, то така ситуація зберігатиметься ще довгий час.

У цьому контексті чудові зразки викладання мови в школах можна знайти у скандинавських країнах з найвищим рівнем розвитку англійської мовної компетенції [1]. Високою якістю та ефективністю вирізняється викладання англійської мови у Данії, Швеції та Норвегії, основні засади якого передбачають: навчання англійській мові з початкової школи або навіть раніше, використання неформальних методів навчання та сучасних технологій, створення мовного середовища (мовна іммерсія), комунікативний підхід. Шкільні системи в цих країнах використовують кілька ключових стратегій, включно з раннім акцентом на комунікативних навичках, щоденним спілкуванням англійською мовою в класі та за його межами, а також відповідну кар’єру мовну освіту в останні роки навчання, чи то у професійно-технічних училищах, чи то в університеті [4].

Метою цієї статті є виявлення основних напрямків розвитку ступеня володіння англійською мовою в Україні, аналіз даних показника рівня знань цієї іноземної мови, з’ясування ролі англійської мови для українців у сучасних умовах. Аналіз індексу рівня володіння англійською

мовою чітко демонструє необхідність реформування системи навчання англійської мови в Україні. Українцям потрібно мислити нестандартно і використовувати актуальні методи, щоб досягти прогресу чи то англійською, чи то іншими мовами.

Виклад основного матеріалу. Сфера оцінювання мовної компетентності англійської мови значно розвинулася за останні роки, і Україна не є винятком. Низка подій у мовній та освітній політиці спонукали цю сферу до розвитку: зближення європейських мовних політик, сприяння визнанню попереднього та експериментального навчання, а також дослідження у сфері оцінювання англійської мови як іноземної, які поєднують якісний та кількісний аналіз, попереднє експериментування та розроблення нових методів.

Кількісний аналіз, який був випробуваний у перших системах оцінювання англійської мови як іноземної, наприклад, English Proficiency Index, значно вплинув на розвиток володіння англійською мовою в Україні.

Інші соціологічні чинники, такі, як глобалізація та міграція студентів, фахівців і приватних осіб з економічних, геополітичних та освітніх причин, також сприяють цим змінам. Це підтверджує, що спілкування стало ключовим питанням. Швидка та ефективна комунікація сьогодні є головним викликом для певних осіб, бізнес-спільноти, суспільства та держави. В цьому контексті мовне оцінювання має вирішальне значення. Це пов'язано з тим, що воно дає можливість кандидатам та установам оцінити справжній рівень мовної компетентності для кращої інтеграції на ринку праці.

Ще одним нюансом є часовий чинник, який створює нові можливості в оцінюванні мови. В соціолінгвістиці вчені використовують термін «темпоральність» у тому сенсі, що поняття часу впливає на те, як розробляються, використовуються та інтерпретуються інструменти [7]. Є два темпоральні рівні: хронометричний і хронологічний. На хронометричному рівні виділяють два ключові аспекти.

По-перше, для кандидатів миттєве оцінювання за допомогою мовного тесту English Proficiency Index означає, що вони можуть перевірити свій рівень володіння мовою всього за дві години. Кандидати можуть протестувати свої мовні навички за дві години та отримати результати впродовж 48 годин, що дає їм змогу подавати документи на вступ до університету, здобуття наукового ступеня, навчальні або міграційні візи.

По-друге, отримання чітких висновків та можливість ухвалення швидких рішень на основі досто-

вірних даних важливі для ефективної діяльності установ. Організації також стають менш зацікавленими в інтерпретації результатів дипломів, отриманих десять років тому. Вони поступово переходять до вимірювальних інструментів для оцінювання мовних навичок кандидатів на певну посаду.

У хронологічному плані виклики є значними і зумовлюють поліпшення в таких сферах:

- розроблення нових тестів;
- запровадження власного портфоліо та заохочення навчання впродовж життя;
- спонукають кандидатів використовувати будь-який досвід використання мов, який вони мають, і будь-яке оцінювання, яке б підтверджувало їхній рівень;
- для кандидатів на підвищення по службі важливо, щоб вони проходили стандартизоване оцінювання на основі системи критеріїв, таких, як English Proficiency Index.

Ця ж проблема стосується і навчальних центрів, які використовують оцінювання кандидата як інструмент позиціонування. Центрам мовної підготовки варто звернути увагу на інструменти, які дають змогу послідовно вимірювати рівень володіння чотирма мовними навичками та точніше позиціонувати кандидатів.

Описаний вище чинник часу ілюструє, наскільки змінилися системи оцінювання за останні роки. Справді, в інституціональному дискурсі з'явилися поняття ефективності та справедливості.

Мовні програми оцінюють не лише компетентність (наприклад, спроможність використовувати мову), а й економічну ефективність конкретних матеріалів і методів, тип і якість фактично виробленого дискурсу, задоволеність викладача і студента, а також ефективність викладання. Крім того, здобувачі освіти більше не є єдиними активними учасниками власного навчального процесу. Вони мають навчитися не лише використовувати знання і навички, а й усвідомлювати поточний рівень своїх знань [6].

Зрештою, з етичного погляду цікаво зафіксувати деякі зміни. Українські установи, які оцінюють кандидатів, дедалі частіше використовують зовнішніх операторів, які спеціалізуються на оцінюванні рівня володіння мовою та пропонують інструменти, адаптовані до потреб таких установ. Отже, рекрутери більше не займаються власне оцінюванням рівня володіння мовою, а відбирають кандидатів відповідно до порогових показників.

Як наслідок, контекст оцінювання англійської мови зазнає значних змін і створює нові мож-

ливості для міждисциплінарних досліджень. Ці зміни йшли пліч-о-пліч із запровадженням лінгвістичних стандартів, які були науково перевірені протягом тривалого часу.

В англomовному світі є багато кваліфікаційних сертифікатів. В Україні налічується велика кількість кваліфікацій, включно з дипломами та сертифікатами. Деякі кваліфікації можна опанувати в навчальному закладі, а інші – ззовні. Це створює багато проблем з погляду стандартизації та калібрування.

Війна в Україні суттєво порушила проекти мобільності, і передумови їх відновлення найближчим часом не надто оптимістичні. Звісно, це також вплинуло на зацікавленість потенційних учасників в ініціативах з розвитку мов. Ця війна має негативні наслідки, багато з яких стосуються непродуктивної роботи навчальних закладів, установ та організацій. Однак веб-сайти, що спеціалізуються на розвитку мовних навичок, повідомляють про значне збільшення кількості користувачів між 2022 і 2023 роками [10]. Це також може означати, що через вимушену міграцію українцям доводиться витрачати більше часу на вивчення, тестування та вдосконалення іноземних мов. Крім того, з розширенням віддаленої роботи стає очевидним, що люди більше не прив'язані до офісу, міста чи країни, що знову може призвести до необхідності розвитку мовних навичок.

З іншого боку, глобальна пандемія показала, що студенти, учні та викладачі всіх дисциплін мають потребу в онлайн-спілкуванні більше, ніж будь-коли, і повинні швидко адаптуватися до нового робочого середовища з його перевагами, недоліками та правилами. Виникла потреба в комунікації щодо поточної діяльності з викладання, навчання та оцінювання, а також у переосмисленні чи адаптації деяких проектних заходів. У цьому сенсі той факт, що багато викладачів англійської мови фахового спрямування вже «компетентні» у віртуальному навчанні, є певною мірою корисним, оскільки вони звикли працювати з інструментами, додатками та платформами, які надають доступ до всіх видів віртуальних освітніх продуктів (бібліотек, документальних фільмів, ігор, тестів, практики письма та вимови тощо).

В умовах війни Європейський Союз активно підтримує розвиток мовних навичок та надає всебічну й відкриту підтримку українському суспільству. Програма, яка насамперед сприяє транснаціональній мобільності та фінансує тисячі проектів щороку, ставить бенефіціарів та учасників у ситуації, коли їм доводиться спілкуватися, обмінюватися думками або вивчати, усно чи письмово,

мову, відмінну від їхньої рідної. Здебільшого цією мовою виявляється англійська. Згідно з проміжним оцінюванням програми, основною причиною нереалізації масштабних навчальних проектів є недостатній рівень володіння іноземними мовами тими, хто міг би претендувати на участь у проекті. Також спостерігається недостатня впевненість у здатності навчатися достатньо швидко, щоб відповідати комунікаційним вимогам проекту.

Одним із пріоритетів Європи є подолання мовних бар'єрів для побудови більш динамічних міжнародних відносин: у 95% проектів англійська мова є єдиною мовою, що використовується з-поміж інших мов.

Висновки. Відтак, можна зробити наступні висновки щодо тенденцій розвитку навичок володіння англійською мовою в Україні: потреба в англійській мові зросла після глобальної пандемії та в умовах війни; глобалізація та інтеграція України у світовий ринок підвищили потребу в англійській мові як міжнародній мові спілкування. Багато компаній шукають співробітників із високим рівнем володіння українською та англійською мовами.

Проаналізувавши дані показника володіння англійською мовою за останні кілька років, виявлено підвищення позиції України у світовому рейтингу та активний інтерес українців до вдосконалення англійської. Європейський Союз в умовах воєнної кризи намагається розширити доступ до освіти для громадян України. З'явилося багато можливостей для навчання англійської мови, щоб допомогти українцям покращити свої мовні навички, включно з курсами, онлайн-ресурсами та мобільними додатками. Ці можливості стали доступними для широкої аудиторії та допомогли підвищити загальний рівень володіння англійською мовою в Україні. Зростання попиту на англійську мову пов'язане з екстралінгвістичною ситуацією, зокрема тим, що біженці були змушені залишати свої домівки. Багато українців обирають мовні програми та курси вдома і за кордоном, щоб покращити свої знання англійської мови. Це дає їм можливість навчатися, працювати та спілкуватися з носіями мови, що позитивно впливає на їхній мовний розвиток. Україна активно розвиває мовну освіту як частину освітньої галузі, і англійська мова інтегрована в навчальну програму з початкових класів. Це сприяє розвитку навичок володіння англійською мовою в молодшого покоління та підвищує загальний рівень володіння англійською мовою в Україні.

Отже, тенденція до підвищення рівня володіння англійською мовою в Україні є показником зростання популярності та важливості цієї мови в сучасному світі. Тому вдосконалення знань з ан-

глійської мови стало пріоритетним завданням для багатьох українців, які хочуть покращити свої позиції на ринку праці та зробити свій внесок в інтеграцію України в європейську та міжнародну спільноту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Students' perceptions on distance education: A multinational study / P. Fidalgo et al. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2020. Vol. 17, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00194-2> (date of access: 24.08.2023).
2. EF EPI 2022 – EF English Proficiency Index. The world's largest ranking of countries and regions by English skills. URL: <https://www.ef.com/wwen/epi/> (accessed 2023 Aug 24).
3. Kulichenko A., Polyezhaev Y. Innovative information and communication technologies for ergotherapists applied during English learning in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2020. V. 10, № 02. P. 228–233.
4. Luis A. L., Kornieieva T., Braz R. The importance of English proficiency: the particular case of Ukraine. *17th International Technology, Education and Development Conference*, Valencia, Spain, 6–7 March 2023. 2023. URL: <https://doi.org/10.21125/inted.2023.0969> (date of access: 24.08.2023).
5. Teaching a Professional Foreign Language to Specialists in Various Industries / S. V. Namestyuk et al. *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9, no. 7. P. 59. URL: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v9n7p59> (date of access: 24.08.2023).
6. Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine / I. Onishchuk et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12, no. 3. P. 44–65. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308> (date of access: 24.08.2023).
7. Poznansky R., Davis D. English Language Proficiency in the Hospitality Industry of Western Ukraine: Pedagogical Challenges and Promises. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13, no. 1Sup1. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1sup1/401> (date of access: 24.08.2023).
8. Application of ICT tools in teaching American English for computer science students in the context of global challenges / S. V. Symonenko et al. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. Vol. 1840, no. 1. P. 012048. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012048> (date of access: 24.08.2023).
9. Yablokov S. Trends and Applications of English Language Teaching and Learning in Ukraine Context: A Case-study Method in Teaching English for Specific Purposes for Ukrainian Students. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context*. 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3735706 (date of access: 24.08.2023).
10. Zablotska A. Strengthening of the state educational policy through the implementation of international standards for studying foreign languages in general educational institutions of Ukraine. *Public Administration and Law Review* 2020. № 2. P. 19–27. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2020-2-19>

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2'06.09:801.73]-29:1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.46>

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ВІДЬМИ У РОМАНІ «РУТЕНІЯ. ПОВЕРНЕННЯ ВІДЬМИ» В. КЛИМЧУКА

PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE IMAGE OF THE WITCH IN THE NOVEL "RUTHENIA. RETURN OF THE WITCH" BY V. KLYMCHUK

Осьмак Н.Д.,

*orcid.org/0000-0001-8041-0672**кандидат філологічних наук, професор,**професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

Барабаш С.М.,

*orcid.org/0000-0002-9405-0839**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри мовної підготовки**Національного медичного університету імені О.О. Богомольця*

У статті здійснено дослідження філософської інтерпретації образу відьми у романі В. Климчука «Рутенія. Повернення відьми». Звернено увагу на необхідність нового прочитання та переосмислення міфологічного світу українського фольклору, зокрема, його етнопсихологічної характеристики; важливим є філософський концепт міфологічних персонажів у творах сучасних українських письменників. Образ Рутенії має глибокий символізм, адже це історичний образ України, й нинішньої зокрема, яка бореться у всі часи зі світовим злом, це Душа Країни, Народу, Людини, яка у всі часи протистоїть силам зла. Головною метою Рутенії, місією, якою наділена вона Вишніми Богами є досягнення Великого Дня. Знаковою є нинішнє ототожнення цієї події українцями на тлі російсько-української війни. Адже «Великий День» у творі читаємо як Велику Перемогу України. У розумінні цього поняття закладене космічне, тобто одночасно і язичницьке, і християнське розуміння Любові як Очисного Вогню серця, потрактування Яйця як символу воскресіння, відродження життя, символом Сонця, Світла та Джерела життя у Всесвіті. Рутенія втілює основний задум твору, озвучений учителем верховної відьми – Вітом. На питання, чи людина може не впустити у душу Очисний Вогонь відповідає: «Може. Треба, щоб серце стало, мов камінь, щоб душа зачерствіла і почорніла від люті і заздрощів, неробства і жадоби... <...>. Є люди, які не лише терплять, а й плекають їх («цю чорноту», «цей морок» – авт.) у собі. Людська душа дуже тендітна і незагартована. Досить хоч раз завести в серці маленьку чорну плямку – і вона розростається, вкорінюється, пускає пагони, захоплює все більші шматки, й нарешті знищує людину». представлений архетип відьми Рутенії є втіленням різновекторних уявлень світоглядних систем та представлення його в контексті народного світогляду, що ототожнюється із загальнолюдськими, вічними цінностями: Свободи, Правди, Любові, Вільної Землі. Через образ Рутенії автор втілює вихідну модель стійкої, рішучої і дієвої національно-культурної моделі буття.

Ключові слова: В. Климчук, Рутенія, відьма, філософський концепт образу.

In the article research of philosophical interpretation of character of witch is carried out in the novel of V. Klymchuk "Rutheniya. Return of witch". Paid attention to necessity of the new reading and rethinking of the mythological world of Ukrainian folklore, in particular, him description; important is a philosophical concept of mythological personages in works of the modern Ukrainian writers. Character Ruthenium has deep symbolism, in fact it is historical character of Ukraine, and present in particular, that contests at all times with a world evil, it is the Soul of Country, People, Man that at all times resists to forces of evil. By a primary objective Ruthenium, by a mission that she is provided with Вишніми Gods are achievements of Large Day. A sign is present equation of this event by Ukrainians on a background Russian-Ukrainian war. In fact "Large Day" in work read as Large Victory of Ukraine. Space is stopped up in understanding of this concept, it is simultaneously and heathen, and christian understanding of Love as Cleansing Fire of heart, interpretation of Egg as symbol of Sunday, revival of life, by the symbol of a Sun, Light and Source of life in Universe. Рутенія incarnates the basic intention of work, pronounced by the teacher of supreme witch, – Vit. On a question, or a man can not admit in the soul Cleansing Fire answers: it "Can. It is necessary, that a heart became, as if a stone, that the soul became callous and grew black from fury and envies, idleness and thirst. <...>. There are people, that not only stand but also cherish them ("this blackness", "this darkness" – author.) in itself. Human soul very fragile and unhard-tempered. Though enough one time to lead a little black spot in a heart – and she overgrows, rooted in, stools, takes all greater pieces, and finally destroys a man". presented of witch Ruthenium is embodiment of різновекторних presentations of the world view systems and

presentation of him in the context of folk world view that equates with common to all mankind, eternal values: Freedom, True, Love, Free Earth. Through character Ruthenium an author incarnated the initial model of proof, decisive and effective national and cultural model of existence.

Key words: V. Klymchuk, Ruteniya, witch, philosophical concept of character.

Постановка проблеми. У пошуках новітніх літературних смислів сучасний український автор може звертатися до різних проблем і тем. Одним із найпопулярніших напрямів, джерел формування художнього твору у сучасній літературі залишається інтерес письменників до відображення у сюжеті твору давноминулих звичаїв і традицій нашого народу. Епоха постмодернізму сама по собі і передбачає певне переосмислення стародавніх сюжетів, ідей, образів, зокрема й одного наймістичніших і загадкових – образу відьми. Особливості художньої інтерпретації цього образу у філософському контексті у романі В. Климчука «Рутенія. Повернення відьми» є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню архетипу відьми присвятили наукові праці О. Тиховська [1], В. Войтович [2], В. Жайворонок [3], В. Давидюк [4], Н. Осмак [5, с. 93–97], М. Дмитренко [6], Т. Бикова [7], В. Кметь [8], С. Пушик [9, с. 53–60] тощо. Інтерес до визначення жанру «Рутенія» В. Климчука спостерігаємо у працях А. Соколової [10, с. 235–244], Н. Логвіненко [11, с. 40–45]. Проте й досі немає ґрунтовного дослідження філософії образу відьми Рутенії у творі В. Климчука, що й підтверджує актуальність обраної теми.

Мета і завдання статті.

Метою статті є дослідження філософської інтерпретації образу відьми в романі «Рутенія. Повернення відьми» В. Климчука та аналіз фольклорно-міфологічного образу Рутенії-відьми як вияву народних вірувань, уявлень і звичаїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Космогонічні уявлення людини тісно пов'язані із давньою релігією свого народу. Відродження знань і традицій є важливим кроком у відновленні історичної правди не лише України, але й людства. Саме тому українські автори все частіше звертаються до вшанування народних звичаїв, обрядів, постмодерної їх інтерпретації у художньому творі. Особливого зацікавлення серед сучасних письменників викликають мотиви, образи, сюжети, сповнені містичних елементів, готичних смислів. З одного боку, це і данина давнім традиціям усної народної творчості, а з іншого, – це має і виховний сенс, однак який представлено незвичайним способом. У художній канві тексту поряд із реально діючими персонажами письменники нерідко вводять вигаданих осіб, переносять їх у реально

існуючу ситуацію і таким чином створюють світ, у якому можуть співіснувати два типи персонажів. Наявність такого ірреального простору, наближеного до реальності дає змогу зацікавити сучасного читача, познайомити його зі звичаями й обрядами українського народу, а також повчитися на вчинках персонажів, зокрема і містичних, видуманих, осмислити і своєрідну філософську концепцію художнього твору. Саме на цю особливість і вказує автор роману «Рутенія. Повернення відьми» В. Климчук, характеризуючи сюжетну канву твору: «...По суті, це книга-перетворення, книга-трансформація, тому що усі герої, які проходять крізь сторінки від початку до кінця, змінюються під впливом життєвих обставин: з поганих стають хорошими, хороші показують не зовсім хороші якості. Тобто люди змінюються незалежно від того, чи вони відьмаки, відьми, чи чарівні істоти» [12].

Художній твір існує, допоки ним цікавляться, до нього звертаються різні дослідники у пошуках нового прочитання. Цей роман, написаний 2011 р., належить до таких: і події, і сюжети, і герої, і центральний образ відьми Рутенії наразі потребують глибокого переосмислення, а у деяких моментах він стає своєрідним текстом-передбаченням подій, які розгортаються нині в Україні. Пророцтва про долю Рутенії, які висловлені на сторінках книг вражають: «Вона мало не втратила себе у холодних водах Джерела Забуття, на неї чатують жадливі небезпеки, перед нею – довгий шлях до величної мети... Але вірні друзі та її власна внутрішня Сила допоможуть, вона не дозволить Темному Володареві занепасти цілий світ, сповнений краси й дивовиж <...>. Вона подужає, вона сильна, вона відьма Рутенія» [13, с. 385].

Роман В. Климчука «Рутенія» написано у жанрі етнічного українського фентезі. Провідною рисою таких творів є «фатум, бінарна етична опозиція «добро – зло», винагорода за зусилля подолання перешкод, диво, «трансцендентне бачення» як вияв свободи» [14, с. 529–530].

Щодо назви твору, то вона слугує певною відсилкою до давньоукраїнських джерел. Так, у працях, написаних латинською мовою зустрічається екзонім, тобто топонім або етнонім «Рутенія», який не вживається місцевим населенням або народом, зокрема і на офіційному рівні [15, с. 96]. У рукописах XI століття цей термін використову-

вався для позначення східнослов'янської території давньої Русі.

У грамоті угорського короля за 1261 р. цей екзотичним стосувався Галицько-Волинської Русі [16]. У писемних джерелах ХХ ст. пізньою латинською мовою зафіксовано, що французи «русинами» іменували слов'янське населення Галичини, Великого Князівства Литовського та Угорщини, відповідно, країну їх проживання – *Ruthenia*. В Енциклопедії українознавства зазначено, що *Rutheni* (лат. *Rutheni*, *Ruteni*) синонімі назви «русини, українці». Закцентовано увагу на тому, що з кінця ХІХ на початку ХХ ст. назви «рутени, рутенський» (нім. *Ruthenen*, фр. *Ruthenes* і англ. *Ruthenians*) вживали для того, щоб відрізнити термін «русини, руський» від «росіяни, російський».

Етимологія слова «відьма» пов'язана із давньоруським іменником «вѣдь», що означає «знання», та коренем «ма», тобто «мати». Ці смислові аспекти й містить у собі глибинна філософія образу відьми Рутенії у творі В. Климчука.

На початку роману перед головною героїнею постає одвічне питання, «яке з кожним кроком ударяло молотом по душі: "Хто Я?"» [13, с. 7] (воно й переслідує її й протягом усього твору) і зовнішні обставини, події, життєві персонажі дають ситуації, в яких вогнем всередині, у самому естві, випікається відповідь.

«Гадали, що є відьми родимі (з відьомського роду) і вивчені, «вчені» (навчилися відьмувати від когось іншого) – таку класифікацію наводить В. Жайворонок [3, с. 92]. Рутенія належить до першої групи, адже відчуває у собі потужну неконтрольовану силу, що підтверджують слова Віта: «Дика сила прокидається у відьом, які ніколи не навчалися. Дикі відьми неконтрольовані. Сила захоплює їх повністю. Вони не можуть передбачати свої дії» [13, с. 51]. Філософська категорія «сили» у цьому контексті ототожнюється із поняттям «духу» як потенціалу творчої активності, взаємозумовленого і одночасно взаємообумовленого переходу від стану речей до ідей, які простежуються у внутрішніх і зовнішніх порухах Рутенії. Спостерігаємо постійну концентрацію думки, навіть на межі поза свідомістю, та діянь.

У романі В. Климчука відьма Рута намагається зрозуміти себе: «– Я відьма? Я не... "Але ж я не пам'ятаю, хто я. Може, й справді відьма? Але що мені від цього? Я ж не знаю..."» [13, с. 14], «Я ніч не розумію. <...>. Мене звати Рута? Хто я така? Що за силою я володію?!» [13, с. 16].

Автор наділяє Рутенію здатністю магичним чином взаємодіяти з предметами (камінь, пляма)

та сприймати інформацію, яку вони транслюють: «Я маю карту. Вона в голові! Коли я заплюшую очі, я бачу, куди треба йти, – пояснила вона» [13, с. 61].

В. Климчук наділяє Рутенію душею, що й відповідає давнім українським звичаям: «– Що ж то була за пісня така? – прошепотіла Рута, намагаючись вловити те невловиме, на яке відгукнулася її душа» [13, с. 70]. У міфологічному баченні відьми мали душу. Зазначимо, що автор не використовує у творі традиційного тлумачення понять «відьма», яке мало негативне потрактування, і «душа», яка асоціювалася зі світлим, чистим. Етимологія «відьми» заклала у слово і позитивне значення – «та, яка знає, відає»; про душу ж теж говорять, що вона може бути біла або чорна. А. Новик зазначав: «Відьма є основним персонажем демонології у слов'ян, яка поєднала в собі людську душу і силу демона» [17].

Якими ж авторськими характеристиками наділена у цьому аспекті Рутенія? Це – титулована відьма, вона обрана, посланець Богів, основною місією якої є врятування людства. Рута тонко відчуває Світ видимий і невидимий, екологічно взаємодіючи із різними силами. Її боротьба із темними сторонами буття – це одвічне філософське прагнення до Всесвітньої, Всезагальної любові. Основною характеристикою істоти у творі, наділеної надзвичайним даром, є Сила. Володіння словом, даром переконання. Саме цей факт і засвідчує Віт: «Ти – справжня відьма! <...>. Відьма – це від «відати», «знати». Ти знала, що казати, як і коли. Це ознака Сили. Мабуть, вона таки в тобі прокидається» [13, с. 73]. Рута характеризується рисами воїна: проходить крізь крижану стіну, чатує, коли друзі сплять.

Водночас Рутенія (Рута) – постать, наділена глибокою чуттєвістю та інтуїцією: автор про це неодноразово наголошує: «Передчуття чогось недоброго слимаком поповзло по спині» [13, с. 7], «Раптом вона зрозуміла: за нею стежать. Всім тілом відчула липучий погляд» [13, с. 7]. Здійснюючи маніпуляції із чарівними предметами інших міфологічних істот, вона може здобувати із них силу, рятуючи власника від смерті, що й сталося під час взаємодії із гілкою чугайстра та врятування Віта від смерті. Слід зазначити, що такий енергообмін не є безпечним для Рутенії, адже супроводжується гострим болем.

Образ болю у творі має свою філософію й потрактування. Саме він окреслює межі тілесності, усвідомлення його наявності та неможливості позбавитися цього відчуття у момент його переживання. Через страждання відбувається

трансформація відьми, яка й сама не може повністю усвідомити цього процесу, адже наче виходить за якісь окреслені обрії. Втеча від загостреного відчуття власного психологічного стану є химерною, «бо, і нездійсненною по суті, є втеча від тіла – такої рідної домівки болю» [18].

Із приводу інтерпретації цього образу А. Манчинський розмірковує: «Якщо собі уявити – а радше пригадати – біль на межі свого насичення, локальний або ж такий, що у нього занурене все тіло, то раптом що й нонароджені місце і час втрачають власне значення. Простір – гора, низ... усі напрямки світу, всі послідовності подій і логічні ланцюжки зникають, а є лише зараз болю, тут і тепер – від обрію до обрію й далеко поза них, завжди, нескінченно й всеосяжно. У них моя індивідуальність та всі межі, що мали би відділяти мене від інших, вже не існують. А я – поруч з усіма іншими я – розтоплюється в болі» [18].

Характерною ознакою прояву Рутенії є перебування її у пограничних станах, тобто на межі болю і неможливістю його уже відчувати, стан свідомості й на півсвідомості, коли відьма не може ототожнити себе із певною групою осіб. Причинами такого межового розладу у творі є біль, вода із Джерела забуття. Головна героїня постійно перебуває у відшукуванні власної ідентичності, що є, на й усвідомлюється нею як внутрішній ключ для вирішення зовнішніх викликів. Психологічне пограниччя Рутенії характеризується розладами поведінки, які нею самою не усвідомлюються, їх констатують оточуючі: «Руто, ти не пам'ятаєш? Ти казала, що хочеш спати і раптом замовкла. Твої очі стали прозорі. І ти заговорила не своїм голосом. Зовсім чужим» [13, с. 50]. Спостерігаємо прояв підсвідомості як своєрідний потаємний, прихований вміст свідомості, де фіксується не запитувана інформація із власного досвіду, а також закладено різноаспектна варіативність комбінацій цих даних. Підсвідоме визначається як психічні процеси, які відбуваються на межі свідомості. У діалозі Рути і Дзеванни маємо приклад такого стану: «– Що я казала? – Ти сказали лише одне слово, але повторила його кілька разів. Ти сказала «камінь». – Камінь? І гадки не маю, що це могло бути» [13, с. 50]. Саме через роботу із підсвідомістю як ключовими вказівками персонажі дошуковуються відповідей на складні реалії.

Камінь є важливим артефактом у фольклорі, він одночасно єднає у собі діалектичну протилежність добра і зла: «оскільки гори, скелі – творіння диявола, то й про каміння селянин-хлібороб каже: «Що Бог створив, те рівне, чисте, а вже, що

ідолове, то саме каміння і гори» <...>; у колядках білий камінь виступає символом Світового дерева; за народними повір'ями, деякі камені служать оберегами» [3, с. 271–272]. В. Войтович фіксує таке бачення: «каміння – один із першоеlementів світу (поряд із землею, водою, вогнем, повітрям); у народній традиції об'єкт поклоніння [2, с. 218]. Знакову характеристику героїні автор твору подає через потужні символи, які характеризуються енергетикою, з якою не кожен може повноцінно взаємодіяти. Тобто простежується енергетична ієрархія представників представленого фентезійного світу.

Введення елементу межового розладу – це філософія віднайдення внутрішнього генного ключа, коду нації, історичної пам'яті, який прагнуть сховати, «приспати» персонажі-антагоністи. Головною метою Рутенії, місією, якою наділена вона Вишніми Богами є досягнення Великого Дня, про який розповідає Віт. Сповненим пророчих мотивів є показ цієї події на тлі сучасної російської агресії. Адже «Великий День» у творі є Великою Перемогою України. У розумінні цього поняття закладене космічне, тобто одночасно і язичницьке, і християнське розуміння Любові як Очисного Вогню серця, потрактування Яйця як символу воскресіння, відродження життя, є символом Сонця, Світла та Джерела життя у Всесвіті.

Пророчими є слова В. Климчука, вкладені у уста Віта (до слова, ім'я персонажа асоціюється із «вітальністю», «життям») про Великий День: «Великдень – найбільший день у році. Свято радості і щастя, свято перемоги тепла над холодом, добра над злом. Та найвизначніше у ньому те, що цього дня відкривається Небесна Брама і Очисний Вогонь спускається на землю, щоб випалити в людських душах все те зло і недобре, яке назбиралося протягом року. Іще Вогонь возз'єднує живих із пращурами. Дехто вірить. Що цього дня душі пращурів теж спускаються на землю разом з Вогнем і вільно ходять по землі, перевіряючи, чи все гаразд роблять їхні нащадки. Посилає той Вогонь Дажбог, бог Сонця і достатку, опікун людського племені і всіх, хто допомагає людям. Дажбог вірить, що немає зачинених і чорних душ. Він вірить, що кожна душа може стати світлою, відкритися Очисному Вогню. І триває так уже багато століть» [13, с. 85].

Рутенія втілює основний задум твору, висловлений учителем верховної відьми – Вітом. На питання: чи людина може не впустити у душу Очисний Вогонь, відповідає: «Може. Треба, щоб серце стало, мов камінь, щоб душа зачерствіла і почорніла від люті і заздрощів, неробства

і жадоби... <...>. Є люди, які не лише терплять, а й плакають їх («цю чорноту», «цей морок» – авт.) у собі. Людська душа дуже тендітна і незагартована. Досить хоч раз завести в серці маленьку чорну плямку – і вона розростається, вкорінюється, пускає пагони, захоплює все більші шматки, й нарешті знищує людину» [13, с. 85].

Філософський концепт образу Рутенії має глибокий символізм, адже цей образ є ширший за рамки образу відьми – по суті, це образ України, а її відьомська сутність постає не у значенні носія зла, а носія мудрості, вираженості й уміння за себе постояти у складні часи. Відьомство – це Душа Країни, її ставлення до сил зла і уміння їх подолати завдяки внутрішнім силам і магичним ритуалам. Водночас Рутенія – це Душа цілого Народу і кожної окремої Людини, яка у всі часи протистоїть ворогам, які в романі представлені богумирським відьмаком Ахруманом Чорного Ворона – «найжахливішою істотою на землі», за словами його рідної доньки Дзеванни [13, с. 23],

та його військом. Так, А. Соколова зазначає, що «"Рутенію" можна читати або як пригодницьку історію <...>, або як філософсько-соціальний твір, проєкцією нашого суспільно-політичного життя на фентезійний світ» [10, с. 237]. Події роману розгортаються у видуманому світі, його герої є як реальними, так і вигаданими, однак нинішні реалії життя знаходять відгук на сторінках цього твору.

Висновки. Представлений у романі образ головної героїні Рутенії є втіленням різновекторних постмодерних уявлень автора – від тлумачення як відьми, містичної істоти із людським обличчям, до асоціації з образом України, яка у найважчі часи і лихоліття, завдяки внутрішній силі здатна протистояти ворогам. Роман В. Климчука є свідченням справжнього мистецького твору чи, точніше, артефакту, здатного впливати на реципієнтів, бути значним в ідейно-естетичному плані, осмислювати ключові проблеми екзистенції нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття : етнопсихологічний аспект. Ужгород : РІК-У, 2021. 512 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2017. 664 с.
3. Жайворонко В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів : Світ, 1992. 175 с.
5. Осьмак Н. Міфологема вогню (жива ватра) в повісті Гната Хоткевича «Камінна душа». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія «Філологічні науки (мовознавство та літературознавство)*. 2017. Вип. 8. С. 93–97.
6. Дмитренко М. Символи українського фольклору : монографія. Київ : УЦКД, 2011. 400 с.
7. Бикова Т. «Верховинку, світку наш...» : гуцульський текст української літератури першої третини ХХ століття : монографія. Київ : Четверта хвиля, 2015. 424 с.
8. Кметь В. Архетип відьми в українській літературі ХІХ–ХХ століття. Львів, 2017. 234 с.
9. Пушик С. Чугайстер : міфічний персонаж української народної поезії карпат. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 2–3. С. 53–63.
10. Соколова А. Роман Віталія Климчука «Рутенія. Повернення відьми» в контексті сучасного українського міфологічного фентезі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2016. № 34. С. 235–244.
11. Логвіненко Н. «Своя фантастика в Україні є, вона живе, розвивається, родить...» : сучасний стан української фантастичної прози. *Українська література в загальноосвітній школі : наук.-метод. журн.* Київ : Антросвіт, 2013. № 3. С. 40–45.
12. Інтерв'ю з Віталієм Климчуком для журналу ВВС <https://life.pravda.com.ua/book/2011/12/19/91576/>
13. Климчук В. Рутенія. Повернення відьми. Вінниця : Теза, 2011. 373 с.
14. Літературна енциклопедія: у двох томах. Т. 2. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
15. Екзонім. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
16. Яковенко Н. Вибір імені versus вибір шляху (Назви української території між кінцем ХІХ – кінцем ХХІІІ ст. [Архівовано 26 лютого 2018 у Wayback Machine.]. *Міжкультурний діалог*. Т. 1 : Ідентичність. Київ : Дух і літера, 2009. С. 57–95.
17. Новик А. Не всі жінки відьми. https://galinfo.com.ua/articles/ne_vsi_zhinky_vidmy_79553.html
18. Манчинський А. Біль <https://polskieradio.pl/398/8124/artukul/2464443,%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C>

COMPARATIVE HISTORY OF UKRAINIAN ROMANTICISM: LITERARY STUDIES OF XIX CENTURY

КОМПАРАТИВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ХІХ СТОЛІТТЯ

Pupurs I.V.,

orcid.org/0000-0001-5353-731X

Doctor of Sciences in Philology,

Senior Researcher at the Department of Comparative Studies

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

Ukrainian Romanticism is one of the artistic phenomena that is closely related to pan-European literary processes. Studying it without using a comparative-literary focus is impossible. This was perfectly understood by M. Kostomarov («Ohliad tvoriv, napysanykh malorosiiskoiu movoiu», 1842), I. Vagylevych («Zamitky o ruskii literature», 1848), Y. Holovatskyi («Tri vstupil'nye prepodavaniya o ruskoi slovesnosti», 1849), M. Drahomanov («Literatura rosiiska, velykoruska, ukrainska i halytska», 1873), M. Petrov («Narysy istorii ukrainskoi literatury XIX st.», 1884), M. Dashkevych (his review of M. Petrov's «Essays on the History of Ukrainian Literature of the 19th Century», 1888), O. Tretyak («Pro vplyv Mitskevycha na poeziu Shevchenka», 1892), O. Kolesa («Stolitie obnovlenoi ukrainsko-ruskoi literatury (1798–1898)», 1898) and other philologists, who in the 19th century became the first researchers of the Ukrainian Romantic trend. To a greater extent, the facts of translations and the Ukrainian authors' level of familiarity with foreign language material were recorded and some proposals for further comparative studies on genetic-contact connections, typology, impact studies, imagology were expressed in their essays, histories of literature, monographs, articles, reviews and notes, which characterized Ukrainian Romantic poetry, prose, drama.

In my article, which is presented in this magazine, the work of the above-mentioned scientists on the interaction of Ukrainian Romanticism with the Romantic poetics of foreign writers was collected together and analyzed. All the foreign influences and domestic imitations, borrowings, allusions, as well as Ukrainian typologies and similarities with the works of European Romantics, which they recorded, played an important role in the further evolution of comparative literary studies about Ukrainian Romantic literature. Actually, the 19th century is the first stage of the comparative history of Ukrainian Romanticism, when the vision of *the Self (Ukrainian)* as an inseparable part of the *European* was born. Even then it was noticed that *Own (Ukrainian)* and *Foreign* (primarily *English, German, Polish, Russian*) were organically interwoven, combined in the texts of Romantic writers of Ukraine and helped to demonstrate more strongly Ukrainian national identity. All this is covered in detail in the further text of the article.

Key words: Ukrainian Romanticism, comparative studies, literary studies of the 19th century, M. Kostomarov, M. Petrov, M. Dashkevych, European Romantic literature.

Український романтизм – це одне із мистецьких явищ, яке тісно пов'язане із загальноєвропейськими літературними процесами. Вивчення його без використання порівняльно-літературознавчого фокусу неможливо. Це чудово розуміли М. Костомаров («Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке», 1842), І. Вагилевич («Замітки о руській літературі», 1848), Я. Головацький («Три вступительные преподавания о русской словесности», 1849), М. Драгоманов («Література російська, великоруська, українська і галицька», 1873), М. Петров («Нариси історії української літератури ХІХ ст.», 1884), М. Дашкевич (відгук на «Нариси історії української літератури ХІХ століття...» М. Петрова, 1888), О. Третяк («Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка», 1892), О. Колесса («Століття обновленої українсько-руської літератури (1798–1898)», 1898) та інші філологи, які в ХІХ ст. стали першими дослідниками романтичного напрямку України. В їхніх нарисах, історіях літератури, монографіях, статтях, рецензіях, замітках, де характеризувалась українська романтична поезія, проза, драматургія, здебільшого лише фіксувалися факти перекладів і ступень обізнаності вітчизняних авторів із іншомовним матеріалом, та висловлювалися пропозиції щодо подальших компаративних студій із генетико-контактних зв'язків, типології, впливості, імагології.

У моїй статті, яка представлена в цьому журналі, зібрано воедино та проаналізовано напрацювання вищеперерахованих вчених щодо взаємодії українського романтизму з романтичною поетикою зарубіжних письменників. Усі зафіксовані ними чужоземні впливи та вітчизняні наслідування, запозичення, алюзії, а також українські типології та схожості з творами романтиків Європи, відіграли важливу роль у подальшій еволюції порівняльно-літературознавчих досліджень української романтичної літератури. Власне, ХІХ століття – це перший етап компаративної історії українського романтизму, коли зароджувалося бачення *Свого* як нероздільної частини *Європейського*. Вже тоді було помічено, що *Своє (Українське)* та *Чуже* (передусім *Англійське, Німецьке, Польське, Російське*) органічно переплелось, поєдналось у текстах письменників-романтиків України та допомогло сильніше продемонструвати національну своєрідність *Українського*. Все це детально висвітлено у подальшому тексті статті.

Ключові слова: український романтизм, компаративістика, літературознавство ХІХ ст., М. Костомаров, М. Петров, М. Дашкевич, європейська романтична література.

Problem-setting and groundings for the urgency. In 1924, in the article «Shevchenko and Romanticism» («Shevchenko i romantyzm»), Pavlo Filipovych noted: «Romanticism came to the Slavic

countries from the West, took on a new basis different directions and shades. In some ways, it was unclear and inorganic, alien, in some ways it could not fight back due to various obstacles» [10, p. 55]. In the writing of Ukraine, the Romantic current manifested itself not only vividly and significantly, but also in a nation-building way, because the creativity of domestic Romantics played an important role in the formation of Ukrainian literature as an original world phenomenon. *Own (Ukrainian)* and *Foreign* (primarily *Eastern and Western European*) organically intertwined and combined in the poetics of Ukrainian Romanticism. So far, it has already been proven that foreign Romantic poetics did not nullify the national identity of our Romantic texts, but contributed to their presentation as equal units in the pan-European artistic circle. It is natural that already in the first literary studies of this literary heritage, foreign influences, imitations, borrowings, allusions were ascertained and there were attempts to find typologies, similarities, analogies with the works of Romantics of other countries.

Recent research analysis. The history of comparative literary studies in Ukraine during the period analyzed in this article was already the subject of research by L. Hrytsyk [3], G. Alexandrova [1], O. Teterina [9], I. Pupurs [8] and others. For the most part, these were descriptive and analytical works about the comparative work of literary critics or about the development of translation studies. The history of Ukrainian Romanticism is a fairly popular topic, about which many different literary works have been written by A. Shamrai, D. Chyzhevskiy, P. Volynskiy, Yu. Shevelov, M. Yatsenko, D. Nalyvaiko, M. Naienko, H. Hrabovych, etc. However, the general evolutionary path of studying the literature of Ukrainian Romanticism through the focus of comparativistics currently remains outside the attention of our science.

The objective and tasks. The main purpose of this article is to describe the first stage of the comparative history of Ukrainian Romanticism, when the vision of *Own (Ukrainian)* as an inseparable and equal part of the *European* was born. For this purpose, the works of philological scientists of the 19th century (regarding the interaction of Ukrainian Romanticism with the Romantic poetics of foreign writers) were collected and analyzed.

Presenting the main material. An important role in the entry of Ukrainian literature into European Romanticism was played by translations, or more precisely by re-sings and interpretations. One of the vivid examples is P. Hulak-Artemovskiy's ballad «Fisherman» («Rybalka», 1827), which the

editor of *Vestnyk Evropy* in 1827 presented as the poet's attempt to «convey tender, noble, elevated feelings» of Goethe's tender, noble, sublime poetry («Der Fischer») in the *Malorussian* (Ukrainian) language and offered to compare the original text with its F. Bulgarin's prose Russian translation and V. Zhukovsky's re-singing («The Fisherman», 1818). This construction of such «business card» of the first edition (translation's history + comparison with its original text + comparison with its other translations) quite justifiably turned out to be a scheme for subsequent comparativist reviews. Later, in his article «Adam Mickiewicz in Ukrainian Literature» («Adam Mitskevych v ukrainskii literaturi»), I. Franko noted that the study of translations made to understand the power and character of the translated writer's influence on foreign literature. Thus, in the literary studios from the late 40s of the 19th century till the beginning of the 20th century. (M. Kostomarov, I. Vagylevych, Ya. Holovatskyi, O. Pypin, M. Petrov, M. Drahomanov, O. Konyskyi, M. Dashkevych, O. Kolessa, etc.), which described Ukrainian Romantic poetry, prose, dramaturgy, the facts of translations and the degree of familiarity of artists with foreign material were mostly recorded, and suggestions were made regarding further comparative studies in typology, impact research and imagology. In a short essay on the history of Ukrainian literature of the first half of the 19th century under the title «Review of Works Written in the Little Russian Language» («Ohliad tvoriv, napysanykh malorosii-skoiu movoiu», 1842), M. Kostomarov mentioned the translation activities of three Ukrainian Romantics. These were interpretations by P. Hulak-Artemovskiy (Goethe's «The Fisherman»), A. Mohyla (translations from his collection «Thoughts and Songs»), L. Borovykovskiy (A. Mickiewicz's «Faris»). A year later, in his dissertation monograph «On the Historical Significance of Russian Folk Poetry» («Pro istorychne znachennia ruskoï narodnoï poezii», 1843), M. Kostomarov succinctly characterized the popularity of nationalism idea (increased interest in folklore, which manifested itself in the collection of folk songs, fairy tales, etc.) among the English, Germans, Poles, Ukrainians and other peoples of Europe. Actually, the love for folklore, which M. Kostomarov presented in a comparative-typological context, was Pre-romanticism like a part of the initial stage of literary Romanticism.

By the way, it wasn't mention which specific works were translated by A. Mohyla in M. Kostomarov's «Review of Works Written in the Little Russian Language» (1842). Instead, I. Vagylevych's «Notes on Russian Literature»

(«Zamitky o ruskii literaturi», 1848) were informed that the Romantic poet A. Metlynskyi (A. Mohyla) translated from Polish (A. Mickiewicz, A. Odyniec, S. Witwicki, J. Suchodolski), Serbian (folk songs), Czech (F. Čelakovský), Slovak (J. Kollar) and German (Friedrich von Matthisson, T. Körner, A. Oehlenschläger, L. Uhland) language. The objects of his translation activity were mainly samples of poetry related to Romanticism.

A. Pypin in «History of Slavic Literatures» («Istoriya slavyanskih literatur», 1879) also noted that P. Hulak-Artemovskiy translated J.V. von Goethe («The Fisherman»), L. Borovykovskiy translated A. Mickiewicz («Faris»), Y. Hrebinka translated A. Pushkin («Poltava»), I. Levitskyi translated F. Schiller (his Ukrainian ballads were published in Przemysl during 1839–1840).

Since the 70s of the 19th century literary critics not only continue to record the facts of translations in Ukrainian Romantic literature, but also gradually begin to pay attention to other comparativist points. Y. Holovatsky in his article «Three Introductory Lectures on Russian Literature» («Tri vstupil'nye prepodavaniya o russkoj slovesnosti», 1849) noted the non-receptive function of Ukrainian, but the influential one – the prevalence of Ukrainian themes in Russian and Polish Romantic literatures of the first half of the 19th century. And in 1873, M. Drahomanov's article «Russian, Great Russian, Ukrainian and Galician Literature» («Literatura rosiiska, velykoruska, ukrainska i halytska») appeared in the columns of the Lviv magazine *Pravda*, in which the chain of *Own (Ukrainian Romanticism)* and *Other (foreign literature)* was joined by a third component. It's Russian as an intermediary. M. Drahomanov noted that in Ukrainian literature such general European trends as sentimentalism, Romanticism, nationalism manifested themselves, «but Ukrainians obtained these European ideas and trends not so much directly from European literature as through Russian literature» [4, p. 144]. At the same time, he believed that «the natural circumstances of life and traditions of Ukraine made it so that Ukrainian sentimentalism and Romanticism, as well as Ukrainian Slavophilism, gave something more real, more scientific and nicer than Zhukovsky's «Svetlana» [4, p. 147].

In this literary review, several typological pairs of Romantics were outlined: «T. Shevchenko and A. Pushkin», «T. Shevchenko and V. Zhukovsky», «T. Shevchenko and I. Kozlov». It was also hinted at the need to compare T. Shevchenko with W. Scott and W. Shakespeare.

We also have a brief remark by M. Drahomanov regarding the appearance of orientalism in

Ukrainian literature after the Crimean or Eastern War (1853–1856), more precisely, the appearance of Turkish themes in the context of the revival of old Cossack traditions and stories. In particular, M. Drahomanov noted, «P. Hulak-Artemovskiy and others started writing such as «Abdul is sitting, lips puffed», etc. These poems have little literary and even less moral value, but at one time they served to stimulate the Ukrainian idea, as well as the formation of *pohantsi* (enemies, invaders, bad people) and *cosacks* of *Malorosiysiya* (Little Russia)» [4, p. 156].

M. Petrov's «Romantic and Artistic Ukrainian Literature» («Romatyko-khudozhnia ukrainska literature») is the third chapter of his «Essays on the History of Ukrainian Literature of the 19th Century» («Narysy istorii ukrainskoi literatury XIX st.», 1884). This is the first large-scale study in which there are many facts about the interaction of Ukrainian Romanticism with foreign texts at the genetic-contact, translational, typological, receptive and other levels. It should be added that comparativist observations about the poetics of the Romantic direction also include other parts of this history of literature, since some of the texts analyzed in them are currently considered to belong to Romanticism. The author himself, speaking about the evolutionary division of Ukrainian literature in the 19th century into pseudo-classical, sentimental, Romantic-artistic and other historical-literary periods, noted that «all Ukrainian writers cannot be accurately divided by periods». With the rapid change of literary concepts and tastes, which is explained by the imitability of Ukrainian literature, often the same Ukrainian writer tried himself in different genres and directions, so his activity can be divided between several periods [7, p. 17]. It is clear that this is about imitating both *Own (Ukrainian)* and *Other (English, German, Russian, Polish, etc.)*. M. Petrov was more interested in the interaction of *Own* and *Other*. He already emphasized the imitation of the *Other* in the introduction to «Essays on the History...», where he mentioned and quoted the works of his colleagues who wrote about foreign influences on Ukrainian Romantic writers:

English (the influence of W. Scott's historical novels on M. Gogol's Ukrainian novel was written about in P. Kulish's epilogue to his «The Black Council» («Chorna Rada», 1857);

Russian (*Ukrainets* (Ukrainian man, it's pseudonym of M. Drahomanov) wrote about the Ukrainian literature' reflection of sentimentalism, Romanticism, nationalism and democratism, which prevailed in Russian literature, in his article «Russian, Great Russian, Ukrainian and Galician literature»;

Polish (*Volynets* (it's other pseudonym of M. Drahomanov) wrote about the negative effects of Polonisms in Ukrainian literature in his article «Ukrainophile Movements in South-Western Russia» («Ukrainofilski rukhy v pivdenno-zakhidnii Rosii»).

At the same time, M. Petrov noted that «Ukrainians brought up their ideas and trends in the spirit of the Slavic revival under the direct influence of Polish and Russian literature, whether negative or positive» [7, p. 14]; that «Ukrainian literature got acquainted with the neo-romantic movement through Polish and Russian literature, or firsthand» [7, p. 126]. In his opinion, the Romantic artistic period in Ukrainian literature developed under the mutual authority of the work of Russian and Polish writers (A. Pushkin, A. Mickiewicz, etc.).

M. Petrov started the chapter devoted to Romanticism with a concise overview of the history of the emergence of this direction, a brief description of its English and German versions, with elements of their comparison. At the same time, he was partially guided by the comparative typological analysis of Romanticism with other literary phenomena, carried out by A. Mickiewicz. M. Petrov also described the peculiarity of the manifestation of Western European neo-romanticism in Russian (V. Zhukovsky, K. Batyushkov, A. Pushkin, M. Lermontov) and Polish (A. Mickiewicz, B. Zaleski and other Polish-Ukrainian poets) literature. According to his observations, in contrast to their Russian colleagues, Polish Romantics developed themes of national antiquity more.

For the most part, M. Petrov simply stated the fact of influence, borrowing, imitation, translation or re-singing. However, sometimes he also conducted annotative comparative-typological studies. One of them is a comparative review of the theme of the prophet based on the texts of Pushkin («Prorok»), Lermontov («Prorok») and Shevchenko («Perebendya»). Another example is the description of the similarities and differences between the poetics of A. Metlinskyi's «Autumn» («Osин»), «Under the Sky» («Pid nebom») and his other poems with the poems of A. Pushkin and M. Lermontov.

M. Petrov's research palette also included «mediation», an integral and important part of studies about literary impact. In his «Essays on the History of Ukrainian Literature of the 19th Century» emphasis was placed on the role of Pushkin, Lermontov and Mickiewicz as mediators between Western European and Ukrainian Romantic trends. For example, defining P. Hulak-Artemovskiy as one of the first representatives of Ukrainian Romanticism, M. Petrov noted that Western European Romanticism (whose

authoritative representatives were J.V. von Goethe, F. Schiller and G.G. Byron) was reflected in Russia in the poetry of A. Pushkin and M. Lermontov, and the Poles in the poetry of A. Mickiewicz. According to M. Petrov, «the same Romanticism, which touches the best side of human existence, but without certain outlines, found a fate of compassion in the heart of Hulak-Artemovskiy and caused the appearance of new strings, more sensitive and sympathetic, in his poetry. Regarding this, Hulak-Artemovskiy is known to us for his translations and adaptations of Mickiewicz, Lermontov, Goethe, as well as his own poems in a Romantic spirit» [7, p. 67].

M. Petrov also noticed manifestations of European Romanticism on other non-romantic trends and styles of Ukrainian literature, such as sentimentalism. In his opinion, «the sentimental trend in Ukrainian literature, starting with imitations of sentimental novels by Karamzin and Zhukovsky, in its final development borders on the artistic Romanticism of Pushkin» [7, p. 87], and the influence of A. Pushkin's «Caucasian Prisoner» and T. Shevchenko's poetry on the poem M. Makarovskiy's «Harasko, or Talan and in Captivity» («Harasko, abo Talan i v nevoli») is clear.

It is important, that M. Petrov's «Essays on the History of Ukrainian Literature of the 19th Century» was also overview of Ukrainian Romanticism in the focus of translation studies. Ukrainian and Russian translations, adaptations, and re-singsings of various foreign texts made by Ukrainian Romantics were mentioned there.

M. Petrov's book was thoroughly reviewed by M. Dashkevych in his review of «Essays on the History of Ukrainian Literature...» (1888). According to I. Franko, this almost three-hundred-page literary work, «correcting many inaccuracies in Petrov's work, in many points serves as its necessary addition» [11]. Firstly, M. Dashkevych denied M. Petrov's opinion that Ukrainian literature developed under the constant influence of Russian literature and was not distinguished by great national originality. M. Dashkevych pointed out and provided evidence that pan-European (in particular, Romantic) trends penetrated into Ukrainian literature not only through the mediation of Polish and Russian literature, but also directly. The important features of Ukrainian literature, such as nationalism, the desire to express one's national character in words were overshadowed by M. Petrov, but singled out by M. Dashkevych. He changed the emphasis from the Russian factor as a shape-maker of Ukrainian literary poetics (which M. Petrov wrote about) to the Ukrainian one. After all, M. Dashkevych gave

an example, primarily the love of Ukrainians for their own folklore caused the ethnographic boom in the first half of the 19th century on the territory of Ukraine, and not the influence of a similar Russian movement. Secondly, he analyzed some literary points regarding external influences, which were only indicated by M. Petrov. In particular, in the largest section of M. Dashkevych's review, which deals with the influence of the idea of nationalism on the formation of Romanticism in Poland, Russia and Ukraine, the researcher conducted a detailed description of the Polish-Ukrainian school of writers (B. Zaleski, S. Goszczyński, etc.), noting its prominent place in both Ukrainian and Polish literary life. At the same time, M. Dashkevych pointed out M. Petrov's false statements, such as regarding his definition of A. Mickiewicz as the founder of this «Ukrainian school».

From the point of view of comparative literary studies, O. Tretyak's work «On the influence of Mickiewicz on Shevchenko's poetry» («Pro vplyv Mitskevycha na poeziiu Shevchenka»), published in Krakow in 1892, is a theoretical and methodological exemplary study. Its structure is as follows: review of previous works on a given topic; indication and assumption of T. Shevchenko's genetic-contact ties with Poland; presentation of arguments and counter-arguments regarding foreign literary influences; triadic comparative-typological comparisons (Shevchenko, Pushkin, Mickiewicz). Two years later, O. Kolessa's typologically similar monograph was published. This book was much larger and had a title «Shevchenko and Mickiewicz. About the Significance of Mickiewicz's influence in the development of poetic creativity and in the genesis of Shevchenko's individual poems» («Shevchenko i Mitskevych. Pro znachiennia vplyvu Mitskevycha v rozvytok poetychnoi tvorchosti ta v genezi poodynokkykh poem Shevchenka», 1894).

O. Kolessa in his essay «A Century of Renewed Ukrainian-Russian Literature (1798–1898)» («Stolitie obnovenoi ukrainsko-ruskoi literatury...») tried to understand whether «our literature managed to create an original physiognomy» [6, p. 1]. As for the «Ukrainian physiognomy» of the period of Romanticism, in his opinion, it was formed with the help of Western European Romanticism, which reached Ukraine through Polish and Russian literatures. At the same time, he noted their perceptive role of Ukrainian topics. O. Kolessa wrote: «Ukrainian *buvalshchyna* (what was before, in the past) gave birth, on the one hand, to some remarkable works written in the Great Russian language... and on the other hand, the writings of Goszczyński, Zaleski, Czajkowski and other Polish writers» [6, p. 8]. By the

way, O. Kolessa included both Russian and Ukrainian Romantics (Gogol, Hrebinka, Markevych, Ryleyev and Pushkin) in the list of writers who wrote iconic works on Ukrainian topics in Russian.

Certain genetic and contact information in the matrix of texts, where the poetics of Ukrainian Romanticism is analyzed, is also contained in O. Ohonovskyi's «History of Russian Literature» («Istoriia literatury ruskoi», 1887–1894). S. Yefremov said about O. Ohonovskyi, that he finished to collect material «and it was thanks to him that synthesis, that calculation of the literary heritage became possible» [5, p. 42].

Findings and Conclusions. The 19th century is the time of the appearance and formation of the literature of Ukrainian Romanticism, as well as the first literary studies about it. At the same time, M. Kostomarov, I. Vagylevych, Y. Holovatskyi, M. Drahomanov, M. Petrov, M. Dashkevych, O. Tretyak, O. Kolessa and other philologists of the 19th century began to use the methods and techniques of comparative literary studies analyzing the works of Ukrainian Romantics. It was logical and absolutely necessary, because Ukrainian Romanticism was closely connected with the European tendencies of this literary direction. In fact, some obvious facts of the relations between the *Own (Ukrainian)* and the *Other (English, German, Polish, Russian, etc.)* were recorded in the works of the above-mentioned researchers. First of all, it was about translations, re-sings, influences, receptions, typologies, allusions, borrowings, contacts, which appeared in the creative work of Ukrainian Romantic writers. This first period of the comparative history of Ukrainian Romanticism laid the foundations and outlined the prospects for the further literary study of Romantic poetics. Among which were the following: comparing the translation or re-singing with its original text and other foreign language variations; distinguishing *Own (Ukrainian)* as perceiving and influencing foreign literature; remarks about the role of Polish and Russian literature as mediators; description of the phenomena of the Ukrainian school in Polish and Russian Romanticisms; delineation of typological pairs of Romantics («T. Shevchenko and O. Pushkin», «T. Shevchenko and V. Zhukovsky», «T. Shevchenko and A. Mickiewicz», «T. Shevchenko and W. Scott», etc.); a comparative review of one theme in the works of Romantics from different countries (the theme of a prophet in the poems of Pushkin, Lermontov and Shevchenko); remarks about English, German, Polish, and Russian influences on Ukrainian Romantic literature. In the following centuries (XX and XXI), most of these

comparative theses and schemes were successfully developed and used. One of the vivid examples is Iryna Arendarenko's monograph «On the Road and Towards (English and Ukrainian Romantic Poetry: Comparative Typology and Poetics)» («По дорозі у назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика)», 2004), where the following Romantic currents, represented both in England and in Ukraine, were covered: pre-

romantic, folklore, historical-poetic and Byronic» [2, p. 5] and moreover, both the common vectoriality of the development of these phenomena was proved, and their typological differences were demonstrated. The main idea, which philologists of the 19th century tried to argue and popularize, concerned the fact that Ukrainian Romanticism was an inseparable and full-fledged part of the pan-European literary context of the Romantic direction.

REFERENCES:

1. Александрова Г. Микола Дашкевич. *Національні варіанти літературної компаративістики*. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2009. С. 363–368.
2. Арендаренко І. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика). Київ: ПЦ «Фоліант», 2004. 216 с.
3. Грицик Л. Порівняльне літературознавство в Україні: Початковий методологічний етап. *Національні варіанти літературної компаративістики*. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2009. С. 302–363.
4. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці у двох томах. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1970. 531 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. Т. 1. Ляйпціг-Вецляр: Українська Накладня, 1924. 448 с.
6. Колесса О. Столітє об'єднаної українсько-руської літератури 1798–1898. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1898. 27 с.
7. Петров Н. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. Киев: Тип. И. и А. Давиденко, 1884. 457 с. URL: <https://archive.org/details/narysy1884/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 15.08.2023).
8. Пупур І. Український романтизм: компаративні тези М. Петрова. *Українська література: проблеми і перспективи: матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної Інтернет-конференції*. Мелітополь: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2020. С. 166–171.
9. Тетеріна О. Художній переклад як проблема українського порівняльного літературознавства XIX – початку XX століття. *Національні варіанти літературної компаративістики*. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2009. С. 374–386.
10. Филипович П. Література: статті, розвідки, огляди. Нью-Йорк, Мельбурн: Друкарня Б. Ігнатова, 1971. 580 с.
11. Франко І. Отзыв о сочинении господина Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», составленный профессором Н. Дашкевичем URL: <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1889/OtzyvOSochyneniiPetrova.html> (дата звернення: 15.08.2023).

УДК 821.161.2–3.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.48>

ЧОЛОВІЧИЙ ЕСКАПІЗМ ЯК СПРОБА ПРИМИРЕННЯ З АБСУРДОМ ВОЄННОЇ ДІЙНОСТІ В РОМАНІ «СЛІДИ НА ДОРОЗІ» ВАЛЕРІЯ МАРКУСА

MASCULINE ESCAPISM AS AN ATTEMPT TO RECONCILE WITH THE ABSURDITY OF THE MILITARY REALITY IN THE NOVEL “FOOTPRINTS ON THE ROAD” BY VALERIY MARKUS

Сидоренко О.Ю.,

orcid.org/0000-0001-8702-3659

аспірантка кафедри української літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті на прикладі дебютного роману професійного військового, мандрівника, письменника-початківця Валерія Маркуса (Ананьєва) «Сліди на дорозі» проаналізовано портрет покоління українців-ровесників незалежної України, процес особистісного становлення та соціалізації яких припав на драглисті та турбулентні часи становлення моло-

дої української держави, а подальша російсько-українська війна неминуче позначилась на онтологічній трансформації на фоні загальнонаціональної кризи маскулінності внаслідок тривалої російської експансії. Проаналізовано основні етапи процесу соціалізації чоловіка в милітаризованому просторі, які в умовах недостатньої культурної, економічної та соціальної підтримки держави призвели до чи не єдиної захисної психологічної реакції – ескапізму як бунту проти маскулінної слабкості оточення головного героя. Надалі ескапізм трансформується в активну дію – долучення до лав Збройних Сил України та участь в російсько-українській війні як чи не єдиний шанс на онтологічне переродження і остаточне повернення до себе.

Обґрунтовано, чому автор, осмислюючи власний набутий воєнний досвід, не ставить за мету змоделювати й відтворити війну топографічно, як локально-емпіричний вимір (що типово для явища комбатантської прози), а осмислює її онтологічний і фізичний простори в контексті проблеми людського вибору, як війна стає своєрідною точкою біфуркації конкретної людини, що не сприймає воєнний досвід як невідворотний фатум, а радше як лакмусовий папір для ретельної ревізії власної ментально-ціннісної матриці.

Здійснено спробу довести доцільність долучення пласту художніх милітарних текстів, що написані непрофесійними письменниками-учасниками російсько-української війни, до усталеного літературного процесу в якості його повноцінної складової, а не актуалізованої внаслідок соціально-політичних викликів тематики.

Ключові слова: ескапізм, війна, милітарна проза, маскулінність, травматичний досвід.

The article analyzes the portrait of the generation of Ukrainian peers of independent Ukraine through the example of the debut novel by Valeriy Markus (Anan'yev), a professional soldier, traveler, and novice writer, titled «Footprints on the Road». This generation's personal development and socialization occurred during turbulent times of the young Ukrainian state's formation, with the subsequent Russian-Ukrainian war inevitably leading to ontological transformations against the backdrop of a national crisis of masculinity due to Russia's prolonged expansion.

The article delves into the main stages of the man's socialization process in the militarized space, which, in the absence of sufficient cultural, economic, and social support from the state, resulted in a defensive psychological reaction – escapism – as a rebellion against the perceived masculine weakness of the main character's surroundings. Later, escapism transforms into active engagement, leading him to join the Armed Forces of Ukraine and participate in the Russian-Ukrainian war, seen as his chance for ontological rebirth and a definitive return to himself.

The article argues why the author, in reflecting on his own acquired wartime experience, doesn't aim to model and recreate the war topographically as a local-empirical dimension (common in combatant prose), but rather comprehends its ontological and physical spaces in the context of the problem of human choice. War becomes a point of bifurcation for a specific individual who doesn't perceive the wartime experience as an inevitable fate, but rather as a litmus test for a meticulous revision of their own mental-value matrix.

The article attempts to justify the inclusion of a layer of artistic military texts written by non-professional writer-participants of the Russian-Ukrainian war into the established literary process as a full-fledged component, rather than a topic relegated due to socio-political challenges.

Key words: escapism, war, military prose, masculinity, traumatic experience.

Постановка проблеми. У рецензії на дебютний роман «Сліди на дорозі» професійного військового, письменника-початківця Валерія Маркуса дослідник Сергій Сингаївський у досить різкій манері відповідає на закиди деяких професійних письменників, літературознавців і видавців щодо місця непрофесійних письменників-ветеранів російсько-української війни у вітчизняному літературному процесі: «Штампуйте далі своє читиво, тільки не кричіть про патріотизм; видавайте перекладну белетристику на гроші іноземних посольств, тільки не розводьтеся про ганебний стан «укрсуцеліту». А головне – не беріться виганяти письменників-фронтовиків із маршрутки української літератури. По-перше, вони заплатили за проїзд сповна; по-друге, ця маршрутка вам не належить» [2].

Потреба адвокатування непрофесійних письменників, зусиллями яких наша література поповнилася величезним масивом художніх та нехудожніх текстів-рефлексій актуальної соціально-культурної травми, спричиненої агресивним вторгненням російської армії на терени суверенної і незалежної України, виникла внаслідок

неоднозначної оцінки, а подеколи й відвертого ігнорування певними колами представників вітчизняного літературного процесу феномену сучасної милітарної прози.

Літературні тексти, написані добровольцями, військовими, волонтерами, медиками, громадськими діячами чи політв'язнями – «бранцями РФ», сприймалися передусім як стигматичні арт/вербальні терапії через відсутність у їхніх авторів звання професійного письменника, хоч, як показав досвід, саме вони чи не найчастіше викликали інтерес у громадськості, значною мірою активізували й поживили літературні дискусії та критику, номінувалися на престижні національні й нерідко міжнародні нагороди в царині літератури. Практика подолання «комплексу вцілілого», ПТСР та інших психологічних розладів, спричинених набутих антигуманним досвідом конкретної людини, шляхом ретрансляції пережитого засобами письма, «винесення історії за межі себе» справді продемонструвала свою ефективність і результативність у багатьох країнах, передусім – США, де навіть був виданий посібник із художнього письма «Як писати про

війну» для ветеранів війни авторства Рона Кеппса (в українському перекладі книга вийшла друком у 2022 році). Однак мало для якої зі світових літератур стала такою ж гострою і сповна не вирішеною, як для нас, потреба інтеграції цього пласту художніх текстів до усталеного літературного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман «Сліди на дорозі» з самої появи (2018 рік) привертая і продовжує привертати увагу багатьох літературознавців, окремі аспекти дослідження та аналізу цього тексту зустрічаємо в працях «“По за межами бою”». Дискурс війни в сучасній літературі» О. Пухонської (2022), «Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості» М. Рябченко (2019), «Еней незолотої доби» С. Сингаївського (2020), «Репрезентація воєнної дійсності автором-учасником подій (на матеріалі роману В. Ананьєва «Сліди на дорозі»)» А. Червінчук (2020). Більшість дослідників звертає увагу передусім, що головний герой роману репрезентує собою ціле покоління – покоління ровесників незалежної України, що, за влучним висловом О. Пухонської, «виявилось не готовим до цієї війни, але найактивніше у ній себе проявило» [4, с. 79]. Водночас існує потреба дослідити детальніше, які саме ознаки характерні цьому поколінню і як воно з гідністю та честю виносить на своїх молодих плечах весь тягар виняткового, вкрай травматичного досвіду війни.

Постановка завдання. Відтак основною метою нашого дослідження є дослідити, яким чином головний герой роману «Сліди на дорозі» Валерія Маркуса (Ананьєва) репрезентує собою ціле покоління чоловіків-ровесників незалежної України, для яких війна стала потужним чинником власної ціннісно-особистісної трансформації; а також долучитися до голосів дослідників, які прагнуть довести доцільність інтеграції пласту художніх мілітарних текстів, що написані непрофесійними письменниками-учасниками російсько-української війни, до усталеного літературного процесу.

Виклад основного матеріалу. Станом на кінець 2022 року загальний тираж проданих екземплярів дебютного, самостійно опублікованого роману «Сліди на дорозі» Валерія Маркуса становив понад 55 тисяч копій. Із моменту публікації роман неодноразово очолював рейтинги вітчизняних бестселерів, був номінантом численних літературних премій (зокрема, Книга Року ВВС 2019), висувався на здобуття Національної премії імені Т. Шевченка з літератури (2021 рік), а ще неодноразово ставав об'єктом дискусії в колі

професійних письменників і видавців (полеміка між А. Кокотюхою, А. Антоненко та В. Маркусом на теренах Фейсбуку, що пов'язана з недовірою професійного письменника до озвученої автором кількості проданих примірників дебютного роману).

Чим зумовлений такий успіх дебютної книги? Відповідь на це питання почасти закладена в міркуваннях Рона Кеппса щодо підбору способів і засобів донесення до читача власного досвіду: «В “Одіссей” є сцена, де наратор перестає розповідати історію і, здається, дивиться просто на читача. Він каже: “Як я можу все це розповісти; щоб розповісти цю історію, потрібен бог”. Гадаю, це один з найкращих описів війни крізь призму письменницького погляду, які я будь-коли чув. Ми повинні малювати словами картини. Але картини війни не дуже гарні. Отже, ми повинні вживати негарні, сповнені болу слова. Нам доводиться використовувати слова для опису того, що ми, як люди, не запрограмовані були бачити або переживати. **Як донести правду? Кожен має розповісти історію війни з того місця, де ми є, з точки нашої правди**» [3].

В анотації до книги Валерій Маркус акцентує: «Я міг би сказати, що ця книга правдива, але це були б пусті слова. Правда в кожного своя... Ця книга не про правду. Вона про те, що боліло особисто мені й чим я мусив поділитися. Вона про мій біль, душевні переживання та відчуття». Себто Маркус не ставить за мету змоделювати й відтворити війну як локально-емпіричний вимір, а осмислює її онтологічний і фізичний простори в контексті проблеми людського вибору, як війна стає своєрідною точкою біфуркації конкретної людини, що не сприймає війну як невідворотний фатум, а радше як лакмусовий папір для ретельної ревізії власної ментально-ціннісної матриці: «Тут йдеться не про війну, а про те, **як я помилявся і який вибір зробив. Навіть не так: вибір зробив не я, вибір робив мій досвід. Кожна риса мого характеру, кожна здібність та навичка були зіткані самим життям – старанним науком, що плете ілюзію вибору**» [1, с. 13].

Аби остаточно закінчити полеміку щодо стовідсоткової автобіографічності роману, слід визнати, що Валерій Маркус наділив свого героя власним життєвим досвідом настільки, наскільки це було важливо для досягнення ефекту *оголеної шкіри*: автор не приховує навіть найбільш суперечливі, неоднозначні епізоди свого життя, моральні травми, що сформували не просто головного героя, а й самого автора. Відтак, винесення їх на загальне знання здатне вплинути на його влас-

ний імідж, авторитет як публічної людини, лідера думок (наркозалежний батько, епізоди, що пов'язані з побиттям діда чи вперше вбитим ворогом на полі бою).

Цілковитому ототожненню постаті автора з персонажем значною мірою сприяє інтерактивність роману, адже оповідь підкріплюється та ілюструється за посередництва QR-кодів, відсканувавши які, читач має змогу переглянути реальні світлини та відеоматеріали, зафіксовані письменником упродовж описаного періоду життя. Однак цей новаторський спосіб комунікації з реципієнтом радше використаний для створення ефекту *розбивання четвертої стіни*, що неодноразово простежується безпосередньо на текстовому рівні. Наприклад, після знайомства читачів із членами родини наратор підсумовує: *«Ось так і почав формуватись головний герой цієї оповіді»* [1, с. 17]. Без сумніву, автор – надважливий і невід'ємний елемент текстової нарації, проте основним наратором є все ж не він, а сам герой, а власне авторські інтонації можна простежити в коментарях – вкрапленнях філософічного осмислення певних екзистенційних проблем, як-то людської самотності: *«Ми самі. І завжди будемо самі – від народження і до самої смерті. Ніхто і ніколи не зрозуміє повною мірою те, що відбувається всередині іншої людини. Але це не означає, що ми їй повинні бути самотні... Залишитись самотному в цьому світі – одне з найбільш болючіших нещасть людини»* [1, с. 349].

Передусім на думку спадають спільні умови формування особистості в турбулентні часи дев'яностих-двотисячних, коли більшість дітей відчували себе кинутими напризволяще при живих батьках, які або ж вимушені були фізично вижити і проводити ледь не все життя на роботі, або ж стрімко скочувались на соціальне дно через втечу від проблем в наркоманію / алкоголізм тощо. Головний герой «Слідів на дорозі» так само зростає в неповній родині: мати йде від наркозалежного батька з досвідом війни в Афганістані, переїздить до столиці задля заробітку, а сина залишає на виховання бабі та діду, в яких часто трапляються рецидиви алкоголізму. Єдиним прикладом справжнього чоловіка в родині був дядько, допоки він не емігрував до РФ. Для оповідача дід не був авторитетом, позаяк ображав слабших, бив бабу, онука, чинив психологічне насилля та не дбав про загальний добробут родини. Звідси неприйняття старшого чоловіка навіть на вербальному рівні: *«Усі члени моєї сім'ї чесно у поті чола працювали на загальне благо племені... окрім Діда. Так, саме Діда, а не дідуся, тому що у мене язик жодного*

разу в житті не повернувся назвати його дідусям» [1, с. 18].

Моделі поведінки чоловіків у родині сформували в героя свідомий протест проти маскулітної слабкості, що проявляється як втеча від реальних проблем на дно чарки чи голку шприца: *«Я вдячний Батькові за урок, який він мені дав ціною власного життя, так само, як і Дідові за урок з алкоголем»* [1, с. 26]. Натомість усі зовнішні інститути соціалізації значною мірою посприяли укоріненню *ескапічної моделі поведінки* в героя як чи не єдиного способу протистояння неприйнятній, абсурдній чи жорстокій дійсності: дитячий садок оповідач згадує виключно *«як місце, де обмежували свободу та право вибору»* [1, с. 24], школу – як яскравий приклад недолугості пострадянської системи освіти, що *«спрямована на те, щоб зробити кожну дитину зручною для вчителя. Виховання самотійно мислячої, незалежної Людини, Особистості взагалі не стоїть як завдання перед сучасним вітчизняним освітнім процесом. З такої виходять хороші солдати, але хренові офіцери»* [1, с. 31], ПТУ – синонім хабарництва, а вітчизняну пострадянську армію – як апогей процесу знецінення й стирання людської індивідуальності, самоті: *«Армії вдалося зробити те, що не вдалося зробити школі, – зробити з мене вузькоколобого барана»* [1, с. 114].

Упродовж усього періоду соціалізації герой неодноразово вдається до ескапізму як чи не єдиної можливої в цих умовах реакції на постійний стрес і власну вразливість, незахищеність. Спершу розвантажити власну психіку герою допомагає спорт, через який юнакові вдається ще й сублімувати надлишок сексуальної енергії, котра через активний процес статевого дозрівання, а також сором'язливість і невміння поводити себе з представниками жіночої статі, була тамована глибоко в собі. Однак вимога хабаря співробітником спортивного клубу та переосмислення інциденту з дідом (жорстоке побиття нетверезого старого, що накинувся на онука з холодною зброєю) трансформують здорову силу в нездорову й подеколи складно контрольовану руйнівну агресію: *«Таким чином у мене склалося хибне переконання, що агресивним і злим бути круто і корисно. А суспільство впоралося зі своїм першим завданням – прищепило майбутньому солдату потрібні рішучість, агресивність і швидку реакцію. Те, що ці якості насправді не будують, а руйнують, я зрозумів занадто пізно»* [1, с. 29]. Реабілітувати у власних очах незаплямовану, ледь не лицарську, благородну маскулітність хлопець прагне шляхом служби в армії, формуючи влас-

ний кодекс майбутнього солдата, якому намагається з усіх сил слідувати: *«Майбутній солдат – це не лише любов до спорту, але й відраза до алкоголю»* [1, с. 44]; *«Потрібною якістю солдата є відчуття сили, відчуття впевненості, що ти не відступиш і зможеш»* [1, с. 53]; *«І останньою, найважливішою рисою доброго солдата є бажання – бути солдатом»* [1, с. 54].

Хрестоматійний, романтизований образ бравого солдата в уяві хлопця асоціювався передусім із військовою формою, тому перший етап зовнішньої ініціації – одягнення форми, викликає в нього захват: *«Натягнувши на себе білуху, одягнувшись у зелений камуфляж, у військові берці, я відчув щось надзвичайно приємне, що надихає. Відчув себе солдатом»* [1, с. 77]. Надалі, опинившись у самому епіцентрі пострадянської армійської системи, сповна відчувши на собі дідвину, *скотське ставлення та численні наслідки необмеженої влади в руках обмежених офіцерів, герой переосмислює зовнішні атрибути військових: «Ніколи раніше я не замислювався, що одяг і зачіска формують значну частину нашого “Я”... Зараз ми просто втратили зовнішні відмінності. Попереду нас чекала психологічна ломка, а багатьох – це й утрата людських якостей»* [1, с. 80], хоча омріяні *«блакитні берети і тільники, що визирали з-під кітеля»* ще тривалий час слугували чи не єдиним нагадуванням, навіщо він обрав цю стежу [1, с. 79].

Армія показана місцем тотального чоловічого звиродження, деградації, морального розкладання: *«такий стиль поведінки культивувався роками, десятиліттями. Ця атмосфера підтримувалася солдатськими наказами, афоризмами, жартами нижче ватер-лінії. У радянській армії плекався образ п'яного бидла як основного героя солдатського фольклору. На жаль, українська армія не змогла якісно змінитися за минулі двадцять з хвостиком років. І навіть армійська еліта – десантники – з'їдена цієї корозією пропаганди бидлостілю»* [1, с. 164]. Це породило депресивні настрої, інертність, жорстокість, цинізм серед солдатів. Жити в таких умовах, зберігши в собі людину, майже неможливо, тому ескапічний порятунок герой знаходить спершу у веденні щоденника, фантазуванні (*«Господи, напевно, якби не мав цього блокнота, вже б збожеволів»*) [1, с. 109]; *«Я занурювався в себе і починав фантазувати. Думав про будь-що, аби про армію. Це нагадувало транс. Жалюгідна спроба втекти від реальності»* [1, с. 94], а надалі в прослуховуванні музики (*«Для мене на фронті, як для того, хто не п'є і не курить, музика стала*

єдиною віддушиною, що вберегла від божевілля») [1, с. 39]. Однак вони так і не стали панацеєю від усвідомлення невідворотності власного падіння: *«Я все нижче й нижче опускався у своїх власних очах, і найстрашніше – не розумів, як вибратися з цього болота, що засмоктувало мене»* [1, с. 161].

Єдиний шанс на онтологічне переродження герой вбачає у ще більшому випробуванні – участі у воєнних діях, але не підозрює, що воювати йому доведеться на власній землі. На самому початку книги автор розмірковує над питанням: *«Як світ створює людину, котра готова вбивати і помирати? Що за трансформація відбувається з істотою, яка створена для любові»* [1, с. 15]. Однак дати відповідь на нього повинен кожен читач.

Оповідач неодноразово констатує, що воєнна структура незалежної України не була готовою до нападу російських військ, адже нинішня армія – це ізольований світ, що зациклений на буденних проблемах, його наповнюють люди, що механічно виконують накази старших за званням, позбавлені власної думки, з атрофованою здатністю до критичного мислення, загалом *«солдати – це не ті люди, які спроможні усвідомити масштаб подібних подій»* [1, с. 178]. На їхньому тлі не надто вирізняється й сама держава, що все ще не пододала власної інфантильності і звикла до колоніальної покірності. Події Євромайдану та анексії Криму, силового захоплення територій стали своєрідним контрастним душем, що опустив завісу перед реальним станом речей: *«Таке враження, наче ми з росіянами все життя споконвіку жили за величезним парканом, і раптом цей паркан впав, а ми вперше побачили одне одного»* [1, с. 187]. Українська армія зразка початку 2014 року з медпакетами 1972 року, снопами сіна замість матраців для солдатів, майже не придатною для ведення війни технікою, карикатурно-потворними рядянськими офіцерами *«з великим блокнотом у руках, попереду якого рухається його велике черево»* [1, с. 209], виявилася всього лише фікцією, *«за якою немає нічого, крім обриганого в туалеті офіцера і обіцяного прапорщика, що заснув у калюжі власної сечі... Можливо, тоді не загинуло б стільки людей у війні, до якої ми не були готові за всіма параметрами»* [1, с. 166].

Навряд чи професійний письменник так безпосередньо акцентував на тому, що значно сильнішому ворогу дало відсіч саме покоління ровесників незалежної країни, яке раптом відчувало свою причетність до історичних переломних подій, до боротьби за вивільнення від рук узурпатора, за майже втрачену маскуліність; яке чи не вперше

за своє життя не вдалося до звичного ескапізму, а прийняло страшну реальність і стало на дорогу активної боротьби. Прикметно, що автор не демонструє жодної іншої мотивації, окрім окресленої, для цього покоління. Війна стала способом нарешті викоринити в собі токсичний конформізм і пасивне паразитування. Показовим у цьому плані є епізод словесного протистояння головного героя з колишнім товаришем по службі, який перейшов на бік ворога:

- Скільки вам там платять?
- Та нічево тут не платять. Ми за ідею.
- Яку?
- Ну а что эта страна мне дала?
- А що вона мала тобі дати? [1, с. 247].

Таким чином, внутрішня трансформація героя, спусковим механізмом якої позиціонована саме онтологічна ситуація війни, полягає не лише в переосмисленні ставлення до людської кінечності, до потенційної смерті як чи не найжаскішої внутрішньої кризи будь-якої людини, а передусім в усвідомленні власної причетності, чесності з собою, прийнятті себе з усіма вадами та слабкостями, які відтепер не паралізують, а радше мотивують до їх остаточного викоринення в собі: *«Війна дала мені можливість відчутти себе і краще зрозуміти. Я нарешті перестав прикидатись і брехати собі, став чесним із самим собою, і мої слабкості більше не засмучували мене»* [1, с. 260]. Слід зауважити, що відсутність страху перед смертю в героя подана як набута якість: з самого малечку він не мав жодних ілюзій щодо цього явища. Його бабуся годувала родину, надаючи ритуальні послуги (створюючи вінки та іншу атрибутику), тому хлопець сприйняв як істину той факт, що *«смерть трапляється, і на ній деякі люди заробляють»* [1, с. 20]. Можливо, таке ставлення допомогло герою зберегти раціональність та здоровий глузд в умовах щоденних втрат бойових побратимів і навіть певний здоровий цинізм: *«Відчув запах, який йшов від нього, (запах крові) і спіймав себе на думці, що більше цієї запах не викликає у мене блювотного рефлексу...взагалі нічого не викликає. Я наколов на виделку м'ясо, відкусив шматок і почав жувати, дивлячись на роботу медиків»* [1, с. 271].

Перший досвід позбавлення життя людини-ворога так само не став винятковою подією. На противагу зіставленню з кіношними стражданнями та самобичуванням себе, герой обмежується лише короткими саморефлексіями, що є його характерною реакцією на будь-який здобутий життєвий урок: *«Кілька днів я думав про це, немов би змушуючи себе відчутти хоча б щось, але мені*

було абсолютно байдуже. Чому? Чому на війні я нічого не відчував, крім голоду, бажання спати і спеки. Що зі мною не так? А, може, все так? Може, так і має бути» [1, с. 243]. Натомість безсилля і неможливість запобігти смерті побратимів оприявнює глибоку емпатію, свідчить, що у надскладних життєвих умовах, чоловікові таки вдалося зберегти в собі людське начало: *«Я нічого не відчував, вбиваючи, але смерть добре знайомих людей робила боляче. Цей день врзався в пам'ять. Я плакав»* [1, с. 254]; *«Очі, як у кінотеатрі, прокручували картини з розшматованими тілами хлопців, яких я знав. Ось я несучу до машини кожного з них по черзі, а потім по дорозі підбираю маленькі шматочки їхніх тіл, ось моя машина: з неї тече кров прямо у щіливу дорожку, ось мої чорні руки, з прилиплою щіливою і червоною грязюкою під нігтями, ось.. Відчув, як пальці на моїх руках почали труситись»* [1, с. 330].

Роман Валерія Маркуса є чи не єдиним художнім текстом, в якому озвучена думка щодо неможливості повного повернення людей з подібним травматичним досвідом до нормального життя навіть попри збереження в собі людяності та емпатії. Воєнний досвід завжди є «метавійною», оскільки фізична (зовнішня) боротьба з ворогом майже завжди супроводжується глибинними ментальними (внутрішніми) зсувами. І якщо зовнішня за несприятливих обставин може призвести до смерті фізичної, то внутрішня – майже завжди вимагає акту вбивства в собі того, ким тим був раніше, бо повернення до цієї оболонки-симулякра вже неможливе: *«Моя війна тривала занадто довго. Чим більше минало часу, тим переконанішим я ставав, що вона закінчиться разом зі мною. І йдеться не про кулі, що свистять над головою, не про грудки землі, що падають за комір після розірваного поруч снаряда... Йдеться про божевілля, що коїться в голові кожного з нас меншою чи більшою мірою, і про вибір, про існування якого багато хто навіть не підозрює, доки не зіштовхнеться з ним. Про вибір що вбиває фізично чи морально. Та який вибір ви б не зробили, життя після нього вже не буде»* [1, с. 11]. Власне тому цілком закономірною сприймається розв'язка роману – смерть головного героя, а створений автором ефект сприйняття власної кончини ніби з-боку, вихід наратора за межі власного *мертвого тіла*, слугує підтвердженням авторської концепції неминучості смерті внутрішньої як чи не єдиного шансу на повернення до фізичного цивільного життя.

Висновки. Таким чином, роман Валерія Маркуса (Ананьєва) «Сліди на дорозі» показовий

в аспекті змалювання портрету покоління чоловіків-ровесників незалежної України, на плечі яких випало чимало соціальних потрясінь і випробувань, чи не найвагоміше з яких – російсько-українська війна. Крізь призму справжнього досвіду військовослужбовця-непрофесійного письменника у романі репрезентовано еволюцію чоловіка, який, вдавшись до ескапізму як чи не єдиного способу примирення з неприйнятною дійсністю (загальна соціально-політична та економічна ситуація в країні, здобуті у спадок невдалі моделі поведінки близького передусім маскулінного оточення, недосконалість системи інститутів соціалізації, а також глибоко індивідуальні внутрішні конфлікти), все ж зважається на бунт, онтологічне переродження. Війні як найпотужнішому соціально-ціннісному тригеру в романі відведено місце художнього тла, на якому особливо виразно контрастують екзистенційні проблеми люд-

ського вибору, самотності, ціннісної дезорієнтації, смерті, людської кімечності тощо. Успішність обраної авторської стратегії зумовлена автобіографізмом та інтерактивністю роману, антитечністю образу «хрестоматійного солдата», сміливим проговорюванням досі табуйованих тем і проблем, що в більшості текстів воєнної прози свідомо романтизуються та подаються піднесено-патріотично. Відтак, дебютний роман письменника можна вважати зразком нового способу показу війни не лише як найстрашнішої соціальної катастрофи, а передусім онтологічного трампліну до віднайдення нової версії себе. **Перспектива подальших досліджень** цього роману зумовлена потребою простежити численні аспекти гендерної поляризації ролей в умовах війни, а також зіставити різні моделі письма, авторські стратегії репрезентації воєнного досвіду, що формують сучасний мілітарний дискурс української прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьев В. Сліди на дорозі. Київ: Наш формат, 2018. 375 с.
2. Сингаївський С. «Еней незолотої доби». «Сліди на дорозі» Валерія Ананьева – роман і про сьогоднішню, і про майбутню Україну/ Газета «День». URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/enej-nezolotoyi-oby?fbclid=IwAR10_WszjPSYc11KxR6OjWJBR Iblkem7KQNGc-zCEvIK8ApyugL3Pv8pSCE (дата звернення: 30.09.2021)
3. Кеппс Р. Як писати про війну. Київ: Смолоскип, 2022. 160 с.
4. Пухонська О. «Поза межами бою». Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури: Дискурсус, 2022. 288 с.

УДК 821.161.2'06.09(092):27-523.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.49>

ЄВХАРИСТІЯ В «СОБОРІ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

EUCHARIST IN OLES HONCHAR'S "SOBOR (THE CATHEDRAL)"

Токарська І.І.,

orcid.org/0000-0001-6237-9982

*аспірантка кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Стаття досліджує образ Євхаристії крізь призму християнської споруди – собору, його ролі в житті людей, які споглядали його, інколи не помічали, проте завжди охороняли від тих, хто прагнув його зруйнувати. Стаття акцентує увагу на описі будівлі як тла переживань героями різних життєвих обставин. З'ясовано важливі моменти побудови внутрішньої гармонії в душі героїв та свободу вчинків відповідно до ролі християнської віри в їхньому житті. У статті зроблено спробу проінтерпретувати образ Євхаристії у творі Олеся Гончара «Собор» за допомогою методу порівняльного аналізу, христологічної та національно-екзистенціальної інтерпретацій. Досліджено шляхи втілення євхаристійної символіки в художнє полотно твору. У статті зосереджено увагу на естетичних та релігійних аспектах, пов'язаних з образом Євхаристії у «Соборі». У дослідженні виконано різнобічний підхід до трактування образу-символу Євхаристії в українській літературі, що відкриває нові шляхи розуміння та вивчення взаємодії між християнською та естетичною думкою, допомагаючи краще розкрити значення цього образу для літератури, культури та релігійної ідентичності українського народу. Вивчаються літературні техніки, якими Гончар будує образ Євхаристії, а також розкриваються символічні значення, які додають творові глибини та багатогранності. Дослідження спрямоване на розуміння того, як авторство Олеся Гончара співвідноситься з релігійною та культурною ідентичністю

українського народу. Дослідження вперше пропонує комплексний аналіз образу Євхаристії у творі Олесь Гончара та виявляє нові аспекти взаємозв'язку між літературою, релігією та культурою. Стаття є вагомим внеском у розвиток літературознавчої та релігійної науки, сприяючи зближенню двох важливих аспектів – художньої творчості та духовної віри. Висновки статті можуть бути корисними для літературознавців, культурологів, теологів та всіх тих, хто цікавиться вивченням християнського аспекту в українській літературі.

Ключові слова: Олесь Гончар, собор, Євхаристія, християнська символіка, українська література, культурна ідентичність.

The article explores the image of the Eucharist through the prism of the Christian edifice – the cathedral, its role in the lives of people who observed it, sometimes unnoticed, but always guarded from those who sought to destroy it. The article focuses on the description of the building as the backdrop for the experiences of characters in various life circumstances. The important moments of establishing inner harmony in the souls of the characters and the freedom of actions in accordance with the role of Christian faith in their lives are clarified. The article attempts to reinterpret the image of the Eucharist in Oles Honchar's work "Sobor" (The Cathedral) using the method of comparative analysis, Christological and national-existential interpretations. The ways of embodying Eucharistic symbolism in the artistic canvas of the work are investigated. The article emphasizes the aesthetic and religious aspects related to the image of the Eucharist in "Sobor." The research employs a multifaceted approach to interpreting the image-symbol of the Eucharist in Ukrainian literature, opening new avenues for understanding and studying the interaction between Christian and aesthetic thought, and aiding in better comprehending the significance of this image for literature, culture, and the religious identity of the Ukrainian people. Literary techniques by which Honchar constructs the image of the Eucharist are studied, and the symbolic meanings that add depth and complexity to the work are revealed. The research aims to understand how Oles Honchar's authorship relates to the religious and cultural identity of the Ukrainian people. This study offers a comprehensive analysis of the image of the Eucharist in Oles Honchar's work for the first time and reveals new aspects of the interrelation between literature, religion, and culture. The article is a significant contribution to the development of literary and religious studies, fostering the convergence of two essential aspects - artistic creativity and spiritual faith. The conclusions of the article may be valuable for literary scholars, cultural analysts, theologians, and all those interested in the exploration of the Christian aspect in Ukrainian literature.

Key words: Oles Honchar, "The Cathedral," Eucharist, Christian symbolism, Ukrainian literature, cultural identity.

Вступ. Євхаристія як осердя християнства завжди викликала неабиякий інтерес у літературі та мистецтві. Вона стала невід'ємною складовою естетики, символізму та релігійності у творах багатьох письменників. Серед них – відомий український письменник Олесь Гончар, чії твори переплітають глибокий духовний контекст зі стилістичною майстерністю.

Мета цієї статті – дослідження Євхаристії в «Соборі» Олесь Гончара та розкриття естетико-христологічних аспектів у літературному творі. Відкриваючи для читача двері до християнських таїнств, Гончар у своєму творі послуговується багатством символіки, естетики та релігійності, створюючи унікальну художню гармонію.

У цій статті зосередимося на аналізі образу Євхаристії та його символічного значення в тексті «Собору», розкриємо техніки, за допомогою яких Гончар вибудував свій образ Святої Тайни, а також з'ясуємо, як автор втілює християнську символіку в художній структурі твору. Переходячи від стилістичного аналізу до культурологічних підходів, розкриємо глибинні зв'язки між літературою, релігією та українською культурою в контексті творчості Олесь Гончара.

Постановка проблеми. Творчість Олесь Гончара користується великою популярністю серед українських літературознавців, а його твори, зокрема «Собор», стали предметом вивчення численних праць, проте ґрунтовного дослідження образу-символу Євхаристії в його творі «Собор»

немає, хоча ця тема вкрай важлива для розуміння творчості письменника та утвердження української християнсько-культурної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Образ собору осмислювало чимало літературознавців, зокрема Іван Коваленко зазначає: «Собор у романі відіграє надзвичайно важливу композиційну роль. Він є тим високим художнім символом, своєрідним вододілом, що розділяє всіх дієвих осіб на дві протилежні групи: носіїв правди, добра і вічних творчих сил та на породжених культом руйнівників, браконьєрів, кар'єристів. Перші носять собор у своїх душах, захищають його, борються за нього; другі люто ненавидять собор як символ свободолюбства і непокірності, хочуть зруйнувати і знищити його. Собор присутній в усьому романі, ніби жива істота. До нього звертаються, несуть свої кривди і радощі, дістають у нього натхнення, сили і мужності» [2, с. 377]. Володимир Пашенко пише: «У “Собор” закохувалися після перших хвилин знайомства з романом... Ідеться про висвітлення чи не найтрагічнішої сторінки радянської історії – викорінення релігії зі свідомості людей, знищення церкви як виразника й носія релігійної ідеології» [4, с. 121–122]. Юрій Ковалів каже: «...невипадково образ храму став центральним у його романі, сприймався за опорну метафору духовності, засвідчував новий рівень проблемності письменства і суспільства періоду так званої “хрущовської відлиги”» [3, с. 105]. Ганна

Токмань зауважує: «Роман “Собор” надзвичайно цікавий сучасникові саме питаннями, які він ставить читачеві – ці питання актуальні, гострі, спрямовані на екзистенційний вибір індивідуума, нації, людства» [5, с. 133].

Мета і завдання дослідження. Мета статті – дослідити та проаналізувати художню інтерпретацію Євхаристії в літературному творі Олеся Гончара «Собор»; вивчити символічне значення Євхаристії в художній структурі твору; розкрити естетичні та релігійні аспекти, пов'язані з образом Євхаристії в «Соборі»; установити зв'язок між темою християнства та українською культурою в творі Олеся Гончара.

Завдання статті:

1) Проаналізувати літературні техніки, якими Гончар будує образ Святої Тайни та втілює християнську символіку в творі.

2) Виявити нові аспекти взаємозв'язку між літературою, релігією та культурою в українському контексті.

3) Представити унікальний погляд на художню інтерпретацію Євхаристії у творі Олеся Гончара та розкрити його вплив на українську культуру та літературу зокрема.

Мета та завдання статті спрямовані на глибше розуміння символізму, естетики та релігійних аспектів у творі, що дозволяє розкрити нові грані творчості письменника та його взаємодію з українською культурою.

Наукова новизна. Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що стаття пропонує комплексний аналіз образу Євхаристії в літературному творі, розкриває нові аспекти християнського символізму та естетики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У творчості видатного українського письменника Олеся Гончара, чие ім'я знане в усьому світі, роман «Собор» посідає особливе місце. Прийшовши до читачів наприкінці шістдесятих, твір одразу ж опинився у вирі читацьких пристрастей, бо саме в ньому чи не вперше в нашій літературі могутньо й неприховано прозвучав заклик до духовного очищення й соборності, осудження національного безпам'ятства, звироднілого кар'єризму і браконьєрства. Офіційні кола сприйняли «Собор» різко негативно, адже роман, відкидаючи догматизм класових уявлень, утверджував загальнолюдські, зокрема християнські цінності.

Після організованих тоталітарним режимом лютих цькувань «Собору» твір було вилучено з бібліотек, книгарень та видавничих планів на довгі двадцять років (1), та це не завадило творові звучати і в наші дні для пробудження духо-

вності та утвердження собору всередині кожного з нас.

У творі «Собор» автор порушив питання збереження святинь, природи, спадщини українського народу, що є культурними та духовними цінностями. Головним образом є собор – символ людяності, чистоти, віри у прекрасне. Собор – місце, де відбувається Євхаристія – єднання з Богом. Святиню видно з усіх сторін Зачіплянки, вона наче має магічно-притягальну силу, наповнену чистотою та святістю. Собор є місцем, де формується спільнота з людей, які згодом будують собор своєї душі. Тому є собори матеріальні, які видно звідусіль, які чарують красою куполів та оздобленням, а є собори людських душ, які можуть бути чистими та непорочними, або ж потребують очищення від бруду та непотребу.

Подібно сталося із собором у Зачіплянці: для Баглаїв – животворне та святе місце, для Лободи Володьки – непотріб, який варто списати, щоб була земля для якогось бізнесу, для бригадира – це місце, щоб набрати комбікорму на роботу.

Опис святині у творі розкриває її суть та глибину, яка лягла в основу під час будівництва, адже ще з козацьких часів «собор стоїть над селищами в задумі один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі, що більше навіть не на ніч схожа, а на якусь, сказати б, антиніч. Вона тут незвичайна, ця антиніч, вона мовби зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній. Для неї, зачаєної в бажанні розгадати дивні якісь загадки, розшифрувати тайнописи віків, собор ще повен далекою музикою, гримить обвалом літургій, перелунує православними месами, піснеспівами, шепоче жагою спокут, він ще повен гріхами, в яких тут каялись, і сповідями, і сльозами, і екстазом людських поривів, надій» [1, с. 2]. Прикметно, що саме після сповіді людина може прийняти Євхаристію – Тіло і Кров Господню під видом хліба і вина як благодарення за спільноту, тобто собор – це місце, де людина єднається з Богом і своїми братами та сестрами у вірі. Інтерпретація Євхаристії у творі Гончара відбуватиметься крізь призму християнської споруди. Образ-символ Євхаристії у творі відіграє стрижневу роль, адже без Бога не може бути спільноти, для якої будується собор, Євхаристія надає сенсу і спільноті, і соборові. Інакше кажучи, собор – це місце зустрічі з Богом, а Євхаристія – це зустріч із живим Богом та цілковита довіра свого життя.

У творі «Собор» Євхаристію можна тлумачити як символ єднання людини з Богом. Ця

свята тайна уособлює спілкування людини із Всевишнім, що дарує духовну насиченість і зміцнює віру. Отже, Євхаристія у творі підкреслює духовний аспект життя героїв та їхні зусилля до духовного зростання. Христове Тіло і Кров мають символічне значення відновлення та відродження духовного життя. Цей образ може відображати зміну та очищення душі героїв, їхнє прагнення до духовного росту та миру: «... і над заколисанною в місячнім сьйві Зачіплянкою, над її тихими вуличками панує тільки червона сторожкість неба та спокійна ясність собору. Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Один із тих велетів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, – то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпилями десь черкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба... І коли ті, далекі, прийдучі, виринувши з глибин всесвіту, наблизяться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, безсумнівно, будуть... собори! І вони; інозоряні, теж стануть дошукуватись тайни порцій, ідеального суголося думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули вічної краси! Так буде, студент певен цього» [1, с. 3].

У творі «Собор» Євхаристія нагадує про жертвоприношення та жертвність героїв, які вперто вірять у праведність і готові віддати своє для спасіння інших. Так, наприклад, Ягор допоміг Єльці, коли вона була на роздоріжжі життя, не знала, куди рухатися та подітися від того, що в її рідному селі звели наклеп на неї, абсолютно невинну в ситуації з бригадиром, який звів її. Також Ізот Іванович, батько Володьки Лободи, допоміг Єльці, коли привів у пансіонат, де вона змогла працювати. Проте найбільша заслуга належить Миколі, студентові, який вигнав безбожників із собору, хоча ледь не помер: «Оце ті, що без соборів у душі... А він, як той біблейський юнак, що вигнав сквернителів з храму... П'ять ран ножових, одна з них на міліметр від серця, чудом тільки не втратив хлопець життя. Була хірургам робота, могла б виявитись марною, однак молодий організм допоміг... Та ще, мабуть, чиясь любов» [1, с. 280–281]. Такий образ «рятівника» пов'язане із християнським поняттям жертви заради спасіння та блага інших, що є основоположним принципом Євхаристії. У такий спосіб автор торкається теми самопожертви заради вищих цінностей.

Собор у творі Гончара слугує своєрідним оберегом: «Все у спочинку, тільки дихають повно легені неба та височить над селищем собор, чатує зачіплянські сні й сновидіння» [1, с. 4].

Духовне треба слухати душею та серцем, бо розум, очі та зовнішній вид не говорять так, як це скаже душа, і саме таку пораду дає Микола Віруньці:

– Вірунько, а що тобі собор наш говорить?

– Отой облуплений? Не чула, щоб він говорив.

– А ти вслухайся. Не так вухами, як душею...

[1, с. 6].

Автор майстерно відтворює внутрішні почуття героїв, тривогу, біль в описі собору. Це видно на прикладі героїні Єльки, життя якої було сповнене випробуваннями на міцність духу, на силу пережити скруту, глузування, знецінення особистості: «Байстрючка! Викурвок воєнний... Матері своїх синів тепер від неї стерегли. Один спробував залицятись, син бухгалтерів, так мати його на все село розрепетувалась: Оту Чечільку-байстрючку мені невісткою? Інші росу збили, а ти в хату приведеш?» [1, с. 39].

Перед нічною Єлька з бригадиром опис собору наче віщує біду для дівчини: «Собор похмуро плив у хмарах вечірніх. Тужливим чимось, навіть тривожним віяло від нього. Ким він вибудований? І яким чудом уцілів? І яку душу хтось у нього вклав, що й через віки вона Єльку торкає?... [1, с. 33]. А далі – опис суголосного стану Єльки й собору: «Вранці пусте було небо, хмари убогі пливли над собором, а вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, криваво червонів. Двері собору були відчинені: починали видавати комбікорм... все існувало якось поза нею, все сприймала Єлька тепер ніби здалеки, із свого знеможеного, дотла спустошеного світу. Наче повинен був би палити її сором за те, що сталося, вогонь ганьби, гріха, пороку, але й цього якось не відчувала, був тільки тупий біль, відчуття спустошеності та безмежний розлив туги» [1, с. 35]. Після вчиненого гріха можливість приступити до Євхаристії настає лише після сповіді, тому автор звертає увагу на потребу пройти шлях очищення для відновлення гармонії та миру храму власного серця.

Опис собору у творі відображає внутрішній стан головної героїні Єльки символічно та метафорично:

1) архітектурна магніфікація: опис собору здійснено з використанням виразних архітектурних деталей та величезних просторів, що може відображати внутрішній світ Єльки. Наприклад, масштабність та величність будівлі можуть віддзеркалювати її внутрішню силу, волю до змін, або навпаки, вразливість перед навколишнім світом;

2) символічні образи: Гончар описує деталі собору, які відображають психологічний стан

героїні. Наприклад, вікна, двері, внутрішні оздоби символізують її відкритість до нового, важкість переходів або навіть її почуття ув'язненості;

3) змінах настрою: залежно від внутрішніх змін, які переживає Єлька, опис собору може варіюватися. Наприклад, якщо героїня знаходить покликання або отримує духовне одкровення, опис собору стає світлішим, сповненим надії та спільності. У разі внутрішньої боротьби або конфлікту, опис собору набуває містики, таємничості або тіней: «В соборі було ще холодніше, ніж надворі, пустою, мишами смерділо. Вікна, де ще позоставались шибки, засновані павутинням, запорошені дертю. Оразу після війни нібито збирались відкрити в цьому соборі антирелігійний музей із куточком місцевої фауни і флори, але чомусь не вийшло, і лише як спомин про ті наміри опудало плавневого шуліки припадало тепер пилюкою над вітварем та де-не-де зі стін, з-поміж облягалих мадон, шкірилися іклами вовчі та вепрячі морди. Уже й вепрів у плавнях нема, а тут шкіряться...» [1, с. 36].

За допомогою опису собору та його взаємодії з внутрішнім станом Єльки Гончар передає багатогранність її переживань, внутрішніх змін та емоцій. Єлька, відчуваючи внутрішній неспокій та тривогу, не наважувалась впевнено зайти всередину, хоча собор її душі залишився чистим та незаплямованим, вона вміє слухати душею: «Побрела до собору і, похнюпившись, по очі закутана хусткою, зупинилась біля порога, навпроти навстіж відчинених у соборну сутінь дверей. Не зважувалась переступити поріг. Здавалось, тільки переступить, і станеться щось страшне, земля під нею трісне, все соборне склепіння обвалиться на неї, падшу, осквернену!» [1, с. 35]. Єльці видавалось, що Божа кара ось-ось зійде на неї.

Також можна стверджувати, що собор наче попереджає Миколу чи навіть застерігає: «Мовчить собор. Щоразу перед ним Баглай почуває якийсь дивний смуток і щось навіть тривожне» [1, с. 14]. Тривожне, адже саме тут його ледь не позбавили життя, коли він захищав святиню. Тому варто зазначити, що собор ніби намагається вберегти героя від біди, як люблячий батько намагається застерегти від чогось лихого свою дитину. Цей образ перегукується з образом Отця Небесного, Який любить Свою дитину й намагається вберегти від зла.

Собор допомагає вибудувати цілий організм. Навіть персонажі, які ніколи не були частими відвідувачами чи прихильниками собору, захищають його та готові виступити проти руйнації, щобільше, коли з собору зняли таблицю, усі акти-

візувалися – почали зупиняти свавілля та захищати храм. Навіть баба Шпачиха, яка ніколи не була прихильницею собору, захищає його:

– За два кроки від вас буде першокласний критий ринок під склом, під кольоровим синтетичним дахом...

– Де ж це він буде?

– А на майдані... На місці собору.

Лице Шпачишине витяглось у подиві:

– А собор? [1, с. 58].

У творі «Собор» Олесь Гончар послуговується різноманітними художніми прийомами, які допомагають створити глибокий художній образ і передати глибину теми: символи (Гончар використовує символіку, щоб передати психологічний стан героїв та глибину їхніх почуттів. Наприклад, Собор виступає символом духовності, об'єднання та переходу у собор душі), метафори й порівняння (застосування метафор та порівнянь робить описи живішими та емоційно насиченішими).

Наскрізними у творі стають питання: Чи зможуть герої зберегти собори своїх душ чистими та неоскверненими? Чи зможе собор об'єднати всіх у єдину спільноту зі збереженими важливими цінностями у житті? Адже, за Олександром Шмеманом, «зібрання в Церкву – це образ Христового Тіла» [6, с. 23]. Відповіді на них віднаходимо в тексті твору. Варто наголосити, що навіть негативний персонаж не перебуває поза собором, перед ним двері завжди відчинені, але спочатку треба наважитися на покаєння й очищення. Художньою ілюстрацією такої ситуації можна вважати образ Володьки Лободи, засліпленого безбожними ідеями.

Висновки. У статті розкрито багатогранний образ Євхаристії, що відіграє стрижневу роль та відображає важливі аспекти християнської моралі й естетики. Євхаристія – важливий символ духовності, єднання та жертвовності. Вона переплітається з внутрішнім світом героїв, їхнім життєвим вибором, стосунками з іншими людьми. Образ Євхаристії відіграє роль оновлення, відродження та жертви заради інших, він допомагає глибше розкрити внутрішній стан героїв та їхню духовну боротьбу. Письменник вдало використовує символи, метафори, діалоги та інші художні прийоми для створення глибокого образу Євхаристії, який надає творові емоційної та філософської наповненості й цілісності. Дослідження теми Євхаристії в «Соборі» поглиблює розуміння творчості Олеса Гончара, розкриває роль релігійної символіки в літературі та демонструє її вплив на формування національно-культурної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар О. Собор. Собор. Київ: Дніпро, 1989. 282 с.
2. Коваленко І. Роман-спокута. Архівовано у Wayback Machine (сам видав), 2018. С. 377.
3. Ковалів Ю. Дніпропетровські колізії роману «Собор» Олеся Гончара на тлі дегуманізації Рідний край : альм. Полтав. нац. пед. ун-ту / голов. ред. М. Степаненко. Полтава, 2018. № 1 (38). С. 105–109.
4. Пашенко В. Проблема руйнації церкви в романі «Собор» О. Гончара. Рідний край: 2005, № 1. С. 121–131.
5. Токмань Г. Екзистенціально-діалогічне прочитання роману «Собор» Олеся Гончара в старшій школі. Рідний край: альм. Полтав. нац. пед. ун-ту / голов. ред. М. Степаненко. Полтава, 2018. № 1 (38). С. 132–136.
6. Шмеман О. Євхаристія. Таїнство Царства. Львів: Свічадо, 2015. 271 с.

УДК 821.161.2.09(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.50>

**МИКОЛА ХОЛОДНИЙ:
ФЕНОМЕН ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ПОЕТА-ШІСТДЕСЯТНИКА**

**MYKOLA KHOLODNYI:
THE PHENOMENON OF THE CREATIVE INDIVIDUALITY OF A 60'S POET**

Урись Т.Ю.,

orcid.org/0000-0002-7933-4737

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української літератури

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У статті розглянуто феномен творчої індивідуальності молододослідженого поета Миколи Холодного як представника одного з нелегких періодів в історії України. Друга половина ХХ ст. в радянській Україні (частині СРСР) – час складний і суперечливий, супроводжений репресіями усіх незгодних з офіційною політикою, зокрема культурних діячів, літераторів, митців, учених, діяльність і творчість яких була пов'язана з бажанням бачити свою країну незалежною. Сфабриковані справи, судові процеси, що закінчувались для звинувачених не лише тривалими ув'язненнями, виселенням у Сибір та концтаборами, але й розстрілами, не були рідкістю. Наприкінці 1950-х–1960-х рр. з'являється літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти, яка викривала й засуджувала ці масові репресії. Вона отримала назву шістдесятництво. Ще більш радикальним рухом в анти-радянській системі було дисидентство, що поєднувало різні форми громадянського протесту: від інтелектуального опору до створення спеціальних організаційних структур для боротьби з існуючим державним та суспільним ладом. М. Холодний є представником дисидентського руху. У статті відзначено, що для його поезії характерними є сатира, гротеск, багата метафоричність, іронічність, парадоксальність, несподівана кінцівка, трагічна абсурдність. Поетична творчість для М. Холодного була своєрідним виявом правозахисної діяльності, можливістю виступити на захист соціальних і національних прав українського народу. Тож його поезія містить соціально-політичні мотиви, констатацію трагічності історії радянської тоталітарної України, спротив соціальній несправедливості та національномугнобленню. Вагоме місце займає і тема незалежності Батьківщини. Для його творів характерні прямотинійність у зображенні особливостей українського національного буття, гострота думки й слова, сатиричність і викривальний пафос, опір радянській тоталітарній системі, філософічність, нескореність духу.

Ключові слова: шістдесятники, дисидентство, М. Холодний, українська поезія, творча індивідуальність, сатира.

The article examines the phenomenon of the creative individuality of the little-studied poet Mykola Kholodnyi as a representative of one of the difficult periods in the history of Ukraine. The second half of the 20th century in Soviet Ukraine (part of the USSR) was a difficult and controversial time, accompanied by repression of all those who disagreed with the official policy, including cultural figures, writers, artists, scientists, whose activities and works were connected with the desire to see their country independent. Fabricated cases, trials that ended not only in long imprisonments, deportation to Siberia and concentration camps for the accused, but also in executions, were not uncommon. At the end of the 1950s and 1960s, a literary-artistic and socio-political current appeared among the Ukrainian intellectual elite, which exposed and condemned these mass repressions. It was called the Sixtiers (Shistdesiatnyky). An even more radical movement in the anti-Soviet system was dissidence, which combined various forms of civil protest: from intellectual resistance to the creation of special organizational structures to fight against the existing state and social order. M. Kholodnyi is a representative of the dissident movement. The article notes that his poetry is characterized by satire, grotesque, rich metaphoricality, irony, paradoxicality, unexpected ending, tragic absurdity. Poetic creativity for M. Kholodny was a peculiar manifestation of human rights activity, an opportunity to defend the social and national rights of the Ukrainian people. Therefore, his poetry contains socio-political motives, a statement of the tragic history of Soviet totalitarian Ukraine, opposition to social injustice

and national oppression. The theme of the independence of the Homeland also occupies an important place. His works are characterized by directness in depicting the peculiarities of the Ukrainian national existence, sharpness of thought and words, satiricalness and revealing pathos, resistance to the Soviet totalitarian system, philosophising, indomitable spirit.

Key words: the Sixtiers, dissidence, M. Kholodnyi, Ukrainian poetry, satire.

Постановка проблеми. У 60-х рр. ХХ ст. в українській культурі сформувалась когорта митців (письменники І. Драч, М. Вінграновський, В. Симоненко, Ліна Костенко, Є. Гуцало; літературні критики В. Дзюба, Є. Сверстюк; перекладачі Г. Кочур та М. Лукаш; режисери С. Параджанов та Лесь Танюк; художники А. Горська та В. Зарецький та багато ін.) як спалах національної самосвідомості в тоталітарних умовах, що згодом отримала назву «шістдесятництво». Це був перехідний період з огляду змін соціокультурних векторів у суспільній свідомості в національному контексті, етап суспільної та соціокультурної трансформації. Український літературознавець і письменник-шістдесятник В. Шевчук вважає шістдесятниками тих, творчість яких заперечувала естетику соцреалізму, виходила поза межі соцреалістичних приписів і табу; інший літературний критик і учасник руху шістдесятництва Є. Сверстюк називає тільки тих, чії твори виходили у світ завдяки «самвидаву», тобто переважно дисидентів. Л. Тарнашинська, дослідниця цього явища і періоду в історії літератури, вважає, що потрібно знайти «золоту» середину між цими двома підходами [1]. Письменники (як, зрештою, й інші митці цього часу) мали обрати: вони на боці радянської влади чи омріяної незалежної України. Одні йшли на співпрацю з тоталітарним режимом, інші ж залишалися нонконформістами та, ставши в опозицію офіційній ідеології, сформували дисидентський рух, представники якого зазнавали переслідувань, ув'язнень, таборів.

Шістдесятники діяли в добу, коли доводилось створювати альтернативну дійсність справжньої реальності, в якій були лише велика мільна бульбашка з брехні й тотальний терор, де смерть мільйонів ставала простою статистикою. Вони ж натомість намагалися підкреслити самодостатність людського життя. Літературознавець В. Дончик серед внутрішньолітературних тенденцій цього періоду виокремив космізм, асоціативну метафоричність у поезії, «недетермінований» психологізм у прозі, виступ проти ілюстративно-кон'юнктурного книгоробства і за своє право на власний погляд, за утвердження ролі особистості в житті, а також постановку таких надзвичайно актуальних національних питань, як спотворення історії українського народу, упослідження мови, переведення їх з політичної у площину художніх текстів [22, с. 45].

Українських шістдесятників поєднувала одна ключова обставина – обстоювання української ідентичності. Національна характеристика важлива для життя у світі та духовного зростання людини, тому влада намагалась зламати кожного насамперед через денационалізацію. Шістдесятників хвилювало національне питання, вони висловлювали етичний протест проти русифікації та маргіналізації української культури, прагнули до культивування рідної мови, культури, відчуття своєї національної окремішності, утвердження символів, кодів української ментальності як національних цінностей.

Ця когорта митців сповідувала свободу творчого самовираження, вони реалізовували свої ідеї, підкреслюючи вищість загальнолюдських цінностей над класовими та культурний плюралізм, що не вписувалось в канони соцреалізму і протиставлялось офіційному догматизмові.

Література 60-х рр. ХХ ст. по-особливому стала проективним віддзеркаленням процесів і світоглядних трансформацій цього періоду, а слово – камертоном суспільного буття, що апелювало до історичної пам'яті та мало здатність протистояти неправді, наголосити на людській самоповазі та усвідомленні необхідності збереження національних цінностей. Серед когорти письменників-шістдесятників виділяється Микола Холодний, твори якого довгий час були під забороною радянської цензури через наявність у них опозиційних думок офіційній ідеології, а в 1960-ті рр. поширювалися лише завдяки самвидаву та принесли автору популярність. У 1969 р. лиш за кордоном була видана перша його збірка поезій «Крик з могили» (вийшла анонімно), далі збірка «Сутеніє в душі» та публіцистичний нарис, за який отримав Почесну премію Ватикану, «Про душу в пісні та про пісню в душі» (1979). Він – поет з українського Полісся (народився на Чернігівщині), талант якого прокинувся ще з ранніх літ. Навчався на філологічному факультеті Київського університету імені Т.Г. Шевченка, проте на п'ятому курсі його було виключено за позицію і гостровикривальний зміст поезії, виступів, рефератів тощо. Нонконформістська поезія М. Холодного, сповнена алегорії, на той час вражала зухвальством, несприйняттям застою й смиренності в громадському житті, спонукала до роздумів. Тому й не дивно, що М. Холодного заарештовували, як і багатьох інших представників національно

свідомої інтелігенції, за антирадянську пропаганду й агітацію, а всі рукописи були конфісковані КДБ. Згодом його випустили після опублікування так званого покаянного листа, вислали за 100 км від Києва. Микола Холодний перебував у статусі внутрішнього емігранта, оселився у м. Острі на Чернігівщині та до кінця життя перебував під наглядом. Для будь-яких публікацій він залишався *persona non grata*, тому продовжував (як і більшість письменників того часу) писати «у стіл». За його життя було видано ще кілька збірок, але вже у незалежній Україні – «Дорога до матері» (1993), «Усмішка Джоконди» (1995) та «Сто перший кілометр» (2004). У 2009 р., по смерті автора, за сприяння українського письменника Павла Вольвача було надруковано збірку «Повернення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про те, яким був М. Холодний чи точніше, яким пам'ятають його сучасники, знаходимо у працях Г. Бурсова, А. Гризуна, Ю. Мушкетика та ін. Але ґрунтовного й об'ємного аналізу літературної творчості, особливостей його індивідуального стилю й досі немає. Дослідження І. Дзюби, Ю. Шкляр, О. Гарачковської та небагатьох інших присвячені або ж аналізу окремих мотивів та образів, або ж деяким рисам творчої манери автора.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати феномен творчої індивідуальності поета-дисидента Миколи Холодного як представника одного з нелегких періодів в історії України.

Виклад основного матеріалу. Особистість митця не проста, проте в талановитості його як поета сумніватися не доводиться, більш того – Миколу Холодного називають одним із найяскравіших поетів періоду 60-х рр. ХХ ст. Проте не так давно на сторінках «Літературної України» він став об'єктом дискусії між І. Малютою та І. Марченком щодо того, ким же був насправді: колаборантом-зрадником, що працював на догоду КДБ, чи все-таки патріотом своєї держави, якому довелося жити у складний історичний час. І. Малюта наголошує, що зробивши «ретельний огляд карної справи М. Холодного №58095-ФП, що зберігається в ГА СБУ», «засвідчив доказово», що той «власноруч написав покаянну заяву «На терези совісті», опубліковану в «Літературній Україні» 07.07.1972 р., наводив цитати зі спогадів Федченка, Гончара, «пропозицій з КДБ» та ін. Зрештою, підсумував, що у житті він втратив честь і правду через те, що ним керували «нестримна жаждоба до слави і комфорту» [12].

Знаючи, в яких умовах тоді жили і намагалися творити письменники, усвідомлюєш, що відділити сьогодні у тій «чорноті» бодай щось «біле»

важко. Багато з них, або замовкали, або, побоюючись репресій чи навіть під страхом смерті, писали т.зв. «покаянні» листи. Та чи можна через це звинувачувати М. Холодного у зраді, безчесті та брехні? І. Марченко – опонент І. Малюти – заперечує такі однозначні висновки, згадуючи чотири арешти М. Холодного, його перебування у Лук'янівській в'язниці, 5 місяців в ізоляторі КДБ, підірване цим здоров'я, виселення з Києва й переселення до Вінниці, перебування й там під пильним наглядом влади. І наголошує, що не варто «ворушити кістки Миколи Холодного, який відійшов у вічність» та ще й невідомо точно, чи власною смертю [13].

Серед особливостей лірики М. Холодного, які виокремлюють поодинокі критики його творчості, є сатира, багата метафоричність, іронічність, епатаж, парадоксальність, несподівана кінцівка, трагічна абсурдність тощо. О. Горобець до цього списку додає ще алегоричність та потужний патріотичний пафос [9]. М. Павленко відзначає, що «дотепність авторова поєднується з болем, сміх – зі слізьми, ліричність – із сатирою» [17].

М. Холодний володіє надзвичайним умінням передавати в слові своє відчуття часу. Поетичні тексти експлікують проблеми українського буття. Це своєрідна критика соціалістичної дійсності, завуальоване опонування офіційній ідеології, спротив негативним явищам, що відбувалися у суспільстві. Автор зображує країну, де панує трагічний абсурд. За словами В. Панченка, «трагічний сарказм Миколи Холодного влучав у серцевину нелюдської тоталітарної системи» [18, с. 43]. У поезії «Двоє у місті» перед нами розгортається картина абсурду, проте це реальність країни «сяючого мороку»: тут без'язикі люди блукають містом, чекаючи заповітне слово від такого ж без'язикового. І своє покликання, на думку літературознавця І. Дзюби, М. Холодний якраз і бачив у тому, щоб «роздерти замкнене коло тієї без'язиковості», «а рутину абсурду коронувати колочками свого сарказму», навіть якщо комусь те могло здатися цинізмом чи блюзнірством [11, с. 704]. У його поезії вагому роль відіграють підтекстові смисли, конотативні значення та емоції ліричного суб'єкта, через які можемо зрозуміти, як оцінює явища та дії сам автор.

Одну з характерних рис поезії М. Холодного – сатиричність – зауважила дослідниця О. Гарачковська, яка підкреслила переважання гротескно-узагальненої картини у зображенні автором тоталітарної дійсності, патологічного світу радянського періоду на прикладі травестій та сатиричних мініатюр трьох

його прижиттєвих збірок – «Крик з могили», «Посмішка Джоконди» та «Сто перший кілометр». Літературознавиця стверджує, що його поетичній сатирі притаманний «викривальний характер, гіперболізація та гротескність художніх образів», до того ж «смій Холодного витікає не із прагнення митця до комічного як до самоцілі, а з зображення реальних людських вад, із типових обставин життя» [8, с. 15]. Науковиця зауважила, що ще зі шкільних літ М. Холодний не сприймав отой тоталітарний, командно-адміністративний стиль господарювання на рідній землі. І це несприйняття він проніс крізь усе життя. Через таку «зухвалість» і поширювались його твори серед народу переважно у самвидаві.

Поетична творчість для М. Холодного була своєрідним виявом правозахисної діяльності, у якій він виступав на захист соціальних і національних прав українського народу, що підтверджував і сам автор в останньому інтерв'ю.

У його громадянській ліриці переважають соціально-політичні мотиви, де гостро висміюються політики за аморальність, зажерливість та жадібність («Братія веде», «Життя в багні», «Іноземець», «Політ у замкненому просторі» та ін.). Зокрема, у поезії «Братія веде» саме такими зображені представники влади, аморальність їх вчинків, брехливість та замаскованість. Мабуть, через відразу до фальші, якою тоді було просякнуте навіть повітря. У вірші «Іноземець» автор засуджує владу, що «розвела проституцію біля державного керма» [19, с. 117]. Розвінчує автор і багатообіцяючий комунізм, до якого нібито йшло суспільство, бо «податі ті самі», «в тюрмі тій самій сидимо». У віршах поет часто стає на захист права української нації на рідну мову і державну самостійність: «Є мова піль, озер і неба – / та ходить мова та німа. // Є українців більш, ніж треба, / а України-то нема» [19, с. 117].

Непоодинокими є констатація трагічності історії радянської тоталітарної України, спротив соціальній несправедливості та національному гнобленню. Власне, про першу збірку поезій «Крик з могили» сам М. Холодний в останньому інтерв'ю В. Овсієнку сказав: «Це була книжка, спрямована проти національної політики КПРС. Це був пряий виклик... За цю збірку та за інші вірші, які ходили по руках, мене взимку 1972 року й заарештував КГБ» [16, с. 137]. А назва останньої прижиттєвої збірки «Сто перший кілометр» автора демонструє ставлення тоталітарного режиму до інакодумців: «У поезії ти метр?/ На 101-й кілометр» (поезія «Non com's») [20, с. 115], тобто йдеться про виселення за межі столиці

письменників-опозиціонерів офіційній ідеології. Саме таким був М. Холодний і така доля його теж спіткала. Поезія сповнена спротивом радянській системі через гострі й зухвалі слова, які «розтинали» й «вивертали» радянську дійсність» [4]. Зрештою, жити у такому суспільстві було далеко нелегко. У вірші «Дорога до матері» ліричний герой бідкається, що знову не зміг приїхати до найріднішої йому людини – мами, а все через те, що «дорога камнем стелена./ Заборонні знаки та пости./ Обіруч гадючі очі терена/ і фальшиві написи: «Щастя!» [19, с. 129]). Таким було життя для письменника, за яким постійно стежили та переслідували, на якого завжди чекала можливість бути заарештованим. Проте у зверненні до матері, він говорить про невлівиму присутність у його житті і її, і рідної домівки, які попри різні незгоди давали силу не опускати руки, а жити і писати далі:

Світ мені був гірший за вітчима,
І вітри згинали, мов лозу.
Та сміявся я Вашими очима
І вмочав перо у їх сльозу.
А коли зчинялись хуртовини
І гукали сони у дупло –
Нашої старенької хатини
Скрізь мене знаходило тепло [19, с. 130].

Поета хвилювала тема незалежності Батьківщини (поезії «Україні», «Україна», «Вітчизна», «Притча про дуба», «Іноземець», «По всій Україні лози», «Мова» та ін.). У вірші «Україні» він називає її двигуном, тобто рушієм, що спонукає його до дії (діяльності), і всі дроти з якого, «впаяні свідомістю мети» у його труди й надії. У «Притчі про дуба» наголошує, що без свого роду та тієї національної основи, з якої ти походиш, жити надзвичайно важко: «Як дуб міцний без кореня всиха./ Так усиха людина без народу» [15, с. 45]. У поезії «Повернення» ліричний герой, який «знищувався планово», звернувся до свого народу, зауваживши, що він «віль» у його стеблі [19, с. 17], тобто є невід'ємною частиною. Національна приналежність – одна з базових потреб людини, її психологічної рівноваги у спільноті, її соціалізації.

Поезія «Глухонімі» має глибокий підтекст: не називаючи жодного імені й не надаючи ніякої конкретики, автор дав чітко зрозуміти, що йдеться про Україну, яка своїх «німих» діток, тобто тих, які не розмовляють рідною українською мовою, навчає говорити – і образи калиноньки та рушничка як асоціативних українських символів допомагають це збагнути. Та ліричний герой застерігає, що все це марно, бо «Сини твої на місто зорять.//Вони

там вивчать мову ту, / що нею всі німі говорять» [19, с. 152], тобто йдеться про російську, яку розповсюджували й насаджували довгий час в українських містах.

Поетична майстерність, неймовірна сила таланту й глибина думки митця дають можливість не лише зрозуміти справжню панораму тієї історичної доби, але й психологічний і емоційний стан суспільства, який у ньому жив, і особливо автора-поета, який виливав загостреність відчуттів на папір. Прямолінійність у зображенні особливостей українського національного буття, гострота думки й слова, сатиричність і викривальний пафос, опір радянській тоталітарній системі, філософічність, нескореність духу попри різні життєві обставини наповнюють поетичні збірки Миколи Холодного.

Висновки. Микола Холодний – представник тієї гілки шістдесятників, яку означають як дисидентство через політичні погляди його представників, що істотно розходяться з офіційно встановленими, за що вони підлягали репресіям і переслідуванням з боку влади. Таких гонінь зазнав у свій час і М. Холодний. Проте, на жаль, його постать та творчість й досі не ввійшли в загальний огляд літератури цього періоду, він несправедливо забутий та малодосліджений. Хоча письменник у поезії порушує гостроактуальні суспільно-історичні, політичні, морально-етичні, економічні та ін. проблеми, продиктовані реальністю того часу. Він зумів створити правдиву картину дійсності радянського світу, якій опирався і в житті, й у своїх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «За них говорили і вчинки, і творчість». Інтерв'ю Н. Коваль з Л.Тарнашинською про українське шістдесятництво. *Українська мова та література*. 2020. № 2. С. 18–25.
2. Баран Є. «Відпливає від вас мій човен...». *Дивослово*. 2010. № 12. С. 55–57.
3. Баран Є. Притча про Миколу. *Сучасність*. 2010. № 4. С. 107–113.
4. Бондар В. Микола Холодний: постать-протиріччя. *Голос України*. 2019. № 143 (31 липня) URL: <http://www.golos.com.ua/article/319968>
5. Бурсов Г. Його вбивають, хто? Микола Холодний – поет, біла ворона. *Березіль*. 2012. № 9–10. С. 126–147.
6. Бурсов Г. Микола Холодний – поет, актор, біла ворона. *Українська літературна газета*. 2012. 7 верес. (№ 18). С. 16–17.
7. Бурсов Г. Микола Холодний: публіцистичний портрет – мозаїка. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 241 с.
8. Гарачковська О. Гротескно-узагальнена картина патологічного світу в сатиричній поезії Миколи Холодного. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 13. С. 13–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_13_5
9. Горобець О. Однокрила доля поета Миколи Холодного. *Інтернет-видання Полтавщина*. 6 травня 2011 р. URL: <https://blog.poltava.to/gorobets/411/>
10. Гризун А. Талан і талант, або дещо про творчу спадщину, яка подає голос з могили. *Київ*. 2007. № 4. С. 36–42.
11. Дзюба І. «Я народжусь, коли помру...». *З криниці літ*. У 3-х т. Т.3. Київ: Києво-Могилян. акад., 2006. С. 699–712.
12. Малюта І. За рахунок честі. *Літературна Україна*. 2019. № 41–42. С. 5.
13. Марченко І. Пожалійте після смерті Миколу Холодного. *Літературна Україна*. 2019. № 45–46. С. 4.
14. Мушкетик Ю. Лишається поет. *Київ*. 2010. № 4–5. С. 132–133.
15. Назаренко Л. «Його голос до рідного краю долітав, наче краплі роси». Життя і творчість Миколи Холодного. *Українська література*. 2012. № 8. С. 43–46.
16. Овсієнко В. Останнє інтерв'ю Миколи Холодного. *Київ*. 2010. № 4–5. С. 132–158.
17. Павленко М. Гаряча кухня від Миколи Холодного. *Українська літературна газета*. 02.08.2010. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/garyacha-kuhnya-vid-mykoly-holodnogo/>
18. Панченко В. Пекло Холодного. *Альманах «ЛімАкцент»*. К.: Темпора, 2010. С. 39–50.
19. Холодний М. Повернення: Збірка поезій [Упорядкування, передмова: Павло Вольвач]. К.: Факт, 2008. 212 с.
20. Холодний М. Сто перший кілометр (з неопублікованого). Дрогобич: Коло, 2004. 215 с.
21. Черногуз О. Класик «захальваної літератури» (Микола Холодний). *Березіль*. 2018. № 7–9. С. 138–150.
22. Шістдесятництво як явище, його витоки і наслідки. *Слово і час*. 1998. № 7. С. 40–55.
23. Шкляр Ю. Поетична творчість Миколи Холодного (Монографія). Дрогобич: Коло, 2004. 66 с.
24. Urys T. “Ukrainian Poetic Sixties: Mykola Kholodnyi’s Creative Individuality”, *Respectus Philologicus*. 2023. (43 (48), pp. 137–151. doi: 10.15388/RESPECTUS.2023.43.48.115.

КАРТОГРАФІЯ ЗЛОЧИНУ: ГЕОПОЕТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ

CARTOGRAPHY OF CRIME: GEOPOETIC ASPECTS OF UKRAINIAN HISTORICAL DETECTIVE FICTION

Філоненко С.О.,

orcid.org/0000-0003-1023-468X

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри філології

Українського католицького університету

Історичний детектив є одним із найбільш трендових та популярних жанрів кримінальної прози в сучасній українській та зарубіжній масовій літературі. Він сполучає гостроту соціальної проблематики, впізнаваність історичних декорацій із напруженою інтригою розслідування злочинів. У зарубіжній детективній літературі цей жанр відомий із середини ХХ століття, однак поява найбільш успішних циклів відбулася на межі ХХ–ХХІ століть. В українському письменстві історичні детективи розвинулися у 2010-х роках. Історичний детектив належить до ландшафтних жанрів популярної літератури, в яких сетінг (декорації) є суттєвим компонентом, що забезпечує його впізнаваність. Історичні детективи картографують простір криміналу, описуючи місця скоєння злочинів та процес їхнього розслідування. У детективних романах «Скриня для гетьмана» Василя Добрянського та «Готель «Велика Пруссія» Богдана Коломійчука українські слідчі здійснюють мандрівку до Німеччини, виконуючи приватне доручення. В обох романах кримінальний жанр переплітається зі шпигунським, бо злочини мотивовані геополітичними чинниками. Обидва автори використали потенціал детективного жанру, щоб порушити низку геополітичних, національних, соціальних проблем, спроектованих на сьогодення. Берлін постає в романах як осередок криміналу, спричиненого внутрішньополітичними та геополітичними чинниками. За простором Німеччини незримо присутня і українська територія, українські інтереси, оскільки саме на українській території вирішується майбутня доля Європи. У такий спосіб письменники розмикають український простір до ширшого світу і показують національну історію як частку європейської. Разом з тим, вони акцентують не тільки криміналізований світ Німеччини, але й загальний злочин великих держав проти української нації, яку вони в майбутньому залишають без підтримки перед обличчям грізного ворога.

Ключові слова: історичний детектив, геопоетика, ландшафт, жанр, картографія.

The historical detective fiction is one of the most trendy and popular genres of crime fiction in contemporary Ukrainian and world popular literature. It combines the acuteness of social problems, the recognizability of historical scenery with the intense intrigue of crime investigation. In foreign detective fiction, this genre has been known since the middle of the 20th century, but the appearance of the most successful book series took place at the turn of the 20th–21st centuries. Historical mysteries emerged in Ukrainian literature in the 2010s. The historical detective story belongs to the landscape genres of popular fiction, in which the setting (scenery) is an essential component that ensures its recognizability. Historical detective novels map the space of crime, describing the places where crimes were committed and the process of their investigation. In the detective novels “The Hetman's Chest” by Vasyl Dobryanski and “Great Prussia Hotel” by Bogdan Kolomyichuk, Ukrainian investigators travel to Germany on private errands. In both novels, the criminal genre is intertwined with the spy stories, because the crimes are motivated by geopolitical factors. Both authors used the potential of the detective genre to address a number of geopolitical, national, and social problems projected for the present. Berlin appears in the novels as a center of crime caused by internal political and geopolitical factors. Ukrainian territory and Ukrainian interests are invisibly present behind the expanse of Germany, since it is on Ukrainian territory that the future fate of Europe is decided. In this way, writers open the Ukrainian space to the wider world and show national history as a part of European history. At the same time, they emphasize not only the criminalized world of Germany, but also the general crime of the great powers against the Ukrainian nation, which they will leave without support in the face of a formidable enemy in the future.

Key words: historical detective fiction, geopoetics, landscape, genre, cartography.

Історичний детектив є на сьогодні одним із трендів сучасного українського книжкового ринку. Письменницький інтерес до нього виник у 1990-х – 2000-х роках, коли були оприлюднені твори Валерія Шевчука «Око прірви» (1996), Сергія Федаки «Валет Валентина Другета» (2010), а також цикл «київських детективів у стилі ретро» Валерія і Наталі Лапікур під загальною назвою «Інспектор і кава» із серійним героєм – інспектором київського карного розшуку Олексієм Середою: «Непосидючі покійнички» (2006),

«Вилон бандюг по-науковому» (2005), «Поїзд, що зник» (2004).

Утім, справжній сплеск популярності жанру в Україні розпочався із 2010-х років, коли були опубліковані великі авторські цикли та одиничні твори Владислава Івченка, Андрія Кокотюхи, Богдана Коломійчука, Лори Підгірної, Василя Добрянського (Бориса Крамера), Ольги Саліпи, Юрія Винничука, Юрія Даченка, Дмитра Безверхнього, Валентина Тарасова, Ірен Роздобудько, Наталки Сняданко, Олександра

Гавроша, Сергія Оксеніка, а видавництва: «Фоліо», «Темпора», «Vivat», «Видавництво Старого Лева», «КМ-Букс», «Фабула» та інші – стали формувати лінійки історичних детективів та жанрові серії.

Українські письменники та видавці, вочевидь, орієнтуються на зарубіжний тренд (здебільшого європейський та американський), який почав свій відлік від роману-бестселера Умберто Еко «Ім'я рози» (1980). На межі ХХ–ХХІ століть у світовому письменстві з'явився величезний масив історико-детективних циклів Енн Перрі, Філіпа Керра, Ліндсі Девіса, Джона Меддокса Робертса, Поля Догерті, Пітера Трімейна, Сюзанни Грегорі, Діани Гебельдон, Морін Дженнінгс, Жана-Франсуа Паро, Клода Ізнера, Марека Красевського, Кшиштофа Бохуса, Ришарда Цвірля, Фолькера Кутчера, Абіра Мухерджі, Нікласа Натт-о-Дага, які стали успішними літературними проектами, що охоплюють якнайширшу географію (дія в них розгортається практично в усіх країнах та на всіх континентах, в усі часові періоди). Історичний детектив став глобалізованим і трансмедійним жанром, що підтверджують численні телевізійні адаптації літературних творів («Сержант Крібб», «Кадфаель», «Розслідування Мердока», «Вавилон–Берлін», «Гранчестер», «Ніколя ла Флок» та інші). Це є знаком популярності, актуальності та резонансності жанру, який спроможний порушувати цілий спектр соціальних, політичних, національних, психологічних проблем сучасного суспільства, проектуючи їх на історичний матеріал. Позаяк українські детективи часто звертаються до досвіду життя українців в Австро-Угорській та Російській імперіях, то закономірним є застосування авторами постколоніальної оптики у циклах романів.

Історичний детектив сполучає ознаки двох жанрових канонів: історичного роману (Вальтер Скотт) та детективної прози (Едгар Алан По, Артур Конан Дойль). За визначенням німецького дослідника Томаса Ніше: «Історико-детективна проза – це комбінація історичного факту й кримінальної прози. Або, якщо бути більш точним: історико-детективна проза – це наратив, що вбудовує уявний злочин та уявні характери в рамках обставин, персонажів та подій, що визнаються і сприймаються як історично автентичні й точні» [1, с. 124].

Вітчизняні детективісти, слідуючи літературній моді, запрошують читачів в історичні подорожі урбаністичними та рустикальними просторами України та Європи. Кримінальний жанр традиційно був схильний до локалізації: згадаймо

перші детективні новели американця Едгара Алана По «Убивства на вулиці Морґ» та німця Ернста Теодора Амадея Гофмана «Мадмуазель де Скудері», декорацією для яких був уявний Париж (в назві новели По навіть конкретизована вигадана вулиця Морґ). Тому логічно зарахувати історичний детектив до групи *ландшафтних жанрів* популярної літератури, як і вестерн чи планетарний фантастичний роман.

Студіювання просторового виміру історичного детективу базується на категоріях геокритики та літературної картографії. У новому тисячолітті поширилися географічні гуманітарні студії, що були означені як просторовий поворот у теорії. За словами Роберта Таллі, «в останні кілька десятиліть просторовість стала ключовим концептом для літературних і культурних студій» (книга «Spatiality» 2013 року) [2, с. 3]. Ніл Александр у статті «Про літературну географію («On Literary Geography», 2015 рік) наголосив на інтердисциплінарності таких досліджень, що утворюють особливе поле між географією та літературознавством і отримують різноманітні назви: уявна географія, літературна картографія, геокритика, геопоетика, гео-гуманітаристика [3, с. 3].

Популярна література добре надається до прочитання через призму геокритики, оскільки її жанри й формули тримаються на ефекті ескапізму, що передбачає *імерсивність* – занурення читача у вигаданий світ історичних пригод, романтичної утопії, фентезі, вестерну тощо. У більшості популярних творів спостерігається чітка кореляція між жанром і сетінгом (декораціями). Як стверджує Ліза Флетчер у книзі «Популярна белетристика і просторовість: читання жанрових сетінгів» («Popular Fiction and Spatiality: Reading Genre Settings», 2016), «географія і жанр взаємно визначають одне одного» [4, с. 1], а «автори жанрової белетристики зазвичай є майстрами у створенні вигаданих світів, з уявною історією та географією» [4, с. 3].

Як стверджує німецька дослідниця Ева Ердманн у розлогій статті «Картографічна проза: світова мапа міжнародного детективу» («Topographical Fiction: A World Map of International Crime Fiction» (2011), «географічний сетінг детективного роману має велике значення для його теперішнього успіху з двох причин. По-перше, сетінги, обрані для виробництва серій детективних романів, неодноразово використовуються в індивідуальних випадках у серії, так що публіка щоразу краще пізнає невідомий географічний простір. Акцентовані сетінги та топографічні посилання також важливі для успіху детек-

тивного роману в його історичному розвитку від ХХ століття дотепер, позаяк вони не просто надають певного колориту, але залучені у процес розплутування злочину» [5, с. 274].

Можна сказати, що історичні детективи картографують простір криміналу, описуючи місця скоєння злочинів та процес їхнього розслідування. Ландшафти розгортаються перед читачем, немов велетенські мапи, де назви вулиць, площ, вокзалів, готелів, кафе, тюрем і судів допомагають навігації уявним простором. Поширеною є практика видання історичних детективів із картами на форзаці чи на вкладках (на українському книжковому ринку вона послідовно застосована у «львівському» циклі детективів Андрія Кокотюхи, що виходили у видавництві «Фоліо»). Найбільш популярні детективні серіали інспірують захоплення літературним туризмом, коли аматори детективів мандрують слідами улюблених героїв. Одним з яскравих зразків таких популярних туристичних локацій є музей Шерлока Голмса в Лондоні, що має фікційну адресу Бейкер-стріт, 221б.

Щоб проілюструвати сказане вище, звернемося до двох романів сучасних українських детективістів: «Скрина для гетьмана» Василя Добрянського (2022) [6] та «Готель Велика Прусія» Богдана Коломійчука (2019) [7], з метою дослідити, як літературний простір функціонує в сучасному українському історичному детективі. Обидва згадані твори входять до більших циклів. Перший – до циклу про пригоди капітана Кліма Жеграя, який розслідує злочини на замовлення гетьмана Павла Скоропадського: «Помилка капітана Жеграя» (2020), «Трибунал апостолів» (2021), «Скрина для гетьмана» (2022), «Ніхто не скаже «Прощавай!»» (2023); другий – до циклу про пригоди комісара поліції Львова-Лемберга Адама Вістовича на початку ХХ століття та під час Першої світової війни: «Таємниця Єви» (2014), «В'язниця душ» (2015), «Небо над Віднем» (2015), «Візит доктора Фройда» (2016), «Готель «Велика Прусія» (2019), «Експрес до Галіції» (2020), «300 миль на схід» (2022).

В обох романах сищик з України діє як приватний детектив, здійснюючи подорож на чужу територію, зокрема до Німеччини (Берлін), виконуючи приватне доручення. Що важливо, в обох романах детективний жанр переплітається зі шпигунським, оскільки і Україна, і Німеччина показані як геополітичні театри, де кримінал напряму пов'язаний з іграми спецслужб великих держав. У романі «Скрина для гетьмана» Клим Жеграй мандрує з Києва до Берліна, щоб упередити замах на Гетьмана під час його німецького візиту до

Кайзера. У романі «Готель Велика Прусія» Адам Вістович вирушає зі Львова до Берліна, спершу щоб допомогти дружині Анні виплутатися з ризикованої ситуації (жінка стала свідком убивства), а згодом дістає замовлення на розслідування серії вбивств від короля позенської мафії Удо Вінкеля. І Василь Добрянський, і Богдан Коломійчук використали потенціал детективного жанру, щоб порушити низку геополітичних, національних, соціальних проблем, які мотивують скоєння злочинів.

Роман «Скрина для гетьмана» починається з опису місця вбивства популярного в Берліні автогонщика Альтмана Бена. Сетінг витримано в похмурому стилі нуару: «...біля пагорба Кройцберг, у тихому й бідному робітничому передмісті Берліна, ніби в потойбічному світі, протяжно вили пси й темніли вікна, наче за ними не було жодної живої душі. Будинки мертвих і сліпих чекали дня, щоб ожити й прозріти. Вони насторожено причаїлися, закутавшись у чорний саван» [6, с. 7]. Депресивну картину доповнює зображення грози і неприємного запаху з річки: «Так тхне бідою, що невідворотно напливає й протрує свідомість лихим передчуттям. Іскріння дротів обпалювало неспокійне гілля. Блискавки заливали кров'ю чорне й розвихрене небо» [6, с. 7].

Нічний мегаполіс стає ідеальним місцем для загадкового вбивства Альтмана ще й тому, що абсолютно невідомі мотиви злочину. Берлін 1918 року політизований, заражений бацилою соціалізму, з якою не може впоратися кримінальна поліція. Тому на стінах будинків уночі вивішують червоні прапори і пишуть соціалістичне гасло «Frieden». Капітана Жеграя одразу вражають ознаки розпаду суспільного порядку, він відчуває, що Берлін, як і вся імперія, перебуває на межі катастрофи, яку несе війна. Герой мимоволі порівнює улюблену українську столицю і Берлін: «Київ має розгублений вигляд. А Берлін – незадоволений, навіть розлючений. Берлін – місто війни. Київ – місто поразки. Ось і вся різниця» [6, с. 43].

Для героя велетенське місто є абсолютно незнайомим і чужим простором, де він змушений прокладати свої маршрути, шукати сліди, вести слідство буквально напромацки. Жеграй має політичне завдання від гетьманської розвідки – упередити замах на Скоропадського і Кайзера під час візиту, запобігти міжнародному конфлікту. Детектив мусить відшукати російських терористів, які розчинилися в заплутаному урбаністичному просторі. Він звертається по допомогу і до кримінальної поліції, і до нічних королів берлінського життя. Однак для

всіх він є чужаком, «зондерермітлером» (спеціальним слідчим), представником країни, якої немає на карті і чия доля залежить від великих держав. Символічно, що Жеграй німецькі колеги постійно іменують російським поліцейським, він з обуренням виправляє їх, що є українцем. Однак для німецької влади Україна є лише територією, а не державою, ласим шматком для завоювання і контролю, використання багатих ресурсів.

Клим Жеграй відчуває роздвоєність міського простору: вдень у Берліні править поліція, прагнучи навести лад, але вночі панують соціалісти, терористи та кримінал. Ще одним просторовим виміром детективу є віртуальний простір німецьких медіа, які були надзвичайно впливовими в той час. У той час як поліція прагнула замовчати вбивство автогонщика, німецькі газети підхопили сенсацію і висували безліч версій злочину, вимагаючи результатів від офіційного слідства. Місце злочину також немов роздвоюється: реальна локація – і її медійні віддзеркалення в репортажах і фотографіях. Попри те, що поліція вперто пропонувала звичайні кримінальні мотиви вбивства Альтмана, український сищик зміг викрити цілу схему з махінаціями з військовим постачанням і торгівлею наркотиками, в якій були задіяні вищі посадовці в державі, а також мафія і контрабандисти. Переплетіння політики і криміналу є властивою рисою нуару.

Клим Жеграй у фіналі виконав своє міжнародне завдання і знешкодив російських терористів. Утім, письменник демонструє геополітичну поразку України, яку великі держави Антанти прирікають на небуття: Роман звершується похмурими пророцтвами, викладеними в листі британського дипломата Бьюкенена до гетьмана: «Світ напередодні змін. Берлін незабаром впаде. Карта Європи зміниться. Старі народи повернуть порядок і справедливі кордони. Німеччина більше ніколи не матиме вирішального впливу на світову політику. Майбутнє України ми бачимо в союзі з білою Росією. Україні належить залишитися частиною тієї великої держави, яку ми втратили і за якою тужимо» [6, с. 314–315].

У романі Богдана Коломійчука «Готель Велика Прусія» комісар Адам Вістович відправляється до Німеччини на прохання дружини, акторки Анни Каліш, яка знайшла тіло вбитого комісара

поліції Йоахіма Лютке. Місце злочину в Берліні описано в традиціях класичного детективу: незачинені двері, сильний запах диму, нерухоме тіло обличчям униз. У паніці жінка втікає з місця злочину, але просить чоловіка приїхати і допомогти. Несподівано для себе Вістович отримує замовлення від короля мафії Удо Вінкеля розплутати цей злочин, а також два схожі вбивства: банкіра Штефана Дрезена в Берліні та підприємця Фелікса Ціммермана на курорті Курнік біля Позена.

У розслідуванні сплітаються політичні, шпигунські та особисті мотиви. Німеччина напередодні Першої світової постає величезним геополітичним театром, де діють політики, військові, шпигуни і контррозвідники, сектанти, бандити і мафіозі. Так само, як і в романі Василя Добрянського, Богдан Коломійчук змальовує зовнішню російську загрозу, яка розхитує німецьке суспільство зсередини. Знову ж вищі посадовці виявляються причетними до корупції та шпигунських мереж, що ведуть до Росії. Львів-Лемберг постає маленькою ланкою на шляху спецагентів, які вистежують кораблі кайзерівського флоту, прикриваючись контрабандою сигар. Берлінські та позенські злочини стають предметом конфлікту між кримінальною поліцією Кріпо та контррозвідкою Евіденцбюро, уособленою через постать полковника Альфреда Редля. Редль виступає в усьому циклі детективів Коломійчука то суперником, то помічником Адама Вістовича.

Таким чином, історичні детективи картографують місця сенсаційних злочинів у Берліні, але й саме місто постає як осередок криміналу, спричиненого внутрішньополітичними та геополітичними чинниками. За простором Німеччини незримо присутня й українська територія, українські інтереси, оскільки саме на українській території вирішується майбутня доля Європи. У такий спосіб письменники розмикають українським простір до ширшого світу і показують національну історію як частку європейської. Разом з тим, вони акцентують не тільки криміналізований світ Берліна і Позена, але й загальний злочин великих держав проти української нації, яку вони в майбутньому залишають без підтримки перед обличчям грізного ворога – Російської імперії та радянської Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kniesche Thomas W. Crime Fiction as Memory Discourse: Historical Crime Fiction from Germany. *Contemporary German Crime Fiction* / Ed. Kniesche Thomas W. Berlin/Boston: De Gruyter, 2019. Pp.123–158.
2. Tally Robert T. Jr. *Spatiality*. London & New-York: Routledge, 2013. 180 p.

3. Alexander Neal. On Literary Geography. *Literary Geographies*. 2015. 1 (1): 3–6.
4. Popular Fiction and Spatiality: Reading Genre Settings / Ed. by Lisa Fletcher. New-York: Palgrave Macmillan. 2016. 239 p.
5. Erdmann Eva. Topographical Fiction: A World Map of International Crime Fiction. *The Cartographic Journal*. 2011. Vol. 48. No. 4. Pp. 274–284.
6. Добрянський В. Скриня для гетьмана: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 320 с.
7. Коломійчук Б. Готель «Велика Пруссія»: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 280 с.

РОЗДІЛ 9 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.163.2=161.1.-31.09"19/20":316.613.434-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.52>

ТЕМА ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ОБРАЗИ «ЗЛИХ ДІТЕЙ» У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

THE THEME OF ADOLESCENT AGGRESSION AND VISIONS OF "BAD CHILDREN" IN FICTION

Гажева І.Д.,

orcid.org/0000-0003-0694-1672

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач сектору електронних ресурсів науково-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню феномену дитячої та підліткової агресії в художній літературі в порівняльно-історичному аспекті. Автор виходить з положення про те, що розуміння природи зла, феномену дитинства та причин дитячої агресії з часом змінювалося. Відкриття дитячої теми в мистецтві почалося у XIII ст. З цього часу дитина потрапляє на полотна живопису, хоча зображують її як «зменшеного дорослого». На протязі століть дитинство вважали періодом життя, що швидко минає і не має особливого значення. Подолання байдужості до дитинства розпочинається у XVIII ст., коли формується концепція раціонального виховання дітей, заснованою на суворій дисципліні. І тільки у XIX ст. утверджується концепція дитинства як особливого і найважливішого періоду в житті людини. В цей період дитяча психологія починає шукати відповіді на питання не тільки про те, як вчити та виховувати дітей, але і про те, як їх розуміти. Парадигмальна зміна концепції дитинства пов'язана із усвідомленням специфіки дитячої психіки, яка полягає в амбівалентності, схильності до парадоксів та протиріч, через подолання яких власне і відбувається дорослішання. Усвідомленням цієї специфіки обумовлена і поява образів «злих дітей» і феномену дитячо-підліткової агресії в художній літературі реалізму. У статті наголошено, що в модерністській літературі при цьому відбувається не радикальна зміна уявлень про дитинство та природу дитячо-підліткової агресії, а поглиблення тих відкриттів, які були зроблені у XIX ст. Якщо на протязі тривалого періоду в культурі домінувало ставлення до дитини як до «абсолютно прекрасної» дорослої людини, то в межах нової концепції дитинства розповсюджується уявлення те, що всередині кожного дорослого завжди присутня дитина. Від ступеню цієї присутності та її проявів назовні багато в чому залежать взаємини між людьми у сім'ї та суспільстві. Феномени «злих дітей» та «дорослих як злих дітей» вперше були глибинно висвітлені у творах Достоєвського. Література XX ст. збагатилася їх розуміння новими нюансами. У статті це простежено шляхом порівняння творів класика з романом «Матері» сучасної болгарської письменниці Теодори Дімової.

Ключові слова: «злі діти», підліткова агресія, дитяча психологія, реалізм, модернізм.

The article focuses on the study of the phenomenon of child and adolescent aggression in fiction in the aspect of comparative historical research. The author assumes that the comprehension of the nature of evil, the phenomenon of childhood, and the causes of child aggression has changed over time. The discovery of children's themes in art began in the 13th century. From that time on, the child has appeared on the painting canvases, although it has been depicted as a "reduced adult". For centuries, childhood has been considered a period of life that passes quickly and has no special meaning. Overcoming indifference to childhood began in the 18th century when the concept of rational education of children based on strict discipline was formed. And only in the 19th century, the concept of childhood as a special and most important period in a person's life was confirmed. During this period, psychology began to look for answers to the questions not only regarding teaching and raising children but also about understanding them. The paradigm shift in the concept of childhood is associated with the awareness of the specifics of the child's mind, namely the presence of ambivalence, a tendency to paradoxes and contradictions, overcoming which the child actually grows up. The appearance of the visions of "angry children" and the phenomenon of child and adolescent aggression in realistic fiction is conditioned by the awareness of these specifics. The author emphasizes that it should not be regarded as a radical change in the modernist literature concepts of childhood and the nature of child and adolescent aggression but as a deepening of the discoveries made in the 19th century. For a long time, the child has been dominantly treated in culture as an "absolutely beautiful" adult, and the new childhood concept contains the idea that a child is present inside every adult. Relationships between people in the family and society largely depend on the degree of this presence and its outward manifestations. The phenomena of "angry children" and "adults as angry children" were first strongly highlighted in the works of Dostoevsky. Literature of the 20th century enriched their understanding with new nuances. The author traces this, comparing the works of the classical writer with The Mothers novel by the modern Bulgarian writer Teodora Dimova.

Key words: "angry children", adolescent aggression, children's psychology, realism, modernism.

Постановка проблеми. Тема скривдженого дитинства з'являється в художній літературі в період переходу від романтизму до реалізму. Перш за все, тут спадає на думку творчість таких письменників, як В. Гюго, Ч. Дікенс і Ф. Достоєвський. Якщо два перших роблять акцент на образах власне знедолених дітей, то у Достоєвського в його дебютному романі «Бідні люди» з'являються так звані «злі діти». Можна сказати, що письменник відкриває тему дитячої агресії в літературі. Згодом вона набуває все більшої актуальності та стає однією із провідних літературі ХХ–ХХІ ст. і однією з активно досліджуваних в психології та літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, у психології існує на сьогодні низка спеціальних теорій дитячої агресії [4; 5], в межах яких вчені досліджують різні її аспекти. Зокрема, активно вивчають її форми та прояви, виділяючи фізичні та вербальні, прямі та непрямі, активні та пасивні агресивні дії [21]; індивідуальні та групові їх прояви [27]. Велику увагу при цьому приділяють моббінгу, тобто явищу цькування однієї людини іншими членами дитячого колективу [1]. У художній літературі знаходимо багато творів, в основу сюжетів яких покладено ситуацію моббінгу. Ця ситуація загалом досить рано входить у свідомість дитини, причому якраз завдяки літературі, а власне через знайомство з казкою Г. К. Андерсена «Гидке каченя».

Одним із найважливіших аспектів дослідження проблеми дитячої агресії є вивчення її причин, адже щоб запобігти її виникненню треба добре усвідомлювати власне її причини [6; 9; 10; 15; 18]. Дослідники докладно вивчають вплив на прояви дитячої агресії генетичних факторів, таких зокрема як обтяжена спадковість, а також гормональних і статевих факторів [12; 13]. Велику увагу приділяють особистісно-психологічним факторам, серед яких виділяють когнітивні та емоційно-вольові [14; 17]. Особливе місце займає вивчення соціально-психологічних факторів, зокрема таких як сімейні конфлікти, брак чи повна відсутність батьківського піклування [8; 18; 20; 24; 25; 26; 28]. Власне ці проблеми зазвичай висвітлюються й у творах художньої літератури ХІХ–поч. ХХІ ст., адже художня література зосереджена на приватному житті людини і, відповідно, на інституті шлюбу. Літературознавці порушували проблему агресії як прояву реакції на скривдження дитини в сім'ї та соціумі стосовно творчості В. Гюго, Ч. Дікенса, Ф. Достоєвського, А. Чехова тощо [19; 23; 24]. Письменники ХХ–ХХІ ст. також

активно висвітлюють проблему впливу травматичних соціально-історичних подій на дитячу психіку. Цій проблематиці присвячено зокрема монографію [8].

Постановка завдання. Проте розуміння природи зла та причин дитячої агресії з часом змінювалося. Отже, головне завдання нашої розвідки полягає в тому, щоб порівняти уявлення про цей феномен у класичній і модерній літературі. При цьому слід врахувати, що парадигмальна зміна концепції дитинства починається саме у другій половині ХІХ ст. Відповідно, у літературі модернізму відбувається не радикальна зміна уявлень про дитячу агресію та дитинство в цілому, а поглиблення тих відкриттів, які були зроблені наприкінці ХІХ ст. як у художній літературі, так і в психології. Ці відкриття пов'язані, перш за все, з усвідомленням специфіки дитячої психіки, яка полягає в амбівалентності, схильності до парадоксів і протиріч, через подолання яких власне і відбувається дорослішання.

Виклад основного матеріалу. В епоху виходу у світ роману «Бідні люди» формулювання «злі діти» звучало майже як оксюморон. Адже протягом довгого часу в літературі панувала тенденція ідеалізувати дитинство і зображати дитину як «абсолютно прекрасну» дорослу людину, ігноруючи власне дитячу психологію та присутність негативних рис в особистості дитини.

Діти як діти загалом приходять в літературу досить пізно, в епоху романтизму. Проте романтизм – це лише перше наближення до теми дитинства, адже романтики відображають тільки ті аспекти дитячої душі, які відповідають їхньому ідеалу природної людини – невинної, безпосередньої, такої, що існує в гармонії з природою вдалині від цивілізації, і нібито навіть нешкодженій первородним гріхом. Такий погляд на дитину поділяв також і Л. М. Толстой, адже він був послідовником Ж. Ж. Руссо і вважав, що людина приходить в цей світ як *tabula rasa*. «Людина народжується досконалою, – є велике слово, сказане Руссо», – писав Толстой. Такий погляд на дитину суперечить і християнській антропології, і сучасній науці.

Християнська концепція дитинства, з одного боку, охоплює уявлення про дітей як про істот, гідних за своїм смиренням і чистотою бути насельниками Царства Божого, а з іншого боку, як про істот, природа яких від початку пошкоджена первородним гріхом. Достоєвський поділяв саме такий погляд на дитинство. Він зазначав, що іноді й в малюках проявляється агресія, хоча сам зображав маленьких дітей ангелами. Наприклад,

саме такими в романі «Злочин і кара» постають маленькі брат і сестра Соні Мармеладової.

У романі «Бідні люди» фраза «злі діти» адресована дівчатам-підліткам 15 і 14 років. Так характеризує їх вчитель, коли вони на уроці насміхаються над ним і ображають його. Письменник показує, що це відбувається внаслідок того, що в героїнях пробуджується еротичне почуття – прагнення сподобатися своєму вчителю. Отже, дитина стає злою, коли починає дорослішати і ще не усвідомлює цього; коли в ній пробуджується стать, але вона не знає, як впоратися з тим. Це також яскраво описано Достоевським у романі «Біси». Так, головний герой роману Ставрогін у своїй сповіді згадує, що Матрьоша, яку він звабив і яка внаслідок цього покінчила життя самогубством, була «років чотирнадцяти» і при цьому була «зовсім дитиною на вигляд». І далі у своїй розповіді він весь час говорить про неї як про дитину. В той момент, коли Ставрогін помічає, що викликав у Матрьоші потяг до себе, він навіть намагається зменшити її вік і називає «крихітною дитиною», ср.: *Нарешті раптом трапилася така дивина, яку я ніколи не забуду і яка приголомшила мене: дівчинка обхопила мене за шию руками та почала раптом жасливо цілувати сама. Обличчя її виражало неймовірне захоплення. Я мало не встав і не пішов – так це було мені неприсмно в такій крихітній дитині.* Постає питання: який сенс має це зменшення віку Матрьоші? Для чого воно? По-перше, для того, щоб підкреслити, що дитина не має статті, що стать неприродна для неї. По-друге, щоб показати, наскільки заразним є гріх – навіть для невинної дитини чи, можливо, тим паче для невинної і несвідомої ще дитини. Ось, ця друга ідея теж дуже важлива для Достоевського (і для всій майбутній історії літератури також): про заразність гріха, про ланцюжкову реакцію зла, про небезпеку стадного почуття. Отже, дитина в Достоевського стає злою, по-перше, коли вона перестала бути дитиною, але ще не стала дорослою людиною, тобто коли в ній пробуджується «стать» й вона ще не може керувати цим. Це перший випадок. І другий, це коли спрацьовує стадне почуття і дитина перетворюється на звіра. Це не пов'язано із дорослішанням, навпаки, це зворотний бік дитинства, безпосередності, несформованості свідомості, відсутності контролю, тобто свого власного «дорослого» у свідомості. Коли такі ще несвідомі діти збираються разом і один говорить «можна»... і навіть треба продемонструвати свою силу, свою перевагу над іншим, то це передається решті.

Така ситуація описана у Достоевського не один раз. В останньому романі «Брати Карамазови» це сцена, де діти кидають каміння в Іллюшечку, сина капітана Снігірьова. Подібні сцени є також у романі «Ідіот», в так званих швейцарських розділах. Коли князь Мишкін розповідає про своє перебування у Швейцарії, то головну увагу він приділяє історії Марі. Цю бідну дівчину звабив і кинув якийсь вояка, що проїздив їхнім селом. І потім усі в селі почали знущатися з неї, а діти кидали в неї камінням.

Щодо подальшої долі цих героїв Достоевського, то і Іллюшечка, і Марі помирають, але перед тим вони примирюються зі своїми образниками, більше того стають друзями. І головну роль в цьому відіграють дорослі. У «Братах Карамазових» – це Альоша Карамазов, а в «Ідіоті» – це князь Мишкін. Сучасні психологи і педагоги не раз писали про важливість зустрічі зі справжнім наставником, який може, не обмежуючи особистої свободи і не травмуючи юнацьке самолюбство, вказати підлітку на його помилки та вивести на правильний шлях. Спеціалісти називають це «супроводом».

В тій же ситуації, коли дорослий вчасно не з'являється і супроводу не відбувається, історія зазвичай закінчується трагічно. Пригадаймо у зв'язку з цим хоча б роман нобелівського лауреата В. Голдінга «Володар мух», написаний в середині ХХ ст. Англійський письменник показує, як діти, опинившись в ситуації відсутності «дорослого», поступово перетворюються на «дикунів», і згодом на «звірів», а дитячий колектив – на зграю [11].

Своєрідно поставлено проблему «педагогічного супроводу» в романі «Матері» сучасної болгарської письменниці Теодори Дімової [3]. Роман складеться з семи розділів. Кожен з них присвячено одному з чотирнадцятирічних підлітків, які є однокласниками. В кожного з них своя нещаслива сімейна історія; в кожного з них немає здорових стосунків з батьками, перш за все з матерями. І своєрідною компенсацією для них стає Явора, їхня молода класна керівниця. З її появою життя кожного з них преображається, вона навчає їх любити один одного, турбуватися один про одного. Вони стають інакшими, зовсім несхожими на дітей з інших класів. Вчителі навіть думають, що вони попали під вплив сектантів. Проте коли Явора повідомляє, що збирається їх покинути, бо, за її словами, вже всьому їх навчила, вони не можуть прийняти це. Тут дає себе чути весь егоїзм їхньої так званою любові до Явори, яку вони насправді вважають своєю власністю. Підлітки обурюються

і забивають вчительку камінням. І в цьому способі злочину прочитується паралель з життями мучеників, наприклад першомученика Стефана, яких часто побивали камінням. Кожен розділ закінчується сценою бесіди кожного з підлітків зі слідчим, що уособлює образ Дорослого, і кожного разу ця бесіда переривається тому, що герой не може говорити – його накривають сльози. Так само, пригадаймо, як вони накривають у фіналі роману «Володар мух» головного героя Ральфа. Пор.: *Посередині брудний, розпатланий, з невтертим носом стояв Ральф і ридав над колишньою невинністю, над темнотою людського серця...* [2, с. 253].

Сам мотив побиття каміннями викликає в пам'яті не тільки паралель із життями-мартіріями, але і зі згаданими сценами з романів Достоевського. Тут цікавим вилається продовження паралелей власне з романом «Ідіот». Швейцарські розділи дуже важливі для усвідомлення концепції цього твору. Адже так само як у Швейцарії Мишкін врятував Марі від дітей і самих дітей від того зла, яке пробудилося в них пробудилось через стадне почуття, Мишкін хоче врятувати Настасію Пилипівну і всіх інших у Петербурзі. У сприйнятті князя вони також діти. Проте князь не до кінця усвідомлює, що перед ним «злі діти», а точніше підлітки, як Варенька Добросьолова в згаданій сцені з роману «Бідні люди», тобто вони безпорадні, несвідомі, не навчені керувати собою, зокрема своїм еросом і своїм марнославством. І це також дуже важлива тема, відкрита Достоевським: дорослі як діти. З одного боку, вони («дорослі діти») можуть бути чистими та невинними, як князь Мишкін, але частіше дорослі – це злі діти, точніше підлітки, що хочуть дорослішати. І ось їх князь Мишкін спасти не може, навпаки вони знищують його, так само як «злі діти» гублять Явору в фіналі роману «Матері».

Гадаємо, що власне роман «Ідіот» можна вважати прецедентним текстом для твору Теодори Дімової. Діти гублять Явору, тому що хочуть воло-

діти нею, так само як Настасія Пилипівна й Аглая хочуть володіти князем; так само як Рогожин хоче володіти Настасією Пилипівною, внаслідок чого вбиває її, адже володіти можна лише неживим, лише річчю.

Болгарські дослідники зазначали, що Явора для дітей не тільки мати-коректив щодо їхніх матерів, але об'єкт еротичного бажання, з яким вони не можуть впоратися, тому адже їхні батьки, зокрема їхні матері, не навчили їх керувати собою, не показали прикладу. Не змогла навчити, до речі, і сама Явора.

Отже, ситуація така сама, як в «Ідіоті»: коли Мишкін говорить з кожним на одинці, вони прислухаються до нього, змінюються на краще – коли вони всі разом, то вони перемагають князя. Це пов'язано з тим, що в останній ситуації він із суб'єкта перетворюється на об'єкт, так само як об'єктом для дітей виявилася Явора в романі Т. Дімової.

І у Достоевського, й у Т. Дімової «злі діти» – це переважно підлітки, які виявляються безпомічними перед тим злом, яке раптом відкривають у собі. Пригадаймо, що один із романів Достоевського має назву «Підліток», але на початку автор збирався назвати його "Безладдя" («Беспорядок»). Характерно у світлі наших міркувань, що Достоевський показує головного героя цього роману Аркадія Долгорукого саме в той момент його життя, коли він, за власним висловом, зі здивуванням відкриває павука всередині своєї душі. Достоевський однак показує, як герой зміг впоратися з ним, і не останню роль тут відіграла матір, яка була християнкою, а також духовний наставник, старець Макар.

Отже, і Достоевський, і Дімова, як християнські письменники, пов'язують трагедію підлітків, «злих дітей» із де-християнізацією суспільства, знищенням інституту сім'ї та здорових стосунків між дітьми та батьками. Однак Достоевський показує початок цього процесу, а Т. Дімова – трагічний фінал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості. *Шлях освіти*. 2012. № 2. С. 12–16.
2. Голдінг В. Володар Мух / Пер. з англ. та передм. С. Павличко. Київ : Форс Україна, 2021. 268 с.
3. Дімова Т. Майки URL: <https://mybrary.ru/books/proza/sovremennaja-proza/page-5-124670-teodora-dimova-materi.html>
4. Карпінська Т. С. Аналіз психологічних теорій дитячої агресивності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2010. Вип. 35. С. 87–96.
5. Карпінська Т. С. Генеза дослідження проблеми агресії в психологічних теоріях. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2010. Вип. 16. С. 84–94.
6. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. посіб. Суми : ВТД «Університетская книга», 2008. 384 с.

7. Літературний образ дитинства в часи кризи ХХ–ХХІ ст.: колективна монографія / ред. Катажина Якубовська-Кравчик. Варшава: Видавництво Варшавського університету, 2021. 175 с.
8. Проблема жорстокого поводження з дітьми: визначення та класифікація понять. *Наукові записки. Національний педагогічний ун-т ім. М.Г. Драгоманова*. К., 2004. Вип. 56: Педагогічні та історичні науки. С. 135–141.
9. Хомік В. С. Агресія у різних юнацьких і дитячих кагортах : дослідження в українській психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №7. С. 1–5.
10. Цап Н. М. Агресивність дитини: за і проти. *Практична психологія і соціальна робота*. 1999. №6–7. С. 12–13; 22–24
11. Чайка О. М. Діти ХХ ст. в екстремальних обставинах (за романом В. Голдінга «Володар мух»). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. ХХІ. С. 406–412.
12. Шебанова В. І. Експрес-діагностика агресивного типу реагування молодших школярів у ситуації фрустрації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. №3. С. 4–7.
13. Шебанова В. І. Діагностика та корекція агресивної поведінки молодших школярів з порушенням психічного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.04 – «Медична психологія». К., 2002. 18 с.
14. Шелевер О. В. Аналіз агресивної поведінки дітей в умовах закладів інтернатного типу. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7, вип. 36. С. 472–481.
15. Adler A. The course of human life as a psychological problem. *Human Development*. 1968. No 3. P. 542–546.
16. Ariès P. L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, Paris, Pion, 1960.
17. Bandura A. Aggression : Social learning analysis. N. Y., 1986. 197 p.
18. Bowlby J. Separation anxiety. *International Journal of Psychoanalysis*. 1960. N. 41. P. 89–113.
19. Dzyk R., Chervinskaya O. The Paradigm of "child" in F. Dostoyevsky's Interpretation. *Conversatoria Litteraria : Międzynarodowy Rocznik Naukowy*. Rok XI. Młodość i starość w języku, literaturze, kulturze i sztuce. Siedlce ; Bańska Bystrzyca: IKRiBL, 2017. S. 13–24.
20. Eron L. D. Social class, parental punishment for aggression and child aggression. *Child Development*. 1963. N 34. P. 849–867.
21. Garbarino, J., Garbarino A. Emotional maltreatment of children. Chicago: National Committee to Prevent Child Abuse, 2nd Ed. 1994.
22. Hamarman, S. and W. Bernet. Evaluating and reporting emotional abuse in children: Parentbased, action-based focus aids in clinical decision-making. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 2000. №39(7) P. 928–930.
23. Langbauer L. Ethics and Theory: Suffering Children in Dickens, Dostoevsky, and Le Guin. *ELH*, vol. 75, no. 1, 2008, pp. 89–108.
24. Miller R. F. Children. *Dostoevsky in Context*. Eds. Deborah A. Martinsen and Olga Maiorova. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. P. 139–148.
25. Olweus D. Aggression and peer acceptance in adolescent boys : Two shortterm longitudinal studies of ratings. *Child Development*. 1977. N 48. P. 112–123.
26. Patterson G. R. The aggressive child : victim and architect of a coercive system. *Behavior modification and families*. N.Y., 1976. 210 p.
27. Swearer S., Espelage D.L., Vaillancourt T., Hymel S. What can be done about school bullying? Linking research to educational practice. *Educational Researcher*. 2010. Vol. 39 (1). P. 38–47.
28. Tinbergen N. On war and peace in animals and man. *Caplan A/L. the sociobiology debate*. New York : Harper and Row, 1978. P. 76–99.

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82-9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.53>

ПОЕТИКА ПОВІСТІ РОАЛЬДА ДАЛА «ВДВ» У КОНТЕКСТІ НОНСЕНС-ПОЕЗІЇ

POETICS ROALD DAHL'S "BFG" IN THE CONTEXT OF NONSENSE POETRY

Москаленко Н.О.,

orcid.org/0000-0003-4433-6334

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Висоцька Т.М.,

orcid.org/0000-0002-4184-4942

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Бердник Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2934-2381

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню поетики повісті Роалда Дала «Великий дружній велетень» в аспекті способу створення впливового художнього мовлення як своєрідного метасюжету. Як представник постмодерністської епохи Р.Дал реалізує складний хронотоп повісті, де зустрічаються елементи фольклору та «Нісенітниць» Едварда Ліра. Інтертекстуальні зв'язки спостерігаються не тільки на рівні образів, але й на більш прихованому. Імпліцитно Р.Дал втілює принцип наративу, коли актуалізує увагу на функціонуванні слова за межами його концептуального значення, за межами логоцентричної парадигми сприйняття. Значущим є втілення принципів наративу нонсенс-поезії, коли мовлення героїв набуває такої виразності, що читач відволікається від жахливих сюжетних подій. Словотворчість письменника функціонує як окремий сюжетний елемент, якому притаманні характеристики гри. Саме принцип мовленнєвої гри перетворює сприйняття «лякаючих» дитину слів (людожери, смерть, знищення і т.ін.), їхня семантика виходить за межі логоцентричного погляду. Такий парадокс обґрунтовується, по-перше, очевидним домінуванням форми над значенням, по-друге, очевидним втіленням гри у слові, коли слово виникає в результаті ігрової діяльності, по-третє, здивуванням перед можливістю нового слова поза концептуальним простором. Повна десемантизація не відбувається, тому здивування, активна когнітивна реакція на подібні слова підсилюється саме жахливою семантикою конкретизації імен. Рецепція обумовлена саме балансуванням між жахливим, нечуваним, когнітивно неосяжним та захоплюючою грою словоскладання, що породжує нове слово, дивне як будь-яке творіння. Письменник втілює принципи гри, створюючи ефект когнітивного дисонансу у сприйнятті мовлення головного персонажу, коли читачеві потрібно шукати «когнітивні опори» щодо складання цілісної картини художнього простору повісті «Великий дружній велетень». І цей процес пошуку є одним із вагомих механізмів впливовості тексту.

Ключові слова: наратив, метасюжет, когнітивний простір, мовленнєва гра, словотворчість.

The article is devoted to the study of the poetics of Roald Dahl's story "The Big Friendly Giant" in terms of the way of creating an influential artistic speech as a kind of metaplot. As a representative of the postmodern era, R. Dahl implements a complex chronotope of the story, where elements of folklore and "Nonsense" by Edward Lear meet. Intertextual connections are observed not only at the level of images, but also at a more hidden level. Implicitly, R. Dahl embodies the principle of narrative when he actualizes attention to the functioning of the word beyond its conceptual meaning, beyond the logocentric paradigm of perception. The embodiment of the principles of the narrative of nonsense poetry is significant, when the speech of the characters acquires such expressiveness that the reader is distracted from the terrible plot events. The writer's word-making functions as a separate plot element, which has the characteristics of the game. It is the principle of the speech game that transforms the perception of "scary" words for children (cannibals, death, destruction, etc.), their semantics go beyond the logocentric view. Such a paradox is justified, firstly, by the obvious dominance of form over meaning, secondly, by the obvious embodiment of play in the word, when the word arises as a result of game activity, and thirdly, by surprise at the possibility of a new word outside the conceptual space. Complete desemantization does not occur, therefore surprise, an active cognitive reaction to such words is enhanced precisely by the terrible semantics of specifying names. The reception is due to the balancing act between the terrible, the unheard of, the cognitively unfathomable and

the fascinating game of word formation, which gives rise to a new word, as strange as any creation. The writer embodies the principles of the game, creating the effect of cognitive dissonance in the perception of the main character's speech, when the reader needs to look for "cognitive supports" regarding the compilation of a complete picture of the artistic space of the story "The Great Friendly Giant". And this search process is one of the powerful mechanisms of text influence.

Key words: narrative, metaplot, cognitive space, speech game, word creation.

Постановка проблеми. Коли мова йде про феномен дитячої літератури, то мається на увазі перш за все впливовість твору. Конгруентність наративу дитячої літератури зі світом дитячого мислення, з простором дитячого існування є однією з умов впливовості художнього твору. Річ не в тому, щоб імітувати дитяче мовлення, і навіть не в тому, щоб спроектувати точку зору дитини, з якої розгортається сюжет і наратив. Напевне, феномен дитячого світогляду й сприйняття в невідомості меж між відомим і невідомим, у гнучкості концептуального світу, у відчутті можливості чого завгодно. Безперечно, такий світогляд репрезентує Роальд Дал, твори якого визнані найкращими у XX столітті. Повість «BFG» («Великий Дружній Велетень» (переклад В. Морозова)) була написана в 1982 році, отримала безліч нагород, залишається на верхніх позиціях рейтингу популярності дотепер. Вона привертає увагу лінгвістів та літературознавців унікальністю ідіостилю письменника. Актуальним є дослідження нарративних механізмів впливовості творів Р. Дала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наратив дитячого художнього твору дослідили українські [1] й європейські науковці [2], і продовжують досліджувати в парадигмах когнітивістики, дискурсології [3], [4], комунікативної прагматики. Механізми впливовості дискурсу дитячих творів – тема, яка привертає увагу і літературознавців [5], і педагогів [6], і психологів [7] Акцентується саме специфіка мовлення, статус слова, які можуть бути впливовими при певних умовах [8]. Одна з головних – це ігровий елемент. Гра втілюється у мовленнєвій діяльності як словотворчість, як винахід назви для існуючого відомого або неіснуючого вигаданого.

Постановка завдання. Метою є дослідження способу створення впливового мовлення у повісті Р. Дала «ВДВ» та інтертекстуальних зв'язків твору письменника з англійською поезією нонсенсу.

Виклад основного матеріалу. Дитяча словотворчість базується на тому, що дитина здатна дивуватися слову без обмеження категоріями правильно-неправильно. Поки людина здатна відчувати безобмеженість когнітивного руху, вона захоплюється творчістю, грою, вона не гальмується детермінізмом та логоцентризмом. Цю необмеженість відчують, наприклад, у літературі нонсенсу, де все будується на захопливій грі фено-

мену недермінованого непередбачуваного життя. За словами Й. Гейзінга, «гра тільки тоді стає можливою, мисленною і збагненою, коли потік духу розриває всезагальну детермінованість космосу» [9, с. 10]. Цей механізм реалізації гри втілюється в естетичному підґрунті жанру нонсенс-поезії, який створює ефект когнітивного дисонансу, коли вимушує реципієнта актуалізувати увагу на тому, що не вписується у відому причинно-наслідкову парадигму світосприйняття.

Розвиток подій, зіставлення фактів, зв'язки між словами та дійсністю, які не передбачувані логоцентричною системою, змушують реципієнта шукати так звані когнітивні опори, на яких тримається художній світ нонсенсу. Саме цей пошук є складовою тієї діяльності, що організує гру: пошук неочевидних, прихованих, можливо, ще не відомих зв'язків між предметами та явищами. І цей пошук «перевищує безпосередні життєві потреби» [9, с. 8].

Когнітивний простір, з якого породжується логічне мовлення «зневажається» нонсенсом, що долає його кордони і звільняє реципієнта шукати відповідь на запитання, про що той художній твір. Дидактизм у дитячій літературі – протилежність нонсенсу. Феномен позитивного сприйняття художньої літератури, у якій демонструється інтенція запобігти значення, ще очікує ґрунтовних досліджень. Цікавим у цій сфері є вивчення того механізму, який впливає на естетизацію нонсенсу, на феномен його впливовості у межах художнього простору. За межами художнього тексту нонсенс сприймається як абсолютно негативний феномен. Виникає питання: чому змінюється сприйняття нонсенсу в іншому дискурсивному середовищі? Який механізм перетворення сприяє естетичному задоволенню? Чому виникає сміх від начебто несмішних подій, що описуються, наприклад, у лімериках Е. Ліра? Як у такому лімеріку:

Man of Berlin,
Whose form was uncommonly thin;
Till he once, by mistake,
Was mixed up in a cake,
So they baked that Old Man of Berlin.

Що може захоплювати у такому вірші? На чому будується саме ефект впливовості? Щоб відповісти на ці запитання, треба вийти за межі розуміння художнього твору як метафоричного, з підтекстом та символами. Треба зняти з матриці

сприйняття художнього твору парадигму оцінок: що є добро, а що зло. Треба читати очима homo luden, враховуючи, що «гра, як така лежить поза сферою моральних норм» [9, с. 24]. У сприйнятті цього тексту не вписується питання про життя та смерть, про долю персонажа і таке інше, текст наче відштовхує будь-яке серйозне питання до сюжету. Він навпаки звільняє від необхідності тлумачення та інтерпретацій. Текст створений як гра у «придумки», яка передбачає тільки одне правило: ланцюг непередбачуваних повідомлень, коли перше (*Man of Berlin*) неочікувано продовжується описом надзвичайно стрункого персонажа. Модель: *чоловік з Берліна – надзвичайно худий* – нічого не пояснює, а нібито формує очікування розвитку історії, у якій інформація про Берлін і худорлявість персонажа стане зв'язаною логічною подією. Але читач отримує в наступному рядку (*Till he once, by mistake*), ще додаткове ускладнення поєднати *Берлін – худорлявість – помилку* в одну подію, яка мала б виправдовувати синтагматику рядків. Але наступний акт (*Was mixed up in a cake, So they baked that Old Man of Berlin*), навпаки, заперечує цю синтагматику, подією, яка виходить за межі очікуваного, виправданого, правильного, можливого навіть у літературному контексті. Через це увага зосереджена не на події, а на парадоксальному поєднанні образів, читач відволікається від так званого дієвого сюжету через виразне скріплення цього сюжету.

Тобто порушення логоцентричності в межах художнього дискурсу здатне перетворити сприйняття таких концептів як смерть, страждання, сльози, тобто концептів сфери жахів, так, що всі вони звільняються від домінуючих значень, сконцентрованих у концепті *страх*.

Подолання законів детермінованого світу в лімериках Е. Ліра впливає на реципієнта як захоплююча гра в сміливе поєднання неочікуваних наслідків дивних або буденних подій. Людина-граюча сприймає світ без обов'язків пояснювати його в парадигмах, встановлених суспільством.

Дитина довгий час сприймалась як недолюдина, яка повинна навчитися мислити у певній системі цінностей і відповідати на запитання: *що є чим, що є яким, що є де* – так, як відповідають всі дорослі люди. Дитяча література дидактичного напрямку має навчити дитину давати такі відповіді. Сюжет виховного твору будується за такою моделлю: від невідомого/неправильного до відомого/правильного, до розуміння того, як все існує. Створюється нарратив, який веде реципієнта до такої бази знань, яка адаптує свідомість до орієнтації у парадигмі логоцентричного світу.

Ключовим є слово: **так**, базовою тезою нарративу дитячої літератури: **так має бути, тому що так правильно**.

Література нонсенсу базується на іншій моделі: від знайомого до розуміння, що поряд з детермінованим **так**, може реалізуватися безліч варіацій **не так**. Суттєва відмінність художнього нонсенсу в тому, що він не тільки не прагне до встановлення **так** (тобто метафоричного опису стану речей у дійсності), а ще й не дозволяє будь-якого встановлення емпірично обґрунтованих закономірностей. Наратив художнього нонсенсу веде реципієнта до сприйняття світу, без заборон щодо будь-якої вигадки, будь-якого мислення. Тобто створює враження свободи від суворого закону правильної відповіді та бездоганної поведінки. Як будь-яка гра виводить в простір інших значень, так і нонсенс розкриває перед читачем простір іншого співіснування явищ, де не пропонуються інші значення і цінності: смерть, жах, страждання не набувають інших значень, а функціонують в континуумі інших точок зору, у просторі вигадки, словесної гри, де предмети вимірюються не власною природою, а, наприклад, способом найменування. Тобто слово, ім'я предмета, явища або дії може бути визначальним у функціонуванні предметів. Слово набуває статусу дії, воно наче є визначальним у можливих подіях. Відповідно, художній нонсенс демонструє вражаючу стихію словотворчості, яка завжди захоплювала і дітей, і дорослих.

Про дитячу словотворчість також написано немало цікавих досліджень [10]. Дитяча словотворчість не завжди смішна для дитини, але завжди захоплююча, оскільки є процесом пізнання й створення світу. Дитина створює, перетворює слова невимушено й щиро, наповнює мовлення щастям свого існування. Реакція дорослих завжди однакова – радість, задоволення, сміх. Саме хвилю цього наповненого щасливого мовлення-гри деякі письменники здатні спіймати і втілити у художньому творі.

Р. Дал створює твір у парадигмі постмодерністської культури, яка передбачає динамічність у стосунках: *автор-читач-герой-текст-інтертекст-дійсність*. Такі складові художнього твору часто не мають чітко окреслених меж, неочікувано перетворюються одне в одне, синтезуються в певний момент розвитку, або навпаки розділяються.

Так автором «ВДВ» стає власне герой повісті, він начебто переходить межі літературного простору і входить у простір дійсності. Індикатором цієї події є трансформація мовлення героя. По суті, те, що прочитав реципієнт, є мовленням

ВДВ, який перейшов з простору фікційного до начебто концептуального. Категорії *автор-герой* набувають метаморфози як і категорії *вигаданий - дійсний простір*, відповідно, письменник продовжує традицію відтворення ефемерності розмежування дійсного та вигаданого.

Вихід за межі детермінованого світу реалізується через інтертекст. Так, наприклад, велетень Тілогриз згадує Джека: «Oh, spare me, Jack! – he yelled. – Don't hurt me, Jack!» ВДВ пояснює, що велетні знають про Джека: «Us giants, is not knowing very much about this dreaded human bean called Jack. We is knowing only that he is a famous giant-killer and that he is owning something called a beanstalk. We is knowing also that the beanstalk is a fearsome thing and Jack is using it to kill giants». Зрозуміло, що простір «The Story of Jack and the Giants» наче великий загальний контекст твору Р. Дала, який у свою чергу продовжує давню історію про велетнів. Відомий герой з простору легенд про Короля Артура увійшов в простір повісті як індикатор переплетіння фікційних просторів, окрім того Джек ідентифікує інформаційне поле, тобто ту інформацію, якою володіють велетні, яка вбудовується у їхню концепцію світу. Зустріч велетня з Джеком письменник влаштовує в просторі сну. Так, хронотоп повісті набуває багатшаровості: є світ людей та велетнів, світ фікційний і дійсний, світ сну як нездатності мислити та активного життя, означеного саме здатністю мислити.

Р. Дал додає ще один текст у структуру повісті: записані сни. Ці тексти мають відносну автономність, обумовлену прагматичною функціональністю: по-перше, продемонструвати рецепцію читача-дитини (тобто героїні Софії, яка читає ці тексти, записані своєю мовою Великим Дружнім Велетнем), по-друге, вийти за межі простору діалогу, комунікації героїв у простір самотності ВДВ, з якого й було створено ці тексти, по-третє, розширити інтертекстуальний контекст повісті, розраховуючи на пізнаванність лімериків Едварда Ліра.

Р. Дал обігрує ситуацію сприйняття читачем-дитиною нісенітниць, вони прочитуються героїнею із захопленням, письменник частково демонструє дитячу рецепцію творів, що написані унікальною мовою, яка насичена помилками і граматичними, і лексичними, каламбурами. Р. Дал створює тексти із сюжетом з того простору, який існує як сон, але який люди називають неіснуючим, письменник наче експлікує історії, присутні в ефемерному для людей світі, світі підсвідомості. Захоплення героїні не залежить від правдивості

подій. Її цікавить не сюжет, як і читачів лімериків. Розгортають історії, у яких немає жодної дидактики, які не вписуються у дорослий логоцентричний світ, які не здатні існувати у координатах користі та її відсутності, встановлених детермінованим світоглядом дорослих. Ці історії легко впізнаванні для читачів лімериків, «Нісенітниць» Едварда Ліра, незважаючи на зовсім іншу форму, без віршування та обмеженого обсягу. Головне, що притягує контекст «Нісенітниць», так це сміливість поєднувати непоєднуване, сміливість уявляти події у світі, який звільнився від сталих когнітивних принципів. Саме такі вигадки звільняють свідомість від напруження і страху помилитися, не відповідати очікуванням, не вписатися у координати правильних оцінок логоцентричного світу.

Лейтмотивом у повісті «BFG» є прагнення вийти за межі когнітивних моделей людського світу. Наприклад, цей лейтмотив реалізується, коли письменник показує, як персонажі-люди дістаються Країни Велетнів і дивуються, що такого місця немає на карті: «You don't mean to tell me we've gone right out of the atlas? – he cried, leaning forward to look. – That's exactly what I am telling you! – cried the Air Force man. – Look for yourself. Here's the very last map in the whole flaming atlas! We went off that over an hour ago!» Автору важливо акцентувати цю дезорієнтацію дорослих людей, які вимушені залишити детермінований світ. Логоцентрична картина світу, яка втілюється героями-людьми не передбачає ніяких альтернатив, відповідно за межами її антипростір, оскільки він незафіксований на папері, когнітивно не опанований, відповідно, безіменний. У повісті «BFG» сюжет має складну структуру: рівень подій, вчинків героїв та рівень мовлення, мовленнєвої дії велетня.

Феномен повісті «ВДВ» – мовлення головного героя як своєрідний метасюжет, що розгортається разом з сюжетними елементами казкових метафоричних подій і формує впливовість нарації, наближується до ядерної моделі нонсенсу, вражаючи вибухом словотворчості, відкриваючи інший вимір сприйняття твору, подібно до літератури нонсенсу. Головна специфіка сюжету повісті Р. Дала в тому, що два героя повісті: дівчинка Софія та Великий Дружній Велетень – презентують різні світи у різних мовленнях. ВДВ говорить так, що всі події, які відбуваються і про які йдеться, сприймаються на фоні кумедного мовлення, насиченого словами-загадками, словами-ребусами. Мовлення героя набуває такої сили впливовості, що компенсує жахіття дієвого

сюжету. Так, наприклад, розповідь про велетнів-людоджерів відбувається не стільки через мовленнєвий портрет персонажів, скільки через розмови про те, як смакують люди в залежності від країни, де вони мешкають. Письменник обирає опосередкований опис людоджерів, відволікаючи від будь-якого когнітивного простору (фантастичного, метафоричного), через мовленнєву гру, через начебто додаткову інформацію про людей в такому неочікувано жахливому контексті: смак людини залежить від назви країни: «As I am saying, the Giant went on, all human beans is having different flavours. Human beans from Panama is tasting very strong of hats»; «Every night Bonecruncher is galloping off to Turkey to gobble Turks»; «Human beans from Jersey has a most disgusting woolly tickle on the tongue, – the Giant said. – Human beans from Jersey is tasting of cardigans». Як бачимо, письменник відволікає читача від сюжету як жахливих подій, створюючи мовленнєву гру, яка має потенціал бути продовженою без зв'язку з контекстом жахів.

Так, якщо прочитати дитині слова (оніми щодо Велетнів у повісті «BFG»): THE FLESHLUMPEATER, THE BONECRUNCHER, THE MANHUGGER, THE CHILDCHEWER, THE MEATDRIPPER, THE GIZZARDGULPER, THE MAIDMASHER, THE BLOODBOTTLER, THE BUTCHER BOY, або їхні україномовні варіанти, знайдені В. Морозовим: Тілогриз, Костогруст, Досметртістискач, Дітопожирач, М'ясопоглинач, Угорулоковтвач, Дівчатокчавчав», «Кровопопивач», Різниченко, вона навряд чи злякається. Швидше

за все вона здивується й посміхнеться. Якщо запитати: «Дівчаткопожирач – це страшно чи смішно?», як правило, діти говорять: «Це страшно, але смішно». Легко помітити, що оніми Р. Дала – це імпліцитне повідомлення, яке не розгортається в уяві рецепієнта одразу. Неочікуваність новоствореного слова відволікає читача від його внутрішньої семантики.

Якщо уявити описовий спосіб кожного з героїв-людоджерів, то це була б зовсім інша реакція. Ми мали б говорити, наприклад, про наратив фільмів-жахів.

Висновки. В структурі повісті Р.Дала «ВДВ» поряд з розгорнутою історією про фантастичну країну велетнів, про підкорення велетнів людям, про дружбу Софії, дівчинки із сиротинця з ВДВ, знайомство ВДВ з королевою Англії Єлизаветою є ще важливий елемент сюжету – мовленнєва діяльність ВДВ та інших персонажів-велетнів. Роальд Дал створює унікальний поетологічний хід: жахливі історії розповідає кумедною мовою, яка є не менш виразною й впливовою, ніж історії про людоджерів та їх чудове підкорення. Сприйняття повісті одночасно відбувається в двох реєстрах: як мовленнєва гра і як казковий сюжет. Парадоксально дитина сміється над тим, що з точки зору логоцентричного світу зовсім не смішно. Так, Р. Дал продовжує традиції англійської літератури нонсенсу, створюючи прецеденти когнітивного дисонансу, який порушує логоцентричний принцип організації художнього простору та сприяє виникненню впливового художнього мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Папуша О. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу: автореф. дис. ..., канд.філол. наук. Тернопіль, 2004. 26 с.
2. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ, 2002, 81 с.
3. Кизилова В.В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття. Луганськ, 2013. 400 с.
4. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби). Львів, 2012. 320 с.
5. Резниченко Н.А. Українська проза для дітей 60–80 років ХХ століття (жанрово-стильові модифікації). Автор. Дис. ... канд.філол.наук: 10.01.01. Київ, 2009. 18 с.
6. Качак Т.Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. 132 с.
7. Засєкіна Л.В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.нац.ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
8. Огар Е.І. мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження. Вісник СумДУ, №3 (87)'2006. С. 10–17.
9. Гейзінга Й. Homo Ludens. Київ, 1994. 257 с.
10. Чаюк Т.А. сучасні погляди на дитяче мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці. Science and Education a New Dimension. Philology, V(30). 2017. С. 7–11.

ОСОБЛИВОСТІ МИСТЕЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ФІЛІППА МАЙЄРА

THE PARTICULARITIES OF PHILIPPE MEYER'S ARTISTIC STRATEGY

Носа Б.Р.,

orcid.org/0009-0008-1535-7690аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету

Філіпп Майєр, відомий сучасний американський письменник, здобув визнання за свій унікальний підхід до розповіді у поєднанні з витонченим зображенням психологічних станів героїв у романах «Американська іржа» та «Син». Ця стаття присвячена висвітленню особливостей мистецької стратегії Ф. Майєра. Мистецька стратегія Ф. Майєра базується як на постмодерністському підході до організації письма (іронія та пародія, колажність, інтертекстуальність, алюзивність), так і на оригінальному відтворенні традицій американської літератури. Ф. Майєр вміло поєднує сучасний стиль з класичними літературними прийомами, створюючи влучні портрети носіїв сучасного американського суспільства. Елементи іронії та пародії додають його творам глибини та багатогранності, а також допомагають критично оцінити та розкрити суперечливі аспекти сучасного життя. Письменник майстерно використовує картини доквілля як метафору розпаду американської мрії та розчарування, що охоплює суспільство. Його тонке, але потужне використання символізму та алегорії додає глибини наративу і підносить роман «Американська іржа» до рівня проникливої рефлексії про становище особистості у межових ситуаціях. Завдяки майстерності митця, названий твір – з його заплутаними інтригами та кримінальними загадками – став одним із ключових творів американської літератури, що висвітлює проблематику конфлікту генерацій та руйнації американської мрії. У свою чергу, у романі «Син» через багатогранні образи та переплетені сюжетні лінії розкриваються складні теми національної ідентичності, дискурсу пам'яті, відображаються важливі історичні події та конфлікти, що впливали на розвиток американського Заходу. Проза Ф. Майєра має гіпнотичний ефект, силою художнього слова автор викликає глибокі емоції у читачів. Напруги та інтриги додає нелінійна структура оповіді. Здатність Ф. Майєра творити емоційно насичені наративи, що перетинають час і простір, відзначає його як самобутнього митця й підтверджує його місце серед найбільш талановитих письменників початку XXI століття.

Ключові слова: сучасна американська література, проза Філіппа Майєра, роман, мистецька стратегія, нарація.

Philippe Meyer, a renowned contemporary American writer, has garnered recognition for his unique approach to storytelling, coupled with his exquisite portrayal of characters' psychological states in the novels "American Rust" and "The Son". This article delves into the distinct artistic strategy employed by Ph. Meyer, blending postmodern narrative techniques with a reimagining of American literary traditions. Meyer's artistic strategy encompasses postmodern elements such as irony, parody, collage-like narrative structures, intertextuality, and allusions, which infuse his works with depth and complexity. These techniques enable him to offer critical insights into the complexities and contradictions of modern life. Through his masterful use of irony and parody, Ph. Meyer explores the dissonance between the American Dream and the grim realities of a declining society. His novels serve as poignant commentaries on contemporary social issues, engaging readers in a profound exploration of the human condition. In "American Rust", Meyer's lyrical prose paints a vivid picture of a decaying Rust Buell town and its struggling inhabitants. The narrative follows a diverse cast of characters, each grappling with their own aspirations and burdens, while the setting serves as a metaphor for the erosion of the American Dream. Meyer's skillful use of symbolism and allegory adds depth to the narrative, elevating the novel into a poignant meditation on the human experience in the face of adversity. Similarly, "The Son" exemplifies Meyer's mastery in weaving intricate storylines across generations. By seamlessly shifting between past and present, the novel reveals the interplay of personal choices and the reverberating impact on future generations. Ph. Meyer skillfully navigates themes of national identity, the discourse of memory, and historical events that have shaped the American West. Through rich character development and evocative prose, he presents a multi-dimensional portrait of human existence, evoking a profound emotional response from readers. The non-linear narrative structures in both novels add suspense and depth to the storytelling, inviting readers to piece together the mosaic of the narrative. Ph. Meyer's artistry lies in his ability to transcend temporal and spatial boundaries, creating emotionally charged narratives that resonate deeply with readers. The innovative blend of postmodern narrative techniques with a reimagining of American literary traditions makes his works stand out as captivating reflections on contemporary society and the human psyche. Ph. Meyer's ability to craft narratives that transcend time and space cements his place as a prominent figure among the most talented writers of the modern era.

Key words: contemporary American literature, prose by Philipp Meyer, novel, artistic strategy, narrative techniques.

Постановка проблеми. Американська література має багату й різноманітну історію, що охоплює різні періоди, жанри та літературні напрямки. Вона відображає багатоаспектність американського суспільства, його цінностей, ідеалів, викликів і досягнень. Вплив американського письменства на світову культуру неможливо переоці-

нити, оскільки вона не тільки розширює горизонти знань, а й спонукає до глибоких роздумів про світ, долю людини та сутність громадянського суспільства. Сучасна американська література продовжує бути динамічною та розмаїтою. Відомі сучасні автори, такі як Тоні Моррісон, Джонатан Франзен, Дженніфер Еган та молодші покоління письмен-

ників, продовжують писати твори, які вражають своєю оригінальністю та актуальністю. Особливе місце в сучасному літературному процесі США посідає творчість видатного прозаїка Філіппа Майєра (Philipp Meyer), фіналіста Пулітцерівської премії за 2014 рік. Ця позиція утвердилася за письменником з огляду на розширення формозвістових ознак жанру роману через застосування експериментальних художніх рішень.

Світову славу Ф. Майєр здобув завдяки широким прозовим полотнам «Американська іржа» («American Rust», 2009) та «Син» («The Son», 2013). Завдяки майстерності митця, роман «Американська іржа» з його заплутаними інтригами та кримінальними загадками став одним із ключових творів американської літератури, що висвітлює проблематику конфлікту генерацій та руйнації американської мрії. Автор тонко відтворює психологію персонажів, їхні моральні дилеми, що дозволяє зрозуміти сутність глибоких змін, які відбуваються в суспільстві. Роман «Син» також знайшов місце у серцях читачів та отримав широке визнання критиків. Ця епічна сага розповідає про сім'ю МакКалоу, чий шлях переплітається з історією Техаса. Твір висвітлює поняття долі, національної ідентичності та цінностей, а також відображає важливі історичні події та конфлікти, що впливали на розвиток американського Заходу. Успіху названим творам сприяли також вдалі екранізації: серіал-вестерн «Син» (2017–2019; два сезони) з Пірсом Броснаном у головній ролі та серіал-кримінал «Американська іржа» (2021; перший сезон), в якому головного героя зіграв Джефф Денієлс.

Мистецька стратегія Ф. Майєра базується як на постмодерністському підході до організації письма (іронія та пародія, колажність, інтертекстуальність, алюзивність), так і на оригінальному відтворенні традицій американської літератури, які заклали, зокрема, В. Фолкнер, Е. Гемінгвей, Дж. Д. Селінджер, Дж. Стейнбек, К. Маккарті. Ф. Майєр вміло поєднує сучасний стиль з класичними літературними прийомами, створюючи влучні портрети носіїв сучасного американського суспільства. Елементи іронії та пародії додають його творам глибини та багатогранності, а також допомагають критично оцінити та розкрити суперечливі аспекти сучасного життя. Окрім того, письменник майстерно перетворює класичні теми та мотиви американської літератури в новому контексті, дозволяючи реципієнтам збагатити своє розуміння історії та культури США.

Аналіз досліджень і публікацій. Концептуальні способи розглянути моделі худож-

нього мислення автора романів «Американська іржа» та «Син» з проєкцією на дослідження самотньої інтерпретації дискурсу пам'яті в його прозі досі відсутні. Окремим аспектам творчості Ф. Майєра присвячені розвідки таких дослідників, як А. Алтер, Е. Вітт, М. Какутані, Дж. Л. Нокс, Е. Флуд. Отже, це поле досліджень залишається відкритим для подальших досліджень, спрямованих на аналіз впливу творчості Ф. Майєра на сучасну американську літературу та культуру загалом. Оригінальна комбінація постмодерністських технік та класичних літературних прийомів з-під пера Ф. Майєра зумовила появу художніх творів, які залишаються актуальними та значущими для сучасної американської культури.

Мета публікації – висвітлити особливості мистецької стратегії Філіппа Майєра на основі аналізу романів «Американська іржа» та «Син».

Виклад основного матеріалу. Серед унікальних особливостей американської літератури можна відзначити регіональний аспект. Художні твори, написані в північних, південних, західних та східних регіонах країни, відображають місцеві особливості, культурні традиції та ментальність мешканців цих територій. Такий підхід допомагає письменникам створювати глибокі та живі картини різних куточків США, доповнюючи загальну мозаїку американської культури. Відтак, доцільно увиразнити й біографічну складову творчості Ф. Майєра як письменника, який зримо акцентує увагу на регіональній специфіці. Дитинство митця минуло в його рідній місцині, що розташована в районі Гемпден на півночі Балтимора, де він народився 1974 року. Вже на ранньому етапі його життя було закладено місцевий колорит та атмосферу, що згодом знайшли відображення в його творах. Однак, до остаточного рішення стати письменником Ф. Майєр випробував себе в багатьох професіях: був і веломеханіком, і фельдшером, і брокером на фондовій біржі, і будівельником. Натомість долею вибір було прийнято під час навчання в Міському коледжі Балтимора [4]. Остаточним воно стало в роки вивчення англійської філології в Корнельському університеті в Ітаці, куди Ф. Майєр вступив 1996 року. На цей період припали перші спроби пера, які знайшли своє втілення в розлозі романі. Однак, цей твір так і не був опублікований, оскільки сам автор оцінив його на рівні «студентської нісенітничі задля самопотурання» [1].

Впевненості в своїх художніх устремліннях Ф. Майєр набув завдяки здобутій в 2005 році стипендії від Центру письменників Міченера

при Техаському університеті в Остіні. До речі, з-поміж випускників цієї міждисциплінарної програми розвитку творчого потенціалу є імена таких відомих митців, як Джеймс Ганнагем, Каран Магаджан, Мері Міллер, Кевін Пауерс. Перебуваючи в цьому осередку, Ф. Майер написав більшу частину свого дебютного роману «Американська іржа». У цьому творі автор зосереджується на показі розпаду особистості в епоху капіталістичної максимізації прибутку: герої – на тлі чудових краєвидів Пенсильванії та залишків іржавої індустріальної могутності – безуспішно намагаються покинути свою провінційну місцину – вигадане містечко Бюелл, усвідомлюючи примарність «американської мрії» у депресивному регіоні.

Символом депресії постає закритий сталеливарний завод: «The mill itself had been like a small city, but they had closed it in 1987, partially dismantled it ten years later: it now stood like an ancient ruin, its buildings grown over with bittersweet vine, devil's tear thumb, and tree of heaven» [3] / «Завод сам по собі був як невелике місто, але в 1987-му його закрили, за наступні десять років розтягли звідти все більш-менш цінне, тож тепер будівлі стирчать немов романтичні руїни в чагарниках дикого винограду, гірчака та айланта» (переклад – Б. Н.). У свою чергу, занепале місто перетворилось на декорацію для драматичного сплетіння долі його мешканців. Відтак, тон оповіді переважно виразно песимістичний. Голосами своїх персонажів автор висловлює свою хвилювання стосовно соціальних проблем та погіршення якості життя. Ф. Майер привертає увагу читачів до громадянських потреб задля процвітання своєї країни: «“You should have been here for the seventies, Bud. The department was buying new cruisers with Corvette engines maybe every three years. And then came the eighties, and then it wasn't just that we lost all those jobs, it was that people didn't have anything to be good at anymore”. He shrugged. “There's only so good you can be about pushing a mop or emptying a bedpan. We're trending backwards as a nation, probably for the first time in history, and it's not the kids with the green hair and the bones through their noses. Personally I don't care for it, but those things are inevitable. The real problem is the average citizen does not have a job he can be good at. You lose that, you lose the country”» [3] / «“Шкода, що тебе не було тут у сімдесяті роки, Баде. Чи не кожен три роки департамент закуповував нові патрульні машини з двигунами «корветт». А потім настали вісімдесяті, а потім ми не просто втратили роботу, але у людей взагалі не залишилося нічого хоро-

шого у житті, нічого, де б можна було проявити себе“. Він знизав плечами. “І треба радіти, якщо є шанс возити шваброю чи виносити горщики. Ми відкочуємося назад як нація, можливо, вперше в історії, і винні в цьому не підлітки зі зеленим волоссям та «залізками» в носі. Особисто мене це не обходить, але неможливо заперечувати тенденції. Справжня проблема полягає в тому, що у середньостатистичного громадянина немає роботи, в якій він міг би реалізуватися. Втратиш громадянина – втратиш країну”» (переклад – Б. Н.). Ф. Майер вдається до використання реалістичних описів, щоб передати настрій місцевості та враження від проживання героїв в цьому безнадійному регіоні. Краєвиди міста та руїни заводу стають метафорою втрати й минувшини. Розпач, безперспективність та втрата стають основними темами роману, що надає йому глибини та потужного емоційного впливу на читача.

Головний герой роману – Айзек. Він має славу одного з найбільш розумних юнаків. Однак, після самогубства матері, йому доводиться занедбати навчання й присвятити себе догляду за хворим батьком. Коли його сестра покидає це безнадійне місце, Айзек теж хоче виїхати. Напруга та драматизм роману нуртує в заплутаності відносин між двома друзями – Айзеком та Біллі Поу. Власне, навіть найкращий товариш не може переконати головного героя відмовитись від свого рішення. Проте в день його від'їзду трапляється випадок, що назавжди змінить долі не тільки двох друзів, але й усіх мешканців міста: Айзек ненавмисне вбиває волоцюгу. Реалістичний підхід Ф. Майера до зображення дійсності дає підстави зіставляти його творчість з доробком Дж. Стейнбека з огляду на прагнення обох авторів відтворювати соціальні проблеми без ідеалізації з максимальною точністю й увагою до деталей. При цьому в романі Ф. Майера більш чітко проступає психологічна характеристика протагоністів у пов'язі з панорамними описами природи, які з хірургічною точністю «розривають» тканину тексту. Такий підхід допомагає зрозуміти внутрішні страждання та роздуми головного героя, надаючи твору особливої глибини та відтінків. Атмосферні пейзажі та детальні описи допомагають зануритися у внутрішній світ героя, відчути всю напругу та драматизм, які переплітаються в його житті. У цьому сенсі роман Ф. Майера стає не лише твором літератури, але й історією про боротьбу з життєвими перипетіями, психологічні випробування, пошук внутрішньої гармонії.

Ф. Майер здобув славу після того, як у 2008 році видавничий дім «Random House» купив права

на публікацію твору «Американська іржа». Вже 2010 року Ф. Майер був включений до списку 20 перспективних письменників віком до 40 років «20 до 40», який щодаки публікує авторитетний американський тижневик «Нью-Йоркер» [2]. Це засвідчило факт визнання від критиків. Проте справжній успіх та підтвердження репутації прийшло у 2013 році з виходом роману-саги «Син». Критики високо оцінили цей твір, вбачаючи у Ф. Майері продовжувача великої традиції американської літератури [5]. Завдяки своїм реалістичним зображенням та увазі до деталей, автор підтвердив своє реноме талановитого письменника, що здатен створювати глибокі та багатогранні твори.

Важлива деталь: ще під час перебування в Центрі письменників Міченера прозаїк захопився темою культурної спадщини Сполучених Штатів загалом і Техасу – зокрема. У романі «Син» Ф. Майер утілює своє прагнення створити художню світобудову, яка б розкривала сутність міфу про становлення Сполучених Штатів Америки як складного соціокультурного феномена. На відстані часу є підстави стверджувати, що це прозове полотно, над яким автор працював упродовж 2008–2013 рр., постає панорамним утіленням процесу самоутвердження американців. Для відтворення соціокультурних реалій Техасу й загалом американського Заходу письменник зосередився на детальному зображенні на кількох часових рівнях життєві перипетії родини МакКалоу. Часовий інтервал охопив півтора століття, і в цьому проміжку розгортаються долі головних дійових осіб – Ілая МакКалоу (зачинатель роду), Пітера МакКалоу (син Ілая), Джинні МакКалоу (правнучка Ілая). Неквапливе відтворення змін епох, що відбуваються на очах читача, дозволяє побачити життя різних поколінь людей і їхні погляди на одні й ті ж події та явища. Усі протагоністи – багатогранні особистості, яким властиві неоднозначні вчинки. Це сприяє об'єктивному показу еволюції американського суспільства та його народження як нації. Ф. Майер детально розкриває історію та характери героїв, щоб наблизити реципієнта до реалій тих часів та продемонструвати те, що вплинуло на становлення країни.

Головною цінністю для династії постає володіння землею у пов'язі зі збереженням честі впливового американського роду. Відтак, роман наповнений картинками нещадних сутичок, шокуючих сцен і моментів справжньої жертвності. Усе це судилося пережити передусім Ілаю. Автор детально описує напад команчів весною 1849 року

на ранчо в новоствореній Республіці Техас, під час якого жорстоко вбивають матір та сестру Ілая, а його разом із братом Мартіном беруть у полон. Загалом у романі представлено цілу низку сцен насильства, які дають право називати Захід США Диким. Зображує автор і сцени інтимної близькості. Все це змушує читача повірити у події, що відбуваються, і поринути в реалістичний світ Дикого Заходу.

У полоні розумний та винахідливий юнак швидко адаптується до життя команчів, вивчає їхню мову та звичаї, аж нарешті отримує місце в родині вождя на рівні сина з новим ім'ям Тіететі. Натомість його брат обрав смерть, не вважаючи для себе можливим морально підкоритися вбивцям родини. З часом, Ілай відчуває більшу приналежність до індіанської культури, ніж до власної, відчуває себе частиною племені, бере собі за дружину індіанку. Ілай бере участь у війнах з ворогами індіанців, якими нерідко стають білі американці. Коли хвороби, голод та переважачі сили озброєних американців знищують плем'я, головний герой залишається наодинці. При цьому він не ідентифікує себе повною мірою ані з білими, ані з індіанцями. Ілай балансує на межі двох світів, що створює психологічний конфлікт і внутрішній розрив у його особистості. Це дозволяє читачеві глибше зрозуміти складність та багатогранність суспільства того часу, де різні культури перетиналися й взаємодіяли, а люди шукали своє місце в цьому складному світі. Зрештою, інтеграція Ілая в життя команчів призводить до конфлікту з його рідною культурою, коли він повертається до міста. Таким чином, Філіп Майер переконливо проілюстрував ситуацію, коли Я-особа інтегрується в іншу культуру та спільноту, досягаючи успіхів, але одночасно це призводить до відчуття розриву з власними коріннями. Цей внутрішній конфлікт відтінюється в сюжетній лінії навколо представника другого покоління родини МакКалоу – Пітера, сина Ілая. В основі конфронтації – зіткнення особистостей, цінностей та амбіцій. Ілай – патріарх, «селф-мейдмен», який побудував могутню нафтову імперію в Техасі. Він твердий, амбіційний та непохитний у своїх переконаннях. Його риси успадкувала правнучка Джинні. Для спадкоємиці потужної нафтової імперії органічним, на перший погляд, є світ холодного розрахунку та стрімких реакцій на політичні новини. Пітер, зі свого боку, – чутливий, вразливий, має сумніви щодо свого покликання. Його денники оприявнюють особистість з тонкою організацією душі, людину, якій було важко жити в умовах постійної боротьби за

життя в Техасі. Історія Пітера – це теж своєрідна боротьба, яку він веде за свою свободу любити та жити за своїми принципами. Сина обурює емоційна віддаленість батька, жорстоке ставлення до корінних американців, відсутність співчуття навіть до найближчих. Конфлікт поколінь посилюється, коли Пітер прагне відірватися від спадщини свого батька та торувати свій власний шлях у житті. Він ходить до коледжу, одружується на мексиканці та стає апологетом лівої політики, що є неприйнятним для його батька. Генераційний конфлікт показується через зіткнення двох сильних особистостей з різними цінностями й підходами до життя. Ця динаміка показує, як інтеграція в іншу культуру може призвести до складних міжособистісних відносин та розриву з власними коріннями. Ф. Майєру вдалося переконливо розкрити тему, яка допомагає реципієнту зрозуміти складність людської ідентичності та взаємодії різних культур у сучасному світі.

У цьому контексті варто наголосити, що проблема асиміляції в різних її проявах широко представлена в американській літературі. Йдеться, зокрема, про такі художні тексти, як «Останній з могікан» («The Last of the Mohicans», 1826) Джеймса Фенімора Купера (1789–1851), «Моя Антонія» («*My Antonia*», 1918) Вілли Катер (1873–1947), «Голод пам'яті» («*Hunger for Memory*», 1982) Річарда Родрігеса (1944), «Будинок на вулиці Манго» («*The house on Mango Street*», 1984) Сандри Сісерос (1954), «Клуб веселощів і удачі» («*The Joy Luck Club*», 1989) Емі Тан (1952), «Будинок духів» («*The House of the Spirits*», 1993) Ісабель Альєнде (1942). Ці твори різними способами осмислюють складний досвід асиміляції, показуючи, як процес адаптації до іншої культури може бути як нагородою, так і екзистенційним викликом. Однією з основних ознак цієї тематики є складність процесу асиміляції, що пов'язується зі зміною мови, звичок, релігії, традицій. Як наслідок, персонажі часто втрачають свою первісну ідентичність. Важливо, що тема асиміляції стає важливим інструментом для вивчення і порушення питань ідентичності, самоусвідомлення та збереження культурного спадку і в сучасних зразках американської літератури. Вона надає можливість поглибити розуміння того, як люди адаптуються до нових умов, впливаючи на їхню особистість і відношення до свого коріння.

Новаторство Ф. Майєра полягає в увазі до внутрішнього конфлікту й психологічного тягаря адаптації до нової культури. Письменник не просто зображує зовнішні виклики адаптації, але

й відтворює складні психологічні та емоційні проблеми своїх персонажів у процесі пошуку власної тожсамості. Цей вишуканий опис асиміляції як особистого та психологічного шляху відійшов від традиційних наративів, які часто фокусуються лише на зовнішніх перешкодах та культурних конфліктах. Від історії про тло державотворення, що супроводжувалось збройними конфліктами поселенців Техасу з команчами, апачами та іншими індіанськими племенами, Ф. Майєр проводить читача до реалій ХХ століття, яке, як майстерно показує митець, певною мірою є результатом жорстокої й складної минувшини. Адже події, які відбувалися в минулому, залишили свій слід на сучасному суспільстві, формуючи його структуру, культуру та ставлення до різних аспектів життя.

Зі сторінок роману «Син» проступає ґрунтовне осмислення таких тем, як невільництво та соціальна нерівність крізь призму історії заселення Техасу та збройних конфліктів з індіанськими племенами. Тривале та кропітке вивчення побуту та звичаїв індіанців Ф. Майєр пов'язав з набуттям унікального особистого досвіду, який межував з екстремальними діями. Так, автор, за його зізнанням, харчувався їстівним корінням, яке запивав кров'ю мертвих тварин [1]. Перед реципієнтом постає ретельно сконструйоване сучасне відображення міфу про заснування Сполучених Штатів, в якому герої діють не як міфічні персонажі, а як люди з плоті і крові – з власними недоліками та переживаннями. За допомогою гранично реалістичних описів Ф. Майєр презентує реципієнтові безсторонній погляд на ворожнечу між індіанцями, техасцями та мексиканцями. При цьому автор висуває на передній план своєї оповіді взаємоперехрещення різних культур. Автор майстерно демонструє, що заселення Техасу та формування Сполучених Штатів були складним і багатогранним процесом, який охоплював взаємоперехрещення різних культур. Так, індіанська культура взаємодіяла з техаською та мексиканською культурами, що, у свою чергу, створювало складне розмаїття у соціальних структурах та взаєминах між різними мовно-етнічними групами.

Висновки. Романи «Американська іржа» та «Син» Ф. Майєра справили помітний вплив на розвиток американської літератури ХХІ століття. Зокрема, завдяки самобутньому стилю письменника, оригінальним сюжетним лініям та переконливим психологічним портретам у творі «Син» нового подиху отримав жанр вестерну. Загалом, творчість Ф. Майєра викликає інтерес та захоплення як серед реципієнтів, так і серед критиків, завдяки яскравим образам, глибоким роздумам

про сучасне суспільство та майстерності використання художніх засобів. Його романи дозволяють побачити Америку з різних перспектив, відкриваючи читачам нові пласти її багатогранної культури та історії. Відтак, творчість Ф. Майєра має великий вплив на американську літературу,

привертаючи увагу, зокрема, до жанру вестерну та розкриваючи нові глибини та можливості цього жанру. Митець входить до когорти тих письменників, твори яких стають класикою та впливають на подальший розвиток літератури й культури США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alter A. Philipp Meyer: An Obsessed Novelist's Extreme Research. The Wall Street Journal. 23 May 2013. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323648304578497460628668172>
2. Flood A. New Yorker unveils '20 under 40' young writers list. the Guardian. 4 June 2010. URL: <https://www.theguardian.com/books/2010/jun/04/new-yorker-young-writers-list>
3. Meyer Ph. American Rust: A Novel. New York: Random House Publishing Group, 2009. 384 p.
4. Meyer Ph. Bio. URL: <https://www.philippmeyer.net/bio-2>
5. Winchester E. Philipp Meyer's Savage West. Interview. May 28, 2013. URL: <https://www.interviewmagazine.com/culture/philipp-meyer-the-son>

УДК 821.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.55>

КОНЦЕПТ САМОТНОСТІ У НОВЕЛІ Ф. КАФКИ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ» ЯК ЕКСПЛІКАЦІЯ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ДИХОТОМІЇ «ЛЮДИНА – СВІТ»

THE CONCEPT OF LONELINESS IN FRANZ KAFKA'S SHORT STORY "THE METAMORPHOSIS" AS AN EXPLICATION OF THE MODERNISTIC DICHOTOMY "MAN – WORLD"

Радченко О.А.,

orcid.org/0000-0003-1313-5396

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Дудяк І.М.,

orcid.org/0009-0009-6503-6147

магістрант факультету української та іноземної філології

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стаття пропонує детальний аналіз концепту самотності у новелі Ф. Кафки «Перевтілення», який трактується як стрижневий у модерністській картині людини і світу. Констатовано, що досліджуваний твір – один з крайніх проявів кафківської концепції про хаотичність світу і нікчемність людини, адже тут виразно експліковано не лише зовнішню самотність новітньої людини (відокремленість індивіда від світу), але й самотність внутрішню, викликану екзистенційною ізоляцією, яка зберігається навіть при соціальній інтегрованості («самотність-замкненість»).

Продемонстровано, як внутрішня самотність протагоніста Греґора Замзи оприявнюється у хронотопній моделі твору. В умовах граничної драматизації конфлікту безперервність і гомогенність простору і часу в новелі знищуються, вони стають дискретними, а просторові і часові координати набувають ціннісного відтінку.

Проаналізовано значущі характеристики Греґорового топосу, замкненого у просторі його кімнати. По-перше, кімната «мала», що свідчить про вихідну замкненість і тісноту, які в новелі асоціюються з домовиною. По-друге, кімната спирається на свої основи – «добре знайомі стіни»: відчуття комфорту, зручності, безпеки визначають внутрішній стан Замзи, а поступова втрата простором категорії затишку стає провісником загибелі героя. По-третє, чотири стіни кімнати тлумачаться як символ світу, що підтверджує думку про універсальність кімнати як буттєвого простору.

Зауважено, що простір кімнати потенційно можливо розімкнути, щоправда, за будь-який «прорив» простору герой зазнає кари. Проілюстровано п'ять спроб такого прориву у сюжеті новели, які покроково спричиняють остаточний розрив Греґора з довколишнім світом, його перетворення на нікому не потрібну «напівріч». Так, після кожної спроби простір замикається навколо протагоніста ще більше, зводячись в результаті до неминучої «точки» – його смерті.

Підкреслено, що разом із скороченням простору Греґора, втрачає свою колишню впорядкованість і час, що перед метаморфозою був відрегульований до автоматизму. Розрив зі світом запускає індивідуальний час, який замикає майбутнє на минулому – часові відношення у новелі набувають вигляду кола.

Відтак самотність героя набуває універсального характеру як у просторі, так і в часі.

Ключові слова: модернізм, картина світу і людини, самотність, відчуження, хронотоп, метаморфоза, Франц Кафка.

The article presents a detailed analysis of the concept of loneliness in Kafka's novella "The Metamorphosis", which is interpreted as a key element in the modernistic picture of man and world. It is established that the investigated short story is one of the extreme manifestations of Kafka's concept of the chaotic world and the worthless man, because it explicates clearly not only the external loneliness of the modern man (individual separation from the world), but also the inner loneliness caused by existential isolation, which persists even with social integration ("loneliness-isolation").

It is demonstrated how the inner loneliness of the protagonist Gregor Samsa is manifested in the chronotopic model of the novella. Under extreme dramatization of the conflict, the continuity and homogeneity of space and time are here destroyed, they become discrete, and the spatial and temporal coordinates acquire a value tone.

The significant characteristics of Gregor's topos, locked in the space of his room, are analyzed. First of all, the room is "small", which indicates the initial closedness and tightness, which in the novel are associated with a coffin. Secondly, the room rests on its foundations – "well-known walls": the feeling of comfort, convenience, security determines Samsa's inner state, and the gradual loss of the category of comfort becomes a harbinger of the hero's death. Thirdly, the four walls of the room are interpreted as a symbol of the world, which confirms the opinion about the universality of the room as an essential space.

It is noted that the opening of the room space is potentially possible, although the hero will be punished for any "breakthrough" of the space. Five attempts of such breakthrough in the plot of the novella are illustrated, which cause step by step Gregor's final break with the surrounding world, his transformation into a "half-thing" that no one needs. Thus, after each attempt, the space closes around the protagonist even more, eventually reducing to the inevitable "point" – his death.

It is emphasized that along with the reduction of Gregor's space also time loses its former orderliness, which was adjusted to automatism before the metamorphosis. The break with the world produces individual time, which closes the future to the past – temporal relations in the novella take the form of a circle. Therefore, the loneliness of the hero acquires a universal character both in space and in time.

Key words: modernism, picture of the world and man, loneliness, alienation, chronotope, metamorphosis, Franz Kafka.

Постановка проблеми. Історичні перипетії початку минулого століття спричинились до ґрунтовної зміни людського світовідчуття. Воно знайшло відображення насамперед у новітніх векторах філософської думки, закладених С. К'єркегором, А. Шопенгауером, Ф. Ніцше, А. Бергсоном, М. Гайдеггером та ін. Їхнім спільним знаменником можна вважати крах раціоналістичної візії світопорядку й постулювання картини світу як хаосу й абсурду, що є чужим для людини, що в ньому людина приречена на страждання, страх, самотність, відчай і безпомічність перед світом і суспільством. Численні мистецькі течії тієї епохи, названої модернізмом, по-своєму, та все ж суголосно інтерпретували цю новочасну дихотомію «людина – світ». Серед їх авангарду – екзистенціалістична література, чільним представником якої вважаємо австрійського письменника Франца Кафку, котрий у своїй творчості найбільш трагічно змалював образ безглузого, хаотичного світу, що втрачає сенс та мету існування, показав трагізм буття «маленької», пригніченої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен Ф. Кафки залишається досі малодослідженим в українському літературознавстві на противагу західноєвропейському. Оскільки у вітчизняній науці тривалий час зберігалось

доволі негативне ставлення до модернізму як культурологічної категорії та способу мислення, творчість представників модернізму подавалася у критичному ракурсі. Зокрема, це стосувалось і досліджень творчості Ф. Кафки (див. праці М. Венгерова, Є. Книповича, Б. Сучкова, В. Дніпрова тощо). Серед сучасних українських дослідників кафкіанської спадщини варто відзначити Д. Затонського, Є. Волощук, М. Моклицю. Екзистенціальні концепти у творчому доробку Ф. Кафки, як от «відчуження», «самотність», «приреченість», «страждання», як і в цілому негативне ставлення письменника як до світу, так і до людини стали предметом спеціальних досліджень західних літературознавців М. Брода, Е. Геллера, А. Гаусера, К. Гермсдорфа, Й. Ферка та ін.

Постановка завдання. Метою статті є поліаспектний аналіз концепту самотності у новелі Ф. Кафки «Перевтілення», що є виразником модерністської картини людини і світу.

Виклад основного матеріалу. Проблема самотності була відома та поширена у світовій літературі і до Ф. Кафки, і все ж його попередники, скажімо Д. Дефо чи руссоїсти, зображали самотність як явище суто зовнішнє, таке, що викликане соціальною ізоляцією – відсутністю доступного кола спілкування, людей, що здатні задовольнити потребу в комунікації, міжособистісних контак-

тах, не обов'язково глибоких і близьких. Такий «голод» можна утамувати чи принаймні трохи згладити, якщо просто вийти на вулицю і побути серед люду. Натомість самотність кафківської людини – це логічне породження тотального відчуження, природжена хвороба світопорядку. Тобто перед нами самотність внутрішня, викликана екзистенційною ізоляцією, яка «зберігається навіть при задовільному спілкуванні з іншими індивідами, при чудовому усвідомленні себе та інтегрованості. Екзистенціальна ізоляція пов'язана з прірвою між собою та іншими, яку неможливо подолати. Вона також означає ще більш фундаментальну ізоляцію – відокремленість індивіда від світу» [1, с. 198].

Щоб наочно продемонструвати цю внутрішню самотність в новелі «Перевтілення», Ф. Кафка мав «зробити людину не-людиною, перетворити на бридку потворну комаху, але зберегти її колишнє оточення і якусь подобу людської свідомості, щоб вона могла відчути цю свою самотність» [2, с. 176]. І протагоніст твору Грегор Замза глибоко, повною мірою переживає це відчуття, коли він, всіма відкинутий і забутий, стикається сам-на-сам із буттям – смертю, відчаєм, необхідністю прийняти «доленосне» рішення. Тут варто наголосити на деяких аспектах.

Відомо, що внутрішня самотність веде до руйнації самототожності, але водночас є передумовою створення нової тотожності особистості. Так, Н. Хамітов підкреслює, що внутрішня самотність «призводить до відокремленості в соціумі, але, лише пройшовши лабіринт, можна говорити про дійсне з'єднання особистості та інших особистостей – про те, що Карл Ясперс назвав 'екзистенціальною комунікацією'» [3, с. 96].

Виходячи з тексту, Грегор у фіналі залишається віч-на-віч з собою, у повній ізолюваності від будь-яких проявів життя. Але самотність Замзи не приводить його до самототожності і встановлення комунікації з іншими людьми, а тому маємо всі підстави твердити, що вона переростає в «самотність-замкненість» (термін Н. Хамітова [пор.: 3, с. 150–152]), і її не подолати, як би герой цього не хотів.

Дуже цікавою у зв'язку з цим є хронотопна модель твору Ф. Кафки, тому що для будь-якого мистецького твору простір і час – це не просто рамка, всередині якої розгортається дія; вони активні й до певної міри сюжетотворчі. В умовах граничної драматизації конфлікту в новелі Ф. Кафки «Перевтілення» просторові і часові координати набувають виразного ціннісного відтінку: «Безперервність і гомогенність простору

і часу знищуються, вони стають дискретними, і різним їх відрізкам приписується різна цінність» [4, с. 29].

Практично всі дослідники творчості Ф. Кафки відзначають замкненість простору Грегора Замзи, так само як і спроби героя цю замкненість подолати [див.: 5; 6]. У «людський» період свого життя, який передував метаморфозі, він відчував бажання протилежного кшталту – кинути все, щойно виплатить борг своїх батьків, тобто прагнув обмеження простору. Відтак значущою є характеристика Грегорового топосу: «Його кімната, – пише Ф. Кафка, – справжня, дещо мала кімната стояла в своїх чотирьох, добре знайомих стінах» [7, с. 51]. Тут можна виділити три смислових аспекти.

По-перше, кімната «дещо мала», що свідчить про вихідну замкненість і тісноту, які в новелі асоціюються з домовиною. У щоденнику письменника такий же зв'язок між життям холостяка, замкненим простором та домовиною виведено на поверхню: «Чим більше він [холостяк] віддаляється від живих, для яких – і це найбільш лихий наслідок – він і повинен працювати як свідомий раб, що не сміє заявити про свою свідомість, тим менший простір вважають достатнім для нього... Цей холостяк уже всередині життя немовби самохіть починає обмежувати себе простором, що постійно зменшується, коли він умирає, домовина йому саме до міри» [цит. за: 8, с. 68]. Грегор цілком вписується у наведену модель: він холостяк, забезпечує родину, простір його життя постійно обмежується, і коли він умирає, його тіло займає максимально можливий на той момент простір.

По-друге, кімната Замзи спирається на свої основи – «добре знайомі стіни». Це важлива властивість простору, адже відчуття комфорту, зручності, влаштованості, безпеки будуть визначати внутрішній стан Грегора до самої смерті. Втрата простором категорії затишку стає провісником загибелі героя.

По-третє, чотири стіни, згадані Ф. Кафкою, можна тлумачити і як символ світу, що підтверджує думку про універсальність простору кімнати.

Водночас, незважаючи на замкненість, простір кімнати потенційно можливо розімкнути – адже сюди виходять одразу четверо дверей: по одній з кімнат батька, матері й сестри і одні з вітальні – їх і відчиняє на початку новели Грегор. Тобто тут нібито міститься натяк на можливість якогось виходу, однак іронія полягає в тому, що за будь-якого прориву простору герой одразу зазнає карі і при цьому все ж залишається комахою. З іншого

боку, «це може свідчити про граничну прозорість Грегорового простору – особливо на тлі його бажання усамітнитися» [9, с. 4], – зазначає О. Чертенко.

У сюжеті новели можна виділити п'ять спроб «прориву» простору, котрі навряд чи можна вважати сповна усвідомленими, адже Грегор робить їх з причин аж ніяк не бунтівничого характеру. Важливо, однак, що після кожної такої спроби простір замикається навколо героя ще більше, зводячись в результаті до неминучої «точки» – його смерті.

Перша спроба «прориву» починається і закінчується намаганнями героя відчинити двері. «... Було б найрозумніше офірувати всім, аби лиш була хоч найменша надія на звільнення з ліжка» [7, с. 56], – міркує Грегор перед тим, як атакувати двері. Намагаючись прокрутити ключ, герой поранив собі рота, що можна вважати фізичною відплатою за прагнення «прорвати» простір. Духовна відплата значно серйозніша: фактично іде відторгнення протагоніста рідними, яке проявляється в їхніх перших реакціях на його метаморфозу і надалі лише поглиблюється.

Друга спроба полягає у безпосередньому виході з кімнати. Ця спроба відрізняється від попередньої характером наміру героя: в першому випадку він хоче відчинити двері й показатись домашнім, щоб побачити їхню реакцію на метаморфозу, а в другому бажає продемонструвати керівникові фірми свою службову відповідальність. Погоня за керівником закінчується для Грегора черговою раною, яка з'являється внаслідок його зіткнення з батьком. При цьому відбувається остаточний розрив з довоколишнім світом. На образному рівні він проявляється в тому, що Замза перестає розпізнавати лікарню, яку раніше бачив з вікна своєї кімнати: «...Якби не знав зовсім певно, що жив на тихій, але цілком міській Шарльотташтрассе, міг би подумати, що перед його вікном простягалася пустеля, в якій невідразно сполучалося сіре небо з сірою землею» [7, с. 76]. Тож довоколишній світ, який перетворився на пустелю, відпадає від «приватного» простору Грегора, а час, перед метаморфозою відрегульований до автоматизму, втрачає свою колишню впорядкованість. До речі, образ лікарні також, як видно, має символічне значення. Одним із них може бути всесвіт, пройнятий недугою, адже крізь вікно Грегор бачить зовнішній світ – і в той же час не бачить нічого, окрім лікарні.

Третя спроба – це, власне, не стільки вихід у лінійному просторі, скільки збільшення обсягу «обжитості» локусу героя. Грегор освоює стелю

та стіни, відкриваючи в процесі цього освоєння нові втіхи.

Ф. Кафка підкреслює, що стеля вабила героя явно більше (відвертий натяк на «високі ідеї»), а падати з неї було дуже приємно (черговий зразок іронічної рефлексії письменника). Як покарання за цю спробу з кімнати Грегора виносять меблі. Те, що цю акцію можна інтерпретувати саме як покарання, підтверджують і сумніви матері, яка припускає, що без меблів Грегор відчує себе в пустій кімнаті зовсім покинутим. Та й сам Замза вважає, що перетворення затишної кімнати на незатишну печеру сприятиме забуванню ним людського минулого, чого він зовсім не хоче, хоча в той же час відчуває, як повідомляє автор, дивну потребу опинитися саме в порожній кімнаті. Присутність письмового стола і портрета, для якого Грегор випиляв рамочку, залишала примарну надію на можливість творчості – їх усунення цю надію остаточно відсікає. Крім того, позбавлений звичних речей, герой сам стає ніби «напіввірчю», об'єктом задоволення марнославства сестри.

Четверту спробу спровокував процес винесення меблів. Спочатку Грегор накриває собою портрет дами в хурті – вікно в світ минулого і символ творчості, іронічно зведеної Ф. Кафкою до випилювання рамочки; а потім, бажаючи допомогти доведеній ним до неприємності матері, покидає кімнату, за що й платить тим, що стає мішенню для яблук, які жбурляє батько. Знаменним є той факт, що яблуками атакує Грегора саме батько – аналог біблійного Бога, і саме після того єдиного разу, коли герой «досліджує» сусідню кімнату, а точніше у розпачі оббігає її всю. У себе в кімнаті за подібні подорожі Грегор відплачується винесенням меблів, а в чужому просторі – позбавленням можливості взагалі здійснювати такі походи.

Одне з яблук назавжди застрягає у спині комахи і тим самим сприяє черговому «звуженню» простору Грегора, оскільки обмежує колишню свободу його пересування. Щоправда, тепер родичі залишають відчиненими двері до його кімнати, даруючи йому таким чином ілюзію свободи, але, звичайно ж, за виходом з кімнати неодмінно настало б і покарання, як то й відбулося пізніше. До того ж, через відчинені двері Грегор чує розмови про те, яким тягарем він став для родини.

Простір його кімнати стає дедалі менш придатним для існування: її захаращують речами, для яких не знайшлося іншого місця, і разом з тим все більше перетворюється на річ і сам герой – він потрапляє до розряду «мотлоху», розглядається як нікому не потрібний предмет. Очевидно, саме

тому після «подорожей» у заваленій непотребом кімнаті він зазнавав нападів смертельної втоми і туги. Зменшення обсягу простору віщує близьку смерть, а «злиття» землі і неба та усунення тим самим двоїстої природи існування (життя – смерть, верх – низ, зовні – всередині тощо), що відбулося на початку, переходить зі світу зовнішнього у внутрішній Грегорів світ.

Логічно, що покарання за п'яту спробу вийти в «світ родини», пов'язану з грою сестри на скрипці (стимул промовляє сам за себе), виступає вже смерть. А втім, покарання це радше умовне, адже Грегор своєю волею повзе до власної кімнати, де, своєю ж волею, помирає. До того ж, на той час він уже настільки наблизився до смерті, що служниця не одразу помічає, що Грегор уже неживий. І далі вона просить дозволу «прибрати це». У точці смерті простір буття героя стає ідентичним його тілу.

Тіло героя, таким чином, також виступає предметом просторових відношень, будучи фізично самостійним замкненим простором. Внаслідок звички людина не помічає, що її свідомість замкнена в тілі – при безперечній їх єдності. І саме через цю єдність така замкненість є непоборною. У щоденнику Ф. Кафка висловив страх перед тілом, яке переживається подібним чином: «Ця чітка відмежованість тіла жахлива» [цит. за: 9, с. 5]. І той факт, що Грегора наділено незвичайним тілом, по-своєму має зацентувати окремішність тілесного простору людини. Межі такого простору мислимо подолати лише разом зі смертю, але зі смертю тіла гине і свідомість, що підтверджує принципову безвихідь становища героя. Можна сказати, що просторові відношення у новелі ілюструють той тип буття, що його М. Гайдеггер згодом назвав «буттям-до-смерті». Дійсно, у «Перевтіленні» життя героя представлено як невідбутне і невпинне вмирання.

На нашу думку, корінна причина беземоційного сприйняття Грегором нової для себе реальності полягає в тому, що ситуація перевтілення здається йому оборотною – тобто він трактує її як недугу (що й дозволяє героєві розмірковувати про наслідки запізнення на службу), після якої все повернеться на круги своя. Схожий погляд на стан Грегора властивий його матері: «...Було б найліпше, – вважає пані Замза, – якби ми постаралися утримувати кімнату точно в такому самому стані, в якому вона була раніше, щоб Грегор, коли він знову повернеться до нас, побачив усе без змін і тим легше міг забути цей час» [7, с. 79].

Ці думки збігаються з напрямком пошуку самого Грегора. Йому надано можливість через

недугу (тобто через метаморфозу) усвідомити незворотність часу, але цього не відбувається. Спочатку Грегорові думки спрямовані у майбутнє: «...як зберу колись грошей, щоб сплатити йому борг батьків – це може потривати ще п'ять-шість років...» [7, с. 52], – думає він. Після другої спроби «прориву» простору Грегор тужливо і з острахом переживає ліквідацію старих часових відношень. Розрив зі світом «запускає» індивідуальний час, який замикає майбутнє на минулому (тим часом часові відношення у новелі набирають вигляду кола): «Часто він мріяв про те, щоб, щойно відчиняться двері, знову, як і раніше, перебрати всі родинні справи в свої руки...» [7, с. 88]. Єдиною умовою нормального буття, за Грегором, є відродження його попереднього стану. В його уяві керівник фірми з'являється у дверях, щоб відновити status quo. Так двері семантично пов'язуються з минулим, а виходи за межі кімнати набувають вигляду спроб повернутися в це минуле.

Перевтілення зміщує часові відношення і в свідомості оточення. Після метаморфози образ Грегора розпадається в очах його близьких на «сина / брата», з яким пов'язані спогади про минуле та надії на майбутнє, і «комаху», в якій втілилась теперішність. Багатоніжка стає, таким чином, перешкодою до збереження пам'яті про сина-комівояжера. Сестра, наприклад, говорить про це так: «Я не хочу називати цю потвору своїм братом, і тому скажу лише одне: ми мусимо спробувати позбутися її» [7, с. 96]; «Але який же це Грегор? Якби це він, він давно зрозумів би, що співжиття людей з такою твариною неможливе, і відійшов би геть добровільно. Тоді ми не мали б брата, але могли б жити й шанобливо зберігати пам'ять про нього» [7, с. 97]. Тож услід за О. Чертенко можемо констатувати, що розщеплення особистості Грегора на «сина-комівояжера» і «комаху», а також розведення цих іпостасей на різні полюси часу є «способом виправдання морального вбивства» [9, с. 5].

Висновки і перспективи. З-поміж письменників-модерністів саме у творчості Ф. Кафки абсолютизовано виражається дихотомія «людина – світ». Людство для автора – це сума взаємовідштовхуючих монад, самотніх індивідів, кожен з яких живе в цілковитій самотності. Письменник трактує це логічним породженням тотального відчуження, природженою хворобою світопорядку. Новела «Перевтілення» оприявлює самотність кафківської людини, що є самотністю внутрішньою, викликаною екзистенційною ізоляцією. Вона веде до руйнації самототожності і, на відміну від самотності, зображеної іншими

модерністами, не є передумовою створення нової тотожності особистості, не приводить до встановлення «екзистенціальної комунікації», а переростає в самотність-замкненість. Таку самотність автор символічно втілює в образі протагоніста, котрий через метаморфозу поступово і доконечно втрачає будь-який зв'язок зі своїм світом – спочатку зовнішнім, а врешті-решт і внутрішнім. Цьому посутньо сприяє

детально проаналізований нами часопростір твору – замкнутий простір і циклічний час, вихід з яких єдиний – смерть (експлікація гайдегерівського «буття-до-смерті»). Перспективним у даному контексті вважаємо дослідження інших екзистенціальних концептів у Ф. Кафки, як от абсурдність, страх, провина, страждання, приреченість тощо, чому плануємо присвятити наступні розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чухно В. Людина в химерному світі Франца Кафки (Спроба екзистенційного аналізу оповідання «Перевтілення»). *Людинознавчі студії. Серія «Філософія»*. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. Вип. 18. С. 196–208.
2. Затонський Д. Франц Кафка. *Затонський Д. Австрійська література в ХХ ст.* Київ : Художня література, 1985. С. 173–214.
3. Хамітов Н. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-ге вид. перероб та доп. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
4. Лисюк Н. Полоса відчуження : Про творчість Ф. Кафки. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1996. № 10. С. 27–32.
5. Своєрідність світобачення в оповіданні Ф. Кафки «Перевтілення». *Тема*. 1999. № 2. С. 106–109.
6. Ігнатенко М. Відчуження й імморалізм у дійсності та літературі ХХ ст. *Слово і час*. 2001. № 11. С. 45–59.
7. Кафка Ф. Оповідання / у пер. І. Кошелівця. Б. м. : Сучасність, 1989. 260 с.
8. Козієва В. «У кого кинути яблуком?» : метафоричність світу новели Ф. Кафки «Перевтілення» та актуальність її проблеми в наш час. *Зарубіжна література в школах України*. 2013. № 7–8. С. 67–68.
9. Чертенко О. Сновидіння, генія, що прокинувся (Роздуми про «Перевтілення» Ф. Кафки). *Зарубіжна література*. 2001. Ч. 37. С. 3–7.

РОЗДІЛ 11 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.112.2:82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.56>

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ КАТЕРИНИ ПЕТРОВСЬКОЇ «МАБУТЬ ЕСТЕР»

TRANSNATIONAL CULTURES OF MEMORY IN KATJA PETROWSKAJA'S NOVEL "VIELLEICHT ESTHER"

Анхим О.І.,

*orcid.org/0000-0001-8693-1970**кандидат філологічних наук,**докторант кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Протягом останніх десятиліть транснаціональна культура пам'яті привертає увагу дедалі більшої кількості науковців. Показуючи різні погляди на щось спільне, вона не обмежується національними контекстами і передбачає переоцінку історичних подій і особистостей. Таким чином, розгляд пам'яті з транснаціональної перспективи видається надзвичайно важливим для розуміння нашого минулого і сьогодення. Важливу роль у процесі транснаціоналізації пам'яті відіграє література, показуючи, як спільноти пам'яті мігрують і як формуються транснаціональні культури пам'яті.

У статті аналізується пізнавальна цінність концепції транснаціональності для досліджень культур пам'яті, а також показується оприявлення транснаціональної культури пам'яті у книзі сучасної німецькомовної письменниці українського походження Катерини Петровської «Мабуть Естер». Зазначено, що, пов'язуючи індивідуальну історію з широким суспільним розвитком, який включає історію, катастрофи та травми ХХ ст., роман авторки передбачає зіткнення власної (пост)пам'яті із (пост)пам'яттю читача, внаслідок чого відбувається інтеграція національної пам'яті в транснаціональну. Особливе місце в романі посідає тема Голокосту, де постпам'ять авторки, відриваючись від радянської політики замовчування, переходить через часові, національні, культурні та мовні кордони і залучає читачів до роздумів і діалогу. Невід'ємним елементом наративу постпам'яті авторки є багатомовність, де, зокрема, німецька мова відіграє важливу роль у дистанціюванні авторки від свого походження і дозволяє писати їй не з точки зору жертв, а з універсальної перспективи. Таким чином, книга К. Петровської виступає за транснаціональний тип пам'яті, який долає фізичні і метафізичні кордони, а також розмежування між жертвами і злочинцями, між своїми і чужими тощо. Своім романом авторка не тільки побудувала міст до невідомого їй минулого, але й виводить це минуле на транснаціональний рівень, чим зумовлює потенційний діалог не лише в межах свого покоління, а також із наступними поколіннями.

Ключові слова: багатомовність, міграція, пам'ять, транснаціональна культура пам'яті, транснаціональна література, транснаціональний автор, транснаціональність.

In recent decades, the transnational culture of memory has attracted the attention of an increasing number of scholars. Showing different views on something in common, it is not limited to national contexts and involves a reassessment of historical events and personalities. Thus, considering memory from a transnational perspective seems extremely important for understanding our past and present. Literature plays an important role in the process of transnationalization of memory, showing how communities of memory migrate and how transnational cultures of memory are formed.

The article analyzes the cognitive value of the concept of transnationality for the research of cultures of memory, and also shows the manifestation of the transnational culture of memory in the book "Vielleicht Esther" by the modern German-speaking writer of Ukrainian origin Katja Petrowskaja. It is noted that, by connecting individual history with broad social development, which includes history, catastrophes and traumas of the 20th century, the novel involves a collision of her own (post)memory with the reader's (post)memory, resulting in the integration of the national memory into transnational. A special place in the novel is occupied by the topic of the Holocaust, where the postmemory of the author, breaking away from the Soviet policy of silence, crosses temporal, national, cultural and linguistic boundaries and engages readers in reflection and dialogue. An integral element of the author's postmemorial narrative is multilingualism, where, in particular, the German language plays an important role in distancing the author from her origin and allows her to write not from a victim's point of view, but from a universal perspective. Thus, K. Petrowskaja's book asserts a transnational type of memory that overcomes physical and metaphysical borders, as well as the distinction between victims and criminals, between one's own and others, etc. With her novel, the author not only built a bridge to a past unknown to her, but also brought this past to the transnational level, thereby establishing a potential dialogue within her generation and with the next ones.

Key words: multilingualism, migration, memory, transnational culture of memory, transnational literature, transnational author, transnationality.

Постановка проблеми. Наслідки міграції та глобалізації, а також зумовлені ними зміни у просторі і часі, зумовлюють переорієнтацію літературознавства, яке дедалі частіше відривається від кордонів своєї національної приналежності. Щоб досягнути й теоретизувати цю глобальну сучасність у літературі, все більше науковців зосереджується на умовності кордонів між націями, культурами та літературами, показуючи їхню неоднорідність, різноманітність та взаємозалежність. «Поліцентризм, гібридність і динаміка – як зазначає П. Гросенс – є визначальними параметрами літератур доби глобалізації, співіснування яких вже не визначається статичними моделями літературно-історичної канонізації» [3, с. 136]. Концепція транснаціонального, яка намагається досягнути й теоретизувати динамічну природу нашої глобальної сучасності, стає «визначальною для подолання диференціації центру та периферії» [9, с. 15]. Охоплюючи літературні тексти, які походять з різних культурних і мовних традицій і здатні перетинати національні та культурні кордони, вона зосереджується на транснаціональних і / або транскультурних авторах, «на чиему житті позначилась міграція і які, отже, об'єднують у собі дві чи більше національні та культурні приналежності» [9, с. 93].

Такий «транснаціональний поворот», який утвердився в літературі в кінці ХХ ст. і зараз активно використовується в різноманітних наукових студіях, оприявнюється і в дослідженнях пам'яті. Як і література в цілому, пам'ять також почала відриватися від національної історії і виходить за межі національних і культурних кордонів. Транснаціоналізація процесів пам'яті, яка сприяє відходу від ідеї однорідних спільнот пам'яті, не обов'язково пов'язана з постмодерністською глобалізацією, проте саме в останні десятиліття вона набуває нового вираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поточні процеси глобалізації, які впливають як на мобільність людей, так і на розвиток і поширення нових технологій, впливають на дослідження пам'яті з транснаціональної перспективи, що унеможливорює віднесення пам'яті до територіально чи національно фіксованих атрибутів. Як зазначають А. Асман і С. Конрад: «Сьогодні пам'ять і глобальне потрібно вивчати разом, оскільки стало неможливо зрозуміти траєкторії пам'яті поза глобальним світоглядом» [2, с. 2]. Важливий внесок у розуміння пам'яті як глобального феномену зробили такі вчені, як А. Асман, Я. Асман, А. Ерль, С. Крамер, М. Ротберг, А. Тіпнер та ін.

Постановка завдання. Транснаціональна культура пам'яті, дослідження якої в останні десятиліття привертає дедалі більшу увагу міжнародної наукової спільноти, досі залишається практично поза увагою українських науковців. Тому розгляд книги К. Петровської «Мабуть Естер» крізь призму теорії транснаціональної культури пам'яті має на меті висвітлити останні підходи до феномену транснаціоналізації пам'яті, а також відповісти на питання, як вона оприявнюється на рівні тексту / твору.

Виклад основного матеріалу. Література відіграє важливу роль в тому, щоб показати і збалансувати суперечливі або конкуруючі спогади і має на меті процес переговорів і порозуміння. Показуючи спогади певних національних спільнот і їхнє зіткнення з іншими культурами пам'яті, література виводить їх на транснаціональний рівень. В такій транснаціоналізації пам'яті література виступає не лише інструментом передачі індивідуальних спогадів, але й посередником у формуванні транснаціонального колективного минулого, де досвід жертв і злочинців тісно взаємопов'язані. Як зазначає А. Тіпнер: «Форми культурної пам'яті не прив'язані до конкретного місця чи особи: вони мігрують через кордони разом із людьми, стають глобально доступними через медіа-інсценування та сприяють виникненню транснаціональних спільнот, які є глобальними та особливими водночас. Під час переміщення через кордони та переходу від однієї національної культури пам'яті до іншої виникають нові, транснаціональні культури пам'яті, у яких зіштовхуються різні інтерпретації, події переоцінюються, а традиційні наративи піддаються сумніву та трансформуються» [3, с. 156].

Звичайно, проаналізувавши такі центральні події європейської історії, як Перша і Друга світові війни, Голокост, Голодомор тощо, можна побачити, що вони по-різному сприймаються та інтерпретуються у різних національних культурах пам'яті. Те, що спільні спогади (як злочинців, так і жертв) тих чи інших подій базуються на різних передумовах, є важливими для процесу транснаціоналізації культур пам'яті, адже «[к] оли ці культури пам'яті зустрічаються, виникають нові ситуаційні констеляції пам'яті, які вже не можна описати як національні, а транснаціональні. Тоді як національні культури пам'яті розглядають центральні події європейської історії насамперед з огляду на їхній вплив на відповідне суспільство, транснаціональні культури пам'яті відкриті також для іншого історичного досвіду та спогадів» [3, с. 156]. Таким чином,

розгляд пам'яті з транснаціональної перспективи виходить за межі традиційних досліджень культури пам'яті і передбачає її розгортання між націями і культурами, її постійний рух [6] і трансформацію. Водночас, за А. Тіпнер, «слід розрізняти транснаціональність, яка виробляється на рівні суб'єкта шляхом інтеграції двох чи більше культур пам'яті, а також спогадів про міграцію, втечу чи вигнання в біографічні наративи, і транснаціональність на колективному рівні, яка бере активну участь у спільній, більше не національно орієнтованій пам'яті та прагне розробити для неї моделі» [3, с. 157].

Яскравим прикладом транснаціональних культур пам'яті є роман німецькомовної письменниці та журналістки українського походження Катерини Петровської «Мабуть Естер» (2014), за фрагмент з якого у 2013 році авторка отримала престижну німецьку літературну Премію Інгеборг Бахман. Сама авторка належить до когорти транснаціональних / транскультурних авторів, які пройшли процес творчої транспатріації, тобто «комбінований процес відсторонення від первинної культури та деетнізації, детрибалізації, детериторіалізації та денаціоналізації (або депатріації) почуття ідентичності, приналежності чи відданості» [5, с. 4]. К. Петровська народилася 3 лютого 1970 року в Києві в українсько-єврейській родині. Спочатку авторка навчалася в Тартуському університеті (Естонія), де вивчала літературознавство та славистику, згодом – в Стенфордському та Колумбійському університетах. В 1998 році отримала докторський ступінь у Московському університеті, захистивши дисертацію, присвячену поезії та прозі Владислава Ходасевича. З 1999 року живе і працює в Берліні.

Як і більшість транснаціональних творів, книгу К. Петровської «Мабуть Естер» важко віднести до якогось одного загальноприйнятого літературного жанру, адже її можна детермінувати і як сімейний роман, і як роман-травелог, і як автобіографічний роман, і як історичний роман тощо. Зважаючи на це, як справедливо зазначає П. Рихло, «перед нами постає новий синтетичний жанр – документальний постмодерністський роман, зітканий з реальних родинних історій, однак просякнутий величезною кількістю історичних, політичних, культурних та літературних асоціацій і ремінісценцій» [1, с. 222].

У своєму романі «Мабуть Естер» К. Петровська розповідає історію своєї українсько-польсько-єврейської родини. Намагаючись реконструювати жорстоко знищені долі, які часто залишилися лише в індивідуальній пам'яті її учасників,

авторка подорожує різними країнами і місцями сімейної історії. Її дослідницька подорож, що описана з позиції сьогодення і розповідається в аналепсисі, веде оповідачку від Берліна до Варшави, Москви, Києва та колишніх концтаборів Аушвіц і Маутгаузен. В пошуках документів, фотографій та інших свідчень, авторка звертається як до історичних місць та архівів, так і до інтернету. Таким чином, К. Петровська ставить перед собою завдання реконструювати історію своєї родини, позначену численними прогалинами та травматичними епізодами. Щоб заповнити ці порожнечі, авторка вдається до метафікційного письма. Вона дає голос своїм померлим членам родини, зіставляє різні варіанти подій, включає у текст елементи фікції, що часто стає єдиним способом реконструювати сімейну історію, яка інакше стане недоступною. Вже сам підзаголовок «Історії» стирає межу між фактом і вигадкою і водночас підкреслює відкритість, множинність і випадковість історичних подій і досвіду. Ці «порожні» місця історії авторка аж ніяк не намагається приховати і завжди робить їх видимими для читача. Саме вони стають центральною рисою оповіді, яка відзначається своєю фрагментарністю і поліфонічністю.

Своїми «історіями» К. Петровська долучається до центральних процесів сучасної мемуарної літератури, такі як дослідження, робота з документами та інтеграція різних голосів у текст, який має автобіографічну основу та містить елементи фікції [3, с. 164]. Роман авторки, безсумнівно, пов'язаний з концептом «постпам'ять» («postmemory») М. Гірш, під яким остання розуміє «зв'язок другого покоління з сильним, часто травматичним досвідом, який передував їхньому народженню, але який, тим не менш, був переданий їм настільки глибоко, що, здається, сам по собі є спогадом» [7, с. 103]. Використовуючи наративи постпам'яті, тобто наративи, які передають спогади попередніх поколінь, авторка показує не лише особисте травматичне минуле, але й виходить за межі родини і навіть нації, тому тут ми можемо говорити про перехід від сімейної постпам'яті (вертикальна передачі пам'яті від батьків до дитини) до афілійованої (горизонтальна передача пам'яті буквально від другого покоління іншим з їхнього покоління, які шукають зв'язку) [7, с. 114–115].

Вже саму сім'ю К. Петровської, предки якої «розійшлися по всій Європі» [1, с. 39], а початки «засновані на сумнівному перекладі без оригіналу» [1, с. 41], можна назвати транснаціональною, що унеможливує її розміщення

в певних національних чи культурних рамках. Водночас особиста сімейна біографія авторки тісно пов'язана зі (східно)європейською історією ХХ століття. Виводячи свою сімейну історію на транснаціональний рівень, вона знайомить німецькомовного читача зі світовими війнами, варшавським гетто, бійнею в Бабиному Яру, сталінськими репресіями тощо. Сама авторка постає тут представником як жертви колективу (єврейського народу), так і груп злочинців (колишньої радянської влади). Зрештою, опис цих та інших подій нівелюють чіткі межі між жертвами та злочинцями і створюють транснаціональну перспективу в культурі пам'яті, яка враховує культурну пам'ять Німеччини, Австрії, Польщі та України. Все це відкриває транскордонний, транснаціональний європейський простір пам'яті.

Особливо це проявляється у розділі про Бабин Яр, де під час Другої світової війни нацистами були вбиті тисячі київських євреїв. На думку авторки, події Бабиного Яру, де загинули і декілька членів її родини, виключені з колективної пам'яті Німеччини. Це, зокрема, оприявнюється в епізоді про бібліотекарку, яка на прохання К. Петровської надати книжки про Бабин Яр запитує: «Може, Ви маєте на увазі Baby-year?» [1, с. 139]. На такі прогалини у німецькому розумінні минулого вказує і цитата: «... тих, що залишилися, зігнали в Бабин Яр чи, як завжди пише моя мама, в БЯ, так ніби всі знають, що таке БЯ, або вона справді, я маю на увазі таки справді, не може назвати це місце повним іменем. І там розстріляли. Але це ви, звісно, знаєте. Звідси, де я тепер, до Києва так само, як до Парижа» [1, с. 164].

Описуючи історію своєї родини, К. Петровська ретроспективно показує і політику пам'яті радянського режиму, яка за розповідями про Велику Вітчизняну війну свідомо приховувала пам'ять про події у Бабиному Яру. Як зазначає авторка, «радянський уряд хотів ліквідувати Бабин Яр просто як місце» [1, с. 143] і не вважав його вартим особливої уваги: «Двадцять років тут, у Бабиному Яру, не було ані найменшого натяку на бійню, жодного монумента, жодного каменя, жодної таблички. За вбивством прийшло мовчання» [1, с. 143]. Бабин Яр в історіях Катерини Петровської стає транснаціональним і трансгенераційним місцем пам'яті, про який вона розповідає не лише як нащадок убитої жінки, а й як «абстрактна людина», як «людина в собі», адже «немає чужих, коли йдеться про жертви. В кожній людині хтось тут є» [1, с. 140].

Таким чином, транснаціональна культура пам'яті передбачає, що Голокост не є трагедією

«Інших», а є спільною трагедією всіх учасників. Зважаючи на вище зазначене, цей розділ книги можна розглядати і як певну метарефлексію про акт пам'яті. Як зазначає Дж. Ортнер, авторка «не лише змальовує долю своєї родини під час нацистської окупації, а й розкриває шари амнезії в Радянському Союзі, порушення комунікативної передачі спогадів у її родині та спрощену пам'ять про Голокост у Німеччині» [8, с. 42]. Опис цих та інших подій (тут згадується також про Голодомор, під час якого голодували мільйони жителів України, революцію і війни, гетто й концтабори тощо) дозволяють, зрештою, раніше забороненим і маргіналізованим нарративам пам'яті вийти на поверхню і злитися з іншими нарративами, надаючи цим подіям транснаціонального значення. Отже, зосереджуючись на минулому, авторці вдається поєднати його із сьогоденням, надати нового значення різнорідним фактам і розширити насамперед у німецькомовного читача розуміння (східно)європейської історії.

Ще один вимір транснаціональності роману К. Петровської полягає в його багатомовності, яка «стає ознакою поліфонії транснаціональної пам'яті» [3, с. 164]. Вже той факт, що авторка пише історію своєї родини німецькою мовою, «мовою ворога» [1, с. 61], показує спробу авторки дистанціюватися від свого походження і, відповідно, від досвіду жертви. Водночас німецька мова, яка створює «рівновагу походженню» і стає «лозиною в пошуках своїх» [1, с. 60], дозволяє вийти індивідуальній і колективній пам'яті на транснаціональний рівень і показати, що описані події є спільними для всіх їх учасників. Як зазначає сама авторка: «Справжнім героєм моєї книги є німецька мова, яку я почала вивчати вже дорослою. Завдяки зміні мови я втікаю від ідентичності, яку мені нав'язує російська мова. Німецькою я вже не маю наперед безумовної рації, я не промовляю тут ні в ролі переможця, ні в ролі жертви (до чого мене так чи інакше спонукає моя східноєвропейсько-єврейська історія.) Виникає своєрідний стереоефект. Будучи історично виправданою, я можу звернутися до питання, де ми знаходимось як люди – незалежно від того, хто був нашим дідусям» [1, с. 222]. Варто також зауважити, що окрім німецької, в тексті також містяться фрагменти з англійської, польської, російської та інших мов, яким надаються різні емоційні, меморіальні та політичні функції [4]. Така багатомовність кидає виклик офіційному дискурсу пам'яті, показуючи як певні «національні» культури пам'яті мігрують і вписуються в нову мову і культуру.

Розповідаючи події, які довгий час замовчувалися, і відвідуючи травматичні місця (Аушвіц, Бабин Яр, Маутгаузен), К. Петровська закликає читача до діалогу, що є важливим для створення транснаціональних культур пам'яті. Своїми історіями вона також стирає межі між жертвами і злочинцями, показуючи не лише жахіття Голокосту, але й наслідки радянської політики. Зрештою, авторці вдається пов'язати минуле з сьогоденням, розкрити зв'язки між нашою історією та викликами сучасного суспільства.

Висновок. Розповідаючи сімейну історію, книга К. Петровської охоплює також різні епохи

і виходить за межі національних, культурних та мовних кордонів, знайомлячи свого німецькомовного читача з менш відомими і довгий час замовчуваними місцями східноєвропейської історії. Пов'язуючи індивідуальну історію з широким суспільно-історичним розвитком, роман показує перехід від національної до транснаціональної культури пам'яті, що також оприявнюється в переосмисленні понять злочинець / жертва, свій / чужий тощо. Наративи постпам'яті, які представлені в історіях К. Петровської, намагаються таким чином переписати «національну» культуру пам'яті і помістити її в транснаціональний контекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петровська К. Мабуть Естер. Чернівці : Книги – XXI, 2015. 228 с.
2. Assmann A., Conrad S. Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. 252 p.
3. Bischoff D., Komfort-Hein S. Handbuch Literatur & Transnationalität. Berlin, Boston : De Gruyter, 2019. 545 S.
4. Bühler-Dietrich A. Sprache als Bemühen, das Gleichgewicht zu gewinnen: Katja Petrowskajas 'Vielleicht Esther'. Affektivität und Mehrsprachigkeit: Dynamiken in der deutschsprachigen (Gegenwarts-)Literatur / Hrsg. von Acker M., Fleig A., Lüthjohann M. Tübingen : Narr, 2019. S. 225–246.
5. Dagnino A. Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility. West Lafayette, Indiana : Purdue University Press, 2015. 240 p.
6. Erll A. Travelling Memory. Parallax. Abingdon : Taylor & Francis Group, 2011. Vol.17. № 4. P. 4–18.
7. Hirsch M. The Generation of Postmemory. Poetics Today. Durham : Duke University Press, 2008. Vol. 29. № 1. P. 103–128.
8. Ortner J. The Reconfiguration of the European Archive in Contemporary German-Jewish Migrant-Literature. Nordisk Judaistik. Åbo : Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 2017. Vol. 28. № 1. P. 38–54.
9. Wiegandt K. The Transnational in Literary Studies: Potential and Limitations of a Concept. Berlin, Boston : De Gruyter, 2020. 267 p.

РОЗДІЛ 12 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.111'373.612.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.57>

ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ МЕТОНІМІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

FUNCTION OF MULTIMODAL METAPHOR AND MULTIMODAL METONYMY IN CONTEMPORARY ENGLISH POLITICAL DISCOURSE

Федік Ю. М.

orcid.org/0009-0001-6771-5647

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Розвідка сфокусована на теоретичних та практичних засадах дослідження мультимодальних стилістичних засобів у сучасних англomовних політичних карикатурах. Лінгвістичний інтерес до обраної проблематики пояснюється тим, що англomовні політичні карикатури, ще не були предметом ґрунтовного аналізу. Для здійснення полівекторного дослідження доцільним видається усебічне вивчення підґрунтя понять та підходів, релевантних тематиці.

Одними з найпоширеніших мультимодальних стилістичних засобів у політичному дискурсі є мультимодальна метафора та мультимодальна метонімія. Мультимодальна метафора використовує різноманітні зображення та символи для вираження складних політичних ідей, підсилюючи їх вплив на аудиторію через візуальні та текстові елементи. З іншого боку, мультимодальна метонімія залучає об'єкти, що мають пряий зв'язок з конкретними політичними поняттями, для передачі складних ідей. Ураховуючи це, роботу присвячено функційним особливостям мультимодальних стилістичних засобів в сучасному англomовному політичному дискурсі. Ґрунтуючись на термінологічному апараті когнітивістики, увагу сфокусовано на різних дефініціях понять «метафора», «метонімія» та їх підвидів – мультимодальній метафорі, мультимодальній метонімії, мультимодальній метафтонімії. Здійснено комплексний аналіз ключових підходів до дослідження мультимодальних стилістичних засобів. Проаналізовано роботи Марка Джонсона, Джорджа Лакоффа та Чарльза Форсевіля. Дослідники розглядають мультимодальну метафору та мультимодальну метонімію ураховуючи різні аспекти й пропонують власні класифікації. У розвідці обґрунтовано сучасні англomовні політичні карикатури; розглянуто приклади мультимодальної метафори та мультимодальної метонімії через відносини між державами: США – Китай та США – Мексика, та розкрито політичні наміри й бачення, що криються за гумористичними ілюстраціями. Установлено, що мультимодальна метафора та мультимодальна метонімія в сучасних англomовних політичних карикатурах можуть бути використані для прихованого впливу на судження аудиторії щодо поточних політичних процесів. Окреслено вектори подальшого аналізу.

Ключові слова: мультимодальні стилістичні засоби, метафора, метонімія, метафтонімія, політичні карикатури, мультимодальний дискурс.

The article is focused on the theoretical and practical basis of the study of multimodal stylistic means in contemporary English political cartoons. Linguistic interest in the chosen issue is explained by the fact that English political cartoons have not been the subject of thorough analysis yet. For polyvector research, it is logical to study the background of concepts and approaches relevant to the topic.

One of the most common multimodal stylistic means in political discourse is multimodal metaphor and multimodal metonymy. Multimodal metaphor uses a variety of images and symbols to express complex political ideas, enhancing their impact on the audience through visual and textual elements. On the other hand, multimodal metonymy employs objects that have a direct connection to specific political concepts to convey complex ideas. The article is established the functional features of multimodal stylistic means in contemporary English political discourse. According to cognitive science, this paper highlights various definitions of the concepts of «metaphor», «metonymy» and their subtypes - multimodal metaphor, multimodal metonymy, multimodal metaphonymy. It has been carried out a comprehensive analysis of key approaches to the study of multimodal stylistic means and a review of domestic and foreign literature is conducted. The works of such famous scientists as Mark Johnson, George Lakoff and Charles Forceville are analyzed. Researches examine multimodal metaphor and multimodal metonymy from different aspects and provide their own classifications. The article analyzes contemporary English political cartoons, which describes examples of multimodal metaphor and multimodal metonymy, through the USA – China and the USA – Mexico relations, and reveals the political intentions and position behind the humorous illustrations. It has been investigated that the multimodal metaphor and multimodal metonymy in contemporary English political cartoons can be used for a hidden influence on the cognitive judgment of the audience about political processes. The vectors of further analysis are outlined.

Key words: multimodal stylistic devices, metaphor, metonymy, metaphonymy, political cartoons, multimodal discourse.

Постановка проблеми. Мультимодальні метафори та метонімії викликають значний інтерес мовознавців та використовуються у семіотиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, когнітивному мовознавстві, стилістиці. Мовознавці напружували низку підходів до розуміння метафори та довели її вплив на свідомість людини.

Дослідженням концептуальної метафори займаються такі вчені, як Л. Славова, А. Овсієнко, Д. Девідсон, Дж. Лакофф та М. Джонсон, К. Пілярчук та А. Онішко, З. Ковечеш, А. Мусолфф, Е. Семіно. Мультимодальну метафору докладно обгрунтовано в роботах Ч. Форсевіля, Е. Ель Рафае, Л. Макарук, С. Чжао, Я. Пен, Ю. Ванг; мультимодальну метонімію проаналізовано в розвідках Е. Уріос-Апарісі, Н. Ю та І. Міттельберг та Л. Во, В. Фенг, Ч. Форсевіль; метафтонімію розглянуто в працях Л. Гуссенса, П. Перес-Собріно, Ф. Руїс де Мендози.

Вперше про метафору, як художній засіб, згадував філософ Стародавньої Греції – Аристотель, який зауважував, що «метафора – це перенесення слова зі зміною значення з роду на вид або з виду на вид, або з виду в рід, або за аналогією» [1, с. 168]. Він вважав метафору невід’ємною частиною мови. На думку Ш. Балі, «метафора – це не що інше, як порівняння, у якому розум під впливом тенденції зближує абстрактне поняття й конкретний предмет, поєднує їх в одному слові» [4, р. 186]. Д. Девідсон зазначає, що «метафора – це мовна фігура, яка належить до певної речі, відображаючи в собі іншу для риторичного ефекту» [7, р. 112].

Так Т. С. Кіс розглядав метафору як основну форму уявлення та мислення первісної людини, завдяки якій відображались ключові культурні, етнічні та семантичні особливості націй [3, с. 54]. Р. Гіббс зазначає, що «метафора – це не просто декоративний аспект мови, а фундаментальна схема, за допомогою якої люди концептуалізують світ і власні дії» [13, р. 266].

Отже, виходячи з викладеного, розуміємо метафору як одну з найуживаніших виражальних засобів (тропів), яку використовуємо як в усному, так і в писемному мовленні. Вона покликана розкрити сутність предмета або явища через помітні особливості іншого. І чим далі один від одного будуть вживатися протиставні розряди цих предметів, тим яскравішою і влучнішою буде метафора.

Мета статті – проаналізувати та описати метафори, метонімії та їх типи в сучасному англomовному політичному дискурсі. Актуальність розвідки зумовлена потребою систематичного

вивчення мультимодальних стилістичних засобів у сучасних англomовних політичних карикатурах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці існує чимало класифікацій метафор. Розглянемо деякі з них. Наприклад, П. Ньюмарк виокремлює п'ять типів метафор: мертві метафори, метафори-кліше, лексичні, інноваційні та креативні, авторські метафори [20, р. 37].

В рамках когнітивістики метафору розуміють не лише як лінгвістичний, а як ментальний факт, що концептуалізує картину світу. Особливо цікавим в цьому аспекті є підхід до метафори, запропонований в 80-х роках Марком Джонсоном та Джорджем Лакоффом у монографії «*Metaphors we live by*» [18]. Цей підхід отримав назву концептуального аналізу і завдяки цьому до лінгвістичного обігу було вперше введено термін «концептуальна метафора» [18, р. 4].

Дослідження Дж. Лакоффа та М. Джонсона присвячене дефініціюванню та ілюструванню специфіки метафори. У повній версії Третього національного словника Вебстера метафору трактують як «фігуру мови, що зазвичай позначає словом або фразою один предмет або ідею замість іншого, щоб запропонувати подібність або аналогію між ними. ... стисле порівняння, яке робить явним неявне порівняння ...» [26, р. 1420].

Розуміння метафори Дж. Лакоффом та М. Джонсоном радикально відрізняється від загальноприйнятого. Дослідники стверджують, що «сутність метафори полягає в розумінні одних речей через інші» [18, р. 5], стверджуючи, що люди говорять метафорично, оскільки вони думають, відчувають і діють метафорично [18, р. 6]. У сучасних наукових розвідках має місце така класифікація метафор:

1. **Структурні метафори** – одне поняття метафорично структуровано в термінах іншого, наприклад: **ARGUMENT IS WAR** – “*Your claims are indefensible*” [18, р. 14].

2. **Орієнтаційні метафори** – ці метафоричні поняття формують «цілу систему концептів стосовно одне одного... Більшість із них мають відношення до просторової орієнтації: вгору-вниз, всередину-назовні, спереду-назад, увімкнути-вимкнути, глибоко-мілко, центральний-периферичний», наприклад: **HAPPY IS UP; SAD IS DOWN** – “*I'm feeling up*” [18, р. 15].

3. **Онтологічні метафори** – розуміння власного досвіду в термінах об'єктів і субстанцій дозволяє виділяти частини власного досвіду і розглядати їх як «окремі сутності або субстанції однотипного типу», наприклад: **INFLATION IS**

AN ENTITY – “*Inflation is lowering our standard of living*” [18, p. 25].

4. **Персоніфікацію** розглядають як окремих випадок онтологічної метафори, тобто «бачити щось нелюдське як людину», наприклад: **INFLATION IS AN ADVERSARY** – “*Inflation has attacked the foundation of our economy*” [18, p. 33].

5. **Метонімія** – передбачає «використання однієї сутності для покликання на іншу, яка з нею пов’язана», наприклад: «*The Times hasn’t arrived at the press conference yet*» (= репортер журналу «The Times») [18, p. 35].

6. **Синекдоху** вважають традиційною риторичною фігурою мови особливим типом метонімії у своїй системі. По суті – це «частина означає ціле», наприклад: **THE PART FOR THE WHOLE** – «*The automobile is clogging our highways*». (= багато автомобілів) [18, p. 36].

Отже, завдяки роботі Дж. Лакоффа і М. Джонсона, значно збільшився інтерес до вивчення метафори. Метафору сьогодні розуміють не просто як предмет мовної творчості, гарний спосіб прикрасити вірші та оживити мовлення, а як один із центральних механізмів людського пізнання.

Значну частину досліджень учені зосереджували на вербальній метафорі (*verbal metaphor*). Однак поступово лінгвісти розвинули інтерес до невербальних (*non-verbal metaphor*), тобто візуальних (*visual*) / графічних (*pictorial*) і мультимодальних (*multimodal*) проявів метафори. Мовлячи про мультимодальну метафору, слід звернути увагу на «модус». Чарльз Форсевіль ідентифікує модус як «знакову систему, яка інтерпретується через специфічний процес сприйняття» [9, p. 22]. Дослідник виділяє такі модуси: графічні знаки (*pictorial signs*), письмові знаки (*written signs*), розмовні знаки (*spoken signs*), жести (*gestures*), звуки (*sounds*), музика (*music*), запахи (*smells*), смаки (*tastes*) та дотики (*touch*) [9, p. 23]. Таким чином, мультимодальні метафори – це «метафори, ціль і джерело яких представлені винятково або переважно різними модусами» [12, p. 384], тоді як мономодальні метафори – це «метафори, ціль і джерело яких представлені виключно або переважно одним модусом» [12, p. 384].

В. Коллер стверджує, що «мультимодальна метафора – це відображення або змішування доменів (ціль та джерело) різних модусів» [15, p. 46].

Е. Ель Рафае фокусується на дослідженні метафор в політичних карикатурах. Особливість політичної карикатури полягає в тому, що вона є одним із жанрових різновидів політичного

дискурсу й опосередковується засобами масової інформації, а отже, вербальна та графічна складові утворюють одне візуальне, структурне та змістове ціле. Текст підпису в карикатурі мінімальний, що дозволяє посилити ефект візуальної складової. Комічний ефект у карикатурі безпосередньо залежить від обізнаності реципієнта з особливостями культури, в межах якої створюється карикатура, а також з подіями на світовій політичній арені [8, p. 176]. Ч. Форсевіль (2011) розрізняє графічні і мультимодальні метафори: уявімо, що ми стираємо всі словесні елементи в карикатурі, і 1) якщо візуальні елементи все ще дозволяють ідентифікувати ціль і джерело, метафору можна уважати графічною; 2) якщо ні мета, ні джерело не можуть бути ідентифіковані, тоді йтиметься виключно про мультимодальну метафору [6, p. 209].

У 1996 році Ч. Форсевіль виділив чотири типи метафор, а саме *MP1 or Contextual Metaphor* (метафори з одним графічним доменом), *MP2 or Hybrid Metaphor* (метафори з двома графічними доменами), *PS Pictorial Simile* (ілюстративне порівняння) і *VPM Verbal-Pictorial Metaphors* (вербально-графічні метафори) [10, p. 16]. У 2002 році Чарльз Форсевіль модифікував власну попередню класифікацію та розділив метафори на 5 нових типів, а саме контекстуальну метафору, гібридну метафору, ілюстративне порівняння, інтегровану метафору та вербально-графічну метафору (яку слід називати «мультимодальною метафорою») [11, p. 5]. Проаналізуємо ці типи метафор на прикладах карикатур.

1. **Гібридна метафора** (*hybrid metaphor*) – метафоричне відношення ідентичності передається візуально шляхом об’єднання мети та джерела в єдиний «неможливий» гештальт (рис. 1).

2. **Контекстуальна метафора** (*contextual metaphor*) – метафора передається за допомогою візуального контенту (контексту), який змушує глядача згадати ідентичність джерела, яке саме по собі не зображено (рис. 2).

3. **Ілюстративне порівняння** (*pictorial simile*) – ціль і джерело помітно протиставляються. Тобто представлено як ціль, так і джерело, подібність між ними створюється однією або декількома візуальними ознаками (колір, поза, розмір, текстура тощо) (рис. 3).

4. **Інтегрована метафора** (*Integrated metaphor*) – тип, вперше запропонований, Томасом Ваном Ромпеем [25, p. 3]. Мета метафори передати джерело візуально, не (частково) представляючи її через візуальний контекст [6, p. 211], (рис. 4).

Рис. 1. [27]

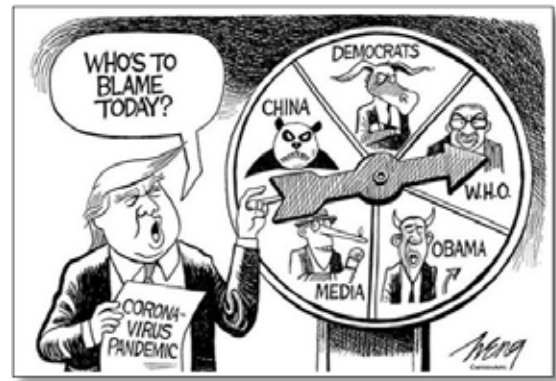

Рис. 2. [28]

Рис. 3. [29]

Рис. 4. [30]

Рис. 5. [31]

5. **Вербально-графічна метафора** (*verbal-pictorial metaphor*) – ціль і джерело передаються у двох різних модусах й модальностях. (рис. 5).

Мультимодальні метафори слугують яскравою альтернативою офіційним новинам, забезпечуючи доступність й зрозумілість політичного дискурсу.

Політична метафора – це важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Функція метафори полягає у передачі та масовому обміні інформацією з метою впливу на суспільство [2, с. 6].

За словами Джорджа Осборна, «чудова особливість політичної карикатури полягає в тому, що вона підсумовує поточний стан політики

в будь-який момент. Це розумно, смішно, весело, вона інформує та розважає нас. Карикатура робить усе в одному малюнку, як газета на всіх своїх сторінках» [24].

Сатиричний характер цієї форми журналістики додає їй привабливості. Поєднуючи гумор із останніми політичними новинами, карикатуристи можуть підсилити сутність повідомлень, часто зосереджуючись на смішному характері історій. Карикатури не лише виступають джерелом новин, але й можуть перетворитися на історичний запис політичного клімату. У політичному дискурсі виокремлюють такі метафоричні моделі, як «простір», «об'єкт», «подорож», «війна/мир», «персоніфікація».

Так, метафорична модель «Подорож» є однією з найбільш часто вживаних метафор у політичному дискурсі. Причина може полягати в тому, що вона фактично відображає метафору «Цілі – це призначення» [16, р. 19–20]. Політичні події зазвичай передбачають певні цілі, як-от прохання про підтримку. Таким чином, цьому типу метафори надають перевагу в політичному дискурсі. Як зазначає Ч. Форсевіль [10, р. 23], подорож – це процес, який складається з величезної кількості елементів, включаючи відправну точку, пункт призначення, транспортні засоби, партнерів, сцени, несподівані небезпеки, витрати тощо.

Таким чином, цілі політичних подій конструюються як пункти призначення в подорожі, а процеси подій відображаються в русі під час подорожі [23, р. 109].

Поруч із метафорою слід звернути увагу й на метонімію. З урахуванням концептуальної лінгвістики метафору та метонімію можна трактувати як концептуальні відображення (тобто ряд відповідностей між окремими доменами), які відрізняються природою залученого домену: у метафорі ми знаходимо два різні домени, тоді як у метонімії існує концептуальне відображення домен – субдомен.

З. Ковочеш та Г. Редден трактують метонімію як «когнітивний процес, при якому одна концептуальна сутність забезпечує ментальний доступ до другої концептуальної сутності в межах певного домену, або ідеалізованої когнітивної моделі» [17, р. 39].

Як зазначає З. Ковочеш, деякі метонімії базуються на організації домену «частина – ціле», тоді як інші включають зв'язки «частина для частини», тобто один субдомен у межах домену означає інший субдомен у межах того самого домену [17, р. 40].

Ф. Руїс де Мендоза та Дж. Отал розрізняють два типи метонімії: 1) метонімії «джерело в цілі», у яких джерело є субдоменом цілі. Наприклад: *The flute feels sick today*, «флейта» є абдоменом для «музикант, який грає на флейті». Цей вид метонімії передбачає розширення домену; 2) метонімії «ціль у джерелі», у яких ціль є субдоменом джерела. Наприклад: *The Velazquez is in the hall*, де під «Веласкес» ми маємо на увазі «одну з його картин», яка є субдоменом наших знань про цього художника [22, р. 109].

Таким чином, метонімія – близький до метафори стилістичний засіб з допомогою якого, одне слово вживається замість іншого на основі їх суміжності (близькості). Метонімія побудована на зв'язках між автором та твором, матеріалом і предметом, виконавцем і дією тощо.

Такі вчені як Ф. Руїс де Мендоза, Г. Радден, А. Барселона, Дж. Отал, Е. Уріос-Апарісі, Н. Ю. та І. Міттельберг та Л. Во досліджували концептуальну взаємодію між метафорою та метонімією. Л. Гуссенс у своїх працях використовує термін «метафтонімія» для позначення двох процесів взаємодії метафори та метонімії: метафори похідної від метонімії та навпаки. Своєю чергою, Л. Гуссенс виділяє три способи взаємодії метафори та метонімії: 1) метафора похідна від метонімії, тобто метафора ґрунтується на метонімічному відображенні; 2) метонімія, що містить

метафору; 3) метафора, що містить метонімію [14, р. 352].

Так, П. Перес-Собріно розглядає мультимодальну метафтонімію як «інтеграцію метонімії у домен джерела або цілі метафори ..., у процесі якого відбувається зміна семіотичного модусу» [21, р. 125].

А. Барселона стверджує, що в основі будь-якої метафори закладено метонімічні зв'язки [5, р. 36].

Так, І. Негро Елуск підкреслює важливу роль метонімії саме в політичних карикатурах. Серед її висновків є те, що «частина цілої метонімії, здається, забезпечує основу для численних метафор» і, що «ціль і джерело метафор представлені переважно у візуальному та вербальному аспектах, тоді як метонімії кодуються візуально» [19, р. 78].

Розглянемо взаємозв'язок між мультимодальною метафорою та мультимодальною метонімією на прикладі політичних карикатур.

На рис. 6 візуальні образи двох кулаків використовують для концептуалізації подій, пов'язаних із торговою війною між США та КНР. В цьому прикладі спостерігаємо метафтонімію, яка складається з: візуального компонента (метонімія «кулаки спрямовані один на одного»: кулак є традиційним символом сили та протистояння; метафора «холодна війна між країнами у вигляді крижинок, снігу та зброї», що підкреслює напруженість та небезпеку торгової війни між США та Китаєм), та концептуального компонента (розміри кулаків та їхня сила підкреслюють протистояння, могутність двох супердержав). Кулаки є вихідним доменом, що репрезентує мультимодальну метафору війни в торговельному протистоянні між Китаєм та США. На обох руках нанесено національні прапори країн, які завдяки метонімії символізують нації та держави.

На рис. 7 спостерігаємо метафтонімію, яка складається з трьох компонентів. Візуальний компонент включає метонімії, такі як «лідер США у вигляді фермера» та «червоний дракон з жовтими обрисами у вигляді Великої Китайської

Рис. 6. [32]

Рис. 7. [33]

Рис. 8. [34]

стіни». На карикатурі Д. Трамп зображений у вигляді фермера. Цей образ є метонімічним, оскільки він представляє всю країну та її інтереси. У ролі національного лідера США, Трамп відповідальний за її економічний розвиток, тому образ фермера є доречним у цій карикатурі. Більше того, натрапляємо на зображення дракона, який метонімічно уособлює Китай.

Вербальний компонент містить напис на драконі «Торгова війна з Китаєм», що допомагає зрозуміти тему карикатури.

Концептуальний компонент проявляється у безперспективному осідланні дракону. Д. Трамп сидить на драконі, але не може його контролювати. Тому цей факт сигналізує про невпевненість.

На рис. 8 візуальний модус метафтонімії представлений зображенням Д. Трампа, яке відтворює прототип стіни у вигляді його волосся. Трамп у темному костюмі та червоній краватці, з піднятим вказівним пальцем, ніби закликає до дій. Метафтонімія дозволяє сприйняти Трампа як захисника американців від нелегальної міграції. Метафтонімія – це взаємозв'язок між метафорою та метонімією, де метонімія СТІНА, що захищає США від мігрантів замість ТРАМПА; метафора – волосся Д. Трампа, що слугує стіною. Також на карикатурі присутній напис «MEXICO», що актуалізує візуальний метонімічний ланцюг: МЕ – зеленого кольору,

ХІ – білого, СО – червоного замість ПРАПОРА МЕКСИКИ.

Висновки. Отже зауважимо, що наведені приклади карикатур слугують відображенням мультимодальної метафори та метонімії, які використовуються в політичному дискурсі для передачі інформації та віддзеркалюють ставлення до політичних подій. Таким чином, мультимодальна метафора та мультимодальна метонімія можуть слугувати потужним джерелом передачі потенційних намірів та ідеології в масмедіа; це також може бути корисним інструментом для читачів, щоб зрозуміти складні політичні справи за допомогою спільного досвіду та соціального походження. Тому можемо зробити висновок, що політичні карикатури достатньо метафоричні, наповнені великою кількістю виражальних засобів, які з легкістю сприймаються як візуально, так і вербально. Ці карикатури, створені завдяки низці образів, що уособлюють провідних керівників країн та прототипи національних атрибутів. Установлено, що вони ефективно впливають на сприйняття реципієнтів, створюючи просторовий та концептуальний контекст для аналізу та обговорення політичних подій.

Перспективними є подальші дослідження, спрямовані на аналіз мультимодальних карикатур, зокрема кореляції візуальних та вербальних компонентів, які є їх ключовими конститuentами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Гораций. Про поетичне мистецтво / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – Київ : Грамота, 2007. С. 168.
2. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
3. Кіс Т. Є. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 52–60.
4. Bally Ch. *The Figurative Language*. 1st vol., 2nd edition. Paris : Librairie c. Klincksieck, 11, Rue De Lille, 1909. P. 184–202.

5. Barcelona A. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective*. Berlin / New York : Mouton de Gruyter, 2003. P. 31–58.
6. Bounegru L. and Forceville C. Metaphors in Editorial Cartoons Representing the Global Financial Crisis. *Visual Communication*. 2011. P. 209–229. URL: <https://doi.org/10.1177/1470357211398446>.
7. Davidson D. What Metaphors Mean. Reprinted in *Inquiries Into Truth and Interpretation / D. Davidson*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 111–115.
8. El Rafaie E. Metaphor in political cartoons: Exploring audience responses // *Multimodal metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. P. 172–196.
9. Forceville C. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitive framework: agendas for research // *Multimodal metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. P. 19–42.
10. Forceville C. *Pictorial metaphor in advertising*. London : Routledge, 1996. 233 p.
11. Forceville, C. The Identification of Target and Source in Pictorial Metaphors. *Journal of Pragmatics*. 2002. P. 1–14. URL: [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(01\)00007-8](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(01)00007-8)
12. Forceville C. The role of non-verbal sound and music in multimodal metaphor // *Multimodal metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. P. 383–400.
13. Gibbs R. Jr. The allegorical character of political metaphors in discourse // *Metaphor and the Social World*. 2015. Vol. 5, Iss. 2. P. 264–282.
14. Goossens L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast/ ed. by Rene Dirven, Ralf Pörings*. Berlin / N.Y. : Mouton de Gruyter, 2002. P. 349–377.
15. Koller V. Brand images: Multimodal metaphor in corporate branding messages. In ed. C. Forceville & E. Urios-Aparisi, 2009. P. 45–71.
16. Koller V., Semino E. Metaphor, politics and gender: A case study from Germany. / In K. Ahrens (Ed.), *Politics, gender and conceptual metaphors* Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. P. 9–35.
17. Kövecses Z., Radden G. Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View // *Cognitive Linguistics*. 1998. Vol. 9, Iss. 1. P. 37–77.
18. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
19. Negro Alousque I. Pictorial and verbo-pictorial metaphor in political cartooning. In: *Circle of Applied Linguistics to Communication*. 2014. P. 59–84.
20. Newmark P. *Approaches to Translation*. New-York : Prentice Hall. 1988. 200 p.
21. Pérez-Sobrino P. Multimodal metaphor and metonymy in advertising. Amsterdam : John Benjamins, 2017. 232 p.
22. Ruiz de Mendoza F. J., Otal J. L. *Metonymy, Grammar and Communication*. Granada : Comares, 2002. P. 109–132.
23. Semino E. *Metaphor in discourse*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 247 p.
24. The importance of political cartoons. URL: <https://www.ellwoodatfield.com/event/the-importance-of-political-cartoons/> (дата звернення 15.08.2023)
25. Van Rompay Th. *Expressions: Embodiment in the Experience of Design*. Delft University of Technology, Netherlands, 2005. 185 p.
26. Webster Third International Dictionary of the English Language. Merriam-Webster, Inc., 1993. 2662 p.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

27. The Washington Times. URL: <https://www.washingtontimes.com/cartoons/obama-presidency/cdc-said-we-can-take-our-masks/> (дата звернення: 16.08.2023).
28. Political Economy View. URL: <https://marioedelcid.com/we-are-all-americans/> (дата звернення: 16.08.2023).
29. Savannah Morning News. URL: <https://www.savannahnow.com/story/opinion/2013/12/02/editorial-cartoon-promises-promises-and-reality/13487377007/> (дата звернення: 16.08.2023).
30. The Week. URL: <https://theweek.com/cartoons/426895/political-cartoon-campaign-finance-election> (дата звернення: 16.08.2023).
31. China Daily. URL: <https://global.chinadaily.com.cn/a/202008/25/WS5f4454e2a310736c2dea4a9c.html> (дата звернення: 16.09.2023).
32. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/9317cc0e-7664-11e9-be7d-6d846537acab> (дата звернення: 16.08.2023).
33. The Sun. URL: <https://www.sbsun.com/2018/04/08/trump-off-target-in-trade-war-political-cartoons/> (дата звернення: 16.08.2023).
34. Word Press. URL: <https://ramblertimes.wordpress.com/2016/01/12/political-cartoon-4/> (дата звернення: 16.08.2023).

CONCEPT OF HEALTH IN ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE

КОНЦЕПТ ЗДОРОВ'Я В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Orenchak O.O.

orcid.org/0000-0001-7993-3986

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Romance and Germanic Philology and
and Foreign Languages Teaching Methods
International Humanitarian University

The article provides an in-depth exploration of how health is depicted and communicated in advertising discourse, shedding light on the nuanced strategies utilized by advertisers to promote health-related products and services. By scrutinizing the language, imagery, and messaging employed in these advertisements, the study unveils the intricate ways in which concepts of health are constructed and portrayed to consumers. Moreover, it delves into the multifaceted impact of these advertisements on consumer perceptions and behaviors concerning health, underscoring their potential to shape individual choices and societal attitudes towards well-being. Through a comprehensive analysis of the interplay between advertising and the concept of health in contemporary society, the article offers valuable insights into the dynamic relationship between commercial messaging and public health discourse, ultimately contributing to a deeper understanding of the complexities surrounding health promotion in the modern era. Analyzing a concept in advertising discourse involves a systematic examination of linguistic and visual elements used in promotional materials to convey the concept to the target audience. This process begins with defining the concept and collecting diverse advertising materials featuring it. Analyzers then identify linguistic and visual elements, considering the context and audience factors that influence interpretation. Discursive strategies are analyzed, including persuasion techniques and appeals to emotion or reason. Effectiveness is evaluated by assessing brand recognition, message clarity, and impact on consumer attitudes and behavior. Comparisons are made across different campaigns and platforms to identify common themes and variations. Ultimately, the analysis aims to interpret findings and draw conclusions about how the concept is constructed, communicated, and perceived in advertising discourse, informing our understanding of consumer culture and advertising practices. Analysis revealed recurring themes and motifs associated with the concept in advertising discourse, providing insight into how it is represented and perceived by consumers. The results obtained from analyzing a concept in advertising discourse provide valuable insights into consumer behavior, marketing effectiveness, and the role of advertising in shaping cultural and societal attitudes.

Key words: concept, nuclear zone, peripheral zone, advertising discourse, health.

У статті представлено глибоке дослідження того, як концепт ЗДОРОВ'Я зображується в рекламному дискурсі, проливаючи світло на нюанси стратегій, які використовують рекламодавці для просування товарів і послуг, пов'язаних зі здоров'ям. Завдяки ретельному аналізу мови, образів та меседжів, які використовуються в рекламі, дослідження розкриває складні способи, в які концепції здоров'я конструюються та представляються споживачам. Крім того, воно заглиблюється в багатогранний вплив цієї реклами на сприйняття та поведінку споживачів щодо здоров'я, підкреслюючи її потенціал для формування індивідуального вибору та суспільного ставлення до добробуту. Завдяки всебічному аналізу взаємодії між рекламою та концептом ЗДОРОВ'Я в сучасному суспільстві, стаття пропонує цінну інформацію про динамічний взаємозв'язок між комерційними повідомленнями та дискурсом громадського здоров'я, що в кінцевому підсумку сприяє глибшому розумінню складнощів, пов'язаних з популяризацією здоров'я в сучасну епоху. Аналіз концепту в рекламному дискурсі передбачає систематичне вивчення лінгвістичних і візуальних елементів, які використовуються в рекламних матеріалах для донесення концепту до цільової аудиторії. Цей процес починається з визначення концепту та збору різноманітних рекламних матеріалів, в яких він присутній. Потім аналітики визначають лінгвістичні та візуальні елементи, враховуючи контекст і фактори аудиторії, які впливають на інтерпретацію. Аналізуються дискурсивні стратегії, зокрема техніки переконання та апеляції до емоцій і розуму. Ефективність оцінюється шляхом аналізу впізнаваності бренду, зрозумілості повідомлення та впливу на ставлення і поведінку споживачів. Порівнюються різні кампанії та платформи, щоб виявити спільні теми та варіації. Зрештою, аналіз має на меті інтерпретувати результати та зробити висновки про те, як будується концепт та як він сприймається в рекламному дискурсі, поглиблюючи наше розуміння споживчої культури та рекламних практик. Аналіз виявив повторювані теми та мотиви, пов'язані з концептом ЗДОРОВ'Я у рекламному дискурсі, що дає уявлення про те, як він репрезентується та сприймається споживачами. Результати, отримані в результаті аналізу концепту в рекламному дискурсі, дають цінну інформацію про поведінку споживачів, ефективність маркетингу та роль реклами у формуванні культурних і суспільних установок.

Ключові слова: концепт, ядерна зона, периферійна зона, рекламний дискурс, здоров'я.

Introduction. Studying concepts holds significant importance across various domains for several compelling reasons. Firstly, delving into concepts enables individuals and researchers to achieve a

profound understanding of abstract ideas, phenomena, or objects, fostering enhanced comprehension and knowledge acquisition. Moreover, concepts serve as fundamental elements for effective communication,

facilitating the conveyance of complex information in a concise and meaningful manner [12]. Additionally, analyzing concepts supports problem-solving endeavors by providing frameworks and structures for organizing information, identifying patterns, and generating innovative solutions [9]. Furthermore, the exploration of concepts nurtures critical thinking skills, empowering individuals to evaluate information, challenge assumptions, and engage in reasoned analysis and argumentation. Concepts often transcend disciplinary boundaries, fostering interdisciplinary connections and collaboration across diverse fields of study [13]. Moreover, studying concepts stimulates innovation and creativity by encouraging individuals to explore new perspectives, think beyond conventional frameworks, and generate novel ideas. Engaging with concepts also contributes to personal development by nurturing intellectual curiosity, promoting lifelong learning, and enhancing cognitive flexibility and adaptability. Furthermore, understanding concepts plays a pivotal role in societal progress by informing decision-making, policy development, and social change initiatives aimed at addressing complex challenges and advancing collective well-being. In essence, studying concepts is an essential aspect of education and research endeavors, serving as a cornerstone for intellectual growth, effective communication, problem-solving, and societal development [14].

The importance of understanding the portrayal of HEALTH concept in advertising discourse lies in its profound impact on consumer behavior, perceptions, and societal norms regarding health. Advertisements shape how individuals perceive health-related products and services, influencing their purchasing decisions and lifestyle choices [11]. Moreover, these representations can contribute to broader societal attitudes towards health, potentially perpetuating unrealistic standards or promoting harmful behaviors [8]. By examining the role of advertising in constructing the HEALTH concept, researchers and policymakers can better understand its implications and work towards promoting more accurate, balanced, and beneficial portrayals of the HEALTH concept in media and marketing.

Scientists who studied the problem of advertising discourse have focused on various aspects, including the language used in advertisements, the psychological effects of advertising on consumers, and the socio-cultural implications of advertising practices. Their research aims to understand how advertising shapes consumer behavior, influences societal values, and impacts individual perceptions and decision-making processes [7]. Additionally, they explore ethical considerations surrounding advertising practices

and the role of regulation in shaping the advertising industry [4].

Materials and methods. Various approaches are employed in scientific research to study concepts. These include theoretical analysis, where concepts are examined within theoretical frameworks to understand their meaning and implications. Empirical research involves gathering data through observation or experimentation to study concepts in real-world contexts. Interdisciplinary perspectives integrate insights from different fields, while historical analysis traces the development of concepts over time. Comparative studies explore variations in how concepts are understood across different contexts or cultures. Computational methods utilize technology to analyze large datasets and uncover patterns. Philosophical inquiry involves critical reflection on the underlying assumptions and implications of concepts. These approaches offer diverse methods for studying concepts and advancing knowledge within different domains [5].

The HEALTH concept encompasses various dimensions beyond mere absence of illness. It includes physical well-being, mental and emotional well-being, social connections, and overall quality of life. Health involves not only the absence of disease but also factors such as nutrition, exercise, sleep, stress management, and access to healthcare. Additionally, factors like environmental conditions, genetics, socioeconomic status, and cultural influences contribute to one's health. Thus, the concept of health is multifaceted and encompasses holistic well-being across different aspects of life.

The material for research on the concept of health in advertising discourse includes a variety of sources and data, such as:

- analyzing actual advertisements from various media platforms (e.g., print, television, online) can provide insights into how health-related products and services are marketed to consumers;
- studying entire marketing campaigns focused on health-related products or services allows for a comprehensive analysis of messaging strategies, target audiences, and promotional tactics;
- data on consumer responses to health-related advertisements, such as purchasing decisions, brand perceptions, and engagement metrics, offer valuable insights into the effectiveness and impact of advertising strategies;
- conducting content analysis of health-related advertisements involves systematically analyzing textual and visual elements, including language, imagery, symbols, and themes, to identify patterns and trends in advertising discourse;

– collecting data through surveys and interviews with consumers can provide qualitative insights into perceptions, attitudes, and behaviors related to health advertising;

– reviewing regulatory documents and guidelines related to health advertising, such as advertising standards, guidelines for pharmaceutical marketing, and regulations on health claims, offers insights into legal and ethical considerations in advertising discourse;

– reports from market research firms, advertising agencies, and industry publications provide information on trends, spending patterns, and consumer preferences in health-related advertising;

– analyzing case studies of successful or controversial health advertising campaigns can offer in-depth insights into the strategies, challenges, and outcomes associated with different approaches to health advertising;

– drawing from existing research in fields such as marketing, communication, public health, and media studies provides theoretical frameworks, conceptual insights, and empirical findings relevant to the study of health advertising discourse;

– comparing health advertising discourse across different cultural contexts and countries can illuminate cultural norms, values, and attitudes toward health and advertising practices.

By utilizing diverse sources and methods, it is possible to conduct comprehensive research on the concept of health in advertising discourse, exploring its complexities, implications, and societal impacts.

Results and discussion. The field principle of studying a concept involves examining it within the broader context of related concepts, theories, and phenomena. Rather than isolating the concept, researchers consider how it interacts with and is influenced by other factors within its field of study. This approach recognizes that concepts do not exist in isolation but are interconnected within a larger framework [3]. By applying the field principle, researchers can gain a more comprehensive understanding of the concept and its significance within its disciplinary or interdisciplinary context. This perspective encourages researchers to explore the relationships, interactions, and dynamics that shape the concept's meaning and implications.

The nuclear words of the HEALTH concept are the central and fundamental terms that encapsulate its essence. These include:

1. Well-being
2. Wellness
3. Fitness
4. Vitality

5. Wholeness

6. Balance

7. Flourishing

8. Optimal functioning

9. Quality of life

10. Holistic health

These words capture the core aspects of HEALTH concept, encompassing physical, mental, emotional, and social well-being, and highlight the overarching goal of achieving a state of overall wellness and thriving.

In the periphery of the HEALTH concept they would find terms and ideas that are related but not central to its core meaning. These peripheral aspects may include:

1. Disease prevention
2. Healthcare access
3. Medical treatments
4. Public health policies
5. Environmental factors
6. Social determinants of health
7. Health disparities
8. Health promotion
9. Lifestyle choices
10. Healthcare systems

While these elements are connected to health and can influence it, they are not the central focus of HEALTH concept itself. Instead, they operate around the edges or periphery, contributing to the broader understanding and context of health.

The following examples illustrate how advertisers often use words associated with health and well-being to promote their products or services, appealing to consumers' desires for improved health and vitality.

1. Well-being: "Our product promotes overall well-being, keeping you healthy and happy every day".

2. Wellness: "Experience the ultimate wellness retreat with our spa package, designed to rejuvenate your body and mind".

3. Fitness: "Get fit and stay active with our gym membership, featuring state-of-the-art equipment and personalized training programs".

4. Vitality: "Unlock your inner vitality with our energizing supplements, packed with essential nutrients to boost your energy levels".

5. Wholeness: "Discover the power of holistic healing with our natural remedies, restoring balance and wholeness to your life".

6. Balance: "Find balance in your busy life with our meditation app, helping you achieve inner peace and harmony".

7. Flourishing: "Join our community of like-minded individuals and start flourishing in every aspect of your life".

8. Optimal functioning: "Our advanced formula optimizes cognitive functioning, helping you stay sharp and focused throughout the day".

9. Quality of life: "Improve your quality of life with our revolutionary home automation system, simplifying everyday tasks for you".

10. Holistic health: "Experience the benefits of holistic health with our wellness center, offering a range of services to nurture your body, mind, and spirit".

The examples below demonstrate how advertisers may incorporate peripheral aspects of HEALTH concept into their messaging to highlight the broader context and impact of their products or services on individual and societal well-being:

1. Disease prevention: "Protect yourself from illness with our immune-boosting supplements, fortified with essential vitamins and minerals".

2. Healthcare access: "Gain easy access to quality healthcare with our telemedicine platform, connecting you with licensed doctors from the comfort of your home".

3. Medical treatments: "Experience relief from chronic pain with our innovative treatment options, tailored to your specific needs by our team of medical professionals".

4. Public health policies: "Support public health initiatives with our environmentally friendly products, contributing to a cleaner, healthier planet for future generations".

5. Environmental factors: "Reduce your carbon footprint with our eco-friendly household products, promoting sustainability and environmental health".

6. Social determinants of health: "Address social determinants of health with our community outreach programs, providing support and resources to underserved populations".

7. Health disparities: "Combat health disparities with our inclusive healthcare services, ensuring equitable access to medical care for all individuals".

8. Health promotion: "Join our wellness challenge and kickstart your journey to better health with daily tips, recipes, and motivational support".

9. Lifestyle choices: "Take control of your health with our lifestyle coaching program, empowering you to make positive choices for a healthier, happier life".

10. Healthcare systems: "Experience seamless healthcare coordination with our integrated electronic health record system, streamlining communication between providers for better patient care".

So, the HEALTH concept holds significant importance in advertising for several compelling reasons. Firstly, health-related products and

services appeal to consumers' desire for well-being, longevity, and quality of life. Advertising health-related products can leverage the aspirational appeal of health to attract consumers and drive purchasing behavior. Additionally, there is a growing demand for health-related products and services due to increasing awareness of health issues, changing lifestyles, and aging populations. Advertising plays a key role in informing consumers about available health options and meeting their needs and preferences. Health-related advertising builds trust and credibility with consumers by demonstrating a commitment to promoting health and well-being. Brands that prioritize health and safety in their advertising can establish strong relationships with consumers based on trust and authenticity. Moreover, advertising has the power to influence consumer attitudes, beliefs, and behaviors related to health. By framing health-related messages in persuasive and compelling ways, advertisers can motivate consumers to adopt healthier lifestyles, make informed choices, and prioritize their well-being.

Conclusions. To conclude, in-depth analysis of HEALTH concept leads to a deeper understanding of its multidimensional nature, encompassing physical, mental, social, and emotional well-being. Understanding the complexities of HEALTH concept enables more effective communication among healthcare professionals, policymakers, and the general public, facilitating the exchange of information and promotion of healthy behaviors. Studying HEALTH concept equips individuals and organizations with the knowledge needed to make informed decisions about healthcare practices, policies, and resource allocation. Insights gained from studying HEALTH concept inform the development and implementation of health promotion strategies, aimed at improving public health outcomes and reducing the burden of disease. Understanding the determinants of health and risk factors for disease allows for the development of targeted interventions and prevention programs to mitigate the onset and progression of illnesses. Understanding the pragmatic aspects of health communication involves examining how language is used to achieve communicative goals, negotiate meanings, and address the needs and expectations of different interlocutors. Overall, from a linguistic perspective, studying HEALTH concept provides valuable insights into the ways the language shapes perceptions, representations, and communication about health, contributing to a more nuanced understanding of health-related issues and effective health communication strategies.

REFERENCES:

1. Adolphs, S. (2008). *Corpus and Context. Investigating pragmatic functions in spoken discourse*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. 151 p.
2. Bonvillain, N. (2002). *Language, Culture and Communication: The Meaning of Messages*. Prentice Hall. 374 p.
3. Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago, Lnd: University of Chicago Press. 327 p.
4. Cook, G. (2001). *Advertising Discourse: Linguistic Analysis*. Routledge. 272 p.
5. Evans, V. (2009). *How words mean: lexical concepts, cognitive models, and meaning-construction*. Oxford : Oxford University Press. 377 p.
6. Frith, K. T. (Ed.). (2004). *Advertising and Societies: Global Issues*. Peter Lang Publishing. 320 p.
7. Goddard, A. (2002). *The Language of Advertising: Written Texts*. Routledge. 208 p.
8. Hartley, J. (2020). *Communication, cultural and media studies: the key concepts*. Routledge. 277 p.
9. Langacker, R.W. (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 383 p.
10. Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick, London: Transaction Publishers. 427 p.
11. McAllister, M. P., West, E., & Phillips, D. J. (Eds.). (2013). *The Routledge Companion to Advertising and Promotional Culture*. Routledge. 592 p.
12. Prihodko, Ganna. (2020). Eco-cognitive approach to the study of evaluation concept. *Herald of Kyiv National Linguistic University. Series in Philology*, 23(1), P. 31–40.
13. Shevchenko, I. (2017). Cognitive linguistic studies: a global diversity. *Linguistic diversity and Cognitive Linguistics*. Estonia : Nartu. Pp. 196–199.
14. Wierzbicka, A. (1985). *Lexicography and conceptual analysis*. Ann Arbor : Karoma, 390 p.

УДК 801.81'4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.59>

Мізецька В.Я.

*Доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ WAR В ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

VERBALISATION OF THE CONCEPT OF WAR IN THE DISCOURSE OF THE ENGLISH-LANGUAGE MEDIA

Стаття присвячена аналізу вербалізації концепту WAR у дискурсі англomовних ЗМІ. Війна є одним з найважливіших явищ у людській історії, що має величезний вплив на суспільство, культуру та політику. Розуміння концепту війни допомагає краще розуміти минулі та сучасні конфлікти, а також їхні наслідки для людства. Вивчення концепту дозволяє розуміти мовні засоби, використовувані для представлення війни в медіа, та їхній вплив на суспільну думку та поведінку. Вивчення концепту дозволяє розуміти мовні засоби, використовувані для представлення війни в медіа, та їхній вплив на суспільну думку та поведінку. Використовуючи методи контент-аналізу та дискурсивного аналізу, досліджено способи, за допомогою яких ЗМІ втілюють цей концепт. Особлива увага приділяється лінгвістичним засобам, таким як метафори, аналогії, ідіоми тощо, що використовуються для опису подій та процесів, пов'язаних з війною. При цьому розглядаються не лише загальновідомі метафори, а й виявляються приховані асоціації та контексти, які можуть впливати на сприйняття аудиторією. Війна є одним з головних об'єктів політичного аналізу, і вивчення концепту допомагає аналізувати політичні конфлікти, міжнародні відносини та стратегії держав. Англomовний дискурс відіграє ключову роль у світовому спілкуванні, тому спосіб, яким цей концепт вербалізується, може впливати на сприйняття та реакцію міжнародної громадськості на війну та конфлікти. Крім того, аналіз вербалізації концепту WAR дозволяє висвітлити різні аспекти війни, включаючи її причини, наслідки, етичні питання та можливі шляхи розв'язання. Це сприяє розумінню та обговоренню складних проблем, пов'язаних з війною, і сприяє формуванню адекватної реакції на них в суспільстві. Дослідження спрямоване на розкриття мовних стратегій, що використовуються ЗМІ для маніпулювання концептом WAR в суспільстві та розуміння їхнього впливу. Війна має значний психологічний вплив на людей, навіть якщо вони не є прямими учасниками конфлікту. Вивчення концепту WAR допомагає краще розуміти психологічні аспекти конфліктів та їх вплив на індивідуальні та колективні стани.

Результати дослідження сприятимуть кращому розумінню та аналізу ролі ЗМІ у формуванні громадської думки та перспективи вивчення концептів у медіа-дискурсі.

Ключові слова: концепт, вербалізація, війна, медійний дискурс, лексико-семантичне поле.

The article analyses the verbalisation of the WAR concept in the discourse of the English-language media. War is one of the most important phenomena in human history, which has a huge impact on society, culture and politics. Understanding the concept of war helps to better understand past and present conflicts and their consequences for humanity. The study of the concept allows you to understand the linguistic means used to represent war in the media and their impact on public opinion and behaviour. The study of the concept allows you to understand the linguistic means used to represent war in the media and their impact on public opinion and behaviour. Using the methods of content analysis and discourse analysis, the ways in which the media embody this concept are investigated. Particular attention is paid to linguistic means, such as metaphors, analogies, idioms, etc. used to describe events and processes related to war. Not only well-known metaphors are considered, but also hidden associations and contexts that may influence the audience's perception are identified. War is one of the main objects of political analysis, and the study of the concept helps to analyse political conflicts, international relations and state strategies. English-language discourse plays a key role in global communication, so the way this concept is verbalised can influence the international community's perception and reaction to war and conflict. In addition, the analysis of the verbalisation of the WAR concept allows us to highlight various aspects of war, including its causes, consequences, ethical issues and possible solutions. This contributes to the understanding and discussion of complex problems related to war and helps to form an adequate response to them in society. The study aims to reveal the linguistic strategies used by the media to manipulate the concept of WAR in society and to understand their impact. War has a significant psychological impact on people, even if they are not direct participants in the conflict. Studying the concept of WAR helps to better understand the psychological aspects of conflicts and their impact on individual and collective states. The results of the study will contribute to a better understanding and analysis of the role of the media in shaping public opinion and the prospects for studying concepts in media discourse.

Key words: concept, verbalisation, war, media discourse, lexical and semantic field.

Постановка проблеми. В сучасному світі ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та сприйнятті подій. Аналіз вербалізації концепту WAR у дискурсі ЗМІ є актуальним завданням, оскільки цей концепт стає центральним елементом багатьох медійних повідомлень та інформаційних програм. Проте, спосіб, яким ЗМІ представляють WAR, може бути стримуючим або сприяти маніпуляціям, впливаючи на сприйняття глядачів та читачів. Таким чином, основною проблемою є не лише розуміння мовних засобів, використовуваних для вербалізації концепту WAR, але й розкриття їхнього впливу на формування громадської думки та ставлення до конфліктів.

Важливо також враховувати, що вербалізація концепту WAR в ЗМІ може мати великий вплив на формування перцепції подій не лише на національному рівні, але й на міжнародній арені. Представлення війни через мову ЗМІ може впливати на дипломатичні відносини між країнами, рішення міжнародних організацій та загальну обстановку в світі. Крім того, аналіз вербалізації концепту WAR у ЗМІ дозволяє виявити тенденції у використанні мовних засобів для маніпулювання громадською думкою, що має важливе значення для розвитку медійної грамотності та критичного мислення в суспільстві.

Додатково, дослідження вербалізації концепту WAR у ЗМІ може сприяти розкриттю важливих аспектів суспільно-політичного дискурсу. Воно дозволить виявити взаємозв'язок між мовними засобами, що використовуються для опису війни,

та відображенням політичних позицій чи ідеологій у медійному просторі. Розуміння цього взаємозв'язку допоможе краще розуміти динаміку сучасного інформаційного середовища та його вплив на формування суспільних думок і цінностей.

Крім того, аналіз вербалізації концепту WAR у ЗМІ може допомогти виявити тенденції у способах подання війни, таких як зміни у мовних стратегіях, використання нових термінів та термінології, а також зміна тону і стилю повідомлень. Це дозволить зрозуміти еволюцію способів комунікації щодо війни у медійному середовищі та її вплив на сприйняття аудиторією. Такий аналіз може також виявити можливість використання мовних засобів для підвищення об'єктивності та етичності інформаційного висвітлення війни у ЗМІ, що має важливе значення для підвищення якості медійної публіцистики та формування довіри до новинних джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концепту WAR з точки зору лінгвістики включає аналіз мовних засобів та структур, які використовуються для вербалізації цього концепту у дискурсі ЗМІ. Лінгвісти досліджують мовні одиниці, такі як лексика, синтаксис, метафори, аналогії та ідіоми, які використовуються для опису війни та воєнних подій [6; 11].

Один аспект дослідження полягає у вивченні термінології, яка використовується для опису військових дій, стратегій, технологій та наслідків війни. Це включає аналіз специфічних термінів, які використовуються військовими експертами, а також термінів, які вживаються в ЗМІ

для висвітлення воєнних подій для громадськості [1; 13]. Дослідники також досліджують використання метафор та образів для опису війни. Метафоричне вживання мови може впливати на сприйняття та емоційне ставлення до війни [12]. Наприклад, вирази типу "fight against terrorism/боротьба з тероризмом" або "war for freedom/війна за свободу" можуть створювати певні асоціації та емоційні реакції у глядачів чи читачів.

Додатково, лінгвісти аналізують синтаксичні структури та дискурсивні стратегії, що використовуються для висвітлення війни у ЗМІ. Це включає розгляд риторичних засобів, аргументаційні стратегії та способи побудови текстів для досягнення певної ефективності у комунікації з аудиторією [2].

Всі ці аспекти дослідження допомагають краще розуміти, як мова ЗМІ впливає на сприйняття та інтерпретацію війни в суспільстві, а також роль мовних засобів у формуванні громадської думки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку [10].

Останні дослідження звертають увагу на різноманітні аспекти вербалізації концепту WAR у дискурсі ЗМІ. Наприклад, деякі з них аналізують вживання конкретних лексичних одиниць та метафор для опису війни та її наслідків у різних медійних контекстах [8]. Інші дослідження досліджують вплив мовних засобів, використовуваних ЗМІ, на сприйняття аудиторією війни та конфліктів. Крім того, останні дослідження звертають увагу на використання новітніх технологій, таких як аналіз великих даних та машинне навчання, для автоматизованого аналізу медійних текстів та виявлення патернів у вербалізації концепту WAR [11]. Ці дослідження сприяють кращому розумінню впливу ЗМІ на сприйняття війни та розвитку стратегій для покращення якості інформаційного висвітлення конфліктів у медійному просторі.

Постановка завдання. Завданням дослідження є аналіз вербалізації концепту WAR в дискурсі ЗМІ з метою розкриття мовних засобів та стратегій, використовуваних для опису війни. Проведення дослідження передбачає аналіз метафор, лексики та синтаксичних конструкцій, які використовуються в медійних матеріалах для висвітлення воєнних подій. Особлива увага буде приділена ролі мовних засобів у формуванні громадської думки щодо війни та її впливу на сприйняття аудиторією. Дослідження також передбачає аналіз використання термінології та лексики, що характеризують військові конфлікти, а також вивчення дискурсивних стратегій та риторичних

засобів, використовуваних для маніпуляції сприйняттям війни в медійному середовищі.

Після аналізу мовного матеріалу досліджується вплив вербалізації концепту WAR на формування публічної думки та визначити, які мовні засоби та стратегії мають найбільший вплив на сприйняття аудиторією. Також проведено порівняльний аналіз вербалізації війни в різних типах ЗМІ (телевізійні, печатні, онлайн-медіа) для визначення особливостей висвітлення військових конфліктів у кожному з них.

Крім того, під час дослідження звертається увага на можливість застосування отриманих результатів у практичній діяльності, зокрема, для розвитку медійної грамотності серед громадян та підвищення якості інформаційного висвітлення війни у ЗМІ. Такий аналіз може слугувати основою для розробки рекомендацій щодо ефективного використання мовних засобів для об'єктивного та етичного висвітлення воєнних подій у медійному середовищі.

Для виконання поставлених завдань використано різноманітні методи та методики:

1. Квалітативний аналіз медійних текстів: дослідження мовних засобів та стратегій вербалізації концепту WAR у різних виданнях ЗМІ шляхом аналізу лексики, синтаксису, метафор, тематичних акцентів тощо.

2. Контент-аналіз: кількісний та якісний аналіз текстів для виявлення частоти вживання певних термінів, а також їхньої семантичної та контекстуальної інтерпретації.

3. Дискурсивний аналіз: вивчення дискурсивних стратегій та риторичних прийомів, які використовуються в медійних матеріалах для впливу на сприйняття аудиторії.

4. Експериментальні методи: проведення експериментів або анкетування для вивчення впливу мовного представлення війни в ЗМІ на публічну думку та емоційну реакцію глядачів чи читачів.

5. Порівняльний аналіз: порівняння вербалізації концепту WAR в різних типах ЗМІ (телевізійні, печатні, онлайн-медіа) для виявлення особливостей висвітлення воєнних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Актуальність дослідження вербалізації концепту WAR у медійному дискурсі ЗМІ визначається декількома факторами. По-перше, медійне висвітлення військових конфліктів впливає на формування публічної думки та сприйняття громадськістю подій. Дослідження мовних засобів та стратегій, використовуваних для опису війни в ЗМІ, є важливим для розуміння цього впливу та можливостей покращення якості медійного висвітлення. По-друге, етичність та об'єктив-

ність інформаційного висвітлення війни в медіа стають предметом обговорення у сучасному світі. Дослідження вербалізації концепту WAR допоможе виявити можливі тенденції до маніпуляції та перекручення фактів у медійному дискурсі та сприятиме підвищенню об'єктивності та етичності інформаційного висвітлення [12]. Також важливою є потреба у розвитку медійної грамотності серед громадян та підвищенні рівня критичного мислення щодо інформації, яка надходить через ЗМІ. Результати дослідження можуть стати основою для розробки рекомендацій щодо ефективного використання мовних засобів для об'єктивного та етичного висвітлення військових подій у медійному середовищі [17].

Вивчення концепту WAR у медійному дискурсі має важливе значення з декількох причин. ЗМІ є важливим каналом інформації для громадськості, і вони впливають на формування громадської думки та уявлень про війну. Медійний дискурс визначає те, як війна сприймається та розуміється широкою аудиторією, і відображається в різних мовних засобах та стратегіях, використовуваних для її опису та аналізу [8].

ЗМІ мають значний вплив на формування громадської думки та визначення порядку денного. Вони визначають, які аспекти війни та військових конфліктів отримують найбільше уваги, як вони відображаються та інтерпретуються. Тому аналіз вербалізації концепту WAR у медійному дискурсі дозволяє краще розуміти, як саме ці конфлікти представлені громадськості через ЗМІ.

Медійний дискурс є важливим інструментом для вивчення мовленнєвої практики та взаємодії мовленнєвих учасників [2; 4]. Він дозволяє виявити мовні засоби, які використовуються для конструювання образів, підтримки або осуду військових дій, формування емоційно-оцінних ставлень та інші аспекти вербалізації концепту WAR у громадському мовленні. Таке дослідження допомагає розкрити механізми впливу мовленнєвих засобів на формування громадської думки та ставлення до війни.

Вербалізація концепту WAR у медійному дискурсі може зазнати значних змін після початку війни в Україні через кілька ключових факторів. Початок військового конфлікту визначає новий політичний та соціокультурний контекст, що може відобразитися у мовленнєвій практиці ЗМІ. Це може призвести до змін у використанні термінології, тону та емоційного забарвлення мови, а також у підтримці певних політичних або соціальних позицій.

Еволюція мовленнєвих стратегій в ЗМІ може відбуватися відповідно до змін у подіях та обста-

винах, пов'язаних з військовим конфліктом. ЗМІ можуть активно адаптувати свої підходи до висвітлення військових подій, щоб краще відповідати потребам аудиторії та забезпечити їй інформацію відповідно до змінних уявлень та емоцій.

Крім того, зміна сприйняття аудиторією також може вплинути на мовленнєві стратегії ЗМІ. Війна в Україні може змінити сприйняття громадськістю інформації про військові конфлікти та вплинути на їх уявлення про події. Тому ЗМІ можуть змінювати свої мовленнєві стратегії, намагаючись адаптувати їх до зміни уявлень та емоцій аудиторії.

Вербалізація концепту WAR у англомовних ЗМІ виявляється через використання різноманітних мовних засобів та стратегій. Деякі з них включають:

1. Використання образних висловів та метафор для опису військових подій та їхніх наслідків. Наприклад, "The fight for freedom", "Battle for peace", "War on terror", "The frontlines of truth".

2. Використання термінів та фраз, які характеризують військові операції, таких як "Bombing", "Advance", "Rebellion", "Terrorist attack", "Military alliance" тощо.

3. Емоційно забарвлені епітети, що викликають емоційну реакцію у читачів або глядачів, наприклад, "Brutal war", "Merciless assault", "War victims", "Humanitarian crisis".

4. Політичні коментарі для вираження певних політичних поглядів або оцінок військових подій та дій окремих політичних лідерів чи країн. Наприклад, "Aggressive military campaign", "Unprovoked invasion", "Military aggression", "International coalition against war".

5. Надання фактичної інформації про військові події, включаючи звіти з передової, інтерв'ю з військовими експертами та звіти про втрати. Наприклад, "Frontline reports", "Interviews with military experts", "Casualty reports", "Warzone updates".

Ці мовні засоби та стратегії використовуються для ефективного висвітлення військових конфліктів та їхніх наслідків у англомовних ЗМІ.

З появою війни в Україні також може змінитися міжнародний вимір вербалізації концепту WAR. Політичні лідери, міжнародні організації та інші актори світової сцени можуть змінювати свою риторику та способи висвітлення військового конфлікту у медійних матеріалах в залежності від ситуації та політичних стратегій.

Таким чином, вербалізація концепту WAR у медійному дискурсі може піддаватися значним змінам після початку війни в Україні через вплив

нового політичного та соціокультурного контексту, еволюцію мовленнєвих стратегій, зміну сприйняття аудиторією та міжнародний вимір конфлікту.

Висновки. З аналізу вербалізації концепту WAR у медійному дискурсі англomовних ЗМІ можна зробити кілька висновків. По-перше, спостерігається різноманітність мовних засобів та стратегій, що використовуються для висвітлення військових подій. Від метафор та алегорій до спеціалізованої термінології та політичних коментарів, ЗМІ застосовують різноманітні підходи залежно від контексту та завдань висвітлення.

По-друге, варто відзначити емоційне забарвлення вербалізації концепту WAR. Війна є складним та емоційно зарядженим поняттям, тому мовні засоби, що використовуються для його

опису, часто спрямовані на виклик емоційної реакції у читачів або глядачів.

Третій висновок стосується політичного виміру вербалізації концепту WAR. У медійному дискурсі часто спостерігається використання мовних засобів для вираження певних політичних поглядів, оцінок військових подій чи підтримки певних політичних позицій.

Нарешті, важливо відзначити, що вербалізація концепту WAR може варіюватися від об'єктивної інформації до використання мовних засобів для підтримки певних ідеологічних або політичних цілей. Загалом, аналіз вербалізації концепту WAR у медійному дискурсі дозволяє краще зрозуміти специфіку мовленнєвої практики ЗМІ та їхній вплив на формування громадської думки щодо військових конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Близнюк, О. О. Концепти «життя» і «смерть»: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Київ. 2008, 20 с.
2. Бутиріна, М. В. *Стереотипи масової свідомості: особливості формування та функціонування у медіа середовищі* (монографія). Слово-1009. 2009 368 с.
3. Голобородько, К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. В *Культура народів Причорномор'я*. 2002. С. 49–57.
4. Григораш, А. М. Взаємодія засобів реалізації сталих словосполучень у газетному контексті (на матеріалі преси України 90-х років. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8 (1). Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2005. С. 49–53.
5. Жайворонок, В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
6. Загнітко, А. П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії : зб. наукових праць*. Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2010. Вип. 21. С. 12–21.
7. Зозуля, М. О. Фреймове моделювання у дослідженні концептуальної метафори в романах У. Голдінга. *Наукові записки національного ун-ту "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2020. Вип. 34. С. 76–79.
8. Іващенко, В. Л. Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору. *Мовознавство*. 2004. № 1. С. 54–61.
9. Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago, Lnd: University of Chicago Press. 327 p.
10. Cook, G. (2001). *Advertising Discourse: Linguistic Analysis*. Routledge. 272 p.
11. Evans, V. (2009). *How words mean: lexical concepts, cognitive models, and meaning-construction*. Oxford : Oxford University Press. 377 p.
12. Hartley, J. (2020). *Communication, cultural and media studies: the key concepts*. Routledge. 277 p.
13. Langacker, R.W. (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 383 p.
14. Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick, London: Transaction Publishers. 427 p.
15. Prihodko, Ganna. (2020). Eco-cognitive approach to the study of evaluation concept. *Herald of Kyiv National Linguistic University. Series in Philology*, 23(1), P. 31–40.
16. Wierzbicka, A. (1985). *Lexicography and conceptual analysis*. Ann Arbor : Karoma, 390 p.

Харлан О.Д.,
orcid.org/0000-0001-5760-9085
доктор філологічних наук, професор-завідувач
кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного
університету

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ

THE FIRST WORLD WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE: PECULIARITIES OF COMPREHENSION

Події Першої світової війни неодноразово ставали об'єктом зображення в художній літературі. Письменники зверталися до трагічних сторінок історії як в часи війни, так і після неї. У творах різних жанрів описуються важливі події, відомі та невідомі учасники, осмислюється трагедія суспільства та людини. У світовій літературі про це писали Е.М. Ремарк, Е. Гемінґвей, Р. Олдінгтон, Ю. Вітлін, Е. Юнгер та ін. Серед українських письменників, які зверталися до цієї теми, можна назвати О. Турянського, В. Стефаніка, Марка Черемшину, Ольгу Кобилянську, О. Маковея, Б. Лепкого, Г. Шкурупія, У. Самчука, Катрю Гриневичеву, І. Дніпровського та ін. Серед сучасних авторів, для яких Перша світова війна стала основою сюжету творів, можна назвати Романа Іваничука та Ірину Жураковську. Письменники належать до різних поколінь, працюють у різних жанрових різновидах, до описуваних подій підходять з різними настановами. Роман «Бо війна – війною...» Р. Іваничука присвячений діяльності легіону УСС, а загалом описує події в українських селах на Галичині. Молоді люди, виховані на творах І. Франка та інших діячів межі століть, у подіях Першої світової війни вбачають можливість здобути незалежність для України. Через долі та погляди трьох персонажів – Михайла і Євгена Шинкаруків, Григорія Шепетюка – пропонується три моделі бачення війни: активна участь як українського патріота для майбутньої боротьби за незалежну Україну; фаталістичне спостереження за подіями та очікування їх завершення; пристосуванство для власного збагачення і кар'єри під виглядом патріотизму. Роман «По той бік війни» І. Жураковської описує події Першої світової війни, вдаючись до законів «формульної» літератури, зокрема до її «любовного» варіанту. Історія кохання, розлуки, прагнення бути разом французької Констанс Шарт'є, доньки багатого фабриканта, і Бастіана фон Деттена, представника небідного німецького шляхетного роду, передає особисте бачення війни з погляду двох держав, які воюють. Важливо те, що українські автори, незважаючи на відмінність підходів, передають події війни як великої трагедії суспільства і людини.

Ключові слова: роман, Перша світова війна, сучасна література, автобіографізм, «формульна» проза.

The events of the First World War have been repeatedly depicted in fiction. Writers addressed the tragic pages of history both during the war and after it. Works of various genres describe important events, known and unknown participants, and reflect on the tragedy of society and the individual. In the world literature, this was written about by E.M. Remarque, H.G. Hemingway, R. Aldington, J. Wittlin, E. Junger, and others. Among the Ukrainian writers who have addressed this topic are O. Turyansky, V. Stefanyk, Marko Cheremshyna, Olha Kobylianska, O. Makovey, B. Lepkyi, H. Shkurupiy, U. Samchuk, Katria Hrynevychova, I. Dniprovsky, and others. Among the contemporary authors for whom the First World War became the basis of the plot of their works there is Roman Ivanychuk and Iryna Zhurakovska. The writers belong to different generations, work in different genres, and approach the events described with different attitudes. The novel "Because War Is War..." by R. Ivanychuk is dedicated to the activities of the Ukrainian Insurgent Army Legion, and generally describes events in Ukrainian villages in Galicia. Young people brought up on the works of Ivan Franko and other turn-of-the-century figures see the events of the First World War as an opportunity to gain independence for Ukraine. Through the fates and views of such characters as Mykhailo and Yevhen Shynkaruk, and Hryhorii Shepetiuk, three models of seeing the war are offered, namely active participation as a Ukrainian patriot for the future struggle for independent Ukraine; fatalistic observation of events and expectation of their completion; and adaptation for personal enrichment and career under the guise of patriotism. The novel "The Other Side of the War" by Iryna Zhurakovska describes the events of the First World War, using the laws of "formulaic" literature, its "love" version in particular. The story of love, separation, and the desire to be together between Constance Chartier, a daughter of a wealthy French manufacturer, and Bastian von Detten, a member of a noble German family, presents a personal vision of the war from the perspective of the two belligerent states. It is crucial that Ukrainian authors, despite their different approaches, convey the events of the war as a great tragedy of the society and the individual.

Key words: novel, the First World War, modern literature, autobiography, «formulaic» prose.

Постановка проблеми. Перша світова війна стала одним із найважчих випробувань на початку ХХ століття. У авторській монографії «Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі

(1918–1939)» (2008) один із підрозділів присвячений аналізу літературного осмислення подій того часу [1, с. 178–197], де, зокрема, наголошується: «Перша світова війна народила вже не

звід творів, – вона наклала явний відбиток на всю багатомовну літературу світу, певною мірою визначивши її подальший розвиток» [1, с. 178]. У світовій літературі існує численний корпус текстів про трагедію Великої війни, з них найбільш відомими є «На Західному фронті без змін» Е.М. Ремарка, «Прощавай, зброє!» Е. Гемінгвея, «Смерть героя» Р. Олдінгтона, «Сіль землі» Ю. Віттліна, «В сталевих грозах» Е. Юнгера тощо. Серед українських письменників, які зверталися до цієї теми, можна назвати О. Турянського з його достойним світової слави твором «По за межами болю», В. Стефаника, Марка Черемшину, Ольгу Кобилянську, О. Маковея, Б. Лепкого, Г. Шкурупія, У. Самчука, Катрю Гриневичеву, І. Дніпровського та ін. Події та значення Великої війни продовжують осмислювати й сучасні письменники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман Гром'як визначив основну мету істориків літератури щодо текстів про Першу світову війну, вказавши, що літературознавець повинен «зосереджувати увагу на створених письменниками текстах, які художнім світом корелюють з певним фронтом у якомусь регіоні, з діями відповідних військових формувань на певній, означеній у тексті території» [2, с. 274]. Для українських дослідників літературного процесу «зведення об'єкта дослідження до художніх версій українських письменників зумовлюється тим, що один із головних фронтів Першої світової війни довго точився на українських землях (Східна Галичина, Буковина, Волинь) і це породило чимало українськомовних художніх текстів *уже під час* війни» [2, с. 274]. Дослідник наголошував, що для істориків літератури важливим є те, «наскільки українці, не маючи тоді своєї національної держави, входячи до складу військових формувань чужих держав, відзначалися рівнем етнічно-національної ідентичності і чи зафіксували це художні тексти?» [2, с. 274]. Своє бачення проблеми «Література і Перша світова війна» висловлювали Т. Гаврилів [3], В. Махно [4], А. Печарський [5], Іванна Стеф'юк [6] та ін. Варіанти класифікації про трагедію пропонували польські дослідники М.І. Ольшевська [7], М. Яньон [8], М. Ляляк [9], Є. Сьвенх, [10].

Постановка завдання. Отже, теоретико-літературознавча думка не стояла осторонь цієї важливої проблеми, але події нашого часу, по суті – загроза Третьої світової війни – дещо змінили призму, крізь яку оцінюються події того періоду. Крім того, з'являються нові тексти, в яких Велика війна стає об'єктом опису у творах, які ми вже відносимо до історичної прози,

адже в них описуються події, свідком яких автор ніяк не міг бути. До таких можна віднести «Бо війна – війною...» [11] (журнальний варіант 1989 р., окремим виданням опубліковано 1991 р.) Романа Іваничука і «По той бік війни» [12] (2017) Ірини Жураковської.

Виклад основного матеріалу. Твір Р. Іваничука «Бо війна – війною...» проаналізований Н. Горбач у статті 2013 р., а метою своєї розвідки дослідниця означила «аналіз проблем свободи особистості, морального вибору, зради, зміни світовідчуття людини в драматичних обставинах» [13, с. 42]. Загальна проблема осмислення Великої війни та подій, пов'язаних із нею, що відбувалися вже після підписання Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р., не ставала об'єктом дослідження у названому романі.

У творі два епіграфи – з поезії П. Тичини «Одчиняйте двері...» та пісні Л. Лепкого «Бо війна – війною...», яка дала назву твору. Якщо перший епіграф означає трагедію війни, яка приносить «всі шляхи в крові», то другий відсилає до головного колективного персонажа – українських січових стрільців, через долі та сприйняття яких і подається протікання трагічних подій війни. Для українського народу війна стала важким випробуванням, адже українці воювали в складі армії Російської та Австро-Угорської імперій, вбиваючи один одного. У цьому контексті важливим є епізод бою під Маківкою, коли Михайло в бою вбиває російського солдата, а потім поранений пострілом майже впритул. Солдат, якого він проколює багнетом, останні слова говорить українською мовою. Хоч для стрільця не було несподіванкою, що проти них воюють такі ж українці, але цей епізод і слова супроводжують його потім усе життя.

Через долі та погляди трьох персонажів – Михайла і Євгена Шинкаруків, Григорія Шепетюка – пропонується три моделі бачення війни: активна участь як українського патріота для майбутньої боротьби за незалежну Україну; фаталістичне спостереження за подіями та очікування їх завершення; пристосуванство для власного збагачення і кар'єри під виглядом патріотизму. Старший Шинкарук говорить: «... більше десяти років тому Івана Франко у своєму “Одвертому листі до української галицької молодіж” закликав нас бути готовими до того менту, коли розвалиться імперія, а на їх румовищах постануть вільні нації, і переконував, що тільки ті стануть вільними, які підготуються до революції – духовно, науково і мілітарно...» [11, с. 26], таким чином формулюючи загальну

концепцію боротьби з імперіями за незалежну Україну.

Р. Іваничук через образи, події, авторські узагальнення аналізує загальну картину Великої війни: її початок покладений амбіціями імперій, інші країни присдналися до поділу геополітичного пирога, але не знали обставин, як все буде відбуватися; для українців Австро-Угорської імперії утворення Легіону УСС було в перспективі політичним порятунком у ворожому середовищі, можливість мати свою армію; непорозуміння керівників, суперечки, відсутність єдиних політичних поглядів, орієнтування на різних союзників – все це сприяло загальному розгрому і програву в українсько-польському протистоянні, розкиданості вояків по обидва боки Збруча, в табори полонених і депортованих, а перед цим – дезертирству, неможливості пояснення важливих цілей кривавої війни.

Окремим аспектом опису стає становище галицьких вояків у імперській армії. Так, на Маківці, де стрілецький легіон тримав оборону, гинув під російськими гарматними обстрілами і кулями, страждав від окопних вошей, позаду них розташовувалися «мадярські польові жандарми із зарядженими скорострілами» [11, с. 82], щоб зупинити відступ. Євген Шинкарук, який після року переховувань, надії на мирне вчителювання, таки потрапляє з Коломийським тридцять шостим цісарсько-королівським піхотним полком на італійський фронт, з гіркою іронією згадує про галицьких і буковинських хлопців, які «протягом трьох років доводили перед світом, як уміють умирати за свого цісаря хоробрі “тірольці сходу”» [11, с. 125]. Із притаманним йому фаталізмом констатує: «Австрійське командування кидало нас на передній край першими, а вже по наших трупах ішли австрійські й мадярські полки» [11, с. 126]. Авторкові завдяки натуралістичним деталям, опису психологічного стану персонажа вдається розкрити весь жах окопних боїв. Стилiстично ефект безупинного руху досягається завдяки нагромадженню дієслів: вихоплювалися, верталися, викидали, падали, споживали, засинали, приходили, вривалися, кололи, падали, вискакували, билися [11, с. 126] – це в одному реченні (слово «падали» вживається двічі: в першому випадку падають люди, а в іншому – бомби). Очікування невідворотної смерті, втрата товаришів, постійні обстріли та атаки призводять до того, що для молодшого Шинкарука ідея боротьби за волю рідного краю, та й взагалі рідна земля, уявляються як щось недосяжне. Він один залишився живим із рекрутів, що прийшли разом із ним у частину,

а тому приходиться до висновку, що найважливіше зараз для його понищеного краю, – це просвіта, «аби міг знову відродитися мій народ і вижити» [11, с. 127]. Однак автор, який з історичної перспективи бачить все, що сталося в ХХ ст. на українських землях, виносить такий роздум: «Та навіть цю мрію спопеляло відчайне усвідомлення: протягом століть ми безперервно зализуємо завдані нам рани і виживаємо лише для того, щоб не у сліпоті, а в гіркому прозорінні могли оглядати на своїх руках вічні кайдани» [11, с. 127].

Життя мирного населення у часи війни становить ще одну частину трагедії. Про жахливу долю галицьких селян у цей період писали Ольга Кобилянська, В. Стефаник, Марко Черемшина, Катря Гриневичева. Р. Іваничук пропонує свої картини страшного лиха: переслідування і страти за надумане «москвофільство», прилюдні катування, арешти й етапування в концтабори (доля вчительки Шубертівни). Відбувається те, про що Марко Черемшина узагальнив назвою оповідання «Село вигибає».

Важливими в романі є сторінки, де автор згадує про пісню на війні. Звичайно, це не випадково, адже перша фраза стрілецької пісні Л. Лепкого стала назвою твору. «Вечорами стрільці співають. Пісні зовсім нові, нинішні. Я не можу збагнути, звідки вони беруться, хто складає слова, хто придумує мелодію. Злітають щоразу інші, – сповнені солодкої туги, притаєної тривоги, примарних сподівань слави й безсмертя, – у похмурі небо над Карпатами» [11, с. 68], – роздумує Михайло. І робить припущення: «А може, вони зроджуються для того, щоб пережити нас і залишитися у пам'яті нащадків єдиним відгомонам про крихітний стрілецький легіон, якому долею судилося згоріти в розшалілому вулкані війни?» [11, с. 68]. Р. Іваничук вже з погляду знання того, що довелося пережити стрілецьким пісням, – заборона в радянські часи, фальшиві варіанти тощо – випишує особливу пам'ятку на їхню честь, зворушливу та ліричну. Ремінісцентні відсилання до пісень М. Кураха «Як ви умирали, вам дзвони не грали...», Б. Лепкого «Журавлі», О. Маковея «В горах грім гуде...» та інших ведуть до висновків про особливе значення цих пісень у нашій історії.

Роман «По той бік війни» Ірини Жураковської, хоч і розповідає про ті ж події, має іншу локацію та стиль. Події відбуваються у Франції, а жанр Тетяна Трофименко визначила як «об'ємна мелодрама в історичних декораціях» [14]. Ганна Улюра головним недоліком (поряд із багатьма іншими) вважає те, що «По той бік війна» «не зображає історичне минуле. Тут інше завдання:

розіграти виставу, залучаючи до виконання наші уявлення і стереотипи про певну подію в минулому» [15]. Означивши роман як «любовний», але з багатьма недоліками, Г. Улюра повністю заперечує його історичну складову, однак у коментарях читачі не погоджуються з такою категоричністю [15].

Сама ж письменниця не без самоіронії зазначає: «“По той бік війни” має елементи і пригодницького роману, і любовного. За це його свого часу висміяла критикиня Ганна Улюра, назвавши мій роман “Анжеліка і Перша Світова”» [16]. Проте для читачів роман Ірини Жураковської став популярним «міксом» війни, миру, кохання, адже тут присутні «і пригоди, і любовна лінія, і красуня-героїня та красень-герой – все як треба. Є там, звісно, і значно глибші думки та ідеї, та й загалом задумувалося як розвінчання міфу про романтичне кохання» [16]. Тому роман можна розглядати як розважальну літературу сентиментального спрямування.

У центрі сюжету роману – історія кохання французьки Констанс Шартъє, доньки багатого фабриканта, і Бастіана фон Деттена, представника небідного німецького шляхетного роду. Письменниця, за формулою любовного роману, komponує твір, нанизуючи ряд перешкод, що не дають об'єднатися закоханим: після миттєвої закоханості та одруження Бастіан їде в Німеччину, а з початком війни він вже не може повернутися до дружини. Констанс, яка хоче допомогти французькій армії, зголошується медсестрою в польовий госпіталь, допомагає як перекладач під час допитів німецьких полонених.

Перипетії Першої світової війни з окопними боями, госпітальними пораненими, втечею з полону, переховуванням від окупантів у лісовій хижці в холодну зиму дають можливість побачити Велику війну вже в іншому вимірі. Коли в Іваничука воєнні події переживають галицькі селяни, то в Жураковській французькі, німецькі, швейцарські представники різних станів суспільства. Авторка розширює географічний простір української прози про Першу світову війну, пропонує свої моделі вирішення людських долі в обставинах, в яких, здавалося б, немає позитивного виходу. В епілозі І. Жураковська підсумовує: «Усі розуміють: надворі 1921 рік, за якихось вісімнадцять років нова війна пронесеться Європою – ще страшніша за попередню. Знову зірве і закрутить криваве божевілля цілі народи, стираючи на порох життя і міста, понівечить долі і душі» [12, с. 493].

Висновки. Обидва романи подають Першу світову війну як трагедію суспільства і людини. Письменники, відтворюючи події різного характеру, через сприйняття персонажів із неоднаковим громадським і життєвим досвідом, висновують подібні думки про важливість державного політичного порозуміння, про необхідність загальногуманістичних підходів до тлумачення проблеми життя і смерті, про вічність кохання і віри. У творах присутня думка, що саме Велика, Перша, війна початку століття заклала невірешувані проблеми, які стануть причиною інших світових конфліктів, у тому числі й більшовицького перевороту в Росії, Другої світової війни, пов'язаних із ними Голодомору, Голокосту, великих трагедій звичайних людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харлан О. Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1918–1939): монографія. Київ: Освіта України, 2008. 305 с.
2. Гром'як Р. Перша світова війна в перших художніх візіях українських письменників. *Українсько-польські літературні контакти. Київські полоністичні студії. Т. IV.* Київ: Вид. центр «Київський національний університет», 2003. С. 273–287.
3. Гаврилів Т. Перша світова війна, Галичина й українське письменство URL: <https://youtu.be/-lZBySz7T4o>
4. Махно В. Література і війна. *Збруч.* URL: <https://zbruc.eu/node/102615>
5. Печарський А. На розгорнутих сторінках ліричного роману «Поza межами болю» О. Турянського. *Сучасність.* 2000. № 7–8. С. 75–87.
6. Стеф'юк І. Людина і війна (на матеріалі художньої та мемуарної спадщини Марка Черемшини). Дис. ... к.філол.н., 10.01.01. Чернівці, 2016. 215 с.
7. Olszewska M. J. Człowiek w świetle Wilkiej Wojny: monografia Warszawa, 2004. 482 с.
8. Janion M. Wojna i forma. *Literatura wobec wojny i okupacji* / pod red. M. Głowińskiego i J. Stawińskiego. Wrocław–Warszawa, 1976. S. 210–218.
9. Lalak M. Proza lat 1914–1939 wobec wojny i sposobów jej wyrażania. *Literatura wobec niewyraźnego. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej* / pod red. W. Boleckiego i E. Kuźmy. Warszawa: IBL PAN, 1998. S. 187–199.
10. Świąch J. Wojna a «projekt nowoczesności». *Modernistyczne źródła Dwudziestowieczności* / pod red. M. Dąbrowskiego, A.-Z. Makowieckiego. Warszawa: PWN, 2003. S. 9–34.
11. Іваничук Р. Бо війна – війною...; Через перевал: романи. Харків: Фоліо, 2008. 447 с.

12. Жураковська І. По той бік війни: роман. Чернівці: Книги – XXI, 2017. 496 с.
13. Горбач Н.В. Людина як суб'єкт історії в романі «Бо війна – війною...» Р. Іваничука. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2013. № 3. С. 42–47.
14. Трофименко Т. «Не своя/своя» історія. URL: <https://chytomo.com/iryna-zhurakovska-i-maslit-zdorovoi-liudynu/>
15. Улюра Г. Анжеліка і Перша світова війна. URL: <https://zbruc.eu/node/64059>
16. Ірина Жураковська: «Мені хотілося знайти спільний знаменник для дуже відмінних на перший погляд героїнь» (інтерв'ю). URL: <https://chytay-ua.com/view.php?id=1109>

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 29
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 36,05. Замов. № 0923/589. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.